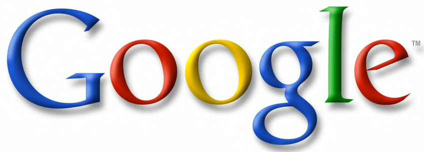
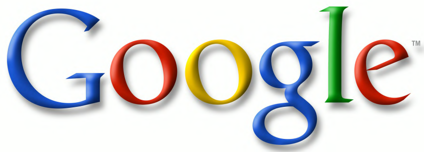
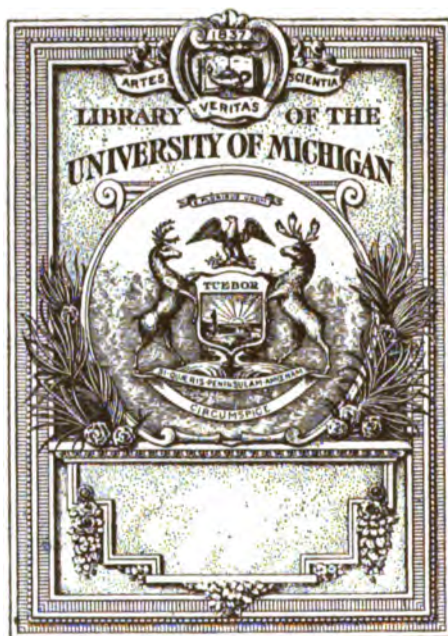

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE.

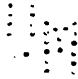
TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN,

ONDER REDACTIE

VAN

P. J. F. LOUW,

EN

B. HOETINK.

DEEL XXXVIII.

BATAVIA. | 's HAGE
ALBRECHT & RUSCHE. | M. NIJHOFF.
1895.

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

ONDER REDACTIE

VAN

Mr. J. H. ABENDANON

EN

P. J. F. LOUW.

DEEL XXXVIII.

AFLEVERING 1 en 2.

BATAVIA. ALBRECHT & RUSCHE. | 's HAGE. M. NIJHOFF.

1894.

☞ Afleveringen 5 en 6 van deel XXXVII zijn nog niet verschenen.

INHOUD.

HET HUWELIJK EN DE WETGEVING DIENAANGAANDE IN CHINA

DOOR

J. W. YOUNG,

Tolk voor de Chineesche taal te Semarang.

INLEIDING.

Onder de gebruiken der Chineezen, welker bestudeering en beschrijving aantrekkelijk mag heeten, vervullen zeker die betreffende het huwelijk eene eerste plaats.

Menig schrijver heeft dan ook reeds zijne krachten daaraan gewijd, maar, voor zoover mij bekend, heeft men zich tot dusver slechts bepaald tot het behandelen van enkele formaliteiten, en heeft een categorische beschrijving van het onderwerp nog niet het licht gezien.

Een zoodanige beschrijving scheen mij een aangename en tevens nuttige arbeid te zijn en ik besloot over te gaan tot het verzamelen van gegevens daarvoor.

Hierbij had ik twee wegen te volgen. Voor alles wat betrekking had tot het ceremoniëel of de plechtigheden, had ik navraag te doen bij bekwame Chineezen; voor alles wat meer het engere recht betrof, moest ik het chineesche wetboek nagaan.

Beide wegen zullen den lezer wellicht onzeker voorkomen. Men zou kunnen aanvoeren, dat de mededeelingen van kundige Chineezen uiteenloopen en wat de eene gezien heeft wel eens bij den anderen onbekend is. Dit bezwaar doet zich zeker herhaaldelijk voor, maar, wanneer men daarbij de waarschijnlijkheid tot leidsvrouw neemt, heeft men toch veel kans het rechte spoor te behouden. Tegen het

bezigen van de chineesche wet als bron zou men nog meer kunnen inbrengen. Velen toch verklaren, dat zij in de praktijk niet gevolgd wordt, en de ambtenaren rechtspreken naar hun persoonlijke opvattingen en bij het opleggen van straffen zich niet aan de wettelijke bepalingen houden. Het laatste mag geen bezwaar geacht worden, omdat het geen verband houdt met het eigenlijk te behandelen onderwerp; het eerste zou aanleiding moeten geven om na te gaan hoe door de ambtenaren de in de wet beschreven regelingen behandeld worden, maar dit komt toch ook onnoodig voor, omdat bij een nadere beschouwing de wettelijke voorschriften blijken overeen te komen met de aan de zedenwet ontleende opvattingen in het gewone leven en de persoonlijke denkbeelden van de ambtenaren daarvan niet noemenswaard kunnen afwijken. De wet mag dus — al wordt zij bij de rechtspraak niet telkens opgeslagen — geacht worden een getrouwe afspiegeling aan te bieden van de volkszeden en als zoodanig een vertrouwbare gids te zijn.

Verder zou men kunnen aanvoeren, dat de wegwijzer in zijn aanduidingen niet altijd even gemakkelijk te volgen is, en de tekst af en toe voor verschillende uitlegging vatbaar is, zoodat de meening slechts bij benadering kan worden bepaald, terwijl verder bijvoegingen en toelichtingen er in opgenomen zijn, waarvan de herkomst niet is na te sporen, zoodat niet kan worden uitgemaakt, of zij authentiek en vertrouwbaar zijn. Deze moeielijkheden worden erkend, maar zijn toch met eenige behoedzaamheid wel te boven te komen, vooral wanneer men vergelijkender wijze te werk gaat. Een ander bezwaar tegen het aanwenden van de wet als leiddraad voor het recht, zou kunnen zijn de, in het oog van den westerling, barbaarsche straffen, welke bedreigd worden. De mogelijkheid om die straffen toe te passen, wordt wel eens door westerlingen betwijfeld, en hiermede geraakt het vertrouwen op de toepasbaarheid van de wet aan het wankelen. Voor een zoodanige opvatting moge grond zijn, wanneer men alleen voor oogen heeft de *tegenwoordige*

strafmiddelen in Europa, maar zij moet toch wijken, zoodra men zich den toestand in de middeleeuwen in herinnering brengt. Hoe dit zij, het is een feit, dat op den huidigen dag straffen, als bij de wet aangeduid, in China worden toegepast, en dat uit de daar heerschende wreedheid niet mag worden afgeleid, dat de voorschriften van de wet voor uitvoering niet vatbaar zijn. Verder wordt bij vele westerlingen de bevreemding gaande gemaakt, wanneer opgemerkt wordt, hoe vele zaken, welke in het westen tot het burgerlijk recht behooren, in China onderwerpen van strafrecht vormen, en is men wel eens zoover gegaan te stellen, dat voor zoodanige punten de chineesche wet voor den Westerling geen gids kan zijn. Het onhoudbare van deze meening behoeft nauwelijks aangetoond te worden. Immers om tot de wetenschap te geraken van hetgeen in eenig land ter zake van eenig onderwerp wettelijk voorgeschreven is, kan 't geen verschil opleveren of de drang tot het nakomen van de voorschriften, gelegd is in civiele eischen door partijen in te stellen of in strafvorderingen door de openbare macht.

In verband hiermede kan er geen bezwaar zijn om, nu de inwerkingtreding van Staatsblad 1892 nº 238, waarin voor de Chineezen op Java en Madoera het burgerlijk recht geregeld was, is verdaagd, deze studie ter raadpleging aan te bevelen, waar de rechter zal hebben te beslissen in aangelegenheden, welke betrekking hebben tot het huwelijk bij de Chineezen, terwijl zij, bij de eventueele invoering van regelingen ter zake, wellicht tot aanvulling daarvan zal kunnen strekken.

Met deze aanduiding wordt deze arbeid gebracht op het terrein van het recht. Dit heeft niet plaats zonder eenigen schroom, maar de aanmoediging er toe werd gevonden in het feit, dat de Indische rechter steeds belangstelling heeft getoond in de meening van de tolken voor de chineesche taal in N. I. ten aanzien van het chineesch recht, en hunne adviesen steeds heeft ingewonnen en op prijs gesteld, waarmede getuigenis is afgelegd van een zienswijze geheel

tegenovergesteld aan die van enkelen hier te lande, waaronder sommige notarissen, die wel eens in strijdschriften hebben verkondigd, dat de tolken „geen begrip van recht" hebben.

Dan, zooals de lezer zich uit de eerste regelen dezer inleiding nog zal herinneren, het doel was niet op rechtskundig gebied een studie te leveren: het was alleen te doen om een aangename en tevens „nuttige" arbeid. Met dat nuttige was het oog gevestigd op de beoefenaars van land- en volkenkunde. Dezen kunnen zoowel uit de mededeelingen der geraadpleegde zegslieden als uit de bepalingen der wet geraken tot eenige kennis van de huwelijksgebruiken in China, en wanneer deze studie in die richting vruchten mocht dragen, dan zal dit reeds als een belooning gerekend worden voor den arbeid daaraan besteed.

Een mogelijke verzekering „geen begrip van recht" te hebben, van welke zijde ook uitgaande, zal dan minder moeielijk te dragen zijn.

Ten einde den lezer in te leiden, zij ten slotte aangegeven, dat de huwelijksgebruiken zooveel doenlijk vergelijkenderwijs zijn behandeld, ten einde uit het bekende bij andere volken het onbekende bij de Chineezen gemakkelijker te doen begrijpen. Verder is hetgeen tot het huwelijks*recht* behoort vooraf vrij behandeld en toegelicht, en zijn de betrekkelijke wetsartikelen later opgenomen met verklaringen omtrent de toepassing der straffen, de strafmiddelen en de oorden van ballingschap.

Het geheel is verdeeld in groepen van onderwerpen, als: de vereischten voor het aangaan van een huwelijk, de verloving en voltrekking daarvan, de rechten en verplichtingen in den huwelijksstaat, de ontbinding van het huwelijk en het tweede en verder huwelijk, terwijl een lijst van geraadpleegde werken, aan het slot aangeboden, den lezer in de gelegenheid stelt de aanhalingen te controleeren en des verkiezende het verband na te gaan.

SEMARANG 1893.

J. W. Y.

HOOFDSTUK I.

VEREISCHTEN VOOR HET AANGAAN VAN EEN HUWELIJK

Leeftijd. Uithuwen naar orde van onderdom. Schadeloosstelling bij overspringen. Huwelijksverbintenissen, ten aanzien van ongeboren of niet huwbare kinderen verboden. Staat en stand. Gezondheid. Verboden huwelijken. De overspelige vrouw kan niet met haar medeplichtige in het huwelijk treden. Dispensatie. Vrije toestemming der aanstaande echtgenooten.

LEEFTIJD.

Over het algemeen geldt bij de Chineezen, evenals bij vele Oostersche volken, de beschouwing dat het onvoegzaam is ongehuwd te blijven.

Bij de Chineezen klemt dit te meer, omdat uit het huwelijk moet geboren worden degeen, die den stam zal voortzetten, de vertegenwoordiger zal zijn van de voorouders en de uitvoerder zal wezen van de godsdienstige vereering, welke op gezette tijden voor de afgestorven familieleden moet plaats vinden.

Het aangaan van een huwelijk staat hier gelijk met het vervullen van een godsdienstigen plicht; hoe vroeger men daaraan voldoet, hoeveel meer kans er geopend wordt om den gewenschten stamvoortzetter te bekomen.

Is bij de Egyptenaren „to abstain from marrying, when a man has attained a sufficient age, and when there is no just impediment, esteemed improper and disreputable (Lane, Manners and customs of the modern Egyptians deel 1. bl. 232), bij de Chineezen is niet huwen bepaald misdadig ten opzichte van den tak der familie, welke men vertegenwoordigt en behoort voort te zetten.

Vandaar dat in China ongehuwde mannen en jonge dochters zeldzaam zijn en een ieder zich zooveel doenlijk houdt aan de aanbeveling in het zedenboek(Lé Ki), dat de jongeling tegen zijn 30e en de jonge dochter tegen haar 20e jaar gehuwd behooren te zijn. (1)

Bij de oude Chineezen werd streng op den boven aangegeven leeftijd gelet en zelfs een huwelijk tusschen personen, welke dien nog niet bereikt hadden, tegengewerkt. Toen gold het 30e levensjaar voor den jongeling en het 20e voor de jonge dochter dus als grens. Hierin stemden de Confucianisten uit vroegere dagen overeen met de Grieken, omtrent welke door Guhl und Koner: „Das Leben der Griechen" op bl. 227 bericht wordt: „Was die heirathsfähige Alter betrifft, so stellt Plato in seiner Republik für das Mädchen das zwanzigste, für den Mann das dreissigste Jahr als den richtigen Zeitpunkt zur Schliessung einer Ehe hin, doch bestand eine bestimmte Regel dafür nicht." En ook tot het ontbreken van een regel strekte zich die overeenstemming uit, want bij de Chineezen werd de in het zedenboek aangegeven leeftijd ook nimmer in het wetboek overgenomen, zoodat met de verbastering van zeden in latere jaren ook de grens is verzet en thans voor het voltrekken van een huwelijk slechts de puberteit wordt afgewacht.

De jongeling wordt geacht in zijn 16e, de jonge dochter in haar 14e levensjaar te kunnen huwen.

Deze jeugdige leeftijd is bij Oostersche volken geen zeldzaamheid. Omtrent de Japaneezen lezen wij o. a. bij C. H. Eden, „Japan, historical and descriptive" op bl. 256. „In the upper classes a marriage is arranged between two young people when the bridegroom has reached his twentieth and the bride her sixteenth year." En bij Lane vinden wij in zijn voren aangehaald werk omtrent de moderne Egyptenaren op bl. 234, 1e deel aangeteekend: „The Egyptian females arrive at puberty

(1) 禮記內則 三十有室始理男事 十五年而笄二十而嫁

much earlier than the natives of colder climates. Many marry at the age of twelve or thirteen years, and some remarkably precocious girls are married at the age of ten, but such occurrences are not common." Bij de Romeinen was de wettelijke leeftijd voor een huwelijk voor den jongen 14 en het meisje 12 jaar.

De chineesche jongeling, die op zijn 16e jaar in het huwelijk treedt, kent dus geen jongelingsjaren: van kind wordt hij plotseling man.

Toch is die plotselinge overgang bij de Chineezen niet bedenkelijk, omdat de jonggehuwde in de eerstvolgende jaren zelden op zich zelf staat, maar veelal bij zijn vader blijft wonen, door dezen of de oudere mannelijke familieleden wordt geleid en min of meer onder voogdij blijft. De toestand in China verschilt in deze met dien in het Westen, waar de gehuwde al dadelijk de volle verantwoordelijkheid van zijn daden te dragen heeft, en dus het eischen van een hoogeren leeftijd billijk is.

De chineesche wet stelt niets omtrent den leeftijd vast, en bepaalt noch den uitersten hoogen noch den uitersten jeugdigen leeftijd. Alleen beveelt zij (zie hierachter de vertaling der wet Hoofdst: I al. 1), dat de wederzijdsche familiën, welke omtrent een huwelijk van een man en een vrouw onderhandelen, elkander duidelijk den ouderdom van partijen zullen bekend maken. Al of niet in te stemmen met den leeftijd wordt dus aan de familiën overgelaten, en ook is aan haar de wijsheid toevertrouwd om huwelijken op te jeugdigen leeftijd niet te sluiten.

Bij vrienden wordt wel eens een kinderverloving gesloten, maar de voltrekking van het huwelijk heeft altijd eerst plaats tegen het intreden der puberteit.

In groote gezinnen brengt de leeftijd het ouderenpaar wel eens in verlegenheid; dáár nl., waar aanzoek wordt gedaan naar de hand van een tweede of derde dochter, terwijl de oudere zuster nog niet gehuwd is. Het gebruik is, dat de kinderen, de jongens zoowel als de meisjes, naar

volgorde van hun leeftijd worden uitgehuwd. Alleen wanneer geestes- of lichaamsgebreken een huwelijk in den weg staan, mag de oudere door den of de jongere worden voorbijgegaan, en, indien het alleen lichaamsgebreken zijn, welke het beletsel daarstellen, dan wordt aan den of de ongelukkige een schadeloosstelling toegedacht. Deze schadeloosstelling bestaat veelal in een klein geschenk, dat door den of de overspringende aan den of de overgesprongene wordt aangeboden met verzoek het verbreken der rangorde niet ten kwade te duiden.

Dit beginsel om de volgorde van den ouderdom in het oog te houden, wordt bij vele andere volken teruggevonden. Reeds bij de oud-testamentische Israelieten vinden wij het verhaal van Lea en Rachel (Genesis XXIX) en de uitspraak van vader Laban, opgenomen in v. 26: „men doet alzoo niet te dezer plaatse, dat men de kleinste uitgeve vóór de eerstgeborene." De Javanen huwen hunne dochters ook niet gaarne anders uit, dan naar volgorde van ouderdom, en bij de Bataks zal het niet voorkomen, dat een jongere broeder vóór een ouderen in het huwelijk treedt; terwijl bij de Indiërs, waar dezelfde toestand voorkomt, men zijn toevlucht neemt tot een schijnhuwelijk van den voorbij te ganen broeder, die dan in naam in den echt verbonden wordt met een levenloos voorwerp.

Ten opzichte van het aanbieden van schadevergoeding, komen de Chineezen overeen met de bewoners van het landschap Pasĕmah, van andere gedeelten van de Palembangsche Bovenlanden en van enkele streken van Benkoelen.

Eigenaardig is de volgende bepaling, opgenomen in al 5 van de Bijwet van Hoofdst. I hierachter: „Het huwelijk van jongelingen en jonge dochters heeft zijn tijd. Het is verboden huwelijksverbintenissen aan te gaan ten opzichte van ongeboren of niet huwbare kinderen". Deze regel slaat op het gebruik om onder vrienden kinder-verlovingen te sluiten of wel, in enkele gevallen, de ongeboren vrucht ten huwelijk te verbinden. De chineesche wetgever verbiedt dit gebruik,

omdat er veel verwikkelingen uit kunnen ontstaan. Zoo bijv. zal men twee kinderen aan elkander verloofd hebben, en later bemerken, dat, wegens een gebrek, nimmer van een huwelijk sprake kan zijn. Toch is in zulk een geval een huwelijksverbintenis gemaakt, en zouden de vrienden, nu wellicht minder aan elkander verknocht, een rechtsgeding kunnen gaan voeren om schadevergoeding enz.

Wat aangaat het ten huwelijk verbinden van de ongeboren vrucht — een gewoonte, welke in het volgende hoofdstuk onder de verschillende wijzen, waarop echtverbintenissen plaats hebben, zal worden behandeld — ook daarvoor gelden de vroeger opgesomde bezwaren.

Toch worden in het dagelijksch leven beide gebruiken zonder eenige terughouding gevolgd, doch, wanneer verwikkelingen ontstaan is men zoo verstandig de zaken buiten den magistraat af te doen uit bezorgheid, dat deze het verbod in de wet aanhale en de partijen hooge kosten oplegge.

Het verbod om *niet huwbare* kinderen in 't huwelijk te verbinden, houdt nauw verband met het gebruik om de puberteit voor het huwelijk af te wachten. De wetgever geeft geen leeftijd aan, omdat, wegens verschillen in den tijd van het intreden der puberteit, dit niet te doen is. Is er sprake van overtreding van het verbod, dan richt het onderzoek zich het eerst naar het al of niet intreden der puberteit.

Waar door de wet geen leeftijd voor het aangaan van een huwelijk bepaald, en alleen de puberteit als wettelijke grens gesteld is, daar is ook van een dispensatie-recht geen sprake. Dit recht, dat tegemoet moet komen in gevallen van zwangerschap vóór het voltrekken van het huwelijk, behoeft in China niet te bestaan, daar voor het voltrekken van een huwelijk alléén de puberteit behoort te worden afgewacht, en vóór het intreden daarvan zwangerschap uitgesloten is. Het schijnt mij toe, dat het bezigen van de huwbaarheid als maatstaf veel goede zijden heeft.

Bij de Chineezen ontbreekt verder eenige bepaling van den leeftijd, waarop een jongeling of jonge dochter gerechtigd is

zonder toestemming van ouders of voogden in het huwelijk te treden. In het tweede hoofdstuk wordt behandeld wie over het huwelijk te beschikken heeft en daar vindt men ook opgeteekend, dat de jeugd ten eenen male het recht mist zelf beschikkingen te maken. Weduwnaars en weduwen zijn vrij, maar de welvoegelijkheid brengt toch mede, dat ook zij het welmeenen van de oudsten den familie verzoeken.

STAAT EN STAND.

Na den leeftijd komen het eerst in overweging staat en stand.

Want bij de Chineezen geldt hetzelfde wat Lane in zijn hiervoren aangehaald werk over de moderne Egyptenaren (deel I. bl. 237) aanleiding gaf te schrijven: „Very often a father objects to giving a daughter in marriage to a man, who is not of the same profession or trade as himself."

Het gebruik wil, dat men voor zijn zoon of dochter uitzie naar eene partij uit gelijken stand.

De staat der kinderen wordt ook nauwkeurig nagegaan en als maatstaf kan dienen hetgeen de wet zegt, n. l. dat de wederzijdsche familien elkander moeten doen weten of de jongelieden geboren zijn uit bijvrouwen of slavinnen, of zij geadopteerden uit denzelfden stam of wel pleegkinderen uit een anderen stam zijn (Hoofdst. I. al. 1 der Vert. v. d. wet hierachter). Want een kind uit de hoofdvrouw geboren, kan alleen in het huwelijk verbonden worden aan een kind, ook uit een hoofdvrouw geboren. Een zoon bij een bijvrouw verwekt, huwt niet anders dan een jong meisje ook uit een bijvrouw gesproten. Kinderen uit slavinnen geboren, worden ook niet anders dan onder elkander verbonden. Nimmer zal het voorkomen, dat een jongen, bij een slavin verwekt, in het huwelijk treedt met eene jonge dochter, uit een hoofdvrouw geboren, en hetzelfde geldt van kinderen, uit de andere categoriën.

In dit opzicht vindt men bij de Chineezen de gedachten

terug, welche bij de Indiërs heerschen en door Kohler: „Ind. Ehe-und Familiënrecht" [1]) beschreven worden met de woorden: „Die zweite wichtige Relation, welche bei der Eheschliessung in Betracht kommt, ist die Ebenburt."

Dezelfde opvatting vindt men bij de Grieken terug, althans Guhl und Koner [2]) schrijven: „Bei der Abgeschlossenheit des Lebens der attischen Jungfrau, konnten weniger der innere Werth oder die körperlichen Reize eines Mädchens auf die Wahl des Bewerbers bestimmend einwirken, als vielmehr die Frage über die Ebenbürtigkeit und die Vermögensverhälltnisse der Eltern der Jungfrau. Denn nur eine attische Bürgerstochter dürfte ein attischer Bürger freien, nur die aus einer solchen Ehe stammenden Kinder waren vollbürtig."

Onder de verboden en bepaald strafbare huwelijken komen o. a. die voor, welke gesloten worden tusschen vrijen en onvrijen. Later worden die huwelijken in 't bijzonder behandeld; thans wordt het verbod alleen aangehaald tot bevestiging van de hiervoren aangegeven kieskeurigheid in China in zaken des huwelijks.

Is bij sommige volken, zooals bij de Boegineezen van Wadjo (3) het verschil in staat en stand door middel van een geldelijke opoffering te boven te komen, bij de Chineezen is zoo iets onbekend. Een zoon, uit een slavin gesproten, zal met geen geldelijken bijslag, zich kunnen verheffen tot echtgenoot van de jonge dochter van een hoofdvrouw.

Uitzonderingen bestaan natuurlijk, maar het streven blijft zoo veel mogelijk om gelijkheid van geboorte te verkrijgen.

GEZONDHEID.

Na de overweging van staat en stand, treedt die der gezondheid op den voorgrond.

---

1) Zeitschrift für vergl. Rechtsw: b. 368.

2) Das Leben der Griechen und Römer b. 226

3) Plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken bij de volken van den Indischen Archipel, van Dr. G. A. Wilken, opgenomen in de Bijdragen van het K. Inst. van Ind. Taal- Land- en Volkenkunde Ve. Volgr. 3e deel, 2e afl, bl. 154.

Nauwgezet wordt navraag gedaan en uitgekeken naar den physieken toestand van de personen omtrent wier huwelijk onderhandelingen worden aangeknoopt. Zij mogen niet behebt zijn met ongeneeslijke kwalen of besmettelijke ziekten; zij mogen geen lichaamsgebreken hebben of mismaakt zijn. Want bij de Chineezen is het huwelijk geen idyllische vereeniging, waarin alles wordt voorbij gezien wat hinderlijk kan zijn, en alleen datgene wordt opgemerkt wat tot zinsbegoocheling kan voeren; het is een verbinding van twee wezens, welke meer naar het materialistische overhelt en waarbij op den voorgrond treedt het voortbrengen van nakomelingschap en wel bepaaldelijk van *een zoon*. Die zoon, waarop alle hoop gevestigd is, moet een welgemaakte knaap zijn; hij mag niet in zijn bloed de kiemen omdragen van een toekomstige verwoestende ziekte. En de kans om zulk een gezonden zoon te bekomen, wordt natuurlijk grooter naarmate bij de huwelijks regeling beter is uitgekeken.

Brengt het eigenbelang een nauwkeurig onderzoek naar de gezondheid van jongeling en jonge dochter reeds mede, ten overvloede wordt zulks nog door de wet aanbevolen onder hetgeen zij voorschrijft omtrent het regelen van een huwelijksverbintenis. Zie Hoofdst. I al 1 der vert. v. d. wet hierachter.

VERBODEN HUWELIJKEN.

1. *Huwelijken tusschen personen die denzelfden geslachtsnaam dragen. Hoofdst. VII v. d. vert. v. d. wet hierachter.*

Onder de eischen, welke bij de Chineezen gesteld worden voor het aangaan van een huwelijk, behoort, dat de aanstaande echtgenooten niet denzelfden geslachtsnaam voeren.

Huwelijken in eigen stam zijn den Chineezen verboden. Bij hen heerscht de exogamie.

Hoe die exogamie ontstaan is laat zich alleen gissen.

Men vindt in de oudheid bij hen den toestand van, wat mij noemen bloedschande, terug, waarin ook andere volken hebben geleefd.

Dan wordt door een verlicht vorst, volgens de annalen Keizer Hok-Hi (2852 v. C.) orde gesteld op het huwelijk, en treedt dit te voorschijn onder den vorm van patriarchaat en exogamie.

Het matriarchaat als overgangsvorm laat zich slechts flauw ontdekken.

Toch moet worden aangenomen, dat in den tijd, toen het huwelijk nog niet bestond, de familie zich geschaard zal hebben om degene, die haar ter wereld gebracht had, de moeder, waardoor het matriarchaat gevolgd zal zijn.

En inderdaad vindt men hiervoor een kleine aanwijzing in het ideografisch teeken voor „familienaam" 姓, dat bestaat uit 女 „vrouw" en 生 „baren", dus de naam van de vrouw, die het kind gebaard heeft ([1]).

Deze aanwijzing wordt versterkt door het feit, dat de namen van de oude keizers in China waren die hunner *moeders* en niet die hunner vaders.

De kinderen kregen den naam van de moeder en volgden haar: ziedaar het matriarchaat met al zijn kenmerken.

Hoe nu de overgang tot het patriarchaat heeft plaatsgegrepen, is niet na te sporen. Wellicht is ook bij de Chineezen het physieke overwicht van den man de oorzaak geweest, dat hij zich langzamerhand meer liet gelden, en dat hij zoo geraakt is tot het vormen van een eigen gezin, onttrokken aan de macht van de vrouwen, met welke hij in vrije liefde verkeerde.

---

1) Dit karakter in het woordenboek van Keizer Khang Hi (1662—1723 n. c.) opzoekende, vindt men o. a. de verklaring: »het karakter 姓 beteekent uit een vrouw geboren". In de oudheid waren er acht groote familie-namen, Kiang, Ki, Koei, vrouw Soe, Ing, Kiat, Io, In, alle *vrouwen-namen* 姓字從女生上古八大姓姜姬嬀姒嬴姞姚嬗皆從女

Zoo kan het geleidelijk gebruik geworden zijn voor den man om eene vrouw *tot zich te nemen,* in plaats van zich bij haar *aan te sluiten.* Zulks zal natuurlijk alleen hebben kunnen plaats vinden met een vrouw die een anderen moedernaam droeg, want, binnen den kring van denzelfden moedernaam, zou hij onder den invloed van het matriarchaat zijn gebleven. Zoo kan de exogamie: het huwelijk buiten den „moedernaam", buiten den stam, en het verbod ontstaan zijn om een huwelijk te sluiten met eene uit „gelijke vrouw geborene" 同姓

Voor den overgang tot het „tot zich nemen eener vrouw" in tegenstelling met het zich „bij haar aansluiten" wordt een aanwijzing geleverd door het schrijfteeken voor in het huwelijk treden van den man 娶, dat bestaat uit 取 „bemachtigen" en 女 „vrouw", en dus beteekent „een vrouw bemachtigen". En verder wordt nog een belangrijke aanduiding geleverd door de instelling van den bruidschat, welke later onder het hoofdstuk over de verloving en voltrekking van het huwelijk zal worden behandeld.

Hoe het zij, op den huidigen dag is in China het huwelijk tusschen stam-naamgenooten verboden, en zoo zeer is men bezorgd voor incestueuse aanraking, dat Chineezen, zich in betrekking willende stellen met publieke vrouwen, vooraf zorgvuldig naar haar stam-naam vragen.

Een huwelijk met een stam-naamgenoote wordt in China dan ook inderdaad als bloedschande aangemerkt.

Zonderling is het te noemen dat, waar bloedschande zoo gevreesd wordt, het huwelijk tusschen broers- en zusterskinderen of tusschen zusterskinderen onderling o. a. niet verboden is en zelfs veel voorkomt. Bij het strenge verbod in zake gelijkheid van stam-naam, waardoor het huwelijk tusschen een uitgebreiden kring van bloedverwanten wordt uitgesloten, zou men verwachten o. a. niet alleen broederskinderen — stam-naamgenooten dus — maar ook broers- en zusterskinderen of zusterskinderen onderling van

elkander verwijderd te zien houden. Doch hierin stemmen de Chineezen overeen met vele andere volken, bij welke om redenen, welke niet na te sporen zijn, fijne, maar vreemde onderscheidingen gemaakt worden.

Overtreding van het verbod tegen huwelijksverbintenis met iemand van denzelfden geslachtsnaam wordt gestraft met 60 slagen met den tiang, (Zie omtrent dit strafwerktuig de vert. der wet hierachter) toe te dienen aan den man en de vrouw en degenen die het huwelijk hebben vastgesteld. Deze bepaling klinkt vreemd. Wanneer toch het chineesche kind in zaken van huwelijk afhankelijk is van hen, die bij de wet tot het regelen daarvan geroepen zijn en zelf geen stem hoegenaamd daarbij heeft, dan gaat 't, dunkt ons, niet aan dat kind mede verantwoordelijk te stellen in geval van overtreding van het huwelijksverbod. Doch de chineesche wetgever, wel wetende dat er bij het chineesche volk reeds van nature afkeer bestaat tegen de verboden huwelijken, heeft deze bepaling alleen in het leven geroepen voor de gevallen, waarin een jongeling en jonge dochter zich aan de kuischheid zouden vergrijpen en een huwelijk aangaan wel met medeweten, maar toch tegen den zin van hunne huwelijks-vaststellers. Hoe onderworpen het chineesche kind ook moge zijn, omstandigheden doen zich wel eens voor, waarin zij drang uitoefenen en de ouderen in de familie onder hun invloed krijgen. Zulke toestanden vinden wij overal terug. Maar die ouderen, die de beschikking over het huwelijk hebben, ook zij zijn strafbaar wanneer er een verboden huwelijk gesloten is; ook zij kunnen met 60 slagen gestraft worden. De rechter gaat na hoe het geval zich heeft toegedragen en straft dengeen, die de schuld draagt. Want het geval dat jongeling en jonge dochter geheel onwetend en onschuldig, en door de ouderen gedwongen zijn, kan zich ook voordoen. Dan zouden de laatste alléén de straf onderg aan. Althans dit is uit de commentaren te lezen.

De echtgenooten worden gescheiden: de vrouw keert terug naar haar familie. De bruidschat wordt verbeurd verklaard.

2. *Huwelijken tusschen verwanten, die in de familierangorde een hoogeren graad innemen. met verwanten, die daarin een lageren graad innemen. Hoofdst. VIII v. d. vert. v. d. wet hierachter.*

De chineesche wetgever is zeer gestreng ten aanzien van huwelijken tusschen verwanten.

Nauwkeurig geeft hij op welke huwelijken verboden zijn, en, wanneer men hem bij de verbodsbepalingen volgt, zal men niet kunnen ontkennen, dat door het trekken van scherpe grenzen het ontstaan van vele scheeve verhoudingen wordt afgesneden.

Op de rangorde in de familie wil hij vooral streng gelet hebben, en een huwelijk, waardoor die rangorde aangetast wordt, verbiedt hij.

Zoo wordt als ontuchtige omgang tusschen verwanten berecht het huwelijk van personen, die elkander door aanhuwelijking bestaan en waarvan één der echtgenooten in de familierangorde een hoogeren, en de andere een lageren graad inneemt, zoodat, waren ze niet in het huwelijk verbonden, bij overlijden de eene verwant voor de andere rouwplichtig zoude zijn.

Onder deze huwelijken rekent de wetgever:

a. dat tusschen ooms (moeder's oudere en jongere broeders) met nichten (oudere en jongere zusters dochters). Vergelijk B. W. art. 31: 2°.

b. dat tusschen tantes (moeder's oudere en jongere zusters) met neven (oudere en jongere zusterszonen). Verg: B. W. art. 31. 2°.

Het huwelijk tusschen vadersbroeder met broedersdochter is van zelve uitgesloten, omdat ze denzelfden familienaam dragen (zie vorige §); ook dat tusschen vaderszuster en broederszoon om gelijke reden.

Verder wordt op den voet van ontuchtigen omgang tusschen

verwanten gestraft het huwelijk met een halve zuster (dochter der moeder van den jongeling, maar van een anderen vader); en het huwelijk met een stiefdochter (dochter van eigen vrouw, doch geboren uit een vorig huwelijk). Verg. Dr. J. F. von Schulte, Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts bl. 372, waar verboden wordt het huwelijk „zwischen voll-und halbbürtigen, ehelichen oder unehelichen Geschwistern" en „zwischen Stiefeltern und Stiefkindern"; en verder Lane, Manners and Customs of the modern Egyptians d. I bl. 141, waar verboden wordt het huwelijk met „his sister or half sister."

Ook verbiedt de wetgever het huwelijk met:

a. eene dochter van eene zuster van den grootvader van vaderszijde;
b. eene dochter van eene zuster van den grootvader van moederszijde;
c. eene dochter van den broeder van de grootmoeder van vaderszijde;
d. eene dochter van een broeder van de grootmoeder van moederszijde;
e. eene dochter van eene oudere of jongere zuster van de grootmoeder van vaders- of moederszijde;
f. eene zuster van de grootmoeder van vaders- en moederszijde; Verg. B. W. art. 31, 2°;
g. eene dochter van een oom der grootmoeder van vaders- en moederszijde; Verg. B. W. art. 31, 2°;
h. eene zuster van den grootvader van moederskant; Verg. B. W. art. 31, 2°;
i. eene dochter van een oom van den grootvader der moeder;
j. eene dochter van een oom der moeder;
k. eene kleindochter van een oom van vaderszijde van den grootvader van moederskant;
l. eene dochter van eene dochter van den oom (vadersbroeder);
m. eene zuster van den man eener dochter;
n. eene zuster van de vrouw van een zoon of kleinzoon.

Degenen, die de vorenstaande voorschriften overtreden, worden gestraft met 100 slagen met den tiang en over het huwelijk wordt scheiding uitgesproken. De jonge dochter keert terug naar haar familie en de bruidschat wordt verbeurd verklaard.

Het huwelijk met een nicht: vaders oudere of jongere zusters dochter, moeders oudere of jongere broeders dochter, moeders oudere of jongere zusters dochtei is evenzeer verboden. Overtreding wordt gestraft met 80 slagen met den tiang en de echtgenooten worden gescheiden.

Het huwelijk met vaders broeders dochter is van zelf uitgesloten wegens gemeenschap van stamnaam.

Voor huwelijken tusschen neven en nichten wordt echter bij de Chineezen, evenals bij vele andere volken, een bijzondere voorliefde gevonden. Zoo zegt Lane van de Arabieren in Egypte: „It is very common amongst the Arabs of Egypt and of other countries, but less so in Cairo than in other parts of Egypt, for a man to marry his first cousin" (zie Manners and customs of the modern Egyptians dl. I. bl. 234), en vinden wij in de „Plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken b. d. volken van d. I. Arch:" van Dr. Wilken, hiervoren reeds genoemd, omtrent de Hoewas van Madagascar opgeteekend: „Marriage between brothers children is exceedingly common; marriage between brothers and sisters children is also allowable, but that of sisters children is regarded with horror as incest".

Bij de Chineezen heeft zoodanige voorliefde aanleiding gegeven tot het in het leven roepen van een ampliatie op de wet, waarbij wordt aangeteekend, dat, ten einde tegemoet te komen aan den geopenbaarden volkswensch, de naleving van het verbod wordt losgelaten.

Verbiedt de wetgever het huwelijk met een halve zuster (dochter van de moeder van den jongeling, maar van een anderen vader), de straf, welke op het sluiten van zulk een echtverbintenis gesteld is, past hij ook toe op het

huwelijk tusschen kinderen, verwekt door den vader in een vorig huwelijk, met kinderen, verwekt bij de moeder in een vorig huwelijk.

In hun kieskeurigheid ten aanzien van het huwelijk staan de Chineezen niet alleen, en, daar het nut kan hebben hun instellingen te vergelijken met die van andere volken, wordt de aandacht gevestigd op het volgende.

Ten aanzien der Mohammedanen, zegt Mr. L. W. C. van den Berg in zijn: „De beginselen van het Moh: R. bl. 145: „De beide in het huwelijk te verbinden personen mogen „geen bloedverwanten van elkander zijn in de opgaande „of nederdalende linie, noch in de zijdlinie tot den 3en graad „ingesloten".

Omtrent de Indiërs schrijft prof. Kohler (Indisches Ehe- und Familienrecht Zeitschrift für vergl. Rechtsw. bl. 364 en volg:) „Hiernach nimmt die indische Jurisprudenz an, „dass die Ehe ausgeschlossen ist in der Parentel des Vaters „und in der Parentel der (sechs oder fünf) agnatischen „Ascendenten des Vaters, doch so, dass in jeder Parentel „das Verbot nur bis in das siebente Glied reicht; es werden „also die Parentelen gezählt, und kommt sodann der Grad, „in welchem Jemand in der Parentel von dem gemeinsamen „Parens, dem Begründer der Parentel, absteht, dann in „Betracht, wenn seine Entfernung von diesem gemeinsamen „Stammparens mehr als sieben Grade hat: es wird, wie im „canonischen Rechte, nur die eine Linie, die längere ge„zählt, und ist die Ehe dann, aber auch nur dann erlaubt, „wenn diese eine längere Linie über sieben Grade reicht. „In gleicher Weise ist ausgeschlossen die Eheschliessung in „der Parentel der Mutter und den Parentelen der vier „agnatischen Ascendenten der Mutter".

Ten opzichte van de Egyptenaren, schrijft Lane (Manners and customs of the modern Egyptians dl. I. bl. 141: „A man „is forbidden, by the Kor-an and the Sunnah, to marry „his mother, or other ascendant; his daughter, or other „descendant; his sister or half sister; the sister of his fa-

„ther or mother, or other ascendant; his niece, or any of „her descendants; his foster-mother, or a woman, related „to him by milk in any of the degrees, which would pre-„clude his marriage with her if she were similarly related „to him by consanguinity; the mother of his wife, even „if he have not consummated his marriage with his wife; „the daughter of his wife if he have consummated her „marriage with the latter, and she be still his wife; his „fathers wife and his sons wife and to have at the same „time two wifes who are sisters, or aunt and niece; he is „forbidden also to marry his unemancipated slave, or „another man's slave if he have already a freewife".

En ten slotte vindt men in het kerkelijk recht de volgende bepalingen (Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts von D^r^. J. F. von Schulte bl. 372)

„Die Ehe is verboten:

„Ohne Möglichkeit einer Dispensation:

„1. zwischen Verwandten in auf- und absteigender Linie; „also Eltern und Kindern jeden Grads, mag die Verwand-„schaft auf ehelicher oder unehelicher Geburt ruhen;

„2. zwischen voll-und halbbürtigen, ehelichen oder un-„ehelichen Geschwistern;"

„3. zwischen Stiefeltern und Stiefkindern, Schwiegereltern „und Schwiegerkindern jeden Grads, ohne Unterschied, „ob die Ehe, durch welche die Stief- oder Schwiegerver-„bindung begründet wird, noch besteht oder nicht;

„4. zwischen Personen, deren eine die andre an Kindesstatt „angenommen hat, so lange dieses Rechtsverhältnis besteht;

„5. für Personen, welche eine Ehe geschlossen haben, so „lange nicht die frühere Ehe aufgelöst, für ungültig „oder für nichtig erklärt ist".

Moge bij het nagaan der verboden huwelijken bij de Chineezen, door den lezer een eigenaardigen indruk ontvangen zijn, het volgen der verbodsbepalingen bij andere volken zal hem geleerd hebben een billijk oordeel te vellen.

3. *Huwelijken met vrouwelijke bloedverwanten of met de (gewezen) hoofdvrouw of bijvrouw van (mannelijke) verwanten. Hoofdst. IX v. d. vert. v. d. wet hierachter.*

Werd in het vorig hoofdstuk, ter voorkoming van het ontstaan van scheeve verhoudingen in de familie, het huwelijk met de daarin opgesomde *aangehuwde* familiebetrekkingen verboden, in dit hoofdstuk worden verbodsbepalingen in het leven geroepen tegen het huwelijk met eene vrouw, tot wie men in een graad van *bloedverwantschap* staat en met een weduwe of verstooten vrouw (hoofd- of bijvrouw) van een bloedverwant.

Dat door zulke huwelijken al evenzeer onregelmatige verhoudingen zouden kunnen ontstaan, is duidelijk.

Terwijl nu in een der voorgaande hoofdstukken wordt bepaald, dat het huwelijk verboden is met eene vrouw, die denzelfden stamnaam draagt, stelt de wetgever in dit hoofdstuk eene zwaardere straf op het huwelijk met eene vrouw, die met den bruidegom niet alleen denzelfden stamnaam heeft, maar bovendien van denzelfden stamvader afstamt. Want, men kan met eene vrouw een zelfden stamnaam hebben, en toch niet van denzelfden stamvader afstammen, d. w. z. niet met haar een gemeenschappelijken voorouder-tempel hebben. De verwantschap moge al zóó gering zijn, dat de aanstaande echtgenoot voor de door hem begeerde vrouw, in geval van overlijden, niet eens rouwplichtig is, de afstamming van denzelfden stamvader maakt de betrekking reeds nauw genoeg om een huwelijk te verbieden.

Overtreders worden gestraft met 100 slagen met den tiang. De vrouw ondergaat dezelfde straf en over het huwelijk wordt scheiding uitgesproken. De bruidschat wordt verbeurd verklaard.

Het huwelijk met eene vrouw, die van denzelfden stamvader afstamt en voor wie men drie maanden of meer

rouwplichtig is, wordt gestraft op den voet van ontuchtigen omgang met verwanten.

Onder de verboden huwelijken trekt de wetgever verder die met weduwen of verstooten hoofdvrouwen van bloedverwanten, voor wie men niet rouwplichtig is, maar met wie men van denzelfden stamvader afstamt. Bij overtreding wordt de man zoowel als de vrouw gestraft met 100 slagen met den tiang.

Geldt het een huwelijk met de gewezen hoofdvrouw — weduwe of verstooten vrouw — van een bloedverwant, voor wien men 3 maanden rouwplichtig is, dan is de straf voor man en vrouw 60 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende één jaar. Geheel buiten het verband der zaken wordt hier op zonderlinge — echt chineesche — wijze tusschengeschoven: dat het huwelijk met een gewezen hoofdvrouw — weduwe of verstooten — van een oom van moederszijde of van een neef, zoon eener zuster, ook verboden en strafbaar is met 60 slagen en tenarbeidstelling gedurende een jaar, welke straf op man en vrouw wordt toegepast.

Mede is verboden het huwelijk met de gewezen hoofdvrouw — weduwe of verstooten vrouw — van een verwant, met wien men nauw vermaagschapt is en voor wien men 5 maanden rouwplichtig is. Op het sluiten van zulk een huwelijk staat voor man en vrouw de straf, welke gesteld is op ontuchtigen omgang tusschen verwanten.

Niet alleen verbiedt de wetgever het huwelijk met de weduwe of verstooten vrouw van een bloedverwant, ook wanneer zulk een vrouw reeds een tweede huwelijk heeft aangegaan en daarna weder in den weduw- of gescheiden staat is vervallen, blijft het huwelijk met een verwant van haar eersten man verboden, en worden de overtreders, zoo de man als de vrouw, gestraft met 80 slagen met den tiang. Deze bepaling geldt echter niet voor het geval de huwende verwant iemand is, die voor den overleden eersten echtgenoot geen rouw behoeft te dragen.

Is het een gevoel van kieschheid, dat de wetgever er

toe brengt het huwelijk met de gewezen hoofdvrouw — weduwe of verstooten — van een bloedverwant te verbieden en strafbaar te stellen, ook het tot zich nemen van gewezen bijvrouwen van bloedverwanten is verboden, doch de tegen overtreding bedreigde straf is twee graden lichter dan wanneer het hoofdvrouwen betreft.

Hierop wordt echter eene uitzondering gemaakt voor het geval iemand de gewezen bijvrouw van zijn grootvader tot zich neemt. Dit wordt als zulk een zwaar vergrijp beschouwd, dat daarop de doodstraf in den vorm van onthoofding gesteld is, voor man en vrouw, beiden. Deze straf wordt toegepast, ook al was de vrouw reeds bij een ander opgenomen geweest en later weder verstooten. Onverklaarbaar met het oog op het verband der onderwerpen wordt bij deze bepaling gevoegd het verbod om tot zich te nemen — hetzij als hoofdvrouw dan wel als bijvrouw — zijn tante (vaders broeder's vrouw), onverschillig of de vrouw reeds hertrouwd en weder weduwe geworden of verstooten was. De straf tegen deze overtreding is voor man en vrouw: onthoofding.

Het leviraats huwelijk, bij veel andere volken in zwang, wordt door den Chinees met afschuw beschouwd. Een man, die de gewezen hoofdvrouw — weduwe of verstooten vrouw — van zijn broeder tot zich neemt, wordt gestraft met wurging. (1) De vrouw ondergaat dezelfde straf en deze wordt toegepast, ook al heeft een tusschenhuwelijk of samenwoning plaats gehad gevolgd door een tweeden weduw- of gescheiden staat.

Buiten de gevallen, waarbij op overtreding der betrekkelijke verbodsbepalingen de doodstraf gesteld is, wordt bij overtreding van de voren opgesomde huwelijksbeperkingen echtscheiding uitgesproken.

De bruidschat wordt verbeurd verklaard.

In een bijwet geeft de wetgever nog de volgende bepalingen:

Met 100 slagen met den tiang en verbanning naar een

1) Vergelijk B. W. art. 31. 1o.

oord, dat 3000 mijl verwijderd is van de woonplaats van zijn stam, wordt gestraft degeen, die tot zich neemt de gewezen bijvrouw van zijn oom (vaders-broeder) of van zijn broeder. Deze straf is twee graden lichter dan die, wanneer de hoofdvrouw genomen ware.

Op het huwelijk met zijns broeders gewezen vrouw staat de doodstraf, en de wet wordt met al haar gestrengheid toegepast, ook al is zulk een huwelijk gesloten met toestemming der ouders of medeweten der overheid of door personen, die, wegens hun geringe verstandelijke ontwikkeling, eigenlijk als ontoerekenbaar moeten worden beschouwd.

De overheidspersonen, die, hoewel met het voorgenomen huwelijk bekend, het niet hebben gestuit, worden ook gestraft.

4. *Het tot zich nemen als hoofdvrouw of bijvrouw van vrouwen of jonge dochters uit de bevolking, waarover men als ambtenaar het bestuur voert. Hoofdst. X. v. d. vert. v. d. wet hierachter.*

In het regeer-systeem der Chineezen wordt het beginsel gevolgd de ambtenaren niet te doen fungeeren in de streek, waarin zij geboortig zijn en waar hun verwanten verblijf houden.

Wat men hiermede tracht tegen te gaan, behoeft geen verklaring.

Hetzelfde beginsel nu strekt ten grondslag aan het verbod aan ambtenaren om een huwelijk te sluiten met eene vrouw uit de plaats, waar zij het bestuur voeren, of wel daar bijvrouwen tot zich te nemen.

Iedere ambtenaar, die zich in deze vergrijpt, wordt gestraft met 80 slagen met den tiang.

Rechters-commissarissen, belast met een gerechtelijk onderzoek in eene streek, mogen evenmin als hoofd- of bijvrouw tot zich nemen, vrouwen op eenige wijze verbonden aan justiciabelen.

Overtreders worden gestraft met 100 slagen met den tiang.

Met dezelfde straf, welke op den bruidegom wordt toegepast, wordt gestraft degeen in de familie der vrouw, die het huwelijk van zijn of haar dochter heeft geregeld.

Het huwelijk wordt ontbonden en de bruidschat verbeurd verklaard.

Is het huwelijk met dwang en misbruik van gezag gesloten, dan is de straf voor den overtreder twee graden zwaarder.

In zulk een geval is de familie van de vrouw uiet strafschuldig.

Was de bruid eene gehuwde vrouw, dan keert zij naar haar man terug. Was zij een jong meisje, dan wordt zij aan haar verwanten teruggegeven.

Wordt de overtreding door den ambtenaar gepleegd ten behoeve van zijn zoon of kleinzoon, broeder of neef, dan wordt er gestraft op den boven aangegeven voet.

Bruid en bruidegom zijn niet strafschuldig.

5. *Huwelijken met vrouwen, die zich door de vlucht hebben onttrokken aan eene strafvervolging. Hoofdst XI v. d. vert. v. d. wet hierachter.*

Het komt in China wel eens voor, dat eene vrouw, tegen wie eene strafvervolging is ingesteld, zich uit de voeten maakt en elders een schuilplaats zoekt.

Het huwelijk met zulk eene vrouw wordt beschouwd als medeplichtigheid tot het schuilhouden der vrouw en door de wet strafbaar gesteld.

De bruidegom wordt gestraft alsof hij de overtreding of misdaad waarvoor de vrouw vervolgd wordt, zelf begaan had, en de op die overtreding of misdaad bedreigde straf wordt op hem toegepast.

De ontvluchte vrouw wordt voor de door haar begane overtreding of gepleegde misdaad gestraft, en die straf wordt wegens de poging tot ontvluchting twee graden zwaarder gemaakt.

De straf wordt op den bruidegom toegepast, in het geval door hem de vrouw als hoofdvrouw werd in huis genomen, zoowel als voor het geval zij slechts als bijvrouw bij hem kwam.

Is op de door de vrouw gepleegde misdaad de doodstraf gesteld, dan wordt de man een graad lichter gestraft.

In ieder geval wordt het huwelijk ontbonden.

Weet de bruidegom te bewijzen, dat hij niet wist, dat de vrouw zich door ontvluchting aan eene strafvervolging onttrokken had, dan is hij niet strafschuldig.

Ingeval de vrouw kwijtschelding van straf bekomen heeft, en zij, niet aan een anderen man verbonden zijnde, in het huwelijk is getreden, wordt echtscheiding niet uitgesproken.

Eene uitzondering wordt gemaakt voor het geval in het huwelijk iets onregelmatigs geconstateerd is.

6. *Ambtenaren of officieren mogen geen openbare zangeressen als hoofd- of bijvrouwen tot zich nemen.*
Hoofdst XIII v. d. vert. v. d. wet hierachter.

De chineesche regeering stelt er prijs op, dat haar ambtenaren en officieren in hun huwelijk kiesch zijn en geen aanstoot geven door vrouwen, als hoofd- of bijvrouwen, bij zich te nemen, die in hun rang en stand niet t'huis behooren.

Vandaar de bepaling, dat het hun, op straffe van 60 slagen met den tiang, verboden is, eene openbare zangeres als hoofd- of bijvrouw tot zich te nemen.

Gelijksoortige uitsluitende bepalingen vinden wij in het Westen ook, doch daar alleen ten aanzien van officieren. Deze kunnen alleen in het huwelijk treden met dames, omtrent wier goed gedrag de chefs getuigen kunnen.

Heeft in China een schending van het prestige in den voren aangegeven zin plaats gehad, dan wordt echtscheiding uitgesproken; de vrouw keert naar haar stam en niet naar den impresario terug. De bruidschat wordt verbeurd verklaard.

De chineesche wetgever gaat nog verder. Zelfs voor zonen of kleinzonen van officieren of ambtenaren, die voor erfelijke ambtstitels en ambtsrechten in aanmerking komen, eischt hij, dat zij bij hun huwelijk het aan hun rang verbonden decorum niet schenden. Ook zij worden bedreigd met 60 slagen met den tiang, wanneer zij eene openbare zangeres als hoofd-of bijvrouw tot zich nemen.

Bovendien wordt van een en ander aanteekening gehouden en ten dage, dat zij in hun boven aangeduide rechten treden, worden zij één graad teruggesteld, doch treden in activiteit.

7. *Huwelijken van Boedhistische en Toistische priesters. Hoofdst. XIV v. d. vert. v. d. wet hierachter.*

Dat de natuur boven de leer gaat, wordt al weder bewezen door dit onderdeel der chineesche huwelijkswetgeving.

Immers de priesters van de Boedha zijn door een gelofte, en die van het Toisme als uitvloeisel hunner leer, tot den ongehuwden staat gebonden, en toch leert de wet, dat de natuur sterker werkt en menige overtreding is geconstateerd, zoodat bedreiging met straf niet achterwege mocht blijven.

Dat de wetgever -- in strijd met hetgeen men te dien opzichte in het Westen opmerkt — zich bemoeid heeft met een aangelegenheid, welke behoort tot de competentie van de godsdienstige oversten der priesters, laat zich daardoor verklaren, dat door de huwelijken der priesters en de geboorte van kinderen in het burgerlijk leven van de daarbij betrokkenen, groote moeielijkheden kunnen ontstaan ten aanzien van het erfrecht, den staat der kinderen enz.

Met 80 slagen met den tiang dan, wordt gestraft de Boedhistische of Toistische priester, die een hoofd- of bijvrouw tot zich neemt.

Degeen, die van den kant der vrouw het huwelijk vaststelde, ondergaat dezelfde straf.

De priester wordt uit den priesterstand gestooten.

Over het huwelijk wordt scheiding uitgesproken en de brruidschat wordt verbeurd verklaard.

De overste van het klooster of de kluis, medeplichtig zijnde, wordt gestraft met dezelfde straf als de overtreder.

Heeft het tot zich nemen eener vrouw in bedekten vorm plaats gehad, bijv. heeft de priester voorgewend, dat de vrouw aan een dienstbare behoorde, dan wordt hij gestraft met de straf gesteld op het plegen van ontucht, doch twee graden zwaarder, omdat hij tot den priesterstand behoort

De vrouw keert naar haar verwanten terug.

De bruidschat wordt verbeurd verklaard

Was de vrouw onwillig, en heeft men geweld op haar gepleegd, dan wordt de wet op „ontucht met geweld" toegepast.

8. *Huwelijken tusschen personen uit den gegoeden met personen uit minderen stand. Hoofdst. XV. v. d. vert. v. d. wet hierachter.*

Oppervlakkig beschouwd zal de titel van deze afdeeling der chineesche wet den lezer veel te denken geven.

Al dadelijk zal bij hem de vraag rijzen: wie rekent de wetgever als tot den gegoeden, wie als tot den minderen stand te behooren? Is de lijn te trekken tusschen den gegoeden en den minderen stand?

Deze vragen zijn zeker gerechtvaardigd; maar, wanneer de lezer den wetgever volgt, zal hem spoedig blijken, dat ze overbodig zijn en dat de laatste niet naar de beantwoording daarvan zoekt, daar hij met de qualificatiën „gegoede en mindere stand" niets anders bedoelt dan den stand van vrijen en onvrijen d. z. gekochten of slaven.

In de chineesche maatschappij bestaat nog altijd het gebruik om kinderen of wel volwassenen te koopen en te bestemmen voor bediendén-arbeid. Dit gebruik strekt zich ook uit tot meisjes en vrouwen, en dezen worden niet zelden bestemd om, buiten het verrichten van arbeid, ook

het huwelijksbed met hun heer te deelen. De staat dezer gekochte vrouwen en die der bij haar verwekte kinderen staat beschreven in mijn „Versterfrecht, adoptie en pleegkinderen bij de Chineezen," opgenomen in het Tijdschrift voor Ind. Taal- Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bat: Gen: van K.en W. deel XXXI afl. 2 en 3 bl. 214. Met den handel in meisjes en vrouwen, bestemd om met den kooper het huwelijksbed te deelen en overigens diensten te presteeren als huisbediende, houdt zich in China een bijzondere stand van vrouwen op. Zij worden genoemd „hoan sao po" in het dialect van Amoy. Haar bedrijf is van arme familien meisjes met een lief uiterlijk op te koopen, haar te verzorgen tot de puberteit en dan aan den man te brengen. Niet zelden ziet men ze zulk een meisje rondventen langs de straten, totdat haar een goede prijs geboden wordt. Ook volwassen vrouwen worden op dergelijke wijze gekocht en verkocht.

Liever gebruikte ik hiervoren het woord „gekochten". Het woord „slaaf" drukt den staat niet zuiver uit van de of den ter verrichting van huis-arbeid „gekochte" in China; er ligt voor den westerling iets hards en vernederends in dat woord, dat feitelijk in den staat van de of den „gekochte" niet wordt teruggevonden. De gekochte huisbediende — man of vrouw — wordt bij den Chinees meer behandeld als lid van het gezin, doch van eenigszins ondergeschikten rang.

Dat de wetgever evenwel bij dezen toestand, geleid door het gevoel van betamelijkheid des volks, er toe geraakt is het huwelijk van zulke „gekochten" — uit den aard der zaak uit zeer lagen stand — met jonge dochters uit den vrijen stand, te verhinderen, kan, na het voorgaande, geen verwondering meer baren.

De familie-oudste, die dan ook een huwelijk weet te bewerken tusschen zijn onvrije gekochte en een vrije jonge dochter, wordt gestraft met 80 slagen met den tiang. Degeen uit de familie van de jonge dochter, die, toegevende

aan den drang van een invloedrijk familie-oudste, haar huwelijk vaststelde, wordt één graad lichter gestraft. Het huwelijk wordt ontbonden. De onvrije, die eigenmachtig zulk een huwelijk sluit, wordt even zwaar gestraft als de familie-oudere, die zulk een huwelijk bewerkt. Heeft in zulk een geval de familie-oudere, in de familie, waarin de onvrije is opgenomen, van deze handelingen kennis gedragen, dan wordt hij ook gestraft, doch twee graden lichter dan de overtredende onvrije. Het huwelijk wordt ontbonden.

Degeen, die een door een onvrije gehuwde vrije vrouw als slavin doet registreeren, wordt gestraft met 100 slagen met den tiang. De vrouw wordt in haar stand hersteld.

Ten aanzien van dit registreeren is een toelichting noodig. De westerling gaat al dadelijk denken aan een registratie van de onvrijen. Dit nu bestaat in China niet en het in de wet bedoelde registreeren heeft alleen betrekking op het plaatsen van den naam van de onvrijen op de bordjes, waarop de Chinees bij volkstelling verplicht is opgave te doen van het aantal zijner huisgenooten, welke bordjes voor aan zijn huis, zichtbaar voor de commissie van volkstelling, moeten worden bevestigd.

Met het woord „registreeren" wordt dan ook meer uitgedrukt het denkbeeld: „de vrije doen treden in den staat van onvrije".

Is er bedrog gepleegd, d. w. z. heeft men, nadat een huwelijk was vastgesteld tusschen vrijgeborenen, bij het voltrekken daarvan een slaaf of een slavin bedriegelijk ten huwelijk gegeven, dan wordt degeen, die dit bedrog pleegde, gestraft met 90 slagen met den tiang; het huwelijk wordt ontbonden en het oorspronkelijk vastgestelde voltrokken.

Onder de verboden huwelijken moeten verder nog gerekend worden die tusschen personen, die zich hebben schuldig gemaakt aan overspel.

De man kan zijn overspelige vrouw verkoopen of aan een ander ten huwelijk geven. Hij mag haar evenwel niet

aan den, aan het overspel medeplichtigen, man verkoopen of ten huwelijk geven. Doet hij dit, dan zijn hijzelf en de medeplichtige strafschuldig. Hieruit volgt, dat een overspelige vrouw niet met den medeplichtige in het huwelijk kan treden (Verg. art 32 B. W. N. I.)

Personen, wier huwelijk tengevolge van overtreding der wet ten aanzien van verboden huwelijken ontbonden is, kunnen natuurlijk niet later weder met elkander in den echt treden. Het huwelijksverbod blijft een beletsel. Anders is het echter, wanneer de man zijne vrouw verstooten heeft op grond van een der erkende motieven. De wet sluit een verzoening niet uit en verbiedt een hereeniging niet. De gevallen, waarin verstooten vrouwen weder teruggenomen worden, zijn dan ook in China menigvuldig. Een bepaling als onder art. 33 B. W. N. I. voorkomt, waarbij een nieuw huwelijk is uitgesloten tusschen personen, wier huwelijk, om welke reden ook, door echtscheiding is ontbonden, kent men in China niet.

Vindt men in het Westen veelal in de wet de gevallen aangegeven, waarin het recht om dispensatie van een huwelijksverbod te verleenen, gelegd is in handen van den Souverein, in het ter zake handelende hoofdstuk der chineesche wet is nergens van zulk een recht sprake.

De wetgever schijnt daar dit onderwerp te rekenen onder het algemeen recht van petitie en den Souverein vrij te laten in het nemen van een beslissing. Bekend zijn dan ook in China gevallen, waarin dispensatie van het huwelijksverbod aan den vorst gevraagd en door dezen verleend werd.

Wordt in Europa en in enkele andere streken de vrije toestemming der aanstaande echtgenooten vereischt tot het wezen van het huwelijk, in China worden de jongelingen en jonge dochters in zaken van huwelijk niet gekend, en is ook hunne vrije toestemming tot een huwelijk geen voorwaarde voor het sluiten daarvan.

Eigen keuze is den chineeschen jongelieden in het huwelijk niet vergund.

Grootvader of grootmoeder, vader of moeder, of bij ontstentenis van dezen, andere stam-oudsten, stellen het huwelijk vast (verg. Hoofdst. I. Bijwet al. 1. 2. 3. hierachter).

Dus in China volstrekt niets van een vrijen wil, welke door de familie-oudsten gevolgd wordt; niets van een voorafgaande afspraak tusschen geliefden en een daarop volgend verzoek om de ouderlijke toestemming; neen! slechts de wil der oudsten in de familie. In China geeft men geen *toestemming* aan zijn kind tot het sluiten van een huwelijk, maar den *last*, en het is eigenaardig hierbij op te merken, dat aan de vrouw (grootmoeder of moeder) in deze aangelegenheid ook bevoegdheid wordt toegekend, in strijd met den gewonen toestand, waarin haar optreden zoo goed als uitgesloten is.

Het is ook niet het kind, dat het aanzoek doet, maar de familie-oudste.

De toestand is dezelfde als bij de Indiers van wie Kohler (Indisches Ehe-und Familiënrecht. Zeitschr. für vergl. Rechtswissenschaft bl. 358 en 359) schrijft: „so wird es „nun auch im indischen Recht als selbstverständlich be„trachtet, dass der Vater es ist, der seine Tochter verlobt „und weggibt...... „Der vater ist der natürliche Mund„walt, dem die Verlobung und Uebergabe der Frau zusteht. „In Ermanglung desselben geht die Frau in die Gewalt eines „andern Familienglieder über, welches sie in die Ehe zu „geben hat".

Bij de Egyptenaren vindt men volgens Lane gedeeltelijk hetzelfde, doch daar wordt gelet op den leeftijd van de jonge dochter. Heeft zij de puberteit bereikt, dan mag zij vrij kiezen; vóór dien tijd stellen de ouders het huwelijk vast: „The parents may betroth their daughter to whom „they please and marry her to him without her consent, „if she be not arrived at the age of puberty; but after she „has attained that age, she may choose a husband for her-

„self, and appoint any man to arrange and effect her mar„riage". Modern Egyptians dl. I bl 237. Deze vrijheid, welke ná de puberteit aan de egyptische jonge dochter gegeven wordt, mist ook de chineesche. Zij blijft onder de macht der familie. Hiermede vervalt ook voor haar de vrijheid van huwelijkskeuze na meerderjarig-worden, en dit is ook voor den jongeling hetzelfde. Beiden blijven steeds onderworpen aan den wil der oudsten in de familie. Dit gaat zelfs zóóver, dat — gelijk hier voren reeds aangestipt is — weduwnaars bij een volgend huwelijk ook niet zelfstandig handelen, doch vooraf het welmeenen der oudsten verzoeken.

HOOFDSTUK II.

VERLOVING EN VOLTREKKING VAN HET HUWELIJK.

Uitzien naar eene geschikte partij door huwelijksvaststeller (-stelster). — Tusschenpersoon — Deze vindt men bij andere volken terug- Hare functie in China dateert uit de hooge oudheid- Noodzakelijkheid om van een tusschenpersoon gebruik te maken- De functie kan worden waargenomen door een man zoowel als door eene vrouw- Tegenwoordig worden liever vrouwen gebezigd-Stand van middelaarsters in China- Aanzoek- Dit kan in China ook komen van den kant der ouders der jonge dochter- De middelaarster ontvangt haar opdracht- Geen bijzonder ceremonieel voor het overbrengen van het aanzoek.— Zinnebeeldige toespraak bij sommige volken- Navraag door de ouders der jonge dochter- Verslag v. d. middelaarster- Uitsluitsel- De pech-dsie raadpleging v. d. wichelaar- Uitspraak- Mededeeling aan de familie der jonge dochter- Ingeval eener gunstige uitspraak, vaststelling der verloving- Aanbieding bruidschat- Trouwbrief- Verbreking der verloving- Voltrekking v. h. huwelijk- Beletselen- Huwelijken gedurende rouwbedrijf of gevangenschap van vader of moeder- Ontvoering van gehuwde vrouwen of jonge dochters uit goeden huize. — Bedrog bij de huwelijks voltrekking-Toevallige huwelijken buiten den stam- De overgave der bruid-Keuze van het tijdstip daarvoor. — Voorbereidselen- De ceremoniëele optocht- Tijdstip daarvoor- De bru Ontvangst der bruid- Symbolisch huwelijksmaal- Ontaluiering. Ontkleeding- De roode meelbolletjes- Naar bed- De kleeding in den eersten huwelijksnacht- 2e dag- Broertjes komen naar haar gezondheid vragen- Middagmaal vrouwen in huis. 'S avonds khoa sin- nio- 3e dag- Bezoek bij de ouders der bruid.

I. DE VERLOVING.

Aan het slot van het vorige hoofdstuk hebben wij gezien, dat in China de jongelingen en jonge dochters ieder hun zoogenaamde huwelijksvaststeller of huwelijksvaststelster (1)

---

1) 主婚人

hebben en welke verwanten tot het vervullen dezer functie gerechtigd zijn

Wij hebben verder opgemerkt aan welke vereischten door een jongeling en een jonge dochter voldaan moet zijn, om een huwelijk tusschen hen te kunnen „vaststellen".

Thans kunnen wij er toe overgaan te beschrijven hoe — wanneer aan de gestelde voorwaarden voldaan is — de verloving en voltrekking van het huwelijk worden geregeld.

In de eerste plaats komt de verloving.

Veelal wordt door den huwelijksvaststeller of de huwelijksvaststelster zelf uitgezien naar eene geschikte partij voor jongeling of jonge dochter; maar het gebeurt natuurlijk ook, dat er een aanzoek gedaan wordt.

In beide gevallen zijn het niet de betrokken personen, die zich met elkander in verbinding stellen, maar wordt de bespreking aangelegd door een tusschenpersoon.

Dit aanwenden van een go-between vindt men bij verscheidene volken terug.

Zoo schrijft Schotel van de oude Hollanders: „Er werden ook hijlickmaekers of hijlmaekers en maeksters hiertoe gebruikt. De laatsten waren meest minnemoers en bakers."
En tot opheldering voegt hij er bij:

„Marten Sloeker had Geert Nicolaes toegeleydt,
„Omdat se voor hem sou gaan vrijen een meijt,
„Thien kroonen voor arbeytsloon te geven,
„Vijf heeft hij haar op de hant gestelt."

„Menig kan zelfs niet vrijen, maer,
„Een koppelster, die maekt het klaer,
„Om geld, en ter bruiloft te passen."

Zoo leest men in Hendrik Albertz en de Rijp's „Rijper varkenmarkt."

„Behalve geld werden, in geval van een gunstigen uitslag ook kleederen bijv: een hoed, broek of kap aan de hylickmaekers beloofd. Zij moesten zooals men zeide: de deur op de klink zetten, waarop een los en een vast verkeer volgde."

Zie het vorenstaande in Schotel, Het oud-Hollandsch huisgezin der 17e eeuw bl. 239 en 240.

In denzelfden geest schrijft Scheltema in zijn „Volksgebruiken der Nederlanders bij het vrijen en trouwen" op bl. 52.

„Voorloopig is aangaande de costumen in de Ommelan-„den, het volgende aan mij gemeld: Het oude gebruik „bracht mede, dat, wanneer een jongman zijn oog op een „meisje had gevestigd, hij zijn begeerte liet *aandienen* door „dezen of genen zijner bekenden, die den naam van de „*vrijerdrager, maaks* of *meeksman* of *degensman* (waarschijnlijk „dedingsman van dadigen, accordeeren, gelijk in Gelderland) „verwierf.

„Deze sprak met de ouders, en als hij de vergunning „tot het aanvangen der zake had bekomen, dan werd de tijd „bepaald, wanneer de vrijer bij de dochter zoude worden „toegelaten; doorgaans gebeurde dit binnen de acht dagen, „en zeker op een Dinsdag of Vrijdag.

„De *meeksman* begaf zich op den bepaalden tijd, in den „avond, met den vrijer naar het huis van het meisje, elk „voorzien van eenen rotting of wandelstok.

„Hij deed de boodschap en gaf aan het meisje een kus „(een bekje). Hij werd hierin door den vrijer gevolgd. „Als de vrijage wat opnam, dan ging hij in een ander „vertrek. Om twaalf of één uur gingen beiden weg, nadat „de tijd der wederkomst was bepaald.

„Bij dit tweede bezoek ging de vrijer alleen, enz. Het „stond vast, dat de *vrijerdrager* of de *meeksman,* na den „geheelen afloop der zake, met het geschenk van een „nieuwen hoed werd beloond."

Omtrent het gebruik in Friesland, wordt in hetzelfde werk door Scheltema op bl. 56 gezegd:

„Aldaar worden over het algemeen de bejaarde weduwen „met een bijzondere belangstelling vereerd, en een vrijer, „die een huwelijk met een meisje, aan hem in stand gelijk „wil aangaan, vervoegt zich bij zulk eene weduwe, en

„draagt het aan haar op, om het bij den vader en het „meisje klaar te maken, dat hij bij de laatste een bezoek „tot vrijen mag doen.

Ook bij de Egyptenaren moet men volgens Lane het aanwenden van tusschenpersonen kennen; althans op bl. 235 van het 1e deel van zijn „manners and customs of the modern Egyptians" schrijft hij: „Most commonly the mother, „or some other near female relation of the youth or man, „who is desirous of obtaining a wife describes to him the „personal and other qualifications of the young woman with „whom she is acquainted, and directs his choice: or he „employs a „„khat'beh"" or „„khá ti beh"", a woman whose „regular business it is to assist men in such cases. Some-„times two or more women of this profession are employed."

En verder vindt men door Dr. Leopold von Schröder in zijn: „Die Hochzeitsbräuche der Esten und einiger anderer Finnisch-Ugrischer Völkerschaften in Vergleichung mit denen der Indogermanischen Völker" bl. 32 ook nog melding gemaakt van een tusschenpersoon bij het openen van huwelijks-onderhandelingen: „Nach altindogermanischen wie auch „nach finnisch-ugrischen Gebrauch darf der Freier seine Wer-„bung nicht selbst vorbringen, er bedarf doch vielmehr „eines besondern Freiwerbers, eines geachteten, ihm ver-„wandten oder befreundeten Mannes, der sich allein oder „mit dem heirathslustigen jungen Manne zusammen zu der „Wohnung des künftigen Schwiegervaters begiebt."

Geheel dezelfde functie heeft de tusschenpersoon in China en reeds in de grijze oudheid was hij bekend. In het Odenboek toch, dat reeds vóór de 6e eeuw v. C. — het tijdperk van het leven en werken van Confucius — bestond, komt een gedicht voor, waarin gesproken wordt van den middelaar, welk gedicht naar de vertaling van Legge [The chinese classics, vol IV Part I Book XV Ode V stanza I] aldus luidt:

„In hewing (the wood for) an axe-handle, how do you proceed?
„Without (another) axe it cannot be done.
„In taking a wife, how do you proceed?

„Without a go-between it cannot be done. (1)

En ook Mencius (371-288 v. C.) spreekt van de aanwending van een tusschenpersoon en verdedigt de noodzakelijkheid daarvan op de volgende wijze:

„Niet afwachten de beschikking van ouders of de besprekingen van den tusschenpersoon;

„Een gat in den wand boren en heimelijk met elkander betrekking zoeken;

„Den ringmuur overklimmen en samen vertrekken; (2)

„Dit vernedert de ouders in de oogen der medeburgers!

Op den huidigen dag heeft men het spreekwoord: „Tsin tsoe tjîa'^{n} bí táo, bô moēi lâng kng beē tsáo (3):" „Al wil men een rijstmaat paarlen voor de bruid geven, zonder middelaar draagt men haar niet weg", en dit toont niet alleen het aanwenden van den middelaar aan, maar wijst op de hooge noodzakelijkheid daarvan.

De tusschenpersoon kon een man zoowel als een vrouw zijn.

Tegenwoordig bestaat dezelfde toestand, maar daar een vrouw gemakkelijker tot de vrouw des huizes toegang krijgt dan een man en dus beter in de gelegenheid is om de dochters te zien en de onderhandelingen met haar moeder te openen, bezigt men thans meestal vrouwen als tusschenpersonen. Het schriftteeken, waarmede het denkbeeld „tusschenpersoon" wordt teruggegeven, wijst dan ook in zijn samenstelling op eene vrouw (4) en haar roeping wordt in het woordenboek van Khang Hi omschreven als: „onderhandelen

---

1) 伐柯如何匪斧不克取妻如何匪媒不得

2) 不待父母之命媒的之言鑽穴隙相窺踰墻相從則父母國人皆賤之(上孟周霄章)

3) 眞珠成米斗無媒人扛不走

4) 媒

om twee personen uit verschillende stammen te vereenigen in een huwelijk." (1)

In China bestaat zelfs een stand van zulke vrouwen, die dan ook gelijk te stellen zijn met de vorengenoemde khat' beh of khá ti beh der Egyptenaren. Doch wie door rang of stand zich moeielijk met zulke vrouwen in betrekking kan stellen, kan ook in China de „bejaarde weduwen" vinden, die evenals in Friesland steeds genegen zijn om een huwelijk „klaar te maken."

Alvorens echter dit „klaar maken" verder uit te werken, behoort het aanzoek te worden behandeld. Dit kan uitgaan van de ouders van den jongeling of van die van de jonge dochter.

In Europa komt het van de zijde van den man; in China kan het ook komen van de ouders der jonge dochter. Zulk een aanzoek zou geen aanstoot geven. Echter moet hierbij gevoegd worden, dat het zelden voorkomt. Alleen wanneer het bijv. bekend wordt, dat deze of gene jonkman bijzonder uitmunt in litterarische studiën en dus eene veelbelovende toekomst heeft, dan ziet men de ouders van jonge meisjes zich haasten om hem voor hunne dochter te veroveren en zoodoende de kansen op aanzien of rijkdom van den stam te verhoogen. Weder is het niet het geluk der dochter alleen, dat beoogd wordt, het heil van den geheelen stam wordt niet het minst voor oogen gehouden.

Heeft men dan voor zijn zoon of jonge dochter eene geschikte partij op het oog, dan kijkt men uit naar eene geschikte middelaarster.

Niet allen zijn even geschikt. 't Liefst bedient men zich natuurlijk van iemand, die geen vreemde is bij de andere partij en zich daar ten huize gemakkelijk beweegt.

Is men in de keus geslaagd, dan ontvangt de middelaarster haar opdracht.

Hoewel schier bij elke zijner gestiën de Chinees te rade

---

1) 謀也謀合二姓以成昏

gaat met den wichelaar, is mij niet gebleken, dat deze functionaris van gewicht geraadpleegd wordt om het voor het eerste bezoek der middelaarster gunstige tijdstip (dag en uur) aan te geven, en moet haar keuze dus alleen beperkt zijn door de convenance.

Zoo begeeft zij zich dan te gelegener tijd naar de woning der jonge dochter en draagt daar bij de ouders haar zending voor.

Bij enkele volken zijn door het gebruik voor deze eerste declaratie van de middelaarster zekere vormen in het leven geroepen. Zoo o. a. bij de Esten Van hen schrijft Schröder (die Hochzeitsbräuche der Esten und einiger anderen Finnisch-Ugrischer Völkerschaften in Vergleichung mit denen der Indogermanischen Völker" blz. 36): „Besonders characteristisch für die estnische Werbung ist die eigenthümlich verblümte Art wie der Brautwerker dieselbe vorbringen, resp: einleiten muss. In der Regel giebt er vor „eine verlorene junge Kuh (mullikas) zu suchen; sie habe „sich wohl hierher verlaufen, man möge nur suchen und „d. gl. m."

„Will man die Bewerbung nicht annehmen, so leugnet „man standhaft von den verlorenen Thier etwas zu wissen „(und nimmt natürlich auch den Branntwein nicht an). „Im andern Falle leugnet man zuerst, lenkt aber dann „ein, fragt welche Farbe das Kühlein hatte oder giebt „schlieslich die Erlaubniss, nach demselben zu suchen wo „es der Werber dann in der Kammer zu finden weiss."

Hoezeer nu de Chineezen bij uitnemendheid formalistisch zijn en er bijna geen onderwerp te bedenken is, dat niet in een scherpzinnig uitgedacht symboliek gehuld wordt, zoo heb ik toch niet kunnen vinden, dat bij hen het huwelijksaanzoek in eene aantrekkelijke zinnebeeldige handeling wordt gewikkeld. Integendeel, naar mijn zegslieden, wordt de zaak zeer prozaisch behandeld: de middelaarster deelt mede dat zij gezonden is door de familie X, wie 1e, 2e, 3e zoon moet trouwen, en dat zij wenscht te vernemen

of er uitzicht bestaat, dat deze de 1e, 2e, of 3e dochter des huizes ten huwelijk erlangt.

Hierop volgt dan navraag van de ouders naar staat en stand van haar lastgevers en van den uit te huwelijken zoon. Nauwkeurig moet zij kunnen opgeven hoe oud hij is, of hij uit de hoofdvrouw dan wel eenige andere vrouw geboren is, of hij wel gevormd en vlug van verstand is etc.

Uitsluitsel wordt niet dadelijk gegeven, want van de waarheid der mededeelingen der middelaarster wenschen de ouders zich te overtuigen. De tusschenpersoon wordt dus beleefd teruggewezen en uitgenoodigd om later weder eens te komen, ten einde te vernemen hoe het aanzoek is opgenomen.

Vinden de ouders der jonge dochter aanleiding om het aanzoek van de hand te wijzen, dan wordt dit der middelaarster bedekt medegedeeld: in het tegenovergestelde geval wordt de toetreding haar vormelijk bekend gemaakt.

Met de boodschap, gunstig of ongunstig, begeeft zij zich nu naar haar lastgevers

Ingeval van toetreding mag echter deze stap nog niet gerekend worden de verloving daar te stellen, want daarmede is slechts vastgesteld, dat de ouders van beide kanten tegen elkanders staat en stand geen bezwaar hebben en ook ten opzichte van het uiterlijke, de beide kinderen aan de wederzijdsche eischen voldoen. Doch daarmede is nog niet uitgewezen of in het ongeziene al of niet hinderpalen bestaan, en voor het onderzoek daarnaar moet de wichelaar zijn ministerie verleenen. Hij zal tot in fijne bijzonderheden ten aanzien van de beide jongelieden natuurstudiën hebben te maken, en na te gaan of de echtverbintenis geluk dan wel ongeluk zal medebrengen. En deze natuurstudiën gelden voornamelijk het tijdstip van geboorte der aanstaande verloofden.

Tot het maken dezer studiën vindt de waarzegger gelegenheid uit de wijze, waarop bij de Chineezen het tijdstip

van geboorte wordt omschreven. Deze omschrijving omvat het jaar, de maand, den dag en het uur.

De Chineezen tellen hun jaren bij een cyclus van 60 jaar en ieder jaar wordt aangeduid door eene combinatie van twee karakters, genomen uit eene serie van twaalf en eene andere van tien karakters. Het stel van twaalt verstrekt een tabelarisch overzicht van de overgangen van koude tot warmte, van ondergang tot bloei in de verschillende tijdsgewrichten in de natuur. Het stel van tien vertolkt twee aan twee de vijf elementen: metaal, hout, water, vuur en aarde

Met dezelfde stellen worden de maand, de dag en het uur aangegeven, zoodat een volledige aanduiding van het tijdstip van geboorte bestaat uit acht karakters. Deze acht geboorte-karakters verwijzen dus deels naar een tijdperk van bloei of ondergang in de natuur en deels naar eenige der elementen.

Uit deze verwijzing nu maakt de wichelaar combinatiën en trekt hij conclusiën. Zoo zal hij bijv., opmerkende dat in de geboorte-karakters verwezen wordt naar de lente en metaal, verklaren dat de persoon, die hem raadpleegt tot bloei zal geraken en een geroemd krijgsman zal worden. Meer voorbeelden zijn, dunkt me, overbodig. Ieder kan ze naar de ingeving van zijn verbeelding ad libitum produceeren.

In de aangegeven richting worden de acht geboorte-karakters van den jongeling en die van de jonge dochter onderzocht, en een gunstige uitspraak uitgebracht, wanneer, hetgeen voor den jongeling uit de natuurstudie vast te stellen is, niet in strijd komt met hetgeen voor het meisje te bepalen valt, d. w. z. dat bijv: geen lente tegenover winter, water tegenover vuur komen te staan, maar integendeel de eene verwijzing de andere versterkt of aanvult, zoodat o. a. zou kunnen gezegd worden: de lente bestaat voor den jongeling, de zomer voor het meisje, dus de bloei door den man bij te brengen, zal tot zijn toppunt worden

gebracht door de vrouw; of wel het element metaal bij den man wordt getemperd door het element vuur bij de vrouw, zoodat kan worden gezegd: de woestheid van den krijgsman, zal worden verzacht door het versmeltende vuur bij de vrouw.

De acht geboortekarakters (生庚) van de jonge dochter worden door de middelaarster bij de ouders gehaald. Men noemt dit boên bîng (問名): „naam-vragen." Ze zijn vooraf geschreven op een stuk rood papier en dit wordt der middel-vrouw ter hand gesteld. Zij brengt ze naar de ouders van den jongeling en nu worden door de zorgen van den vader van dezen de twee stellen geboorte-karakters aan een wichelaar overgereikt; heeft deze ze op de voren aangegeven wijze onderzocht en verslag uitgebracht, dan ontvangt hij een belooning, welke afhangt van de gegoedheid der lastgevers.

Is nu de uitspraak ongunstig, dan wordt het stel geboorte-karakters van het meisje teruggezonden en de onderhandeling afgebroken; is zij gunstig, dan wordt door de middelaarster daarvan aan de ouders van het meisje bericht gegeven, en tevens bekend gemaakt, wanneer het z. g. engagements-bezoek door den vader van den jongeling zal worden afgelegd.

Op den vastgestelden dag begeeft deze zich vervolgens naar de ouders der jonge dochter, bespreekt daar de a. s. verbintenis en biedt een eenvoudig geschenk aan, bestaande uit varkenspootjes- een lekkernij voor den Chinees- en een paar kaarsen voor de offertafel.

Met dit ceremonieel is de verloving tot stand gebracht, zoogenaamd tiàn tiooh (1) of tìng bîng (2)

Een verlovingsfeest wordt bij de Chineezen niet gevierd; evenmin is het mode om het engagement bij vrienden of

---

1) 定着

2) 定盟

kennissen vormelijk aan te kondigen. Langs den weg van het gewone vriendschappelijk verkeer wordt de verloving bekend.

De verhouding der verloofden is wel eene der meest prozaïsche, welke men zich voorstellen kan. Een gebruik als volgens Schotel (Het oud-Hollandsch huisgezin der zeventiende eeuw blz. 228—232) door Mr. Pieter de Neijn werd beschreven als door hem aangetroffen, toen hij tijdens den Engelschen oorlog in 1666 en 1667 als vrijwilliger op het eiland Texel diende, dat namelijk „geen huis gevon-„den werd, waarin hier en daar boven of onder het venster „geen ruit open of gebroken was, waardoor de vrijer bij „nacht den arm kon steken, het venster openen en daarin „klimmen, om bij de dochter op het bedde boven den de-„ken te gaan liggen, en op die manier een praatje te hou-„den, de vrijagie voort te zetten en aldaar te blijven tot „een uur voor den dag", zou in China als een horreur worden beschouwd.

Gemeenzame omgang om elkander te leeren kennen is geheel uitgesloten en aan vrijheden of liefkozingen wordt niet gedacht. Ook in dit opzicht komen de Chineezen overeen met vele indische volken en het is zeer goed te verdedigen, dat ook bij hen die stijve verhouding een overblijfsel is van eene vroeger in gebruik geweest zijnde schaking; en dat men, nadat het „vrouw nemen" een erkende vorm van huwelijk geworden was, de tegenstand der vrouw bij het „nemen" nog als gebruik heeft doen voortleven in den vorm van tegenzin en dientengevolge eene teruggetrokken houding der jonge dochter tijdens de verloving.

Toch moeten er uitzonderingen op den regel hebben bestaan, want reeds in lang vervlogen tijden werd eene jonge dame in den mond gelegd:

Chung-tsze, Chung-tsze.
I do implore
You pass not through
Our village more

Nor trample down
Beneath your feet,
The shrubs betwixt
The house and street;
Please do not come
Again this way,
My fathers will,
I must obey—
I dare not love thee!

Chung-tsze, chung-tsze,
Climb not the wall,
It is so high,
And you may fall
And crush the tree
Which stands below,
Planted by me
Long, long ago;
Oh, what would then
My brother say?
You know his will
I must obey—
I dare not love thee!

Chung-tsze, chung-tsze,
On no pretence
Dare you break through
The garden fence
When I am there;
You must be wise,
For people have
Such prying eyes;
Oh, do not come,
I beg and pray,
Or you will make
The gossip say —
I dare to love thee.

Deze regels zijn door den Majoor-Generaal G.G. ALEXANDER geput uit het Odenboek der Chineezen en geciteerd in zijn werk „Confucius, The great Teacher" bl. 227.

Wijzen ze op eene vertrouwelijke betrekking tusschen verloofden in de oudheid, thans weet iedere Chinees mede te deelen, dat het gebruik om elkander niet te aanschouwen, ook niet zoo streng gehandhaafd wordt en de gevallen legio zijn, waarin de jongeling gelegenheid gevonden heeft zijne bruid te zien te krijgen of deze door een reet in de deur gegluurd heeft om den toekomstigen echtgenoot te zien. Niettemin geldt als regel, dat er hoegenaamd geen betrekkingen ontstaan tusschen de verloofden, en de echtgenooten bij de voltrekking van het huwelijk elkander voor het eerst zien.

Is met het vorenstaande het verloop van een normale verloving beschreven, thans zullen een tweetal eigenaardige vormen worden aangegeven, waaronder de verloving zich verder voordoet.

Zoo bestaat in China het gebruik om de ongeboren vrucht ten huwelijk te verbinden. Dit noemt men: tsöe pak oei hoen: „beschikkende over hetgeen in den buik zit, een huwelijksverbintenis daarstellen". (1) Deze gewoonte bestond in vroegeren tijd ook in het oude Nederland, althans Schotel zegt: „Soms had de verloving reeds in de wieg, ja wel eens vóór de geboorte plaats enz. enz. (2). Ook vindt men bij enkele Indische volkstammen hetzelfde gebruik terug. Zoo schrijft wijlen Prof. Wilken in zijne verhandeling over de plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken bij de volken van den Ind. Archipel, opgenomen in de Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde v. N. I., uitgegeven door het K. I. voor de T. L. en Volkenkunde van N. I. Deel XXXV 2e afl. bl. 166. „Ook op Boeroe worden dochters niet zelden reeds bij hare geboorte door de ouders verloofd, ja het gebeurt wel eens, gelijk de Heer Riedel mededeelt,

1) 主腹爲婚

2) Het oud-Hollandsch huisgezin der 17e eeuw b. 287.

dat als eene vrouw bevrucht is, de man bij haar komt, die genegen is het nog door haar gedragen kind te huwen, en haar of haren man voorstelt een gedeelte van den bruidschat als empaheet, voorschot (hier misschien ook beter: onderpand), te betalen. Brengt zij een meisje ter wereld, dan heeft later de huwelijksplechtigheid plaats en wordt daarbij het geheele bedrag van den bruidschat voldaan Baart zij echter een jongen, dan wacht de huwelijkscandidaat totdat er een meisje geboren wordt of ontvangt des verkiezend de empaheet terug."

„Op bl. 167 vindt men verder van de Gorontaleezen en Niasers vermeld: „Die Verlobung geschieht oft schon im zartesten Alter, ja selbst dann schon, wenn das Mädchen noch nicht geboren ist, ja bei Andern schon, wenn noch gar keine Aussicht auf die Geburt eines Mädchens vorhanden ist. Wat de Gorontaleezen betreft, bij hen worden ook meermalen door de betrokken ouders, reeds vóór de manbaarheid der kinderen afspraak gemaakt om dezen later met elkander te doen huwen, ja bij hoofden en aanzienlijken zijn de kinderen gewoonlijk reeds vóór de geboorte op die wijze met elkander verloofd."

Bij sommige Indische volken is een dergelijke verloving het gevolg van den wensch der ouders om de in zwang zijnde vrije huwelijkskeuze te neutraliseeren en het kind den echtgenoot af te geven, dien in hun smaak valt. Bij andere staat het gebruik in verband met het verlangen van den man, om met het oog op de geslachtelijke vrijheid der jonge dochters vóór een engagement, een zooveel mogelijk ongerepte vrouw te bekomen, vermits, zoodra een huwelijksverbintenis is aangegaan, de ouders verplicht zijn te zorgen, dat de jonge dochter een kuische maagd blijft.

In China echter, waar de vrije keuze in het huwelijk of het onbeperkt geslachtsverkeer vóór de verloving, onbekend is, kan de aangegeven voorzorg van de ouders of wel van den man, de reden van de gewoonte niet zijn, en inderdaad weet men er dan ook alléén van te vertellen, dat zij

voortspruit uit behoefte om vriendschapsbanden nauwer toe te halen. Gebeurt het dan ook, dat er, na de verlossing van de zwangere moeder geen paar verkregen kan worden, dan worden de kinderen eenvoudig als broeders of zusters van elkander aangenomen, met welke handeling hun de verplichting voor het leven wordt medegegeven elkander in nood en dood bij te staan.

Hoe vriendschappelijk de bedoeling van de verloving der ongeboren vrucht ook moge zijn, in volgende jaren kan ze wel eens onaangename verwikkelingen ten gevolge hebben en wel wanneer bijv. lichamelijke schoonheid te wenschen overlaat of wel gebreken bevonden worden, waardoor het verlangen opgewekt wordt van den band ontslagen te raken. Dit heeft dan ook er toe aanleiding gegeven, dat door den wetgever zulke verlovingen verboden zijn (zie Hoofdstuk I. Bijwet 4 hierachter). Toch hebben ze heimelijk nog plaats, maar, bij het ontstaan van een geschil, zorgt men steeds dit buiten den magistraat te beslechten.

Nog eene wijze van verloving heet „Tshì Sim-póe 'a: „een schoondochtertje opkweeken". Bij arme gezinnen, die niet in staat zijn den bruidschat bijeen te brengen, wordt wel eens een meisje op jeugdigen leeftijd gekocht, in huis genomen en opgevoed om tegen de puberteit den zoon des huizes tot vrouw te verstrekken. Dit gebruik heeft wel eenige overeenkomst met het kinderhuwelijk in den Ind. Archipel, maar de wensch om de vrije keuze te beletten of het jonge meisje te bewaren voor de gebruikelijke geslachtelijke uitspattingen ligt daaraan niet ten grondslag. Men wenscht alléén de kosten van een formeel huwelijk te ontwijken. Ten aanzien van deze soort van huwelijksverbintenissen geldt hetzelfde verbod als voor de verloving van de ongeboren vrucht, maar dezelfde overtreding heeft hierbij ook plaats, gevolgd door dezelfde taktiek bij verwikkelingen.

Na de verloving is het eerste werk het aanbieden van den bruidschat [1]).

---

1) 行聘

Hoe deze instelling in China is onstaan, kan men noch van Chineezen te weten komen, noch uit de bestaande litteratuur putten.

Alleen bij gissing is aan te geven, hoe zij in gebruik kan zijn geraakt Dien weg betredende, kan eene der oplossingen van het vraagstuk de volgende zijn. Wanneer aangenomen wordt, hetgeen in het eerste hoofdstuk werd beschreven, nl. dat in China vroeger het matriarchaat heerschte, en dat langzamerhand het physieke overwicht van den man het patriarchaat daarvoor in de plaats stelde, en tevens in gebruik kwam het „nemen" van een vrouw waarmede de man, afgescheiden en onafhankelijk van de matriarch ging leven, dan moet daaraan verbonden geacht worden, het gebruiken van geweld om eene vrouw machtig te worden. Op dit geweld zal natuurlijk in de eerste tijden de wraakoefening van de broeders der „genomene" vrouw gevolgd zijn, maar langzamerhand zal afkoop door geschenken daarvoor in de plaats getreden, en het gebruik ontstaan zijn om bij ieder huwelijk, hoezeer ook door de familie der vrouw gewenscht, een geschenk van den bruidegom te verwachten en aan te nemen.

Dat dit gebruik het sluiten van huwelijken dikwijls in den weg staat, is gemakkelijk aan te nemen. Hoewel de bruidschat naar den stand der ouders varieert, is hij toch veelal zwaar genoeg, en duurt het dikwijls jaren, voordat de huisvader voldoende heeft opgespaard om aan het huwelijk van zijn zoon te kunnen denken. In Amoy zoude het minste wat aan den bruidschat kan worden ten koste gelegd circa $ 300 zijn, een bedrag, voor welks besparing een Chinees vele jaren zwaar moet werken.

Evenals de waarde, verschillen ook de voorwerpen, welke als bruidschat worden aangeboden. Om een denkbeeld daarvan te geven, zal een voorbeeld genomen worden uit den middel-stand, dat de lezer zal kunnen leiden bij het maken van een voorstelling van den bruidschat bij de twee andere uiterste standen.

Door de ouders van den bruidegom worden aangeboden:

de trouwbrief; een zeker bedrag, zoogenaamd trouwgeld; een paar gouden, zilveren of jaspes vrouwenarmbanden; bruids doozen; een bruidssluier; eenige stukken gekleurde zijde; een geslacht heel varken; een geslachte heele geit; suikerkoeken; suikerwerk; bonbons; feestwijn; een paar groote kaarsen; pinangnooten; een bloeiend arumplantje; en eenige citroenen.

De dag voor het overbrengen dier voorwerpen wordt in den almanak zorgvuldig gekozen, en moet gelukaanbrengend zijn.

De middelaarster verleent bij de aanbieding haar diensten, en de optocht voor de overbrenging, wordt meer of min feestelijk gearrangeerd.

Veelal wordt niet alles aangenomen, maar een gedeelte teruggezonden, waarbij gevoegd worden de tegengeschenken van de familie der bruid. Deze geschenken bestaan in: den trouwbrief van de familie der bruid, de vier benoodigdheden voor de studeerkamer: papier, penseel, inkt en inktsteen; een litterator's hoed; een mans gala-kleeding; een paar laarzen; mans-kousen; een paar mans-schoenen; koeken en suikerwerk, en een hoeveelheid van ieder der vijf graansoorten.

De armbanden, door de familie des bruidegoms aan te bieden, zouden doen denken aan liefdepanden. Dit kan echter bij Chineezen niet aangenomen worden, omdat bij hen het huwelijk niet een zoodanig karakter draagt, dat aan liefde tusschen de aanstaande echtgenooten kan worden gedacht. Bovendien is de gift niet wederkeerig, zoodat de grondtrek van het liefdepand ontbreekt.

Minder juist wordt de trouwbrief gerangschikt onder den bruidschat.

Feitelijk vertegenwoordigt hij toch geen waarde hoegenaamd, en kan hij meer beschouwd worden als geleidebrief, vooral omdat hij van beide kanten wordt aangeboden.

Dit wederzijds aanbieden van den trouwbrief ontneemt hem ook het karakter eener huwelijksacte, zooals die bij ons door den ambtenaar van den burgerlijken stand wordt opgemaakt. Het daarstellen van den trouwbrief heeft geheel

buiten bemoeienis der autoriteit plaats, en kan dan ook alleen bewijskracht bezitten als onderhandsch geschrift. Als zoodanig wordt daarvan dan ook, des noodig, in China bij procedure gebruik gemaakt.

Van deze trouwbrieven bestaan velerlei modellen. De zinspelingen op de hoedanigheden van bruid en bruidegom, poëtische ontboezemingen omtrent het jaargetij, en het aanwenden van beelden om het toekomstig huwelijksleven der aanstaande echtgenooten af te schilderen, leveren ruimschoots stof op voor variaties.

De trouwbrief wordt geschreven op een vel rood papier waarin twaalf vouwen gelegd worden. Buitenop prijken de karakters 二姓合婚 „twee familienamen in het huwelijk vereenigd," en dit buitenste blad wordt, bij den trouwbrief van den bruidegom, versierd met twee draken, uit gekleurd papier geknipt, en, bij den trouwbrief der bruid, met twee phoenixen. Verder bestaat voor het schrijven van de karakters de regel, dat op de eerste zijde drie, en op de volgende zijden vijf rijen worden geschreven.

Ten einde den lezer een denkbeeld te geven van zulk een trouwbrief wordt eene vertaling aangeboden van een trouwbrief van den kant van den bruidegom en eene van dien der bruid.

(16) Eerbiedig aangeboden!

Door (naam van den vader van den bruidegom).

aan

(Naam van den vader der bruid).

Ootmoedig zijn wij het geluk deelachtig mogen worden, dat U, onzen armoedigen staat niet tellende, aan het woord van de middelaarster gehoor gegeven en uwe dochter aan onzen zoon geschonken hebt!

Dat de echtvereeniging moge zijn als een oneindig kluwen zijde!

Dat het paar moge zijn als twee bij elkander passende edelgesteenten!

(16)

敬啟

年家姻教第姓名頓首拜

卽榮封名某翁姓某老先生大人閣下

伏象

尊慈不鄙寒陋曲聽冰言許以

令媛旣僕小兒緣比綸絲偶成合璧

欣矣春光献采宜奠雁以言祥

悠然世好彌敦爰歌麟而叶吉

伏冀

尊慈俯賜鑒亮不宣

時

光緒某年歲次干支某月穀旦某名再拜

光前

(17)

肅復

年家姻教第姓名頓首拜名

大儲名某翁姓某老先生大人閣下

伏承

尊慈不鄙庸微曲從冰議鼎以

令郎配僕小女歡成佳偶兆叶同明

從茲兩姓瓜綿瓞和風而拜牘

自是百年鳳侶祝麟趾以呈祥

伏祈

尊慈俯賜鑒亮不宣

時

光緒某年歲次干支某月穀旦某名再拜

裕後

O! welk een blijdschap. De lenteglans roept de kleurenpracht in het leven.

Dies moet ik de bruiloftsganzen (1) aanbieden om de afspraak volledig te maken!

Dat op den langen duur van geslacht tot geslacht de genegenheid toeneme!

Dat de huwelijks-hymne gezongen en het geluk verkondigd worde!

Ootmoedig aanvaarden wij uw geschenk (de bruid).

Dit geschrift worde door u ingezien en zijn inhoud in uw gemoed bewaard!

Dagteekening.
Handteekening.

(17) Eerbiedig aangeboden!

Door (Naam van den vader van der bruid).

aan

(Naam van den vader
van den bruidegom).

Ootmoedig zijn wij het geluk deelachtig geworden, dat U, onzen nederigen staat niet tellende, de afspraak met de middelaarster hebt willen volgen, en onze dochter aan uw zoon hebt willen verbinden.

Met ingenomenheid werken wij mede tot de schoone vereeniging.

De voorteekenen zijn wederkeerig schitterend!

Zoo kunnen dan de beide families vruchtbaar zijn als de meloen.

En tijdens het zachte weder nederknielen voor het huwelijks-register der goden.

Dat gedurende lange jaren het echtpaar eendrachtig moge zijn als de phoenix!

En de Liu zijn voetspoor op den huwelijksweg zetten en geluk aanbrengen moge.

---

(1) In ouden tijd werd bij het aangaan van een huwelijks-verbintenis een paar ganzen aangeboden, als symbool van echtelijke trouw. Vandaar de toespeling in dit model.

Ootmoedig aanvaarden wij uw geschenk (den bruidegom). Dit geschrift worde door u ingezien en zijn inhoud in uw gemoed bewaard!

Dagteekening.
Handteekening.

II. VERBREKING DER VERLOVING.

Is op de voorgaande bladzijden geschetst hoe de verloving bij de Chineezen tot stand komt, thans behoort te worden nagegaan of de verloving verbroken kan worden, en welke rechtsgevolgen aan zulk een handeling verbonden kunnen zijn.

Kohler (Indisches Ehe- und Familienrecht, hiervoren reeds genoemd) zegt: „Verlobung und Trauung finden sich bei den meisten Völkern neben einander, und es ist nicht immer leicht, den Charakter beider Rechtsinstitute sicher und unzweideutig zu bestimmen. Entweder tritt nämlich bereits mit der Verlobung das feste Verhältniss zwischen beiden Theilen ein, wobei nur die Ausübung der ehelichen Rechte bis zur Uebergabe verschoben wird . . . . oder die Verlobung gibt lediglich einen obligatorischen Anspruch auf Eheschliessung." In dit geval kan „das obligatorische Band in der Art straffer und lockerer sein, dass entweder auf Eheschliessung geklagt und die Eheschliessung im Zwangswege erwirkt werden kann, oder dass bei Weigerung des einen Theils der andere lediglich auf pecuniären Entschädigungs-anspruch beschränkt ist."

Bij de Chineezen geldt de eerstgenoemde regel. Tegen verbreking der huwelijksverbintenis toch stelt de wet straf, en zij bepaalt voorts dat het huwelijk „im Zwangswege erwirkt werden kann."

Is de jonge dochter ten huwelijk toegezegd en dit bereids in een trouwbrief opgenomen, en trekt de familie zich dan terug, dan wordt degeen, die over het huwelijk te beschikken had, gestraft met 50 slagen met den thai (zie

de tabel der vijf strafmiddelen hierachter) en de jonge dochter overgedragen aan den voor haar bestemden echtgenoot. Hetzelfde heeft plaats, wanneer er geen trouwbrief opgemaakt is, maar de familie toch door een onderhandsche overeenkomst aan de familie van den bruidegom verbonden is, en bovendien reeds den aangeboden bruidschat aanvaard heeft.

Bij dit geval wordt alleen gedacht aan onwil van de familie der bruid om de huwelijksverbintenis na te komen; zij behoeft daarbij nog geen plannen te hebben om haar jonge dochter met een anderen jongeling in het huwelijk te doen treden.

Blijkt dat de onwil in verband staat met een voornemen om de jonge maagd met een ander te verbinden, dan eischt de wet zwaarder straf, en legt zij den huwelijksvaststeller van de bruid 70 slagen met den tiang op, wanneer ten tijde dat de zaak bij de magistratuur aanhangig gemaakt wordt, het huwelijk met den nieuwen bruidegom *nog niet*, en 80 slagen, wanneer het huwelijk *reeds* voltrokken is. Blijkt dat degeen, die het huwelijk van den 2en bruidegom vaststelde met de bestaande huwelijksverbintenis bekend was, dan wordt hij of zij gestraft op den voet, waarop de huwelijksbeschikker of beschikster van de bruid gestraft wordt, en de door de familie van den 2en bruidegom aangeboden bruidschat wordt verbeurd verklaard. Was hij of zij met de bestaande huwelijksverbintenis niet bekend, dan bestaat er geen strafschuldigheid, en wordt de bruidschat aan de familie van den 2en bruidegom teruggegeven. De jonge dochter is in geen geval strafschuldig. Zij wordt, ook al was het huwelijk met den tweeden bruidegom reeds voltrokken, aan haar 1en bruidegom teruggegeven.

't Laat zich niet denken, dat de familie van dezen eersten bruidegom er gemakkelijk toe zal overgaan de bruid, waarmede het voren beschrevene gebeurd is, aan te nemen· Weigering is dan ook door den wetgever geoorloofd, en in zulk een geval moet de bruidschat tweemaal vergoed wor-

den. De bestemming van de jonge bruid is bij zulk een afwijzing haar 2en bruidegom te volgen

Wanneer degeen, die over het huwelijk van den bruidegom te beschikken had, een huwelijksverbintenis afbreekt en een bruidschat aan de familie van een ander meisje aanbiedt, wordt hij of zij gestraft op den zelfden voet als voren omtrent de bruid is aangegeven.

Het afgesproken huwelijk moet voltrokken en de 2e bruid mag door haar familie met een ander in het huwelijk verbonden worden. De aan de familie der 2e bruid aangeboden bruidschat wordt niet teruggegeven.

Tegenover de vorenstaande bepalingen, welke de verbreking eener huwelijksverbintenis strafbaar stellen en het sluiten van het huwelijk voorschrijven, stelde de wetgever, — inziende dat er zich omstandigheden kunnen voordoen, waarin verbreking der verbintenis noodzakelijk is en dus geoorloofd moet zijn — een volgend artikel vast, waarin bepaald wordt, dat al 't geen op verbreking eener huwelijksverbintenis betrekking heeft niet van toepassing is, wanneer een der aanstaande echtelieden zich heeft schuldig gemaakt aan diefstal of ontucht. Heeft de jongeling een zoodanig vergrijp gepleegd, dan mag de familie der bruid de verbintenis verbreken; heeft de bruid een zoodanig vergrijp gepleegd, dan mag de familie van den jongeling de verbintenis verbreken.

Zooals gebleken is, verschilt in China het verlovingsrecht veel met dat van andere volken, bij wie o. a. door betaling van een vergoeding aan de ouders de verloofden weder van elkander los gemaakt kunnen worden, of wel na vergoeding van „kosten, schaden en interessen, uithoofde der werkelijke verliezen, welke de eene partij, door de weigering der andere in hare goederen mocht geleden hebben." (B. W. art. 58.)

Het chineesche verlovingsrecht komt meer overeen met dat der Indiërs, hetwelk door Kohler op bl. 356 van zijn vorenaangehaald werk op de volgende wijze wordt beschreven:

„Die Verpflichtung das Verlöbniss zu halten wird mehr-

fach eingeschärft; der Vater, welcher das Verlöbniss bricht und die Tochter einem andern gibt, verfällt in Strafe, und ebenso der Verlobte, welcher die Braut im Stiche lässt. . . jedoch kann man vom Verlöbnisss zurück treten, wenn der andere Theil wesentliche physische oder psychische Mängel oder moralische Schlechtigkeit zeigt."

III. DE VOLTREKKING VAN HET HUWELIJK.

1. Beletselen daartegen.

a. Huwelijken gedurende rouwbedrijf.
Zie Hoofdstuk V der wet hierachter.

Is rouwbedrijf bij minder beschaafde volken algemeen, bij de Chineezen stelt het een der gewichtigste plichten daar.

Van hier het denkbeeld, dat gedurende den tijd voor het rouwbedrijf vastgesteld, de daartoe verplichte verwant zich van veel zaken te onthouden heeft, welke zijn ernst zouden kunnen storen of wel hem ongeschikt maken voor de vervulling dier plichten. Onder die verboden zaken worden in de eerste plaats gerekend, het huwelijk gedurende den rouwtijd De jongeling of jonge dochter, die gedurende den rouwtijd voor vader of moeder zonder machtiging der familie-oudsten een huwelijk sluit, wordt gestraft met 100 slagen met den tiang. Dezelfde straf wordt toegepast op eene hoofdvrouw of bijvrouw, die eigener autoriteit gedurende den rouwtijd voor haar echtgenoot in het huwelijk treedt.

Is de straf voor den zoon, die gedurende den rouwtijd voor vader of moeder trouwt, 100 slagen, voor hem, die niet meer doet, dan een bijvrouw nemen, is de straf twee graden lichter gemaakt. Ook voor de hoofdvrouw, die niet in een tweede huwelijk treedt, maar slechts als bijvrouw bij een ander gaat inwonen, is de straf twee graden lichter, dan voor het geval dat zij een tweede huwelijk sluit. De jonge dochter, die niet in het huwelijk treedt, maar slechts

als bijvrouw bij iemand gaat inwonen, ondergaat ook een straf twee graden lichter, dan die gesteld op het sluiten van een huwelijk, gedurende den rouwtijd.

Werd in de voorgaande clausules door den wetgever het geval gesteld, dat men eigener autoriteit overging tot het sluiten van een huwelijk, in de volgende artikelen behandelt bij de gevallen, waarin het huwelijk door de daartoe bevoegde familieleden is bepaald. Deze familieleden stelt hij voor de overtreding aansprakelijk; hen straft hij en degeen, die feitelijk de overtreding pleegt, laat hij vrij, omdat deze, als verplicht den wil der oudsten te volgen, ontoerekenbaar geacht moet worden.

Voor iemand dan, die een huwelijk van een jongeling of jonge dochter gedurende den rouwtijd voor vader of moeder heeft bewerkt en doen sluiten, is de straf, ook al moge dat huwelijk overigens niet tegen de wet indruischen, 80 slagen met den tiang. Geldt het eene weduwe, die rouw bedrijft voor haar ouderen broeder of voor den broeder haars vaders of wel voor haar overleden man, dan is de straf van den bewerker van het huwelijk ook 80 slagen, zelfs in het geval het huwelijk niet in strijd mocht zijn met de wet.

Het huwelijk of de inwoning als bijvrouw in de voren aangegeven gevallen wordt nietig verklaard.

Het is begrijpelijk, dat de wetgever de gestrengheid der straffen regelt naar den graad van bloedverwantschap, waarin de overtreder staat tot dengeen, voor wien hij tot rouwbedrijf verplicht is.

De overtreding, gepleegd jegens overleden ouders wordt natuurlijk het meest gestreng gestraft, en daarna noemt de wetgever de andere graden van bloedverwantschap en vermindert hij allengs de gestrengheid der straffen.

Zoo vermindert hij de straf tot 80 slagen met den tiang voor allen, die gedurende den rouwtijd voor grootvader of grootmoeder, voor vader's ouderen of jongeren broeder, voor de vrouw van vader's ouderen of jongeren broeder, voor

vaders oudere of jongere zuster of voor eigen ouderen broeder of zuster in het huwelijk treden. De nietigheid van het huwelijk wordt in zulke gevallen ook niet uitgesproken.

Vergrijpt men zich niet ernstiger, dan door het nemen eener bijvrouw, of — wanneer het een jonge dochter of hoofdvrouw betreft — dan door als bijvrouw bij iemand te gaan inwonen, dan is men niet strafschuldig.

h. Huwelijken, gedurende gevangenschap van vader of moeder. Zie Hoofdstuk VI *der wet hierachter.*

Hoewel de titel van dit hoofdstuk alleen spreekt van vader of moeder, vinden wij in den tekst toch melding gemaakt van grootvader en grootmoeder. De lezer stappe over deze onnauwkeurigheid heen, vooral omdat ze eigenlijk aan de zaak zelve niet schaadt.

Brengt de eerbied voor grootouders en ouders voor den Chinees en de chineesche vrouw mede, zich gedurende den tijd, waarin hij of zij tot rouw voor hen geroepen is, van een huwelijk te onthouden, diezelfde eerbied schrijft hetzelfde voor ingeval gezegde verwanten zich in gevangenschap bevinden.

Zoo bedreigt de wetgever met de straf van 80 slagen met den tiang den zoon of kleinzoon, de dochter of kleindochter, die gedurende den tijd, waarin grootvader of grootmoeder, vader of moeder, die ter dood veroordeeld zijnde in voorarrest zitten, eigener autoriteit een huwelijk aangaan.

Bepaalt de zoon of kleinzoon zich tot het nemen van een bijvrouw, of de dochter of kleindochter zich tot het als bijvrouw bij iemand gaan inwonen, dan is de straf twee graden lichter.

Gaven de zich in arrest bevindende grootouders of ouders tot het huwelijk hun toestemming, dan zijn de kinderen of kleinkinderen hiervoren bedoeld, niet strafbaar.

Bij het voltrekken van het huwelijk mag evenwel geen feest worden gegeven. Overtreders worden bedreigd met 80 slagen met den tiang.

c. Ontvoering van gehuwde vrouwen of jonge dochters uit goeden huize. Zie Hoofdstuk XII *der wet hierachter.*

In strijd met het gebruik bij vele Indische volken, bij wie de ontvoering een der „middelen" is om tot de voltrekking van een huwelijk te geraken, is zij in China daarentegen een beletsel.

Alvorens tot de behandeling der eigenlijke wetsbepalingen over te gaan, behoort vooraf een woord te worden gewijd aan de uitdrukking „uit goeden huize" De Europeaan hecht daaraan het denkbeeld van een gegoed of bemiddeld gezin, in tegenstelling met een armoedig gezin. De Chinees begrijpt echter daaronder slechts een gezin, dat fatsoenlijk leeft en stelt de uitdrukking alleen tegenover een publiek huis.

De ontvoering nu door misbruik van macht of invloed van eene jonge dochter of gehuwde vrouw uit zulk een fatsoenlijke chineesche familie, en het nemen der geschaakte als hoofdvrouw of bijvrouw, wordt gestraft met wurging.

De jonge dochter keert naar haar stam terug; de gehuurde vrouw naar haar echtgenoot.

Heeft een ontvoering plaats gehad ten behoeve van een zoon, kleinzoon, broeder of neef, dan is de ontvoerder alleen strafbaar, en ondergaat hij de doodstraf door middel van wurging.

De in het huwelijk verbonden kinderen zijn niet strafschuldig. Zij worden echter van elkander gescheiden en naar hun familie teruggebracht.

d. Bedrog bij de huwelijksvoltrekking.

Het moet in China wel eens voorkomen, dat bedrog gepleegd wordt met de aanstaande echtelieden.

Het moet wel eens gebeuren, dat men, na aan den middelaar of de middelaarster, die het huwelijk kwam regelen, een gezonde en niet gebrekkige jonge maagd vertoond te hebben, bij het voltrekken van het huwelijk een ziekelijke

of gebrekkige zuster ten huwelijk geeft. In zulk een geval wordt de huwelijksbeschikker gestraft met 80 slagen met den tiang, en de door de familie ontvangen bruidschat aan de familie van den bruidegom teruggegeven.

Heeft het bedrog plaats met den bruidegom, dan is de straf van diens huwelijksbeschikker één graad zwaarder, en wordt de aangeboden bruidschat niet teruggegeven.

Het huwelijk moet in beide hiervoren gestelde gevallen voltrokken worden met den of de persoon, die oorspronkelijk ten huwelijk werd beloofd.

Voor het geval echter de bedriegelijk aan den middelaar of de middelaarster vertoonde persoon reeds aan een ander ten huwelijk is beloofd, wordt het vorenbedoelde bedriegelijk gesloten huwelijk niet voltrokken.

Blijkt het bedrog eerst na de huwelijksvoltrekking, dan wordt echtscheiding uitgesproken.

e. Toevallige huwelijken buiten den stam.

Het kan gebeuren, dat een jongeling als ambtenaar, dan wel wegens handelsaangelegenheden tijdelijk buiten zijn stam verblijf houdt, en dat, gedurende zijne afwezigheid, de daartoe bevoegden in zijn stam voor hem een huwelijk hebben vastgesteld, terwijl hij zelf, onkundig aan de handelingen zijner familie, in zijne tijdelijke verblijfplaats zelf een huwelijk heeft gesloten. Zulk een huwelijk nu behoort te blijven bestaan, terwijl de hem toegedachte bruid met een ander in het huwelijk mag treden.

Was zijn huwelijk buiten den stam nog niet voltrokken, dan heeft dat, hetwelk door zijne familie werd vastgesteld den voorrang, en staat hét der bruid in den vreemde vrij een ander huwelijk te sluiten.

Zij, die deze voorschriften overtreden, worden gestraft met 80 slagen met den tiang, en, zoo het nog mogelijk is, wordt de fout hersteld en het huwelijk naar de wet geregeld.

2. De overgave der bruid.

a De tijd van het jaar, daarvoor het meest gewild. Keuze van dag en uur door den wichelaar.

Hebben zich geen beletselen voorgedaan als in de voorgaande bladzijden aangegeven, dan kan de overgave der bruid worden voorbereid.

Deze overgave is eene zaak van veel gewicht en het is een vereischte, dat zij plaats vinde in het daarvoor geschikte jaargetij.

Ook bij Europeesche volken vinden wij een zoodanige keuze van het saisoen; o. a. lezen wij in „Die Hochzeitsbräuche der Esten" (reeds voren genoemd) op blz. 48: „Als passende Jahreszeit für die Hochzeit gilt bei den Esten der Herbst resp. Spätherbst oder Wintersanfang." „Auch bei den Finnen werden im verschiedenen Gegenden noch jetzt die Hochzeiten im Spätherbst gefeiert."

„Ebenso geht aus der Schilderung der lappischen Hochzeit hervor, dass dieselbe gefeiert wird nachdem bereits Schnee gefallen ist, was in jenen nördlichen Gegenden natürlich schon ziemlich früh eintritt."

Eigenaardig is het, dat ongeveer dezelfde tijd van het jaar ook bij de Chineezen wordt verkozen voor de overgave der bruid. In de China Review vol VI bl. 65 lezen wij toch:

„It should here be mentioned that marriages never under „any circumstances take place in the 1st month of the „year; any other months are available, but the 9th, 10th, „11th and 12th month are the favourite ones."

Dr. de Groot bevestigt in zijn: „Jaarlijksche feesten en gebruiken van de Amoy-Chineezen" op bl. 67 het vorenstaande in zoover, dat hij ook de wintermaanden (de Spätherbst-maanden) als huwelijksmaanden opgeeft, maar hij verschilt met den schrijver in de China Review in zake het begin van het jaar als geschikte trouwtijd. Hij geeft bovendien een verklaring van de hem bekend geworden

keuze en zegt: „Het gewone tijdperk tot het sluiten van „huwelijken in China strekt zich uit van de tiende tot „in de derde maand, dat wil zeggen, over den winter en „de lente. Ook in den zomer worden er wel gesloten, „doch verreweg komen de meeste huwelijken voor in de lente, „evenals bij ons, en hoogst zeldzaam, men kan veilig zeggen „zoo goed als nooit, in den herfst.

„Dit is, omdat de herfst het jaargetij is van de rijpheid. „De Natuur brengt niets meer voort, maar laat alles tot „volkomenheid komen en rustig afsterven en van daar dat „van de herfst dus gezegd wordt „ „een doodenden invloed uit „te oefenen"". Doch de lente is het tijdperk van be„vruchting, leven en ontstaan. Zij is het die de poorten „van Hemel en Aarde opent, het hoofdbeginsel is van alles „wat onderhoudt en voedt en die het aanzijn geeft aan de „gedaanten der Natuur; zij is het aangewezen tijdstip dus „om huwelijken te sluiten in navolging van dat mysterieuse „huwelijk tusschen Hemel en Aarde, dat in het voorjaar „geboorte geeft aan alles wat bestaat. Inderdaad, de Chi„neezen hebben het even goed begrepen als wij, dat er „geen geschikter tijdperk is om gehoor te geven aan de „roepstem der Natuur: groeit en vermenigvuldigt U! dan „de lente."

Maar niet alleen is bij de Chineezen de keuze van het saisoen van belang, ook die van maand, dag en uur is voor hen niet van belang onbloot. Ook bij andere volken vindt men een dergelijke opvatting. Zoo verhaalt Schotel (Het oud Hollandsch huisgezin der 17e eeuw bl. 285 en volgenden):

„Niet minder dan de overige natiën in Europa was de „Nederlandsche nog in de 17e eeuw met bijgeloof besmet. „Zij had hare gelukkige en ongelukkige of zwarte maanden „of dagen, en niet ligt zouden zelfs de aanzienlijksten op „een der laatste een belangrijke onderneming aan zijn ge„vangen. Inzonderheid hielden zij de maand Mei voor „ongelukkig en *trouwden* niet ligt er in, een bijgeloof, dat

„van heidenschen oorsprong was, wijl de heidenen in die „maand gewoon waren offeranden te doen om de geesten, „die bij nacht rondwaren ter ruste te brengen en de „kerken in die maand gesloten bleven. Reeds Ovidius „zeide, dat deze tijden niet dienstig zijn voor de *huwelijken* „en dat zij, die alsdan trouwen, niet lang leven, en het „een gewoon spreekwoord is, dat geen andere dan vrouwen „van een kwaad leven in de maand Mei trouwen. Dit bij- „geloof heerschte niet slechts in de nederige, maar zelfs „in de aanzienlijkste standen, zoo wel bij verlichten als „onkundigen. Zelfs Frederik de Groote had zijn gelukkige en „ongelukkige dagen, en toen Willem V in October 1767 met „de zuster van den Prins van Pruissen huwde, vroeg hij „den erfstadhouder op welken dag de bruiloft zou plaats „hebben, des Zondags of Dingsdag's er bijvoegende: „nur „nicht am Montag, denn dieser Tag ist nicht günstig, zur „wenigsten habe ich an einem Montage eine Bataille verlo- „ren". De stadhouder verkoos daarop den Zondag.

„De Roomsch kerkelijke wetten bepaalden met zeer veel „onderscheiding de tijden, op welke gehuwd moest worden, „doch men kon tegen betaling van zekere som die wetten „overtreden, gelijk blijkt uit de Taxa concilaria von Leo X.

„In de gereformeerde kerk mogt in de 16e eeuw het „huwelijk des Zondags, ook wanneer het nachtmaal werd „uitgedeeld, maar niet op vast- en bededagen worden inge- „zegend; doch reeds achtten het de synoden van Dordrecht „in 1574 en 1578 beter, dat men des Zondag's ná of vóór „de viering van het H. Avondmaal het huwen naliet, „men „wilde echter de gewoonte niet lichtvaardig veranderen". „Bij voorkeur bleven velen den nachtmaals- voor hun „trouwdag verkiezen en om de heiligheid van dien dag, „en omdat men er zeer veel prijs op stelde, dat het trouw- „verbond aan de tafel des Heeren bevestigd werd. In het „begin der 16e eeuw werden doorgaans de huwelijken „*alleen* op *Zondag* en *Dingsdag*, doch niet op den dingsdag „vóór den biddag ingezegend, doch later stond men het

„trouwen op elken dag der week toe, en men verkoos den „Zondag niet, om geen stoornis door de bruiloftsvreugde „te maken, noch ergernis te geven.”

Verder vinden wij in het „Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts” von Dr. Joh. Friedrich Schulte op bl. 398—399 opgeteekend:

„Rücksichtlich der Form und Zeit der Eheschliessung „kommen hier in Betracht . . . . „die geheiligte oder geschlossene Zeit. Die Bedeutung ge- „wisser Tage und Zeiten für die Kirche hat von Altersher „das Verbot der feierlichen Eheschliessung und Vollzie- „hung der Ehe während derselben (impedimentum temporis „clausi) bewirkt. Nach mehrfachen Wechsel der Gesetz- „gebung ist im Concile von Trient die feierliche kirchliche „Eheschliessung verboten vom ersten Advent Sonntage bis „zum Feste der Epiphanie und vom Aschermittwoch bis „zum Sonntag nach Ostern einschlieszlich.”

Ook bij de Egyptenaren bestaat volgens Lane (Modern Egyptians deel I, bl. 242) de keuze van den huwelijksdag: „The bridegroom should receive his bride on the eve of „Friday, or that of Monday, but the former is generally „esteemed the more fortunate period.”

De tijdstippen worden ook bij de Mohammedanen als gunstig aangemerkt, althans in zijn „Mohammedaansch Recht” zegt Prof. Mr. van den Berg op bl. 150 noot 1: „Het is „wenschelijk, dat een en ander (het afhalen der bruid) op „den avond van Maandag of Vrijdag plaats vinde, als zijnde „dit gelukkige dagen.”

Nog wordt bij de Javanen de keuze van maand, dag en uur voor de voltrekking van het huwelijk aangetroffen. Wilken zegt daaromtrent in zijn voren meermalen genoemde beschrijving der huwelijksgebruiken der Ind. volken:

„Terwijl bij voorbeeld bij de Javanen aanzienlijken gaarne „in de maand Surô trouwen, wordt dit als onheilbrengend „door lieden uit de volksklasse nagelaten. Overigens gel- „den Rabingulakir, Djrimadilakir en Dulhidjah of Bĕsar

„als gelukkige maanden voor het sluiten van verbintenis-„sen. Daarentegen brengt, volgens het volksgeloof Sa-„par een aaneenschakeling van ongelukken in den echt „mede, Rabingulawal of Mulud vele twisten en ongelegen-„heden, Radjib het moeielijk verkrijgen van een broodwin-„ning, Saban of Ruwah vele ziekten, en Sawal veel ver-„driet, terwijl Djumadilawal eene spoedige echtscheiding „voorspelt. Ongelukkig voor het sluiten van een huwelijk „zijn verder de sterfdagen van vader en grootvader. Even-„zoo moeten zekere tijdstippen van den dag daarvoor ver-„meden worden."

Verder vinden wij omtrent de Olo Ngadju opgeteekend: dat hij „bij voorkeur bij afnemende maan trouwt"; terwijl van de Niassers vermeld wordt, dat zij voor de huwelijks-voltrekking „de 2e, 5e, 7e, 8e en 11e der maand" uitkiezen; „man en vrouw zouden dan geene ziekten te vreezen hebben, samen een hoogen ouderdom bereiken, met een talrijk kroost gezegend worden en voorspoed genieten bij het aanfokken van varkens en pluimgedierte."

Min of meer gegrond op dezelfde beschouwing, welke de voren genoemde volken tot eene nauwkeurige keuze van het tijdstip der huwelijksvoltrekking hebben gebracht, bestaat, zooals reeds werd aangestipt, die keuze ook bij de Chineezen.

De wichelaar gaat bij de verkiezing van een gunstig tijdstip op dezelfde wijze te werk als bij het nagaan of de aan elkander te verloven jongelieden uit het standpunt van den natuurkenner, al of niet aan elkander mogen worden verbonden. Hij gaat met de hem ten dienste staande gegevens oplettend na, welke maand en dag en welk uur gunstig zijn om onder de bestaande verhoudingen, door de echtelieden vertegenwoordigd, de samenkomst te doen plaats hebben.

b Voorbereidselen bij de wederzijdsche familien en bij bruid en bruidegom.

Is alzoo de dag der samenkomst der aanstaande echte-

lieden bepaald, dan vangen bij de familiën van beide zijden de voorbereidselen aan voor het huwelijksfeest.

Hierbij hangt het er van af of de bruid bij de familie van den man overkomt, dan wel de bruidegom bij de familie der bruid komt inwonen. In het huis, waar de samenkomst zal plaats hebben, wordt het huwelijksfeest gegeven en de huwelijkskamer in gereedheid gebracht.

De woning wordt schoon gemaakt; de meubels worden in goeden staat gebracht: kortom alles moet er zindelijk uitzien De huwelijkskamer vooral wordt voor de goede zorgen in aanmerking gebracht. Het meubilair wordt gewoonlijk nieuw gekocht en bestaat uit het noodzakelijke: een bed, kleerenkast, koffers, spiegel en toiletbenoodigdheden. Het bed wordt met nieuwe klamboes omhangen; klamboe-haken van edel metaal of bij arme lieden van hoorn, worden aangehecht; een klamboe-val van borduurwerk komt aan den voorkant van de tent en in het midden hiervan de pat-koa, de geheimzinnige voorstelling van de wereld-wording der Chineezen, het alom erkende voorbehoedmiddel tegen kwade invloeden. Het bed wordt twaalf dagen vóór de samenkomst in gereedheid gebracht. Is het klaar, dan worden twee kinderen er in omgerold:een symbolische handeling, welke zinspeelt op de geboorte van een groot aantal afstammelingen.

De bruidstooi is bij gegoede lieden in den regel uit een vorige plechtigheid voorhanden; bij minder gegoeden wordt zij ingehuurd. De huur bedraagt circa een halve dollar. Daarvoor wordt geleverd een bruidskroon met voile, een bovenkleed van roode stof met borduurwerk voorzien en een rok, omhangen met snuisterijen, welke een vroolijk rinkelenden klank voortbrengen.

De kleeding van den bruidegom, het gala-costuum van een mandarijn, is bij de meesten voorhanden of wordt geleend.

Verder wordt er gezorgd voor de uitnoodigingen voor het feestmaal, op den dag nà het huwelijk aan vrienden en kennissen te geven Voor deze invitatie's bestaan verschillende modellen, welke afwisselen naarmate van rang

en stand. In hoofdzaak vermelden ze de huwelijksvoltrekking en de uitnoodiging om een feestmaal op den volgenden avond te komen bijwonen.

De voor den bruiloftstoet benoodigde vrienden worden bijtijds gewaarschuwd.

Ook voor het inhuren van de bruilofts-draagstoelen wordt zorg gedragen. Die voor de bruid is gewoonlijk bijzonder versierd met roode omhangsels, kunstbloemen enz. De huur is verschillend naar gelang van de versiering, welke verlangd wordt.

Muzikanten om den stoet te vergezellen, worden mede tijdig ingehuurd. Tegen betaling van circa een dollar huurt men eene kapel in.

Eenige dagen voor het huwelijk wordt de bruid, die tot dus ver het haar droeg als voor jonge meisjes gebruikelijk is, gekapt, zooals een gehuwde vrouw zulks behoort te wezen; den bruidegom wordt het hoofd schoon geschoren en de haarvlecht voorzien van het tusschenvlechtsel van rood garen — het teeken eener verblijdende gebeurtenis. De keuze van den man of de vrouw, die bij het aanstaande echtpaar deze bewerking uitvoert, is niet onverschillig: hij of zij moet geboren zijn in een jaar, dat in de almanak door dezelfde dieren-namen wordt aangegeven als de geboortejaren van de jonge dochter en den jongeling.

c. De ceremoniëele optocht.

Zijn alle voorbereidselen getroffen, dan wordt op den daarvoor bestemden dag de ceremoniëele optocht tot afhaling van de bruid samengesteld. Het uur daarvoor is vooraf door den wichelaar bepaald, en wordt gewoonlijk in den morgen gekozen. De Romeinen kenden ook een soortgelijke voorkeur, doch brachten de bruiden liever in den avond over: Guhl & Koner (Das Leben der Griechen & Römer) teekenen dienaangaande op blz. 228 aan: „Am „Hochzeitstage nun, nachdem im elterlichen Hause der

„Braut das Hochzeitsmahl ausgerichtet war, bei welchem „auch gegen die sonst übliche Sitte Frauen gegenwärtig „waren, wurde die Braut im Festschmuck *mit Eintritt* der „*Dunkelheit* aus ihrer mit Laubgewinden bekränzten Woh-„nung zu Wagen vom Bräutigam heimgeführt.

De optocht wordt opgesteld bij de woning van den bruidegom, en verschilt naar gelang van de gegoedheid der familie. In den regel bestaat zij uit een stel muzikanten en vlaggendragers, gevolgd door de bruids-draagstoel, gedragen door vier man, de bruidegoms-draagstoel ook gedragen door vier man, en verder zooveel draagstellen, elk gedragen door twee man, als noodig zijn voor de middelaarster en de begeleidende vrienden.

Onder de opwekkende tonen der muziek begeeft de stoet zich op weg naar de woning der bruid.

Hier aangekomen wordt men begroet met een langdurig geknetter van vuurwerk.

De bruidegom treedt de woning binnen, wordt door de aanstaande schoonouders ontvangen en naar de eereplaats in het vertrek geleid, waar hem een kopje thee wordt aangeboden.

Na deze plichtplegingen wendt hij zich tot de inmiddels binnengetreden bruid en noodigt haar, zijn geleide aanbiedende, uit, in de voor haar bestemde draagstoel te stijgen.

De bruid draagt een dichten sluier, waarmede haar gelaat geheel bedekt is. Bij de Esten vinden wij o. a. dit gebruik terug. Op blz. 72 van het vorengenoemde werk „Die Hochzeitsbrauche der Esten" ontmoeten wij het volgende: „Eine zweifellos uralte Sitte ist das Verhüllen der Braut mit einem Tuch, einer Decke, einem Laken oder sonstigen Ueberhang. Bei den Esten ist dieselbe weit verbreitet, schon der alte Boerter berichtet, das Gesicht der estnischen Braut werde an manchen Orten dermassen mit Tüchern vermummt dass kaum die Nasenspitze sichtbar sei". De Chinees verklaart dit aanwenden van een sluier als in verband staande met jonkvrouwelijke pruderie. Zou echter met

het oog op het „nemen" van een vrouw bij de Chineezen, het gebruik niet eerder geacht moeten worden een overblijfsel te zijn uit den tijd der schaking?

Zoodra de bruidegom zich tot haar gewend heeft, begint de bruid te schreien. Velen schrijven dit toe aan verklaarbare aandoening bij het verlaten van het ouderen-huis; anderen beschouwen het echter als een plicht der dochter tegenover haar ouders, want, zoo luidt het spreekwoord: „hoe luider de bruid weent, hoe meer geluk dit aan haar ouders brengt". In het licht der nieuwere wetenschap bezien, is dit gebruik evenwel als niets anders aan te merken, dan als een overblijfsel uit den tijd der ontvoering. De plicht om luide te weenen, zoo zelfs dat het onnatuurlijke in het oog springt, vindt men bij de meer genoemde Esten terug. In het vorengenoemde werk, waaruit reeds herhaaldelijk aanhalingen zijn gedaan, leest men op blz. 86. „Huppel berichtet von den Koddaferschen Esten: „Vor dem „Abzuge wird sie (die Braut) gekleidet: nun muss sie laut „heulen, von Allen, auch von Tisch und Bänken kläglichen „Abschied nehmen u. s. w. Auch für das Kirchspiel Oden- „päh wird das Weinen und Jammern der Braut beim „Abschied vom Elternhause bezeugt, ... Bei „den griech: kathol: Finnen in Ostfinnland muss die Braut „gründlich weinen".

„Auch bei den Wotjäken ist wiederholtiges heftiges „ja herzbrechendes Weinen und Jammern der Braut beim „Abschied von den Eltern und nächsten Angehörigen vor „dem Aufbruch in's neue Haus üblich".

Op de uitnoodiging van den bruidegom laat de bruid zich geleiden naar den draagstoel, welke, ten einde haar minder aan nieuwsgierige blikken bloot te stellen, in de deur is gezet. Zij wordt geleid door een bejaarde vrouw, die verder bestemd is haar als ceremoniemeesteres behulpzaam te zijn bij het doorloopen der voor haar vreemde gebruiken.

Hoewel vele der gebruiken bij de Chineezen zich voor-

doen als overblijfselen uit den tijd van het roofhuwelijk, zoo worden bij de overgave der bruid aan den bruidegom ten eenenmale symbolische handelingen gemist, welke zinspelen op tegenstreven of bemoeielijking der wegvoering van de jonge dochter. Zulke gebruiken schijnen in den loop der tijden weggesleten te zijn: en het overdragen der bruid heeft thans met de meeste gemoedelijkheid plaats.

De bruid zit alléén in den draagstoel. Bij vele andere volken zien wij haar vergezeld door eene bejaarde vriendin of wel jeugdige speelgenooten. Bij de Chineezen gaat de geleidster wel mede, doch in een afzonderlijken stoel.

Als de stoet opgesteld is, wordt het sein tot vertrek gegeven door vuurwerk. De muziek laat zich hooren, en onder de luide klanken der gongs stelt de optocht zich in beweging.

Groote vrees bestaat voor een ontmoeting met een lijkstoet. Ook bij ons zou men liever een omweg maken, dan een begrafenis te gemoet rijden.

Groote eerbied wordt aan een trouw-processie bewezen. Zóó zelfs dat de Mandarijn, die anders steeds vóór gaat, er voor wijkt en doorgang verleent.

Aan de woning van den bruidegom gekomen, wordt de stoet verwelkomd met vuurwerk.

De bruid wordt door de ceremoniemeesteres geholpen bij het uitstappen, nadat een sierlijk uitgedoscht meisje haar tot afstijgen uitgenoodigd heeft.

Een oud bijgeloof, dat de bruid — mocht zij bij het binnentreden den voet op den drempel-steen zetten en een oogenblik hooger staan dan de bruidegom — ook in het verder huwelijksleven steeds boven haar man zal willen staan en hem beheerschen, doet den bruidegom er voor waken dat de bruid over den drempel heen stapt.

Verder brengt een gebruik mede, dat door een der oudere mannelijke verwanten van den bruidegom boven het hoofd van de bruid bij het binnentreden een zeef gehouden wordt.

Dit beoogt het afweren van kwade invloeden en is een gelijksoortige gewoonte als door Schotel in zijn „Het oud-Hollandsch huisgezin der XVIIe eeuw" op blz. 284 beschreven wordt, waar men leest:

„Daar stond iemand der naaste bloedverwanten van den „laatsten (den bruîgom) voor de deur, die dwars voor „de voeten der bruid een bezem wierp, waarover zij moest „stappen. Men achtte, schrijft Alkemade, dat hierdoor alle „kwade voorteekenen werden bezworen en afgeweerd." Bij de Egyptenaren moet een overeenkomstig gebruik bestaan, althans Lane schrijft op blz. 258 van het eerste deel van zijn werk: „This man (een eunuch) on entering the „house, throws down upon the threshold some leaves of „the white beet („salk") over which the bride rides. The „object of this act is to propitiate fortune".

Staat nu de bruid binnen'shuis, dan komt de bruidegom naast haar staan; een mandje met rijst (ongekookte) belegd met 1200 geldstukken wordt tusschen beiden in geplaatst, en ieder neemt dat met één hand op, en zoo begeven zij zich naar de bruidskamer. Dit gebruik zou een zinspeling zijn op de welgesteldheid van den bruidegom, die rijst en geld, twee der voornaamste levensbenoodigdheden, bezit.

De voren beschreven formaliteiten gelden bij het huwelijk, waarbij de man de vrouw bij zich aan huis brengt.

Bij huwelijken, bij welke de man bij de vrouw komt inwonen, vervalt natuurlijk een deel van het ceremoniëel. De man begeeft zich namelijk zonder vertoon naar de woning der bruid. De ceremoniën, welke nu verder hier doorloopen worden, komen echter overeen met die bij een huwelijk, waarbij de vrouw bij den man komt wonen.

Zijn bruid en bruidegom op de voren aangegeven wijze naar de bruidskamer gewandeld en daar binnengetreden, dan vinden zij er het symbolisch huwelijksmaal.

De strekking van dit maal is uitmuntend uitgelegd door wijlen Dr. Wilken in zijn studie: „Een nieuwe theorie over

den oorsprong der offers", opgenomen in de Gids van September 1891 blz. 572, waar wij lezen: „Naar de gegeven „voorstelling, was dus het samen-eten, de gemeenschappe- „lijke maaltijd, oorspronkelijk slechts een symbolische „handeling, om het gesloten verbond te bekrachtigen. Van „lateren tijd is de beschouwing, dat door den maaltijd- zelf, het „samen-eten als zoodanig, het bondgenootschap tot stand komt, „zoo laat zich dan ook de toepassing van dit symbool in andere „gevallen verklaren, bij voorbeeld bij huwelijksvoltrekkingen, „gelijk bij de Romeinen, bij wie immers de confarreatio daarin „bestond, dat bruid en bruidegom samen een offerkoek deel- „den, een ceremonie, die nu nog bij tal van volken, ook in „Indonesië, wordt aangetroffen."

Een dergelijk samen-eten beschrijft Hooft in zijn „Stijve Piet" (1682):

„En die in onse kust voor dezen is getrout,
„At eerstmael met de bruyt, broot, peper en wat sout."

Ook bij de Esten is het bruidsmaal bekend Op bl. 82 van „Die Hochzeitsbrauche der Esten" lezen wij: „wir finden bei „den Esten nach Wiedeman, ferner die Sitte einer gemein- „schaftlichen Speise, als Symbol der engen Vereinigung des „jungen Paares. Ist die Gesellschaft aus der Kirche zurück „gekehrt, so wird, ehe man sich zu Tische setzt, gesungen, „und die Sajanaene bestreicht ein stück Brot mit Butter, giebt „jedem der Neuvermählten die Hälfte davon und fügt einige „Ermahnungen hinzu in Betriff eines einzigen Zusammenle- „bens. Auch bekommt das jünge Paar einen gemeinschaft- „lichen Napf Suppe sum auslöpfeln und es heisst dass derje- „nige, welcher die meisten Löpfel nimmt, den Andern überle- „ben werde.

„Nach Rosenplänters Angabe, bringt im Hause des Bräu- „tigams die Schwiegermutter dem jungen Paare auf einem „Teller ein wenig Salz und Alltagsbrot, das die Beiden ge- „meinschaftlich geniessen."

Nog bij vele andere volken is het huwelijksmaal in gebruik. Wijlen Prof. G. A. Wilken heeft daarvan melding gemaakt

in zijne studie over de „Plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken bij de volken van den Indischen Archipel", opgenomen in de Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van N. I., uitgegeven door het K. I. voor de Taal- Land- en Volkenkunde van N. I. 5e volgreeks 4e deel, zoodat met een verwijzing daarnaar kan worden volstaan.

Zijn bruid en bruidegom de trouw-kamer binnengetreden, dan vinden zij daar, zooals gezegd is, het huwelijksmaal. Dit bestaat uit twaalf gerechten, voor elk van welke de ceremoniemeesteres een met het huwelijk verbandhoudende uitlegging weet te geven. Een opgave van die twaalf artikelen met de daarbij behoorende toespeling volgt hier:

1. In suiker gekookte boontjes van de soya hispida: Taō tsó (1)
   Eet van de taō tsó, dan is aan u, man en vrouw! een ouderdom van honderd jaar gewaarborgd (2)
2. In suiker gekookte kleefrijst: Bí Ko (3)
   Eet van de Bi Ko en gij, man en vrouw! zult honderd jaar eendrachtig zijn! (4)
3. Pisang, Ananas, Taro, Citroenen: Tsio, Laî, Ōw, Kit. (5)
   Pisang, Ananas, vruchtbaar als de Taro! Langdurig groot geluk! (6)
4. Kip: Kee (7)
   De kippen-kop brengt aan, dat uwe kinderen en kleinkinderen eerbiedig zullen zijn.

---

1) 荳束
2) 食荳束夫妻百年相保老
3) 米糕
4) 食米糕夫妻百年相合和
5) 蕉萊芋桔
6) 食蕉萊芋子芋孫長大吉
7) 雞

De kippen-lever zal veroorzaken, dat uw schoonzoon door studie een hoogen ambtelijken rang bekomen zal (1)

5. Holothuriën: Hái Som (2)
Eet deze holothuriën!
Dan zal koper- en zilvergeld zich bij u opstapelen (3)
Hier is een woordspeling, welke in het Hollandsch niet terug te geven is, tusschen de chineesche woorden voor „holothuriën" en „opstapelen"
6. Gerezen rijstemeelkoek: Hóat Kói (4)
Eet van de hóat kói,
Dan wordt gij rijk!
Rijm van kói (koek) en hói (bezittingen) (5)
7. Herten-vleesch: lók-bah (6)
Eet van de lók bah,
Dan zullen bruid en bruidegom lachen hah! hah!
Rijm van „bah" en „hah" (7)
8. Vleesch-pastytjes: bah-pao (8)
Eet het bovenste van de bah-pao, dan zal de bruidegom met u één van hart zijn!
Eet van het onderste van bah-pao, dan zal de bruid spoedig moeder worden. (9)

---

1) 食雞頭生子生孫真有孝食雞肝夫婿讀書做大官
2) 海參
3) 食海參錢銀能相參
4) 發粿
5) 食發粿能做大家伙
6) 鹿肉
7) 食鹿肉新娘子婿笑啞啞
8) 肉包
9) 食包面子婿有同心食包底新娘做娘禮

9. Eend: ah (1)
Eet van de eenden-lever, dan zal de bruidegom wilskracht bekomen om een hoogen ambtelijken rang te veroveren!
Rijm van ah koa^{n} (eenden-lever) en toā koa^{n} (hoog ambtenaar) (2)
10. Tāi Hî, (3) een soort van visch, welker europeesche naam ik niet heb kunnen vinden.
Eet van de tāi-hî, (4) dan zullen onder de zonen en kleinzonen er zeker voorkomen, die een ambtelijken rang bekomen.
11. Varkenspootjes: Ti Kha (5)
Eet varkenspootjes, dan baart de bruid het volgend jaar een jongen (6)
12. Gehakt van varkens-vleesch: Hong Bah (7)
Eet van de hong bah, dan worden uwe kinderen en kleinkinderen in latere jaren in den adelstand verheven! (8)

Bij het binnentreden in de kamer is de bruid nog gesluierd. Eerst als zij met den bruidegom voor de tafel gezeten is, waarop het huwelijksmaal staat, neemt haar man den sluier op en ziet haar, althans zoo behoort het, voor het eerst.

Bij de volken bij welke de bruid gesluierd verschijnt, heeft de ontsluiering meestal eerst in de trouw-kamer plaats. Zoo

---

1) 鴨
2) 食鴨肝子婿得志做大官
3) 鮘魚
4) 食鮘魚生子生孫代代能豎旗
5) 猪脚
6) 食猪脚新娘明年生生巴
7) 風肉
8) 食風肉子孫他年做三公

o. a. bij de Romeinen, omtrent welke wij bij GUHL & KONER „Das Leben der Griechen & Römer" op bl. 229 vermeld vinden: „Nach beëndetem Schmause zogen sich die Neuver-„mählten in den Thalamos zurück und hier entschleierte sich „die junge Frau *zuerst* dem Gatten". Bij de Egyptenaren geschiedt de ontsluiering niet zonder tegenkanting van de bruid en voldoening van zekeren tol. LANE schrijft daaromtrent (Modern Egyptians deel I, blz. 256):

„On entering the brides apartments, he gives a present to „the belláneh, and she retires. The bride has a shawl thrown „over her head; and the bridegroom must give her a present „of money, which is called the price of the uncovering of „the face, before he attempts to remove this, which she does „not allow him to do without some apparent reluctance, if „not violent resistance in order to show her maiden mo-„desty".

De ceremoniemeesteres treedt nu naderbij, en doet het echtpaar achtereenvolgens van ieder gerecht een hapje nemen. Dit wordt veelal niet in werkelijkheid gedaan; alleen het manuaal wordt gemaakt. Maar bij ieder gerecht bevlijtigt zij zich desniettemin een getrouw relaas te geven van het huwelijksleven. Bij het eten wordt gebruik gemaakt van twee paar eetstokjes. Eerst wordt de bruid met de hare bediend en daarna de man met hetzelfde paar; daarna wordt de volgorde omgekeerd. De ceremoniemeesteres zegt daarbij: „man en vrouw eten van dezelfde eetstokjes; dit zal hun innigheid bevorderen."

Het huwelijksmaal blijft drie volle dagen staan. Vele Chineezen zien hierin de reden, waarom men meestal in den winter in het huwelijk treedt. Zij beweren dat men zoo verstandig is dit saisoen te kiezen, omdat hierin de eetwaren niet te spoedig bederven. Dezen willen niets weten van een verband van het gebruik met den toestand der natuur in den winter, namelijk met het huwelijk tusschen het mannelijke en vrouwelijke beginsel in de natuur in den winter-tijd, wanneer het lengen der dagen de geboorte uit

dat huwelijk van de nieuwe zon aanwijst. Deze wetenschappelijke uitlegging komt in strijd met hun practischen zin en zij verklaren eenvoudig, dat hun voorouders niet zoo kundig waren om verband te leggen tusschen verschijnselen in de natuur en handelingen in het gewone leven, maar dat zij wel opmerkingsvermogen genoeg bezaten om in de practijk vóór of nadeel na te gaan. Het is moeielijk te beslissen of zij geen gelijk hebben.

Bij het maal worden op de tafel een paar kaarsen geplaatst, welke van bijzondere samenstelling zijn, zoodat zij door wind niet makkelijk uitgewaaid worden of snel afbranden, want het is van het uiterste belang, dat ze blijven branden. Gingen ze uit, om welke reden dan ook, dan zou het ongeluk of verkorte leven der echtgenooten beslist zijn!

Eigenaardig is het, dat ik, bij het doen van navraag naar de gebruiken bij een huwelijksvoltrekking, door mijn zegslieden nooit gewezen ben op het symbolische „wijn drinken" uit met een rooden draad aan elkander verbonden kopjes, waarop Dr. De Groot in het 2e deel van zijn „Jaarlijksche Feesten enz" op bl. 68 de aandacht vestigt, en dat door wijlen Prof. Wilken in zijn vorengenoemde studie over de huwelijksgebruiken der Indische volken op bl. 387 gereleveerd wordt. Onder degenen, die ik om inlichtingen vroeg, waren er die pertinent verklaarden, dat het gebruik geheel niet bestond, en anderen, die zich voorzichtiger uitlieten en zeiden, dat het gebruik vroeger bestaan had, maar thans niet meer gevolgd wordt. Deze mededeelingen houden mij er van terug het bewuste „wijndrinken" te rekenen onder het trouw-symboliek. De lezer die daarvan iets wenscht te weten, verwijs ik naar het werk van Dr. De Groot en de studie van wijlen Prof Wilken hiervoren genoemd.

Wel wordt er bij het huwelijksmaal wijn gebruikt, maar de kopjes zijn niet met een rooden draad aan elkander verbonden. De wijnkopjes staan los op tafel en de

ceremoniemeesteres reikt ze beurtelings aan het echtpaar aan, zoodat de kopjes omwisselend door beide lippen bevochtigd worden, wat aanleiding geeft om te zeggen: „man en vrouw slurpen elkanders speeksel op; daardoor zal hun liefde vurig zijn."

Groot is de zorg voor de ouderen, die bij het huwelijksmaal tegenwoordig zijn, dat er geen ongepaste taal gesproken wordt of scherpe uitdrukkingen gewisseld worden. Men moet dit voorkomen om de vreedzame gemoedsstemming der etenden niet te verstoren, en hun toekomstige eensgezindheid niet te bedreigen.

Is dit symbolische schijnmaal afgeloopen, dan begeeft de bruidegom zich weder naar buiten, de bruid overlatende aan de andere vrouwen in huis, die haar door betuigingen van genegenheid op haar gemak trachten te brengen en de scheiding van ouders en familie te doen vergeten.

Tot in het avonduur zit dan de bruidegom bij de mannelijke verwanten in de voorkamer, en, wanneer het tijd is naar bed te gaan, wordt hij door een kind aan de hand genomen en naar de kamer geleid.

Hier vindt hij de ceremoniemeesteres terug, die gereed staat met een kopje roode, in suiker gekookte meelbolletjes, welke om de beurt aan bruid en bruidegom worden aangeboden. Zij zegt daarbij: „Eet van de rondebolletjes, dan zal uw leven gelukkig zijn!" Mijn zegslieden spreken slechts van roode bolletjes; geen witte, gelijk Dr. De Groot in zijn vorengenoemd werk vermeldt en waaraan hij vastknoopt een zinnebeeldige voorstelling van het dualisme in de natuur. Hierop gewezen, hield mijn berichtgever vol dat allèèn roode bolletjes gebezigd worden: *bolletjes,* omdat de rondheid daarvan als zinnebeeld van volmaaktheid moest dienen, en *roode,* omdat rood de kleur is van het geluk; van de theorie van het dualisme wilde hij niet hooren, zeggende: „zoo knap waren de menschen niet, toen het gebruik werd aangenomen."

Zijn de bolletjes gebruikt, dan is het laatste werk van de ceremoniemeesteres om der bruid aan te geven dat zij, als begin

van de intieme verhouding tusschen de echtgenooten, de bovenste knoop van het opperkleed van haar man moet losknoopen. Heeft zij dit gedaan, dan reciproceert de man deze handeling met der vrouw de haarnaalden uit het kapsel te trekken. Daarna verwijdert de ceremoniemeesteres zich en wordt de deur van het vertrek door den man op slot gezet.

Bij de verdere ontkleeding is de man er op bedacht te zorgen, dat zijn vrouw niet, ook al ware het enkel bij ongeluk, op zijn schoenen trapt. Dit ware voor hem noodlottig, want dan zou zij in het verder huwelijksleven steeds over hem heerschen. Hij haast zich dan ook zijn schoenen wel zoo hoog mogelijk op de beddeplank in veiligheid te stellen

De kleederen, door bruid en bruidegom in den eersten huwelijksnacht gedragen, worden door de ouders van de bruid gewasschen en bewaard om later bij een gebeurlijk sterfgeval van een der echtelieden als doodskleed dienst te doen. Dit is een gebruik, dat volgens Schotel (het oud-Hollandsch huisgezin der 17e eeuw bl. 304) in Noord-Holland evenzeer bestond, althans hij schrijft dienaangaande: „Zoo hadden sommigen ook de gewoonte het hemd, waarin zij den bruiloftsnacht doorbrachten, tot hun doodshemd te bestemmen" enz.

Zooals de lezer zal hebben opgemerkt, heeft bij de Chineezen de samenkomst der echtelieden plaats *dadelijk* na afloop der ceremoniëele overgave der bruid. Het is een afwijking van hetgeen men gewoonlijk aantreft bij volken, die het zoogenaamde roof-huwelijk in ouden tijd moeten hebben gekend, en bij wie de samenkomst niet zoo spoedig plaats heeft, omdat uit den oorspronkelijken, zeer natuurlijken weerzin, van de geroofde jonge dochter, de gewoonte is overgebleven, om een nabootsing van die onwilligheid weer te geven Er kan niet aan getwijfeld worden, dat in vroegere jaren in China hetzelfde gebruik bestond, maar dit uit de literatuur op te halen is niet weinig bezwaarlijk. Het toeval toch kan hierin meer uitwerken, dan de meest scherpe nasporingen.

Ten einde de mededeelingen aangaande de ceremoniëele huwelijks-optochten zoo volledig mogelijk te doen zijn, worden hier nog eenige handelingen opgeteekend, welke nu wel niet juist voltrekkingen van een huwelijk genoemd, maar toch zeer geschikt in een adem daarmede behandeld kunnen worden.

Het komt n.l. natuurlijk wel eens voor, dat gedurende de verloving de bruid overlijdt. De bruidegom is dan vrij en mag een ander huwelijk sluiten. Hij zal echter niet hier toe overgaan, alvorens een schijn-huwelijk te hebben doen voltrekken met zijn overledene verloofde. Het zielen-tablet wordt in een ceremoniëele trouw-optocht, als voren beschreven is, overgebracht naar de woning van den man, en daar op het familie-altaar bijgezet. Eerst daarna acht de man zich geheel vrij van de vorige verbintenis.

In het geval de bruidegom vóór de voltrekking van het huwelijk komt te overlijden, gebeurt het wel eens, dat de bruid zich laat overbrengen naar de familie van den overledene, om daar verder haar levensdagen ongehuwd door te brengen met de verzorging van het graf van haar verloofde, en de uitvoering der plichtmatige periodieke offeranden. In het hierachter volgende hoofdstuk over „Hertrouwen" is de geaardheid der chineesche vrouwen meer uitvoerig behandeld, zoodat de lezer daar gemakkelijk opheldering kan bekomen ten aanzien van het voren omschreven gebruik.

Bij afwezen van den bruidegom wordt, naar men zegt, in Canton het huwelijk weleens voltrokken met een haan als plaatsvervanger. Het beginsel van ons „huwelijk met den handschoen" is hierin te ontdekken. De te doorloopen formaliteiten blijven, zoo veel dit met een haan te doen is, dezelfde. Het bericht wordt echter onder reserve gegeven.

Een andere mededeeling, welke ook verre van zeker is, geeft Gray op bl. 216-218 van zijn werk „China", waar hij zegt dat daar wel eens een schijn-huwelijksvoltrekking plaats vindt tusschen een afgestorven jongeling en een overleden jong meisje. De gewone plechtigheden zouden dan door-

loopen worden met twee papieren poppen. Aan deze handeling zou dan, in geval een jongeling gestorven was, voorafgaan navraag naar een mede overleden jong meisje, en in het tegenovergestelde geval natuurlijk omgekeerd; om dan met medewerking van den wichelaar uit te maken of de verbintenis gelukkig zou kunnen zijn. Wijlen Prof. Wilken, die het vorenstaande aanhaalt ter versterking van zijn theorie „Ueber das Haaropfer" (1) en de vrees om in het ongeziene de overledene niet gelukkig te doen zijn, heeft daarmede wel wat gewaagd, want door bekwame Chineezen wordt het gebruik niet bevestigd. Alleen bestaat de mogelijkheid, dat die bekwamen toch nog niet bekwaam genoeg zijn, en dat er streken in China bestaan, waar het ceremoniëel wel degelijk bekend is. Het is deze overweging, welke ook mij er toe heeft gebracht de mededeeling over te nemen.

Opvallend mag het wel heeten, dat terwijl de chineesche wet een reeks hoofdstukken wijdt aan verschillende aangelegenheden het huwelijk betreffende, de voltrekking zelve daarbij niet geregeld en geen ambtelijk persoon daarin gemoeid wordt. Bij sommige volken, o. a. de Egyptenaren, (2) bestaat ten minste de eisch, dat twee getuigen bij de voltrekking tegenwoordig zijn, waarna het huwelijks-contract wordt opgemaakt. Bij de Chineezen eischt men noch getuigen noch huwelijks-acte na de voltrekking. De overgave der bruid is als 't ware de bezegeling van de, bij de verloving gewisselde trouw-brieven.

d. De tweede dag.

Des morgens vroeg op den tweeden dag na de samenkomst der echtgenooten, wordt de kamerdeur door de vrouw geopend. Het is gebruikelijk dat zij en niet de man dit

1) Revue Coloniale Internationale bl. 266.

2) Lane, Modern Egyptians, dl. I, bl. 240.

»It is necessary, that there be two wittnesses (and those must be Muslims) to the marriage-contract, unless in a situation where wittnesses cannot be procured All persons present recite the Fat'hah and the bridegroom then pays the money. After this, the marriage-contract is performed.

doet. De reden weet men niet op te geven; alleen zegt men, dat het een oud en alom gevolgd gebruik is.

Nadat man en vrouw zich wederom gestoken hebben in het gala-costuum, waarin zij den vorigen dag verschenen zijn, begeven beiden zich naar de voorkamer, de bruid geleid door de ceremoniemeesteres. Hier wordt door beiden hulde gebracht aan Hemel en Aarde bij een altaar, gevormd uit een tafel, waarop een paar kaarsen en de gewone offer artikelen geplaatst zijn. De bekende ceremoniën worden hier doorloopen, waarin de bruid wordt voorgelicht en bijgestaan door de geleidster.

Is deze plechtigheid voorbij, dan keert men zich naar het huisaltaar, waar hulde gebracht wordt aan de afgestorven familieleden, en de bruid als 't ware aan het voorgeslacht wordt voorgesteld.

Daarna worden voor vader en moeder van den bruidegom eerbiedige buigingen gemaakt, een formaliteit, waarbij de bruid om zoo te zeggen haar onderdanigheid aan haar schoonouders toezegt.

Later op den dag komen de broêrtjes der bruid haar bezoeken. Dit heet thompâng (1). Zij brengen eenige frissche bloemen mede, welke zij aan hun zuster aanbieden, en waarmede men blijkbaar de voortzetting symboliseert van de betrekking met het ouderlijk huis.

Tegen twaalf uur neemt de bruid deel aan een maaltijd, welke te harer eere door de binnen'shuis wonende vrouwelijke leden der familie wordt gegeven.

Des avonds is het diner voor de mannen: de familieleden, vrienden en kennissen van den bruidegom. Opmerkelijk is het dat wie er ook uitgenoodigd worden, de vader der bruid 't huis gelaten wordt.

Onder dit gastmaal brengt de vader van den bruidegom zijn dank uit aan allen, die door geschenken of op andere wijze van hun belangstelling hebben doen blijken. In den regel

---

1) 探房

gaat het bij zulk een trouw-diner nog al luidruchtig toe. Het gebruik wil, dat na afloop van het maal, de bruid aan de gasten vertoond wordt. Dit is een zeer prikkelend oogenblik voor de jonge vrouw, want, niet alleen is het voor haar, die nooit buiten de binnenvertrekken kwam, een kwelling, door een groep opgewonden mannen te worden aangegaapt, maar hetgeen zij te hooren krijgt omtrent haar voorkomen, is verre van geschikt om haar gemoedsrust te doen terugkeeren. Bij de Kaffers bestaat een soortgelijke plagerij en men zegt, dat ze ten doel heeft, de vrouw „nederigheid" te leeren. In het dagblad de „Java Bode" van 2 Januari 1889 wordt zij als volgt beschreven:

„Alle bewoners van den kraal komen bijeen en hebben „het recht hun meening over den gesloten echt en in het „bijzonder over de bruid te kennen te geven. De vrienden „van de bruid brengen deze in de woning van den bruide-„gom, waar diens verwanten verzameld zijn en het arme, „schuchtere meisje moet aanhooren wat men op haar te „zeggen heeft. Zoo roept er bijv: een: ziet haar armen! »De wind zal ze wegblazen, ze hangen haar als veeren aan „het lijf.

„Hebben de mannen hun geestigheden tot hun eigen groot „genoegen uitgeput, dan geleiden zij de bruid door het „dorp, waar op een bepaalde plaats de vrouwen zijn ver-„zameld Hier begint haar lijden op nieuw en in nog hoogeren „graad, want hier komen smaadredenen en bedreigingen in „de plaats van grappen. Eenigen schilderen in de zwartste „kleuren af, wat zij als vrouw te verwachten heeft, terwijl „anderen om haar gebreken lachen, en er de overigen opmerk-„zaam op maken. Alle op- en aanmerkingen worden op luiden „krijschenden toon gemaakt en met dreigende en leven-„dige gebaren vergezeld.

„En deze bescheidenheidskuur moet bij de jonge Kaf-„ferinnen zeer goed werken".

In China is het echter gelukkig niet altijd een „bescheidenheidskuur", welke men de bruid doet ondergaan. Veel-

al is men er op uit haar een aardigheid te zeggen, en ten hoogste is diegene over zich zelf voldaan, wien het gelukt haar een glimlach af te dwingen. Gewoonlijk is het een rijmpje, waarmede elk der mannen haar begroet en waarin hij zijn oordeel over haar samenvat. Hieronder worden eenige dier rijmpjes aangegeven:

1. Sin-niô^{n} thaô-mo^{n} sei^{n} tsio^{n} kôan,
Sei^{n} kiá^{n} tiòng tsōng-goân. (1)
De bruid heeft het haar hoog op het voorhoofd,
Haar zoons worden zeker tsonggoans. (de 1e lit: graad)
Rijm van koân en goân.
2. Sin-niô^{n} thaô-mô^{n} koei^{n} koei^{n}.
Mei^{n} nî^{n} sei^{n} dsî soei^{n}. (2)
De bruid heeft het haar glimmend gekamd,
Het volgende jaar komen er kinderen en kindskinderen.
Rijm van koei^{n} en soei^{n}.
3. Sin-nîo^{n} kha seè seè.
Eē khóan thài ang sèe. (3)
De bruid heeft kleine voeten,
Zij zal den bruidegom lief behandelen!
Rijm van sèe en seè.
4. Sin-nîo^{n} tshia^{n} tsièn ap,
Ang bów sio hô hap. (4)
De bruid presenteert confituren,
Man en vrouw zullen eendrachtig zijn.
Rijm van tsièn ap en hô hap.
5. Sin-niô^{n} koên tseê tseê
Sei^{n} kiá^{n} sa^{u} kip tèe. (5)
De bruidsjapon is effen,

---

1) 新娘頭毛生上高生子中狀元

2) 新娘頭毛光光明年生兒孫

3) 新娘脚細細能欵待夫婿

4) 新娘請荐盒夫妻相和合

5) 新娘裙齊齊生子三及第

ders. Dit noemt men tsò khéh. (1). Het wederzien, na de driedaagsche scheiding, is natuurlijk recht hartelijk en iedereen bevlijtigt zich erg lief voor de gast te zijn. Des namiddags keert de bruid naar huis terug, en worden haar eenige fijne schotels medegegeven om haar echtvriend op te onthalen.

Hiermede zijn de huwelijks-ceremoniën afgeloopen en beginnen de jonggehuwden hun huwelijksleven.

In het volgende hoofdstuk zullen wij hen verder volgen in dat leven, en nagaan welke hunne wederzijdsche rechten en verplichtingen daarin zijn.

Alvorens echter daartoe overtegaan, moet nog melding gemaakt worden van eenige aangelegenheden, welke met de overgave der bruid in nauwe betrekking staan.

Het schijnt in China namelijk wel eens voor te komen, dat de familie van den bruigom, na de bruidschat te hebben aangeboden, den voor de overgave der bruid vastgestelden tijd niet afwacht, maar binnen den termijn de bruid doet ontvoeren. De huwelijksbeschikker is wegens zulk een daad van geweld strafbaar met 50 slagen met de thai. (Hoofdst. I. art. 18 vert. der wet hierachter).

Is de familie der bruid nalatig, en poogt zij zonder gegronde redenen de overgave te verschuiven, dan wordt de huwelijksbeschikker van dien kant evenzeer met 50 slagen met den thai gestraft. (Hoofdst. I art. 18 vert. der wet hierachter).

Komt bruid of bruidegom vóór de overgave der bruid te overlijden, dan wordt de bruidschat niet teruggegeven. (Hoofdstuk I. Bijwet, art. 4).

Het laat zich zeer wel denken, dat in geval van verbreking van een huwelijksverbintenis en uithuwelijking der jonge dochter aan een ander persoon, de familie van den eersten bruidegom, over zulk een handeling verontwaardigd, zonder de zaak voor den rechter te brengen, eigenmachtig de bruid terughaalt; zulk een daad wordt gestraft twee

1) 作客

graden lichter dan de straf voor het ontvoeren van bruiden hiervoren aangegeven.

Was de zaak bij den magistraat aangegeven, en wordt trots de uitspraak van dezen, dat de bruid aan den eersten bruidegom moet worden overgedragen, de bruid door de familie van den tweeden bruidegom met geweld teruggehaald, dan worden de schuldigen gestraft met 100 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende drie jaar. (Hoofdst. I Bijwet art. 11 vert. der wet hierachter).

Gelijk de lezer zich herinneren zal, werd in het eerste hoofdstuk van deze studie geschreven over de huwelijken, welke verboden zijn.

Wie, ingeval zulk een huwelijk toch gesloten was, voor het vergrijp strafschuldig was, werd daar niet behandeld. Het scheen dat dit onderwerp eerst voor beschrijving in aanmerking kan komen, nadat de voltrekking des huwelijks behandeld zou zijn. Daarom wordt eerst hier dit punt ontwikkeld.

Die verboden huwelijken dan, wanneer zij al voorkomen, worden naar Chineesch gebruik vastgesteld door oudere familieleden, en bewerkt door middelaars en middelaarsters. En aangezien in den regel de aanstaande echtelieden te jong zijn om te weten, dat zij door het sluiten van het voor hen geregelde huwelijk strafschuldig worden, en bovendien gehoorzaamheid verschuldigd zijn aan de familie-oudsten, stelt de wetgever hen terecht niet aansprakelijk bij een overtreding van de huwelijkswetten, maar doet hij de straf nederdalen op de middelaars of middelaarsters die de verloving tot stand brachten, en de familie-oudsten, die het huwelijk vaststelden. (Hoofdst. 17 vert. der wet hierachter). Onder deze familie-oudsten rekent hij: den grootvader of de grootmoeder van vaderszijde; vader of moeder; een oom (vader's ouderen of jongeren broeder), een aangehuwde tante (vaders oudere of jongere broeder's vrouw), een tante (vaders oudere of jongere zuster); een ouderen broeder, een oudere zuster, een grootvader of grootmoeder van moe-

derszijde. De lezer zal opmerken, dat deze betrekkingen al zeer nauw aan uit te huwen kinderen verwant zijn, althans wel mogen beschouwd worden als de geschikte personen om een huwelijk van een hun toevertrouwd kind te regelen. Het is dan ook niet meer dan billijk dat, bij overtreding der huwelijkswetten, zij en niet de geheel door hen beheerschte kinderen gestraft worden.

Bij de strafbepalingen ten aanzien van overtreding der huwelijkswetten, wordt onderscheid gemaakt tusschen hoofdschuldigen en medeplichtigen, en wel naar gelang dat de overtreding voort is gekomen uit de kinderen zelf, dan wel uit de familie-oudsten, die het huwelijk vaststelden.

Terwijl nu de wetgever, ten aanzien van de boven genoemde verwanten, geen onderscheid maakt tusschen hoofdschuldigen en medeplichtigen, aangezien die verwanten de kinderen te zeer beheerschen, dan dat verzet hunnerzijds te wachten ware, en zij dus geheel de verantwoordelijkheid hunner handelingen dragen moeten, wordt dit onderscheid door den wetgever wel gemaakt ten opzichte van de overige verwanten, die als huwelijksvaststellers zouden kunnen optreden. Tegen deze verwanten toch zouden de kinderen met minder gevaar zich kunnen verzetten, en wanneer zij nu van deze vrijheid geen gebruik maken, straft de wetgever hen als medeplichtigen op den voet als bij iedere overtreding der huwelijkswetten is aangegeven. Is het huwelijk van den jongeling of jonge dochter zelf uitgegaan, en zijn de verre verwanten er slechts pro forma als huwelijksvaststellers bijgeroepen, dan worden de rollen natuurlijk omgekeerd, en de vrijmoedige kinderen als hoofdschuldigen en de familie-oudsten als medeplichtigen gestraft. Zij toch waren geroepen het huwelijk in strijd met de wet te stuiten.

Staat op de overtreding van de huwelijkswet de doodstraf, dan worden de als medeplichtigen veroordeelden een graad lichter gestraft.

Hebben de verwanten op de kinderen daarentegen dwang uitgeoefend, dan zijn zij natuurlijk de eenige strafschul-

digen. Ook is dit het geval, wanneer de jongeling beneden 20 jaar oud en de jonge dochter nog een ongerepte maagd is; in deze toestanden verklaart de wetgever hen ontoerekenbaar.

Middelaars of middelaarsters, een huwelijk bewerkende, met de wetenschap, dat met de voltrekking daarvan, de wet overtreden wordt, worden een graad lichter gestraft dan de overtredende huwelijksvaststellers, den jongeling of de jonge dochter.

Waar overtreding der huwelijkswetten de scheiding der echtelieden ten gevolge moet hebben, kan gratie die straf niet opheffen. In ieder geval moet de echtscheiding voortgang hebben.

Ten aanzien van de bruidschat bepaalt de wetgever, dat het al of niet teruggeven daarvan aan den aanbieder, afhankelijk wordt gesteld van de vraag of de overtreding door hem heeft plaats gehad, al dan niet met de wetenschap, dat hij de wet overtrad.

Kan onwetendheid aangenomen worden, dan krijgt hij de aangeboden bruidschat terug.

In een bijwet maakt nu de wetgever nog de volgende filantropische bepaling. Een slavin, in huis genomen, niet met het doel met haar het huwelijksbed te deelen, behoort, wanneer zij den daarvoor passenden leeftijd bereikt heeft, uitgehuwelijkt te worden. Degeen, die hierin nalatig is, wordt gestraft met 80 slagen met den tiang.

Behooren de overtreders tot den stand der gegradueerden, dan mogen zij desverkiezende de straf afkoopen. Zijn zij niet-gegradueerden, dan moeten zij de straf aan den lijve ondergaan.

De verplichting, de slavin aan een gewenschte partij te verbinden, blijft op hen rusten.

HOOFDSTUK III.

RECHTEN EN VERPLICHTINGEN IN DEN HUWELIJKSTAAT.

Het recht om bijvrouwen te nemen.

Omstandigheden, waaronder het nemen v. e. bijvrouw verboden is.

Bescherming van de hoofdvrouw tegen vernedering door den man.

De staat der hoofdvrouw staande het huwelijk.

Geen bijzondere voorschriften omtrent de verdeeling der huwelijksplichten door den man onder zijne vrouwen.

Calender voor het bezoeken van het echtelijk bed.

De man mag tegelijk slechts éène hoofdvrouw hebben.

Hij mag zijne hoofdvrouw of bijvrouwen niet verpanden of verhuren met doeleinden van ontucht.

De ouders mogen hunne dochter, die hoofdvrouw is van een bij hen inwonenden schoonzoon, niet weder uithuwelijken, na den schoonzoon verwijderd te hebben, met het doel een tweede bruidschat te verdienen.

Hebben wij in het vorige hoofdstuk nagegaan hoe het huwelijk tot stand komt, thans zullen wij onderzoeken welke de rechten en verplichtingen zijn van den man en de vrouw gedurende den huwelijkstaat.

Beginnende met de rechten van den man, treedt al dadelijk op den voorgrond de bevoegdheid om bijvrouwen te nemen.

Wij vinden een zoodanige vrijheid bij vele andere oostersche volken terug; zoo zegt KOHLER o. a. van de Indiërs: „Bekanntlich ist die indische Ehe nicht streng monogamisch; die Eheschliessung des Mannes mit mehreren Frauen ist nicht verboten, viel mehr von einer Reihe gesetzlicher Texte aus-

drücklich gestattet oder vorausgesetzt. Nach Vishnu XXIV 1 — 4 sind einem Brahmanen 4, einem Kshatriaya 3, einem Vaicya 2, einem Cûdra eine Frau gestattet; 3, 2 und eine in der Folge der Kasten nennen Yajnav I, 57, Nârada XII, 5, 6, Pâraskaras I, 4 § 8 — 10, wobei aber der Sinn entweder der ist, dass der Mann neben der Frau aus seiner Kaste noch die gedachte Anzahl von Frauen aus den nachfolgenden Kasten nehmen dürfe, oder der, dass die Cudrafrau unberücksichtigt bleibt. Ueberhaupt scheint es, wie auch Manu 111 -- 12 andeutet, meistentheils Uebung gewesen zu sein, nur eine Frau aus einer Kaste zu nehmen, die übrigen aus den untern Kasten, so dass die letzteren Ehen nur Ehen zweiten, dritten und vierten Ranges waren, während der einfache Mann, der Mann der dienenden Kaste, mit einem Weibe vor lieb nehmen musste.

Auch ist sicher, dass die in den Rechtsbüchern angeführte Zahl von Frauen durchaus nicht als limitativ aufgefasst wurde, indem man diese Stellen so erklärte, dass sie nur von dem Kastenfolge, nicht von der Anzahl der Frauen, die aus einer Kaste erlaubt seien sprächen. Vgl. Annotation zu Daya-Bhâga p. 292; vgl. auch Steele bl. 186 (Indisches Ehe und Familiën-recht. Zeitschrift für vergl. Rechtsw. bl 373).

Ook bij de Egyptenaren is het bij wettelijke regeling toegestaan meer dan ééne vrouw te hebben. LANE zegt dienaangaande in zijn „Modern Egyptians" op blz. 269:

„It is not very common for an Egyptian to have more than one wife or a concubine-slave; though the law allows him *four* wives, and, according to common opinion, as many concubine-slaves as he may choose."

Bij de Mohammedanen bestaat een soortgelijke regeling. In zijn „Mohammedaansch Recht," zegt de heer VAN DEN BERG op blz. 147: „Een man mag tegelijkertijd met niet meer dan *vier* vrouwen gehuwd zijn, doch onathankelijk daarvan mag hij, krachtens zijn eigendomsrecht, nog echtelijken omgang hebben met al zijne ongehuwde slavinnen."

De regeling, zooals zij in Japan is, komt het meest overeen

met die bij de Chineezen. In zijn werk: „Japan historical and descriptive" zegt C. H. EDEN op blz 258:

„The Japanese is the husband of one wife only, but he is at liberty to introduce several concubines under the conjugal roof."

In China is de man bevoegd, zoovele bijvrouwen of slavinnen in huis te nemen en daarmede gemeenschap te hebben, als zijne middelen hem toestaan.

Uit den aard der zaak zijn het veelal dochters van minder gegoeden, die in zoodanige hoedanigheid in huis komen.

Voor de bijvrouwen wordt ook een zekere bruidschat betaald, en zij worden met eenig ceremoniëel in het huis van den man gebracht. De slavinnen worden eenvoudig gekocht en geleverd.

Wordt in de wet niet uitdrukkelijk gezegd, dat de bijvrouwen niet gekozen mogen worden uit vrouwen, die den stamnaam van den man voeren, het gebruik stelt dit toch ten plicht.

Verder worden in de wet eenige beperkingen gesteld ten aanzien van sommige omstandigheden, waarin het nemen van eene bijvrouw verboden en overtreding strafbaar gesteld is.

De allereerste beperking geldt den rouwtijd. Een zoon, die gedurende den rouw voor vader of moeder eene bijvrouw neemt, is strafschuldig; evenzoo eene dochter, die in gelijke omstandigheden als bijvrouw bij iemand gaat inwonen.

Hoofdvrouwen, die gedurende den rouw voor den overleden man, als bijvrouw bij een ander zich aansluiten, zijn evenzeer strafbaar (zie de bepalingen onder hfdst: 5 der vertaling van de wet hierachter).

Eene volgende beperking houdt verband met het ambtelijke leven. Het is namelijk den bestuursambtenaar verboden uit de vrouwen binnen zijn gebied eene bijvrouw te nemen. Het goede doel van dit verbod is onpartijdigheid te bevorderen.

Ten laatste vinden wij eene beperking, welke wortelt in de verwantschap. In hoofdstuk 9 van de hierachter volgende vertaling der wet, staan namelijk de verwanten opgeteekend, wier gewezen bijvrouw men niet tot zich nemen mag. Hierbij gaat men zelfs zoover, dat het verbod gehandhaafd blijft, ook al is na het overlijden van den verwant, de vrouw reeds bij een vreemde als bijvrouw geweest. Op het gebied van familie-betrekkingen zijn de Chineezen zeer nauwlettend.

Heeft de man de bevoegdheid zoovele bijvrouwen in huis te nemen als zijne middelen veroorloven, aan den anderen kant treedt de wet beschermend op ten aanzien van de hoofdvrouw.

Van de Egyptenaren zegt Lane (Modern Egyptians dl. I blz. 269): When there are two or more wifes belonging to one man, the first, (that is, the one first married) generally enjoys the highest rank and is called „the great lady''. Een soortgelijke toestand bestaat in China en wordt eigenaardig geschetst in een commentaar van het hoofdstuk der wet, getiteld: „Vergrijpen tegen de rangverhouding tusschen hoofd- en bijvrouwen'' (hoofdstuk 3 der vertaling hierachter), waarin de verhouding der vrouwen tot den man aldus ontvouwd wordt: „Het woord tshé: hoofdvrouw beteekent: op gelijke lijn staan met. De hoofdvrouw is dus iemand, die met haar man op gelijke lijn staat. Het woord tshiap daarentegen beteekent: als eene inferieure in iemands omgeving zijn. De bijvrouw is dus iemand, die als inferieure in de omgeving van den man is. Tusschen superieuren en inferieuren bestaat een rangverhouding; zij mogen niet met elkander verward worden. Wordt een hoofdvrouw als bijvrouw behandeld, dan wordt de superieure tot inferieure teruggesteld. Wordt de bijvrouw als hoofdvrouw behandeld, dan wordt de inferieure tot superieure verheven. Zulke handelingen zijn vergrijpen tegen de verhoudingen in de maatschappij en stellen schending der welvoegelijkheid daar.

Dienovereenkomstig bedreigt de wet (Hoofdstuk 3 der

vertaling hierachter) straf op het vernederen van eene hoofdvrouw tot den staat van bijvrouw en het verheffen van eene bijvrouw tot den staat van hoofdvrouw. Uitdrukkelijk schrijft de wet daarbij voor, dat na het ondergaan van de straf, de man de verhouding moet herstellen.

De hoofdvrouw bekleedt in het chineesche huisgezin eene gewichtige plaats; zij heeft het bestier der huishouding; aan haar zijn de bijvrouwen, zooal niet ondergeschikt, dan toch eerbied verschuldigd. Zij wordt erkend als de moeder van *al* de kinderen van haar man (d. w. z. ook van die van bijvrouwen) en deze betitelen haar met „moeder" en zijn bij haar overlijden tot den driejarigen rouw, n. l. dien voor vader of moeder, verplicht.

Onder de bijvrouwen onderling, bestaat geen verschil in rang.

De verhouding van de hoofdvrouw tot den man, wordt geheel beheerscht door de wijze, waarop het huwelijk tot stand komt. Immers bij het huwelijk treedt de vrouw uit haar eigen stam, en wordt zij geheel opgenomen in dien van haar man. Zij verliest als het ware haar individualiteit, en dit vormt van zelve een staat van nederigheid en onderworpenheid. In den stam van haar man opgenomen en veelal wonende met haar schoonouders, is zij van zelve tot een zekere dienstbaarheid gebracht, en haar grootste deugd wordt dan ook gezocht in haar dienstvaardigheid voor haar man en diens ouders. Van een gemeenschappelijk maal met haar man, is natuurlijk evenmin sprake als van een vertrouwelijken omgang in het openbaar, terwijl het haar mede verboden is, zich in het publiek te vertoonen. Eerst later, wanneer na het afsterven zijner ouders, de man als hoofd van den stam of de familie optreedt, verbetert haar toestand, en krijgt zij het overwicht der vrouw van ondervinding. Toch blijft zij in dezen staat onderworpen aan den man, die haar zelfs lichamelijk kastijden mag. In tegenstelling met de romeinsche vrouw echter mag zij niet door den man gedood worden, zonder dat deze strafschuldig wordt.

Naar men mij mededeelt moeten de gevallen, waarin de man bijvrouwen in huis neemt, zeldzaam zijn, en moet het meer voorkomen dat hij, uit vrees voor oneenigheid tusschen de vrouwen of ook uit deferentie voor zijne hoofdvrouw, bijvrouwen buiten'shuis onderhoudt.

Neemt hij al bijvrouwen bij zich in huis, dan hebben deze toch niet evenals bij de Egyptenaren [LANE, Modern Egyptians d. I blz. 274] het recht om een afgesloten verblijf te eischen. De man, die bijvrouwen in huis durft nemen, heeft gewoonlijk zooveel overwicht op zijn hoofdvrouw, dat hij op eene vreedzame samenwoning mag rekenen.

Wat betreft het verdeelen zijner gunsten onder de vrouwen, daaromtrent wist men geen bijzondere voorschriften of gebruiken aan te geven, zoodat aangenomen moet worden, dat de man daarin geheel vrij is.

Alleen worden door strenge boedhisten ten aanzien van het bezoeken van het echtelijke bed beperkingen in acht genomen in verband met tijden en omstandigheden. Bij de Mohammedanen treffen wij iets soortgelijks aan, althans bij van den Berg, Mohammedaansch Recht blz. 151, vinden wij opgeteekend: „de coïtus is verboden in den staat van onreinheid eener vrouw, en gedurende den ibrâm; hij wordt afgeraden gedurende zons- en maansverduisteringen, onweders, orkanen, in den nacht van de nieuwe maan, behalve die van de maand Ramadhân, en bij nog enkele andere gelegenheden.” In gelijken zin vinden wij beperkingen bij de Chineezen. Zij zijn gewoonlijk in een kalender samengevat, welke bij de rechtzinnige boedhisten in de slaapkamer wordt opgehangen. Eene vertaling van zoodanige kalender vindt de lezer op de volgende bladzijden; hij zal bemerken, dat herhaaldelijk de uitlegging van redenen van verbod verschuldigd is gebleven, en hebbe dit toe te schrijven aan de omstandigheid, dat navraag bij Chineezen vruchteloos geweest is.

LEEFREGEL TEN OPZICHTE VAN DE BEVREDIGING DER ZINNELIJKE LUSTEN.

Letterlijk: Kostbare spiegel om door beperking der zinnelijke lusten het leven te onderhouden

De beperking der zinnelijke lusten is het eerste vereischte voor het behoud van het leven.

Voert de bevrediging der zinnelijke lusten *buiten* den echt tot demoralisatie en verkorting van het leven, *in* den echt — waarin men er natuurlijker wijze niet buiten kan — behoort men daarin matig te zijn, en mag men zich niet tot overdaad laten verleiden.

Steeds merkt men op hoe jongelieden van levenslustigen aard en een krachtig gestel, plotseling door onverklaarbare ziekten worden aangetast en bezwijken. Voorts ziet men dat verlossingen met groote moeielijkheden gepaard gaan en den dood op jeugdigen leeftijd na zich slepen. Over het algemeen zijn dit de gevolgen van overdreven bevrediging der zinnelijke lusten, en gebrek aan beheersching en beperking. Dadelijk treedt de hemel tusschenbeide en verkort het leven, en doen de geesten hunne rampen nederdalen.

Thans hebben wij de oude overleveringen ten aanzien van de dagen in het jaar, waarop het bezoeken van het echtelijke bed geraden en niet geraden is, in een tabellarisch overzicht verzameld, opdat de menschen die gemakkelijk in het geheugen kunnen opnemen, schadelijke invloeden zullen kunnen ontwijken, en niet onbewust zullen zondigen tegen de gezondheidsleer.

Gegeven in den jare 1883.

Hemel en Aarde, Geesten en Boedha's zijn in deze tabel opgenomen, opdat men zich tegenover hen rein kan houden en geen heiligschennis plege. Eerbied en zorg voor beschreven papier! Het nut van het schrift is onbegrensd!

Geloovigen gelieve zich ter erlanging van deze tabel te wenden tot de drukkerij ko-ioe-hiën.

Tabel voor het bezoek van het echtelijke bed.

1e. MAAND.

1e. dag: Verboden. Verkorting van het leven. Iedere maand gelijk.
3e. „ : Verboden. Verkorting van het leven. Iedere maand gelijk.
5e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
6e. „ : idem idem
7e. „ : idem idem
8e. „ : Inspectie der Hemel-vorsten. Iedere maand gelijk.
9e. „ : Verjaardag van den Edelsteenen Alleenheerscher. Verboden. Verkorting van het leven.
12e. „ : Geest des doods. Kans op ongeluk.
13e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
14e. „ : Inspectie der Hemel-Vorsten. Iedere maand gelijk.
15e. „ : Verboden. Verkorting van het leven. Iedere maand gelijk.
16e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
19e. „ : Overtreders (van het verbod worden gestraft met) verkorting van het leven.
21e. „ : Verboden. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
23e. „ : Inspectie der Hemel-Vorsten. Iedere maand gelijk.
24e. „ : Overtreders worden door ziekte bezocht.
25e. „ : Opening der Hemel-voorraadschuren. Verboden. Verkorting des levens.
27e. „ : Verboden. Verkorting des levens. Iedere maand gelijk.
28e. „ : Verboden. Een op dezen dag verwekt kind, wordt door den bliksem getroffen.
29e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

2e. MAAND.

1e. dag : Als voren.
2e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
3e. „ : Verjaardag van Boen-té (Patroon der literatoren). Overtreders worden gestraft met vermindering van tractement.
5e. „ : Overtreders worden met ziekte bezocht.
6e. „ : Als voren
7e. „ : 1e kwartier van de maan. Verboden.
8e. „ : Verboden. Verkorting van het leven. Als voren.
9e „ : Verkorting van het leven.
10e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven.
11e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven.
13e. „ : Overtreders van de drie dagen vóór en de drie dagen na de lente-evening worden met gevaarlijke ziekte bezocht.
14e. „ : Als voren.
15e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven en vermindering van tractement.
16e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
17e. „ : Verboden. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
18e. „ : Verjaardag van Confucius. Overtreders worden gestraft met vermindering van tractement en verkorting des levens.
19e. „ : Verjaardag van Koan-Im, de godin der genade. Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven.
20e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
21e. „ : Verjaardag van Bôdhis en Bôdhisattvas. (Zie

De Groot. Jaarlijksche feesten en gebruiken der Amoy-Chineezen 2e. dl., blz. 246, Noot 6.)

23e. dag: Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

24e „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

25e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

26e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.

27e. „ : Als voren.

28e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter nict begrijpelijk maken.

29e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.

3e. MAAND.

1e. dag: Als voren. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.

3e. „ : Als voren.

4e. „ : Geest des doods. Kans op ongeluk.

5e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.

6e. „ : Als voren

7e. „ : 1e kwartier van de maan. Verboden.

8e. „ : Als voren.

9e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.

11e. „ : Verkorting van levensjaren.

12e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.

13e. „ : idem idem.

14e. „ : Als voren.

15e. „ : Als voren.

16e. dag : Verjaardag der geesten. Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven.
18e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven.
20e. „ : Opening der Hemel-voorraadschuren. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
21e. „ : Verkorting des levens.
23e. „ : Als voren.
24e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven.
25e. „ : Als voren.
26e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
27e. „ : Schadelijke invloed der maan. Als voren.
28e. „ : Als voren. Geest des doods.
29e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
30e. „ : Begin van den zomer. Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven.

4e. MAAND.

1e. dag : Als voren.
3e. „ : Verboden. Verkorting des levens. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
4e. „ : Verboden. Overtreders zullen stom worden. De op dezen dag uitgeoefende coïtus geeft aanleiding tot een misgeboorte.
6e. „ : Als voren. Geest des doods
7e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
8e. „ : Verboden. Geest des doods.
10e. „ : Verkorting des levens.
11e. „ : Verkorting des levens voor èèn jaar.
14e. „ : Verjaardag der geesten. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

15e. dag: Als voren. Verboden. Een op dezen geboren kind wordt door den bliksem getroffen.
17e „ : Opening der Hemel-voorraadschuren. Verboden. Verkorting des levens.
17e. „ : Verjaardag der geesten. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
18e. „ : Verjaardag van den „Grooten God-Beschermer van het Leven". (Zie De Groot. Jaarlijksche feesten en gebruiken van de Amoy-Chineezen. 1e deel, blz. 217). Overtreders worden gestraft met verkorting van het leven.
20e. „ : Verboden. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
21e. „ : Vermindering des levens met één jaar.
23e. „ : Als voren. Geest des doods.
25e. „ : Schadelijke invloed der maan. Verboden.
27e. „ : Verboden. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
28e. „ : Als voren.
29e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

5e MAAND

1e. dag: Als voren.
2e. „ : Verkorting des levens met één jaar.
3e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
4e. „ : Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
5e. „ : Dag der negen vergiften. Overtreders sterven een vroegtijdigen dood Vreemdsoortige ongelukken.
6e. „ : Dag der negen vergiften. Als voren.
7e. „ : Dag der negen vergiften. Als voren.
8e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

11e. dag : Opening der Hemel- voorraadschuren. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
12e. „ : Verkorting des levens.
13e. „ : Verjaardag van den God des oorlogs, der kooplieden en der geletterden. Overtreders worden gestraft met vermindering van ambtelijken rang.
14e. „ : Die in den nacht van dezen dag tusschen 11 en 1 uur het echtelijke bed bezoekt, sterft binnen drie jaar.
15e. „ : Dag der negen vergiften. Als voren.
16e. „ : Dag der negen vergiften. Als voren.
17e. „ : Dag der negen vergiften. Als voren.
18e. „ : Het Zomer solstitium. Drie dagen te voren en drie dagen later verboden. Overtreders worden door gevaarlijke ziekten bezocht.
19e. „ : Geest des doods. Verboden ongeluk.
20e. „ : Laatste kwartier. Verboden.
22e. „ : Verboden. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
23e. „ : Als voren.
24e. „ : De dagen na het laatste kwartier verboden.
25e. „ : Dag der negen vergiften. Als voren.
26e. „ : Dag der negen vergiften. Als voren.
27e. „ : Dag der negen vergiften. Als voren.
28e. „ : Als voren. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
29e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
Het verdient aanbeveling deze maand in haar geheel voor verboden te verklaren.

6e. MAAND.

1e. dag : Als voren.
2e. „ : Schadelijke invloed der maan. Verboden. Ongeluk.
3e. „ : Als voren. Geest des doods.

4e. dag : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

6e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens. Een op dezen dag verwekt kind, wordt door den bliksem getroffen.

8e. „ : Overtreders gestraft met verkorting des levens. Overigens als voren.

9e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

10e. „ : Een kah-dag. Verboden. Ongeluk

12e. „ : Verboden. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.

13e. „ : Als voren.

14e. „ : Schadelijke invloed der maan. Inspectie der Hemel-vorsten.

15e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

19e. „ : Tweede feestdag van Koan-Im, de godin der genade. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

21e. „ : Vermindering des levens met één jaar.

23e. „ : Verjaardag der geesten. Overtreders worden door den geest van den brand gestraft.

24e. „ : Overtreders worden gestraft met vermindering van land's inkomsten en levensjaren. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.

25e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

27e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

28e. „ : Als voren.

29e. „ : Inspectie der Hemel-Vorsten.

30e. „ . Overtreders worden gestraft met verkorting van levensjaren. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.

7e. MAAND.

1e. dag: Als voren.
2e. „ : Vermindering des levens met één jaar.
3e. „ : Als voren.
5e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
6e. „ : Verboden. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
7e. „ : Overtreders worden gestraft met vermindering van salaris en verkorting des levens.
8e. „ : Inspectie der Hemel-Vorsten
9e. „ : Eerste kwartier. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
10e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
12e. „ : Overtreders worden bezocht door ziekte.
13e. „ : Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
14e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
15e. „ : Als voren.
16e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
17e. „ : Schadelijke invloed der maan. Verboden.
18e. „ : Geboortedag van de Moeder der Feeën. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
19e. „ : Geboortedag van den genius van het jaar. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
22e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens
23e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
24e. „ : Laatste kwartier. Verboden.
25e. „ : Verboden. Een op dezen dag verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.

26e. dag: Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
27e. „ : Als voren.
28e. „ : Als voren,
29e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

8e. MAAND

1e. dag: Als voren.
3e. „ : Overtreders worden gestraft met vermindering van salaris en verkorting des levens.
5e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
6e. „ : Als voren. Geest des doods.
8e. „ : Intrede in het tijdperk: „de witte dauw" (een der 24 tijdperken, waarin de Chineezen het jaar verdeelen) Overigens als voren.
9e. „ : Eerste kwartier. Evenals voren verboden.
10e. „ : Feestdag voor den „Grooten God-Beschermer van het leven". (Zie De Groot, Jaarlijksche feesten en gebruiken der Amoy-Chineezen (1e deel, blz. 217). Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
12e. „ : Overtreders worden bezocht met ziekten.
13e. „ ; Overtreders worden gestraft met een jaar verkorting des levens.
14e. „ : Als voren.
15e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
16e. „ : Overtreders worden arm, en hebben een kort leven.
17e. „ : Verkorting des levens.
18e. „ : Geest des doods.
19e. „ : Dag van het chronologisch karakter Ping. Aantasting door ziekte.

20e. dag: Dag van het chronologisch karakter Ting. Aantasting door ziekte.

21e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

22e. „ : Idem, idem.

23e. „ : Drie dagen vóór en drie dagen na de najaars-equinox (23 September) verboden. Overtreders worden gestraft met gevaarlijke ziekten.

24e. „ : Verkorting des levens

25e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

27e. „ : Feestdag voor Confucius. Overtreders worden gestraft met vermindering van tractement. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.

28e. „ : Als voren.

29e. „ : Inspectie der Hemel-Vorsten.

30e. „ : Als voren.

9e. MAAND

1e. dag: Als voren.

2e. „ : Idem, idem.

3e. „ : Idem, idem.

4e. „ : Verboden. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.

5e. „ : Als voren

6e. „ : Als voren. Schadelijke invloed der maan.

7e. „ : Geest des doods. Verboden.

8e. „ : Als voren.

9e. „ : Dag, welke bepaald wordt door twee negens: (9e dag der 9e maand). Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

10e. „ : Nederdaling van den geest van de „Groote Beer". Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

12e. dag : Schadelijke invloed der maan. Verboden.
13e. „ : Geest des doods. Verboden.
14e „ : Als voren. Verkorting des levens.
15e. „ , Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
17e. „ : Overtreders worden bedreigd met een waterramp.
19e. „ : Feestdag van Koan-Im, de godin der genade. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
20e. „ : Dag, welke bepaald wordt door het chronologisch karakter Ting. Verboden. Ziekte.
21e. „ : Schadelijke invloed der maan. Verboden.
22e. „ : Verboden. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
23e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
24e. „ : Verkorting des levens met één jaar.
25e. „ : Dag van Jon-kong een beroemd waarzegger. Verboden.
27e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
28e. „ : Verboden. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
29e. „ : Als voren.
30e. „ : Idem, idem.

10e. MAAND.

1e. „ : Nederdaling van den vierden der Hemel-Vorsten. Overtreders sterven binnen het jaar.
3e. „ : Schadelijke invloed der maan. Als voren.
4e. „ : Verkorting des levens.
5e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
6e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

8e. dag: Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
9e. „ : 1e kwartier. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
10e. „ : Nederdaling van de vierden der Hemel-Vorsten. Overtreders sterven binnen het jaar.
11e. „ : Verboden. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
13e. „ : Verkorting des levens met één jaar.
14e. „ : Verboden. De reden kon men mij echter niet begrijpelijk maken.
15e. „ : Schadelijke invloed der maan. Als voren.
16e. „ : Verboden. Reden onverklaarbaar.
17e. „ : Idem, idem.
19e. „ : Dag, welke bepaald wordt door het chronologisch karakter Ping. Verboden.
20e. „ : Geest des doods. Dag, welke bepaald wordt door het chronologisch karakter Ping. Verboden.
22e. „ : Laatste kwartier. Verboden.
23e. „ : Verboden. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
24e. „ : Verkorting des levens met één jaar.
25e. „ : Verkorting des levens.
27e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
28e. „ : Als voren.
29e. „ : Verboden. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
30e. „ : Als voren.

11e. MAAND.

1e. dag: Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
3e. „ : Als voren. Geest des doods.
4e. „ : Feestdag van Confucius.

Overtreders worden gestraft met vermindering van inkomsten.

6e. dag: Als voren. Geest des doods.
7e. „ : 1e kwartier. Verboden.
8e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
9e. „ : Idem, idem.
10e. „ : Geest des doods. Verboden.
11e. „ : Opening der Hemel-voorraadschuren. Overtreders worden gestaft met verkorting des levens.
12e. „ : Verboden. Een op dezen dag datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
14e. „ : Inspectie der Hemel-vorsten.
15e. „ : Wordt op dezen datum de coïtus uitgeoefend, dan sterft, wanneer het gedaan werd in de 1e. helft van den nacht, de man, in de 2e helft van den nacht, de vrouw.
17e. „ : Een ongeluk aanbrengende dag. Overtreders worden door ziekte bezocht.
18e. „ : Schadelijke invloed der maan. Verboden.
19e. „ : Overtreders worden getroffen door een onverwacht ongeluk. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
21e. „ : Dag van Jon-Kong, een beroemd waarzegger. Verboden.
22e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
23e. „ : Drie dagen voor en drie dagen na het winter solstitium verboden. Overtreders worden gestraft met onthouding van nakomelingschap.
24e. „ : Overtreders sterven binnen het jaar.
25e. „ : Overtreders worden door een groot ongeluk getroffen.
26e. „ : Verboden. Reden onverklaarbaar.
27e. „ : Als voren. Geest des doods.
28e. „ : Als voren.

29e. dag : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.

12e. MAAND

1e. „ : Als voren.
3e. „ : Als voren.
4e. „ : Overtreders sterven binnen het jaar.
5e. „ : Als boven.
6e. „ : Opening der Hemel-voorraadschuren. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
7e. „ : Verboden. Reden onverklaarbaar.
8e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
9e. „ : 1e kwartier. Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
10e. „ : Schadelijke invloed der maan. Dag aangeduid door het chronologisch karakter Ping. Gevaar.
11e. „ : Dag aangeduid door het chronologisch karakter Ting. Gevaar.
12e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens
14e. „ : Verboden. Een op dezen datum verwekt kind wordt door den bliksem getroffen.
15e. „ : Overtreders sterven binnen het jaar.
16e. „ : Schadelijke invloed der maan. Een gevaarlijke dag.
17e. „ : Verboden. Reden onverklaarbaar.
18e. „ : Verkorting des levens met één jaar.
19e. „ : Dag van Jon-Kong, een beroemd waarzegger. Gevaarlijk.
20e. „ : Overtreders worden gestraft met verkorting des levens.
21e. „ : Feestdag der Geesten. Overtreders worden bezocht door ziekten.
22e. „ : Overtreders sterven binnen het jaar.

23e. dag : Nederdaling der geesten van de vijf godsdienstig vereerde bergen in China. Verkorting des levens.

24e. „ : Hemelvaart van den Keukengod. (De Groot. Jaarlijksche feesten der Amoy-Chineezen 2e deel blz. 459). Verboden. Zware ziekte.

25e. „ : Nederdaling der Hemelgeesten tot onderzoek. Overtreders worden bezocht door vreemde ziekten.

27e. „ : Als voren.

28e. „ : Idem.

29e. „ : Geest des doods. Verboden.

30e. „ : Nederdaling der gezamenlijke geesten om te oordeelen de goeden en boozen. Overtreders sterven beiden, zoowel de mannen als de vrouwen.

Met verkorting des levens wordt gestraft: het bezoeken van het echtelijke bed op dagen, waarop men eeredienst in den tempel verrichten moet, op vasten-dagen, op dagen van dankzegging aan geesten, op sterfdagen van voorouders, op geboorte- of sterfdagen van ouders, op geboortedagen van man en vrouw.

Zij, die het echtelijke bed bezoeken op dagen van onweder, hevigen wind of regen, sneeuw of mist, of op dagen, waarop een regenboog zichtbaar is, of waarop vulcanische werkingen duisternis of aardbeving veroorzaken, worden gestraft door het voortbrengen van misgeboorten.

Zij, die den coïtus uitoefenen bij dag of in de open lucht, of wel bij het schijnsel van een lamp, worden gestraft met verkorting des. levens.

Zij, die den coïtus uitoefenen in bedehuizen of kloosters, worden gestraft met verkorting des levens.

Zij, die den coïtus uitoefenen bij een put, in een keuken of secreet, in een ontvangvertrek of studiekamer, in een tuin, bij een graf of in een kamer, waarin zich een lijk bevindt, worden gestraft met den dood.

Zij, die met een gemoed vol toorn den coïtus uitoefenen, worden zeker ziek.

Zij, die den coïtus uitoefenen na ver geloopen te hebben, of gedurende dronkenschap, dan wel met een volle of ledige maag, brengen nadeel toe aan hun geestkracht, en worden ziek.

Zij, die den coïtus uitoefenen kort na een ziekte, worden met een andere ziekte bezocht.

Zij, die den coïtus uitoefenen gedurende de zwangerschap van de vrouw brengen nadeel toe aan het foetus.

In geval de coïtus wordt uitgeoefend binnen honderd dagen na de verlossing van de vrouw, wordt deze zeker zwaar ziek.

De man, die den coïtus uitoefent gedurende de menstruatie der vrouw, zal bloed urineeren.

Hebben wij hiervoren gezien hoe de hoofdvrouw, hoewel zij in menig opzicht de mindere van haar man is, door de wet tegen vernedering beschermd wordt, en er strafbepalingen bestaan tegen eene verheffing van eene bijvrouw tot hoofdvrouw, zoolang deze leeft, een ander artikel (zie hierachter sub hoofdstuk 3, art. 3) verbiedt den man eene tweede hoofdvrouw te huwen, zoolang de eerste aanwezig is. Deze bepaling komt overeen met art. 27 van ons B. W., waarin gezegd wordt, dat de man tegelijk slechts met ééne vrouw in het huwelijk verbonden kan zijn, en de strafbepaling in China vindt haar parallel in art. 256 Strafw. Eur. waarbij ieder gehuwde, die een nieuw huwelijk sluit vóór de ontbinding van het vroegere, wordt bedreigd met tuchthuisstraf. In Japan bestaat een gelijksoortige toestand, en deze wordt door C. H. Eden in zijn „Japan, historical and descriptive" op blz. 258 als volgt omschreven: „The Japanese is the husband of one wife only", enz.

Er bestaat geen bepaling, waarin aan de vrouw verboden wordt tegelijk hoofdvrouw van meer dan één man te zijn: dit is een uitvloeisel van den staat der vrouw in China, waardoor iets dergelijks geheel ondenkbaar wordt.

Verder worden de hoofdvrouw en bijvrouwen beschermd

tegen handelingen van den man in strijd met de goede zeden, door art. 1 van hoofdstuk 2 der vertaling van de wet hierachter, dat den man op straffe van lichamelijke kastijding verbiedt zijne hoofdvrouw of bijvrouwen te verpanden of te verhuren met de vrijheid om met haar in intieme betrekking te leven.

Ook wordt de gehuwde dochter, die met haar man in het ouderlijk huis is blijven wonen, beschermd tegen haar ouders, die uit zucht tot gewin den schoonzoon zouden willen verwijderen en om ter wille van een nieuwe bruidschat hunne dochter weder zouden willen uithuwen. Tegen zoodanige handeling bedreigt hoofdstuk 4 (zie de vertaling der wet hierachter) lijfstraf.

HOOFDSTUK IV.

ONTBINDING VAN HET HUWELIJK.

De gronden voor de ontbinding van het huwelijk. De scheidbrief en het aan echtscheiding verbonden bijgeloof. Kwaadwillige verlating. Uitlandigheid van den man. Kinderen worden niet verdeeld. Geen onderhoud aan de gescheiden vrouw. De gescheiden of verstooten vrouw mag teruggenomen worden.

Het huwelijk wordt ontbonden door den dood van een der echtgenooten. De bijvrouwen zijn vrij, zoodra de man overleden is.

Verder kan het huwelijk ontbonden raken door nietigverklaring van wege de overheid. Immers hiervoren hebben wij verschillende gevallen opgemerkt, waarin de nietigheid van het huwelijk kan worden uitgesproken, zelfs nadat de gehuwden reeds lang met elkander in den echt vereenigd waren geweest. Deze gevallen spruiten gewoonlijk voort uit overtreding van het huwelijksverbod. Wordt aan de nietigverklaring geen gevolg gegeven, dan zijn de onwilligen strafschuldig (zie art. 3 Hfdst. 16 van de vertaling der wet hierachter).

Vervolgens kan het huwelijk ontbonden worden door vrijwillige echtscheiding Er is een artikel in de wet, dat zegt, dat bij voortdurende oneenigheid, de gehuwden, met onderling goedvinden, van elkander kunnen scheiden.

En eindelijk kan het huwelijk ontbonden worden door verwijdering der hoofdvrouw door den man. Hiervoor moet echter minstens een der zeven gronden aanwezig zijn,

welke wel niet door de wet gespecificeerd, maar door Confucius in zijne huiselijke gesprekken aangegeven zijn.

Ook bij de Indiërs bestonden volgens Kohler (Ind. Ehe und Familienrecht. Zeitschrift für vergl. Rechtswissenschaft blz. 384) zekere redenen voor de verstooting der vrouw, waarop de rechtspraak zich grondde. Hij deelt dienaangaande mede: „Nun gehen allerdings die subjektiven Berechtigungsgründe für diese „Zurückstellung" der Ehefrau sehr weit: nicht nur Trinksucht und Immoralität gehören hierher, sondern Schadenfreude, Verschwendung, Unbotmässigkeit gegen den Ehemann, Keifen und Zanksucht genügt um die Zurückstellung zu rechtfertigen. Objektive Gründe sind: unheilbare Krankheit, Unfruchtbarkeit, ja schon Sohnlosigkeit, jedoch soll dabei eine gesetzliche Frist von 8, 10 oder 11 Jahren abgewartet werden".

In Amerika bestaan volgens een schrijver in de Revue des deux mondes zestien gronden, waarop echtscheiding kan worden uitgesproken. Het verschil met de Chineezen bestaat echter daarin, dat hier ook door de vrouw echtscheiding kan worden verzocht. In zijn artikel „Le mariage et le divorce aux Etats-unis", opgenomen in de aflevering van September 1889 van genoemde Revue, zegt bedoelde schrijver op blz. 84:

„Ces seize causes sont: 1° l'adultère; 2° la bigamie; 3°. la désertion volontaire, dont la durée varie suivant les localités; 4° l'absence continue pendant cinq ans; 5° la cohabitation du mari avec une femme de couleur; 6° la folie ou l'imbécilité; 7° les sévices et violences; 8° l'état de vagabondage; 9° les injures graves; 10° l'emprisonnement pour crime; 11° l'invrognerie habituelle ou l'abus de l'opium; 12° l'impuissance; 13° le refus de la femme de suivre son mari; 14° le refus du mari de pourvoir à la subsistance de sa femme; 15° l'inconduite; 16° l'affiliation á une secte religieuse prescrivant la continence."

Bij de Chineezen bestaan, zooals gezegd, zeven gronden voor de verstooting of verwijdering der hoofdvrouw.

Men merke op, dat bij de Chineezen aan wederkeerigheid niet gedacht mag worden. De vrouw, zegt een commentaar van de wet, moet den man volgen; de man kan de vrouw verwijderen; de vrouw kan den man niet verlaten.

Het mag eigenaardig heeten, dat de zeven gronden voor verstooting der vrouw niet door den wetgever in de wet worden opgesomd. De bevolking wordt geacht zoodanig met de leeringen van Confucius bekend te zijn, dat eene opzettelijke opsomming in de wet onnoodig geacht wordt. Dat de voorschriften van Confucius zelfs voor den wetgever geacht worden kracht van wet te bezitten, blijkt uit dit geval.

De zeven gronden voor verstooting nu zijn: kinderloosheid, wulpschheid, gebrek aan zorg voor haar schoonouders, kwaadsprekendheid, diefstal, jaloezie en boosaardige ziekte.

De westersche gade, van deze gronden tot verstooting kennis nemende, zal zeker niet kunnen nalaten haar chineesche zuster te beklagen.

Wat, van haar standpunt gezien, juist moge zijn, is evenwel voor chineesche toestanden tot zekere hoogte te verdedigen. Dit zal blijken bij eene opzettelijke beschouwing der zeven gronden.

Kinderloosheid. Dit gebrek mag niet gerekend worden onder die gebreken, welke door de vrouw beheerscht kunnen worden, en daarom zou men meenen dat het geen grond zou mogen uitmåken van verstooting. Bovendien zou men verwachten, dat er mede rekening werd gehouden, dat de kinderloosheid niet altijd aan de vrouw, maar ook weleens aan den man te wijten is. Bij den Chinees echter wordt kinderloosheid uitsluitend als een gebrek aan de vrouw toegerekend, en daar bij hem het bezit van nakomelingschap, althans van één zoon, door wien na zijn overlijden zijn stam kan voortbestaan, en die de eeredienst der dooden voor hem kan verrichten, van het uiterste gewicht is, weegt de kinderloosheid van zijn hoofdvrouw zéér zwaar.

Wel kan hij, wanneer zijne hoofdvrouw hem geen zoon schenkt, bijvrouwen nemen, en, wanneer de eerste haar 50e jaar kinderloos is ingegaan, de eerste bij de eerste bijvrouw verwekte zoon als zijn stamvoortzetter doen optreden, (1) doch het onaangename om zulk een zoon van een minderen staat te doen optreden, valt niet weg te cijferen.

Toch kan deze grond voor verstooting niet anders dan hard genoemd worden. Vele echtgenooten maken er dan ook eenvoudig geen gebruik van, en leven, niettegenstaande haar kinderloosheid, in liefde met hun vrouwen voort.

Maar aan den anderen kant moeten er toch ook wel gevonden worden, voor wie de kinderloosheid hunner vrouwen een bron van voortdurend verdriet is, en deze lieden moeten gezocht worden onder de minder gegoeden, onder hen die de middelen missen om door het nemen van bijvrouwen in het gebrek aan nakomelingschap te voorzien. In deze standen zijn voortdurende verwijten het deel der kinderloos blijvende vrouwen, en niet zelden wordt een gewenschte oplossing gegeven door zelfmoord der met onverdiende kwellingen beladen vrouw.

In zulke omstandigheden mag het voor een chineesch kinderloos echtpaar veeleer een uitkomst geacht worden, dat de wet de ontbinding van het huwelijk toestaat.

Men merke op, dat niet gesproken wordt van zoonloosheid. Wanneer de vrouw dochters ter wereld gebracht heeft en daarmede aangetoond is, dat bij haar geen lichamelijke ongemakken het baren in den weg staan, mag de verstooting niet plaats hebben.

Hoe nu de zekerheid verkregen wordt, dat eene vrouw kinderloos zal blijven, is niet bij de wet geregeld. Hierover beslist een familieraad, en gaat daarbij alleen te rade met de waarschijnlijkheid. Dat het bij zulk eene regeling niet

1) Zie mijn Versterfrecht, adoptie en pleegkinderen bij de Chineezen. Tijdschrift voor Ind. T. L. en Volkenkunde, uitgegeven door het Bat. Gen. van K en W. deel XXXI aflevering 2 en 3. blz. 228. 2e al.

altijd zeker is, dat geen onrecht gepleegd zal worden, staat vast. Aan den anderen kant zijn de rechters, door hun onmiddellijk verkeer met de vrouw, in staat haar gade te slaan en gevolgtrekkingen te maken, welke weleens tot een correct vonnis zullen kunnen leiden.

Wulpschheid. Wat moge worden aangevoerd om de verstooting wegens kinderloosheid als hardvochtig af te keuren, tegen het recht tot verwijdering eener hoofdvrouw wegens wulpschheid valt weinig te zeggen. Over het algemeen wordt in China te hooge waarde gehecht aan kuischheid bij de vrouw, dan dat de chineesche echtgenoot eene vrouw zou mogen dulden, die een gebrek als wulpschheid had.

Heeft nu de man het recht zijne vrouw wegens dat gebrek te verstooten, de laatste kan geen eisch tot scheiding van haar echtvriend indienen, op grond van bij hem bevonden voldoening zijner zinnelijke lusten buiten het huwelijk. Immers wij zagen, dat het hem vrij staat bijvrouwen te nemen, en de hoofdvrouw heeft de buitensporigheden van haar echtgenoot lijdelijk aan te zien, ja! het is haar, zooals wij hieronder sub *jaloezie* zullen zien, zelfs verboden haar wrevel daarover te openbaren. Moge het met westersche denkbeelden in strijd zijn zulk eene groote mate van toegevendheid van de vrouw te verlangen, bij de Chineezen, bij wie het patriarchale beginsel den man zooveel overwicht over de vrouw schenkt, bij wie zij in een staat van afhankelijkheid en geenszins van gelijkheid ten opzichte van den man geplaatst is, wordt de meerdere vrijheid den man geschonken, niet anders dan natuurlijk gevonden.

Het mag niet onopgemerkt blijven, dat de wetgever niet spreekt van *overspel*, maar van *wulpschheid*. Terwijl in overspel het denkbeeld van een daad ligt, wordt met wulpschheid slechts de eigenschap aangegeven, welke tot die daad zou kunnen voeren. En die eigenschap alleen is reeds voldoende om den man de vrijheid te verleenen zijne vrouw te verstooten.

Hoe nu vastgesteld wordt, dat die eigenschap aanwezig

is, en dus voor verstooting grond bestaat, wordt door de wet niet gegeven. Dit wordt weder overgelaten aan de beslissing van de familie-oudsten en in hoogste ressort van den magistraat. Van eene observatie door geneeskundigen is natuurlijk geen sprake, en de eenige grond, waarop een billijk oordeel te verwachten is, moet gezocht worden in de omstandigheid dat de leden der familie in hun nauwen omgang met de vrouw ruimschoots gelegenheid hebben waarnemingen te doen.

Desniettemin moet de positie der vrouw weinig verzekerd geacht worden.

Gebrek aan zorg voor haar schoonouders. Als bekend mag worden verondersteld, dat bij de meeste huwelijken in China de vrouw komt inwonen bij de familie van haar man. Men lette er wel op, dat hier gesproken wordt van de *familie* van haar man, en niet van den man alleen. In China is het leven bij stammen nog steeds in zwang; de zoons blijven bij hun huwelijk bij hun vader inwonen, en blijven na het overlijden van dezen ook nog zooveel mogelijk bijeen in het ouderlijke huis.

De bruid nu, door een der zoons in het ouderlijke huis gebracht, staat natuurlijk tot haar schoonouders in eene eenigszins andere verhouding als de bruid, die met haar echtgenoot eene afzonderlijke woning betrekt om dan met haar man als een loot uit den grooten stam zelfstandig op te schieten en te ontwikkelen. Haar verhouding tot de schoonouders is meer ondergeschikt; zij staat onmiddellijk onder hun invloed; onder de leiding van de schoonmoeder neemt zij deel aan de huishoudelijke bezigheden; kortom haar leven en werken gaan op in de familie, waarin zij werd opgenomen. Is 't wonder, dat het in deze omstandigheden in de eerste plaats gewenscht is, dat zij zoodanige karaktertrekken in zich vereenige, dat de verhouding niet ondragelijk gemaakt wordt?

Vele plichten zijn der chineesche vrouw in het zedenboek der Chineezen jegens hare schoonouders opgelegd. Tot

in de kleinste bijzonderheden is daarin bijna van uur tot uur haar dagelijksche plicht opgesomd. De model-vrouw moge uit die opsomming van plichten te schetsen zijn, het is niet aan te nemen dat ze in het werkelijke leven door eene vrouw na te leven zijn. Men mag dan ook niet in het zedenboek gaan zoeken, wat de wetgever onder „zorg voor haar schoonouders" wil begrepen zien, maar moet daartoe tot het werkelijke leven terugkeeren. Als gewoonlijk heeft de wetgever weder verzuimd in de wet aan te geven wat onder die „zorg" gerekend wordt, en hiermede heeft hij de vrouw geheel overgeleverd aan het welmeenen der familie-oudsten. Wat dezen daaronder in den regel zullen verstaan, bepaalt zich tot eerbied en onderdanigheid, gepaard aan eene groote mate van dienstvaardigheid.

Door het niet afbakenen van grenzen blijft echter de qualificatie „gebrek aan zorg voor haar schoonouders" voor de chineesche gehuwde vrouw eene bedenkelijke bedreiging.

Kwaadsprekendheid. Hiervoren werd reeds aangegeven hoe in China meestal de zoons met hun vrouwen bij hun ouders blijven inwonen. Na den dood dier ouders worden de goederen veelal onverdeeld gelaten, en blijven de zoons, wanneer het mogelijk is de harmonie te bewaren, bij elkander. Hoezeer het voor het bewaren dier harmonie wenschelijk is, dat de echtgenooten der zoons in liefde en eendracht samenzijn, springt in 't oog. Eene schoondochter, die uit haar aard kwaadsprekend is, door die ondeugd steeds oneenigheid in het huisgezin verwekt, en de vrede onder de leden verstoort, kan de grootste plaag worden in de familie. Vandaar dan dat onder de zeven gronden voor verstooting wordt genoemd „kwaadsprekendheid."

Is dit in den wetgever niet af te keuren, wenschelijk ware 't geweest het gebrek beter omschreven te vinden, en feiten opgesomd te zien, naar welke de beoordeeling zich kon richten. Evenals bij de bovengenoemde gronden ontbreekt echter ook hier de juiste omschrijving, en is de vrouw

wederom overgeleverd aan willekeur. De wetgever wil de patriarchale macht van het hoofd des gezins in hare volle waarde laten, hij wil de uitspraak van de familie-oudsten hoog houden, maar laat daarmede de positie der vrouw in een hoogst onzekeren toestand.

Diefstal. Het woord *diefstal* is hier eigenlijk niet het juiste. Men bedoelt toch niet anders dan de neiging der vrouw om in de familie, gewoonlijk bestaande uit haar schoonouders, schoonbroeders en schoonzusters, en waarin bijzonder eigendom niet geduld wordt, maar alles in de algemeene kas gestort moet worden en het eigendom der geheele familie is, in privé bezittingen te hebben. Men bedoelt er mede de poging om verdiensten van haar man of van zich zelf aan de algemeene kas te onttrekken en ten eigen behoeve aan te wenden. Die verkeerde neiging bij eene chineesche vrouw, in den staat, waarin zich in China het familielieven nog bevindt, zou zich verder kunnen uitstrekken, en zij zou bijv. er geen vergrijp in kunnen zien heimelijk van de bezittingen van de familie waarin zij opgenomen is aan haar eigen familie een deel in handen te spelen. Het zijn zoodanige vergrijpen, welke onder diefstal worden gerangschikt. Dat eene vrouw, die zich daaraan schuldig maakt, voor den Chinees met het systeem van zijn familieleven eene ongeschikte echtgenoote is, behoeft geene verklaring. De wetgever laat echter achterwege te preciseeren, en brengt hierdoor de vrouw in geen aangename positie.

Jaloesie. In eene chineesche familie, waarin de man de bevoegdheid heeft het huwelijksbed te deelen met zooveel bijvrouwen en slavinnen als zijne middelen hem veroorloven te onderhouden, kan geen plaats zijn voor eene hoofdvrouw die jaloersch is. Immers de onaangenaamheden, voortspruitende uit haar eindelooze verwijten, zouden het samenwonen onmogelijk maken.

Maar de jaloesie uit zich ook wel eens op een ander gebied. Zij vertoont zich namelijk niet zelden ten opzichte van de andere huisgenooten, in het bijzonder ten opzichte

van de samenwonende schoonzusters. Meerdere schoonheid, fraaier kleeding enz kunnen haar opwekken, en de tooneelen, welke zich daardoor kunnen voordoen, zijn legio. De samenwoning kan daardoor zeer onaangenaam gemaakt en bemoeielijkt worden.

De jaloesie vormt dus bij eene chineesche vrouw een gebrek, waardoor zij in het familieleven niet geduld kan worden, en daarom vergunt de wetgever den chineeschen echtgenoot haar deswege te verwijderen. Hoe echter het gebrek geconstateerd moet worden, laat hij weder in het midden en hierdoor is de vrouw niet minder overgeleverd aan de willekeur der huisgenooten en familie-oudsten.

Boosaardige ziekte. Zonderlinger grond tot verstooting eener hoofdvrouw dan deze is wel niet te bedenken.

Mag het billijk geacht worden, dat de bevoegdheid wordt verleend eene vrouw te verstooten wegens gebreken, waarvan de beheersching van haar zelf afhangt, ten opzichte van eenige boosaardige, maar van haar wil geheel onafhankelijke ziekte haar verwijdering toe te staan, nadert de barbaarschheid.

Onder deze ziekten wordt in de eerste plaats de melaatschheid gerekend En hoewel het ongeneeslijke en afkeerwekkende van die ziekte worden erkend, verklaren de Chineezen toch algemeen, dat de grond van „boosaardige ziekte" tot verstooting der vrouw hun onbegrijpelijk is, en dat men er zoo goed als geen gebruik van maakt.

Het zijn de voren opgesomde en omschreven gronden, welke den chineeschen echtgenoot het recht schenken zijn hoofdvrouw te verwijderen d. w. z. haar naar haar familie terug te zenden. Doet hij dit, zonder dat een der gronden aanwezig is, en zonder dat tot haar verwijdering reden bestaat, als gevolg van overtreding van het hiervoren behandelde huwelijksverbod, dan is hij strafschuldig (zie art. 1 van hoofdst. 16 der vertaling hierachter.)

Tegenover de zeven gronden voor verstooting hebben de chineesche moralisten evenwel gesteld drie andere, waarvan

de aanwezigheid op zich zelf, voldoende is, om, ook al bestaan een of meer der zeven gronden voor verwijdering, deze streng te verbieden. Deze drie gronden zijn: 1° met haar man den driejarigen rouw voor een harer schoonouders gedragen te hebben, 2° dat haar man tot welstand geraakt is na het huwelijk, zoodat de vrouw zijne armoede met hem gedeeld en het hare bijgedragen heeft tot het bekomen van den graad van welstand, en 3° dat de vrouw niemand meer heeft bij wie zij een te huis kan vinden.

Zagen wij hoe onnauwkeurig de wetgever te werk is gegaan ten aanzien der zeven gronden voor verwijdering van hoofdvrouwen, diezelfde onnauwkeurigheid valt ook aan te wijzen ten opzichte van de drie gronden van nietverstooting. Hij erkent de voorschriften van den moralist zonder meer. Hij neemt die voorschriften niet in de wet op, en treft ook geen voorzieningen voor onzekere gevallen, waarin partijen geraken kunnen.

Wat aangaat den driejarigen rouw voor een der schoonouders gedragen, wij kunnen het niet anders dan billijk achten, dat dit een reden kan zijn om eene vrouw niet te mogen verstooten. Ook zal het zeldzaam zijn dat daarbij zich nog twijfelachtige gevallen zullen voordoen. Anders is het echter met den 2^en grond. Het mag billijk geacht worden dat, wanneer eene vrouw de armoede met haar man gedeeld heeft, wanneer ook door haar arbeid en krachten, hij in een staat van welstand is geraakt, het hem verboden is haar te verstooten, ook al moge een der gronden voor verwijdering aanwezig zijn. Maar het is niet te ontkennen, dat de vraag wat onder armoede en wat onder welstand verstaan moet worden, ruimschoots reden tot geschil kan geven, en een beroep van de vrouw op dezen grond niet weinig is blootgesteld aan het gevaar niet ontvankelijk te worden verklaard.

De 3^e grond is ook al niet anders dan billijk te noemen. Waar toch zal de onbeholpen chineesche vrouw een onderkomen zoeken, wanneer zij geen verwanten meer kan vinden,

die zich harer willen aantrekken? Maar ook hier had de wetgever nauwkeuriger moeten zijn en behooren aan te geven tot welke verwanten zijne bedoeling zich uitstrekt. Immers het zal den man, die volstrekt zijne vrouw verwijderen wil, niet al te moeielijk vallen een verwant, hetzij bloedverwant, hetzij een aangehuwde te vinden, die hij aanwijst als dengeen, bij wien de vrouw een te huis kan vinden. Door dit niet nauwkeurig af te bakenen, stelt de wetgever de vrouw bloot aan willekeur. Heeft nu de man zijne vrouw verwijderd op een der zeven gronden voor verstooting, terwijl één der drie gronden, welke hem die verwijdering verbiedt, aanwezig is, dan wordt hij twee graden lichter gestraft dan de man, die zijne vrouw verwijdert zonder dat eenige wettige aanleiding daarvoor bestond (Art 2 Hoofdst. 16 der vertaling van de wet hierachter.) In eene toelichtende bijwet wordt nu verder aangeteekend, dat voor ontucht, als vallende onder wulpschheid, een uitzondering gemaakt wordt en verstooting op dien grond onwraakbaar is.

De echtscheiding of liever gezegd verstooting der vrouw behoort in China tot de weinig begeerde zaken, en het bijgeloof heeft vrij spel gevonden om deze opvatting gemakkelijker ingang te doen vinden. Zoo zal 't bijv. uiterst moeielijk zijn om iemand te vinden, die den scheidbrief zal willen schrijven, omdat het bijgeloof leert, dat een zoodanige handeling ongeluk ten gevolge heeft. Iemand, die de letterkunde beoefent, zal geen succes hebben, en hiermede is de groep van personen, die het document zouden kunnen schrijven, uitgesloten. De inkt, waarmede het stuk geschreven zal worden, moet met thee in plaats van met water aangewreven worden, en hieraan wordt door het bijgeloof zulk eene vernielende kracht toegeschreven, dat een brug, waarop het uitgestort mocht worden, moet instorten, of een boom, daarmede bevochtigd, moet uitdroogen. Het penseel, waarmede geschreven is, wordt door den schrijver voor geen ander schrift meer gebruikt, en verre

weggeworpen. De man bekrachtigt het stuk niet door zijne naamteekening er onder te zetten, maar door een afdruk van zijne geheele hand er op te stellen, als blijk van geheel zijn wil en wensch. De verstooten vrouw wordt — en dit maakt haar lot zooveel zwaarder — nergens ontvangen, want het bijgeloof leert, dat overal waar zij komt, ellende ontstaat. Rust zij uit onder een boom — aldus het volksgeloof — dan droogt de boom uit; treedt zij bij iemand binnen om uit te rusten, dan komt er een sterfgeval in de familie. Het is te begrijpen, dat zulke vooruitzichten, welke natuurlijk al spoedig bij jonggehuwde vrouwen bekend raken, deze het uiterste doen verrichten om zich daarvoor te vrijwaren.

Bij kwaadwillige verlating van haar man, wordt de vrouw gestraft (zie art. 5 Hfdst. 16 van de vertaling der wet hierachter), terwijl de man het recht erlangt haar te verkoopen of uit te huwelijken. Is de vrouw, na haar man kwaadwillig verlaten te hebben, eigener autoriteit in het huwelijk getreden, dan is haar straf zwaarder (zie art. 6 hierachter.)

Wanneer haar man uitlandig is — hetzij dat hij wegens schulden of om aan eene strafvervolging te ontkomen gevlucht is, hetzij dat hij in eene andere stad of in het buitenland ten handel is — moet de vrouw, ook al laat hij niets van zich hooren, gedurende drie jaren den huwelijkstaat met hem aanhouden. Zijn deze drie jaren verstreken, zonder dat zij van haar man iets vernam, dan is het haar geoorloofd der overheid te verzoeken haar staat te regelen; in geen geval mag zij de familie van haar man kwaadwillig verlaten. Doet zij het, dan is zij strafschuldig (zie art. 7. Hfdst. 16 van de vertaling der wet hierachter). Treedt zij bovendien in het huwelijk, dan is volgens hetzelfde artikel haar straf zwaarder.

Zoowel in geval het huwelijk van rechtswege nietig verklaard, of wel tengevolge van onderling goedvinden of een of meer der gronden voor verstooting ontbonden is,

worden de kinderen niet verdeeld, maar blijven bij den vader.

De door de vrouw ten huwelijk medegebrachte bruidschat blijft evenzeer bij den man. Hierin wijken de zeden bij de Egyptenaren van die bij de Chineezen af, althans Lane (Modern Egyptians deel I, bl. 242) zegt: „These articles, which are called „gahar", are the property of the bride, and if she be divorced, she takes them away with her".

In geen geval wordt aan den man de verplichting opgelegd te voorzien in het onderhoud der gescheiden of verstooten vrouw.

Vinden wij bij sommige volken de vrijheid om eene gescheiden vrouw terug te nemen, bij de Chineezen bestaat zij evenzeer. Lane deelt hieromtrent van de Egyptenaren mede: „I have mentioned in a former chapter, that a man may divorce his wife twice, and each time receive her again without any ceremony, but that he cannot legally take her again after a third divorce until she has been married and divorced by another man". (Modern Egyptians deel I, bl. 269). De Mohammedaan mag zijne vrouw driemaal verstooten en weder terugnemen. Voor den Chinees echter bestaan geen beperkingen om eene vrouw, van wie hij met onderling goedvinden gescheiden is, of die hij verstooten heeft, na eene verzoening terug te nemen.

HOOFDSTUK V.

HET TWEEDE EN VERDER HUWELIJK.

Van den man. — Van de vrouw. — Afwachten van de verlossing bij zwangerschap. — Weduwe wacht de verstrijking van den rouwtijd af. — Tweede huwelijk der vrouw niet in aanzien. — Eerezuilen voor trouwe weduwen. — De Keizerlijke staatsie-strop aan de trouwe weduwen. — Vrouwen, begiftigd met erfelijke rangen of titels mogen niet hertrouwen — Bescherming der weduwe tegen dwang om te hertrouwen. — Voorzieningen tegen het beletten eener weduwe te hertrouwen.

Van den man.

De man is ten aanzien van het sluiten van een tweede of verder huwelijk na de ontbinding van het vorige door geenerlei beperking gebonden.

Van de vrouw.

De gevallen, waarin wegens schending van het huwelijksverbod, echtscheiding wordt uitgesproken, komen uit den aard de zaak zelden voor, omdat van zelf een tegenzin bestaat om onder de familie te trouwen. Waar echter zulk een zeldzaam geval zich voordoet, wordt de echtscheiding eerst uitgevoerd na de verlossing, indien de vrouw in staat van zwangerschap verkeert. Daarna staat het haar vrij een nieuw huwelijk aan te gaan.

Hetzelfde gebeurt in gevallen van echtscheiding tengevolge van onderling goedvinden, en bij verstooting.

Wat de weduwe betreft, deze is gebonden aan den termijn van rouw voor haar echtgenoot. Hertrouwt zij vóór de ommekomst van den rouwtijd, dan is zij strafbaar. Hiervoren werd dit onder de beperkingen voor het sluiten van

huwelijken, zooals de lezer zich zal herinneren, reeds in den breede behandeld.

Een wettelijke termijn, gesteld met het oog op mogelijke zwangerschap, binnen welken de weduwe niet hertrouwen mag, kennen de Chineezen niet Spreekt men hun hierover, dan verklaren zij zulk eene bepaling overbodig te vinden, omdat toch wel niemand een zwangere vrouw zal trouwen.

Het tweede huwelijk eener weduwe wordt in China niet gaarne gezien. Reeds Confucius gaf aan, dat de weduwe de nagedachtenis van haar man in eere behoort te houden, en eene goede moeder voor zijne kinderen moet blijven. In dit opzicht wordt aan de chineesche weduwe dezelfde zedelijke plicht opgelegd, welke door de zeden aan de romeinsche vrouw was voorgeschreven, want ook bij de Romeinen was het tweede huwelijk der weduwe niet in aanzien.

De chineesche vrouw van opvoeding behoeft echter de moreele prikkel niet, want zij leeft in eene omgeving, waarin de kuischheid als hoogste eisch gevorderd, en het weduwe-blijven als eene buitengewone eervolle handeling aangeprezen wordt. Bij haar behoeft niet, gelijk bij sommige andere volken, de vrees te worden gaande gemaakt en gehouden, dat de geest van den afgestorven man zich over hare ontrouw zal wreken (1) om haar van het tweede huwelijk terug te houden. Hare opvoeding leert haar het onvoegzame van een tweede huwelijk als van zelve.

Bovendien wordt zij tot het behouden van haar weduwstaat geprikkeld door het hooge aanzien, waarin deze han-

1) Zie Dr. G. A. Wilken »Das Verbot der Wiederverheirathung der Wittwe während der Trauerzeit und die confusio sanguinis“. Aanhangsel van »Ueber das Haaropfer, und einige andere Trauergebräuche bei den Völkern Indonesiëns. Revue coloniale internationale 1887 d. I., blz. 270., 271, Noot 4, 272., zoomede »Ueber das Haaropfer und einige andere Trauergebräuche bei den Völkern Indonesiëns van denzelfden schrijver, Revue coloniale internationale 1887. d. I, blz. 266, en. »Eene nieuwe theorie over den oorsprong der offers" van denzelfden schrijver, Gids. September 1891, blz. 556.

deling bij de Regeering staat. Want voor de trouwe weduwen worden van regeeringswege eere-zuilen opgericht met lof-inscripties voorzien, welke onderscheiding weder glorie doet nederdalen op de familie.

En wanneer de trouw der weduwe zoover gaat, dat zij verzoekt haar man in den dood te mogen volgen, dan wordt dit niet door het bestuur afgewezen en worden er geen maatregelen genomen om der vrouw dien zelfmoord te beletten; integendeel, bijzonder wordt zij aan het hof aanbevolen, en wanneer het pas geeft, wordt haar als vorstelijke belooning voor haar deugd een staatsie-strop vanwege den Keizer toegezonden. De plaatselijke autoriteit zorgt voor het opstellen van een galg, en in tegenwoordigheid van het bestuur beneemt dan de trouwe weduwe zich in het openbaar door ophanging het leven. Deze daad staat in bijzonder hoog aanzien, en werpt roem en eer over de familie Het volksgeloof wil, dat zulk een vrouw een zeer gemakkelijken doodstrijd heeft. Het bevestigen van het keizerlijke koord zou reeds den dood doen intreden, en het gelaat zou een blijmoedigen trek vertoonen. De handeling zelve kwam echter ongelooflijk voor, en daarom werd geen moeite gespaard om inlichtingen te bekomen, maar wie ook geraadpleegd werd, steeds bevestigde men de berichten, en er waren er, die zulk een gesanctioneerden zelfmoord hadden bijgewoond. Trouwens, wanneer men nagaat dat bij de Hindoes het verbranden der weduwe een voorschrift van godsdienst was, en met dwang werd uitgevoerd, dan mag de chineesche weduwe zich er nog over verheugen, dat haar ten minste nog de vrije keus gelaten wordt.

In overeenstemming met het voren beschrevene hooge aanzien, waarin bij de chineesche regeering het behouden van den weduw-staat verkeert, is verder het volgende.

Er zijn erfelijke rangen en titels, welke bij overlijden van een ambtenaar op zijne weduwe kunnen overgaan. De vrouw, wie zulk eene onderscheiding is te beurt gevallen,

behoort zich vooral door een kuischen levenswandel te onderscheiden, en de regeering heeft ook niet geaarzeld haar het hertrouwen te ontzeggen door middel eener strafbepaling. Eene weduwe toch, die, begiftigd met een titel of rang van eer, hertrouwt, ondergaat dezelfde straf als die welke in het huwelijk treedt gedurende den rouwtijd voor haar echtgenoot (zie Hfdst. V. art. 3 der vertaling van de wet hierachter). Bovendien ondergaat zij nog de vernedering zich haar erfelijken titel of rang te zien afnemen. Verder wordt echtscheiding uitgesproken en de aangeboden bruidschat verbeurd verklaard.

Overigens blijkt de hooge waarde, welke in China aan den weduw-staat gehecht wordt, uit de bescherming welke de wetgever aan de weduwe verleent tegen dwang om een tweede huwelijk aan te gaan.

Immers het kan gebeuren, dat de familie van haar overleden man of wel hare eigene betrekkingen belang kunnen hebben bij een door haar te sluiten tweede huwelijk, en diensvolgens haar hiertoe trachten te dwingen. Op dezen dwang stelt de wetgever straf (Hfdst. V art. 9 en volgende en de artikelen 3 t/m 25 van de Bijwet van de vertaling der wet hierachter). Wordt de tusschenkomst van den rechter ingeroepen, voordat het huwelijk voltrokken is, dan keert de weduwe naar den stam van haar man terug en mag zij daar den ongehuwden staat bewaren. De geschonken bruidschat wordt in zulk een geval teruggegeven. Is het huwelijk echter reeds voltrokken, dan kan zij desverkiezende met den tweeden echtgenoot samenwonen, maar de bruidschat wordt verbeurd verklaard. Blijkt, dat de man aan den dwang medeplichtig is, dan is hij evenzeer strafschuldig als de dwingende familieleden. Heeft de dwang zelfmoord ten gevolge, dan geldt dit als verzwarende omstandigheid bij het opleggen der straf.

Tracht de wetgever dwang te verhinderen, aan den anderen kant heeft hij voorzieningen daargesteld tegen het beletten eener weduwe om een tweede huwelijk aan te gaan.

Immers er zijn gevallen denkbaar, waarin de familie er belang bij kan hebben eene weduwe ongehuwd te houden, en op een zoodanige handeling stelt de wet straf (zie Hfdst. V. art. 1 en 2 van de Bijwet van de vertaling der wet hierachter).

Geldt het als regel, dat het tweede huwelijk eener weduwe weinig gewenscht is, in gevallen van groote armoede ziet men niet zelden haar een man zoogenaamd „binnen roepen", om als kostwinner voor haar en hare kinderen op te treden. Dit wordt door de openbare meening niet afgekeurd.

BOEK: HOW LOET (1)

TITEL: HET HUWELIJK (2)

HOOFDSTUK 1.

(VAN DE HOEDANIGHEDEN EN VOORWAARDEN, WELKE VAN) MANNEN EN VROUWEN (VEREISCHT WORDEN OM EEN) HUWELIJK (TE KUNNEN AANGAAN). (3)

凡男女定婚之初
若或有殘或廢疾病
老幼庶出過房同宗

Bij het regelen van het huwelijk tusschen mannen en vrouwen, moet door de wederzijdsche familiën nauwkeurig aan elkander bekend gemaakt worden: of (de aanstaande echtelieden) lichaamsgebreken of ongeneeslijke ziekten hebben: hun ouderdom,

---

1) 戶律 Dit boek in het wetboek Tai Tshing Loet Le, wordt door Williams in zijn Middle Kingdom d. I, bl. 303, als volgt omschreven:

„The third division of Fiscal Laws under eighty-two sections, contains rules „for enrolling the people, and of successions and inheritance; with laws for „regulating marriages between various classes of society, for guarding granaries „and treasuries, for preventing and punishing smuggling, for restraining usury „and for overseeing shops". De lezer zal inzien, dat het niet mogelijk is een hollandschen naam te bedenken voor een boek in een wetboek, waarin onderwerpen als de hiervoren genoemde tegelijk worden behandeld. Daarom liet ik de woorden How Loet onvertaald. Na het voorgaande zal men zich echter eenigszins kunnen voorstellen, welke kracht aan die woorden geschonken moet worden.

2) 婚姻

3) 男女婚姻 De tusschen ( ) gestelde woorden hier en verder in deze vertaling zijn toelichtingen aan de wet toegevoegd. De tusschen [ ] gestelde woorden zijn aanvullingen van den schrijver tot beter begrip van den tekst.

乞養異姓者務要兩家明白通知

of zij uit bijvrouwen of slavinnen geboren zijn;

of zij geadopteerden uit denzelfden stam zijn;

of zij pleegkinderen uit een vreemden stam zijn;

各從所願不願即止願者同媒妁寫立婚書依禮聘嫁

Iedere familie volgt haar goedvinden: (is men niet vóór het huwelijk gestemd, dan breekt men de regeling af; de familien, die vóór het huwelijk gestemd zijn, maken met de middelaarster) den trouwbrief op, bieden (van den kant van den bruidegom), overeenkomstig het gebruik, den bruidschat aan, en geven de jonge dochter ten huwelijk.

若許嫁女已報婚書及有私約謂先已知夫身殘疾老幼庶養之類而輒悔者女家主婚人笞五十其女歸本夫

Wanneer een familie bereid is een jonge dochter ten huwelijk te geven, en dit in den trouwbrief reeds is aangegeven, of, wanneer er een onderhandsche overeenkomst bestaat (zoodat de familie der bruid) weet, dat de bruidegom een lichaamsgebrek of ongeneeslijke ziekte heeft, oud of jong, geadopteerde of verpleegde, is en zij zich terugtrekt, (dan wordt degeen, die over het huwelijk aan den kant van de bruid te beschikken had) gestraft met 50 slagen met de thai (zie de

t abel der vijf strafmiddelen hierachter) en de jonge dochter wordt overgedragen aan den voor haar bestemden man.)

雖無婚書但曾受聘財者亦是

Dit heeft ook plaats, wanneer, hoewel er geen trouwbrief is opgemaakt, [de familie der bruid] reeds den bruidschat heeft in ontvangst genomen.

若再許他人未成婚者女家主婚人杖七十已成婚者杖八十

Wanneer (degeen, die in de familie der jonge dochter over het huwelijk te beschikken heeft) haar (niettegenstaande haar huwelijk reeds vastgesteld is) aan een ander ten huwelijk verbindt, wordt hij of zij gestraft:

a. wanneer het huwelijk met dien anderen nog niet voltrokken is, met 70 slagen met den tiang (zie de tabel der vijf strafmiddelen hierachter.)

b. wanneer het huwelijk reeds voltrokken is met 80 slagen met de tiang.

後定娶者男家知情主婚人

Wanneer (degeen, die in de familie) van den 2en bruidegom (over het huwelijk te beschikken had) de omstandigheden [d. i. het bestaan van een huwelijksverbintenis aan den kant der bruid] kende, wordt hij of zij

與女家同罪財禮入官

op dezelfde wijze gestraft als (degeen, die aan den kant der jonge dochter over haar huwelijk te beschikken had), [en de door de familie van den 2en bruidegom aangeboden] bruidschat wordt verbeurd verklaard.

不知者不坐追還財禮給後定娶之人

Was (degeen, die aan den kant van den 2en bruidegom over het huwelijk te beschikken had) met de omstandigheden [d. i. het bestaan van een huwelijksverbintenis aan den kant der bruid] niet bekend, dan is hij of zij niet strafschuldig, en wordt de bruidschat teruggegeven aan de familie van den 2en bruidegom)

女歸前夫

De jonge dochter wordt aan haar eersten bruidegom teruggegeven.

前夫不願者倍追財禮給還

Wanneer deze haar niet ontvangen wil, wordt hem de bruidschat dubbel vergoed.

其女仍從後夫

De jonge dochter volgt dan haar 2en bruidegom.

男家悔而再聘者罪亦如之

Wanneer de familie van een bruidegom (een huwelijksverbintenis verbreekt, en een bruidschat aan de familie van een ander meisje aanbiedt) is haar strafschuldigheid dezelfde [als die van de familie van een meisje, die een huwelijksverbintenis verbreekt [zie de vorige alinea].

仍令娶前女後聘聽其別嫁不追財禮

(De man moet zijn 1e bruid trouwen; de 2e bruid mag een ander huwelijk sluiten); haar familie geeft den bruidschat niet terug

其未成婚男女有犯姦盜者男子有犯聽女別嫁女子有犯聽男別娶不用此律

Jongelingen en jonge dochters, waarvan het [vastgestelde] huwelijk nog niet voltrokken is, zich schuldig makende aan ontucht of diefstal, zijn niet aan deze wet onderworpen; (heeft de jongeling zich vergrepen, dan mag het meisje met een ander in het huwelijk treden; heeft het meisje zich vergrepen, dan mag de jongeling een ander meisje huwen. 1)

若為婚而女家妄冒者主婚人杖八十

Wanneer bij een huwelijk door de familie der bruid bedrog wordt gepleegd [d. i. wanneer niet het aan de middelaarster *vertoonde* meisje, maar een andere gebrekkige of zieke-

註其婚姻已定尚未成婚之男女有犯姦盜者各聽之別娶別嫁不在無故悔婚之限故曰不用比律蓋姦盜係不齒於人事非殘疾等項之比也

1) Commentaar. Is het huwelijk reeds vastgesteld, maar nog niet voltrokken, en maakt bruidegom of bruid zich schuldig aan ontucht of diefstal, dan mag de onschuldige partij een ander huwelijk sluiten, en valt dit niet onder „het zonder reden afbreken van een echtverbintenis"; daarom wordt er gezegd, dat deze wet daarop niet toepasselijk is. Het zich schuldigmaken aan ontucht of diefstal is iets, wat den menschen het meest onbehagelijk is, en kan dus ook niet op gelijke lijn gesteld worden met ongeneeslijke ziekten en dergelijke omstandigheden.

謂如女有殘疾却令姊妹佞冒相見後却以殘疾女成婚之類追還財禮

lijke dochter ten huwelijk wordt gegeven], wordt degeen, die over het huwelijk te beschikken had, gestraft met 80 slagen met den tiang. De bruidschat wordt [aan de familie van den bruigom] teruggegeven.

男家佞冒者如一等謂如與親男定婚却與義男成婚又如男有殘疾却令弟兄佞冒相見後却以殘疾男成婚之類不追財禮

Wanneer de familie van den bruigom [in den boven aangegeven zin] bedrog pleegt, is de straf een graad (zie de toelichting bij de tabel der vijf strafmiddelen hierachter) zwaarder. (Onder deze gevallen brengt men: Wanneer het huwelijk is vastgesteld met een vleeschelijken zoon en men een verpleegde ten huwelijk geeft, wanneer de bruigom gebrekkig of ziekelijk is, en men een zijner oudere of jongere broeders vertoond heeft, en later den gebrekkigen of ziekelijken jongen ten huwelijk geeft). De bruidschat wordt [door de familie der bruid] niet teruggegeven.

未成婚者仍依原定所佞冒相見之無疾兄弟姊妹及親生之子爲婚

Ten aanzien van hen wier huwelijk onder de voren omschreven omstandigheden is vastgesteld, maar nog niet voltrokken, wordt het oorspronkelijk vastgestelde [huwelijk] gevolgd: (de gezonde oudere of jongere broeder of zuster, waarmede het bedrog gepleegd is

如佞冒相見男女先已聘許他人或已經配有室家者不在仍依原定之限

en die vertoond werd, of de vleeschelijke zoon wordt ten huwelijk gegeven; indien de vertoonde jongen, of het meisje reeds verloofd of gehuwd is wordt het bedriegelijke vastgestelde huwelijk niet voltrokken.

已成婚者離異

Zij, wier huwelijk [bedriegelijk] voltrokken is, scheiden van elkander. 1)

註佞冒者假借欺誑之謂佞冒之情不一註但舉一二端以為例餘可類推非必如註所云始為佞冒也男女同一佞冒女家杖八十男家加一等者女雖佞冒其男可以再取男若妾冒其女遂致失身情更重也其財禮一追還一不追者女家得受財禮而男家受誑自應追還女家受誑自不追還也

1) Commentaar: Bong Mon beteekent: misleiden, bedriegen. De vormen, waaronder dit voorkomt zijn vele. De aanteekening in den tekst noemt een of twee gevallen om een maatstaf te geven: de overige gevallen kan men daarnaar richten: 't is niet dat uitsluitend de in de aanteekening genoemde gevallen tot zulk „misleiden en bedriegen" gerekend worden.

Wanneer bedrog gepleegd is door de familie der bruid, dan is de straf 80 slagen met den tiang; gepleegd door de familie van den bruigom is de straf een graad zwaarder.

Heeft men met het meisje bedrog gepleegd, dan kan de jongeling toch nog een ander meisje huwen; is het bedrog met den jongeling gepleegd, dan heeft het meisje dadelijk hare eer verloren en is de zaak ernstiger.

In het eene geval wordt de bruidschat teruggegeven, in het andere niet. Heeft de familie der bruid den bruidschat ontvangen, en bedroog zij de familie des bruigoms, dan moet zij dien natuurlijk teruggeven. Werd de familie der bruid bedrogen, dan geeft zij den bruidschat natuurlijk niet terug.

In gevallen van nog niet voltrokken huwelijken zijn de straffen vijf graden minder dan in gevallen van voltrokken huwelijken.

其應爲婚者雖已納聘財期約未至而男家强娶及期約已至而女家故違者男女主婚人並笞五十

Met vijftig slagen met de thai worden gestraft:

1°. degeen, die over het huwelijk van een jongeling te beschikken had, wanneer bij een voorgenomen huwelijk, de bruidschat aangeboden zijnde, maar de tijd voor de voltrekking des huwelijks nog niet daar zijnde, de familie des bruigoms met geweld (de bruid) ontvoert;

2°. degeen, die over het huwelijk van een jonge dochter te beschikken had, wanneer de tijd voor de voltrekking van het voorgenomen huwelijk reeds daar zijnde, de familie der bruid uitvluchten zoekt, en den termijn overschrijdt.

未成婚者減已成婚罪五等仍依原定即與妄冒相見之人爲婚從所願也其男女或已聘娶自聽別爲婚配故註曰不在仍依原定之限已成婚者離異不得因已成婚即聽完聚而遂奸僞之願若女予不願別嫁亦應免其離異

Het oorspronkelijk vastgestelde wordt gevolgd, d. w. z. het huwelijk wordt met dengeen, waarmede het bedrog gepleegd en die vertoond werd, voltrokken, overeenkomstig hetgeen men wenschte.

Zijn degenen, waarmede het bedrog gepleegd werd reeds verloofd of gehuwd, dan huwen zij, of blijven verbonden met of aan derden. Daarom zegt de aanteekening i. d. tekst, dat deze niet vallen onder degenen, ten opzichte van wie het oorspronkelijk vastgestelde moet worden opgevolgd; de bedriegelijk gehuwden scheiden van elkander. Het mag niet gebeuren dat, omdat het huwelijk reeds voltrokken is, de echtelieden bij elkaar blijven, en aldus aan leugen en bedrog voldoening gegeven wordt. Indien het meisje (in geval van misleiding) niet verkiest met een ander te trouwen, kan ook de scheiding achterwege blijven.

若卑幼或仕官或買賣在外其祖父母父母及伯叔父母姑兄姊自卑幼出外之後爲定婚而卑幼不知自娶妻已成婚者仍舊爲婚尊長所定之女聽其別嫁未成婚者從尊長所定自定者從其別嫁違者杖八十仍改正

Wanneer jongeren in de familie-rangorde hetzij als ambtenaar, hetzij om handel te drijven (tijdelijk) buiten (den stam) verblijf houden, en hun grootvader of grootmoeder, vader of moeder, ooms (vader's oudere of jongere broeders) of tantes (vader's oudere broeders en vaders jongere broedersvrouwen) of vader's oudere of jongere zusters, oudere broeders of zusters, (na hun vertrek) hun huwelijk hebben vastgesteld en zij, (daarvan onkundig), zelf een vrouw gehuwd hebben, blijft dit huwelijk bestaan (het meisje, waarmede het huwelijk door de stamouderen was vastgesteld, mag een ander huwelijk sluiten.)

Is het (buiten den stam voorgenomen) huwelijk (van den jongeren) nog niet voltrokken, dan wordt het door de stamouderen vastgestelde huwelijk voltrokken, (degeen met wie het huwelijk eigenmachtig vastgesteld was, kan met een ander trouwen.)

Overtreders worden gestraft met 80 slagen met den tiang (en de fout wordt hersteld).

條例

BIJWET

嫁娶皆由祖父母父母主婚

Het huwelijk (zoo van jonge dochters als jongelingen) wordt door den grootvader, grootmoeder, vader of moeder vastgesteld.

祖父母父母俱無者從餘親主婚

Zijn er geen grootouders of ouders, dan wordt het huwelijk door een der andere stamverwanten vastgesteld.

其夫亡攜女適人者其女從母主婚

Is haar echtgenoot overleden, en neemt (de vrouw hare) dochter in (een tweede) huwelijk mede, dan wordt het (eventueel) huwelijk dier dochter door haar moeder vastgesteld.

若已定婚未及成親而男女或有身故者不追財禮

Wanneer het huwelijk vastgesteld, maar nog niet voltrokken is, en bruid of bruidegom komt te overlijden, dan wordt de bruidschat niet teruggegeven.

男女婚姻各有其時或有指腹割衫襟爲親者並行禁止

Het huwelijk van jongelingen en jonge dochters heeft zijn tijd. Het is verboden huwelijksverbintenissen aan te gaan ten opzichte van ongeboren of niet huwbare kinderen.

招壻須憑媒妁明立婚書開寫養老或出舍年限。

Het binnenroepen van een schoonzoon moet overgelaten worden aan een middelaarster, en er moet een trouwbrief worden opgemaakt, waarin duidelijk staat uitgedrukt: dat (het binnenroepen plaats heeft om den pater-familias) op zijn ouden dag te verzorgen, of de termijn na verstrijking waarvan de binnengeroepene den stam weder verlaten mag.

止有一子者不許出贅

Zij, die slechts één zoon hebben, mogen hem niet in een anderen stam ten huwelijk zenden.

其招壻養老者仍立同宗應繼者一人承奉祭祀

Zij, die een schoonzoon binnenroepen om hen op den ouden dag te verzorgen, moeten toch iemand uit eigen stam adopteeren als stamvoortzetter, ten einde den offerdienst op te zich te nemen

家產均分

De nalatenschap wordt onder den binnengeroepen schoonzoon en den geadopteerden stamvoortzetter gelijkelijk verdeeld.

如未立繼身死從族長依例議立

Wanneer (de pater-familias) sterft voordat in de stamvoortzetting is voorzien, dan stellen de stamoudsten overeenkomstig de wet een stamvoortzetter aan.

凡女家悔盟另許男家不告官司强搶者照强娶律減二等

Wanneer de familie van een jonge dochter, een huwelijksverbintenis afbrekende, haar aan een anderen man ten huwelijk geeft, en de familie van den 1en bruidegom, zonder de zaak door den magistraat te doen berechten, de bruid met geweld ontvoert, wordt op die familie toegepast de straf op het ontvoeren van bruiden (zie hoofdstuk 1, art. 18) verminderd met twee graden.

其告官斷歸前夫而女家與後夫奪回者照搶奪律杖一百徒三年

(De familie van den 1en bruîgom) de zaak bij den magistraat aangegeven hebbende, worden, indien deze uitgemaakt heeft dat de jonge dochter aan haar 1en bruîgom behoort te worden overgedragen, en zij dan door hare familie en haar 2en bruîgom gewelddadig teruggehaald is, volgens de wet op gewelddadige ontvoering de schuldigen gestraft met 100 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende drie jaar (zie de tabel der vijf strafmiddelen hierachter sub III).

HOOFDSTUK 2.

VERPANDEN OF VERHUREN VAN VROUWEN OF JONGE DOCHTERS 1).

Ieder, die zijn hoofdvrouw of

1) 典雇妻女

凡將妻妾受財立約出典驗日暫雇與人爲妻妾者本夫杖八十

bijvrouw verpandt of verhuurt aan een ander, en dezen de vrijheid verleent met haar te leven in de intieme betrekking van hoofd- of bijvrouw, wordt gestraft met 80 slagen met den tiang.

典雇女者父杖六十

Een vader, die (op dien voet) zijn dochter verpandt of verhuurt, wordt gestraft met 60 slagen met den tiang.

婦女不坐

De vrouwen of jonge dochters zijn niet strafschuldig.

若將妻妾作姊妹嫁人者杖一百妻妾杖八十

Wanneer iemand zijn hoofd- of bijvrouw als zijn oudere of jongere zuster doet doorgaan en uithuwelijkt, wordt hij gestraft met 100 slagen met den tiang; de (medeplichtige) hoofd- of bijvrouw wordt gestraft met 80 slagen met den tiang.

知而典娶者各與同罪

De pandnemer wordt gestraft met dezelfde straf als (de pandgever). Degeen die desbewust een hoofd- of bijvrouw trouwt, wordt gestraft met dezelfde straf (als degeen, die haar ten huwelijk gaf.)

並離異女給親妻妾歸宗

In ieder dezer gevallen moeten de partijen scheiden. (De jonge dochter keert naar hare ouders, de hoofd- of bijvrouw naar haar stam terug.)

財禮入官 De bij ieder geval betaalde sommen of gegeven bruidschat worden verbeurd verklaard.

不知者不坐追還財禮仍離異 Zij, die onwetend (een hoofd- of bijvrouw trouwden) zijn niet strafschuldig en krijgen den (gegeven) bruidschat terug (ook zij moeten scheiden van de getrouwde vrouw. 1)

註 其典雇人之妻妾與女者及知人以妻妾作姊妹之情而娶爲妻妾者各與同罪典雇人妻妾同本夫杖八十典雇人女同其父母杖六十娶人妾作姊妹之妻妾同本夫杖一百

1) Degeen, die iemands hoofd- of bijvrouw of jonge dochter in pand of in huur neemt, en degeen, die desbewust iemand's hoofd- of bijvrouw trouwt, wordt met dezelfde straf gestraft als degeen, die de vrouwen afstond. Degeen, die iemands hoofd- of bijvrouw in pand of in huur neemt, wordt evenals de echtgenoot gestraft met 80 slagen met den tiang. Degeen, die iemands jonge dochter in pand of in huur neemt, wordt evenals haar vader en moeder gestraft met 60 slagen met den tiang. Degeen, die desbewust iemand's hoofd- of bijvronw trouwt, wordt evenals de echtgenoot gestraft met 100 slagen met den tiang.

並離異 In ieder dezer gevallen moeten partijen scheiden

不但典雇與娶之人應離異而典雇與嫁之本夫亦不得完聚女給親妻妾歸宗如女已許聘應歸原夫原夫不愿娶者聽則嫁若妻妾則本夫

Niet alleen moeten de pandnemers of huurders en degenen, die in het huwelijk traden scheiden, ook degenen, die de vrouwen verpandden, verhuurden of ten huwelijk gaven moeten scheiden, en mogen niet met de vrouwen bijeen blijven. De jonge dochter wordt aan hare ouders teruggegeven, de hoofd- of bijvronw keert naar haar stam terug. Is de jonge dochter reeds met een ander ten huwelijk verbonden, dan wordt zij aan dezen afgestaan; weigert hij haar te ontvangen, dan mag men haar aan een ander uithuwelijken.

義絕故不得復令完聚

Wat betreft de hoofd- of bijvrouw, ten aanzien van haar is de verhouding met haar echtgenoot toch reeds verbroken, daarom mogen de echtelieden niet bijeen blijven.

原典雇與嫁之財禮入官

De som voor het in pand nemen betaald of de bruidschat bij het huwen gegeven, wordt verbeurd verklaard.

其娶者不知情不坐追還財禮

Degeen, die meende met een jonge dochter in het huwelijk te treden, maar aan wien bedriegelijk een hoofd- of bijvrouw uitgehuwelijkt werd, is niet strafschuldig en aan hem wordt de bruidschat teruggegeven.

典雇原無妄冒之情應無不知之理無典雇以爲妻妾即屬違例之事應同犯人之罪與知情娶者不同本文雖冠知字于上典娶並言而知不知則止指娶者言典無不知可言也

Bij in pand of in huur nemen kan natuurlijk geen bedrog bedoeld worden, daarom kan daarbij niet gesproken worden van onwetendheid, en moeten die gevallen als wetsovertredingen gestraft, en niet op gelijke lijn gesteld worden met het desbewust trouwen met hoofd- of bijvrouwen. Het woord desbewust hiervoren, slaat dan ook alleen op het trouwen met hoofd- of bijvrouwen. en niet op in pand of in huur nemen, hoewel door zijn plaatsing het woord desbewust schijnbaar op beiden doelt.

———

條例

BIJWET

將妻妾作姊妹及將親女并姊妹嫁賣與人作妻妾使女名色騙財之後設詞託故公然領去者照誆騙例治罪

Ieder, die zijn hoofd- of bijvrouw als zuster doet doorgaan en als hoofd- of bijvrouw uithuwelijkt of als dienstmeisje verkoopt, zoowel als ieder, die zijn dochter of zuster als hoofd- of bijvrouw uithuwelijkt of als dienstmeisje verkoopt en nadat de koopsom (of bruidschat,) ontvangen is, onder voorwendsels haar openlijk terughaalt, wordt gestraft op den voet van de wet op oplichterij.

若瞰起程中途聚衆行兇邀搶人財者除實犯死罪外餘俱發近邊充軍

Wanneer bij het terughalen geweld en list gebruikt worden, wordt op den hoofdaanlegger de doodstraf toegepast, en worden de medeplichtigen ten arbeid gesteld bij een dichtbij gelegen militair-grensstation. (Zie de tabel van strafplaatsen ingeval van tenarbeidstelling bij militaire stations hierachter.)

媒人同謀邀搶者罪同

De middelaarster, die aan de gewelddadige oplichting medeplichtig is, wordt op denzelfden voet gestraft.

若僅止知情媒合並未同謀邀搶照將妻妾作姊妹嫁人律減一等杖九十

Was zij alleen met de plannen bekend, maar niet medeplichtig aan de gewelddadige oplichting, dan wordt zij een graad lichter gestraft dan iemand, die zich schuldig maakt aan het uithuwen als zuster van hoofd- of bijvrouwen, en wordt zij met 90 slagen met den tiang gestraft.

不知者不坐

Zij, die zich onwetend vergreep, is niet strafschuldig.

HOOFDSTUK 3.

VERGRIJPEN TEGEN DE RANGVERHOUDING TUSSCHEN HOOFD- EN BIJVROUWEN. 1)

凡以妻爲妾者杖一百

Ieder, die zijn hoofdvrouw als bijvrouw behandelt, wordt gestraft met 100 slagen met den tiang, [en de verhouding wordt hersteld].

妻在以妾爲妻者杖九十並改正

Ieder, die terwijl zijn hoofdvrouw aanwezig is, een bijvrouw als hoofdvrouw behandelt, wordt gestraft met 90 slagen met den tiang en de verhouding wordt hersteld

若有妻更娶妻者亦

Hij, die, een hoofdvrouw hebbende, weder een hoofdvrouw huwt, wordt ook gestraft met

1) 妻妾失序

杖九十後娶之妻離異歸宗

90 slagen met den tiang. (De later gehuwde hoofdvrouw) wordt (van haar man) gescheiden, (en keert terug naar haar stam). 1)

註

Commentaar.

妻者齊也與夫齊體之人也

1) Het woord tshé: hoofdvrouw, beteekent: op gelijke lijn staan met. De hoofdvrouw is dus iemand, die met haar man op gelijke lijn staat.

妾者接也僅得與夫接見而已

Het woord tshiap beteekent: als een inferieure in iemands omgeving zijn. De bijvrouw is dus iemand, die als inferieure in de omgeving van den man is.

貴賤有分不可紊也以妻爲妾則壓貴爲賤以妾爲妻則升賤爲貴皆悖倫蔑禮之事故坐杖一百杖九十之罪

Tusschen superieuren en inferieuren bestaat een rangverhouding; zij mogen niet met elkander verward worden.

Wordt een hoofdvrouw als bijvrouw behandeld, dan wordt de superieure tot inferieure teruggesteld. Wordt de bijvrouw als hoofdvrouw behandeld, dan wordt de inferieure tot superieure verheven. Zulke handelingen zijn vergrijpen tegen de verhoudingen in de maatschappij en stellen schending der welvoegelijkheid daar; daarom staan daarop de straffen van 100 en 90 slagen met den tiang.

妻在云者謂妻尙在而復以妾爲妻所以別于妻亡者也

De zin: ieder, die, terwijl zijn hoofdvrouw aanwezig is enz. beteekent: terwijl de hoofdvrouw nog leeft een bijvrouw als hoofdvrouw behandelen; dit geval is onderscheiden van dat, waarin de hoofdvrouw reeds overleden is.

並改正

Een (verbroken) verhouding wordt hersteld.

有妻而更娶妻並耦匹嫡有乖正義故亦杖九十後娶之妻離異歸宗

Een hoofdvrouw hebbende, een tweede hoofdvrouw te huwen en haar met de 1e hoofdvrouw op gelijke lijn stellen, is een vergrijp tegen het recht, daarom wordt daarop ook de straf van 90 slagen met den tiang toegepast. De later gehuwde hoofdvrouw wordt van haar man gescheiden en keert naar haar stam terug.

HOOFDSTUK 4.

VERWIJDERING VAN [IN DEN STAM OPGENOMEN] SCHOONZONEN EN WEDER- UITHUWELIJKING VAN [REEDS GEHUWDE] DOCHTERS. 1)

凡逐已入贅之壻嫁女或再招壻者杖一百其女不坐如招贅之女通同父母逐壻改嫁者亦坐杖一百

Ieder, die een (in den stam opgenomen) schoonzoon verwijdert en zijn dochter weder uithuwelijkt of een anderen schoonzoon in den stam roept, wordt gestraft met 100 slagen met den tiang. De dochter is niet strafschuldig (wanneer de dochter met haar ouders samenspant, wordt ook zij met 100 slagen met den tiang gestraft).

後婚男家知而娶或贅後者同罪未成婚者各減五等財禮入官

Degeen, die wetende dat de vrouw reeds gehuwd is, haar met een zoon doet huwen, en ook degeen, die zijn zoon ten huwelijk afstaat om in den stam der bruid te worden opgenomen, wordt met dezelfde straf gestraft [als degeen, die de vrouw uithuwelijkte.] (Is het tweede huwelijk nog niet voltrokken, dan vermindert de straf met 5 graden. De bruidschat wordt verbeurd verklaard.

不知者亦不坐

Zij, die zich onwetend vergrepen, zijn niet strafschuldig.

---

1) 逐壻嫁女

其女斷付前夫出居完娶 De vrouw wordt aan den eersten man afgestaan, die dan met haar uit de familie trekt en samen woont.

HOOFDSTUK 5.

Huwelijken gedurende rouwbedrijf 1).

凡男女居父母及妻妾居夫喪而身自主婚嫁娶者杖一百

Met 100 slagen met den tiang worden gestraft;

1°. Jongelingen en jonge dochters, die gedurende den rouwtijd voor vader of moeder eigener autoriteit in het huwelijk treden;

2e. Weduwen (hoofdvrouwen of bijvrouwen), die gedurende den rouwtijd voor haar echtgenooten eigener autoriteit in het huwelijk treden.

若男子居父母喪而娶妾妻居夫喪女居父母喪而嫁人爲妾者各減二等

Twee graden lichter wordt gestraft:

1e. Een zoon, die gedurende den rouwtijd voor vader of moeder een bijvrouw neemt;

2c. Een hoofdvrouw, die (gedurende den rouwtijd voor haar echtgenoot) als bijvrouw bij iemand gaat inwonen,;

3e. Een jonge dochter, die (gedurende den rouwtijd voor vader of moeder) als bijvrouw bij iemand gaat inwonen.

---

1) 居喪嫁娶

若命婦夫亡雖服滿再嫁者罪亦如之亦如凡婦居喪嫁人者擬斷追奪誥敕

De vrouw, die van regeeringswege met titels van eer begiftigd, na den dood van haar man hertrouwt, wordt (zelfs al heeft het huwelijk plaats nadat de rouwtijd verstreken is) met dezelfde straf gestraft als de vrouw, die in den rouwtijd voor haar echtgenoot hertrouwt. De titels van eer worden ingetrokken.

並離異

De echtelieden [die de hiervoren opgesomde vergrijpen pleegden] moeten van elkander scheiden.

知係居喪及命婦而共爲婚姻者主婚人各減五等財禮入官

Degeen, die in de bovenopgesomde gevallen het huwelijk sloot, wordt vijf graden lichter gestraft dan degeen, die in het huwelijk trad, (en de bruidschat wordt in beslag genomen).

不知者不坐仍離異追財禮

Zij, die zich onwetend vergrepen, zijn niet strafschuldig (de gehuwden moeten van elkander scheiden en de bruidschat wordt teruggegeven).

若居祖父母伯叔父母姑兄姊喪除承

Met 80 slagen met den tiang worden gestraft allen (met uitzondering van den oudsten zoon), die gedurende den rouwtijd voor grootvader of grootmoeder, oom's (vaders oudere of jongere broeders), tantes (vaders oudere of jongere broeders vrouwen), vaders oudere of jongere

重孫而嫁娶者杖
外
八十不離異妾不坐

zusters, oudere broeders of zusters, in het huwelijk treden. (De gehuwden worden niet gescheiden). Zij, die in den rouwtijd voor de opgesomde verwanten een bijvrouw namen of als bijvrouw bij iemand gingen leven, zijn niet strafschuldig.

若居父母舅姑及夫喪而與應嫁
娶人主婚者杖八十

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft:

1°. Ieder. die in den rouwtijd van een jongeling of jonge dochter) voor vader of moeder zijn of haar huwelijk bewerkt en sluit, ook al moge dat huwelijk overigens niet tegen de wet indruischen;

2°. Ieder, die, in den rouwtijd eener vrouw voor haar eigen ouderen broeder of haar oom (vader's broeder) of haar man haar huwelijk bewerkt en sluit, ook al moge dat huwelijk overigens niet tegen de wet indruischen.

其夫喪服滿妻妾果願
守志而女之祖父
父母及夫之祖父母
父母强嫁之者杖八
十

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft:

de eigen grootvader of grootmoeder, vader of moeder, of wel de grootvader of grootmoeder, vader of moeder van den overleden echtgenoot, die een hoofdvrouw of bijvrouw, die voor haar echtgenoot rouw gedragen heeft en den wensch heeft ken-

baar gemaakt ongehuwd te blijven, tot een tweede huwelijk dwingt.

期親加一等

De verwant, voor wie bij overlijden één jaar rouw is voorgeschreven, zich daaraan schuldig makende, wordt een graad zwaarder gestraft.

大功以下又加一等

De verwant, voor wie 9 maanden of minder rouw is voorgeschreven, zich daaraan schuldig makende, wordt een graad zwaarder gestraft, dan de voren bedoelde verwant.

婦人及娶者俱不坐

De vrouw en degeen met wien zij huwde zijn niet strafschuldig.

未成婚追歸前夫之家聽從守志

Is het huwelijk nog niet voltrokken, dan keert zij naar den stam van haar eersten man terug, en mag daar den ongehuwden staat bewaren.

追還財禮

De bruidschat wordt teruggegeven.

已成婚者給與完聚財禮入官

Is het huwelijk voltrokken, dan blijft zij [met den tweeden echtgenoot] samenwonen. In dit geval wordt de bruidschat verbeurd verklaard.

條例

BIJWET.

孀婦自願改嫁翁姑人等主婚受財而母家統衆搶奪杖八十

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft, degeen in de familie eener weduwe, die haar belet een huwelijk te sluiten, waartoe zij genegen is, en dat door haar schoonvader of schoonmoeder is geregeld, en waarvoor reeds gelden zijn aangenomen.

夫家並無例應主婚之人母家主婚改嫁而夫家疎遠親屬强搶者罪亦如之

Met dezelfde straf worden gestraft verre verwanten van den kant van haar man, die haar beletten een huwelijk te sluiten, dat, bij ontstentenis van bevoegde personen in de familie van haar man, door leden uit haar eigen familie geregeld is.

其孀婦自願守志母家夫家搶奪强嫁以致被汚者祖父母父母及夫之祖父母父母杖八十

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft de aangetrouwde grootvader of grootmoeder, de schoonvader of schoonmoeder, de eigen grootvader of grootmoeder, de eigen vader of moeder eener weduwe, die haar dwingt in het huwelijk te treden, en aldus haar kuischheid te doen schenden, niettegenstaande zij wenscht ongehuwd te blijven.

期親尊屬尊長杖七十徒一年半

De verwant in de opgaande linie, voor wien men bij overlijden één jaar rouw draagt, zich daaraan schuldig makende, wordt gestraft met 70 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende anderhalf jaar.

大功以下尊屬尊長杖八十徒二年

De verwant in de opgaande linie, voor wien bij overlijden 9 maanden en minder rouw is voorgeschreven, zich daaraan schuldig makende, wordt gestraft met 80 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende twee jaar.

期親卑幼杖一百徒三年

De verwant in de nederdalende linie, voor wien bij overlijden één jaar rouw is voorgeschreven, zich daaraan schuldig makende, wordt gestraft met 100 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende drie jaar.

大功以下卑幼杖九十徒二年半

De verwant in de nederdalende linie, voor wien bij overlijden 9 maanden of minder rouw is voorgeschreven, zich daaraan schuldig makende, wordt gestraft met 90 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende twee en een half jaar.

娶主不知情不坐

Was degeen, die het huwelijk van den bruidegom vaststelde onbekend met den dwang, dan is hij niet strafschuldig.

知情同搶照强娶笞五十律加三等杖八十

Was hij met den dwang bekend, en daaraan medeplichtig, dan wordt hij op den voet van de wet op „huwelijken met dwang" gestraft met 50 slagen met den tiang verzwaard met met drie graden, dus met 80 slagen met den tiang.

未致被汚者父母翁姑親屬娶主各減一等

In gevallen, waarin de kuischheid der weduwe nog niet werd geschonden, zijn de straffen voor de genoemde personen, die zich aan dwang schuldig maakten, een graad lichter.

婦女均聽回守志

De vrouw mag tot haar weduwstaat terugkeeren.

如婦女自願完聚者照律聽其完聚

Wenscht zij in het huwelijk verbonden te blijven, dan staat haar de wet dit toe.

財禮入官

De bruidschat wordt verbeurd verklaard.

親屬照律分別擬杖

Op de familieleden wordt toegepast de door de wet bedreigde straf.

若孀婦不甘失

Is de weduwe, ongenegen haar weduwstaat te verbreken, [door een gedwongen huwelijk] tot zelfmoord geraakt, dan wor-

節因而自盡者不論已未被汚祖父母父母夫之祖父母杖一百徒三年

den, onverschillig of haar kuischheid al of niet geschonden werd, de grootouders, of ouders zoo van den kant van haar overleden man als haar eigen [die haar tot een huwelijk dwongen] gestraft met 100 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende drie jaar.

期親尊屬尊長杖一百流二千里

De verwant in de opgaande linie, voor wien bij overlijden één jaar rouw is voorgeschreven, [zich aan dwang tot een huwelijk schuldig makende en zelfmoord veroorzakende] wordt gestraft met 100 slagen met den tiang, en levenslange verbanning naar een oord dat 2000 li verwijderd is van zijn woonplaats (zie de tabel der vijf straf-middelen hierachter, sub IV.)

功服杖一百流二千五百里

De verwanten in de opgaande linie, voor wie bij overlijden 9 en 5 maanden rouw is voorgeschreven, worden gestraft met 100 slagen met den tiang en levenslange verbanning naar een oord, dat 2500 mijl verwijderd is van hun woonplaats.

緦麻杖一百流三千里

De verwanten in de opgaande linie, voor wie bij overlijden 3 maanden rouw is voorgeschreven, worden gestraft met 100 slagen met den tiang en levenslange verbanning naar een plaats,

welke 3000 mijl verwijderd is van hun woonplaats.

緦麻卑幼發邊遠充軍

De verwant in de nederdalende linie, voor wien bij overlijden 3 maanden rouw is voorgeschreven, wordt gestraft met tenarbeidstelling bij een ver afgelegen militaïr grensstation.

功服發極邊充軍

De verwant in de nederdalende linie, voor wien bij overlijden 9 en 5 maanden rouw is voorgeschreven, wordt gestraft met tenarbeidstelling bij een militair-station aan de uiterste grenzen.

期親擬絞監候

De verwant in de nederdalende linie, voor wien bij overlijden een jaar rouw is voorgeschreven, wordt gestraft met wurging en (tot aan de herfstexecutiën gevangen gezet.)

娶主知情同搶致令自盡者以爲從論各減親屬罪一等

Was degeen, die het huwelijk van den bruidegom vastastelde met de omstandigheden bekend, en heeft hij medegewerkt aan de ontvoering, welke zelfmoord der ontvoerde heeft ten gevolge gehad, dan wordt hij beschouwd als medeplichtige en een graad lichter gestraft dan de verwant, die zich aan gewelddadige ontvoering schuldig maakte.

若婦女自願完聚復因他故自盡者仍按服制照律科以强嫁之罪不在此例

(Indien de vrouw genegen is bij haar nieuwen echtgenoot te blijven, en later om andere redenen zelfmoord pleegt, worden de verwanten, die haar tot het huwelijk dwongen, gestraft op den voet van de wet op uithuwelijken met dwang, en wordt zulk een geval niet gestraft op den voet van deze wet.)

若婦人情願守志別無主婚之人如有用强求娶逼受聘財因而致令自盡者發近邊充軍仍追埋葬銀兩

Degeen, die een weduwe, die ongehuwd wenscht te blijven en geen verwanten heeft, die voor haar een huwelijk zouden kunnen regelen, met geweld tot een huwelijk dwingt en een bruidschat opdringt, zoodat zelfmoord der gedwongene hiervan het gevolg is, wordt gestraft met tenarbeidstelling bij een dichtbij gelegen militair grensstation en vergoeding der begrafeniskosten.

其有因搶奪而取去財物及殺傷人者各照本律從其重者論

Op den voet van deze wet worden ten zwaarste gestraft degenen, die bij een gewelddadige ontvoering zich meester maken van goederen of gelden en verwondingen veroorzaken of doodslag plegen.

HOOFDSTUK 6.

HUWELIJKEN, GEDURENDE GEVANGENSCHAP VAN VADER OF MOEDER. 1)

凡祖父母父母犯死罪被囚禁而子孫自嫁娶者杖八十

Zonen of kleinzonen, dochters of kleindochters, die gedurende den tijd, waarin hun ter dood veroordeelde grootvader of grootmoeder, vader of moeder, in arrest gesteld zijn, (eigener autoriteit) in het huwelijk treden, worden gestraft met 80 slagen met den tiang.

若男娶妾女嫁人爲妾者減二等

Zonen of kleinzonen, die (onder de sub 1 aangegeven omstandigheden) een bijvrouw namen, en dochters of kleindochters, die als bijvrouw bij iemand gingen inwonen, worden twee graden lichter gestraft.

其奉囚禁祖父母父母命而嫁女娶妻者不坐

Werd het huwelijk gesloten met toestemming der zich in arrest bevindende grootouders of ouders, dan is men niet strafschuldig.

亦不得筵宴違者依父母囚禁筵宴律杖八十

Echter mag er geen feest worden aangerecht. (Overtreders worden gestraft op den voet van de wet op het aanrechten van feesten tijdens gevangenschap van ouders met 80 slagen met den tiang.)

---

1) 父母囚禁嫁娶

HOOFDSTUK 7.

Huwelijken tusschen personen, die denzelfden geslachtsnaam dragen. 1)

凡同姓爲婚者主婚與男女各杖六十離異

Met 60 slagen met den tiang en scheiding, worden gestraft de jongeling en de jonge dochter, die, denzelfden geslachtsnaam dragende, met elkander in het huwelijk treden.

婦女歸宗財禮入官

[De vrouw keert naar haar stam terug; de bruidschat wordt verbeurd verklaard.]

[Degenen, die het huwelijk vastgesteld hebben, worden eveneens met 60 slagen met den tiang gestraft.]

HOOFDSTUK 8.

Huwelijken tusschen verwanten, die in de familie-rangorde een hoogeren graad innemen met verwanten, die daarin een lageren graad innemen. 2)

凡外姻有服或

Als ontuchtige omgang tusschen verwanten [zie 大清律例。刑律。犯姦) wordt berecht het huwelijk:

a. tusschen personen, die elkander door aanhuwelijking bestaan en waarvan een der

1) 同姓爲婚

2) 尊卑爲婚

尊屬或卑幼共爲婚姻及娶同母異父姊妹若妻前夫之女者各以親屬相姦論

echtgenooten in de familie-rangorde een hoogeren en de andere een lageren graad inneemt, zoodat, waren zij niet in het huwelijk verbonden, bij overlijden de eene verwant voor de andere rouwplichtig zou zijn bijv:

1°. het huwelijk tusschen ooms: moeders oudere en jongere broeders, met nichten: oudere en jongere zuster's dochters;

2°. Het huwelijk tusschen tantes: moeder's oudere en jongere zusters, met neven: oudere en jongere zuster's zonen.

b. met een halve zuster [dochter van de moeder van den jongeling maar van verschillenden vader.]

c. met een stiefdochter [dochter van eigen vrouw, doch geboren uit een vorig huwelijk.]

其父母之姑舅兩姨姊

Het huwelijk is verboden:

a. met een dochter van een zuster van den grootvader van vader zijde;

b. met een dochter van een zuster van den grootvader van moederszijde;

c. met een dochter van den broeder van de grootmoeder van vaderszijde;

d. met een dochter van een broeder van de grootmoeder van moederszijde;

妹及姨若堂姨母之姑堂姑已之堂姨及再從姨已之堂外甥女若女婿之姊妹及子孫婦之姊妹雖無服並不得爲婚姻違者男女各杖一百

e. met een dochter van een oudere of jongere zuster van de grootmoeder van vaders- of moederszijde:

f. met een zuster van de grootmoeder van vaders- en moederszijde;

g. met een dochter van een oom der grootmoeder van vaders- en moederszijde;

h. met een zuster van den grootvader van moederskant;

i. met een dochter van een oom van den grootvader der moeder;

j. met een dochter van een oom der moeder;

k. met een kleindochter van een oom van vaderszijde van den grootvader van moederszijde;

l. met een dochter van een dochter van den oom [vaders broeder.]

m. met een zuster van den man eener dochter;

n. met een zuster van de vrouw van een zoon of kleinzoon.

De overtreders worden gestraft met 100 slagen met den tiang.

若娶已之姑舅

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft degeen, die huwt met een nicht: d. i. 1e een dochter van zijn vaders oudere

兩姨姊妹者雖無尊卑之分尚有緦麻之服杖八十並離異

of jongere zuster, 2e een dochter van zijn moeders oudere of jongere broeder, 3e een dochter van zijn moeders oudere of jongere zuster.

Over de voren opgesomde huwelijken wordt scheiding uitgesproken.

婦女歸宗財禮入官

[De jonge dochter keert naar haar familie terug, en de bruidschat wordt verbeurd verklaard.

條例

BIJWET

其姑舅兩姨姊妹爲婚者聽從民便

Ten opzichte van huwelijken met vader's zuster's dochter, moeder's broeder's dochter en moeder's zuster's dochter is het geoorloofd aan de neigingen van het volk tegemoet te komen.

一前夫子女與後夫子女苟合成婚者以娶同母異父姊妹律條科斷

Het huwelijk tusschen kinderen, verwekt in een vorig huwelijk [d. i. kinderen geboren uit een huwelijk van den vader met een andere vrouw, en kinderen geboren uit een huwelijk van de moeder met een anderen man] wordt berecht als het huwelijk tusschen kinderen geboren uit dezelfde moeder maar van verschillende vaders [zie voren art. 1.]

HOOFDSTUK 9.

Huwelijken met vrouwelijke verwanten of met de [gewezen] hoofdvrouw of bijvrouw van [mannelijke] verwanten. 1)

Met 100 slagen met den tiang wordt gestraft degeen, die huwt

1) 娶親屬妻妾

凡娶同宗無服姑姪姊妹之親及無服親之妻者男女各杖一百

met een vrouw, voor wie hij wel niet rouwplichtig is, maar met wie hij een gemeenschappelijken stamvader heeft, alsmede hij die de [gewezen] hoofdvrouw huwt van een verwant, voor wien hij niet rouwplichtig is, maar met wien hij toch een gemeenschappelijken stamvader heeft. De vrouw wordt met dezelfde straf gestraft

若娶同宗緦麻親之妻及舅甥妻各杖六十徒一年

Met 60 slagen met den tiang en tenarbeidstelling gedurende één jaar wordt gestraft de man, die in het huwelijk treedt met: 1° de [gewezen] hoofdvrouw van een verwant, voor wien hij 3 maanden rouwplichtig is; 2° met de [gewezen] hoofdvrouw van zijn oom van moederszijde of van den zoon zijner zuster. De vrouw, die in het huwelijk trad, wordt met dezelfde straf gestraft.

小功以上之妻各以姦論自徒三年至絞斬

Als hebbende zich schuldig gemaakt aan ontuchtigen omgang met een verwant wordt gestraft de man, die huwt met de [gewezen] hoofdvrouw van een verwant, voor wien hij bij overlijden 5 maanden of meer rouwplichtig is. De vrouw, die in het huwelijk trad, ondergaat dezelfde straf.

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft de man, die in

其親之妻曾被出及已改嫁而娶為妻妾者無服之親不與各杖八十

het huwelijk treedt of als bijvrouw bij zich neemt, een gescheiden vrouw of weduwe van een verwant, ook al is zij hertrouwd en later weder gescheiden of weduwe geworden. [Verwanten, voor wie men niet rouwplichtig is, niet medegerekend.] De vrouw, die in het huwelijk trad, wordt met dezelfde straf gestraft.

若收父祖妾及伯叔母者不問被出改嫁各斬

Met onthoofding wordt gestraft de man, die tot zich neemt zijn grootvaders bijvrouw of zijn tante [vader's broeders vrouw,] onverschillig of deze verstooten waren of zich door een ander hadden laten opnemen, en later weder vrij geworden waren. De bijvrouw wordt met dezelfde straf gestraft.

若兄亡收嫂弟亡收弟婦者不問被出改嫁俱坐各絞

Met wurging wordt gestraft de man, die tot zich neemt de weduwe of verstooten vrouw zijns broeders, onverschillig of zij hertrouwd zijnde, weder weduwe geworden is of wel van haar tweeden echtgenoot gescheiden is. De vrouw ondergaat dezelfde straf.

妾父祖妾不與各減妻二等

Hebben de voren aangegeven verbintenissen plaats gehad, niet met hoofdvrouwen maar met bijvrouwen [met uitzondering van grootvaders bijvrouw] dan is de straf twee graden lichter.

若娶同宗緦麻以上姑姪姊妹者亦以各以姦論

Als ontuchtige omgang met verwanten wordt gestraft het huwelijk met een vrouw die van denzelfden stamvader afstamt en voor wie men drie maanden of meer rouwplichtig is.

Buiten de gevallen, waarin de doodstraf bedreigd wordt, moeten de gehuwden scheiden.

除應死外並離異

[De bruidschat wordt verbeurd verklaard.]

條例

BIJWET

凡收伯叔兄弟妾者即照姦伯叔兄弟妾律減妻一等杖一百流三千里

Met 100 slagen met den tiang en verbanning naar een oord, dat 3000 mijl verwijderd is van zijn woonplaats, wordt gestraft degeen, die tot zich neemt, de [gewezen] bijvrouw van zijn oom [vader's broeder] of van zijn broeder.

Deze straf is overeenkomstig met die op ontuchtigen omgang met de bijvrouw zijns ooms of zijns broeders en is een graad lichter dan wanneer niet de [gewezen] bijvrouw maar de gewezen hoofdvrouw als bijvrouw genomen was.

凡嫁娶違律罪不至死者仍照舊律定擬

Huwelijken, waarbij de wet overtreden werd, doch welke niet met de doodstraf bedreigd worden, worden volgens de oude wet gestraft.

至兄亡收嫂弟亡收弟婦罪犯應死之案除男女私自配合及先有姦情後復

Het huwelijk met zijns broeders (gewezen) vrouw wordt met den dood gestraft.

Ook voor het geval zulk een huwelijk wordt gesloten tusschen weinig ontwikkelde dorpelingen met medeweten van verwanten en de overheid, zon-

婚配者仍照律各擬絞決外其實係鄉愚不知例禁曾向親族地保告知成婚者男女各擬絞監候秋審

der door voorafgaanden verboden omgang zich tegen de wet vergrepen te hebben en zelfs zonder te weten, dat met het huwelijk de wet overtreden wordt, worden de overtreders veroordeeld tot wurging bij de herfstexecutiën.

入于情實知情不阻之親族地保照不應重律杖八十

De verwanten en de wijkmeester, die van het huwelijk kennis hadden genomen, doch het niet hadden gestuit worden gestraft met 80 slagen met den tiang.

如由父母主令婚配男女仍擬絞監候秋審時核其情罪另行定擬

Is het huwelijk door de ouders vastgesteld, dan wordt voor man en vrouw evenzeer wurging geeischt, en worden de beide overtreders bij de herfstexecutiën geexecuteerd.

HOOFDSTUK 10.

Het tot zich nemen als hoofdvrouw of bijvrouw van vrouwen of jonge dochters uit de bevolking, waarover men als ambtenaar het bestuur voert [1]

凡府州縣親民官任內娶部民婦女爲妻妾者杖八十

Met 80 slagen met den tiang worden gestraft besturende ambtenaren, die vrouwen (gehuwde of gescheiden vrouwen of weduwen) of jonge dochters uit de bevolking, waarover zij het

[1] 娶部民婦女爲妻妾

bestuur voeren tot zich nemen als hoofdvrouw of bijvrouw.

若監臨內外上司官娶見問爲事人妻妾及女爲妻妾者杖一百

Met 100 slagen met den tiang worden gestraft commissarissen die als hoofd- of bijvrouw tot zich nemen hoofdvrouwen, bijvrouwen of jonge dochters van justiciabelen.

女家主婚人並同罪

Degeen in de familie der vrouw, die het huwelijk vaststelde, wordt met dezelfde straf gestraft.

妻妾仍兩離之女給親財禮入官

De vrouw wordt (van den overtreder) gescheiden; de jonge (dochter keert naar haar ouders of verwanten) terug.

De bruidschat wordt verbeurd verklaard.

恃勢强娶者各加二等

Wordt het huwelijk met dwang (en misbruik van gezag) gesloten, dan is de straf twee graden zwaarder.

女家不坐婦還前夫女給親

De familie der vrouw is dan niet strafschuldig.

(De gehuwde vrouw keert terug naar haar man; de jonge dochter wordt aan haar verwanten teruggegeven).

不追財禮

De bruidschat wordt niet teruggegeven.

Wanneer het huwelijk (met of zonder dwang door den ambte-

若爲子孫弟姪家人娶者或和或强罪亦如之男女不坐

naar gesloten werd voor zijn zoon, kleinzoon, broeder of neef, wordt op den voet der voren bedoelde gevallen gestraft.

De gehuwde jongelingen en jonge dochters zijn niet strafschuldig.

HOOFDSTUK 11.

Huwelijken met vrouwen of jonge dochters, die zich door de vlucht hebben onttrokken aan een strafvervolging. 1)

凡娶自已犯罪已發在官而逃走在外之婦女爲妻妾知逃走之情者與同其所犯之本罪婦人加逃罪二等其娶者不加罪

Ieder, die, wetende dat eene vrouw of jonge dochter, ten einde aan een strafvervolging te ontkomen, is ontvlucht, haar als hoofd- of bijvrouw tot zich neemt, wordt gestraft met de straf, welke bedreigd is op de overtreding of het misdrijf, door de vrouw begaan. (De vrouw wordt wegens de ontvluchting) twee graden zwaarder gestraft; de straf van dengeen, die haar als hoofd- of bijvrouw in huis nam wordt niet verzwaard.)

至死者減一等離異

Ingeval (op het misdrijf der vrouw) de doodstraf staat, wordt de man een graad lichter gestraft.

In ieder geval worden de echtgenooten gescheiden.

---

1) 娶逃走婦女

不知者不坐 — Was de man met de ontvluchting onbekend, dan is hij niet strafschuldig.

若無夫又會赦免罪者不離 有一不合仍離 — Had de vrouw geen echtgenoot en werd haar de straf kwijtgescholden, dan heeft de echtscheiding niet plaats. (Is er echter iets onregelmatigs voorgevallen, dan moet er echtscheiding plaats vinden.)

HOOFDSTUK 12.

Ontvoering van vrouwen en jonge dochters uit goeden huize 1)

凡豪强勢力之人强奪良家妻女姦占爲妻妾者絞監候婦女給親婦歸夫女歸親 — Ieder, die, misbruik makende van zijn macht en invloed, een vrouw of jonge dochter uit goeden huize ontvoert, en als hoofd- of bijvrouw in huis neemt, wordt veroordeeld tot wurging en (tot de herfst-executiën in hechtenis gesteld.) De vrouw keert naar haar echtgenoot terug, de jonge dochter naar haar verwanten.

配與子孫弟姪家人者罪歸所主亦如之 — Had de ontvoering plaats ten behoeve van een zoon, kleinzoon, broeder of neef, dan wordt degeen, die het huwelijk regelde met dezelfde straf gestraft. De aldus in het huwelijk verbonden jongelieden zijn

1) 强占良家妻女

所配男女不坐仍離異給親 niet strafschuldig, (zij moeten echter van elkander scheiden en naar hun familie terugge-bracht worden.)

HOOFDSTUK 13.

Het in huis nemen van publieke vrouwen als hoofd- of als bijvrouw. (3)

凡文武官并吏娶樂人妓者為妻妾者杖六十並離異歸宗不還樂工財禮入官

Met 60 slagen met den tiang wordt gestraft de ambtenaar of officier, die een zangeres als hoofd- of bijvrouw in huis neemt. Man en vrouw moeten van elkander scheiden. (De vrouw keert naar haar stam te-rug en mag niet naar den im-presario teruggaan. De bruid-schat wordt verbeurd verklaard.)

若官員子孫應廕襲者娶者罪亦如之註冊候襲之日照應襲本職上降一等敘用

Zonen of kleinzonen van of-ficieren of ambtenaren, die voor erfelijke ambtstitels en ambts-rechten in aanmerking komen, een zangeres als hoofd- of bij-vrouw tot zich nemende, wor-den met dezelfde straf gestraft. Van een en ander wordt aan-teekening gehouden, en ten dage dat de zoons of klein-zonen in hun bovenomschreven erfrechten treden, zullen zij één graad teruggesteld worden, doch in activiteit treden.

1) 娶樂人爲妻妾

HOOFDSTUK 14.

Huwelijken van Boedhistische en Toïstische priesters. 1)

凡僧道娶妻妾者杖八十還俗女家主婚人同罪

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft de Boedhistische of Toïstische priester, die een hoofdvrouw of bijvrouw tot zich neemt. Hij zelf moet den priesterstand verlaten en degeen, die van den kant der vrouw het huwelijk vaststelde ondergaat dezelfde straf (80 slagen.)

離異財禮入官

Man en vrouw moeten van elkander scheiden, (de bruidschat wordt verbeurd verklaard).

寺觀住持知情與同罪以人連累不在還俗之限不知者不坐

De overste van het klooster of de kluis, medeplichtig zijnde, wordt met dezelfde straf gestraft als de overtreder. Was hij met de overtreding niet bekend, dan is hij niet strafschuldig.

若僧道假託親屬或僮僕爲名求娶而僧道自占者以姦論以僧道犯姦加凡人和姦罪二等論

Wanneer Boedhistische of Toïstische priesters, in schijn voor hun dienstbaren, maar in werkelijkheid ten eigen behoeve, vrouwen opnemen, wordt op hen toegepast de straf op ontucht gesteld (en worden zij, als priesters, twee graden zwaarder gestraft dan leeken.)

---

1) 僧道娶妻

婦女還親財禮入官係强者以强姦論 (De vrouw keert naar haar verwanten terug en de bruidschat wordt verbeurd verklaard. Is er geweld bij gepleegd, dan wordt het geval als „ontucht met geweld” berecht.)

HOOFDSTUK 15.

Huwelijken tusschen personen uit den gegoeden stand met personen uit minderen stand 1)

凡家長與奴娶良人女爲妻者杖八十女家主婚人減一等不知者不坐 Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft de familie-oudere die een huwelijk bewerkt tusschen zijn slaaf en een jonge dochter uit goeden huize. Degeen, uit de familie der vrouw, die het huwelijk vaststelde, wordt één graad lichter gestraft. Zij, die zich onwetend vergrepen, zijn niet strafschuldig.

其奴自娶者罪亦如之 De slaaf, die zelf zulk een huwelijk sluit, wordt gestraft evenals de familie-oudere, wanneer die hem het huwelijk had doen aangaan.

家長知情者減二等 De familie-oudere, die kennis heeft gedragen van de zaak, wordt twee graden lichter gestraft.

Met 100 slagen met den tiang

1) 良賤爲婚姻

因而入籍指家長言爲婢者杖一百

wordt gestraft de familie-oudere, die een door een slaaf gehuwde vrouw als slavin doet inschrijven.

若妄以奴婢爲良人而與良人爲夫婦者杖九十各離異改正

Degeen, die (in plaats van een ten huwelijk gevraagde jongeling of jonge dochter) een slaaf of slavin ten huwelijk zendt aan een gegoede familie, wordt gestraft met 90 slagen met den tiang.

In al de voorgaande gevallen wordt echtscheiding uitgesproken, en de fout hersteld.

HOOFDSTUK 16.

Verstooting van hoofdvrouw. 1)

凡妻於七出無應出之條及於夫無義絶之狀而擅出之者杖八十

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft de man, die zijn hoofdvrouw verstoot, zonder daarvoor naar de zeven gronden voor verstooting van hoofdvrouwen reden te hebben, en zonder, op grond van wettelijke voorschriften, aanleiding tot haar verwijdering te hebben.

雖犯七出無子淫泆不事舅姑多言盜竊

Twee graden lichter wordt gestraft de man, die, hoewel een der zeven gronden voor verstooting (onvruchtbaarheid, wulpschheid, gebrek aan zorg voor haar schoonouders, kwaad-

1) 出妻

妬忌惡疾有三不去與更三年喪前貧賤從富貴有所娶無所歸而出之者減二等追還完聚

sprekendheid, diefstal, jaloezie, boosaardige ziekte) aanwezig is, niettegenstaande ook een der gronden waarop verwijdering verboden is (1°. met haar man den driejarigen rouw voor een harer schoonouders gedragen te hebben, 2° dat haar man tot welstand geraakt is na het huwelijk, zoodat de vrouw zijn armoede met hem gedeeld heeft, 3° dat de vrouw niemand meer heeft bij wie zij een te huis kan vinden) ook bestaat, zijn hoofdvrouw uit zijn huis verwijdert. In zulk een geval moet de man zijn vrouw weder in huis nemen.

若犯義絕應離而不離者亦杖八十

Met 80 slagen met den tiang worden gestraft degenen, die geen uitvoering geven aan een door de wet gevorderde echtscheiding.

若夫妻不相和諧而兩願離者不坐

Vrijwillige echtscheiding wegens oneenigheid is niet strafbaar.

若夫無願離之情妻輒背夫在逃者杖一百從夫嫁賣

Met 100 slagen met den tiang wordt gestraft de vrouw, die haar man kwaadwillig verlaat. De man mag haar dan uithuwelijken of verkoopen.

其妻因逃而輒自改嫁者絞監候

Met wurging wordt gestraft de vrouw, die haar man kwaadwillig verlaten hebbende, hertrouwt.

其因夫棄妻逃亡三年之內不告官司而逃去者杖八十擅自改嫁者杖一百妾各減二等

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft de vrouw, wier man gevlucht zijnde, binnen drie jaar na die vlucht zonder kennisgeving aan de autoriteit zelve de familie van haar echtgenoot verlaat. Hertrouwt zij, dan is de straf 100 slagen met den tiang. Bijvrouwen worden in zulke gevallen twee graden lichter gestraft.

若婢背家長在逃者杖八十因而改嫁者杖一百給還家長

Met 80 slagen met den tiang wordt gestraft de slavin, die van haar heer wegloopt. Treedt zij in het huwelijk, dan wordt zij gestraft met 100 slagen met den tiang In beide gevallen wordt zij aan haar heer teruggegeven.

窩主及知情娶者各與妻妾奴婢同罪至死者減一等財禮入官不知者俱不坐主娶者言財禮給還

Medeplichtigen en zij, die de omstandigheden kennende de vrouwen tot zich namen, worden gestraft met dezelfde straf als de misdadige hoofdvrouwen, bijvrouwen en slavinnen. Ingeval op de misdadigen de doodstraf moet worden toegepast, zullen de medeplichtigen een graad lichter gestraft worden. (De bruidschat wordt verbeurd verklaard.)

Zij, die, met de omstandigheden onbekend, in het huwelijk traden, zijn niet strafschul-

dig. (De bruidschat wordt teruggegeven.)

若由婦女之期親以上尊長主婚改嫁者罪坐主婚妻妾止得在逃之罪

Wanneer het hertrouwen van een ontvluchte vrouw is bewerkt door een harer verwanten, waarvoor zij bij overlijden één jaar of langer rouwplichtig is, dan komt de straf wegens het hertrouwen ten laste van dien verwant, terwijl de vrouw slechts gestraft wordt met de straf op kwaadwillige verlating gesteld.

餘親主婚者事由主婚主婚爲首男女爲從事由男女男女爲首主婚爲從至死者主婚人並減一等

Is het huwelijk bewerkt door andere verwanten, voor welke zij korteren tijd rouwplichtig is, dan zullen deze gestraft worden als de hoofdschuldigen, en de man en de vrouw zullen gestraft worden als medeplichtigen. Is het huwelijk van den man en de vrouw zelf uitgegaan, dan worden deze gestraft als de hoofdschuldigen en de huwelijksvaststeller wordt gestraft als medeplichtige.

Wanneer de doodstraf bedreigd is tegen het hertrouwen, zullen de huwelijksvaststellers een graad lichter gestraft worden.

條例

BIJWET

妻犯七出之狀有三不去之理不得輒絕犯姦者不在此限

De regel, dat men zijn hoofdvrouw niet verstooten mag op grond van een der zeven gronden voor verwijdering, ingeval een der drie redenen aanwezig is, waarom zij niet weggezonden mag worden, is niet van toepassing op de vrouw, die zich aan ontucht schuldig maakte.

期約已至五年無過不娶及夫逃亡三年不還者並聽經官告給執照別行改嫁亦不追財禮

Wanneer, zonder dat daartoe reden gegeven is, een huwelijk vijf jaar na den afgesproken tijd voor de voltrekking niet gesloten is, of als de man drie jaar voortvluchtig is, kan een en ander bij de autoriteit gerapporteerd worden, die bevoegd is een biljet uit te reiken, houdende vergunning, tot het sluiten van een ander huwelijk. De bruidschat wordt door de familie der jonge dochter niet teruggegeven.

HOOFDSTUK 17.

STRAFSCHULDIGHEID VAN MIDDELAARS OF MIDDELAARSTERS EN HUWELIJKS-VASTSTELLERS BIJ HUWELIJKEN IN STRIJD MET DE WET. 1)

凡嫁娶違律若由男女之祖父母父母伯叔父母姑兄姊及外祖父母主婚者違律之罪獨坐主婚男女不坐

Bij huwelijken, in strijd met de wet gesloten, zijn, indien die huwelijken vastgesteld waren door een grootvader of grootmoeder van vaderszijde, een vader of moeder, een oom (vaders oudere of jongere broeder), een aangehuwde tante (vaders oudere of jongere broeders vrouw) een tante (vaders oudere of jongere zuster,) een oudere broeder, een oudere zuster, een grootvader of grootmoeder van moederszijde, deze verwanten strafschuldig; (de jongeling of jonge dochter is niet strafschuldig.)

餘親主婚者餘親謂期親卑幼及大功以下尊長卑幼主婚者事由主婚主婚為首男女為從得減一等事由男女男女為

Wanneer andere verwanten het huwelijk hebben vastgesteld, worden, indien het huwelijk van hen is uitgegaan, die verwanten als hoofdschuldigen en de jongeling en jonge dochter als medeplichtigen (één graad lichter) gestraft. Is het huwelijk uitgegaan van den jongeling en de jonge dochter, dan worden deze als hoofdschuldigen en de verwanten, die het huwelijk slo-

1) 嫁娶違律主婚媒人罪

首主婚爲從得減一等至死者主婚人並減一等

ten medeplichtingen (één graad lichter) gestraft. Staat op het vergrijp de doodstraf, dan zullen de verwanten, die het huwelijk sloten, de straf ondergaan, welke een graad lichter is dan die des doods.

其男女被主婚人威逼事不由已若男年二十歲以下及在室之女雖非威逼亦獨坐主婚男女俱不坐不得以首從科之未成婚者各減已成婚罪五等

Zijn de jongeling en de ionge dochter door de huwelijk-vaststellende verwanten tot het huwelijk gedwongen. en is dat niet van hen zelf uitgegaan, of wel als de jongeling nog beneden de 20 jaar en de bruid nog een ongerepte maagd is (en het huwelijk in strijd met de wet zonder dwang gesloten werd) in beide gevallen zijn de verwanten, die het huwelijk sloten, verantwoordelijk. De jongeling en jonge dochter zijn niet verantwoordelijk. Is in zulke gevallen het huwelijk nog niet voltrokken, dan zal de straf vijf graden lichter zijn dan in het geval het huwelijk reeds voltrokken is.

若媒人知情者各減男女犯人主婚罪一等不知者不坐

Middelaars of middelaarsters, van de overtreding bewust, optredende, worden één graad lichter gestraft dan de schuldig bevonden huwelijks-vaststellers van den jongeling en jonge dochter. Ingeval van onwetendheid zijn zij niet strafschuldig.

其違律爲婚各條稱離異改正[redacted]者雖會赦俱得免罪猶離異改正離異者婦女並歸宗

Al hetgeen bij verschillende artikelen omtrent scheiding na overtreding der huwelijkswetten is vastgesteld, wordt toegepast, niettegenstaande gratie moge zijn verleend. De gescheiden vrouwen keeren naar haar familie terug.

財禮若娶者知情則不論已未成婚俱追入官不知者則追還主

De bruidschat wordt, ingeval de overtreder desbewust handelde, verbeurd verklaard. Beging hij de overtreding onwetend, dan wordt de bruidschat aan rechthebbenden teruggegeven.

條例

BIJWET

凡紳衿庶民之家如有將婢女不行婚配致令孤寡者照不應重律杖八十係民的決紳衿依律納贖令其擇配

Ieder, die een slavin, die den huwbaren leeftijd heeft bereikt, niet uithuwelijkt, wordt gestraft met 80 slagen met den tiang.

Zijn de overtreders gegradueerden, dan zullen zij overeenkomstig de wet de straf mogen afkoopen; 1) zijn de overtreders niet-gegradueerden, dan zullen zij de straf aan den lijve moeten ondergaan.

De nalatigen zijn gehouden voor de slavin een gewenschte partij te kiezen.

---

1) Wettelijke afkoop van straffen aan den lijve, volgens de 納贖諸例圖, als aanhangsel gevoegd bij de 大清律例, kan door gegradueerden de straf van 80 slagen met den tiang (zie de tabel der vijf strafmiddelen hierachter) worden afgekocht:

door bemiddelden: . . . . voor 4 thails zilver, ruim $ 5
„ „ . . . . „ 8 picol rijst of
„ „ . . . . „ 16 „ graan.
„ onbemiddelden: . . . . „ 1 thail 5 tsi zilver, ruim $ 2.

Het al of niet bemiddeld zijn wordt door de autoriteit beoordeeld.

TABEL DER VIJF STRAFMIDDELEN.

I.

VIJF GRADEN VAN BESTRAFFING MET DEN THAI.

Personen, wier strafschuldigheid gering is, worden gestraft met slagen, toe te brengen met een stuk dun riet, en wel met ten minste tien en ten hoogste vijftig slagen, in dier voege dat er vijf graden, elk van tien slagen gevormd worden, dus tien, twintig, dertig, veertig en vijftig slagen. Tegenwoordig wordt gebezigd een lat van een gespleten bamboe. (1)

II.

VIJF GRADEN VAN BESTRAFFING MET DEN TIANG.

Personen, wier strafschuldigheid groot is, worden gestraft met slagen, toe te brengen met een dik stuk riet, en wel met ten minste zestig en ten hoogste honderd slagen, in dier voege dat er vijf graden, elk van tien slagen gevormd worden, dus zestig, zeventig tachtig, negentig en honderd slagen. Tegenwoordig wordt gebezigd een lat van een gespleten bamboe. (1)

---

(1) Tabel van de straf-werktuigen.

De lat van een gespleten bamboe:

Aan het dikke einde breed: circa 7 c. m.

" " dunne " " : " 5. 25 c. m.

Lengte: 1. 952 M.

Gewicht, niet te boven gaande 2 kati.

Te vervaardigen van een gespleten bamboe, waarvan de grove aanhangsels: geledingen, vezels en wortels moeten zijn weggenomen en overeenkomstig de aangegeven afmetingen.

Degeen, die de slagen moet toebrengen, houdt het werktuig aan het dunne einde vast en richt de slagen op de billen.

III.

VIJF GRADEN VAN DWANGARBEID.

Personen, wier strafschuldigheid nog grooter is dan die van hen welke met slagen gestraft worden, worden veroordeeld tot het ondergaan van een zeker aantal slagen en tot dwangarbeid binnen de provincie van hun geboorte, in den vorm van diensten als postlooper of eenige andere lichamelijk vermoeiende arbeid ten bate van den staat.

Dwangarbeid wordt opgelegd van één tot drie jaar, in dier voege dat er vijf graden gevormd worden nl.

1	jaar	met	60	slagen	met	den	tiang (zie II)
1½	„	„	70	„	„	„	„
2	„	„	80	„	„	„	„
2½	„	„	90	„	„	„	„
3	„	„	100	„	„	„	„

zoodat de graden opklimmen met 10 slagen en een half jaar dwangarbeid.

IV.

DRIE GRADEN VAN VERBANNING.

Personen, die zware misdaden hebben gepleegd, maar nog niet de doodstraf hebben verdiend, worden gestraft met slagen met den tiang (zie II) en met levenslange verbanning naar oorden, welke van hun woonplaats verwijderd zijn van 2000 tot 3000 li (1 li = circa 567 M.,) in dier voege dat er drie graden gevormd worden, nl:

2000	li	met	100	slagen	met	den	tiang
2500	li	„	100	„	„	„	„
3000	li	„	100	„	„	„	„

zoodat de graden voor de verbanning opklimmen met 500 li.

V.

DE TWEE DOOD-STRAFFEN.

Wurging: het lichaam blijft een geheel vormen.

Onthoofding: romp en hoofd van elkander gescheiden.

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN,

ONDER REDACTIE

VAN

Mr. J. H. ABENDANON

EN

P. J. F. LOUW.

DEEL XXXVIII.

AFLEVERING 3.

De verhalen bedoeld op pag. 273 zullen in de volgende aflevering opgenomen worden.

BATAVIA.
ALBRECHT & RUSCHE. | 's HAGE
M. NIJHOFF.

1894.

NADERE OPMERKINGEN OVER DE MALEISCHE BEWERKINGEN

VAN DE

GESCHIEDENIS DER 10 VIZIEREN,

Hikajat Golam (Hik. Zadabaktin, Hik. Azbak), Hik. Kalila dan Damina (laatste gedeelte), en de daarvan te onderscheiden, bij de Maleiers voorhanden uiteenloopende Hikayat's Baktiyar,

DOOR

DR. J. BRANDES.

Toen door schrijver dezes indertijd zijn opstel „Het onderzoek naar den oorsprong van de Maleische Hikâyat Kalila dan Damina ingeleid", in den aan Prof. Dr. M. J. de Goeje den 6en October 1891 aangeboden feestbundel, geschreven werd, had de aflevering van de Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, waarin voorkomt Prof. Th. Nöldeke's „Ueber die Texte des Buches von den zehn Veziren, besonders über eine alte persische Recension desselben", Bd. XLV (1891), afl. 1, bl. 97—143, de boekerij alhier nog niet bereikt, terwijl daar inmiddels ook nog eenige boekwerken voorhanden kwamen, toenmaals nog niet aanwezig, zooals Lescallier, Baktiyar ou le Favori de la Fortune, Paris 1805, en G. Knös, Historia decem vezirorum et filii regis Azad Bacht, insertis undecim aliis narrationibus in usum tironum ad codicem manuscriptum Cahirensem Göttingae 1807. Aangezien met behulp van de genoem-

de bronnen hetgeen door mij gesteld moest worden, nog iets nader kan worden gepreciseerd, volge hier eene tweede aanvulling van het in dat opstel door mij behandelde, en wel eene met betrekking tot de in de Maleische bewerking der Kalilah wa Dimnah ook voorhandene serie van vertellingen, die „met meer recht, of eigenlijk, thuis behooren in de hikajat Gholam en een der bestaande redacties van de geschiedenis van Baktijar". (Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XXXVI, bl. 395), of, voor velen zeker duidelijker uitgedrukt, in de Geschiedenis der 10 vizieren en den zoon van Azad-Bacht.

I.

HIK. GOLAM EN HIK. KALILA DAN DAMINA (LAATSTE GEDEELTE).

Wat indertijd door mij, grootendeels met gegevens gaandeweg door anderen verstrekt, kon worden vastgesteld, was, dat er bij de Maleiers van het genoemde verhaal verschillende redacties voorkomen, die in twee soorten kunnen worden gesplitst, namelijk eensdeels bewerkingen waarin vele verhalen een plaats vonden, en anderdeels anderen, waarin de ingeschoven verhalen niet talrijker zijn dan een negen-tal; voorts dat deze laatsten te beschouwen zijn als de eigenlijke tegenhangsters van het verhaal der 10 vizieren, en ik verwees naar de Hollandsche vertaling van de 1001 Nacht, die te Utrecht in 1848 verscheen, en op die van Galland (?) gebaseerd is, bepaaldelijk met het oog op de groote overeenkomst tusschen hetgeen men van die verhalen aantreft in de Maleische Kalila dan Damina en de versie in die vertaling vertegenwoordigd.

Hierbij dient men in het oog te houden, dat in de Kalila dan Damina het raamverhaal van de geschiedenis der 10 vizieren vervallen is, omdat de verhalen in dat van de Kalila dan Damina (Somasanma vertelt daar aan de vier zonen van Iskandar sjah) werden ingeschoven, en, voorzoover het boek tot nog toe bekend werd, de reeks er niet volledig

is, daar men er slechts 6, zegge 7, van de 9 verhalen aantreft [1]). Misschien zou het daarom dan ook beter zijn geweest, zoo ik in mijn opstel in dien feestbundel de vergelijking nog iets verder had voortgezet, en ook een dier ingeschoven verhalen nog eens in nadere beschouwing had genomen, dan op bl. 27 geschiedde.

Wat daar werd nagelaten, gebeure thans, daarvoor, zooals nu aangewezen is, nadat Prof. Nöldeke dat verhaal tot een meer speciale behandeling uitkoos, het verhaal nemende van „de(n) koning, die zijn twee ministers doodt" (bij Nöldeke: Dâdhbîn).

Bij zulk eene vergelijking moet de langere, de vele verhalen bevattende, Maleische bewerking, die meer speciaal Hikayat Baktiyar moet heeten, buiten de beschouwing blijven. Althans wat mij betreft. Ware het niet, dat mij later een fragment van een langere Baktiyar, een tweede deel, leverende verhaal 39—67 (begin), waarmede het boek nog niet uit is, in handen gekomen was, dan zou zich mijne kennis van dat geschrift niet verder uitstrekken, dan door mij t. a. p. bl. 23 is medegedeeld. Hetgeen mij gewerd levert evenmin iets, dat hier voor vergelijking in aanmerking zou kunnen worden gebracht, en zooals ik t. a. p. schreef, „zijn vermoedelijk ook al de ingeschoven verhalen" er in, „andere" dan in het 9 verhalen bevattende geschrift, waarbij wij ons hier hebben te bepalen [2]).

Het verhaal van den koning, die zijn beide ministers doodt, is in de Kalila dan Damina te vinden in de 1e ed., bl. 408 — 434 en in de 2e ed. bl. 357 — 380.

Verkort is het beloop als volgt:

(5e *ingeschoven verhaal*, *Kal. dan Dam.*)

* In een zeker land had de koning, Ibrahim geheeten, twee ministers, Kamkari en Kardari, en had de eerste van deze

---

1) 1. De ongeduldige prins; 2. De ongelukkige koopman; 3. Abu Sabar; 4. De koning van Yaman (het oor); 5. De koning, die zijne twee ministers doodt; 6. De koning van Abessinie, zijne gemalin en haar voorkind; 7. De driftige koopman en zijne zonen.

2) Over die langere Hikayat Baktiyar beneden II.

twee een schoone, verstandige en vrome dochter, Bijakari [1]). Genoemde koning nam, aan Kardari de zorg voor zijn rijk latende, Kamkari eens mede op jacht. Kardari ziet, plichtvergeten rondslenterende, de schoone dochter van zijn ambtgenoot in het bad gaan. Begeerig geworden, verzint hij een list om haar zich te verwerven, inziende dat Kamkari zelf haar hem nooit schenken zal. Hij zal den koning van haar bestaan in kennis stellen, zoo zal deze haar huwen, dan zal hij tusschen hen beiden twist kunnen stoken, de koning zal haar verstooten, dan zal hij om haar kunnen vragen, en de koning zal hem dit genadeblijk zeker niet ontzeggen. Als de koning is teruggekeerd, doet hij, wat hij besloten had te doen. Zijne mededeeling maakt op den vorst een diepen indruk. Hij vraagt Kamkari om zijne dochter, maar deze weigert zelf 's vorsten gemalin te worden, omdat ongelijk, zij een meisje van zoo veel geringer afkomst en hij een vorst, niet wel paren kunnen [2]), maar tevens is zij het eens met haren vader, dat men òf moet toegeven, òf wegvluchten. Als de vorst, na drie dagen, laat informeeren, wanneer zij tot hem komen zal, vraagt Kamkari een zeven dagen uitstel, wat toegestaan wordt, al ware het nog een maand, heet het, en vlucht daarna met zijne vrouw en dochter naar Ispahan. Nauwelijks heeft koning Ibrahim dat vernomen of hij zendt Kardari hun achterop met het bevel hem bij verzet te dooden. Kardari achterhaalt hem bij een rivier en brengt hen terug. De koning gaat hun bij hun aankomst tegemoet. Hij vraagt Kamkari eerlijk te zeggen of hij zijne dochter al dan niet wil afstaan, maar slaat hem tegelijkertijd met een stok, dien hij in de hand had, toen hij naar buiten trad, de hersens in, en Bijakari wordt in het paleis gevoerd. Als nu kort daarop de koning haar laat vragen, of zij ook iets wenscht, vraagt zij haren zoogbroeder, Kijakari, bij zich

1) Er zij opmerkzaam opgemaakt, dat alle eigennamen hier ongewijzigd overgenomen worden in den vorm, waarin zij in de bronnen voorkomen.

2) Hier een ingeschoven vertelling: de neushoornvogel en de musch, 1e ed. bl. 412 — 418, 2e ed. bl. 361 — 366, zie beneden.

te mogen hebben. De vorst staat dit toe. Tevens laat hij zich door den *kali* (قاضى) met haar in den echt verbinden en hun huwelijk blijkt geenszins een ongelukkig te zijn. Op een zekeren dag wordt Ibrahim's rijk evenwel plotseling door Roehham overvallen. Men rust zich snel ten strijde, en de vorst trekt den vijand tegen, wederom zijn rijk aan Kardari's zorg toevertrouwende. Het leger van Roehham is spoedig teruggeslagen, maar in dien tusschentijd had Kardari reeds getracht een aanslag op de vorstin Bijakari te doen, die hij, haar met Kijakari aantreffende, in haar paviljoen opzoekt. Haar er op wijzende, dat haar man de moordenaar is van haren vader, slaat hij haar voor met hem te vluchten. Met verontwaardiging wijst zij hem terug. Nauwelijks is de vorst terug of Kardari begeeft zich tot hem om, nog vóór Bijakari iets van het gebeurde aan den koning zal kunnen overbrengen, dien zijne voorstelling van de zaak te geven. Hij verhaalt hem dat hij een gesprek tusschen Bijakari en Kijakari heeft kunnen afluisteren. Zij treurde over haren vader, hij sloeg haar voor den vorst te vergiftigen, zij zou dit gemakkelijk kunnen doen, maar zij weigerde. Het gevolg is dat Kijakari op staanden voet gedood wordt, en de vorst dit ook de prinses wil laten doen. Nu komt Kardari echter tusschenbeiden. Zulks had zij toch niet verdiend, beter zou het zijn haar door een kameel, gebonden aan handen en voeten, door het bosch te laten sleepen, opdat zij op zulk een wijze haar einde vinden zou. De vorst besluit er toe. Zij wordt op een plank gebonden, en de kameel het bosch ingejaagd. Een engel drijft het dier naar een vlakte. Dientengevolge vindt Kardari, als hij haar gaat zoeken, haar niet, want ook het spoor van de kameel was onherkenbaar geworden. Na vijf dagen slaakt een engel hare banden, en spoedig vindt haar nu een kameelhoeder, van wiens kameelen er een ontloopen was, en die deze zocht, maar de hare vond, bij een bron, die daar vroeger ter plaatse niet was geweest, en God voor haar er had doen ontspringen. De kameelhoeder leidt haar

naar zijne woning, daar hem dat zeker zegen zou brengen, en neemt haar aan tot zijne dochter. Na eenigen tijd meent hij wel te doen haar aan den vorst (Ibrahim) aan te bieden. Hij begeeft zich tot hem, vertelt hem hoe hij haar vond, en zegt hem, als hem daarom gevraagd wordt, dat hij geen kans ziet haar tot hem te brengen. Ibrahim besluit zich naar de woning van den kameelhoeder te begeven. Den volgenden dag doet hij het. Hij herkent haar, en erkent dat hij aan haren schuld niet meer gelooven kan. Zij weigert hem naar zijn paleis te volgen. Zij verlangt, dat eerst Kardari gestraft worde; hij was de schuld van den dood van haren zoogbroeder en hare ellende, en dat alles omdat hij haar verlangde te bezitten. Ook als de vorst haar heeft toegezegd Kardari te straffen, weigert zij nog, daar zij verlangt, hem eerst van hare onschuld volkomen te overtuigen. De kameelhoeder wordt tot Kardari gezonden, om hem mede te deelen, dat de prinses zich ten zijnent bevindt. Zooals zij verwacht had, komt Kardari dadelijk mede. Hij doet haar wederom denzelfden voorslag, doch wordt nu door den koning, die zich verdekt had opgesteld, met één slag het hoofd van den romp geslagen. Met de vorstin keert de vorst dan naar zijn paleis terug, waar hij haar meer nog dan vroeger van zijne liefde blijk geeft, berouwvol als hij is over het zoo ondoordacht dooden van Kamkari en Kijakari, en het verbannen van de prinses. De kameelhoeder wordt ruim beloond.*

Schreef ik nu t. a. p., na een schets gegeven te hebben van het raamverhaal volgens hetgeen men vindt in die 1001 Nacht-vertaling, en de afwijkingen van die kleinere Hikayat Baktiyar (ten rechte Golam) te hebben opgesomd, „niet alleen in deze bijzonderheden loopt het verhaal, zooals het in de 1001 Nacht voorkomt, met die tweede versie er van uiteen. Een belangrijk verschil is ook, dat de volgorde der 9 ingeschoven verhalen bij beiden niet dezelfde is, en dat de verhalen in details, soms ook in het beloop, belangrijk verschillen. Dit is vooral van beteekenis met het

oog op de 6 verhalen, die uit dezen bundel in de Kalila dan Damina een plaats kregen. Want het komt aan den dag, dat de versie dier verhalen in dezen tekst, hoewel er belangrijke uitzonderingen zijn in een tegenovergestelde (beter afwijkende)' richting, zich vooral aansluit bij die der 1001-Nacht, terwijl ook de volgorde met die daar te vinden, op één uitzondering na, harmonieert", het is nu zaak de vergelijking verder door te zetten, om na te gaan tot welk resultaat men komt, als men daarbij ook gebruik maakt van het door Prof. Nöldeke medegedeelde, en hetgeen door de beide medegenoemde teksten aan de hand wordt gedaan.

Geven wij intusschen hier eerst nog een verslag van dit zelfde verhaal volgens de Hikayat Golam, uitg. Batavia 1860, zie aldaar bladz. 85—107. Wij moeten dit nog iets meer bekorten dan de reeds behandelde versie. Het oorspronkelijk is zeer gerekt door ellenlange redeneeringen, welker hoofddeugd misschien hare breedsprakigheid is. Wij bepalen ons daarom bij de hoofdlijnen.

(5e *ingeschoven verhaal, Golam*).

* In طيرنشه regeerde eens Koning دنداني. Zijne vizieren heetten زوزاكن en كاردن [1]), en de eerste had een dochter, Siti راوي. De koning hoort van hare schoonheid en deugden, — niet door den tweeden minister, hiervan althans wordt met geen woord gewaagd, — en vraagt haar aan haren vader ten huwelijk. Van zijne zijde heeft deze er niets tegen, doch zijne dochter moet er zelf in beslissen, daar zij reeds meerderjarig is. Zij weigert, om haar devoot leven te kunnen blijven lijden. Juist dit maakt den koning nog begeeriger. Hij dreigt zich met geweld van haar meester te zullen maken. Zij blijft echter vastbesloten, liever nog zou zij zich zelf te kort doen. Zij en hare vader besluiten diensvolgens te vluchten. De vorst zendt hun verschillende troepen achterop, zij worden gevonden, en teruggevoerd, en زوزاكن wordt door den vorst oogenblikkelijk

1) In de uitgave is de tekst, die over het algemeen niet bijzonder is, op bl. 86 zeer geschonden.

gedood, — op wat wijze wordt niet gezegd, — terwijl hij daarna met راوي huwt, دڠن دݢاݢهينڽ (*dĕngan digagahinja*). Als, na eenigen tijd دنداني zijne opwachting gaat maken bij den vorst, die zijne suzerein was, Koning خسرون, draagt hij aan haar en aan كاريدان alles over. Nu krijgt de laatste de vorstin, op een zijner wandelingen, te zien. In minnegloed ontbrand, zendt hij een oude vrouw tot haar om haar van zijne liefde te spreken, maar haar tevens te berichten, dat hij, zoo zij hem niet ter wille is, haar verderven wil. Siti راوي leest haar geducht de les, en al hare stekelige woorden (*pĕrkataan yang saupama mata panah jang mĕnikam kapada hati itu*) worden door de oude vrouw aan كاريدان overgebracht. Deze heeft spijt over hetgeen hij deed, vooral omdat het den koning ter oore zal kunnen komen, en hij zint dus op een middel om er zich uit te redden. Nu had دنداني van de bedienden van زوزكان, den vader van Siti راوي, een kok, خيرالطباخ geheeten, in dienst genomen, en bij haar in dienst gelaten, daar hij toch al zeer oud was, en deze was gewoonlijk in hare omgeving. Zoodra de vorst weer terug is, deelt كاريدان hem mede, als hij naar zijne gemalin vraagt, dat hij op een zekeren dag na het vertrek van den vorst stilletjes door iemand geroepen werd om met hem naar het verblijf van de vorstin te gaan, en dat hij daar een gesprek tusschen haar en den kok had aangehoord, dat hoogst ergerlijk was, en waaruit ook bleek, dat zij den vorst wilden vergiftigen. Onverwijld laat دنداني den kok onthoofden, en wil hij ook de vorstin laten dooden. Zij wil zich verdedigen, maar hij wil haar niet meer hooren en zien, en het is slechts door het tusschenbeidentreden van een *mantri*, فرج geheeten, dat aan haar het doodvonnis niet wordt voltrokken, maar hij haar naar de wildernis laat brengen, om haar op een plek, waar geen water aanwezig is, achter te laten. Als dat is geschied, wil het toeval dat خسرون

een zijner kameel-herders [1]), سبروان geheeten, uitzendt om weggeloopen kameelen op te sporen. Deze vindt haar. Hij staat versteld over hare schoonheid, geeft haar te eten en te drinken, en vraagt haar of zij met hem huwen wil. Zij verontschuldigt zich, maar verzoekt hem zijn welwillendheid zoover te drijven, haar naar een plaats te brengen waar zij water zal kunnen vinden om haar devotie te doen, en haar daar achter te laten. Hij doet het, maar verlaat haar niet, zonder eerst voor haar gezorgd te hebben. Daarop de kameelen spoedig vindende, meent hij, dat hij dat aan haren zegen te danken heeft, en bericht zulks na zijn terugkeer bij خسرون, aan deze. Begeleid door سبروان gaat nu deze vorst, met een groot gevolg, tot haar. Hij brengt haar, die weder biddende gevonden wordt, en eerst zeer weerstreeft, in staatsie naar zijn paleis over. Zij verhaalt hem hare lotgevallen, laat hem كاريدان, دنداني en فورج ontbieden, om hen naar recht en billijkheid hun straf te doen ontvangen, als dat zal zijn geschied, en eerst als dat zal zijn gebeurd, wil zij zijne gemalin worden. خسرون, die de chef van دنداني was (zie boven), laat hen halen. Achter een gordijn staande, laat Siti راوي كاريدان zijne snoodheden erkennen, en verwijt zij aan دنداني hetgeen hij haren vader aandeed. Hem laat zij, — op een zelfde wijze als hij eens haar vader doodde [2]), — volgens het jus talionis met een ijzeren knuppel den schedel inslaan, en كاريدان op een zelfde wijze, als haar overkwam, en op dezelfde plek, waarheen men haar had gevoerd, na een 80 knoetslagen in de wildernis plaatsen, فورج die haar van den dood had gered, wordt rijkelijk begiftigd en in دنداني 's plaats tot koning aangesteld. Als de door de wet vastgestelde tijd verstreken is, huwt zij met خسرون.*

---

1) De gedrukte tekst is ook hier zeer in de war.

2) De wijze, waarop dit geschiedde, werd in voorafgaande echter niet vermeld.

Wat deze laatste redactie betreft, dient reeds dadelijk opgemerkt te worden, dat de uitgave blijkbaar op een slecht handschrift berust. Dit is van minder beteekenis voor het beloop van het verhaal, dat daardoor nog niet zoo zeer heeft geleden, dan voor de er in voorkomende eigennamen. Dezen luiden in een ander handschrift van denzelfden tekst eenigszins anders, en wel zooals hieronder is aangegeven.

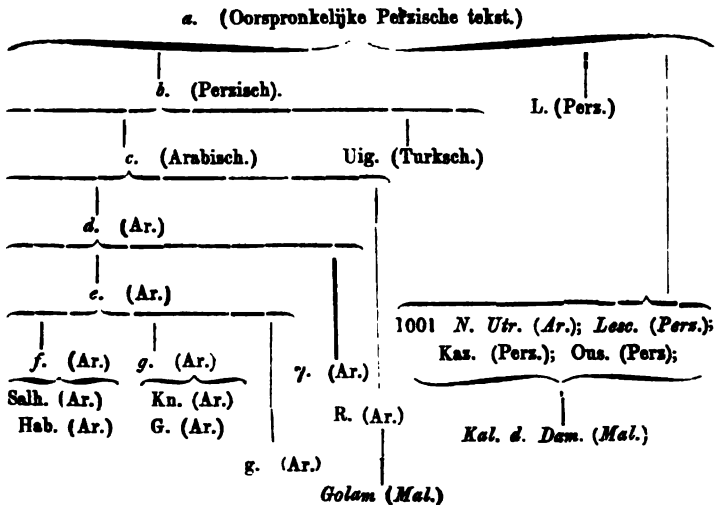
	Uitgave = Hs. v. d. Wall, 188	Hs. v. d. Wall, 182	Hs. v. d. Wall. 184 1)
Rijk	طيرنشه	طبرستان	طبرستان
Koning	دنداني	دادنين	دادنين 2)
Vizier I	زوزاكن	روزكان	روزكان
Dochter	راوي	اروي	اروا
Vizier II	كاريدان	كاردن	كاريدان
Opperkoning	خسروان	خسروان	خشروان
Kok	خير الطباح	خيرالطباح	خيرالطباح
Ambtenaar	فوج	فوج	فوج
Kameelhoeder	سبروان	سيروان	سبروان

Zooals men ziet, is het onderscheid tusschen de beide bij de Maleiers aan te wijzen redacties vrij groot, en gaat men dan ook met behulp van het hier medegedeelde en de berichten van Prof. Nöldeke, na op welk een wijze zij tegenover elkander staan, dan ontwaart men spoedig, dat men de door Prof. Nöldeke t. a. p. bl. 142 gegeven genealogische tabel der teksten, welken hem bekend waren, kan aanvullen op eene wijze als dit hier geschiedt, waar men die tabel, in cursief vermeerderd met hetgeen er bij kon worden gevoegd, gereproduceerd vindt.

---

1) De door dit Hs. geleverde tekst dient om het verschil, dat hem kenmerkt, vergeleken met Hs. v. d. Wall, 132 en 188, als een andere redactie gequalificeerd te worden, doch levert toch grootendeels zoo goed als woordelijk de verhalen in dezelfde bewoordingen als de beide andere exemplaren.

2) Ook ددائين, دائين

1001 N. Utr. = Duizend en één nacht, Arabische vertellingen, Utrecht 1848. Berust op Galland's (?) Fransche vertaling.
G = Hs. te Gotha 2652.
g = Hs. te Gotha 2654.
γ = Hs. te Gotha 2653.
Golam = Hikajat Golam, Batavia 1860.
Hab. = Habicht, 1001 nacht, VI, 191 volgg.
Kal. dan Dam. = Gonggrijp, Hikajat Kalila dan Damina, Leiden, 1e ed., 1876, 2e ed. 1892.
Kaz. = Kazimirski, gelithogr. uitg., volgens Basset [1]) van 1839.
Kn. = Knös, Historia decem Vezirorum, Göttingae 1807.
L. = Hs. te Leiden 593.
Lesc. = Lescallier, Bakhtiar Nameh ou le favori de la Fortune, Paris 1805.
Ous. = Ouseley, The Bakhtijar Nameh, London 1801.
R = Hs. 1001 Nacht van Dr. Reinhardt, tolk te Zanzibar, sedert in de boekerij te Gotha.
Salh. = Salhani, Contes Arabes, Beirouth 1890.
Uig. = Uigurisch (Turksch), zie Jaubert in Journal Asiatique 1827, I, 157 volgg., en Davids, Grammar of the Turkish language, London 1832, bl. 171 volgg.

Of in woorden: de eene versie bij de Maleiers, nl. die welke men aantreft in de Kalila dan Damina sluit zich aan

1) Basset, Contes Arabes, Histoire des dix vizirs traduite et annotée, Paris 1883, vormt een deeltje van de bij Ernest Leroux verschijnende Collection de Contes et Chansons populaires. Het boekje, dat een belangrijke inleiding bevat, levert een vertaling van Knös's Historia decem Vezirorum. De auteur

bij die der 1001 Nacht-vertaling van Utrecht (1848), der Fransche vertaling van Lescallier (1805), der Engelsche van Ouseley (1801), en van den tekst van Kazimirski (1839), met dien verstande, dat men eenige verschilpunten, waarover nader, toch niet uit het oog zal mogen verliezen., en

de andere, die der Hikajat Golam, bij den tekst van het Reinhardtsche handschrift (R), dat voor eenige jaren het eigendom van de bibliotheek te Gotha werd.

Kon zulks, wat de nadere overeenkomst tusschen de verhalen in de Kalila en Damina en in die 1001 Nacht (Utrecht 1848) aangaat, reeds vroeger worden geconstateerd, na eene inzage van Lescallier's boekje bleek het, dat dit zoo goed als hetzelfde levert als die 1001 Nacht-vertaling, terwijl uit Prof. Nöldeke's opgaven omtrent Kazimirski's en Ouseley's teksten blijkt hoe zeer ook dezen, die naar hetgeen men in de voorrede bij Lescallier omtrent Ouseley's vertaling leest te oordeelen, een schraler tekst moeten leveren dan Lescallier gebruikte, tot dezelfde categorie moeten behooren als de redactie, vertegenwoordigd in de Kalila dan Damina, waar zij zich evenzeer voor een deel minder vol, ijler vertoont dan in die twee vertegenwoordigsters van deze van de andere zoo zeer afwijkende versie, die mij uit eigen aanschouwing bekend werden (1001 Nacht Utrecht en Lescallier).

Prof. Nöldeke karakteriseert Kazimirski's en Ouseley's tekst, met het oog op het door hem gekozen verhaal, na gezegd te hebben, dat alle hem bekende overige teksten, op eene enkele bijzonderheid na, van ondergeschikt belang, zeer dicht bij elkander staan, aldus: „Ausnahmsweise

vergist zich als hij als uitgever van de geschiedenis van Behzad (in het Maleisch Leesboek) Niemann noemt, in plaats van van der Tuuk, bl. XI, en 199, en er dient opgewezen te worden, dat hetgeen men bij Newbold, Political and statistical account of the British Settlements in the Straits of Malacca, London 1839, II, 328, vindt, ontleend werd aan een Hikayat Golam, zie t. a. p. en het opstel in den Feestbundel, bl. 102. In welke richting zijne zeer voorzichtig gestelde veronderstellingen omtrent de afkomst der Maleische uitloopers gewijzigd moeten worden, blijkt uit dit opstel.

zeigt jedoch bei dieser Erzählung der jüngere Persische Text (Kaz. Ous.) auch materiell sehr starke Abweichungen von L. Es genügt, darauf hinzuweisen, dass Chosrau da ganz fehlt und Dâdhbîn seine Frau wiederkriegt; der Hirt hat diese in sein Haus gebracht und holt den Kârdâr; der verräth sich und wird vom König getödtet; kein andrer Text hat dies". Èn Lescallier èn die 1001 Nacht geven met de Kalila dan Damina hetzelfde, en het is dus wel niet noodig voor de overeenstemming van die 5 teksten (Kaz., Ous., 1001 Nacht Utrecht, Lescallier en Kal. dan Damina) nog een nader bewijs te leveren, evenmin als zulks noodzakelijk zal zijn, waar het zou gelden het groote verschil te doen gevoelen, dat de Hikajat Golam van die 5 teksten scheidt, daar zij zich aansluit bij al die anderen, zooals reeds bleek, en wel voornamelijk bij R.

Voor dit laatste, dat de Maleische Hikajat Golam een tekst vertegenwoordigt, zooals men dien vooral in R (het Reinhardtsche handschrift) terugvindt, kunnen eenige bijzonderheden worden opgesomd.

De tekst toch van dat handschrift verschilt op sommige punten, zooals uit Prof. Nöldeke's opstel blijkt, weer van, die anderen, welke er in hoofdzaken mede overeenkomen (L., Uig., γ, g, Hab., Kn., G., en Salh.).

Daartoe behoort o. a. dat uitsluitend in R. de persoon, die optreedt als de vertrouwde van اروي, — zoo heet de prinses in alle Arabische teksten [1]), en in dezen alleen, evenals zij haren vader unaniem زوركان noemen, waar in de Perzischen [2]) كمكار zijn naam is, — een kok is, iets wat men slechts in L., waar hij „Hîr de kok" heet, terugvindt. Hetzelfde vindt men in de Hikayat Golam.

Zoo heet de opperkoning in γ خسروه, en in de andere Arabische teksten كسري, maar in R. خصروان en خضرون

1) Behoudens 1001 Nacht Utrecht.

2) En 1001 Nacht Utrecht.

wat ontstond uit خسرو خسروان in L. De Hikayat Golam geeft ons خسروان.

Zoo wordt, en de voorbeelden worden gezamenlijk klemmend, de ambtenaar, die den vorst (Dadbin) weet over te halen de prinses niet zoo dadelijk te laten dooden, waar hij, behalve in γ, dat hem مهمرن noemt, elders geen naam draagt, uitsluitend in R. فرخ geheeten, dat men in de Hikajat Golam te zijner plaatse als نوح terugvindt [1]).

Kleinigheden zonder twijfel, maar kleinigheden, die als men de genealogie van verschillende redacties van hetzelfde verhaal wil traceeren een groot gewicht in de schaal leggen, en afdoend kunnen zijn, en hier, waar men omtrent de Hikajat Golam elders medegedeeld vindt, „dat zij uit het Arabisch door een zekeren ʿAbdu'l Wahhâb van Siantan in het Maleisch zou zijn vertaald" [2]), het recht wel geven te stellen, dat deze Maleische versie direct op een exemplaar van den Arabischen tekst berust, zooals die voorkomt in genoemd handschrift te Gotha [3]).

Waar het nu geldt, wat de hoofdzaak was, de eigenlijke afkomst te traceeren van de Kalila dan Damina, zal verder de Hikajat Golam, evengoed als die grootere Hik. Bak-

---

1) Nog een voorbeeld is het volgende. Gewoonlijk treft men in het hoofdverhaal voor de vizieren geen eigennamen aan. In de vele, verschillende bewerkingen ontmoet men er echter nu en dan een. Zoo geeft Prof. Nöldeke (uitsluitend) uit R, bl. 141, noot 2, voor den vizier van den 7en dag كمال; op bl. 122 (waar de 7e dag begint) van de Hik. Gol. leest men: *maka tatkala pada hari yang katudjuh itu, datanglah saorang wèsirnja namanja Kamal.* De *wèsir* van den 4en dag, in R. نرشاه, is in de Hik. Gol. naamloos, daarentegen heet die van den 5en dag er جمهر يونس. Te beginnen met den 8en dag treden alle viziers te gelijk op.

2) Pijnappel, Bijdr. T. L. en Vk., 3e Rks., V, 175, doch reeds anterieur aan deze, de Hollander, zie diens Handl. t. d. kennis der Mal. taal en letterkunde, 1e ed. (1845), bl. 161, no. 23.

3) Opmerking verdient het intusschen, dat het 10e ingeschoven verhaal van R in Hik. Golam ontbreekt, zie de tabel beneden.

tiyar, buiten het nadere onderzoek kunnen worden gelaten, terwijl men zijn aandacht zoo veel te meer zal moeten vestigen op die andere uitloopers van het verhaal van de 10 vizieren, zooals dat vertegenwoordigd wordt door Lescallier's vertaling en de zich daarbij aansluitende teksten.

Vergelijkt men hetgeen men vindt bij Lescallier en in de 1001 Nacht (Utrecht), dan wordt men getroffen eensdeels door de groote overeenkomst, anderdeels toch oók weer door kleinere en grootere afwijkingen in details.

Als een voorbeeld daarvan kan bijv. worden gewezen op het gedeelte, dat handelt over de vlucht van Kamkar met zijne dochter.

In de 1001 Nacht (Utrecht) leest men:

(*Fragm. tekst* 1001 *Nacht, Utrecht.*)

*Kamkar kuste den grond, en vertrok vervolgens naar het huis zijner dochter. Terstond begonnen beiden alle toebereidselen te maken, die tot hunne vlugt noodig waren, en nog denzelfden nacht, verlieten zij, door twee getrouwe slaven vergezeld, de stad. Toen de sultan den volgenden morgen de vlugt van den vizier met deszelfs dochter vernam, geraakte hij in grooten toorn en gaf terstond bevel om hem na te zetten. De vizier Kardar wilde aan niemand anders de vervolging overlaten, en beloofde de vlugtelingen zelf te zullen opzoeken, waar zij ook mogten verborgen zijn. De sultan liet deze zaak aan zijn zorgvuldigheid over en bedankte hem voor zijnen ijver. Kardar zette deze zaak met zooveel ijver door, dat hij binnen twee dagreizen de beide vlugtelingen inhaalde. Hij liet hem boeien aanleggen, en deed hem zoo naar de hoofdstad terugbrengen. „Ellendige!" riep de sultan uit, zoodra hij Kamkar zag, „waar hebben uwe vermetele stappen u heen gevoerd?" En tevens wierp hij eenen stoel met zulk een geweld naar hem toe, dat hij den ongelukkigen vizier de hersens verbrijzelde, die oogenblikkelijk overleed.

bij Lescallier:

(*Fragm. tekst Lescallier*).

*Kamkar baisa la terre et se rendit auprès de sa fille. Ils s'occupèrent sans délai des préparatifs de leur départ, et dès la même nuit ils partirent accompagnés de quelques esclaves affidés, et s'éloignèrent en diligence. Lorsque le jour parut, le roi ayant appris la nouvelle de la fuite de Kamkar et de sa fille, en fut affligé et courroucé à l'extrême. Il donna ordre de suite de faire partir quarante de ses serviteurs à leur poursuite. „Moi aussi, dit Kardar, j'irai avec eux à la recherche de ces fugitifs; quelque part qu'ils se soient cachés, je les amènerai aux pieds de votre majesté". Le roi, très-satisfait de cette proposition, y consentit, et ils partirent tous à la recherche de Kamkar et sa fille. Après deux jours de marche, ils les decouvrirent sur les bords d'un étang; ils se saisirent de leurs personnes et de leurs serviteurs, les garrottèrent et les conduisirent devant le roi. Dès que le roi eut apperçu Kamkar, il s'écria: „Ah scélérat? mauvais sujet et mauvais coeur! d'où viens tu?" En disant ces mots, il saisit une chaise, et la lança dans sa fureur à la tête du vizir. Ce coup fut si violent que Kamkar eut le crâne fendu et mourut à l'instant. *

Een zelfde verhouding is er te constateeren in het spoedig daarop volgende gedeelte, dat den toestand van de prinses schetst, als zij in den harem is opgenomen:

(*Fragm. tekst* 1001 *Nacht, Utrecht*).

Hij (de vorst) liet terstond den kadi en de ulema's roepen, en beval hem het huwelijksverdrag op te stellen. Hierop liet hij haar in zijnen harem brengen, en liet al de slaven, die haar gewoonlijk bedienden, bij haar; slechts den man, die haar had opgevoed, zonderde hij daarvan uit, en verbood hem den toegang tot den harem. Deze scheiding bedroefde den getrouwen Mentor zeer; hij schreef onderscheidene malen aan zijn gebiedster, verzocht haar den sultan te verzoeken, dat hij weder bij haar mogt worden toegelaten, en verklaarde, dat hij van hartzeer zou sterven, indien zijne bede onverhoord bleef. De nieuwe sultane

verzocht haren gemaal om deze gunst, die hij haar niet kon weigeren. Deze vriendelijkheid en de zorgvuldigheid, die de sultan aan de dochter zijns viziers betoonde, deden haar van lieverlede haar wreed verlies vergeten, en zij begon reeds zich aan het leven in den harem te gewennen.*

(*Fragm. tekst Lescallier*).

* Il fit appeler tous les juges et les interprètes de la loi, ainsi que les parens, fit passer un contract, et ordonna de conduire la demoiselle dans son sérail. Il lui laissa sa maison et ses domestiques tels qu'elle les avait, sans y rien déranger, excepté cependant un serviteur fidèle, personnage bouffon, qui avait élevé la demoiselle, à qui l'accès du sérail fut interdit. Ce serviteur, affligé de cette séparation, écrivait fréquemment à sa maitresse pour solliciter sa rentrée: „Ecoutez ma prière, lui disait-il; parlez au roi pour moi; représentez-lui la situation fâcheuse où je me trouve, le chagrin que j'éprouve; j'espère que sa majesté consentira à me faire rentrer à votre service: si je suis refusé, je mourrai de douleur". La demoiselle fut touchée de l'affection de ce serviteur; elle parla au roi, et enfin obtint son entrée au sérail. La fille de Kamkar s'accoutumait à sa situation; elle passait dans le sérail une vie tranquille et heureuse.*

Doch, hoe dit verder ook zij, over het algemeen kan er slechts worden gezegd, dat Lescallier's tekst iets breedsprakiger is, wat meer woorden gebruikt, en enkele malen daar een gesprek geeft of een in monoloog gebrachte gedachte of uiting, waar in de 1001 Nacht meer in den 3en persoon of in een oratio indirecta wordt verteld; overigens volgen beide elkander meerendeels geheel op den voet, en staan zij zoo dicht bij elkander, dat men den een telkens in den ander herkent of terugvindt, en wil men dus het verschil laten zien, dat de Mal. versie in de Kalila dan Damina van hen beide scheidt, dat zal men, mits men niet uit het oog verliest, dat ook zij kleine verschilpunten geven, en men in het algemeen in het oog houdt, dat de versie van

Lescallier veeltijds toch nader aan die der Kalila dan Damina staat dan die der 1001 Nacht, kunnen volstaan met zich bij één van hen te bepalen.

Kiezen wij daartoe wat Lescallier aanbiedt, en geven wij hier nu ook nog een overzicht van het verhaaltje volgens zijnen tekst in denzelfden trant als dit boven met de beide Maleische reeds geschiedde.

(5e *ingeschoven verhaal Lescallier*).

* In de oude jaarboeken wordt verhaald, dat er eens een koning leefde, Dadine [1]) geheeten, van wiens twee ministers, Kamkar en Kardar, de eerste een schoone dochter had. Als de koning Kamkar eens op jacht heeft medegenomen, ziet Karkar, aan wien de zorg voor het rijk gelaten was, het meisje in een tuin. Zij maakt een diepen indruk op hem en hij begeert haar de zijne te kunnen noemen. Begrijpende, dat Kamkar zijne dochter aan hem niet zal afstaan, besluit hij den koning van haar bestaan in kennis te stellen; zoo zal hij zich den weg openen om haar, als zij 's konings gemalin zal zijn geworden, te bekladden, en haar na de scheiding voor zich zelf te vragen. Bij het hooren van de schildering harer schoonheid, door Kardar na hun terugkeer gegeven, geraakt ook de koning in extase, en als hij vernomen heeft, dat het Kamkar's dochter is van wie Kardar heeft gesproken, vraagt hij aan haren vader hem haar af te staan. Kamkar stemt toe, doch het meisje weigert, zij haakt niet naar een hoogen stand. Hij wijst haar op de vermoedelijke gevolgen van eene weigering. Zij zegt hem den koning te zeggen, dat men zijn verzoek inwilligt, doch 10 dagen uitstel vraagt; in dien tusschentijd kunnen zij vluchten. De koning keurt het goed, en ontslaat Kamkar voor 10 dagen van zijn dienstplichten. Vader en dochter maken alles dadelijk voor de vlucht gereed, en in denzelfden nacht nog verwijderen zij zich met een klein gevolg van eenige slaven. Den volgenden mor-

1) 1001 Nacht: Dabdyn.

gen bemerkt de koning hun vluchten reeds. Hij beveelt 40 man hen na te zetten. Kardar sluit zich oogenblikkelijk bij hen aan. Na twee dagen vinden zij hen bij een vijver. Zij worden gebonden bij den koning gebracht, die Kamkar met een stoel den hersenpan verbrijzelt. Zijne dochter weder aanblikkende, bedaart zijn toorn. Hij laat zich met haar in den echt verbinden, en haar naar den harem brengen, waar al hare vroegere bedienden haar mogen blijven bedienen, behalve een nar, een oude getrouwe dienaar, die haar had groot gebracht. Deze verzoekt haar intusschen den koning te vragen ook hem bij haar toe te laten, wat haar de koning nu ook toestaat, en zoo went Kamkar's dochter langzamerhand aan haren nieuwen toestand. Nu zoekt Kardar een nieuw middel om zijn doel te bereiken. Juist in deze omstandigheden wordt het rijk overvallen. De koning trekt in persoon tegen den vijand op. Kardar maakt van deze gelegenheid gebruik om zich met de vorstin in contact te stellen. Hij doet haar zijne voorslagen, die zij verontwaardigd van de hand wijst, zelfs als hij haar op den moord wijst aan haren vader gepleegd. Als nu de koning, na de overwinning te hebben behaald, op zijn terugtocht is, gaat Kardar hem, met andere grooten, te gemoet om hem in te halen, en vertelt hij hem, daar hij had ingezien, dat hij maatregelen moest nemen om de vorstin vóór te zijn, dat hij een gesprek tusschen haar en den nar heeft kunnen afluisteren, waarin zij aan deze hare liefde bekende en hem voorsloeg met haar te vluchten, als zij den koning zou hebben vergiftigd. Als de nar, op zijne gewone wijze, vol grappen, verschijnt, laat de koning hem binden, en doodt hij hem eigenhandig [1]), en is op het punt ook het meisje te dooden. Kardar smeekt genade voor haar. Hij slaat voor haar aan handen en voeten gebonden op een kameel in de wildernis van honger en dorst te laten omkomen. Hieraan wordt gevolg gegeven.

1) Hij hakt hem door midden.

Zij heeft vreeselijk te lijden, maar in haren uitersten nood God om hulp smeekende, en hem vragende haar toe te staan nog voor haren dood haar onschuld aan het licht te brengen, doet de Heer een bron ontspringen, die hare omgeving met frisch groen tooit, en slaken zich hare banden van zelf. Biddende vindt haar nu een kameelhoeder, wien een troep kameelen ontloopen was. Hij had haar kameel gezien, die haar niet had begeven, en haar met zijne schaduw tegen de zon beschutte, en deze voor één der zijnen aangezien. Hij staat versteld, want in die wildernis was (vroeger) nergens water, noch plantsoen. Hij neemt haar tot kind aan, geeft haar ten eten, en verzoekt haar voor hem te bidden. Nauwelijks doet zij dit, bepaaldelijk ook met het oog op zijne verloren kameelen, of deze komen uit eigen beweging tot hem. Hij brengt haar naar zijne woning, in de stad, en bericht den koning, als hij hem verslag doet over zijne kameelen, wat hem verder overkomen was. Deze laat zich dadelijk tot haar brengen, bespiedt haar van achter een gordijn, herkent haar en vraagt haar vergeving. Zij wil zich hem weder geheel geven, als hij Kardar's slechtheid zal hebben ontwaard. Deze wordt door den kameeldrijver ontboden tot eene dame, die hem gaarne ontmoeten wilde. Hij komt dadelijk, herkent haar, betuigt haar dat hij direct had getracht haar te redden, toen zij de wildernis werd ingejaagd, haalt al het voorgevallene op, en biecht zoo, zonder dat hij het weet, voor den koning zijne schurkenstreken. Als hij op haar wil toesnellen, treedt de koning van achter het gordijn te voorschijn, en doorboort hem daarop met een dolksteek het hart. Kamkar's dochter wordt door den vorst weder naar zijnen harem teruggeleid. Hij heeft hartzeer over de onrechtvaardige wijze, waarop hij haren vader had gedood, en zij brengt om dezelfde reden hare dagen in rouw en droefenis door. [1]) *

Wel beschouwd zou men het overbodig kunnen heeten

---

1) De belangrijkste verschilpunten met de 1001 Nacht bleken boven reeds.

om na het referaat, dat boven van dit verhaaltje volgens de versie in de Kalila dan Damina reeds gegeven werd, nog stil te staan bij de in het oogloopende afwijkingen welke den Maleischen tekst ook van deze hem zoo veel nader staande versie onderscheidt. Het is duidelijk, dat wat de Kalila dan Damina aanbiedt, niet rechtstreeks kan zijn gesproten, noch uit den tekst, vertegenwoordigd door die 1001 Nacht, die iets verder afstaat, noch ook eene vertaling kan zijn, zelfs geen vrije vertaling, van hetgeen in Lescallier's vertaling wordt weerspiegeld.

De Kal. dan Dam. geeft meer eigennamen: Bijakari (de dochter van den éénen vizier) en Kijakari (hare zoogbroeder = de nar bij Lescallier), Ispahan (voor het rijk, waarheen de vizier met zijn familie, niet zijn dochter alleen, vlucht), Roehham (als naam van het rijk, welks troepen den onverwachten aanval doen); of gedeeltelijk anderen Kamkari (voor Kamkar, Kamgar), Kardari (voor Kardar), terwijl Ibrahim in de plaats trad van Dabdyn of Dadine. Er wordt een uitstel van 7 dagen, niet van 10 dagen [1]) gevraagd; de koning zendt Kardari den vluchtelingen achterop; deze gaat hier niet uit eigen beweging; Ibrahim doodt Kamkari met een stok, niet met een stoel; de vertrouweling van het meisje is haar zoogbroeder, niet haar mentor, noch ook een nar; haar wordt hier het plan voorgeslagen den koning te dooden en zij weigert, terwijl het bij Lescallier en in de 1001 Nacht van haar uitgaat; zij is reeds vijf dagen in de wildernis voor hare uitredding door Gods tusschenkomst geschiedt, en zij wordt, op een plank gebonden, achter den kameel, er heen gesleept; Kardari gaat haar werkelijk zoeken, en aan den kameelhoeder is slechts één zijner dieren ontloopen, enz. enz. Zoodat, niettegenstaande de overeenkomst in het algemeene beloop van het verhaal

1) Toch is het getal 10 als algemeen getal in den Archipel frequenter dan dat van 7. Met de reeds verloopen 3 dagen (zie boven) maken die 7 dagen de som van 10 echter toch weer uit.

onloochenbaar is, daarnaast toch weder op een vrij groot verschil kan worden gewezen, iets wat zeker nog het best in het oog springt, als men de teksten woord voor woord vergelijkt, waartoe eene overname van die gedeelten van den Maleischen uitlooper, die beantwoorden aan hetgeen boven letterlijk overgenomen werd uit de 1001 Nacht, Utrecht en Lescallier, den lezer hier dadelijk in staat kan stellen.

Nadat de onderhandeling tusschen den koning en Kamkari gevoerd is door een derde, volgt daar:

(Fragm. tekst Kal. dan Dam.)

Hata sĕlang bĕbrapa hari lamanja, soedahlah mantri [1]) bĕrhalir, maka pada koetika tĕngah malam larilah iya dĕngan anak-istĕrinja, hĕndak pĕrgi ka nĕgari Ispahan. Dĕngan takdir Allah taala maka Ibrahim pon bĕroleh kabar bahoewa mantri Kamkari sudah lari dĕngan anak-istĕrinja. Maka radja pon mĕnjuruh mĕmanggil mantri Kardari, maka Kardari pon datang mĕngadap radja. Maka titah radja: He Kardari, katahui olehmu bahuwa Kamkari tĕlah lari dĕngan anak-istĕrinja. Hĕndaklah sigĕra ĕngkaw turut akan diya. Djaka mĕlawan, bunuh olehmu. Hata maka Kardari pon pĕrgilah dĕngan bĕrapa orang hulubalang mĕnurut mantri Kamkari. Sabĕrmula mantri Kamkari pon bĕrtĕmu iya dĕngan suwatu sungay, maka bĕrhĕntilah iya dari pada lĕlahnja bĕrdjalan itu. Sakutika maka mantri Kardari pon datang, lalu ditangkapnja akan mantri Kamkari, dibawanja dĕngan anak-isterinja kombali kapada radja. Satĕlah didĕngar radja akan mantĕri Kamkari sudah datang dibawa Kardari, maka baginda pon kaluwarlah dibawanja suwatu tongkat pada tangannja. Satĕlah dilihat radja akan mantĕri Kamkari, maka titah baginda: He, Kamkari! dĕmikiyanlah pĕkĕrtimu, ĕngkaw-pĕrdayakan aku. Djaka tiyada kaw-bĕri kata bĕnar kiranja kapadaku. Lalu dipalunja dĕngan tungkatnja kapada mantĕri Kamkari, maka pĕtjah tĕrpantjar

1) Dien de koning tot Kamkari had gezonden.

utaknja. Maka mantĕri Kamkari pon matilah, dan anaknja putri Biyakari itupon disuruh radja bawa masok kadalam astana. Satĕlah bĕrapa hari radja pon mĕnjuruh minta karilaan tuwan putri. Maka sahut putri Biyakari: Dimana dapat hamba mĕnjalahi diri hamba, karana hamba ini dalam tangan radja. Maka parentah radja bĕrlakulah atas hambanja, tĕtapi djaka ada kiranja radja akan bĕpĕrhambakan hamba, orang jang hina ini, ada sudara-hamba, yang susuan dĕngan hamba tiyada dapat bĕrtjĕray dĕngan hamba, maka itulah hamba-pohonkan kiranja kapada radja duduk bĕrsama-sama dĕngan hamba. Maka jang disuruh itupon kombali mĕngadap radja, bĕpĕrsĕmbahken sapĕrti kata tuwan putri Biyakari. Maka susuan yang bĕrnama Kiyakari itupon disuruh radja bawa masok kapada tuwan putĕri. Maka baginda pon mĕnjuruh mĕmanggil kali, maka datuk kali pon datang mĕmbatjakan kotbah nikah radja dĕngan tuwan putĕri. Satĕlah sudah radja nikah maka pĕrgilah baginda masok kapada tuwan putĕri, maka radja pon tĕrlalu amat bĕrkasihkasihan dĕngan tuwan putĕri, dan putĕri pon tĕrlalu amat tahu dari pada mĕlakukan maksud radja. Maka makin sangat kasih baginda, sapĕrti mĕnatang minjak yang pĕnuh rasanja; dĕmikiyanlah pada hati baginda; sadiyakala bĕrsukasukaan. *

Zoo is het geregeld, en zeker wel het in het oog loopendste daar, waar Kamkari zijne dochter van het huwelijksaanzoek van den vorst in kennis stelt, en zij zich daartegen verzet, er op wijzende, dat men in zijnen stand moet huwen: bĕtapakah kiranja hamba ini hĕndah dibĕrikan bapa akan istĕri radja! karĕna iya radja bĕsar, bĕrlaku barang kahĕndaknja, dan kita ini hambanja. Manakan dapat djadi isterinja. Yang radja itu, samanja radja djuga, dan hamba samanja hamba djuga, en alsdan, zooals boven reeds werd aangegeven, een geheel nieuw verhaal invlecht.

(*Het ingeschoven verhaaltje*) *in het 5e verh. Kal. dan Dam.*

* De *ĕnggang* (neushoornvogel) deed eens aanzoek bij

den *pipit* (musch) [1]), voor zijn zoon om diens dochter. Het aanzoek wordt aangenomen, en de jongelui huwen. Maar of dezen nu al lief tegen elkander zijn, dan wel onaardig, het jonge vrouwtje, de dochter van den musch, schoot er altijd eenige veeren bij in, en zij kon het niet meer houden. Zij loopt weg en gaat haren ouders haar beklag doen. Dit doet ook de *ĕnggang* bij zijnen vader, en deze zendt iemand om zijns zoons vrouw op te eischen. De musch geeft zijn kind echter niet weer af; hij zal, zegt hij, de zaak bij koning Sĕleman (Salomo) voorbrengen. Zij gaan beiden tot hem. Koning Salomo laat zich de zaak uiteenzetten, doch zegt dan, dat hij haar niet kan uitmaken. Zij moeten zich daarvoor wenden tot Saidi di Tandjung (Mijnheer van de landtong). Als deze hen, met een groote schaar volgelingen, ziet komen, vliegt hij weg naar een landtong. De *énggang* meent, dat hij het uit angst doet, en zendt iemand tot hem om hem het doel hunner komst bekend te maken. Dan moet hij zich met twee of drie personen slechts tot hem vervoegen, is het antwoord. In dien tusschentijd had de *ĕnggang*, terwijl zijne boden onderweg waren, honger gekregen en zich van een *kantjil* [2]) meester gemaakt. Deze erkent ten volle het recht van den *ĕnggang* hem te verslinden, maar verzoekt toch nog iets te mogen zeggen: „de koning der *ĕnggang's* is een groote koning, zijn geluid is ver hoorbaar en geweldig, vele vogels zijn hem ondergeschikt en zijn snavel is als koper zoo geel". De *ĕnggang* laat hem natuurlijk los, want het diertje was maar een schraal beestje en die loftuitingen waren om er zich voor te geneeren. Eenige oogenblikken later wordt die zelfde *kantjil* door een *ular-lidi* gepakt. Op nieuw zingt hij zijn versje, dat hij nu uitbreidt met: „de *ular lidi* is als de slang bij de optocht" [3]),

---

1) *Radja ĕnggang* en *radja pipit*, zooals gewoonlijk in de fabels.

2) Elders in de Kalila dan Damina wordt gewoonlijk van *pĕlanduk* en niet van *kantjil*, als in dit verhaaltje, gesproken.

3) Dit is de verklaring van den Heer Klinkert van *naga gĕntala*, terwijl

en met hetzelfde gevolg. Daarna wil een *bĕruk* (Lampongsche aap) hem pakken. Ook deze bezwijkt voor de vleierij, als het versje weer verrijkt is met: „de alleenloopende *bĕruk*, zal een afgod (*bĕrhala*) worden'', en hetzelfde geschiedt met een ouden man, als 's *kantjil's* lied, nu in zijn geheel, luidt: „*Radja ĕnggang radja pĕrkasa, Suwaranja luwas bĕrgambira* [1]), *Parohnja dari tĕmbaga kuning, Ular lidi naga gĕntala, Bĕruk tunggal akan mĕndjadi bĕrhala, Saidi yang tuwah mĕndjadi pĕrdana;* „de oude *said* wordt (nog) minister premier''. Deze brengt hem zelfs bij de rivier, uit vrees, dat wellicht een ander hem nog pakken zal. Nu verneemt de *ĕnggang* de boodschap van den Saidi di tandjung. Met den *pipit* begeeft hij zich tot hem. Beiden berichten hem, wat er aan de hand is, hem mededeelende, dat Salomo hen tot hem zond, en verzoeken hem tusschen hen recht te spreken. „Let, zegt het diertje dan, op wat ik doe''. Hij gaat naar de rivier, pakt een *kantjil* (die iets grooter is dan hij zelf was) aan, en trekt nu met deze om het hardst. De *ĕnggang* zegt hem het te laten, daar het te zien was, dat het hem erg vermoeide, en hij, kleiner dan die *kantjil*, hem toch niet zou kunnen vasthouden. Saidi di tandjung doet dat dadelijk, en wijst hen er nu op, dat hij en de *kantjil*, hoewel het verschil maar gering was, geen partij voor elkander waren; dit moest de *ĕnggang* maar eens op zich zelf en den *pipit* toepassen; een *ĕnggang* moest met een *ĕnggang*, en een *pipit* met een *pipit* huwen [2]). *

---

von de Wall, in overeenstemming met den tekst, *bahuwa ular yang bĕsar itu liyadalah yang lĕbih lagi dari pada naga yang didjadikan Allah taala dalam dunya ini*, zeer groot, enz. geeft. Met *naga gĕntala* is zonder twijfel *naga pĕrtala*, de wereldslang, de slang,die de wereld draagt of daaromheen ligt, bedoeld, zoo deze uitdrukking er zelf niet in schuilt.

1) In de Pĕlanduk djinaka, uitg. Klinkert van 1893, bl. 30, in een geheel ander, eigenlijk geen verband: *burung ĕnggang radja pĕksi, tĕrbang kĕras lagi bĕrbunji.*

2) Op de overeenkomst met Sĕrat Kantjil, ed. Samarang, bl. 46—49 (XIV, 21—XV 8), wees ik reeds vroeger. Men zie thans ook Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXVII, 138 (Dwerghertverhalen uit den Archipel; De door de firma G. C. T. van Dorp te Samarang uitgegeven Sĕrat Kantjil, no. 11).

Niet alleen door het inschuiven van deze *kantjil* (of *pĕlanduk*)-episode onderscheidt zich hier de Kal. dan Dam.; het betoog is ook een ander, want zij grondt zich op een ander argument. Waar men bij Lescallier bijv. vindt: „Mon très-cher et très-honoré père, je ne suis point faite pour le service d'un roi; mon inclination n'est point dirigée vers l'éclat des grandeurs et je m'acquitterais mal des devoirs qu'elles imposent. D' ailleurs, d'après les maximes des philosophes, le service des rois est comparable à l'eau ou au feu. Leur caractère et leur volonté sont, comme l'un et l'autre de ces élémens, destructeurs et changeans. Je ne saurais me résoudre à accepter cette proposition''; en zij in L. (den oudsten Perzischen tekst) zich verontschuldigt met de woorden: „O Vater, über den Freuden der Gottesverehrung ist nur im Herzen für die Lüste nichts übrig geblieben. Sei gütig und lege mir nichts unerträgliches auf'', en „O Vater wie sollte dem, der zu der Süsse der Annäherung an Gott angelangt ist, noch für (irdische) Ergötzlichkeiten etwas übrig bleiben, und wie könnte ein Herz, das die Freuden der Gottesverehrung hat kennen lernen, sich noch in die Natur des Königthums schicken?'', daar is de argumentatie in wezen een geheel andere, niet minder dan in de Arabische uitloopers [1]), want „in allen arabischen Texten, aber nur in ihnen, motiviert die Tochter des Vezirs ihre Weigerung, des Königs Frau zu werden, damit, sie wolle höchstens einen Gatten haben, der ihr an Rang n a c h s t e h e, [2]) damit sie das Uebergewicht habe''. [3]) De tekst van de Kalila dan Damina staat door deze uitbreiding, evenals in zoovele andere kleinigheden, geheel op zich zelf, en moet dus òf gebaseerd zijn op een versie, die tot op heden nog niet bekend werd, althans aan schrijver dezes niet, òf is een geheel vrije bewerking van een dan zeker zeer moeielijk te ontdekken prototype, daar, waar de afwijkingen zoo ver

1) Men zondere 1001 Nacht Utrecht natuurlijk weder uit.

2) Ik spatieer.

3) Nöldeke, t. a. p., 129 en 138.

gaan als hier, er naar het schijnt alsdan van verder traceeren moeielijk iets zal kunnen komen. Voorts zal men dan evenmin, zoo schijnt het mij toe, er in kunnen slagen, uit te maken of in dit geval de Perzische tekst of een Perzische tekst, bijv. die van Lescallier, het leven aan deze versie van eenige verhalen uit de 10 vizieren schonk, dan wel deze werkelijk op den Arabischen van die 1001 Nacht redactie berust. De afstand is, bij alle overeenkomst, te groot, en de vrijheid, die de steller zich in dit geval veroorloofd zou hebben, ontneemt ons zeker zoo goed als geheel de middelen tot de contrôle.

Nu heeft men er op te letten, en daarop mag hier wel eens gewezen worden, al ware het alleen maar, omdat er uit blijken kan, hoe moeielijk het is om zonder meer gegevens hier eenigszins zeker te gaan, dat een oosterling van het leveren van eene vertaling, zelf van een navertelling, behoudens bij uitzondering, een geheel andere opvatting heeft dan de westerlingen, wier vertalingen daarom echter ook niet altijd of geheel vrij van gebreken zijn. Veeltijds kent men de verhalen of geschriften door hooren voorlezen of hardop lezen, en ook dan, wanneer men ze weer wil geven met den tekst voor zich, kan bijv. het streven zijn een korter, beknopter verhaal, een soort overzicht of referaat, te geven, of wel juist het tegenovergestelde, een uitgebreider of fraaier tekst, die meer voldoet aan de eischen van de kunst naar den heerschenden smaak. Veeltijds zijn de verhalen zelf, de inhoud der geschriften, oude en algemeen bekenden, wier physionomien evenwel door de herhaalde overdracht, op welke wijze dan ook, zich langzaam wijzigen. Maar juist hierin schuilt voor het grootste gedeelte het geheim van die verregaande onderlinge afwijkingen, bijv. in de vele van vele Javaansche geschriften bestaande redacties, omdat men, mits men zich maar niet schuldig maakt aan fouten tegen de hoofdlijnen der vertellingen, en zelfs hierin kunnen wijzigingen worden aan-

gebracht [1]), schier algeheele vrijheid heeft het te verhalene over te brengen op zijne wijze.

Zoo men nu beweert, dat ook bij de Maleiers, vooral bij de zoogenaamde „volksboeken", van zulk eene vrijheid ruim gebruik gemaakt wordt en is, geloof ik, dat men niet veel tegenspraak ontmoeten zal. Het opgemerkte zal bij een nader onderzoek van verschillende producten dier literatuur, — en men heeft er een ruim veld voor soortgelijke studien, — zonder twijfel juist worden bevonden. Maar daarom zal het dan ook veiliger zijn om veeltijds niet te spreken van vertalingen, tenzij men uitdrukkelijk of eens voor altijd, te kennen geeft of aanneemt, dit woord te zullen gebruiken in eene in dit geval passender, doch bij ons ongewone beteekenis.

Dat bij een onderzoek als dat naar den directen oorsprong van de Maleische Kalila dan Damina, en de daaraan toegevoegde verhalen, die oostersche wijze van reproduceeren van een verhaal de zaak niet gemakkelijker, zelfs moeielijk maakt, is iets, dat niet vergeten mag worden, en weerhouden moet van voorbarig beslissen.

Op welke wijze de inhoud dier vele Maleische verhalen, uit westelijke streken, heeft plaats gehad, is nog een geheim. Men vindt in die verhalen te veel, dat naar Engelsch-Indië wijst, dan dat men niet moet veronderstellen, dat zij dat deel der wereld zijn doorgetrokken, misschien wel langs een weg en zigzag, en het is dus niet anders dan waarschijnlijk, dat er ook tusschen de versie van het verhaal der 10 vizieren, zooals men die fragmentarisch aantreft in de Kalila dan Damina, en de daaraan het meest verwante Perzische (Kaz., Ous., en Lesc.) en Arabische (1001 Nacht Utr.) er nog een Engelsch-Indische of meerdere, in een of meer landstalen, bestaan of bestaan hebben.

Tot deze gevolgtrekking leidt immers ook het feit, dat, terwijl èn het Sanskrit èn het Arabisch hier in den Archipel, door invloed van den godsdienst vooral, er door-

1) Mits zij maar zijn in den geest van het volk en van den tijd.

gedrongen zijn, het Perzisch er op kleinigheden na onbekend is gebleven en men daarnevens toch voor vele geschriften op een Perzisch prototype heeft te wijzen. Niet minder dan dit met Arabische boeken is geschied, heeft men, vooral in noordelijk Engelsch-Indië, waar het Perzisch de taal der administratie is geworden, een schat van Perzische geschriften leeren kennen, waarvan er velen door overzettingen of navertellingen in de landstalen gereproduceerd zijn geworden; en het is veel waarschijnlijker, dat de inhoud der in die geschriften aan te treffen verhalen, na dien koker te zijn doorgetrokken, den Archripel heeft bereikt, dan dat die geschriften rechtstreeksche afkomelingen van die Perzische immigranten in Engelsch-Indië zouden zijn.

Zoo al door hetgeen hier nog nader over de aan de Kalila dan Damina toegevoegde verhalen, in casu dat van den koning, die zijne twee ministers doodt, is opgemerkt, nog niet met zekerheid blijkt, dat deze Maleische uitlooper op een Engelsch-Indischen tekst in een der landstalen berust of berusten moeten, uit het gereleveerde bleek toch wel, dat er meer dan voldoende ruimte voor een of meer schakels bestaat tusschen den Mal. tekst en die vier anderen, en wellicht zal door het medegedeelde een ander in staat zijn de mogelijke gaping aan te vullen.

Ten einde daartoe nog iets verder mede te werken, plaatsen wij hier nog soortgelijke overzichten van nog 5 der 6 andere verhalen in de Kalila dan Damina, als boven van het, op voorbeeld van Prof. Nöldeke, hier nader bekekene reeds geschiedde. [1]) Daardoor en door de daarbij geplaatste aanteekeningen zal men in staat worden gesteld ook de verdere belangrijkste afwijkingen tusschen de verhalen in de Kalila dan Damina en de daar het dichtst bij staande versies te onderkennen, die, zooals men ontwaren zal, ook in deze overige verhaaltjes lang niet onbeduidend zijn.

---

1) Van het 7e verhaal is dit schrijver dezes niet mogelijk, daar hem er niets verder van bekend is dan door den Heer Gonggrijp aan het einde van zijn aanteekeningen er van is medegedeeld, zie beneden.

Zij zijn:

(*De in de Kal. dan Dam. voorkomende ingeschoven verhalen.*)

1. Een koning van Halab had een schoonen zoon, Bahzad geheeten. Toen deze 25 jaar oud was, verhaalde hem een zijner *bĕntara*, hoe hij eens naar Mĕsir gegaan om handel te drijven, halverwege Sam door *baduwi* was beroofd en achtergelaten in een bosch. Verstoken had hij toen in volle staatsie een prinses van Rum zien voorbijtrekken, die zich in een bloemhof ging vermaken. Die prinses, besluit Bahzad, moet zijne gemalin worden. Hoevele bezwaren zijn vader ook opwerpt, èn omdat de Vorst van Rum een zoo veel grooter Vorst is èn omdat deze een ander geloof aanhangt, hij blijft bij zijn verlangen, zoodat zijn vader hem eindelijk toegeeft en een huwelijksaanzoek doet. De gevraagde bruidsgift is zeer groot. Heel Halab kan haar niet bijeenbrengen. Om het ontbrekende te verkrijgen gaat Bahzad, die te ongeduldig is om te wachten tot men het zich zou hebben kunnen verzamelen, op roof uit. Zijne mannen worden echter verslagen en hij zelf raakt gevangen bij Amin Mahmud, die hem, als hij zijne geschiedenis heeft gehoord, volgaarne de ontbrekende som wil voorschieten [1]). Nu gaat Bahzad met Amir Mahmud naar Rum. Daar gekomen zegt Mahmud Bahzad zich eerst rustig te houden, hij zal den koning van Rum zijne komst berichten. Den volgenden dag wordt Bahzad toegelaten en de huwelijksgift afgedragen. Als de prins na eenige dagen op spoed aandringt, wijst de koning er op dat het door omstandigheden niet zoo vaardig gaat, maar ongeduldig als Bahzad is, blijft hij aandringen, zoodat de vorst hem naar den tuin van de prinses laat brengen. Zijn ongeduld brengt hem er zelfs toe de prinses te gaan begluren, terwijl zij zich, toen juist uit het bad komende, nog aan het kleeden is. Als dit opgemerkt

1) De eisch van Rum was *sapuluh laksa dinar*, (d. i. 10 × 10000) elders *saratus ribu dinar*. 70000 had men er in Halab bijeen kunnen brengen, de overige 30000 wil Amir Mahmud geven.

wordt, steekt men hem door den wand heen zijne beide oogen uit. De vorst van Rum weigert nu hem tot zijn schoonzoon te nemen. Amir Mahmud brengt hem weer naar Halab terug. Bahzad's vader en geheel Halab zijn zeer bedroefd, en later kan hij, omdat hij een lichaamsgebrek heeft, zijn vader na zijn dood niet opvolgen [1]).

2. Een zeer rijke koopman verliest het grootste gedeelte van zijn kapitaal. Voor het restant koopt hij zich tarwe, om daarmede zijn verlies weer te dekken. Eene overstrooming spoelt alles weg. Voor het geld, dat hij daarna voor zijn huis krijgt, dat hij van de hand doet, koopt hij zich een schip, maar nauwelijks is hij er drie dagen mede op zee, of het vergaat met man en muis, op hem alleen na, die zich op een plank nog kan redden. Aan strand gekomen, ontmoet hij Sahib Asuri, die hem, vernomen hebbende, hoe hij, van Andalas komende, op weg naar Yaman, schipbreuk had geleden, bij zich in huis neemt. Hij leent hem op de halve winst een som, en de koopman verdient nu weder veel geld, dat

1) Dit verhaal werd door Dr. van der Tuuk, volgens de Kal. dan Dam. redactie, reeds afzonderlijk uitgegeven in 1868, in zijn Maleisch leesboek van dat jaar. Wat ik in mijn opstel in den feestbundel zeide, dat Dr. van der Tuuk in deze uitgave ook eenige varianten opgaf uit een handschrift van een Hik.-Baktiyar, t. a. p. bl. 28, noot 2, is een lapsus, daar bl. III en IV, slechts geconstateerd wordt, dat het verhaal zich ook bevindt in een handschrift van de Baktiyar.

Bij Lesc. wordt de leeftijd van Bahézad niet vermeld, en heet de prinses van Griekenland Nicarine. De prins maakt zijnen vader zijn verlangen door tusschenkomst van den vizier bekend. De eisch is hier 100 *lack* (nl. *laksa* in de Engelsch-Indische beteekenis van 100000). De verhouding van het in Alap bijeengebrachte en het door den hier naamloozen koopman geschonkene is dezelfde, maar de sommen natuurlijk grooter. Zijn ongeduld brengt hem er toe om zoo maar naar de plaats te gaan, waar de prinses zich in een paviljoen bevond. Dat de koopman (Mahmud) hem weer naar Alep teruggeleidt, wordt niet vermeld.

In de 1001 Nacht kan men in Halep slechts 60 lak bijeenbrengen en geeft de koopman er dan ook 40. Overigens loopt het verhaaltje met Lescallier's versie zoo goed als geheel parallel. Dit houde men ook in het oog bij de aanteekeningen hieronder, daar deze voor zoover het de 1001 Nacht betreft, vooral zullen moeten dienen om in het licht te stellen, dat er tusschen deze versie en die der Kal. dan Dam. een iets grooter kloof bestaat dan tusschen deze laatste en die van Lescallier.

hij echter niet afgeeft, maar begraaft. Als hij weer heen wil gaan, en dat opgraaft, bespeurt Sahib Asuri dat; hij neemt hem alles af en jaagt hem weg. Weer even arm als kort te voren, komt hij bij vijf parelvisschers, die medelijden met hem hebben. Zij duiken eenmaal voor hem, halen alle vijf een parel op en schenken hem dezen. Na hen verlaten te hebben, neemt hij, als hij een Baduwi ziet komen, er twee in zijn mond, en bergt hij de drie anderen in zijn mouw. Onder het spreken verliest hij de twee eersten en hij moet ze afstaan. Van de drie anderen tracht hij er een in de stad te verkoopen. De Hindu, Maniktjata geheeten, aan wien hij ze aanbiedt, vermoedt, dat hij die wel gestolen hebben zal, pakt hem bij den hals en roept zijn bedienden te hulp, voorgevende, dat hij hem bestolen heeft. Hij wordt voor den *mantri* gebracht en daarna tot den koning, die hem gevangen laat zetten. Maniktjata belooft, op aanraden zijner gezellen, den *mantri's* en den koning een geschenk te zullen geven, als hij zijn goed terug zal hebben. Maar nu wil het toeval, dat die vijf parelvisschers juist in de stad komen om den koning hunne parels aan te bieden. Zij bevestigen den koning de juistheid van hetgeen de koopman had gezegd. Maniktjata wordt gestraft, en de koopman tot 's konings schatmeester aangesteld. De daarna op den gunst, waarin hij geraakt, jaloersche *mantri's* weten hem bij den koning verdacht te maken. Men had hem een gat zien toemaken aan de schatkamer, — dat in werkelijkheid diende om er een lamp op te hangen, — en een van hen beweerde, dat hij daar doorheen met de prinses gesproken had. Men steekt den koopman de beide oogen uit, maar nu blijkt achteraf, dat de prinses reeds eenige dagen naar buiten was gegaan. Blijkbaar wordt er nu verder voor hem gezorgd, en de *mantri* wordt onthoofd [1]).

1) Bij Lesc. mist men de eigennamen Sahib Asuri, Andalas, Yaman, Maniktjata. Daarentegen woont de koopman te Bassora, en vindt men medegedeeld, dat een der parelvisschers eens een reis met den koning naar Turkestan had gemaakt. Als de koopman zijn koorn heeft ingeslagen, keert zich de markt,

3. In een dorp van ongeveer 1000 inwoners was er een, die zeer deugdzaam en vroom was, Abu Sabar heette en bij zijn dorpsgenooten zeer gezien, door hen allen om raad in alles werd gevraagd. Nu geschiedde het, dat een belastinggaarder des konings zich vergreep aan het kind van een dier dorpsbewoners, en daarom vermoord werd. Op bevel van den koning wordt het dorp leeggeplunderd. De dorpelingen wenden zich tot Abu Sabar en vragen hem met hen ten hove te gaan. Hij weigert, want hij meent al sinds lang zich bij alles te moeten neerleggen. Het dorp vervalt en velen verhuizen van daar. Men krijgt er nu ook last van tijgers, die zelfs kinderen weghalen. Men vraagt Abu Sabar mede te gaan den tijger te gaan dooden, en weer antwoordt hij, dat hij meent er zich bij neer te moeten leggen. Men tracht de tijgers (of den tijger) meester te worden, doch het gelukt niet en langzamerhand verloopt het dorp geheel. Als nu de koning daar eens voorbij trekt, valt hem dat op. Hij stelt een onderzoek in, verneemt wat er geschied is, laat Abu Sabar wegjagen en het dorp herstellen. Met zijne vrouw en zijne twee kinderen ronddolende, worden hem deze laatsten door een Baduwi ontroofd. De moeder is hevig bedroefd, maar Abu Sabar zegt er zich

---

en hetgeen hij had opgeschuurd, verrot door ingelekten regen. Na den schipbreuk wordt hij tegen een vast loon in dienst genomen. Hij houdt een gedeelte van den oogst achter om zich zijn deel te verzekeren, wat hij bekent, als hij een nog grooter belooning ontvangt dan hij zelfs had verwacht. Ondertusschen is, wat hij verstopte, gestolen. Straks krijgt hij 6 parels van 6 visschers. Hij bergt er 3 in zijn mond. De parelvisschers bezoeken de gevangenissen. Hem wordt, als hij tot schatbewaarder is aangesteld, een woning aangewezen, die grenst aan de harem. Bij het inslaan van een spijker in een muizegat, valt er één steen uit den muur, en de prinses is reeds omstreeks een maand afwezig.

In de 1001 Nacht duiken de parelvisschers 10 schelpen op, die ieder twee parels bevatten; zij hadden hem de helft van hun vondst toegezegd en hij ontvangt er dus 10. Hij neemt er 2 in den mond en bergt er 8 in zijn kleed. Hij wordt daarbij bespied, en kan dan ook slechts die redden, welke hij in den mond had genomen. Den juwelier in de stad waren werkelijk 10 parelen van gelijk uiterlijk ontstolen. In het hem toegewezen huis was een met losse steenen weer gesloten opening, en nadat hem de oogen zijn uitgestoken, moet hij zijn brood met bedelen verdienen.

weer bij neder te leggen. Als zijne vrouw straks verkommerd niet meer voort kan, gaat hij trachten iets te krijgen, en een medelijdende dorpeling schenkt hem dan ook eenig eten. Ondertusschen wordt hem nu ook zijne vrouw door een roover ontroofd, die haar in den beginne lastig valt, maar later, hare vastberadenheid ziende, haar in zijne woning verpleegt. Abu Sabar vindt zijne vrouw verdwenen, maar ook nu weer berust hij. In de stad gekomen, maakt de vorst hem dadelijk steenendrager. Ook nu schikt hij zich in zijn lot, en kan hij, na een hartgrondig gebed, zelfs steenen dragen, die anders 10 man zouden vereischen. Doordat hij aan de andere personen om inlichting vraagt, hoe lang hij dat werk zal moeten verrichten en op welke wijze hij ondertusschen in zijn onderhoud zal kunnen voorzien, daarbij zijn lotgevallen kenbaar makende, en dit door den vorst gehoord wordt, laat deze hem tot zich roepen, maar beveelt tevens de trap stuk te maken, als hij bijkans boven zal zijn. Daardoor doet Abu Sabar, met een steen beladen, een hevigen val en breekt hij zijnen arm. Na een 100 stokslagen, wordt hij geketend gevangen gezet. Na een maand sterft die koning kinderloos. Nu stelt men vier moeielijke vragen [1]). Wie deze zal kunnen beantwoorden, zal men tot koning kiezen. Slechts Abu Sabar is daartoe in staat. Zoo wordt hij koning. Niet lang daarna brengt een koopman hem twee jongens, die hij van iemand in het bosch had gekocht. De kinderen hadden beweerd, dat zij geen (geboren) slaven waren, maar weggeroofd en daarna verkocht. Hij had ze goed behandeld en bood ze hem nu aan. Abu Sabar herkent er de zijnen in, en maakt zich aan hen bekend. Weer eenige maanden later brengt een man, Padjar geheeten, hem een gesluierde vrouw, en beklaagt zich bij hem dat zij met hem niet huwen wil. Zij zegt de vrouw te zijn van Abu Sabar. Abu Sabar onderzoekt of het werkelijk zoo is, door zijne kinderen te laten komen, die zij dadelijk herkent. Padjar wordt gekruisigd.

1) Die niet nader worden aangeduid.

De Baduwi, die de knapen gestolen had, wordt op een zelfde wijze ter dood gebracht. Na Abu Sabar's dood volgt zijne oudste zoon hem als koning op [1]).

4. Een zeker koning van Yaman was zeer driftig en strafte kleine misslagen zeer streng. Een zijner dienaren was Ibraha, een zoon van den koning van Rindji, maar dat hij een prins van dat rijk was, wist de koning van Yaman niet. Deze jongeling stond zeer in gunst, en moest steeds in zijn nabijheid blijven. Eens met den koning op de hertenjacht, schoot Ibraha, die achter den koning reed, van achter dezen vandaan op het nagezette wild, en had zoo het ongeluk den koning een oor af te schieten. De knaap krijgt, bij uitzondering eens, vergiffenis, maar de vorst jaagt hem tevens zijn rijk uit, daar hij zich bewust is, dat hij later aan het ongeval denkende, zich zelf wel niet meester zal blijven.

---

1) Bij Lesc. vermoordt men den belastinggaarder slechts, omdat hij zoo hard optreedt. Abu Sabar valt van de ladder, die hij geregeld met zijn last op en neer moest gaan, en bezeert zijn been. Hij krijgt slechts 50 stokslagen, en men stelt slechts 3 vragen ter oplossing. De beide knapen hadden ook den naam van hun vader Abu Sabar genoemd. De persoon, die hen had opgelicht, wordt gevangen gezet, en later gehangen, evenals de man, die hunne moeder had geschaakt, en met geen bijzonderen eigen naam aangeduid is. Eerst als hij het publiek bekend gemaakt heeft, dat de vrouw zijn vrouw en de kinderen de zijnen zijn, brengt hij moeder en kroost bij elkander.

In de 1001 Nacht gaat de episode met den tijger vooraf. De koning doodt hem. Er worden twee menschen vermoord, wier rang niet wordt vermeld, en het dorp wordt gestraft, omdat men de daders niet kan uitvinden. Wat hem nog restte, wordt Abu Sabar ontnomen, omdat hij zeide, dat de koning de rechtmatige straf zeker niet ontgaan zou. Zijne vrouw wordt hem in Kerman ontroofd. Niet hij valt van boven neer, maar een der andere werklieden. Men laat hem in een put neer, omdat hij zegt, dat het geduld iemand zelfs uit een put op een troon kan verheffen. Die put kwam uit op de gevangenis van den broeder der konings. Er komt een opstand, de koning wordt vermoord, men wil zijnen broeder uit zijn gevangenis verlossen, maar ziet nu Abu Sabar voor hem aan, die inmiddels overleden was. Zoo wordt hij koning. De vorst die hem verjaagd had, verliest zijn rijk. Hij zoekt bij hem zijn toevlucht, maar hij jaagt hem weg. Er wordt een rooverbende gevangen, die waarbij zijne beide zoons zich bevonden. Zij wijzen hem aan, waar hunne schatten geborgen zijn, hij laat ze daarna weer in de gevangenis werpen, terwijl hij zijne beide zoons tot zich neemt. Den man, die zijne vrouw geschaakt had, laat hij dadelijk dooden, als hij voor hem verschijnt. Daarna openbaart hij, wat hem overkomen is, terwijl er van eene ontmoeting van de moeder met de beide jongens niet wordt gewaagd.

Onderwijl had de koning van Rindji een mantri naar Yaman gezonden om zijnen zoon een brief te brengen. Deze vindt Ibraha, geeft hem dat schrijven, en hij keert met hem, Rindji terug. Daar belast zijn vader hem met de rechtspraak. Nadat de koning van Yaman Ibraha iets later, maar te vergeefs, weer had laten zoeken, ging hij eens zich met eenige honderde vaartuigen op zee vermeien. Een hevige storm jaagt ze na vijf dagen uit elkander. Het schip van den koning zelf vergaat, en slechts hij alleen kan zich op een plank, waarop hij zeven etmalen op zee ronddrijft, redden. Hij bereikt ten laatste de kust, die van Rindji. Als hij daar de stad bereikt heeft, gaat hij op de markt, onder den winkel van een koopman, liggen slapen. Zonder dat hij er iets van bemerkt, wordt daar des nachts ingebroken en de koopman vermoord, en geraakt hij met bloed bespat. Den volgenden morgen vindt men hem, houdt hem voor den dader. Doch de koning van Rindji overweegt, dat hij zich dan daar wel niet te slapen zou hebben gelegd, en laat hem slechts gevangen zetten. Op een zekeren morgen gaat koning Ibraha de gerechtszittingen bijwonen. Ook de koning van Yaman wordt buiten de gevangenis gebracht. Om de aandacht op zich te vestigen, en zoo vrij te komen, tracht hij met een scherpen steen een kraai, die op de tent van Ibraha's estrade was neergestreken, dood te gooien. Hij mist haar evenwel, maar raakt daarentegen Ibraha aan het oor. Voorgebracht eischt hij, dat men hem slechts straffe naar het recht der wedervergelding, hier dus oor om oor. Het blijkt dat hij zijn oor reeds mist. Dit wordt den koning van Rindji bericht, en als nu deze een verder onderzoek instelt, komt het uit wie hij is, de koning van Yaman, Ibraha's vroegere meester. Men behandelt hem naar zijnen rang. Er wordt bericht naar Yaman gezonden, en men komt hem van daar luisterrijk afhalen. [1])

1) Bij Lesc. luidt Rindji Zanguebaer, wat te vermoeden was. Abrahah wordt niet weggejaagd, maar vlucht, als de zendeling zijns vader is gekomen. De

5. De geschiedenis van den koning, die zijn twee ministers doodt. [1])

6. Een zeer leelijke, gierige en slechte koning van Chabasi wordt door zijnen eersten minister, die zoo het rijk van hem wil trachten te verlossen, overgehaald een aanzoek te doen om de dochter van den koning van Irak. Het aanzoek wordt afgeslagen, o. a. ook, omdat de koning van Chabasi een Turk was, en uit voorzorg versterkt men er de stad en verzamelt men troepen. Nu was die prinses reeds vroeger gehuwd geweest, doch dit was den koning van Chabasi niet ter oore gekomen, evenmin als hij wist, dat zij reeds een zoon uit dat huwelijk had. Nauwelijks verneemt hij, dat de prinses hem geweigerd is, of hij trekt tegen Irak op, en verslaat de troepen van daar, en spoedig geeft men ook de stad aan hem over. Hij huwt met de prinses, keert naar Chabasi terug, en is zeer gelukkig met haar, doch weet nog steeds niet, dat zij reeds een zoon heeft. Naar haar kind verlangende, bericht zij hem, dat haar vader een knaap bij zich heeft, die zijn hart heeft gestolen en zij raadt hem dezen te laten halen. Chadad, zoo heette de knaap, wordt op bevel van de prinses, uit Irak geschaakt, en naar Turkestan gebracht. Zijne moeder vliegt hem om den hals. Dit doet koning Chabasi in toorn ontsteken. Hij beveelt den jongen te roepen en te binden, en zegt daarna tot een zijner *mantri's* dat deze, als

---

vorst van Yaman is daarover zeer verdrietig en gaat hem zelf zoeken, met één schip, dat hij voor dat doel gereed laat maken. Behalve de koopman worden er nog twee slaven en eene slavin vermoord. Bij de gevangenis was een veld, en een rivier, waarin de gevangenen zich pleegden te gaan baden. Op dat veld was de koning gewoon af en toe audientie te geven, terwijl een muur de gevangenen er den toegang belette. Op dien muur zet zich een kraai, die de koning met een groot stuk been tracht te raken.

In de 1001 Nacht vindt men voor Yaman Arabië. Bij den schipbreuk redt zich eerst ook nog een vrouw met een zuigeling. Met den koopman worden zijne kinderen en de meid vermoord, en het is niet de familie, die hem vindt. In de gevangenis wordt hij door den gevangenbewaarder gekweld. De zoon van den koning van Zanguebar monsterde op eene vlakte de troepen, toen hij door het been aan zijn oor werd gewond.

1) Werd hierboven reeds medegedeeld.

er tot hem een jongen komen zal met een stuk wit goed, hem dadelijk moet dooden. Hij zendt daarop Chadad met zulk een stuk goed. Onderweg spelende kinderen ontmoetende, geeft Chadad het goed aan een jongen af, die sprekend op hem gelijkt, en er op staat het voor hem te brengen, waar het wezen moet. Dientengevolge wordt deze jongen in zijne plaats gedood. Den misslag bemerkt de *mantri* spoedig, omdat ook Chadad bij hem komt. Hij vraagt hem om uitleg en verneemt nu van Chadad dat hij een zoon van de vorstin is, bij haren vorigen reeds overleden man. Hij verbergt den jongen. Als de prinses verneemt, dat Chadad gedood is, bekent zij, dat hij haar zoon was, tot groote ontsteltenis van Chabasi, die, als hij ten lange leste vernomen heeft, hoe de zaak in elkander zit, grooten spijt over zijn ondoordacht handelen heeft. Na het verdwijnen van Chadad uit Irak, had zijn grootvader Chadad overal laten zoeken. Ten slotte zendt hij aan koning Chabasi in Turkestan bericht, dat de knaap nergens te vinden is. Eindelijk waagt de *mantri*, die Chadad verborgen had, er voor uit te komen dat hij nog leeft. Chadad wordt gehaald, en koning van Turkestan gemaakt, en hiervan wordt naar Irak bericht gezonden. 1)

1) Bij Lesc. wordt niet gezegd, dat de vorst van Abessynie een Turk is. De prinses had wel een zoon, maar buiten echt, en zonder dat haar vader dat wist. Zij had het er toe weten te leiden, dat deze bij het hof in dienst was gekomen. Haren man zet zij er toe aan om hem te laten oplichten, door op zijn trots te werken. De zendeling gaat als koopman en ontvoert den jongen, die Farekzad heet, in een koffer. In Abessynie neemt de vorst, haar man, hem tot zoon aan. Eerst houdt de prinses zich goed, doch, als haar gevoel haar later eens heeft overmeesterd, wordt dit door een ondergeschikte dadelijk overgebriefd. Het bevel tot zijn dood wordt dadelijk, rechtstreeks en in haar bijzijn, gegeven. Na eenigen tijd weet een oude vrouw, die vernomen heeft hoe de zaak eigenlijk in elkander zit, aan de prinses, als de koning bedroefd blijkt te zijn, de gelegenheid te verschaffen hem alles te vertellen, door hem wijs te maken, dat zij een talisman heeft, waarmede men iemand zijn hartsgeheimen kan doen opbiechten. De koning maakt van het aanbod gebruik en verneemt zoo, dat hij te schielijk had gehandeld, waarna het dan ook hier blijkt, dat de knaap nog leeft.

1001 Nacht. Farekzad zou in vrouwekleeren zich vermomd hebben, nadat het doodvonnis over hem was uitgesproken.

7. Hierop volgt in één handschrift, Leiden N°. 1729, nog het begin van de geschiedenis van (den juwelier) Hasan Maniktjeti, die zijne beide zonen in onverstand vermoordt; zie Gonggijp, aan het einde der Aanteekeningen. De tekst van dit verhaal is mij hier niet toegankelijk.

Ten opzichte van de nu nog volgende vergelijkende tabel, die een overzicht geeft van het aantal en de volgorde der in de verschillende hier vooral ter sprake gebrachte teksten voorkomende verhalen, zij opgemerkt, dat Prof. Nöldeke in de zijne N°. 4 aanduidt met den naam Behkẹrd en N°. 5 met Dâdhbîn, namen die in de Kalila dan Damina niet voorkomen. Zij is overigens eene met behulp van het door dien geleerde medegedeelde, aangevulde en gewijzigde reproductie van de in mijn opstel reeds gegevene. Om het verschil en de overeenkomst nog iets duidelijker te laten uitkomen, gaven wij hier aan de ingeschoven verhalen het rangcijfer, dat hun als zoodanig (als ingeschoven verhaal) toekomt.

Omschrijving of titel der ingeschoven verhalen.	Kalila dan Damina.	Lescallier.	1001 Nacht. Utrecht.	Kazizimirski, Ouseley.	Golam.	R.	Knös.
1. Bahzad, de ongeduldige prins	I	II	II	II	VI	IV	IV
2. De ongelukkige koopman	II	I	I	I	I	II	I
3. Abu Sabar	III	III	III	III	III	III	III
4 De koning van Yaman en Ibraha	IV	IV	IV	IV	VII	VII	VII
5. De koning, die zijn twee ministers doodt. .	V	V	V	V	V	V	V
6. De koningin en haar zoon uit een vroeger huwelijk	VI	VI	VI	VI	IX	IX	X
7. De koopman, die zijn beide zonen in het water werpt	VII	VII	VII	VII	II	II	II
8 Abu Tammam . . .		VIII	VIII	VIII	VIII	VIII	VIII
9. De prins, die in de grot opgroeit		IX		IX		X	IX
— Baktin 'Azmaya . . .					VI	VI	VI
— De wonderdadig geredde.							XI

II.

HIK. BAKTIYAR.

In den titel van dit opstel werd onderscheid gemaakt tusschen de Hik. Golam (of Hik. Zadabaktin en Hik Azbak) en de Hikayat's Baktiyar. Dit geschiedde, wel beschouwd, ook reeds in het opstel in den feestbundel aan Prof. de Goeje aangeboden, hoewel zij daar alle onder den naam Baktiyar werden saamgevat, en zij werden reeds vroeger doòr anderen uiteen gehouden; zie bijv. de Hollander, Handl. Mal. taal- en letterkunde, 5e druk, bl. 348 volgg., n°. 70 en 71. Feitelijk zijn die *hikayat's* geheel andere boeken, en mag men het wenschelijk heeten ze ook door verschillende namen te onderscheiden.

Dit schijnt vooral noodig, omdat, blijkens hetgeen door Prof. Nöldeke, in zijn opstel in de ZDMG., aan het licht werd gebracht, uit L., den ouderen Perzischen tekst, aan het verhaal der 10 vizieren, zooals dat nog voorleeft in de Hik. Golam (uitgave van Batavia) en in die verhalen in de Kalila dan Damina, de naam van Baktiyar werkelijk toekomen zou, daar toch die oude Perzische tekst, zie t. a. p. bl. 111, mededeelt, dat de naam van zijn prototype, dat wellicht aller oorsprong was, Bachtiâr-Nâme was, „freilich war der ursprüngliche Name dieses Buches Bachtiâr-Nâme", maar zich daarnevens het eigenaardige feit voordoet, dat de naam Bachtiar, zoowel uit het boek zelf, als uit den titel, in verreweg de meeste uitloopers verdwenen is, en nog slechts voorkomt in die, welke zonder twijfel, door de materieele wijzigingen, die den inhoud, het raamverhaal en de ingeschoven verhalen, ondergingen, het verste staan van den oorspronkelijken vorm van het boek (Kaz., Ous., Lesc., 1001 Nacht Utr.) [1]), zoodat men nu deze catagorie door dien

1) „Der bisher bekannte persische Text (Ouseley-Kazimirski), der nach dem Köningsohn, der die Geschichte erzählt *und der darin Bachtiâr heist*, den Titel Bachtiâr-Nâme führt, weicht vom arabischen sehr ab, und kann nicht wohl als den angesehn werden aus welchem der arabische geflossen ist", Nöldeke, t. a. p., bl. 100.

naam van de andere (Uig., R., Hik. Golam γ, g, Hab., Kn., G., en Salh.) zou kunnen afscheiden.

Daarom dan ook mag het wenschelijk heeten die Mal. *hikayat*, welke zich zoo na bij R. aansluit en zoo ver af staat bijv. van Lescallier's tekst, Hik. Golam (of Hik. Zadabaktin of Hik. Azbak) te noemen, daar zij den naam Baktiyar niet levert, die men in andere Maleische geschriften weer wel aantreft, terwijl deze den naam Zadabaktin weer niet hebben.

Maar men dient dan ook tevens in het oog te houden, dat de Maleische geschriften, die om deze reden den naam Hik. Baktiyar wel zouden moeten voeren, nl. dat hetwelk vertegenwoordigd wordt door n°. 63 van Raffles's handschriften in de Royal Asiatic Society te Londen, waaromtrent Dr. van der Tuuk, in Bijdr. T. L. en Vk. Ned. Ind., 3e volgr., I, bl. 450 en 451, en in het 7e stukje van Meursing's Maleisch leesboek, eenige mededeelingen deed, en de Hik. Baktiyar, uitgegeven door A. F. von de Wall, Batavia 1880, geheel andere geschriften zijn dan die oude Baktiyar Name, daar deze, al is het raamverhaal een soortgelijk verhaal, zoo eenige dan toch al zeer weinige overeenkomst vertoonen zoowel met de versie, die dan bijv. door Lescallier wordt vertegenwoordigd, als met die Hik. Golam.

Uit hetgeen toch door Dr. van der Tuuk omtrent n°. 63 der Raffles-verzameling werd medegedeeld, in de Bijdragen t. a. p., en in zijne vier Maleische vertellingen, blijkt [1]), dat de door dat handschrift vertegenwoordigde Hik. Baktiyar geheel andere, althans nog vele andere, ingeschoven verhalen bevat dan die Hik. Golam levert, en men gedeeltelijk in de Kalila dan Damina terugvindt, en hetzelfde geldt van den tekst van den Heer von de Wall, dat weer andere ingeschoven verhalen bevat dan de door Dr. van der Tuuk genoemde.

1) En uit de opgave van den heer G. K. Niemann, dat in het Baktiyar-exemplaar van de R. A. Soc. ook het verhaal van het halve leven voorkomt; zie zijne Bloemlezing uit de Mal. geschriften, Ie stuk, 1870, Aant. bij bl. 255, id. 1892, bij bl. 218, en vgl. no. 60 beneden.

Iets overeenkomstigs kan, zooals boven reeds aangegeven werd, worden gezegd van een fragment 8', 196 bladz., dat schrijver dezes toegankelijk werd. Men mag zelfs vermoeden, dat het een stuk van denzelfden tekst is als Dr. van der Tuuk in n°. 63 beschreef. Ziehier een gedeelte van het raamverhaal, dat er in voorkomt, tusschen het 55e en het 56e verhaal, bl. 98:

(*Fragm. van het raamverhaal van de groote Hik. Baktiyar.*)

* Děmi radja Těrkěsan (تركسان) měněngar sěmbah Baktiar (بختيار) itu maka radja Adil (راج عادل) pon běrangkat masok kadalam astana dan sěgala yang měngadap pulang masing-masing kapada těmpatnja dan Baktiyar pon dipěndjarakan oranglah. Hata tělah běrapa hari [1]) antaranja maka radja Adil pon sěmayam lah diatas tahta kéradjaannja diadap sěgala wědjirnja mantěri hulubalang dan sakalian balatantěranja mënjumětapahis (متفاحص) sěgala marika-itu siyapa yang těraniyaya yang měnganiyaya maka disuruh hukumkan děngan hukum yang adil yang těrpakay dari pada djaman běrdjalan yang patut pada hukum Allah disěrahkan pada kali (قاضي). Satělah sělěsaylah dari pada děmikian itu maka pěrdana mantěri pon běrdatang sěmbah. daulat tuwanku sahi alam apa halnja anak Rusdus (رُسْدُسْ انق *met vokalen*) itu hingga dipěrmainkannja sahi alam baiklah sigěra sahi alam lěnnjapkan dari dalam duniya ini, maka titah radja běnar sěgala katamu itu akan tětapi tiyada kita tahu akan bilangan harinja dan kutikanja dalam antara itu maka Baktiyar dibawa oranglah kahadapan radja Adil. Děmi Baktiyar mělihat radja maka iya měnjěmbah sěmbahnja daulat ya tuwanku sahi alam barang ditambahi Allah kiranja daulat dan saadat (سعادة) sěrta kamuliya an dan kaběsaran duniya dan akirat. Sahadan maka titah radja Adil he Baktiyar

1) Baktiyar blijft hier steeds „eenige dagen" in de gevangenis, vóór hij er weder wordt uitgehaald. Hoe vaak dit geschiedt, zou slechts door middel van een volledigen tekst kunnen worden uitgeteld.

hikayatkanlah olehmu dari pada hikayat pĕrampuan yang banjak maslahatnja dan tipudayanja dari pada budi pĕkĕrtinja yang djahat apal (افعل) nja [1]) maka sĕmbah Baktiyar daulat ya tuwanku sahi alam in sa Allah ta'ala patik pĕrsĕmbahkan barang yang tĕrdapat oleh patek kata sahibu'l-hikayat ini tjĕritĕra yang kalimapuluh ĕnam (56,) maka sĕmbah Baktiyar daulat ya tuwanku sahi alam: Ada saorang *enz.*

Het geeft, als dat hs., ترکسان [2]) als den naam van het rijk, راج عادل als dien van den koning, بختيار als dien van den knaap, en رسدس hier رُسْدُسْ, (Rusdus met vokalen) als dien van den man, die den knaap opvoedde.

Noch met hetgeen Dr. Van der Tuuk mededeelde, noch met hetgeen dit fragment verstrekt, is men in staat de juiste verhouding tusschen het raamverhaal van deze Hik. Baktiyar en de Hik. Golam iets meer in bijzonderheden te laten uitkomen, doch daar het zeer waarschijnlijk is, dat de door den Heer von den Wall uitgegeven tekst dat raamverhaal toch taliter qualiter doet kennen, neme de lezer een referaat daarvan hier voor lief, daar men dat, al geeft die tekst weer een afwijkende redactie, toch ook dient te kennen, waar men de verschillende schriften, die hier in aanmerking moeten worden gebracht, zal willen vergelijken.

(*Raamverhaal van de Hik. Baktiyar, uitg. door von de Wall.*)

* Een koning liet twee zonen na. De oudste wordt koning. De jongste is jaloersch en tracht een opstand te verwekken. Als de oudste dit verneemt, trekt hij zich vrijwillig terug. Hij vlucht met zijn vrouw, die straks, op hunne vlucht, in een onherbergzaam oord van een zoon bevalt. Zij laten hun kind achter en gaan verder. Het kind wordt door een koopman, die op jacht was gegaan, gevonden. Deze, Idris geheeten, brengt het tot zijne vrouw, Siti Sara. Zij zoe-

---

1) Evenals hier geeft de vorst aan Baktiyar in dit geschrift steeds zijn onderwerp op.

2) Dr. v. d. Tuuk geeft uit Raffles no. 63, Turkestan.

ken er een min voor, en nemen het aan. De gevluchte koning was onderwijl door een olifant (*gadjah kĕsaktian*) aangewezen als de opvolger van den juist kinderloos overleden vorst van het rijk, waar Idris woonde [1]). De kleine jongen, die van Idris den naam Baktiyar had gekregen, weet, met zijn pleegvader eens ten hove gegaan, uitsluitsel te geven, waar de ministers te kort schieten. Daardoor valt 's konings aandacht op hem, en neemt deze hem voor goed bij zich. Zijne scherpzinnigheid doet hem 's konings gunst steeds meer en meer verwerven, maar maakt vooral den eersten minister, Tahkim, tegen hem ingenomen. Diens vrouw weet het nu, door een sjerp onder zijn kussen te verstoppen, dan schijn te geven, alsof Baktiyar, die nu ook door den koning tot pleegkind was aangenomen, in een ongeoorloofde betrekking stond met een van 's konings bijwijven. Tahkim vestigt er de aandacht op, onder voorgeven gedroomd te hebben. Door dat de geroepen kali niet dadelijk weet te beslissen, wordt Baktiyar gevangen gezet; voorts geeft de kali den koning den raad in deze zaak vooral niet overhaast te handelen. Als men er nu later op aandringt het recht zijn loop te laten, zendt de koning den beul naar de gevangenis. Baktiyar verzoekt het doodvonnis aan hem onder de oogen van den vorst te voltrekken. Deze begeeft zich nu ook in persoon naar de gevangenis, waar hij aan den jongeling toestaat hem een verhaal te vertellen, wat deze hem verzoekt te mogen doen, om hem toch iets (als erfenis) na te laten. Dit geschiedt op verschillende, elkander niet altijd dadelijk opvolgende dagen, (in dezen tekst) 5-maal, [2]) en dan

1) Aan het slot van het verhaal wordt dit rijk Sĕmantaindra geheeten.

2) Een, het 5e, verhaal. werd door den Heer von de Wall, op bl. 89 (ed. Batavia 1880, Lat. letter) gesupprimeerd. Het is misschien niet ondienstig hier op te merken, dat de te Singapore bij Mohammad Siradj verschenen Hik. Baktiyar (lith Hidjrah 1305) een nadruk is van von de Wall's uitgave, die ook met Arabische letters werd gedrukt. Men zie daar bijv. bl. 54 en 55, en het door von de Wall gebruikte hs. ter plaatse. Over de verhouding van zijnen tekst tot dat hs. vermeldde de Heer von de Wall eenige bijzonderheden in het Bataviaasch Nieuwsblad, 24 Sept. 1887.

raadt hij den vorst eerst nog eens over de verhalen, die hij hem deed, na te denken. Nogmaals met den kali en den (eersten) minister overlegd hebbende, laat de vorst, op hun raad, de ouders van den knaap Idris en Siti Sara, bij zich ontbieden, waarna zij zich gezamenlijk nogmaals naar de gevangenis begeven. Daar verhaalt nu, ten aanhoore van den vorst, Idris, nadat zijne vrouw in haren wanhoopskreet aan den dag had gebracht, dat Baktiyar haar eigen kind niet is, aan Baktiyar hoe hij hem gevonden heeft. Dit leidt tot de ontdekking van de ware afkomst van den jongen, De vorst maakt hem in zijne plaats sultan. Baktiyar laat Tahkim, volgens het jus talionis, 17 dagen, even lang als hij er zelf in had doorgebracht, in de gevangenis opsluiten om hem daarna in zijnen ouden rang te herstellen. Inmiddels bereikte de jongste der beide broeders, voor wien Baktiyar's vader indertijd zijn rijk verlaten had, Sĕmantaindra. Hij was zijn broeder dadelijk na zijn verdwijnen gaan opsporen. Hij wordt door Baktiyar, op zijns vaders bevel, zeer statieus ingehaald. Daarna wordt Tahkim bevrijd, en weer aangesteld. Na vele festiviteiten keert Baktiyar's oom weer naar zijn rijk terug.

Het is onnoodig na hetgeen over het raamverhaal van de eigenlijke Mal. uitloopers van het verhaal der 10 vizieren elders reeds is medegedeeld [1]), hier nog in een nadere vergelijking te treden [2]). Wij bepalen ons dan ook er bij met hier nog een kort verslag te geven over de ingeschoven verhalen. Dit kan hier natuurlijk slechts geschieden voor zoover mij de teksten toegankelijk zijn.

De door den Heer von de Wall uitgegeven tekst bevat

---

1) Van den Berg, Verslag van eene verzameling Mal., Arab., Jav., en andere Hss. Bat. Gen., 1877, bl. 21; en het reeds genoemde opstel van schrijver dezes bl. 24 volgg.

2) De eigennamen luiden bij Lescallier, geheel in overeenstemming met die 1001 Nacht vertaling, zooals na het voorafgaande begrijpelijk is, Sistan, Azad bakht, Caramanie, Fareksavar, Khoudaidad, Bakhtiar en Sipehasallar.

in het handschrift, zooals reeds is gezegd, 5 ingeschoven verhalen. Dezen zijn:

(*De ingeschoven verhalen van de Hik. Baktiyar, uitg. door von de Wall.*)

1. Een vogelaar vangt een zeer bijzonderen vogel; deze biedt hij den koning aan, waardoor hij zeer in gunst geraakt, wat afgunst verwekt bij een mantri, Muhammad Djuls. Door dien mantri daartoe opgezet, beveelt de vorst den vogelaar er nog zoo een te gaan zoeken. Zonder de hulp van een ouden kluizenaar zou de vogelaar daarin niet zijn geslaagd. Als hij den tweeden vogel heeft aangeboden, verzint Muhammad Djuls het volgende. Hij maakt den vorst opmerkzaam op het bestaan van een schoone prinses van Rum, en raadt hem aan, het van zich zelf afschuivende, den vogelaar uit te zenden om haar voor hem te verwerven. Op raad van den kluizenaar vraagt deze aan den koning door Muhammad Djuls een geheel gouden schip te laten maken op onkosten van dien mantri. Daarmede gaat hij naar Rum. Mĕngindĕra Sari, de prinses gaat het nieuwsgierig bezien, en wordt dan dadelijk geschaakt en naar Sĕmanta Indĕra medegenomen. Daar gekomen, wendt de vogelaar zich weder tot den kluizenaar, die hem nu zegt den koning mede te deelen, dat de prinses zijn paleis slechts betreden kan, wanneer er op ieder der twaalf treden een zwart rund met witte oogleden wordt geslacht, of bij ontstentenis daarvan men dat Muhammad Djuls doet; ook moest deze ze zoeken. Van deze zeer dure dieren, die 10000 dinaren het stuk kosten, kan Muhammad Djuls er maar elf vinden. Deze reiken slechts voor elf treden uit, en daar de prinses de twaalfde niet betreden wil, wordt de mantri in plaats van het ontbrekende dier afgemaakt. Met den haar nagezonden mantri uit Rum geeft de vorst aan hare schoonouders het bericht mede, dat hij hen spoedig zal komen bezoeken [1]).

---

1) Hetzelfde verhaal beneden n°. 63.

2. Een visscher had de gewoonte de oogen der visschen, die hij ving, op te zamelen en in te zouten. Hij geeft ze later aan een scheepskaptein mede voor den koning van Tjina, met het verzoek voor hem een schrabmes te vragen. Ware nu niet de koningin van dat rijk, in hare zwangerschap juist naar dat gerecht belust geweest, dan zou deze het geheel hebben vergeten. Er wordt overal naar gezocht, en hij biedt de bezending, met zijne boodschap aan. Als de koning van Tjina de vischoogen wil uitpakken, blijkt het, dat deze edelsteenen zijn geworden, en als tegengeschenk krijgt de kaptein daarom van den koning voor den visscher behalve een schrabmes, een aap mede, aan welke de koning het te danken had gehad, dat hij koning werd. Eerst heeft de visscher nu niets dan tegenspoed, maar de aap gaat eerst voor kinderen, dan voor den minister premier, en eindelijk voor de prinses van het rijk, waar de visscher verblijf hield, dansen. De eersten verstrekken hem ruimschoots voedsel, en de minister geeft hem een stel fraaie kleederen. Deze laat hij den visscher aandoen, en introduceert hem dan bij de prinses, voorgevende dat hij een prins uit den hemel is, wiens verloofde verdwenen was. Hij doet, niettegenstaande de lessen van den aap, zeer lomp en onbehoorlijk. Toch weet de aap haar over te halen haars vaders toestemming tot hun huwelijk te vragen. Nadat hij eerst nog, tot groote ontsteltenis van de omgeving der prinses, op zijn visscherswijze heeft geleefd, en, met zijn schrabmes een hond najagende, die van zijn door hem zelf gebakken en bereide visch wilde stelen, een paniek veroorzaakt heeft onder de troepen, die het rijk waren komen overvallen en waarbij hij natuurlijk eerst had zitten toezien, wordt hij door zijn schoonvader, die afstand doet van de regeering, tot koning aangesteld, en geeft dan blijk uitstekend op zijne plaats te zijn.

3. Een zeer rijk koopman, Hasan, was de onderdaan van een zeer machtigen (ongenoemden) koning. Hij was zoo rijk, dat zijn vrouw Siti Dinar *sarung's* droeg van 1000

dinaren het stuk, en deze, als zij ze 7 dagen gedragen had, steeds wegschonk. Als Hasan eens op audientie is gegaan, hoorde hij den koning het bevel uitvaardigen, dat in den nacht volgende op den dag, waarop die audientie plaats had, geen sterveling zijn huis zou mogen verlaten. Hij begrijpt de bedoeling van dat bevel niet, en vraagt er thuisgekomen zijne vrouw naar. Deze vraagt hem of hij er verlangend naar is om als een koning te kunnen leven (*bĕrkĕnankah akan kĕbésaran radja-radja itu*), en als het antwoord is, wat hebben wij anders aan ons geld (*apatah gunanja harta-kita ini*), geeft zij hem den raad zich in een hinderlaag te leggen, en wie er ook voorbij mocht komen, te pakken en thuis te brengen. Hij doet dit en maakt zoo den vorst zelf gevangen, die dien nacht rond was gegaan om er zich van te overtuigen, dat zijne ambtenaren behoorlijk hun plicht vervulde. Hij voert hem mede, zelfs nadat de koning zich bekend had gemaakt; de gevangenneming was toch in overeenstemming met 's konings eigen bevel van dien dag. Siti Dinar had inmiddels alles in gereedheid gebracht om den hoogen gast te ontvangen. Het huis was versierd, een maaltijd was er bereid, en een schaar van kostelijk gekleede, uitgelezen bedienden was op post gezet. Zij maakt hare verontschuldigingen voor de onhandigheid van haren man, maar de vorst vindt, dat hij zijne bevelen zoo stipt heeft uitgevoerd, dat hij hem geschikt acht om hem *mantri* te maken. Dien nacht brengt de vorst in Hasan's woning door, waarna hij den volgenden morgen in staatsie naar zijn paleis wordt begeleid. Hasan wordt tot oppermantri aangesteld, en voldoet als zoodanig uitstekend. De jaloesie daardoor bij Padal, den voornaamste der overige mantri's, opgewekt, doet deze besluiten voor te geven, dat Hasan's vrouw met hem in overspel leefde. Het was nl. in dat rijk een rechtsregel, dat de man van een vrouw, die zulks deed, ter dood veroordeeld werd. Hasan betoogt de onmogelijkheid. Zijne woning is zoo ingericht, en wordt zoo goed bewaakt, dat niemand, zelfs geen kind, er zou kunnen

binnendringen. Als hem om een bewijs wordt gevraagd, tot staving van zijn voorgeven, zegt Padal, dat hij dat binnen een week zal leveren. Wat hij dan aanvoert, heet al evenzeer gelogen te zijn [1]). Hasan wordt veroordeeld, zijne schande omgeroepen, en den volgenden dag zal hij gehangen worden. Zijn page snelt nu naar Siti Dinar, en deelt haar het voorgevallene mede. Onverwijld ontbiedt zij eenige goudsmeden, laat dezen dienzelfden nacht nog van duizenden dinaren gouds één geheel gouden schoen maken, die zij nog met allerlei edelgesteenten laat bezetten, en met dezen éénen schoen aan, begeeft zij zich rijk en keurig uitgedoscht, gevolgd door haren bediendenstoet naar de moskee, waar zij zich bij den ingang plaatst. Bij het verlaten van het gebedenhuis valt zij den koning begrijpelijkerwijze in het oog, en deze vraagt haar wat zij wil. Zij zegt door Padal bezocht te zijn, en dat deze, toen hij haar verliet een harer schoenen had medegenomen, den partner van dien, dienzij aan had. Verwoed beveelt de vorst aan Padal dien schoen dadelijk terug te geven. Padal bezweert de vrouw nooit ontmoet te hebben, en wordt ter dood veroordeeld en gehangen, als daarop Siti Dinar zich bekend heeft gemaakt [2]).

4. Een van twee broeders, die koning was geworden en twee zonen had, verlaat met zijne gemalin en zijne beide kinderen zijn rijk, omdat zijn broeder, gesteund door de grooten, zich van het bewind wil meester maken. Op hunne vlucht ergens rustende, zien de knapen een vogelnest met twee jongen er in. Zij vragen om die jongen, en, omdat zij blijven aanhouden, geeft hun vader ze hun even in handen, om ze daarna weder in het nest te doen plaatsen. Dit was echter reeds voldoende geweest om den moedervogel na hun terugkomst een afkeer van hare jongen te geven, en zij pikt ze deerlijk. Hun tocht voortzettende moeten de vluchtelingen een rivier over. Eerst helpt hij daarbij zijne vrouw. Als hij nu terugkeert om

---

1) Het verhaal gaat hier niet in bijzonderheden; er staat slechts *maka dapatlah dinjatakannja aduannja itu, akan tĕtapi dĕngan pitĕnah djuga.*

2) Hetzelfde verhaal beneden no. 39.

zijne zoons te halen, zijn dezen door jagers (*orang mĕmukat*) geroofd, en hetzelfde is, als hij haar weer wil gaan opzoeken, ook met zijne vrouw door een scheepskaptein geschied, die haar evenwel, als zij hem hare geschiedenis verhaald heeft, goed verzorgt. Zijn tocht nu alleen vervolgende, komt de gevluchte koning in een koninkrijk, waar de koning juist gestorven is, en men een olifant (*gadjah kasaktian*) heeft losgelaten om een nieuwen te zoeken. De olifant wijst hem daarvoor aan, en zoo beklimt hij daar den troon. Niet lang daarna komen er jagers met twee jongens tot hem. Hij vraagt hun ze hem af te staan, en zij komen bij hem in dienst. Weer iets later komt er een schip. De vorst noodigt den gezagvoerder daarvan uit bij hem te gast te komen, waarin deze treedt, nadat de koning hem beloofd heeft zijn schip door die beide, thans zijne pages zijnde jongens te zullen laten bewaken. De jongens gaan naar boord, en om elkander wakker te houden, vertelt de oudste aan den jongere nog eens hunne lotgevallen, welk verhaal wordt aangehoord door hunne moeder, die zich daar aan boord bevond, want die scheepskaptein was dezelfde als die haar indertijd had weggevoerd. Zij ijlt op de jongens toe, en omhelst en kust ze om beurten. Het scheepsvolk wantrouwt de zaak, en meent tusschenbeiden te moeten komen. Het neemt de jongens gevangen, en brengt ze tot den koning, die hen met zijn *parang* (hakmes) aan hun hoofd verwondt, en den beul beveelt hen dien nacht nog om te brengen. Als deze hen naar buiten wil geleiden, meent de wacht aan de poort te moeten opmerken, dat er in deze zaak te overhaast is beslist, en weigert hij de poort te openen, ook omdat het nog geen dag is. Hij doet drie verhalen om te laten zien hoe afkeurenswaardig het is, overijld te handelen [1]). Dan begeven de (drie) poortwachters zich met den

1) De drie ingeschoven verhalen zijn:

1o. Het kind van een echtpaar wordt van den dood gered door een kat, die de slang dood bijt, welke het kind belaagde. De vader slaat de kat dood, in de veronderstelling, dat deze zijn kind gedood moet hebben. Als hij het kind,

beul en de beide jongens nog eens tot den vorst, en als deze nu het verhaal van de jongens ook heeft aangehoord, begrijpt ook hij, dat zij zijne kinderen zijn, en wordt zijne gemalin in staatsie van boord gehaald. De scheepskaptein krijgt, tot belooning, een galakostuum ten geschenke [1]).

5. Een der vrouwen van een zekeren koning was zeer schoon, maar zeer verwend. Die vrouw nu verlangde eens een goudvisch (*ikan mas*) te zien. Deze werd in een bak met water geplaatst. Zij vraagt den vorst den visch te laten herleven (*bĕrilah adinda ini hĕndak mĕlihat ikan bĕrnjawah*) De sterrenwichelaars worden ontboden. Zij zeggen hem zijne schatmeesters te laten roepen. Dezen moeten nu eerlijk opbiechten waar zij dag en nacht naar verlangen. Zij zouden wel eens één dag koning willen zijn. De visch herleeft daarop. Nu wil de prinses hebben, dat de visch komt groeten (*bĕrdatang sĕmbah*). Nu moet de koning zelf de waarheid zeggen: wat hem het naaste ter harte ligt. Hij is

dat niet gedood werd, opneemt, ziet hij het lijk van de slang, en wordt hem, maar te laat, de toedracht duidelijk.

2o. In de meening dat zijn hond zijn vrouw dood gebeten zou hebben, slaat een man zijn hond dood. In zijn slaapvertrek gekomen, ziet hij een door dien hond doodgebeten man liggen.

3o. Een koning, die een paleis wil bouwen, raadpleegt een wichelaar. Deze zegt hem, dat, als hij dat op een zeker oogenblik doet, daar alles van goud wezen zal. Hij zal hem dat oogenblik door een gongslag doen weten. De koning laat alles in gereedheid brengen. Nu had een oude man den wichelaar dat hooren zeggen. Hij graaft een kuil, neemt een *pisang*-spruit, en gaat evenzoo zitten luisteren. Nauwelijks wordt de gongslag gehoord of men bouwt het paleis, maar niet allen zijn even vaardig, enkelen zijn te laat, en daardoor wordt het juiste oogenblik gemist. Ook de oude man plant zijn pisang. Daar het paleis niet zoo wordt, als hij verwacht had, laat de koning den wichelaar dooden, doch ziet later in, dat hij daaraan verkeerd deed, als de oude man hem de gouden pisangs van zijnen geheel gouden pisangboom komt brengen.

No. 1. is het bekende verhaal uit de Pañcatantra, vgl. Kal. dan Damina, het 5e hoofdverhaal.

1) In een andere redactie, afzonderlijk uitgegeven, gedeeltelijk door Meursinge, in zijn Mal. leesboek, 1e stukje, 1842, bl. 17 en volgg.; in zijn geheel door Fraissinet, onder den titel Geschiedenis van vorst Bispoeradja (lees: Puspawi radja) in 1849, welke uitgave besproken werd door van der Tuuk, in Tijdschr. v. N. I., 1849, II, bl. 1 en volgg. Volgens de opgave van Prof. G. K. Niemann, Bloemlezing 1870, I, 51; 1892, 1, 47, komt dit verhaal ook voor in een redactie van de Hik. Baijan Budiman.

het meest gestreeld, als men hem geschenken brengt. De visch zwemt. Daarop verzocht de prinses nog, dat de visch nu ook nog springen zal. De wichelaar laat nu haar de waarheid zeggen, op eenzelfde vraag. Zij zegt, dat zij slechts verlangt, dat de vorst altijd schoone en jonge vrouwen in zijne omgeving moge hebben. De visch springt op, en de wichelaar wordt goed beloond. *

Het fragment van die grootere Hik. Baktiyar levert naar de volgcijfers, die de ingeschoven verhalen er dragen, het 39ste tot en met het 66ste verhaal van een zeker nog langere serie. Men vindt er reeds het begin van het 67ste verhaal, hoewel daarbij dat cijfer niet wordt aangetroffen, doch de dag gaat er over. Ook elders mist men zulk eene aanwijzing een enkele maal, zoodat het den schijn heeft alsof het 51ste verhaal dadelijk volgt op het 48ste; en niet altijd doet Baktiyar verhalen, want soms geeft hij enkel wijze lessen ten beste, zooals bijv. juist in dat gedeelte, waar de cijfers 49 en 50 niet voorkomen. Dit alles zal men zelf kunnen beoordeelen door de hieronder volgende nadere opgaven, aan welke, om hier zoo volledig mogelijk te zijn, nog eene herinnering voorafgaat aan hetgeen door Dr. van der Tuuk omtrent n°. 63 der Maleische handschriften van Raffles werd bekend gemaakt, in de veronderstelling namelijk, dat het fragment, hetwelk hier nog nader beschreven zal worden, werkelijk een gedeelte is van den tekst, als waarvan Raffles n°. 63 dan het begin leveren zou.

Omtrent het raamverhaal behoeft niets verder te worden opgemerkt.

Als in deze Hikayat Baktiyar voorkomende ingeschoven verhalen, noemde genoemde geleerde [1]):

de geschiedenis van Djohar Manikam, de dochter van Harunarrasjyd [2]);

die van Bibi Sabariyah (het 21e verhaal) [3]), en

1) Bijdr. T. L. en Vk., v. N. I., 3e volgr., I, 451.

2) Eene redactie van dit verhaal werd uitgegeven door Prof. de Hollander, Breda 1845, en vindt men in een der redacties van de Hik. Bayan budiman.

3) Eene redactie van dit verhaal werd uitgegeven onder toezicht van Dr. H.

de geschiedenis van Salomon en de koningin van Saba, die in n°. 63 het laatste verhaal is, dat er in voorkomt [1]).

Voorts gaf hij er uit weer [2])

de geschiedenis van Siti Hasanah;

die van den koning van Yaman;

die van den prins, die de kikvorsch helpt; en

die van den door God gestraften koning.

Het beloop van deze vier laatste volgens deze Baktyar-redactie kan dientengevolge worden aangegeven en dient hier daarom te worden medegedeeld, wat ten opzichte van de drie eerste niet geschieden kan.

(*De door Dr. H. N. van der Tuuk medegedeelde* 4 *verhalen uit de groote Hik. Baktiyar.*)

(*Siti Hasanah.*) Een koopman uit de kaum بني اسرائيل laat zijne schoone, verstandige en vrome vrouw, حسنة, achter in de hoede van een vollen broeder, met het verzoek niemand tot haar toe te laten. Na zich eerst aan de opdracht van zijn broeder gehouden te hebben, klimt de laatste eens, omdat Hasanah zich juist in het bad bevond, en geen antwoord gaf, door het venster naar binnen. Hij ziet haar, en zich zelf vergetende, doet hij haar voorslagen, die zij van de hand wijst, hem er op wijzende. dat hij gemakkelijk eene vrouw zal kunnen vinden, die het van haar in schoonheid wint. Door koppelaarsters laat hij er te vergeefs naar zoeken. Op nieuw wendt hij zich tot Hasanah, maar met denzelfden uitslag. Den volgenden dag onthaalt hij vier oude mannen vorstelijk; daarna koopt hij hen om om als getuigen tegen Hasanah op te treden wegens overspel, waarop hij haar betrapt zou hebben, doch zonder dat voldoende getuigen dat konden bevestigen. Hasanah wordt aangeklaagd, ongesluierd en gebonden door de dienaren des gerechts voor den *kali* gehaald, en hoewel zij

N. van der Tuuk te Amsterdam 1866; en vindt men in een der redacties van de Hik. Bayan budiman, vergl. o. a. Niemann in zijn Bloemlezing, Aant., 1870, I, 51; 1892, I, 47.

1) Eene redactie, in het Manangkabausch, van dit verhaal werd uitgegeven door den Heer D. Gerth van Wijk, Batavia 1880, Verh. Bat. Gen. XLI.

2) Meursinge's Mal. leesboek, 7e stukje: Vier Maleische vertellingen.

hare onschuld volhoudt, tot den dood door steeniging veroordeeld, voor welk vonnis de rechter den aanklager en zijne getuigen verantwoordelijk stelt. Zij wordt naar de plaats der steeniging geleid, daar tot aan hare knieen in den grond begraven, en wreedaardig gesteenigd. In de veronderstelling dat zij gedood is, laat de *kali* er een einde aan maken, haar opnemen en op een onbewoonde plek neerwerpen. Een engel Gods beschermt haar dien nacht tegen de wilde dieren, en den volgenden morgen komt zij weer bij. Haar hoorende weenen, vindt haar een *baduwi*, die daar dichtbij langs komt met zijn slaaf. Hij geeft haar te drinken, en neemt haar mede, alhoewel hij vermoedt en verneemt, dat zij de gesteenigde vrouw is. Zij belooft zijne dienaresse te worden. Hij brengt haar bij zijne vrouw, die haar oppast en verzorgt, en zelfs een geneesheer over haar laat gaan, en langzamerhand herstelt zij geheel. Nu zij evenwel hare vorige schoonheid terug heeft gekregen, wordt ook de *baduwi* naar haar begeerig. Ook zijn aanzoek slaat zij af, wat dit keer echter geen kwaad bloed zet. Zij vraagt en krijgt zijn kind in hare bijzondere verzorging, wat haar een groote troost geeft. Doch als nu ook des *baduwi's* slaaf naar haar begeerig is geworden en haar dit met een zelfde gevolg te kennen heeft gegeven, zweert deze wraak te zullen nemen, waartoe hij 's nachts het kind van zijn meester, in Hasanah's armen, vermoordt, het mes daarna onder haar kussen verbergende. Zij wordt voor de moordenares gehouden, maar, daar het toch te duidelijk is, dat zij het niet gedaan kan hebben, slechts het huis uitgejaagd, met 500 *dĕrham* reisgeld. Zij vindt haren weg, door andere menschen te volgen, en bereikt zoo eene stad. Juist werd daar een jong man, die zich aan 's konings geld vergrepen had, gekruisigd. Dat ziende, koopt zij hem, door zijn schuld, 400 *dĕrham*, te betalen, los. De jonge man gaat haar na. Zij weigert hem in haren dienst te nemen. Hij legt zich daarbij het eerste oogenblik neer, en gaat heen, doch spoedig keert hij, al evenzeer door hare schoonheid getrof-

fen, tot haar terug om haar een huwelijksvoorslag te doen. Ook hem slaat zij af. Hij wil geweld gebruiken, maar met Gods hulp overmant zij hem. Haar wraak zwerende, blijft hij haar volgen, en als zij nu spoedig het zeestrand bereikt hebben, en er zich juist een schip opdoet, roept hij dat aan, en verkoopt hij haar buiten haar weten, voor 400 dinaren, aan een koopman, die zich op dat schip bevindt, als ware zij een slavin van hem, die hij, een verarmde, vaderlooze prins, in zijne kommervolle omstandigheden van het oogenblik, wel van de hand wilde doen. Aan zijne voorwaarde, hem eerst heen te laten gaan, om het afscheid te voorkomen, voldaan hebbende, maken zij zich van haar meester, en wordt zij met geweld op het schip gebracht. Daar geeft Gods hulp haar weder uitredding door het verstijven van de hand des koopmans, die haar kocht, en dien zij bezwoer, toen ook deze haar belaagde, waarna zij door hem, nog een geschenk van 400 dinaren ontvangende, weer vrij wordt verklaard, terwijl er op hare voorbidding een directe genezing volgt. Doch nog neemt het geen einde, want reeds den volgenden dag weder, zijn ook de andere kooplieden, na de bidstond, naar haar begeerig, en het zou haar, daar niemand haar wilde helpen, dit keer niet gelukt zijn te ontkomen, als er niet een hevige storm was opgestoken, die allen, behalve Hasanah, van het schip wegvaagde. Alleen overgebleven, kleedt zij zich als een krijgsman, en, ergens in de بنى اسرائيل geland, biedt zij den koning daar het schip met alles wat het inhoudt aan, daarvoor eene woning en onderhoud als tegengeschenk ontvangende. Van nu af aan kan zij rustig een vroom leven lijden. Tengevolge daarvan wordt zij benoemd tot vizier en *kĕtib*, en later zelfs op 's konings aanwijzing, na den dood van dezen, tot koning gekozen. De roep, die van haar als zoodanig uitgaat, ook omdat zij door haar gebed zieken kan genezen, maakt dat velen tot haar komen, die zij dan des Vrijdags na het gebed in de moskee pleegde te behandelen. Nu waren allen, die haar valsch behandeld hadden, ziek geworden. Zoo vond hen haar

man, toen deze van zijn reis terugkwam, en vernemen moest wat er met haar was voorgevallen. Hij brengt hen allen, zijnen broeder en diens vier valsche getuigen, tot haar, terwijl onderweg zich de *baduwi* met zijnen slaaf, die eveneens ziek was geworden, zich bij hem had aangesloten, evenals de jonge man, dien zij in den tijd vrijkocht, en die door zijnen vader begeleid wordt. Zij (hier Radja حسن genoemd) herkent ze, laat hen allen verhalen wat zij deden en geneest hen, als haar man hun vergiffenis heeft geschonken. Dan laat zij allen, behalve haren man, vertrekken, onthaalt dezen, ontdoet zich, als hij haar, zooals zij nu gekleed was, niet herkent, van hare mannekleederen, en wordt op haar bede, met toestemming van haren man een dankgebed tot God opzendende, door den engel des doods uit het leven weggerukt. Zij wordt heerlijk begraven. De zoon van den vorigen vorst volgt haar op. Haar man brengt het einde zijner dagen, volgens sommigen, door op haar graf, volgens anderen keerde hij naar het land (of de stad) terug, vanwaar hij was gekomen. [1])

(*De koning van Yaman.*) Een koning van يمن gaat, niettegenstaande hem dit door zijne viziers wordt afgeraden, met een vloot een spelevaart maken naar de (nabijgelegen) eilanden. Een hevige storm vernielt die vloot; slechts hij alleen ontkomt het op een plank en een kussen, en zoo bereikt hij een onbewoond eiland. Hij ontdekt daar het spoor van een mensch, dat hij volgt, het brengt hem bij een plek, waar hij een plank in het zand begraven ziet liggen. Dien plank oplichtende, vindt hij een diep hol. Hij daalt er in af, vindt een trap, daalt ook deze af, en vindt nu een door openingen helder verlichte grot, met een troon. Op dien troon zit een schoon jong man. Deze jonge man vraagt hem of hij de koning van Yaman is, wat hij ontkent, zich voor een matroos uitgevende. Van hem verneemt hij nu, dat hij بدر, de

1) Dit verhaal komt ook voor in redacties van de Hikayat Bayan budiman, zooals ook werd aangegeven door Dr. van der Tuuk, (zie Mal. vert. III, en en Niemann, Bloemlezing 1870, I, 51; 1892, I, 47).

zoon van عقيل; een koopman van Yaman, is, geboren na het volbrengen van een gelofte zijner ouders, en dat de wichelaars de voorspelling hadden gedaan, dat hij op 18-jarigen leeftijd door de hand des konings van Yaman omkomen zou; daarom was hij daar door zijn vader op dat onbewoonde eiland voor 40 dagen, die haast verstreken waren, in veiligheid gebracht, opdat hij, zooals men hoopte, zijn lot ontgaan zou. Hij laat den koning een watermeloen halen, en deze stuk snijden, maar als nu de koning hem een stuk op den punt van het mes voor den mond houdt, overvalt hem een niesbui, die hem in het mes doet vallen, wat zijnen dood tengevolge heeft. Vol hartzeer en angst verlaat de koning de grot, en versteekt hij zich in een boom. Als de vader van den jongenman gekomen is, en het hol is ingegaan, vlucht hij snel verder, tot hij bij een steenen paleis komt dat honderde vensters (maar blijkbaar geen poort) had. Daar ziet hij voor een der vensters een schoone jonge dame. Nog andere vrouwen, die daar ook zijn, verzoeken hem binnen te komen. Men viert een touw af, en daarlangs klimt hij naar boven. Hij vraagt wie zij zijn, en verneemt zulks. Zoo blijkt het, dat er onder die vrouwen een eigen zuster van hem is, die vroeger was verdwenen. Nu maakt hij zich bekend. Voorts hoort hij, dat zij allen door een *djin* geschaakt zijn, die hen nog wel niet gehuwd heeft, maar toch gewoonlijk het hof maakte, en dan daarna zijn rust nam; en dat de eenige, maar zekere wijze om hem te dooden, zou zijn hem een tik te geven op den rug van zijn neus. Zij verstoppen hem achter kisten, die zij tot aan het dak opstapelen, daar boven op nog een steen leggende. Hij moet dan trachten dien steen op den neus van den djin te laten vallen. De toeleg gelukt, en nu huwt de vorst van Yaman met al die meisjes, uitgezonderd zijne zuster. Daarna onderzoekt hij alle rijkgevulde kamers en kisten in het paleis. Zoo komt hij ook bij een kamertje, dat niet alleen gesloten maar ook verzegeld was. Niemand wist wat daarin was geborgen; alles hadden zij mogen openen,

maar voor dat kamertje waren zij altijd gewaarschuwd. De koning slaat de deur open Er stormt een *djin iprit*, (عفريت) uit, die hem aan een oog blind slaat en dreigt te dooden, maar spoedig tot inkeer komt, daar hij toch zijn bevrijder was. Hij vraagt den *djin* hem naar een groote stad te brengen. De *djin* beveelt hem zijn oogen te sluiten, neemt hem op, vliegt met hem weg, en als hij ze weder open doet, bevindt hij zich in بغداد Daar geeft men hem op de markt den raad ergens in een leeg winkeltje te gaan slapen, daar het daar verboden is zich 's nachts op straat te bevinden. Hij ziet echter ergens een lamp branden en begeeft zich daarheen, vraagt er iets ten eten en blijft daar voor de deur slapen. Midden in den nacht wordt hij wakker. Hij ziet een groote vrouwenschaar in een vertrek gezeten, voor eene vrouw muziek maken. Hij begeeft er zich heen, doch wordt weggejaagd. Daarover ontstemd, neemt hij zich voor هارون الرشيد den volgenden dag van die samenkomst mededeeling te doen. Hij doet het, maakt هارون الرشيد er opmerkzaam op, dat de voornaamste dier vrouwen in den harem behoorde te zijn, en krijgt van hem de belofte dat hem 1000 dinaren zullen worden geschonken, zoo hij waarheid gesproken heeft. Zooals de koning van Yaman hem had voorgeslagen, gaat Harun arrasid den volgenden nacht het vroolijke leventje bij die schoone dame, een dochter van een overleden schatrijken koopman, begluren, en den daaraan volgenden dag laat hij de vrouwen halen, aan den koning van Yaman de 1000 dinaren uitbetalende. Deze wordt nu koopman. Hij koopt zich een huis, dat hij tot winkel inricht, en gaat daar handel drijven. Na eenigen tijd komt er een oude dame bij hem, die hem veel afkoopt, en hem verzoekt even met hem mede te gaan, om het geld in ontvangst te nemen. Bij haar thuis ontvangt zij hem zeer goed, betaalt den drager voor hem en behandelt hem als haar kind, waarvoor zij hem zelfs erkent. Hij ziet een schoon meisje bij haar, zooals het heet hare dochter, dat hij ten huwelijk vraagt. Hem be-

lovende den *kali* te gaan halen, die het huwelijk sluiten zal, geeft de oude vrouw hem een slaapdrank in, komt spoedig daarna terug, leidt hem slaapdronken naar een met tapijten overdekte kuil (vijver), waarin hij nederstort en in slaap valt. Dit bespeurt hij, als hij later wakker wordt. Hij bevindt zich te midden van een menigte rottende menschenlijken, die in dien kuil liggen, waarin later een hyaena hare voeding komt halen, maar hem, als zij weer heen gaat, ook den weg wijst om er uit te geraken. Buiten gekomen valt hij flauw en wordt zoo gevonden door een *hakim* (geneesheer?), die hem bijbrengt, maar wien hij niets vertelt. Bij zijne woning gekomen, vindt hij deze verzegeld. Daarom begeeft hij zich tot den *hakim* (schout?) van de stad, wien hij vraagt zijne woning weer te mogen betrekken, maar hij doet dit niet voor lang, daar hij het beter vindt te verhuizen. In zijnen nieuwen winkel heeft hij het niet zoo goed als in den vorige, doch ook hier komt hem die oude dame weer bezoeken, die hem (blijkbaar) niet herkent. Wel volgt hij haar ook nu weder, maar dit keer op zijne hoede, weet hij haar in den kuil te werpen, waarna hij met het meisje, dat blijkt hare dochter niet te zijn, huwt. Eenigen tijd na hun huwelijk besluiten zij naar بيت المقدس te gaan. Zij maken zich voor de reis gereed, hij verkoopt zijn huis, en zij sluiten zich aan bij een karavaan. Zulk een karavaan reisde den geheelen dag door en hield dan rust. Nu was hij haar eens vooruitgeraakt. Hij besluit haar in te wachten, maar valt in slaap, omdat hij *madjun* had gegeten.. Als de karavaan voorbijkomt, rukt zijn muildier, dat hij met den toom aan zijn arm had gebonden, zich los, zonder dat hij het merkt. Kort na zijn ontwaken vindt hem een *baduwi*, die zijn broodjes met *madjun*, die van het muildier waren gevallen, langs den weg gevonden had, en brengt deze hem naar zijne woning, waar hij hem gastvrijheid verleent, en hem zijn eigen broodjes te eten geeft, daar dit toch eten is dat hij zelf niet gewoon is. Voorts draagt hij zijne vrouw op

om den gast alles te geven wat deze vragen zal. Van de afwezigheid van den *baduwi* wil deze misbruik maken om de vrouw te verleiden, wat hem intusschen niet gelukt; maar instede van wraak te nemen, brengt hem de *baduwi*, als zijne vrouw hem de zaak verteld heeft, en die *baduwi* stadsmanier noemt, weer bij zijn karavaan, hem dan verlatende vóór hij hem iets tot belooning had kunnen schenken. De koopman bereikt Betalmukadas. Na eenigen tijd vindt hij op de markt de vrouw van den *baduwi*, die met anderen gevangen was geraakt, omdat de *baduwi's* den omtrek zoo onveilig maakten, te koop aangeboden. Hij koopt haar, neemt haar mede naar huis, en herbergt en verzorgt haar daar goed. Weer iets later ontmoet hij haren man, die haar overal was gaan zoeken. Ook hem neemt hij met zich naar huis mede; hij onthaalt hem, en brengt hem op de plaats waar zijn vrouw zich bevindt, zonder hem dat te zeggen; eerst zeer tot zijn en haar verdriet, spoedig echter tot hun groote vreugde als zij beide elkander herkend hebben. De koopman koopt een slaaf en een slavin voor hen, schenkt hun een kameel en een som geld, en laat hen daarop (naar hun eigen verblijf) begeleiden. [1]).

(*De prins, die de kikvorsch helpt.*) Van twee prinsen wordt de oudste, na huns vaders dood, koning. Bevreesd dat zijne regeering niet rustig zal zijn, zoo lang zijn broeder leeft, besluit hij dezen te dooden, doch die jongere broeder vlucht, slechts eenig goud medenemende, weg, er van gehoord hebbende. Eerst ontmoet hij nu een ouden man, die midden op den weg danst. Hem geeft hij eenige ponden van zijn goud, als hij van hem gehoord heeft, dat hij danste, omdat hij gedroomd had, dat dat gebeuren zou. Daarna ontmoet hij eene

1) Met een gedeelte van dit verhaal kan, zie Gonggrijp, Hik. Kalila dan Damina, Aant. bij bl. 231, 1e ed. en bl. 203, 2e ed., vergeleken worden het verhaal van den Pers, den Arabier en zijne vrouw, dat tot nog toe slechts in dien Maleischen en in geen anderen uitlooper van de Pantjatantra kan worden aangewezen; vgl. mijn opstel over den oorsprong van de Maleische Hik, Kalila dan Damina, bl. 93, en de tabel ter plaatse.

vrouw. die hem naloopt, en zegt dat zij تفصيل (Tapsil) heet. Hij staat het haar toe, hem te volgen, en bereikt zoo een vijver, waar hij een slang vindt, die een groote kikvorsch had gepakt, maar deze niet kon overmannen. Hij vraagt haar van de slang voor een stuk vleesch van zijn lichaam, en krijgt haar zoo bevrijd. Te huis gekomen krijgt de slang van zijne vrouw bevel den prins te gaan volgen, hetgeen hij, na zulks van God gebeden te hebben, in menschengedaante doet, onder den naam van خالص (Kalis). Ook de kikvorsch wordt hem door diens vrouw achterop gezonden, en volgt hem, ook in de gedaante van een man, en onder den naam مخلص Muklis. Zoo komt hij in een stad, waar hij den koning zijne diensten laat aanbieden, en in dienst genomen wordt. Nu verliest die koning eens bij eene gelegenheid een erfring in de rivier. Hoeveel moeite men zich ook geeft met er naar te duiken, hij is niet terug te vinden. Den jongen man, die het op zich neemt hem den ring terug te bezorgen, toen ook aan dezen dat gevraagd werd, belooft hij tot zijn zoon te zullen aannemen, als het hem gelukt zal zijn. Kalis en Muklis zien zijne neerslachtigheid, en Muklis (de kikvorsch) duikt den ring voor hem op. De koning beloont den prins, zooals hij had beloofd. Op zijne beurt helpt Kalis (de slang) hem zich de dochter des konings te verwerven, als deze door een slang gebeten, door niemand genezen worden kan, met als slang haar het vergift achter een gordijn weer af te zuigen. De prins huwt haar, en hij volgt haren vader op onder den naam شاه جوهر شاه daar deze kluizenaar wordt. Zijne regeering wordt zeer geroemd. Spoedig evenwel komen Tapsil, Kalis en Muklis afscheid van hem nemen, zich nu bekend makende, als die oude man, die slang en die kikvorsch. De beide laatsten nemen hunne vorige gedaante weder aan. 1)

(*De door God gestrafte koning.*) Een zeer slechte en inhalige koning van بصره had een tol ingesteld van een

1) Dit verhaal komt ook voor in redacties van de Hik. Bayan Budiman, zooals ook blijkt uit de opgave van Dr. Van der Tuuk, Vier Mal. vert., XLI.

dirham per persoon voor een ieder, die een zekere plek van den grooten weg voorbijging, welk hij door zijne dienaren liet bewaken. Een ieder, die niet betaalde, werd aangehouden. Nu kwam daar een Madjusi langs met zijne vrouw, die de stad Basrah uit armoede verliet. De vrouw was zwanger en had hij op zijnen ezel geplaatst. Ook hij wordt aangehouden, maar geld heeft hij niet. Als hij nu maar terug wil gaan, eischt men 4 *dirham* van hem. Men slaat hem, duwt zijn vrouw van het beest, dat zij op den grond valt, en ontijdig een kind baart, dat sterft, snijdt zijnen ezel de staart af, jaagt hem zelf weg en neemt zijne vrouw met zich in huis. Zij bidt tot God als haar eenigen toeverlaat. Hij begeeft zich tot den koning en verhaalt dezen wat hem overkomen is. Hij wordt uitgelachen. Heen gegaan zijnde, hoort hij een stem hem toeroepen, achter zich te zien, en als hij zich omkeert, ziet hij het paleis des konings en de verblijven van diens ministers en officieren, en wat daaraan belendde, door den grond verzwolgen worden, terwijl er zwart water uit den grond te voorschijn komt. [1])

De door het fragment geleverden zijn:

(*Verhaal* n°. 39—67 (*begin*) *van de groote Hik. Baktiyar.*)

39. Het verhaal, hetwelk men hierboven reeds leerde kennen als n°. 3 in von de Wall's tekst. Het verhaalde heeft hier plaats in بغداد. De vorst is مأمون الرشيد en zijn vizier wordt nader aangeduid als فضل ابن عباس. De koopman is hier علي جوهري, maar diens huisvrouw draagt hier geen naam. Midden in het verhaal ontbreekt in dit hs. een blad (bladzijde 14 en 15), zoodat het de vertelling niet in haar geheel geeft. Reeds dit verhaal zou anders al de gelegenheid geven de verhouding van von de Wall's redactie met deze uitvoeriger en betere in het oog te vatten. Ziehier het beloop. Mamun wil zich eens

1) Vergl. Tajussalatin, ed. Roorda van Eysinga bl. 106; ed. Lange 89; van Dorp 53.

vermaken, en beveelt daarom, dat men gedurende 3 dagen geen lampen mag branden en geen venster openen. [1]) Dan gaat hij met Padal uitrijden. Zij worden aangehouden door Ali Djauhari, die al sints lang begeerig was den vorst te ontmoeten, en er met een zijner slaven op uit was gegaan. Vrijwillig gaat de vorst met hem mede, voorgevende een vreemdeling te zijn en van niets te weten. Ali biedt hun bij de ontvangst ten zijnent ook een geschenk aan, nl. den Sultan een van 100000 dinaren aan waarde en den vizier een van 5000. Daarna geeft hij den vorst te kennen, dat hij hem heeft herkend, en op des Sultans vraag, waarom hij zoo deed, zegt hij, dat hij eene gelegenheid had gezocht om hem te ontmoeten, omdat zijn vader steeds voor هارون الرشيد, Mamun's vader, gewerkt had, en hij hem, zijnen eigen zoon, veel geld had nagelaten. Mamun geeft hem de plaats, die zijn vader had gehad. Padal wordt jaloersch, en belooft, om hen te verderven, reeds dadelijk, zijne vrouw te zullen verleiden. Dit herhaalt hij, als Ali, er door den Sultan naar gevraagd zijnde, eens eene beschrijving van zijn *kampung* geeft. [2]) Ali neemt de weddingschap aan. De dood aan den galg zal de straf voor den verliezer zijn. Padal zendt eene oude vrouw, die bij Ali's vrouw in huis weet te dringen, daar alles opneemt, en verschillende geschenken krijgt. Zoo helpt zij Ali's vrouw ook bij het baden, en op die wijze komt zij te weten, dat deze een moedervlek, waarop drie haartjes, op een harer borsten heeft. Padal vertoont nu straks de kleeren, die de oude vrouw van Ali's vrouw ten geschenke had gekregen, geeft eene beschrijving van zijn verblijf, en vertelt dan waar zij dien moedervlek had. Ali zegt dat Padal dat alles van anderen moet hebben verkregen en gehoord. De Sultan geraakt in toorn, en laat Ali binden om hem straks te laten hangen. Zijn vrouw krijgt door

1) Iets lager staat nog, dat geen sterveling zich des nachts op straat mocht vertoonen.

2) De bedoeling moet zijn dat Ali op de inrichting van zijne woning en de eerbaarheid zijner vrouw bluft.

een zijner slaven bericht van den loop der zaken. Zij beveelt dadelijk een fraaien schoen te vervaardigen. (*Lacune.*) Padal ontkent haar ooit gezien te hebben, dan nu op het oogenblik, dat zij voor hen staat. Dan maakt zij zich als Ali's huisvrouw bekend. Padal wordt gehangen, en Ali wordt in zijn plaats vizier. [1])

40. De koning van روم zendt aan طباخ, den *bandahari* en ساقي, den opperhofmeester [2]) van تبريز, den koning van مصر een schrijven met een geschenk en vergift. Tabak neemt het op zich den koning te vergiftigen. Saki verklapt het, maar Tabak beschuldigt dezen. Zij worden beide in de gevangenis geworpen, waar Nabi يوسف de verklaring geeft zoowel van datgene wat Tabak voorgeeft gedroomd te hebben, als van wat Saki werkelijk gedroomd had [3]).

41 [4]). Een man uit خرسان wilde de pelgrimstocht gaan doen en kwam zoo te بغداد. Daar gaf hij een gouden halssnoer van 1000 dinaren, dat hij te vergeefs te koop had aangeboden, in bewaring aan een parfumhandelaar (عطار), die den naam had van zeer vertrouwbaar te zijn. Als hij van de *hadj* terugkomt, doet de parfumhandelaar of hij hem niet kent; hij geeft hem permissie hem aan te klagen, en zelfs het publiek neemt het voor hem tegen den pelgrim op. Ook een latere maning helpt niet. Op raad van anderen wendt de pelgrim zich nu tot Sultan عَضُد الدَّوْلَة die veel menschenkennis had (*tahup ada ilmu pirasat*). De Korasaner brengt zijn geval op het papier, en laat dit stuk door een van 's konings dienaren aan dezen aanbieden. De koning zegt hem voor den winkel van den parfumier te gaan zitten zwijgen, en zich daar niet van daan te laten jagen. Over 4

1) Zie boven het 8de verhaal in de door den Heer van de Wall uitgegeven Hikayat Baktiyar.

2) *Orang ijang mĕmĕgang pĕrsantapan radja.*

3) Vergl. hierbij bl. 317 en 318 in Gerth van Wijk's De Koranische verhalen in het Maleisch, in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXV (Overdruk, bl. 69 en 70).

4) Dit verhaal zou afkomstig zijn van شيخ محمد ابن جوهري

dagen zou hij naar hem komen kijken, maar ook dan moest hij in zijn zwijgen blijven volharden, ook als hij, de sultan, iets tot hem zeggen zou, en niet opstaan, maar als hij weer was heengegaan, nogmaals om zijn snoer vragen. Dit geschiedt [1]). Dadelijk daarna komt de parfumhandelaar tot den pelgrim, en deze krijgt na eenige praatjes zijn snoer van hem terug. Nu wil hij eerst niet tot den vorst gaan, maar hopende, dat deze hem het snoer afkoopen zal, doet hij het toch. De parfumier wordt voor zijn winkel aan het snoer opgehangen, dat later weer aan den pelgrim wordt geschonken. [2])

42. Een man geeft zijn geld aan een anderen man in bewaring. Als hij er later om komt, ontkent die andere het ontvangen te hebben. Nu begeven zij zich tot *kali* اياس. Ayas vraagt of de plaats, waar het geld overhandigd zou zijn, ook iets bijzonders had. Er was een boom. Of de aanklager zich misschien ook vergiste, vraagt hij verder; mogelijk had hij het geld daar maar begraven; hij moest maar eens naar dien boom heen gaan, dan zou het wel blijken. Als nu de man eenigen tijd weg is, vraagt hij op een oogenblik plotseling aan den ander, dien hij had laten blijven: „zou hij er al kunnen wezen, denk-je", waarop deze zich laat ontvallen: „Nog niet", en verplicht wordt den ander zijn geld terug te geven.

43. Een prins raakt eens op jacht in het bezit van een بلبل (nachtegaal). Deze smeekt hem niet van kant gemaakt, maar weer los gelaten te worden; wat zou hij er aan hebben hem op te eten, en hij zou hem drie raadgevingen geven, één als hij nog op zijne hand zat, de tweede als hij een boom bereikt zou hebben, en de derde als hij naar den heuvel wegvliegen zou. De eerste was: tob niet over gedane zaken; de tweede: geloof niet wat in strijd is met hetgeen het verstand leert; in plaats van de derde raadgeving, wijst de vogel den prins op zijn onverstand

1) Doch in strijd met het voorafgaande beantwoordt de pelgrim de *salâm* van den koning wel; verder, zwijgt hij.

2) Er staat intusschen niet, dat de koning het hem afkoopt.

hem te hebben laten vliegen, want als hij hem gedood had, dan zou hij in zijn maag twee juweelen, ieder van twintig *miskal* (مثقال, zeker goudgewicht = één *dinar*), gevonden hebben. De prins bijt zich op zijn vingers van spijt, maar vraagt nog om de derde les. Dit wordt door den vogel overbodig geheeten; zijne beide eerste lessen waren immers al door hem in den wind geslagen, want hij had er spijt van gehad, dat hij hem had laten vliegen, en er geloof aan geslagen, dat hij twee zulke gesteenten, waarvan er één al veel zwaarder wezen zou dan de vogel zelf was, in zijn maag zou hebben.

44 [1]). Twee lieden geven aan een vrouw van de *kaum* قريش 100 dinaren in bewaring, welke zij niet weerom zal mogen geven, als zij er niet beiden tegelijk en te zamen om komen. Na een jaar komt er een van hen, bewerende dat de ander dood is. De vrouw weigert. Doch bedeesd gemaakt doordat de man er al zijne huisgenooten en buren bijhaalt, gaat zij er toch toe over. Nu komt evenwel, na weer een jaar, ook de andere man. Zij zegt ze reeds aan den ander te hebben afgegeven. De zaak wordt daarop voorgebracht bij Baginda عمر, doch vóór deze nog eene beslissing heeft genomen, verzoekt de man, dat Baginda Ali haar zal uitwijzen. Deze, — wiens vrijgevigheid bekend is, — laat hem den ander roepen, en betaalt hem dan voor de vrouw het geld uit.

45. Verschillende wijze lessen van بزرز جمهور حكيم, door hem gegeven, toen eenige *hukama* hem vroegen hun mede te deelen wat dienstig voor geest en lichaam is: 4 zaken, die het oog verhelderen en 4, die het tegendeel doen; 4 zaken, die dik maken, en 4, die den mensch doen vermageren; 4, die gezond, en 4, die ongezond zijn; 4 zaken, die iemand moed geven (*mĕnghidupkan hati*), en 4, die hem doen verliezen (*mĕmatikan hati*).

46. *a.* نشروان عادل laat een zeer kundigen (Abessynischen) arts ontbieden. Op een zekeren dag komt het hem in de

1) Dit verhaal zou اسحاك انق حرب gehoord hebben van انق معمر

gedachten, dat die arts wel eens sterven kon, en daarom laat hij hem roepen, en vraagt hij hem iets te vertellen van de geneesmiddelen, die het lichaam ten goede dienen. De geneesheer zet hem dan de drieledige verdeeling van de buik (den maag, doch de tekst gebruikt *pĕrut*) uiteen (eten, drinken en ademhalen), — een verdeeling, die ook aan Muhammad bekend is geweest, voegt de schrijver er aan toe.

b. Op het voorgaande volgt nog, alsof het er bijbehoorde, een les van جالونوس (Galenus), tweemaal 7 zaken, *mĕmpusakai kĕlupaan.*

47. *a.* Opsomming van de 10 karaktertrekken, waarin vrouwen **naar** dieren aarden (het varken, de aap, de hond, de slang, de muilezel, de schorpioen of duizendpoot (*kala*), de muis, de vogel, de jakhals (of vos), de geit.

b. Verschillende uitingen, die ten gunste van de vrouwen luiden, van معاذ ابن جبل, een رباعي, van Ali en van Muhammad.

c. [1]) Hoe عائشة verhaalde op welke wijze de profeet zijnen huisgenooten de verklaring heeft gegeven van de uitdrukking een verhaal van خرافة. Deze man uit de *kaum* بني عذرة was eens door een *djin* medegevoerd, en vertelde nu wat hij had gezien, en dat wat zeer ongelooflijk.

d. Id. hoe de profeet de verklaring gaf van de uitdrukking een verhaal van ابو زرع. Elf jonge vrouwen vertelden elkander eens hoe hare mannen waren. De elfde, de vrouw van ابو زرع (hier ابو ذر), uit de *kaum* حلي, verhaalt hoe goed zij het bij haren man heeft, waaraan Aisah nu nog had toegevoegd dat de profeet daarop tot haar had gezegd: En ik zal voor u zijn als die ابو زرع voor zijne vrouw was.

48 (—50) [2]). Over het genot van het *berbuwat ibadah*

1) Volgens Imam Tarmidi (ترمذي).

2) Zooals boven reeds werd opgemerkt, loopt hier het verhaal of het vertellen van Baktiyar, die ook hier slechts lessen geeft, in eenen door tot aan het 51e verhaal.

en het huwelijk, vooral het laatste, toegelicht met Qoranteksten en gezegden van den profeet, uit de overlevering. Dan de leer omtrent de liefde van عبدالطيب en de philosophen, فلاسفة حكما: een hersenziekte, en de 8 gradaties daarvan. Een opmerking van دقاف en verschillende meeningen omtrent den eigenlijken zetel der liefde. Wat محاسبي zeide, toegelicht met een vers. Daarna worden زج العارفين ابن عطا الله en anderen aangehaald. Voorts komen nog aan het woord de profeet, Djabar (جبر), en de اهل الصبيب (lees اهل الطبيب), waarmede het onderwerp meer bepaald de bijslaap is geworden. De profeet, Iman احنق ابن قو, غزالي, مغيرة, de *ahlillabib* en de *hukama*, بخاري, en (naar het schijnt) ook eenige anonymi, zijn hieromtrent de woordvoerders.

51. Een vizier van een koning in Arabie, raadt zijnen vorst niet te zeer toe te geven aan zijn liefde voor de vrouwen. Als nu eene vrouw dien koning verzocht heeft haar aan dien vizier te schenken, en dit is geschied, brengt zij dien vizier er spoedig toe haar op zijn rug rond te rijden, na als een paard opgetuigd te zijn. Den koning, die dat ziet en de draak met hem steekt, wijst hij er op, dat hij hem dien raad had gegeven, omdat hij niet gaarne zou gezien hebben dat de vorst tot dezelfde dingen zou zijn vervallen, als nu met hem was geschied 1).

52. Na een lofprijzing op het zingen, van طور حكما 2), volgt er:

a. een verhaal van ابا الحق شيخ اصمعي 3) uit zijn eigen leven. Hij was eens ergens de gast geweest van een Arabier. Zijn gastheer hield een Abessynischen slaaf geketend. Deze

1) In een andere redactie, uit de Bostan assalatin, Van der Tuuk, Maleisch leesboek, 1863, bl. 34.

2) Iets dergelijks volgde reeds dadelijk, ook boven, op het slot van het 51ste verhaal.

3) Elders احمعي

was omgeven door lijken (بقكي) van zieltogende kameelen. Die slaaf vroeg hem zijnen gastheer zijne vrijheid voor hem te vragen. De Arabier zeide, dat hij hem arm maakte; hij zong zoo schoon, dat de kameelen hem naliepen [1]). Toch bevrijdt hij hem. Als den volgenden morgen de slaaf op verzoek van den gast nog eens zingt, komen zelfs die zieltogende kameelen op het gezang af.

b. Nog eenige andere lofredenen, van Imam غزالي ابن عبدالسلام, Imam جنيد, en uit de *kadis* (حديث).

53. هارون الرشيد komt eens, niet kunnende slapen en verdrietig in zijn paleis rondwalende, bij zijn *gundik* قمر الجمان, die hem opvroolijkt. Den volgenden dag laat hij ابو نواس roepen, en op zijn avontuur een gedicht maken (zonder hem daaromtrent iets mede te deelen?). Na het hooren van het vers meent hij, dat Abu Nuwas hem bespied heeft. Deze zegt, dat dit het geval niet is, en krijgt eene belooning.

54. Bij eene andere gelegenheid vindt Harun arrasid op zulk eene wandeling een andere van zijn bijwijven, بدر التمام, die toen juist minder in zijne gunst deelde dan vroeger. Hij houdt haar staande, maar zij excuseert zich, tot zij in de gelegenheid zal zijn geweest hem eerst hare opwachting te hebben gemaakt. Hij stemt dit toe, maar wacht den volgenden morgen te vergeefs op hare komst, daar zij wegblijft. Nu begeeft hij zich tot haar, en herinnert er haar aan, dat als men een afspraak maakt, men zich daaraan houden moet. Haar antwoord is, dat de dag weer te niet doet, wat de nacht deed zeggen. Dit keer worden Abu Nuwas, مصعب en رقاسي binnengeroepen. Alle drie maken nu op het voorgevallene een vers, in een omgekeerde volgorde, als zij hier genoemd zijn. Wederom vermoedt Harun arrasid, dat Abu Nuwas hem bespied heeft.

55. Eens zong de vrouw van حجاج ابن يوسف, Siti روضة, de dochter van Sultan بعليك een lied, waarover haar man

1) Wat de slaaf eigenlijk misdaan had, is niet recht duidelijk.

zeer ontstemd raakte. Hij geeft aan عبدالله ابن عوف bevel tot haar te gaan, haar haar bruidsgift terug te geven, en haar aan te zeggen, dat zij voortaan niet meer zijne vrouw, maar slechts zijne dochter wezen zal (de scheiding aan te zeggen). Zij neemt deze gaarne aan, maar schenkt het geld aan den brenger. Iets later vraagt Sultan عبدالملك ابن مروان haar ten huwelijk. Ook dit neemt zij aan, doch op voorwaarde dat Hadjadj de kameel, waarop zij tot den vorst komen zal, aan een touw in zijne hand leiden zal. Onderweg laat zij nu een gouden dinar vallen, en heet zij Hadjadj de zilveren dirham, die haar ontviel, voor haar op te rapen. Hij doet dit en zegt haar, dat het een dinar was, die zij had laten vallen, waarop zij hem antwoordt met een vers, waarin zij hem laat voelen, dat zij waarlijk niets verloren had, doordat hij haar den scheidbrief gaf.

56. Bibi خمرية, de schoone, verstandige en rijke dochter van een koopman, was gelukkig gehuwd met Kodja مسه Deze laatste was evenwel weinig thuis en niet jaloersch. Dit laatste had zijne vrouw bespeurd, en zij geeft zich daarom, in alle eerbaarheid, alle moeite het hem te maken. Daarvoor laat zij een harer vrouwen zich als man verkleeden, haar bezoeken, en steelswijze, doch zoo dat haar man het moet zien, bij zijne komst wegsluipen. Het helpt niets. Als zij hem om uitleg heeft gevraagd, verklaart hij, dat zijn ondervindingen op het punt van vrouwen van dien aard zijn, dat hij niet anders verwachten kan dan dat zij ontrouw zijn. Hij verhaalt haar twee staaltjes, die hij zelf had beleefd. Het eene was, dat hij eens in een bosch in een boom gezeten, een olifant had zien aankomen, met een vrouw op den rug. De olifant, welke eigenlijk een man was, die deze gedaante had aangenomen om zijn vrouw te bewaken, was gaan slapen. Toen had die vrouw hem geroepen, en was hij uit den boom geklommen, en hadden zij samen misbruik gemaakt van de gelegenheid hun geschonken door het slapen van den olifant, en daarna had die vrouw in haar gordelband, waarin reeds ettelijke knoopen waren gelegd, er nog een meer gemaakt,

om de herinnering ook aan deze samenkomst niet te vergeten. Het andere was, dat hij eens naar Perzië reizende, met een Brahmaan was overeengekomen te zamen één zwarte slavin te koopen, en er samen mede te leven Listig wist zij niettegenstaande de toch vele waarborgen leverende voorzorgsmaatregelen, die zij namen, hen beiden, op hetzelfde oogenblik, te bedriegen [1]).

57. In بابيل woonde eens een koopman, die een levenslustigen zoon had, Kodja نديمان geheeten. Als deze, meerderjarig, reeds een vijf jaar en zeven maanden, met zijne 80 (tafel)vrienden, een vroolijk leven heeft geleid, besluit zijn vader die vrienden, die beloofd hadden lief en leed met zijnen zoon te zullen deelen, eens te beproeven. Hij zegt zijn zoon eerst een paar dagen thuis te blijven, en hen dan weer te gast te noodigen. Na den maaltijd voegt zich de koopman bij de feestvierenden, maar met een bedrukt gezicht. Hij vraagt hun om raad, vertellende, dat zijn zoon, hun vriend, tegen den koning misdaan had, en deze nu zijn dood zocht. Zij maken er zich allen van af, en gaan heen. Nu ontbiedt de koopman, die zegt het zelf nooit tot twee volle vrienden te hebben kunnen brengen, zijn beide vrienden, اسقيلن en خورج محبت. Van dezen heeft de eerste er dadelijk alles voor over, om den zoon van zijn vriend te redden, behalve zijn leven, maar de laatste ook zelfs dit. [2])

58. Sultan محمد امين, de zoon van هارون الرشيد en ستي زبيده, verneemt welk een bijzonder mooi meisje بدر الكبير is, een slavin van جعفر ابن موسى الهادي . den neef van Harun. Hij geeft aan Djapar, als deze eens bij hem is. zijnen wensch te kennen haar van hem te koopen. Djapar antwoordt dat hij juist kwam om haar hem aan te bieden. Na eenigen tijd gaat de sultan bij Djapar feestvieren,

1) Dit verhaal vindt men, doch zonder het slot over de negerslavin, terug in één der redacties van de Hik. Bayan Budiman.

2) Men vindt dit verhaal terug in een der redacties van de Hik, Bayan Budiman.

daartoe onder anderen zijne نديكر medenemende. Djapar laat Badaralkabir, zijne *pĕdekar*, zich aansluiten bij die van zijnen gast. Amin geeft Djapar een slaapmiddel in, en voert daarna Badaralkabir weg. Den volgenden morgen laat hij Djapar roepen. Dan laat hij haar, als hij gekomen is, achter een gordijn een lied zingen, doch Djapar weet zich goed te houden, en wordt nu zoo rijkelijk beloond, dat het schip, waarmede hij van zijn verblijf naar het paleis van den sultan was gekomen, het geschonken geld niet bevatten kon.

59. Een koning van عجم liet eens zijn vizier, die het volk uitperste, en het geld dat hij verkreeg, aan zijnen heer afdroeg, toen hij bespeurd had, hoe deze vizier zijn volk kwelde, tusschen twee planken dood drukken. Eenige spreuken over dezen vizier en een zedepreek van een *seh* tot hem, als hij nog niet dood is, of voordat het tot straffen was gekomen (?), die zijn gevoel wakker schudden. Ook bij gelegenheid, dat zijne woning eens plotseling in brand vliegt, begeeft (of begaf?) zich die *seh* tot hem, om hem over zijne slechtheid te onderhouden.

60. In مصير was عبدالله جوهري, een rijk man en van goede afkomst, zoo gelukkig gehuwd, dat man en vrouw elkander beloofden om, mocht hen het ongeluk treffen, dat een van beiden kwam te overlijden, de overlevende niet weder zou hertrouwen. Na eenigen tijd komt de vrouw te sterven. Abdallah is wanhopig bedroefd. Reeds den eersten tijd na haren dood blijft hij op haar graf treuren, en als hij straks weer naar zijn eenzaam geworden woning terug is gekeerd, wordt het hem daar op nieuw te eng, zoodat hij weder op haar graf gaat zitten weenen, maar nu door zijne stadgenooten voor gek aangezien, naar een dokter wordt gebracht, die hem zes maanden geketend bij zich houdt. Daarna weer losgelaten, begeeft hij zich op nieuw naar het graf van zijne vrouw. Nog even treurig als voorheen, verlaat hij dit gedurende een geruimen tijd

niet [1]). Eens smeekt hij den Heer, om Mohammad's wille, een einde aan zijn verdriet te maken. Plotseling hoort hij een stem, en opziende, ziet hij een ouden in 't wit gekleeden man, wiens voetstappen waar hij ze zette, jong groen deden ontspruiten. Die oude man was Nabi عيسى (Jezus). Hem door God gezonden noemende, verhaalt Abdallah hem zijn leed, en verzoekt hij hem zijne vrouw weder in het leven terug te roepen. Isa voorspelt hem, dat het hem slechts ongeluk zal brengen, maar Abdallah blijft aanhouden. Djabarail, die daarop verschijnt, ondersteunt het verzoek van den weduwnaar, en op Isa's smeekgebed doet God de vrouw herleven. Het verblijf in het graf heeft haar dusdanig van uiterlijk doen veranderen, dat Abdallah haar niet herkent, doch Isa's voorbidding hergeeft haar ook hare schoonheid weder, zelfs in nog grootere mate dan voorheen. Na Isa's heengaan blijkt het, dat zij niet spreken wil (kan). Op zijn gebed verschijnt Isa op nieuw, dit keer door Djabarail ingelicht wordende, dat Abdallah, zal zij ook kunnen spreken, de helft van het hem nog restende gedeelte van zijn leven aan haar moet afstaan. Nadat Djabarail in den hemel naar het aantal jaren, dat er van Abdallah's leven nog over was, een onderzoek heeft ingesteld, en het gebleken is dat dit 50 jaar bedroeg, en hij aan Isa zeven der namen van Allah geleerd had, doet Isa de vrouw geheel herleven, die daarna belooft haren man trouw te zullen blijven. Vóórdat de profeet weder verdwijnt, zegt hij Abdallah dat hij hem, zoo hij hem weder noodig hebben mocht, op dezelfde plek, als waar zij nu waren, moest komen te hulp roepen. Aan de poort der stad gekomen, vraagt Abdallah, zijne vrouw even te wachten, opdat hij voor haar een sluier en schoenen hale, en zij niet ongesluierd en blootvoets de stad zal behoeven binnen te gaan. Als hij zijne schoonmoeder om die

---

1) Er staat *bĕrapa lamanja hingga tahun lamanja*: er moet dus een telwoord uit gevallen zijn.

kleedingstukken komt vragen, gelooft deze hem niet, want iemand, die reeds drie jaren dood is, keert niet tot het leven terug. Toch geeft zij ze hem, en alsdan keert hij met nog eenige etenswaren, die hij op de markt was gaan koopen, tot zijne vrouw terug. Door het gebruiken van deze spijzen verlaten zij zich, en zij vinden de poort der stad gesloten. Voor de poort valt nu Abdallah, die sinds den dood van zijne vrouw niet geslapen had, met zijn hoofd op haren schoot vast in slaap. Zoo vindt hen de koning van Mĕsir den volgenden morgen, als hij die poort uitrijdt. Zij trekt zijne aandacht meer dan wenschelijk is, en hij vraagt haar hoe zij daar zoo met dien gek gezeten kwam. Zij verhaalt hem, zoodra zij gehoord heeft, dat hij de koning is, dat die gek haar gisteren had aangegrepen, toen zij het graf van haren vader was gaan bezoeken, en verzoekt hem den man te dooden, en haar tot zich te nemen. De koning laat haar naar zijn paleis gaan, haar belovende haren man te zullen dooden, doch doet dit niet. Na zijn zwaard met geitebloed te hebben laten kleuren, volgt hij haar, en zij likt dan het bloed van het zwaard, wat de koning doet vragen, wat de man haar toch voor kwaad zou hebben gedaan. Als Abdallah ontwaakt en zijn vrouw mist, vermoedt hij, dat zij weder naar haar graf is teruggekeerd. Daar vindt hij haar niet, en evenmin in zijne woning, waarheen hij zich dan begeeft. Geen sterveling gelooft zijn verhaal, en men houdt hem voor krankzinnig als te voren. Doch als er nu weer een jaar voorbij is gegaan, zit hij eens voor een winkel. Plotseling komen 's konings dienaren alle mannen wegjagen, omdat de koningin die op weg is naar het bad, met den geheelen hofstoet, daar langs komen zal. Daar men hem toch voor gek verslijt, en men de gekken niet pleegde te verjagen, meent hij het schouwspel wel eens te kunnen blijven genieten, en zoo gewaar te worden of de koningin het van zijne vrouw wel in schoonheid winnen zou. Zoo ziet hij, dat zijne vrouw zich onder dien vrouwenstoet bevindt. Hij houdt haar muildier staande, en verklaart

dat zij zijne vrouw is. Hij laat haar, haar hand gegrepen hebbende niet los, hoezeer de overige vrouwen hem ook mishandelen. Het volk loopt tezamen, en zelfs de koning en de *kali* verschijnen. Abdallah vraagt dezen laatste om recht, en de koning, die hem herkent, zegt den *kali* hem naar zijne getuigen te vragen. Als hij vernomen heeft, dat hier twee getuigen voldoende zijn, noemt Abdallah als zoodanig God en den profeet Isa. Hem wordt opgedragen den profeet op te roepen. Op zijn gebed verschijnt, op de daarvoor aangewezen plaats, de ontbodene dadelijk. Hij verhaalt hem zijne verdere geschiedenis, en snelt hem vooruit om zijne komst te berichten. Allen begeven zich nu tot den profeet om hem in te halen. Isa verhaalt hoe hij haar indertijd weder ten leven had gewekt, en haar de helft van het toenmaals nog resteerende leven van Abdallah was geschonken. De vrouw ontkent, dat zij Abdallah's vrouw is, maar er in toestemmende het haar geleende leven terug te geven, wat Isa haar beveelt, stort zij dood neer, terwijl op haar voorhoofd te lezen stond, dat zij Isa een leugenaar had genoemd, dat zij een meineed had gedaan onder aanroeping van Gods naam, en dat men haar niet eervol mocht begraven. De koning verontschuldigt zich, dat hij onwetend had misdaan, en schenkt aan Abdallah een zijner dochters tot vrouw. [1])

61 [2]). يزدجر, koning van فرس en zooh van تايگك, die geheel عجم onder zijn bewind vereenigd had en aan wien zich alle koningen der طواين, behalve Koning سرياني حضر حبسي, onderworpen hadden, was naar حضر opgetrokken en belegerde dit reeds lang, zonder eenig gevolg, toen op een zekeren dag de dochter van سرياني hem van uit de belegerde vesting ziet, en gewaar wordt hoe schoon hij is. Door middel van een briefje, dat zij hem, aan een pijl gebonden,

1) In een andere redactie, uit een Hik. Bayan budiman, in Niemann, Bloemlezing uit Maleische geschriften, 1e stuk, 1870, I, 255; 1892, I, 218.

2) Dit verhaal heet afkomstig van عبدالله اين مسلم

toeschiet, doet zij hem weten, dat zij hem den weg wijzen zal om in de vesting te dringen, zoo hij belooft haar te zullen huwen. Op een zelfde wijze laat hij haar weten, dat hij er in toestemt, en vertelt zij hem weder, waar men zal kunnen binnendringen. De inneming heeft plaats, haar vader wordt gedood, en zij wordt de gemalin van den belegeraar. Als zij later eens samen te bed liggen, kreunt de prinses hevig, en klaagt zij er over, dat er iets in bed is, waardoor zij niet kan slapen. Het onderzoek brengt aan het licht, dat er een *inay*-blaadje in lag, en dat dit in hare fijne huid een deukje had gemaakt. De koning vraagt haar naar aanleiding daarvan, hoe deze zoo zacht kwam, en nu blijkt het, dat haar vader haar zorgvuldig had opgekweekt en haar zeer bijzonder voedsel had laten verstrekken (دادم كفال, ايرهدو en انق بيري). Om hare thans aan den dag gekomen ondankbaarheid tegenover haren vader te wreken, laat hij haar met hare haren aan den staart van een paard binden, en zoo haren dood vinden.

62. *a*. Een slechte koning van عجم verrijkte zich met het goed zijner onderdanen, tengevolge waarvan zijn volk verliep, en de opbrengst dus minder werd; ook werd het rijk belaagd. Toen bracht men dien koning eens een geschiedboek (waaruit hem werd voorgelezen), en toen men tot aan de geschiedenis van Koning صحاك en Koning فريدون was gekomen, vroeg hem zijn opperste minister er naar, hoe het kwam, dat فريدون zich staande houden kon zonder geld of leger te bezitten. De vorst zeide toen, dat dat kwam, omdat فريدون eenige menschen om zich heen had weten te verzamelen, en daardoor sterk was. De minister vroeg hem toen, waarom hij dan ook niet zorgde, dat te verkrijgen door mildheid en rechtvaardigheid, een slechten koning vergelijkende met een tijger, dien alle dieren vreezen. Hij wordt in de gevangenis geworpen, maar spoedig daarop vereenigen zich 's konings broeders, en eischen dezen hun erfdeel, terwijl eendracht hen sterk maakte.

b. Een andere koning van عجم, شهريار, was zeer verwaand. Hij schrijft een groote algemeene revue uit. Terwijl hij die vol zelfvoldoening en zelfingenomenheid schouwt, komt er een bedelmonnik op hem toe, die hem groet, zonder dat hij diens groet echter in zijn gevoel van grootheid opmerkt. De monnik houdt daarop zijn paard staande, en zegt hem, dat hij hem iets gewichtigs mede te deelen heeft, dat alleen voor hem bestemd is, en dat hij hem dus toefluisteren moet. Als de koning zich tot hem voorover heeft gebogen, verneemt hij van dien monnik, dat hij de heer des doods was, die hem zijn leven kwam afnemen. Hij vraagt nog uitstel, om zijne zaken te schikken, doch daar hierin niet getreden wordt, stort hij, tot ontsteltenis der toeschouwers, dood van zijn paard. 1)

63. Een koning van een groot, volkrijk en welvarend land had een vizier, Muhammad geheeten, aan wien hij alles opdroeg. In dat rijk was een arme vogelaar. Deze ontmoette eens een ouden man, die hem den raad geeft op een door hem aangewezen heuvel te gaan jagen, en hem zijn vangst, als hij iets verkreeg, te brengen. Hij vangt een bijzonder schoonen vogel, brengt dezen aan den ouden man, en ontvangt nu den raad dien vogel voor geen prijs te verkoopen, maar hem den koning ten geschenke aan te bieden. Op de markt hieden vele lieden op den vogel, ook de vizier doet dat, als hij hem ontmoet, doch de vogelaar weigert. Muhammad zegt hem dat de vogel toch in zijn bezit komen zal of hij hem geeft of niet, en dat hij hem den koning maar moet aanbieden. De vogelaar begeeft zich tot den koning, die den vogel aanvaardt en den schenker beloont. Eenige dagen daarna vestigt Muhammad er de aandacht van den koning op, dat

1) In een andere redactie in de Tadjusalatin, ed. Roorda van Eijsinga. bl. 48; ed. van Lange, 24; ed. van Dorp, 23; ook in de Hollander, Bloemlezing, 1882, bl. 175, en in Meursing's Mal. leesboek, 1842, I, bl. 12. Een hier op eenigszins gelijkende geschiedenis van den Malikulmaut, uit de Bostanassalatin, vindt men in Niemann, Bloemlezing uit Mal. geschiedenis, 1870 I, 262; 1892 I, 225.

het toch beter zou zijn, zoo hij een paar bezat van die vogels, en hij geeft hem dan in overweging den vogelaar er, op straffe des doods, op uit te zenden. Deze wendt zich nu eerst tot den ouden man, en vangt er, op zijne aanwijzing, weer een. Na van den grijsaard nog den raad te hebben gekregen, dat hij zich, als hij iets had te doen, maar tot hem moest wenden, brengt hij ook dezen aan den koning. Nu wijst Muhammad er den vorst op, die nog geene gemalin had, dat er nog niemand was om met die schoone vogels te spelen, en hij noemt hem de prinses van Mĕsir, als daarvoor in aanmerking komende. Op de vraag van den vorst wie haar zou kunnen gaan halen, noemt de vizier den vogelaar weder, en deze krijgt ook nu daartoe de opdracht, wederom op straffe des doods. Hij vraagt drie dagen om de wichelaars te gaan raadplegen, of er kans van slagen is; zoo ja, dan neemt hij het op zich. De oude man zegt hem van den koning een van Muhammad's goud vervaardigd geheel gouden schip te eischen. Daarmede moest hij naar de reede van Mĕsir gaan, daar wachten tot de prinses zou komen, en haar dan schaken. Aan dien eisch wordt voldaan, en de vogelaar vertrekt, na eerst nog van den ouden man afscheid te hebben genomen. In Mĕsir gekomen, trekt het schip algemeen de aandacht. Zelfs de koning gaat er naar zien, en een gedeelte van zijn gevolg gaat aan boord. Hij vertelt er zijn dochter van, en deze krijgt van hem vergunning het den volgenden morgen te gaan zien. Zij bekijkt het schip eerst van de buitenzijde, en begeeft zich dan met den grootvizier aan boord, waar zij rijk ontvangen worden, evenals de vogelaar een ieder, die aan boord was gekomen, reeds een geschenk had gedaan. Nu kwam er onverwachts een hevige wind opzetten, en als om den storm te ontloopen, laat de vogelaar het anker lichten. Als het weder kalm weer is geworden, heeft men zich aan boord ten strijde gereed gemaakt, maar de lieden van Mĕsir, die nu reeds een heel eind zijn weggevoerd, houden zich rustig. Het schip bereikt het vaderland weer. De vogelaar gaat

aan wal om de prinses aan den koning aan te bieden (hare komst te melden), en ook nu vraagt hij verlof de wichelaars te gaan hooren. De oude man beveelt hem evenveel zwarte stieren te laten zoeken als er treden in den opgang van het paleis zijn, en deze beesten te laten slachten, één voor iedere trede, die de prinses zou beklimmen, terwijl men, als er niet voldoende dieren zouden zijn, Muhammad maar moest nemen. Men verzamelt er zooveel als men kan. De prinses wordt ingehaald. Zij bestijgt den opgang, maar als zij de laatste trede nog te betreden heeft, kan zij dat niet doen, omdat alle stieren reeds geslacht zijn, en er dus een te kort was. Nu fluistert de vogelaar den koning in het oor, dat men dan Muhammad, den vizier, maar moet nemen. Muhammad laat eerst nog zoeken. Te vergeefs, en dat is zijn dood. De prinses gaat daarop het paleis binnen. Het huwelijk heeft plaats, en de vogelaar wordt tot grootvizier aangesteld [1]).

64. Ergens in عرب had zich op een moeielijk te bereiken heuvel een bende *bĕduwi*'s genesteld, die alles aanhield wat daar voorbijkwam, en een groote schrik verspreidde. Met troepen trachtte men ze meester te worden, maar het gaf niet. Nu zendt de koning een daartoe uitgekozen hoofdman, فهلوان, met een keurbende, om die roovers in hinderlaag te gaan afwachten. De roovers gaan weer op roof uit, en als zij vermoeid met hun buit zijn teruggekomen, overvalt hen die keurbende. Zij worden allen gegrepen, opgebracht en ter dood veroordeeld, op één schoonen knaap na, voor wien de vizier genade vraagt en krijgt, hoewel de koning, er niet veel goeds van verwachtende, haar met tegenzin schenkt. De vizier hoopt echter, dat door een goede opvoeding de den jongen aangeboren rooversaard wel te niet gedaan worden zal. Hij krijgt zijn zin, doch de koning meent nog op de geschiedenis van Rustam te moeten wijzen, waaruit men leeren kan, dat men

1) Zie boven het 1e verhaal in de door den Heer von de Wall uitgegeven Hikayat Baktiyar.

zijn kleinsten vijand niet geringschatten moet [1]. In den aanvang schijnt het zeer goed te gaan, doch de koning vertrouwt het nog niet, en na 2 jaren blijkt het, dat hij gelijk had. De jonge man vormt een bende, en het plan den vizier te dooden en te berooven. Hij geeft er uitvoering aan, ook nog twee van diens zonen vermoordende. Daarna vluchten zij naar dat oude rooversverblijf.

65 [2]. Koning اسكندر ذوالقرنين kwam eens bij een vervallen stad, en vond daar op de poort geschreven, dat deze stad 7 koningen had gehad, die nu allen dood waren. Hij deed navraag of er nog iemand van hunne nakomelingen was. Er was er één, die op hun graf verblijf hield. Deze wordt ontboden, en antwoordt op de vraag, waarom hij dáár en niet in zijn eigen woning vertoefde, dat hij al sints langen tijd bezig was om te trachten uit te maken welk onderscheid er is tusschen de beenderen van een vorst en die van anderen. Iskandar slaat hem voor hem weder een rang te geven, als zijne voorouders bezaten. De jonge man zegt toe te stemmen, mits hem een eeuwig leven, een onvergankelijke jeugd, een onuitputtelijke rijkdom, en een onvergald geluk verzekerd worden [3].

66. Een koning van كندة in يامن hield veel van muziek en feestvieren. Eens op jacht gegaan, raakt hij afgescheiden van het gezelschap, en vindt hij een man, te midden van beenderen zittende. De koning zegt hem, dat hij dat niet doen moet. Het antwoord is, dat hij het ook niet doen zou, als er niet twee wezens waren, die hem op een nog erger plaats zouden brengen (bedoeld is de hel). De koning stijgt van zijn paard en wil 's mans leer hooren. De man raadt hem dat af, daar er een hard leven aan verbonden is.

1) Er wordt slechts op gezinspeeld.

2) Dit verhaal, heet het, zou ابوبكر انق ابي الدينا gehoord hebben van حدين انق تميسيمي.

3) In een andere redactie, uit de Bostanassalatin, in Niemann, Bloemlezing 1e stuk, 1870, I, 267; 1992, I, 230.

Hij houdt hem voor, dat men om het uur des doods moet denken, dat plotseling komt zonder dat men bepalen kan wanneer. Daarop verdwijnt de oude man. Het gevolg vindt den koning reeds geheel van uiterlijk veranderd. Hij kleedt zich in een ruw gewaad, en wordt kluizenaar.

67. موسي ابن محمد was nog jong en schoon. Hij voerde een lustig en wereldsch leven, in zijn prachtige woning, waar de rijkdom hem allerlei weelde schonk, en hij zijn leven met zijn vrienden sleet, in een opzettelijk daarvoor vervaardigd fraai paviljoen (uitvoerig wordt dit alles beschreven.) Op een zekeren nacht hoort hij buiten bijzonder fraai zingen. Hij steekt het hoofd buiten het venster om goed te kunnen hooren, en laat den zanger roepen. Het was een jonge, schrale bleeke man, met slechts twee doeken gekleed, die in een moskee tot God bad. Hij wordt gehaald. Musa vraagt hem voor te lezen (op te zeggen) wat hij zong. Dit doet deze, er nog een les aan vast knoopende. (*Eindigt abrupt*).

In de aanteekeningen bij het voorafgaande kon af en toe worden verwezen naar andere redacties van verschillende der verhalen, welke hier moesten worden beschreven als voorkomende in de groote Hikayat Baktiyar. Het bleek, dat dit geschrift er verscheidene levert, welke men ook elders aantreft, in de Tadjusalatin (Makota sĕgala radja), in de Bostanusalatin, en in een of meer redacties van de Hik. Bayan Budiman, terwijl sommige ook afzonderlijk voorkomen. Hoe ver deze gemeenschap van goederen zich uitstrekt, is vooralsnog niet uit te wijzen. Slechts de Tadjusalatin, waarvan verschillende redacties bestaan, is in haar geheel uitgegeven, doch van die beide andere geschriften verscheen slechts het een en ander, in verschillende bloemlezingen, in het licht [1]).

---

1) Van de Tadjusalatin werden 3 geheel verschillende redacties gedrukt. Een werd er uitgegeven door P. P. Roorda van Eijsinga, Batavia 1827 (Arab. lett. en Holl. vert.) een tweede bij Lange & Co. evenzoo te Batavia, in 1864 (met Arab. en met Lat. letter), en een derde bij van Dorp, Samarang, in 1866

Waar nu, zooals hier aan schrijver dezes, eensdeels het geschrift waarover hier gesproken werd, slechts gedeeltelijk bekend is, en anderdeels van de Bostanusalatin slechts geraadpleegd worden kan wat door den druk toegankelijk werd, en de beschrijving van de hier in de vergelijking op te nemen literatuur tot nog toe niet voldoende uitvoerig was, dáár is het eenigszins gewaagd op de voortreffelijkheid van deze groote Hikayat Baktiyar, waarvan schrijver dezes zelfs den omvang niet bepalen kan, in het algemeen te wijzen. 1)

Dat er herhaaldelijk een belangrijk verschil in het voordeel van de Hik. Baktiyar bestaat in de redactie, beter in het beloop van de verhalen, kan men reeds gewaar worden uit de boven in korte trekken weergegeven inhoud dier vertellingen. Sterker kan dit spreken door ook enkele gedeelten van den tekst weer te geven. Daarvoor komen in aanmerking de n°. 's 60, 62*b* en 65, omdat de tegenhangers

(in Lat. letter). Het gehalte dezer teksten is in dezelfde volgorde, als waarin zij verschenen en hier opgesomd zijn, van minder allooi. Van de Bostanusalatin gaf Dr. van der Tuuk eenige stukjes in zijn Maleisch leesboek, 's Gravenhage 1868, en Prof. Niemann eenige andere in zijn Bloemlezing uit Maleische geschriften. Van de Bayan budiman vindt men een gedeelte van het raamverhaal (volgens één der redacties) in de Hollander's Handleiding, en vier verhalen (uit een andere redactie) in Niemann's reeds genoemde Bloemlezing.

1) Een zelfde bezwaar belet voorshands ook de verhouding te bepalen van de zoogen. Sĕrat Nawawi der Javanen tot de groote Hik. Baktiyar, die voor dit Javaansche geschrift zeker het leeuwendeel heeft bijgedragen; men vergl. slechts de geschiedenis van het weggeschonken halve leven, (boven n°. 60) die hier en daar een Jezus legende is, en nog andere verhalen: van der Tuuk n°. 1 en n°. 4 en boven 40, 61, 62a, 62b, enz. Wel is waar zijn dit gedeeltelijk verhalen, die men ook aantreft in de Bostanasalatin, de Tadjusalatin en de Bayan Budiman, iets waarop Dr. J. G. H. Gunning reeds wees, in Een Javaansch geschrift uit de 16e eeuw handelende over den Mohammedaanschen godsdienst, enz. 1881, bl. XXII, de aanteekeningen, maar de vereeniging dezer verhalen in één bundel, en de vorm van een enkele althans, waarbij een in 't oog loopend verschil in de redactie te constateeren is, dwingen eerder aan de Baktiyar te denken. Wat de verhaaltjes omtrent Ibrahim bin Adam aangaat, zij er hier opgewezen, dat er een oude Jav. proza-redactie bestaat die mij ter kennisse kwam, door de welwillende tusschenkomst van de Heeren Blommestein en Fokkens, ongelukkig slechts in een zeer geschonden staat.

reeds elders werden bekend gemaakt. [1]) Voorts is het van belang daarbij n° 63 te voegen, als de wederga van het 1e verhaal in de door den Heer von de Wall uitgegeven redactie van de (kleine) Hik. Baktiyar [2]) Deze verhalen volgen hierachter, zooals men ze in het handschrift aantreft, ten einde den belangstellende in de gelegenheid te stellen nog iets verder met dezen tekst kennis te maken, het opgemerkte te toetsen, en zich door vergelijking zelf een oordeel te vormen.

---

1) Ook van 51 is dat het geval, terwijl het 4e der door Dr. van der Tuuk gepubliceerde verhaaltjes reeds vroeger de gelegenheid tot eene confrontatie met een gedeelte van de Tadjusalatin bood.

2) Ook n°. 39, dat in het hier beschreven fragment niet volledig voorhanden is, vindt men daar terug.

DE ADJI SAKA-LEGENDE

OVER HET

ONTSTAAN DER ZOUTWATERWELLEN

IN DE AFDEELING

GROBOGAN

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

In de breede alluviale vlakte, die zich ten zuiden om den voet van den berg Moeria slingert en in zuid-oostelijke richting tusschen de kalkbergen langs de oevers van de Loesie tot bij Koewoe in het district Kradenan der afdeeling Grobogan vooruitdringt, treft men overal een grond aan, die bij putboring zilt water geeft; doch het zijn speciaal de deels zelfopwerkende, deels gegraven wellen van de desa's Koewoe, Grobogan en Djati, die door de onder ons gebied behoorende bevolking voor zoutwinning regelmatig worden ontgonnen.

Onder den naam van cijns moet de zoutmaker van het product belasting opbrengen, overeenkomstig de bepalingen der ordonnantie van 6 October 1876, Staatsblad nº. 258; de voorschriften omtrent de berekening van het product zijn echter niet ten volle te begrijpen, wanneer men met de geschiedenis ervan onbekend is.

Op den 7en November 1892 had ik het voorrecht het merkwaardig terrein, onder de vriendelijke leiding van den assistent-resident Oosthout te bezoeken en mij van de manier van zoutwinning op de hoogte te stellen. De streek, wier

dorheid eigenaardig afsteekt bij het groen der omliggende desa's, werd overigens herhaaldelijk zeer goed beschreven o. a. door Dr. Bleeker in zijne „Fragmenten eener reis over Java", gepubliceerd door het Tijdschrift voor Ned.-Indië in 1850 (dl. I, bl. 30 vv.), door Dr. Van Hoëvell in zijnen „Reis over Java, Madura en Bali in het midden van 1847" (dl. I, bl. 121 vv.), enz. De chemische samenstelling der wellen vindt men o. a. in het Natuurkundig Tijdschrift voor N. I. jaar 1850, dl. I, bl. 127.

Onder de verschillende plekken, waar men de bronnen aantreft, is er eene, die door de kracht, het geplof en de grootte van de opspuitende wellen, de bijzondere belangstelling van den reiziger wekt; de zware kleigrond is er door en door drassig, zoodat men in de nabijheid der zoutpoelen tot de knieën er inzakt. Met dit opspuiten der wellen wordt hier en daar de aarde der wanden en der oppervlakte naar boven gesleurd om weder in den put terug te vallen; andere wellen daarentegen kan men slechts bereiken door tot groote diepte te graven en het water uit de aldus ontstane putten te scheppen. Vandaar die mastbosschen van schepgalgen, welke, nevens het geplof en het werken der opspuitende bronnen, de aandacht van den bezoeker trekken. Vandaar echter ook de populaire, doch min juiste onderscheiding van *modder-* en *waterwellen*, gelijk men o. a. mede aantreft in de bovengenoemde belastingverordening; feitelijk toch zijn het alle zoutwaterwellen, waaruit het water met meer of minder kracht opborrelt. „Inderdaad", merkte reeds Dr. Bleeker op, „de in de hoogte geworpene modder is die der oppervlakte en komt niet uit de diepte."

Zoodra was Grobogan, als een gevolg van den Java-oorlog, bij ons gouvernementsgebied in Mei 1831 ingelijfd, of pogingen van bestuurswege werden aangewend om de zoutwinning er te monopoliseeren. De zoutmakers zouden het product bij 's Lands pakhuizen tegen vastgestelden prijs inleveren en dan konden zij het tegen een anderen prijs er weer gaan koopen. Doch deze menschen, die van voorgeslacht

tot voorgeslacht, eeuwen en eeuwen lang, de zoutwellen als de bron van hun rustig desa-leven hadden beschouwd, wier eenige geschiedenis scheen te bestaan in eene idealiseering van de geheimzinnige geboorte dier bronnen, hebben zich zóó heftig tegen de monopoliseering gekant, dat men beter heeft gevonden van het denkbeeld af te zien, en genoegen te nemen met eene belasting van het product, welke, gelijk ik mededeelde, nu cijns heet en vóór 1876 onder den naam van landrente werd opgebracht. Hunne gevoelens van piëteit en ontzag voor de onbekende krachten, die der bronnen het aanzijn geven, spreken uit de offerplaats, die men op een gedeelte van den interessanten grond aantreft, en door eene groote aschhoop wordt gekenmerkt. Van heinde en verre gaat men derwaarts ter bedevaart en aldus blijft het eenvoudig geloof aan de velerlei legenden, omtrent het ontstaan der bronnen in het godsdienstig gemoed der bevolking voortleven. Die verhalen groepeeren zich alle om de lotgevallen van hădji Saka, de menschenetende held, wiens terrein van werkzaamheid echter vrij wat uitgestrekter is geweest dan de desa-man van Koewoe wellicht denkt.

Uit Groeneveldt's „Notes on the Maley Archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources" (Verh. Bat. Gen. dl. XXXIX, bl. 50) blijkt, dat bijzonderheden, die een deel uitmaken van de Adji Saka-legende reeds in zeer oude Chineesche berichten voorkomen. In Raffles, „History of Java", treffen wij hem aan als „chief minister" van Praboe Jaya Boya, vorst van „Astina"; voor den zoon van een zijner opvolgers strekt een geschrift van den held ten gids op diens reis van Astina naar Java, waar de zwervers zich in het Mataramsche zullen nederzetten (dl. II bl. 71 vv. van den 2n druk). In den heidenschen tijd wordt onze held mede geplaatst in een ouden metrischen nog ongedrukten tekst, waarvan Winter eene prozabewerking leverde, welke in 1857 te Amsterdam onder toezicht van Roorda en Gaal werd gepubliceerd. In 1886 is door Mas Karta Subrata eene nieuwe metrische bewerking van Winter's proza-tekst gegeven. Men vindt

van deze beide geschriften o. a. melding gemaakt in de bladvulling op bl. 104 van het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. dl. XXXIV (1891). Doch, gelijk wij daar mede lezen, heeft Poensen in de Mededeelingen vanwege het Nederlandsch Zendelinggenootschap, 13e jaargang (1869) ons Adji Saka tevens doen kennen als een vriend van Mohammed, nevens Omar, Osman, Aboe Bakar en Ali. Hij ontleende het verhaal aan de desa-litteratuur (bl 313), doch in geen enkel volledig exemplaar is het geschrift, waarin dat verhaal zou moeten voorkomen, bekend.

Op het bestaan dier desa-litteratuur over hadji Saka in het Koewoesche vestigde de genoemde assistent-resident Oosthout mijne aandacht. Bereidwillig voldeed ZEdGestr. aan mijn verzoek om mij hierover nadere gegevens te zenden. Ik ontving dientengevolge twee in het Maleisch geschreven verhalen betreffende onzen held, het eene door den wedono van Kradenan (afd. Grobogan), en het andere volgens het verhaal van eenige desa-lieden opgesteld, welke ik aan het Genootschap ten geschenke gaf (Notulen, deel XXXI—1893 bl. 28). De heer D. J. Bijleveld heeft het verhaal der desa-lieden in onze taal overgebracht, en daar Dr. Brandes, aan wiens inlichtingen ik bovenstaande opgave over de Adji Saka-litteratuur te danken heb, mij verzekerde, dat zij in den vorm als daarin voorkomt tot dusver nog nergens werd aangetroffen, meende ik het onderstaand verhaal ter publicatie te moeten aanbieden.

9 Juli 1894.

WAT DE DESALIEDEN VAN GROBOGAN OVER HET ONTSTAAN DER ZOUTWATER-BRONNEN VERHALEN.

Toen de islam nog niet was doorgedrongen tot het eiland Java en de Javanen nog zeer onbedreven waren, zond de Profeet een zijner vrienden „Hadji" genaamd daarheen om het volk te bekeeren. Deze vestigde zich in de desa Medang Kawit (thans Tjangakan geheeten) gelegen in het onderdistrict Ngaringan van het district Kradenan.

In dien tijd regeerde over Java Maharadja Dewoto Tjenkar, die zijn zetel had te Medang Kamolan, op welks overblijfselen het tegenwoordig gehucht Medang staat, dat behoort bij de desa Ngroenoet in het onderdistrict Gaboes. De legende zegt van dezen vorst, dat hij een menscheneter was en iederen dag één mensch als belasting vorderde, ten einde dien als voedsel te gebruiken. Zijn Patih, Djoegoel moedo geheeten, had den last om hem dagelijks den daartoe bestemden persoon aan te bieden; daardoor was langzamerhand reeds een desa geheel ontvolkt.

De desa Medang Kawit aan de beurt gekomen om de gevraagde belasting in menschen op te brengen, had het lot aangewezen, dat de weduwe, bij wie Hadji inwoonde, zou worden opgeofferd. Hadji, dit vernemende, kreeg medelijden met de ongelukkige vrouw en verzocht in haar plaats aan den vorst te worden overgeleverd. Daar hiertegen geen bezwaar was, bracht men hem naar den Patih, die hem weder den vorst aanbood.

Toen Hadji voor den vorst stond zeide hij: „Groote vorst nog slechts een korten tijd zal ik hebben te leven, daar ik bestemd ben om door u te worden opgegeten. Sta mij

echter alvorens mij om te brengen nog één gunst toe, daarna ben ik geheel tot uwen dienst".

De vorst, die met welgevallen de schoone gestalte van Hadji had aanschouwd en aan hem een heerlijk maal dacht te hebben, vroeg hem wat hij alzoo wenschte. Hadji hernam daarop. „Schenk mij dan een stuk gronds zoo groot als ik met mijn hoofddoek zal kunnen omspannen".

De vorst, die in niets erg had, stond dit verzoek gereedelijk toe, doch toen men overging tot het uitmeten van den grond door middel van den doek, ontrolde deze zich meer en meer en kon zelfs het heele eiland Java er mede omspannen worden. Hierdoor kwam Hadji in het bezit van Java, stiet den ouden vorst van den troon en liet hem in de Zuid-zee werpen; hij stierf echter niet, maar veranderde in een witten krokodil. In woede ontstoken over het jegens hem gepleegd verraad, zwoer hij zich op Hadji te zullen wreken en hem op zijn beurt in het verderf te storten. Hadji bekommerde zich hierom niet en trad onder den naam van *Praboe Djoko* of Hadji als vorst op. *Praboe Djoko* bezat een zoon, die op eene wonderbaarlijke wijze was geboren. Daar hij bovendien de gedaante had van eene slang, wilde Hadji hem niet als zoon erkennen en besloot hem om het leven te laten brengen. Dit ging echter niet zoo gemakkellijk, want de slang was buitengewoon groot en krachtig, en goedschiks zou zij zich niet laten dooden.

Ten einde raad hoe hij zich van de slang zou ontdoen, liet de vorst haar voor zich roepen en zeide: „Indien gij wilt dat ik u als mijn zoon erken, moet gij ook toonen dat gij het waard zijt. In den Indischen-Oceaan leeft een witte krokodil, die mij eeuwigen haat heeft gezworen en mijn ongeluk zoekt; eerst dan wanneer gij dien zult verslagen hebben, zal ik u als mijn zoon aannemen". Om de taak nog te bemoeielijken, bepaalde hij, dat de slang daartoe onder den grond haren weg zou banen tot den krokodil en ook zoo moest terugkeeren, daarbij den kop van den krokodil, zeewater, zeegras en bladeren van zeeplanten, als

bewijs met zich medebrengende. In den strijd met den krokodil zou de slang wel het onderspit delven, dacht de vorst, en aldus zou hij van haar bevrijd zijn. De slang echter, die van nu af den naam van Djoko Liloeng droeg, liet zich, bewust van zijne kracht, niet afschrikken en begaf zich weldra op weg om aan het verlangen van den vorst te voldoen. Midden in den oceaan vond Djoko Liloeng werkelijk den krokodil, viel hem aan en doodde hem, waarna zij onder medevoering der gevraagde bewijsstukken terugkeerde. Nadat zij geruimen tijd onder den grond had voortgekropen en vermeende de plaats van bestemming te hebben bereikt, kwam hij uit den grond te Ngembak (Poerwadadi).

Toen zij bemerkte, dat zij nog ver van de plaats harer bestemming was, verdween zij wederom in den grond ten einde hare reis voort te zetten.

Om zich echter te overtuigen of zij niet reeds Medang Kamolan bereikt had, is Djoko Liloeng verscheidene malen, op verschillende plaatsen boven den grond gekomen.

Aldus ontstonden de zoutbronnen in de afdeeling Grobogan, want naar men wil, veranderden de achtergelaten sporen in zoutwaterwellen.

Te Koewoe liggen een aantal wellen bij elkaar en deze dragen verschillende namen als: *Bledoek mendikil, Bledoek Djati, Bok Loro Denok, Bledoek Raden Peganten; Bledoek Djoko Toewo, Bledoek Djoko Pekih* e. z. m. Het groote aantal wellen te Koewoe verklaart zich uit het feit, dat de slang aldaar een tijdlang is gebleven om uit te rusten. De naam Koewoe heeft dan ook in het hoog Javaansch de beteekenis van verblijf of tent van een voornaam persoon op reis.

Eindelijk bereikte Djoko Liloeng, Medang Kamolan en bood den vorst de bovengenoemde bewijsstukken aan.

Hoewel deze niet gedacht had haar weder voor zich te zullen zien, moest hij zijne belofte nakomen en erkende Djoko Liloeng als zoon.

Als verblijfplaats wees men haar daarop eene waterkom achter den kraton aan.

Het duurde echter niet lang of Hadji bemerkte, dat hij een'zwaren kostganger tot zoon had, want Djoko Liloeng verslond dagelijks een groot aantal kippen, eenden en geiten, die hem tot voedsel moesten dienen. Hierdoor verminderde de veestapel op eene schrikbarende wijze en liet het zich aanzien, dat deze weldra geheel zou uitgeput worden. Het was derhalve zaak de slang op eene listige wijze onschadelijk te maken, waarom de vorst haar wederom voor zich riep en zeide: „Gij zoudt goed doen, indien gij door afzondering en boetedoening trachttet Gods genade te verwerven; misschien geeft Hij u dan wel eene menschelijke gedaante tot belooning, zoodat gij mij later als vorst zoudt kunnen opvolgen. De boetedoening tijdens uwe afzondering moet evenwel daarin bestaan, dat gij niets zult eten, dat niet van zelve in uw'mond zal komen" Djoko Liloeng, ging daarop naar het woud Klampis, op ongeveer 5 paal gelegen van het gehucht Medang, en zonderde zich hier af. Zij bleef er onbewegelijk liggen, daarbij den mond steeds wijd geopend houdende, ten einde het mogelijk te maken dat, overeenkomstig den wensch haars vaders, van zelf voedsel in haren mond zou komen.

Vele jaren had zij in dezen toestand doorgebracht en reeds was haar lichaam overgroeid door het opschietende gras en onkruid, zoodat zij onzichtbaar was geworden, toen op zekeren dag tien jongens, die bezig waren in de nabijheid karbouwen te laten grazen, overvallen werden door een' hevigen regen. Zoekende naar eene veilige schuilplaats, vonden zij den geopenden muil van de slang en liepen, denkende dat zij een grot binnengingen, onbewust in de val. Negen der 10 jongens werden verslonden, terwijl een hunner aan het gevaar ontkwam, daar hij door zijn makkers niet tot de grot werd toegelaten, omdat hij schurftig was.

Aan deze geschiedenis ontleent de plaats waar Djoko

Liloeng zich heeft afgezonderd en de negen karbouwenhoeders heeft verslonden, haren naam Kesongo (afgeleid van songo = negen). Het is een kale, onvruchtbare vlakte ter grootte van ongeveer 50 bouws, en is voorts merkwaardig omdat men beweert dat men er van tijd tot tijd een geluid hoort, als van iemand, die uit de verte roept. Men hoort het slechts zeer zelden, somwijlen ééns in een jaar, somwijlen ééns in de 2 à 3 jaren. Aan dit geluid, dat uit den grond schijnt voort te komen en toegeschreven wordt aan de bovengenoemde slang, die onder den grond aldaar haar verblijf houdt, hecht men verschillende beteekenissen. Soms beduidt het, dat er groote droogte zal komen, dan weer, dat er buitengemeen veel regen zal vallen, dan weer, dat het land door ziekten geteisterd zal worden, dat er een duur jaar of goedkoop jaar zal komen enz.

Bij de desa Tjangakan zijn voorts nog merkwaardig de Ramessan, de sawah Kawah en de Randoe memejan en dit om de volgende reden:

Vorst Hadji of Praboe Djoko was een oppermachtig man, die in navolging van Allah menschen heeft gemaakt.

Hij kneedde ze daartoe uit verschillend gekleurde leemsoorten, waarna ze werden gewasschen, gemerkt en gedroogd.

De Ramessan, een wel, waaruit verschillend gekleurde modder opborrelt, is naar men zegt de plaats geweest waarvandaan Hadji het materiaal haalde voor zijne menschen, terwijl de sawah Kawah de plaats is waar vroeger de gemetselde bak stond, waarin de menschen gekneed en gewasschen werden. De Randoe Memejan ten slotte is een boom, waaronder de droging plaats had.

NALEZING

OP HET

VERSLAG OVER EEN BABAD BALAMBANGAN

(*Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXVII, bl.* 325),

DOOR

Dr. J. BRANDES.

Na het verschijnen van het in het opschrift hierboven vermelde Verslag, mocht ik van den Heer Steinmetz nog ter inzage ontvangen het hem door den tegenwoordigen regent van Banjuwangi tot dat doel toegezonden exemplaar van den daarin behandelden proza-tekst. Dit tweede exemplaar, geschreven met Arabisch schrift, en in een eenvoudiger, men zou kunnen zeggen nog minder opgesmukte, taal, levert eenige zakelijke varianten, die men hieronder vindt opgesomd, vooral ook omdat zij in het licht kunnen stellen, dat verschillende der onnauwkeurigheden in het verhaal, zooals het teruggegeven moest worden volgens het 't eerst ontvangen exemplaar, niet voor de rekening komen van den steller van dit proza-verslag van Balambangan's geschiedenis, maar te wijten zijn aan een of meer afschrijvers van den tekst, die gaandeweg misschen onwillekeurig gewijzigd werd. Dat in het exemplaar van den regent van Banjuwangi, waarvan de beginwoorden luiden *punika sadjarahepun awit nĕgari Kĕḍawung turun tumurun dumugi sĕmangke pĕparab toya arum,* het oorspronkelijk beter overgeleverd is dan in dat andere, volgt dadelijk uit de grootere historische juistheid van verschillende der medege-

deelde details, vooral in het laatste gedeelte, hoewel men op het feit dat het op het einde nauwkeuriger mededeelingen bevat en het verhaal iets verder voortzet, het vermoeden zou kunnen baseeren, dat het van iets jongere dagteekening is, naar ik meen echter niet terecht.

———————

Bl. 334 (overdruk 10). Wiratruna luidt Wilatrunȧ, in overeenstemming met zoovele andere namen hier waar een voorafgaande *r* onder den invloed van een volgende tot *l* overging. Hij blijkt te zijn de zoon van Wila, die hem met 8000 man tegen Bayu zendt, terwijl hij het slechts $1^1/_2$ jaar (*karotĕngah*) volhoudt.

335 (11). Vóór Tawang alun den witten tijger ontmoet, gaan er weer 7 dagen voorbij. De eerste maal dat de naam Buleter voorkomt, luidt deze Bulenter. In plaats van Matjanapura vindt men er Mantjanapura, dat nog toegelicht wordt met *inggih* Pangeran Dipati, zoodat de gelijkstelling van deze beide personen op bl. 338 (14) juist was. Wirarodra heet Wilalodra en Wiradjaya Wiradaya. Voorts vindt men nog Djagaraga in plaats van Djayaraga en Arya Bunut in plaats van Arya Budut.

336 (12). Het aantal *pĕpekul*, dat Tawang alun volgt naar Mataram, welke naam hier ook wordt gevonden, op de plaats waar het andere exemplaar eenmaal Yogyakarta geeft, is 5000, dus tienmaal meer. Mataram's *sinuhun* heet Senapati adiningrat, niet Senapati Tjakraadiningrat.

338 (14). Ook hier wordt van 7 jaar gesproken. In de pericope over Mas ayu Gaḍing van Pasuruhan en hare kinderen wordt nog medegedeeld dat zij een kind was van Pangeran patih Suma.

339. (15). Hier en elders vindt men er Tjukurḍa Kĕlungkung en Dewa agung Mangĕwi. De 900 man worden gezegd te bestaan uit 400 krijgslieden en 500 dragers. Zij landen te (*ing*) Sela wadean, te (*ing*) Tandjung Djadjang. Garahan luidt ook hier Garahan, doch in plaats van Garud

vindt men er Garun. Niet omdat Bok Tjina in het bosch van Laban djati verdween (of stierf?) krijgt dit den naam van het bosch van Laban Tjina, maar omdat zij Mas Purba daar gedragen had [1]).

340 (16). Het verhuizen naar Kĕbrukan heeft plaats na een verblijf van 8 jaren te Widjenan. Voor Ganuh geeft dit exemplaar Gana en voor Nuwong (en Nuweng) Naweng. Voorts luidt hier Dewa njura Dewa njurga, terwijl naast Wong agung Wilis ook de titel Pangeran Wilis vermeld wordt.

341 (17). Als kindernaam van Mas Sutadjiwa wordt nog vermeld Mas Djeleha. Sratdadi luidt Sĕradadi, Rumad Ruman, Mas ayu Prabu Mas ayu Praba, en Surawidjaya Suradidjaya. Van dezen laatste wordt ook niet gezegd, dat hij in het Pugĕrsche zou hebben geleefd. Na de vermelding van Mas dalĕm Wiraguna volgt er: *maka sirna kagantosan kang putra djĕdjuluk Mas bagus dalĕm Wiraguna kaping sĕkawan seda ing Matjan putih ing Widjenan, ing Raga djampi ing Bali*, wat niet duidelijk is. Door middel van aanteekeningen aan den kant leest men hier dat Mas ayu Nuwang sasi, Mas ayu Raintĕn, en Mas ayu Patih resp. ook wel heetten Mas ayu Dipati, Mas ayu Sĕpuh en Mas ayu Patih Singa Gĕringsing. Rĕbĕk (op bl. 345 (21) Rĕmpĕga) heet hier geregeld Rĕmpĕg. Badung (Baḍung in 't HS., maar Badung als 't Balische bedoeld is) luidt Banḍung.

342 (18). In plaats van Pasisir Kidul vindt men Pasisir manis. Met Ḍaeng Pagĕrsah Pagĕrruyung zijn twee hoofden bedoeld, zooals reeds te vermoeden was, maar uit niets met zekerheid kon worden opgemaakt, doch hier door een voorkomend voegwoord (*lan*) uitgewezen is. Duidelijker dan in het andere exemplaar treedt het aan den dag, dat een der misslagen van Danuningrat tegenover het Balische opperbestuur is geweest, dat hij Mas Sutadjiwa in de plaats van Wong agung wilis tot *pangeran patih* aanstelde.

---

1) Voor *ku-takoni* leest men hier *kula-takoni*.

343 (19). De kommandant, wiens naam in het eerste exemplaar niet genoemd is, heet hier Rek. Ki Dubur moet gelezen worden *Kinubur* (vgl. boven Budut voor Bunut, Garud voor Garun, en Rumad voor Ruman). Dat Danuningrat's lijk niet begraven werd, maar in zee geworpen, leert de babad Balambangan *těmbang* (zie Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXV, 457). Gusti Ngurah Kětut luidt hier Gusti Murah Kětut, evenals Mas Těka geregeld Mas Wěka. In dit tweede exemplaar zegt Gusti ngurah Kětut, dat men hem in den strijd tegen de Hollanders niet helpen mag.

344 (20). Er wordt hier nog bericht dat Wilis aan zijn rechterknie gewond wordt, en dat hem zijn gezin in de ballingschap vergezelt.

345 (21). Daarna volgt een dubbel bewind (nl. een *kanoman* naast een *kasěpuhan*). *Bupati kasěpuhan* wordt Sutaněgara, *bupati kanoman* Wangsengsari. Aan den eerste wordt als *patih* toegevoegd Suratruna, en aan den laatste Djaksaněgara. Straks worden nu ook verbannen Sutaněgara, Wangsengsari en Suratruna, en de eenige van het viertal overgebleven persoon, Djaksaněgara, de *patih tjilik*, wordt tot regent benoemd.

346 (22). Terecht heet het hier dan nog verder dat Djaksaněgara naar Gěmbong (niet naar Selong) wordt verbannen.

De regentstitel van Mas Alit luidt Raden tuměnggung Wiraguna.

347 (23). De tweede Raden ayu Dewilah heet hier Dewila. Ook Talib's titel is Raden tuměnggung Wiraguna Suwiningrat luidt Suradiningrat, Tjandrakusuma Tjandra, Tedjaadikusuma Tedjakusuma en Raden ayu Ratnadi Raden ayu Adi, terwijl Surabrata ontbreekt. In plaats van zes jaar geeft de tekst hier zesentwintig jaar, wat zijn bewindsjaren kan doen vaststellen, als loopende van 1782 — 1818.

348 (24). Als kinderen van Raden tuměnggung Suraněgara worden vermeld: Raden ayu Adipati (d.), Raden ayu Natadipura (d.), Raden Pringgakusuma (z.), Raden Pringga

laya (z.), Raden Kĕrsna (z.) Raden Mangun dirdja (z.), en Raden Sudarsa (?) (z.).

De duur van zijne regeering wordt ook hier niet aangegeven, doch de familierelatie waarin zijn opvolger tot hem stond, aangeduid met zoon van Suradiwirya *kapĕrnah wayah kalih* Rahaden Tumĕnggung Sudayu. Tevens kan er hier op gewezen worden dat het slot der inhoudsopgave, had moeten luiden: „Deze was de schoonzoon en neef van den vorigen regent, een zoon van Raden Suradiwirya, de *ngabei* van Sumbĕr waru, wiens naam was Wiryaadikusuma. Raden Pringgakusuma wordt *pĕpatih*". Wiens zoon deze laatste was blijkt uit hetgeen hier nog kon worden medegedeeld. Suradiwirya vindt men op bl. 347 (23) onder de kinderen van Mas Alit. Dat Wiryadanuadiningrat (Wiryadanuningrat) eerst later dezen naam kreeg, wordt in dit tweede exemplaar vermeld. Hoe zijn eerste naam als regent was, wist de schrijver niet met zekerheid, zoodat hij alleen Wirya, met een open gelaten plaats daarachter, geeft. Pringgakusuma bleef als regent zijn ouden naam voeren; als zoodanig heette hij Raden tumĕnggung Pringgakusuma. Na de laatste opgaven kan de tabel van bl. 332 (8) als volgt verbeterd en aangevuld worden:

Tawang alun.

- Pangeran dipati
- Sasranĕgara
  - Danurĕdja
    - Danuningrat
    - Wong agung Wilis
- *Wiraguna.*
  - Mas alit
    - *Suradiwirija*
      - Wiryadanuningrat
  - Mas Talib
    - Suranĕgara
      - Pringgakusuma.
  - *Mas Rĕmpĕg*

Voorloopig zou men nu verder ook nog eene lijst der hoofden van later Balambangan kunnen samenlezen, als de onderstaande.

?	— 1691.	Tawang alun.
1691	— 1698 (?)	Sasrenĕgara.
1698 (?)	— 1701 (?)	Pangeran dipati (Mantjanapura).
1701 (?)	— ?.	Danurĕdja (Mas Purba).
?	— 1767.	Danuningrat (Mas Naweng.)

1767	— 1767.	*Mas Anom* en *Mas Wĕka.*
1767	— 1768.	Wong agung Wilis (Mas Sirna).
1768	— 1771.	*Sutanĕgara* en *Wangsengsari.*
1771	— 1773.	*Djaksanĕgara.*
1773	— 1782.	Waraguna (Mas Alit).
1782	— 1818.	Wiraguna (Mas Talib).
1818	— 1832.	Suranĕgara.
1832	— 1867.	Wiryadanuningrat.
1867	— 1881.	Pringgakusuma.
1881	— 1888.	Arya Suganda.
1888	— 1889.	Astrakusuma.
1889	—	Arya Surengrana.

DE GOENOENG SLAMET

(ANTABOGA, KOERÈS, BANGBANG-DOERSILA, DJAKA-ADJI.)

DESA-LEGENDE

UIT HET JAVAANSCH

DOOR

J. KNEBEL.

Assistent-resident van Pamalang.

Hieronder volgt het verhaal van de onderlingen der desa's *Djoerang-mangoe, Si-rĕmĕng* en *Tjlĕkatăkan* (afdeeling *Pamalang*):

Niet vaak, maar toch zoo nu en dan, gaat er iemand bloemen en wierook brengen naar den top van den *Slamet*, als eene gelofte aan *Djaka Adji* of *Adji Saka.*

Geheel aan den top van dien berg vindt ge ara-ara, 5 bouw groot ongeveer, omgeven door eene heuvelkling van roode wadas, die daaromheen oprijst als een muur van gebakken steen.

Langs die heuvelkling treft men vele plaatsen aan, waaruit heet water opborrelt, terwijl van alle kanten een damp wordt uitgeblazen met ruischend en sissend geluid.

De ara-ara nu vormen eene zandvlakte, met heuvelen eveneens van zand, waarin ge, bij het gaan, wegzakt.

Aan den Zuid-west-kant vindt ge den krater, die een rookgang heeft naar het binnenste van den berg, die ge gerust schatten kunt op 400 el in het vierkant.

Als nu de berg erg aan het rooken is geweest en er veel roode steen is uitgeslingerd heinde en ver, dan zijn er lieden, die er de roode zwavel (walirang bang) gaan halen, als geneesmiddel tegen de koorts.

De zwavel wordt in het water gelegd; het water ge-

dronken — en dan is er geen hitte in het menschelijk lichaam, die niet door dat water gebluscht wordt.

Aan den voet van het gebergte, aan den noordkant, dicht bij de bouwgronden, behoorende tot het gebied van de desa *Penakir*, bevindt zich een heuvel, die ook eenvoudig de *Rĕdi-alit* genoemd wordt en ten zuid-westen van die Rĕdi-alit, geheel in het midden der tegalans, is een grot.

Die grot heeft aan den ingang eene ruimte van ongeveer een tjengkal in het vierkant, doch de diepte er van is nog door geen enkel mensch onderzocht.

Ze is omgeven door een heg van andong 1) en omluwd door groot en klein hout, en wordt beschouwd als het verblijf van den vorst der draken, genaamd *Antaboga*.

Meermalen worden er bloemen gebracht en wierook gebrand door lieden, die het er voor houden, dat zoo'n offer hun vermeerdering van het dagelijksch brood bezorgt.

Van *Djaka Adji* wordt in onze desa's verhaald, dat hij oorspronkelijk een discipel is van *Antaboga*, en ook nog het volgende:

In vroeger tijd, heel lang geleden, was er een man, genaamd *Koerès*. Deze leidde een sober bestaan, dwaalde dagelijks door het woud, kroop er door alle hoeken en gaten (noesoep-noesoep) en sprokkelde er brandhout en kruiden, tot hij, op zekeren dag, was afgedwaald naar de Rĕdi-alit en daar eene ontmoeting had met *Antaboga*.

Gevraagd wat hij daar kwam doen, maakte *Koerès* hem deelgenoot van zijn leed, op eene wijze, die wel berekend was om deernis op te wekken.

Daarop gaf *Antaboga* hem een bamboezen koker en *Koerès* keerde daarmêe huiswaarts.

Thuis gekomen werd de koker uitgestort: schatten en schatten kwamen te voorschijn en *Koerès* was zeer verheugd, omdat hij op eenmaal rijk was.

Maar *Koerès* had een zoon, genaamd *Bangbangdoersila*, die

1) Eene sierplant, behoorende tot de familie der *Asparagineae*.

getrouwd was met de dochter van Kjahi-agoeng *Djamboeldipa*, die op den berg *Biniljana* een leven leidde, dat van het stoffelijk bestaan verlost was 1).

Die dochter heette *Rapti*.

Bangbangdoersila leidde een slecht leven: 't was een echte fielt, een speler, een straatroover, een nachtdief en een odorbrenger.

Al wat hij maar meester kon worden van zijn vader werd opgemaakt en het gevolg was, dat deze wêer tot volslagen armoede verviel.

Daar kwam nog bij, dat *Rapti* zeven maanden zwanger was, en er niets was overgebleven, om het *tingkĕb-feest* te bekostigen 2).

Daarna gelastte *Koerès* aan *Bangbangdoersila*, om zijn opwachting te maken bij *Antaboga*, hem weêr om wat geld te vragen — en een *klapa-kopjor* als geschenk mede te nemen 3).

De reis had den gewenschten uitslag: — het gevraagde werd gegeven, maar daar *Bangbangdoersila* verslaafd was aan het spel, raakte het natuurlijk wêer op.

Na verloop van eenigen tijd werd *Bangbangdoersila* nogmaals gelast, om op te gaan naar *Antaboga*, — en het was op dien tocht, dat er een verachtelijk plan rijpte in zijn gemoed.

Wat moet zoo'n man toch schatten bezitten! Als ik dien *Antaboga* nu eens van kant maakte met dit kapmes hier, en ik me meester maakte van zijn geld . . . . . — en, zoo peinzende, kwam de slechtaard bij *Antaboga* aan.

Maar het was *Antaboga* bekend, dat er boos overleg woonde in het hart van *Bangbangdoersila*, en niet zoodra was

---

1) *Kamoeksan.*

2) De *sidekah-tingkĕb* wordt gegeven voor een vrouw, die voor de eerste maal 7 maanden zwanger is.

3) *Poewan.* Onder het woord *kopjor* in vereeniging met *klapa* zegt Prof. Roorda terecht: de kokosnoot, waarvan het vleeschige gedeelte, *even als geschifte melk* met suiker gegeten wordt — terwijl *poewan*, waarmêe de Javaan *klapa-kopjor* bedoelt, niet, als *zoodanig*, in het Woordenboek voorkomt. Men geve het een plaats bij *poeh* ([illegible])

deze hem vleemend genaderd, of hij begon te zwiepen met zijn staart en trof *Bangbangdoersila,* die op de plaats dood bleef.

Koerès wachtte en wachtte op de terugkomst van zijn zoon, maar deze kwam niet.

Daarom maakte hij zich op, om naar hem te zoeken .... en vond hem eindelijk dood neer liggen vóór *Antaboga.*

Toen nu *Koerès* vroeg, wat er gebeurd was, openbaarde hem *Antaboga* wat er was omgegaan in het hart van *Doersila,* en hoe zijne verbolgenheid alstoen een einde had gemaakt aan het leven van den slechtaard.

Daarop werd het lijk bijgezet op de plaats, die door *Doersila* nog bij zijn leven gewenscht was, op de *Igir-tjamara,* een der heuvelen van het Slamet-gebergte — de plaats, die tot heden bekend staat onder den naam van *Samjang Doersila.*

Koerès vertelde daarop aan *Antaboga,* dat *Bangbangdoersila* een vrouw had achtergelaten, die hoogst zwanger was, waarop *Antaboga,* sprak: „Zoodra het kind ter wereld is gekomen, moet je 't hier brengen — dan zal ik het aannemen als mijn leerling."

Niet zoodra kwam dan ook het kind, een jongen, ter wereld, of het werd aangeboden aan *Antaboga,* die nu tot *Koerès* de belofte uitsprak: „Zoodra ik den jongen zal onderricht hebben in de *ilmoe-rasa* [1]) kunt ge hem terugkrijgen."

Na een vrij lang tijdsverloop maakte *Koerès* zich wêer op, om zijn kleinzoon terugtehalen.

Aangekomen in de grot van *Antaboga.* bevond hij, dat aan den jongen de naam gegeven was van *Djaka Adji* en werd hij door den vorst der draken overreed om zijn kleinzoon in dienst te doen gaan bij *Nabi Mohammad,* in Arabië.

Verlangend, om aan de opdracht van *Antaboga* te voldoen, en hem, bij terugkomst van Arabië, alles mee te deelen, wat maar meldenswaardig was, toog *Koerès* met *Djaka Adji* op reis.

Bij zijn aankomst in Arabië trof hij den Profeet juist in

---

1) *Ilmoe-rasa* is de wetenschap, om met een vrouw in de verte gemeenschap te hebben.

het gebed aan, terwijl deze zijn baadje als een shawl om zijn schouders had heengeslagen.

Koerès schrok en voedde eene smalende gedachte over een lichamelijk gebrek, daar hij meende optemerken, dat Nabi Mohammad vier armen had. Ge begrijpt reeds dat de mouwen van het baadje door *Koerès* voor armen waren aangezien.

Als straf nu voor die beleediging zijns harten van een heilig persoon werd *Koerès* door hoogere bezoeking getroffen [1]) en werd vierarmig.

Daardoor weet men u in de desa's te vertellen, dat de wachter van den berg *Slamet* vier armen heeft.

Djaka Adji zelf werd door Mohammad als dienend discipel aangenomen en aangewezen als hoofd van de santri's in Arabië.

Ook verhaalt men, dat *Djaka Adji* op zekeren dag, terwijl de Profeet juist slapende was, een wandeling maakte in het bosch en daar twee sètans ontmoette die juist bezig waren, om zich met elkander te meten in bovennatuurlijke kracht.

Ze liepen zoo maar heen over de toppen van de alang[2]-halmen en kropen in een steen, zonder dat ze er eene opening in maakten.

Hierdoor in verrukking gebracht, aarzelde *Djaka Adji* niet, zich als leerling over te geven aan de beide sètans.

Nadat hij in alles onderricht was en alles overdacht en begrepen had, kon *Djaka Adji* in harde massa's in- en uitgaan zonder eenig spoor achter te laten en die begaafdheid deed hem het plan opvatten, om Nabi Mohammad op de proef te stellen.

Op zekeren dag, dat de Profeet wat arak wenschte te gebruiken, werd die vermengd met de urine van *Djaka Adji*, — maar, ja wel, aan Nabi Mohammad was alles van te voren bekend.

---

1) *Wilalat* of *walat*, een bezoeking of toegeschikt onheil tot straf voor een beleediging of oneerbiedige behandeling van heilige personen, goeroe's, overheden, ouders enz. — Zie Roorda, Wdb.

Daardoor is, tot den huidigen dag, het gebruik van arak door den godsdienst verboden.

Nog wordt verhaald, dat de profeet aan *Djaka Adji* opdroeg zich te verstoppen in den zuid-oostelijken pilaar (saka) van de *Masdjid al haram* 1).

Toen *Djaka Adji* daar binnen in zat, gaf de Profeet met zijn staf 2) een tik tegen den pilaar en zie, eensklaps kwam *Djaka Adji* te voorschijn.

Van dat oogenblik af aan, werd de naam *Djaka Adji* verwisseld met dien van *Adji Saka*, en werd hem Java aangewezen als de plaats, waar hij het koningschap zou uitoefenen over alle geesten.

Nog verhaalt men, dat *Adji Saka*, tijdens zijn verblijf op Java, een discipel had, die door hem belast was met de bewaring van schrijfstift 3) en kropak, met uitdrukkelijken last, om die aan niemand anders dan aan hem, *Adji Saka* af te geven.

Of *Adji Saka* nu om zijn eigen opdracht niet meer dacht, weet ik niet, maar, lang daarna, gebeurde het, dat hij een anderen discipel afzond naar den bewaker, waarvan ik sprak, om hem die beide voorwerpen namens hem af te vragen.

Te vergeefs!

De bewaker hield zich aan de oorspronkelijke lastgeving, bleef onverzettelijk en gaf het gevraagde niet af.

Daarop werden de beide discipelen handgemeen en het gevecht eindigde met den dood van beiden.

Het wachten moede, spoedde *Adji Saka* zelf zich naar het huis van den laatst afgezondene; van daar naar de verblijfplaats van den bewaker, en — vond ze beiden dood.

1) Heilige tempel van Mekka.

2) *Tjis*, een lange wandelstok met een ijzeren punt, die door de priesters gedragen wordt — zie Roorda.

3) Aldus vertaal ik *lading panoerat* — werkelijk een mesje met een kromme punt. *Kropak* of *lontar*, blad van de Tal-boom (borassus flabelliformis) dus eigenlijk: *rontal* — zie Wdb. Roorda.

Dat voorval nu, of liever de beschrijving daarvan door *Adji Saka* was de oorsprong van het Javaansche letterschrift:

a - na - tja - ra - ka, zooals wij zouden zeggen: ana oetoesan;
da - ta - sa - wa - la, „ „ „ „ : paḍa padoe;
pa - ḍa - dja - ja-nja, „ „ „ „ : paḍa waniné;
ma - ga - ba - ṭa-nga, „ „ „ „ : paḍa dadi baṭang karōné.

Bij zijn dood werd *Koerès* geplaatst in de *Goewa lima*, de grot, die ook *Goewa Slamet* heet en waaraan de berg zijn naam ontleent.

Die tot heden de *Goewa lima* bewaakt, dat is *Koerès*, die vier armen heeft, ten gevolge van de *wilalat*.

DESA MOGA 1894.
(PAMALANG.)

EENIGE AANTEEKENINGEN

OMTRENT DE

VERSCHILLENDE STAMMEN (MARGAS) EN DE STAMVERDEELING

BIJ DE

BATTAKS.

HET PRIESTERHOOFD SI SINGA MANGARADJA, ZIJN ONTSTAAN EN ZIJNE AFKOMST. HET ETEN VAN MENSCHENVLEESCH BIJ DE BATTAKS.

DOOR

P. A. L. E. VAN DIJK.

Controleur bij het Binnenlandsch-Bestuur.

Ieder Battak, hetzij man of vrouw behoort tot eenen vasten stam, door hen marga genoemd, en ieder weet ook dadelijk op eerste vraag aan te geven tot welken stam hij behoort. De kinderen volgen de marga van den vader, de stamnaam is als het ware hun van.

Personen tot dezelfde marga behoorende, beschouwen zich in het algemeen als verwant, herhaaldelijk toch komt het voor dat indien men twee lieden vraagt of zij met elkander verwant zijn, en zij een toestemmend antwoord geven, het bij onderzoek blijkt dat zij slechts tot denzelfden stam behooren. De Battak hecht dus aan het woord verwantschap een veel uitgebreider beteekenis dan wij; lieden, die men rekent af te stammen van één stamvader, zijn volgens hunne begrippen verwant; men zou eigenlijk moeten zeggen stammoeder, want de inlander spreekt altijd van „dongan saboetoeha", dat zijn personen die van één buik zijn,

dus eene stammoeder; men zou hieruit als gevolgtrekking kunnen aannemen dat bij de Battaks oorspronkelijk het matriarchaat, evenals bij de Maleiers, heeft bestaan; dat is echter toch niet het geval en blijkt uit de tegenwoordige toestanden in de inlandsche huishouding; de man is hoofd van het huisgezin; hij beheert de goederen, ook die door de vrouw aangebracht; de dochters worden door hem uitgehuwelijkt en hij ontvangt voor hen den gevorderden bruidschat; voor de zoons behoort hij in dit opzicht ook te zorgen, hij moet voor hen vrouwen koopen; indien hij overlijdt, gaan zijn vrouw en kinderen en nalatenschap over op den naasten mannelijken bloedverwant, meestal den broeder of den oudsten zoon, indien deze volwassen is. De mannelijke plaatsvervanger van den overledene treedt geheel in diens rechten en verplichtingen; hij is dus voor de vrouw een tweede man en voor de kinderen een tweede vader (het eerste natuurlijk niet indien de zoon opvolger is) Is de zoon volwassen, dan wordt hij in plaats van den vader hoofd des huisgezins; hij huwelijkt zijne zusters uit en beheert de nalatenschap.

Personen van denzelfden stam mogen niet met elkander huwen, een bewijs te meer dat men stamverwantschap als bloedverwantschap beschouwt; eene dergelijke verbintenis wordt als bloedschande beschouwd en met zware boete gestraft.

De stamvader der verschillende Battaksche margas [stammen], waarin zich langzamerhand het Battaksche volk heeft gesplitst, is volgens de legende de *Si Radja Battak*, een mythisch persoon van goddelijke afkomst evenals zijne beide zonen; de *Toewan Sorba di Banoea* en *Toewan Sariboe Radja*-

De eerste had twee vrouwen, beide dochters van het opper. wezen; de eene zonder naam; de tweede *Sibasopaet* geheeten. Beiden hadden gezamenlijk zeven zonen, die de stamvaders werden van een groot aantal margas en ondermargas.

Toewan Sariboe Radja had twee zonen; de eene stamvader van de margacomplex *Lottoeng*, de andere van de marga *Borbor*; beide hoofdstammen zijn weder in een aantal klei-

nere verdeeld en hebben als geestelijk hoofd niet *Singa Mangaradja*, maar *Ompoe Palti* en *Djongi Manaoer*.

Deze margas met hunne hoofden hebben zich van *Singa Mangaradja* gescheiden na eenen oorlog, waarin het priesterhoofd het onderspit delfde.

De strijd had plaats te *Oerat*, op het schiereiland *Samosir*; de woonplaats van *Ompoe Palti*.

Volgens het verhaal bezat *Singa Mangaradja* toen een strijdolifant, door hem van Atjeh medegebracht; dit dier zou in den oorlog tegen *Lottoeng* worden gebruikt. *Ompoe Palti* had zich echter te *Oerat* geducht versterkt en bij den aanval had *Singa Mangaradja* het ongeluk zijn olifant, die der tegenpartij wel schrik aanjoeg, te verliezen; het dier viel in de diepe gracht buiten den vestingwal gegraven en vond daarin den dood.

Singa Mangaradja werd verslagen, moest terugtrekken en verloor van dat oogenblik af het gezag over de margas behoorende tot die, bekend onder den algemeenen naam van *Lottoeng* en *Borbor*. Deze erkenden toen alleen *Ompoe Palti* en *Djongi Manaoer* als hunne geestelijke hoofden.

De hoofdgroepen van margas, de margas en de ondermargas enz. vindt men overal door de Battaklanden verspreid naast elkander; ieder landschap behoort meestal slechts tot één en dezelfde marga; zelden komt het voor dat in een landschap twee stammen zijn.

De zetel van het hoofd der complex *Lottoeng* is, zooals ik reeds opmerkte, te Oerat, een landschap op de zuidkust van *Samosir* gelegen; dat wil daarom niet zeggen dat *Ompoe Palti* ook hoofd van *Oerat* zoude zijn, dit is volstrekt niet het geval; evenmin als bijv. vroeger *Singa Mangaradja*, in de vallei van *Bangkara* wonende, hoofd van *Bangkara* was.

Djongi Manaoer, het hoofd van *Borbor* woont in het landschap *Limboeng*, aan den voet van den *Poesoek Boehit*, waarvan hij hoofd is. Deze hoofden hebben een soort van geestelijk gezag en aanzien onder de bevolking, vooral *Singa Mangaradja*, als zijnde van goddelijken oorsprong.

Bij feesten bijv. zitten zij op de eereplaats; indien hunne muziek speelt, moeten andere orchesten zwijgen; indien zij den dans uitvoeren doen geen andere mede enz. Wereldlijk gezag hebben zij slechts over hunne directe onderdanen en de kampongs waarin deze wonen. Het komt zelfs voor dat men hen beoorloogt. Men zou hen in het kort kunnen noemen: algemeene geestelijke stamhoofden, die voornamelijk door hunne afkomst in aanzien staan, meer dan door macht of rijkdom; zij komen ten deze overeen met de vroegere drie Menangkabausche vorsten in de Padangsche bovenlanden.

Singa Mangaradja is verreweg het voornaamste hoofd van de drie en wordt bijna algemeen in de Battaklanden erkend; ook naar buiten af kent men alleen zijn naam, niet die der beide anderen, welke eerst bekend zijn geworden na hunne afscheiding van het priesterhoofd.

Hij had vroeger altijd zijn zetel in *Bakara*, maar moest als vijand van het Gouvernement (achtereenvolgens) van daar verhuizen naar *Littoeng* en *Dairi*. Omtrent zijne afkomst heb ik het volgende kunnen vernemen.

Een der zoons van *Toewan Sorba di Banoea*, *Si Radja Oloan* geheeten en de stamvader van de vier in de vallei van *Bakara* voorkomende margas, had tot kleinzoon zekeren *Si Radja Hoeboengna*.

Dit hoofd was gehuwd met eene vrouw van de marga *Si Toemorang*, bij wie hij reeds twee zonen had, toen hij zich op zekeren dag voor eene lange reis op weg begaf. Gedurende zijn afwezen werd zijne vrouw bij het baden in een beekje bij het boschje *Sombaon Soloesoloe*, ten Oosten van *Bakara* gelegen, door een hemelsch wezen dat op de aarde nederdaalde bevrucht, zoodat zij bij de terugkomst van haar man zwanger was; deze dit ontdekkende was daarover zeer verstoord en deed onderzoek naar dengene, die zijne vrouw had verleid, zonder tot eenige ontdekking te kunnen komen, totdat hij van zijn dochtertje de ware toedracht der zaak vernam.

Hij berustte toen in de zaak en wachte de dingen die komen zouden. Eerst na zeven jaren baarde de vrouw een wezen, dat niets op een gewoon kind geleek; het zag er meer uit als een pak watten of kapok; de ouders waren daarover zeer vertoornd, zoodat zij het voorwerp de deur uit en op den grond voor het huis wierpen.

Nauwelijks echter was het paket op den grond terecht gekomen of een bliksemstraal spleet het in tweeën en te voorschijn kwam een schoon kind, een jongen.

De ouders, te voren nog zoo opgewonden, waren geheel verbaasd en vervielen nu in het tegenovergestelde uiterste, hunne vreugde was groot; het kind werd verzorgd en gekoesterd; dit bleek echter niet eens noodig te zijn, het nam bijna geen voedsel, maar was al zeer spoedig volwassen en in doen en laten geheel anders dan andere kinderen; het had haar op de tong.

Eenmaal tot jongeling opgegroeid, onderscheidde deze zich door eene bij de Battaks ongewone goedhartigheid; hij betaalde de schulden van hen die niet konden voldoen aan hunne verplichtingen; lieden die in het blok lagen wegens schulden of misdrijven werden door hem losgekocht en vrij gemaakt, tevens was hij echter een hartstochtelijk dobbelaar en verkwistte op die wijze een groot gedeelte der bezittingen zijner ouders en aangehuwde verwanten, zoodat deze op het laatst weigerden hem weer iets af te staan, ja zelfs eten te geven.

Zijne geheele armoede ten gevolge dezer omstandigheden zoude er hem dan ook toe gedreven hebben om op reis te gaan en wel eerst naar *Baroes* en van daar naar *Atjeh*, waar hij den Sultan een bezoek wilde brengen en diens hulp in zijne aangelegenheden inroepen.

Reeds voor zijn vertrek naar *Atjeh* stond hij echter in aanzien bij de Battaks wegens zijnen goddelijken oorsprong en de wonderen die hij had verricht. Zoo had hij bijv. volgens de legende de gewoonte om nu en dan met de voeten in de lucht en het hoofd naar beneden hangende te slapen;

de bewoners der vallei van *Bakara* zagen toen tot hunne verbazing dat ook de rijsthalmen omgekeerd gingen groeien met de wortels in de lucht; eerst door het inroepen van zijne tusschenkomst en het geven van een feest waarin de jonge *Singa Mangaradja* werd aangebeden, kwamen de rijstvelden weder in orde.

Van dit oogenblik af zag men in hem een goddelijk wezen en werden hij en zijne afstammelingen als buitengewone wezens vereerd.

Het natuurlijkste en meest voor de hand liggende is zeker wel dat de eerste *Singa Mangaradja,* zooals zijn vreemde Maleische titel ook aanduidt, eerst door zijn bezoek aan den Sultan van *Atjeh,* door de geschenken, rijksinsigniën en titels die deze vorst hem gaf als vasal van het rijk van *Atjeh,* tot aanzien en macht is gekomen.

Evenals de overige staten langs de Westkust en Oostkust van *Noord Sumatra* het machtige Atjehsche rijk in die tijden niet konden weerstaan en schatplichtig werden gemaakt aan *Atjeh,* zoo zal het ook wel gegaan zijn met den eersten *Singa Mangaradja.*

Door de gunsten en titels hem en andere hoofden zooals die bijv. van de Battaksche landschappen oostwaarts van het Toba-meer gelegen (*Tanah Djawa, Si Antar* enz.) door den sultan van *Atjeh* gegeven, kwamen zij eerst tot eenige macht en aanzien; in de vrijwel republikeinsche Battaksche maatschappij is toch voor groote en machtige hoofden geen plaats en zijn zij onbekend.

Singa Mangaradja kreeg bij zijn vertrek van *Atjeh* van den sultan behalve den reeds bovengenoemden olifant [die wel tot de legende zal behooren] als rijkssieraden nog mede 1 lans, 1 sabel, genaamd *Djonang Pohan,* 1 sabel, genaamd *Gadjah Dampak,* en een mat genaamd *Kaomasan*; deze goederen zijn nog thans in het bezit van het tegenwoordige priesterhoofd.

De titel of naam *Singa Mangaradja* moet hij stellig eveneens bij die gelegenheid hebben ontvangen, daar al zijne opvolgers

hoewel andere battaksche [hunne eigene] namen bezittende, dien titel dragen [vide den bij deze nota gevoegden stamboom] iets geheel ongewoons in de battaksche hadat.

De tegenwoordige *Singa Mangaradja* woont in *Dairi*, kampong *Pea Radja*, waarheen hij zich na zijne verdrijving van *Lintoeng* in 1889 met der woon heeft gevestigd; zijn eigenlijke naam is *Si Bosar* of *Ompoe Poelo Batoe*; hij is dus het tiende priesterhoofd dat dien titel draagt; zijn vader werd in der tijd door de *Padris* gevangen genomen en onthoofd; daardoor is hij zelf altijd beangst geweest om met Europeanen in aanraking te komen en houdt hij zich steeds op grooten afstand.

Hoewel zijn invloed en macht zeer zijn gedaald sinds het optreden van het Gouvernement, ook in de eigenlijke Tobalanden (1883), staat hij vooral bij de heidensche bevolking, ook die van ons gebied, nog in aanzien; men gelooft aan zijn goddelijke afkomst, en beschouwt hem feitelijk als het algemeen erkende Battakhoofd.

Ik weet wel dat velen, vooral Christenbattaks, bijv. die van *Si Lindoeng*, hem niet meer erkennen; zij zeggen dit althans, maar die welke oprecht zijn zullen zulks wel doen, niet dat zij daardoor willen te kennen geven dat zij ons gezag niet eerbiedigen, integendeel, men is er van overtuigd, dat orde, rust en vrede alleen kunnen bestaan waar het Gouvernement heerscht, dat *Singa Mangaradja* geen macht heeft, geen orde en rust kan scheppen en niets tegen ons beginnen kan, dat men in het kort onder ons gezag veel gelukkiger is dan vroeger, maar het eeuwenlang ingewortelde begrip van de vroegere macht en de hoogere afkomst van het priesterhoofd zijn niet zoo spoedig door nieuwere toestanden in het vergeetboek te brengen; daarbij moeten wij in aanmerking nemen dat nog maar een klein gedeelte der Battaklanden onder ons direct gezag staat, en hij in de onafhankelijke streken, door zendelingen als anderzins steeds invloed kan blijven uitoefenen.

HET ETEN VAN MENSCHENVLEESCH BIJ DE BATTAKS.

Het is niet gemakkelijk van de Battaks omtrent dit onderwerp nauwkeurige en betrouwbare mededeelingen te verkrijgen; de meesten maken er zich af door te zeggen dat het menscheneten vroeger wel eens voorkwam, maar nu niet meer plaats heeft; dat het slechts enkele malen is gebeurd en dan nog hoofdzakelijk bij wijze van wraakneming. Ik houd het echter voor zeker, dat het niet alleen vroeger dikwijls, maar ook nu nog hier en daar bij de onafhankelijke stammen voorkomt, hetzij dan uit wraak of om andere reden.

In de poestahas (geschriften op boomschors) wordt van dit afschuwelijk gebruik niet gesproken; men moet dus geheel afgaan op verhalen en overleveringen en ook op verklaringen van ooggetuigen; deze laatste zijn er op ons gebied nog betrekkelijk veel en ik heb van hen alweder dikwijls door andere tusschenpersonen de meeste gegevens verkregen. Over het algemeen spreekt de Battak, vooral die van ons gebied, niet gaarne over dit onderwerp, daar hij weet hoe dit gebruik bij den Europeaan verafschuwd wordt. Velen echter hebben aan ambtenaren en ook aan de zendelingen dikwijls genoeg bekend dat zij menschenvleesch hadden gegeten en het lekker vonden.

In het algemeen kan men aannemen dat het in de streken langs het meer, en in *Si Lindoeng*, alleen voorkwam als wraakoefening op krijgsgevangenen, misdadigers en dergelijke personen, dus in de eigenlijke en dichtbevolkte opene Tobalanden. In de streken ten Oosten en Westen daarvan, dus de zoogenaamde boschstreken, is men met het gebruik nog een stap verder gegaan en geloof ik wel dat het daar wel eens gebeurt en gebeurd is, dat men ook menschen heeft geslacht en opgegeten die geen schuld of misdrijf op hun geweten hadden.

De boschstreken zijn veel minder bevolkt dan de eigenlijke Tobalanden, de bevolking is er veel wilder en leeft er veel meer afgescheiden van de overige wereld.

Tot deze streken behooren bijv. in het Westen *Nai Pospos*, de bovenlanden van *Baros, Dairi* en *Pakpah*; in het Oosten *Habinsaran, Oeloe Hoewala, Oeloe Bila* en *Si Baloengoen*, waartoe bijv. het rijk van *Rea* behoort, *Si Antar, Tanah Djawa* enz.

Omtrent het menscheneten in *Si Baloengoen* zijn eenige berichten te vinden in een rapport door den controleur *J. A. Kroesen* van *Baloe Bahara* over eene reis in het landschap *Tanah Djawa*; daarin wordt ook gezegd dat het menscheneten in *Si Baloengoen* algemeen voorkomt en de hoofden daarom dringend aangespoord werden en hun op het hart werd gedrukt aan dit schandelijk gebruik een einde te maken en verder in mijn rapport over de *Si Baloengoensche* landschappen [1]).

Wat ik verder uit verschillende verhalen van personen heb kunnen vernemen, laat ik hieronder volgen:

Volgens eenige oude lieden in *Si Lindoeng*, zou het eten van menschenvleesch daar het eerst zijn voorgekomen ongeveer 50 jaar geleden. Zekere *Si Goa* van de marga *Hoeta Galoeng* was berucht als menschenroover, had reeds een aantal personen, zoowel volwassenenen als kinderen, van de margas *Hoeta Barat* en *Tanggabean* opgevat en als slaven naar buiten verkocht.

Ten einde aan zijne brutale rooverijen een einde te maken, verzamelden zich de hoofden dier beide margas en werd in eene raadsvergadering besloten *Si Goa* te vatten, te dooden en als afschrikwekkend voorbeeld voor anderen zijn lichaam op te eten. Dit geschiedde dan ook; hij werd op zekeren dag door eenige hoeloebalangs aangevallen, gebonden en naar de kampong gesleept, daar aan een paal gebonden en tegelijk met eenige karbouwen en varkens afgemaakt.

1) Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde deel XXXVII.

Een opmerkelijk feit is, wat ik reeds dadelijk hier kan vermelden, dat in het algemeen, waarook in de Battaklanden, bij het onder dergelijke omstandigheden afmaken en opeten van een mensch, steeds ook dieren als bijv. karbouwen werden geslacht en wel om ook degenen een aandeel te kunnen geven die niet gediend waren van het menschenvleesch, wel een bewijs hoe weinig algemeen het misbruik was.

In *Si Lindoeng* waren het voornamelijk oudere lieden die van het vleesch konden en wilden eten, de jongeren vergenoegden zich liever met ander vleesch, waarschijnlijk ook al omdat er anders niet genoeg zoude zijn voor allen, en de oudere lieden toch boven de jongeren voorgingen.

Bij velen zooals ik opmerkte kan een gevoel van walging opgekomen zijn bij het zien van het gekookte of geroosterde menschenvleesch, doch algemeen kan dit niet zijn geweest, want de Battak is ten opzichte van vleesch niet erg kieskeurig; hij heeft natuurlijk liever versch gezond vleesch, maar het zieke of bedorvene versmaadt hij evenmin; zelfs kruipend gedierte, honden, katten, muizen enz. worden door hem gegeten; ja ik ken zelf een voorbeeld dat door hen gestorven Gouvernements paarden, die begraven en met petroleum overgoten waren, des nachts werden opgegraven en verorberd.

Men kan als zeker aannemen, dat in *Si Lindoeng* en de aangrenzende landschappen, het dooden van een mensch en het eten van zijn vleesch, nooit zonder aanleiding werd gedaan; men kon bijv. geen slaven zonder reden slachten, steeds had het offer de een of andere schuld en was hij zooals men dat noemt een „halak na djahat", een slecht of gevaarlijk mensch.

De handeling was altijd een soort wraakoefening, gehouden op den een of ander, die zich aan, in het oog der Battaks, zware misdrijven had schuldig gemaakt.

Behalve in het geval van *Si Goa* konden de volgende personen niet alleen dadelijk worden gedood, maar ook hunne lijken worden gegeten.

I. In den oorlog gevangen genomen krijgers; dezen moesten op het veld of bij de benteng waar het gevecht plaats had, worden gedood, terwijl hun vleesch dadelijk verdeeld werd onder de aanwezigen.

II. Personen, die er hun werk van maakten gehuwde vrouwen te verleiden, konden op heeterdaad betrapt, dadelijk worden gedood en opgegeten; later niet meer, dan werd alleen boete opgelegd.

III. Schakers van gehuwde vrouwen; dezen mochten met de vrouw in quaestie door niemand worden in huis genomen of voortgeholpen.

IV. Dieven, op heeterdaad in eene woning betrapt, werden gedood en opgegeten; waren zij echter eenmaal op de vlucht en buiten de kampong, dan konden ze weer worden opgevat en voor het huis, waarin de diefstal was gepleegd, aan een paal worden gebonden, met de bedoeling hen te dooden.

Meestal kwamen dan echter hoofden of andere personen tusschenbeide, die voor de betaling der boete instonden. Men moest dan den gebondene een kain aanbieden en de verzamelde aanwezigen, hoofden en anderen verzoeken, den man niet op te eten. Gebeurde dit niet, dan werd de misdadiger gedood.

In de aan *Si Lindoeng* grenzende boschstreken, tusschen de vallei en de Westkust, komt het misbruik veel meer voor, maar toch is het slachtoffer steeds iemand, die het een of ander misdrijf heeft gepleegd, of ook wel een vreemdeling, dat wil zeggen, iemand uit een andere streek dien men niet kent en die ongevraagd het landschap is binnengekomen.

Dergelijke personen worden in de landschappen over het westelijk gebergte dikwijls gedood en opgegeten, zooals in *Parbakoedoean*, in het *Dairische* enz.

Dit laatste geval van menschen-eten staat dus reeds een stap nader tot het werkelijke cannibalisme; het eten van het vleesch geschiedt dan niet meer uit wraak, maar wel degelijk omdat men het lekker vindt.

Ten einde zich te verantwoorden verklaart men dan gewoonlijk, ook zonder nader onderzoek, den gevangene voor een spion.

Een dergelijk geval werd mij medegedeeld door iemand van *Paranginan.*

Ongeveer twee jaar voor de inlijving van *Si Lindoeng* bij het Gouvernementsgebied, kwam iemand van *Boekit* (Noordelijk Samosir) naar het landschap *Poerba Toewa,* niet ver van *Parbakoedoean* gelegen; door zekeren *Ompoe Radja Oerdot* van dat landschap werd hem gevraagd, vanwaar hij kwam en wat hij wilde; toen hem uit het antwoord bleek dat de persoon in quaestie verweg, van *Boekit,* kwam, werd hij gevat, gedood en opgegeten. De zegsman, die bij het voorval tegenwoordig was, deelde verder mede, dat het bloed van den verslagene rauw werd gebruikt; het vleesch werd, in stukken, driemaal gekookt, omdat het erg zoutig was, en met sambal gegeten; ook de hersenen werden verslonden.

Volgens het verhaal zou de beschermgeest van het landschap *Parbakoedoean,* aan gene zijde van het oostelijk grensgebergte gelegen, de *Begoe Siar* van de streek, die nu en dan op de aarde nederdaalt om de menschen te bezoeken, zelfs eens zijn aandeel aan menschenvleesch, dat hem werd aangeboden, hebben geweigerd, omdat men te zijner eere niet een orang djahat, een misdadiger, maar eenvoudig een slaaf had geslacht, te voren op de pasar gekocht.

De *Begoe* was zeer vertoornd, en gaf eerst na herhaald bidden eenige dagen uitstel om een ander, waardiger offer te zoeken, hetzij een krijgsgevangene, dan wel iemand behoorende tot de bovengenoemde categoriën van misdadigers.

Een ander verschrikkelijk gebruik, zoowel in deze boschstreken, als in de Tobalanden voorkomende en in nauw verband staande met het menschen-eten, is het maken of oprichten van een Hoeloebalang, voor een landschap of streek of ook wel voor een enkele kampong.

De hoofdpersoon is hierbij de Datoe (Battaksche geneesheer en geestenbezweerder), die in overleg moet treden met de gezamenlijke hoofden en oudsten van het landschap, alvorens tot deze handeling te kunnen overgaan.

Zijn allle machthebbenden het eens, dan gelast de Datoe dat alles voor de plechtigheid moet worden gereed gemaakt; in de eerste plaats heeft men een slachtoffer noodig, in dit geval behoeft het geen misdadiger te zijn, maar kan men daarvoor ook een slaaf nemen, iemand die men uit een ander landschap koopt, ja soms zelfs een kind. Allen, met de Datoe aan het hoofd, begeven zich naar het nabij gelegen bosch of een andere eenzame plaats; daar wordt een gat in den grond gemaakt, het slachtoffer gebonden er in gelegd, waarna de Datoe het gesmolten lood in den mond giet; de dood volgt natuurlijk spoedig. Het lijk wordt dan weder uit den grond gehaald en in stukken gesneden, de beenderen van het vleesch gescheiden, zorgvuldig verbrand en de asch met de haren van den vermoorde in een pot (goetji(gedaan.

Deze pot met den inhoud is nu de gewenschte Hoeloebalang, de beschermgeest van het landschap of van de kampong, die gevaren en ongelukken van de bewoners afwendt en de beloften volbrengt, die hij bij zijn leven aan de menschen gedaan heeft. De goetji wordt in de sopo geplaatst en daar bewaard.

Het afgescheiden vleesch wordt met varkensvleesch gekookt en door de aanwezigen verteerd; daarmede is de plechtigheid afgeloopen en keeren allen naar de kampong terug.

Het ingieten van gesmolten lood in den mond van het offer (de Hoeloebalang) dient om dezen voor goed stom te maken en in de onmogelijkheid te brengen om, de te voren door hem gedane beloften en op allerlei vragen gegeven antwoorden, te herroepen.

Bij al de genoemde plechtigheden in de verschillende gevallen bij het doen van menschenoffers, wordt steeds de

gewone Battaksche muziek gemaakt (gondang); alleen wordt er niet bij gedanst.

Behalve verschillende gevallen van anthropophagie, die in *Si Lindoeng* en bij de *Si Djama Polang* (lieden die benzoë bezitten, dus boschbewoners) zijn voorgekomen, kan hier als bijzonderheid gemeld worden het vermoorden en opeten van twee Fransche zendelingen, ik meen in 1852 in de kampong *Pintoe Bosi* gelegen aan den weg van *Si Lindoeng* naar *Siboga*. Deze twee reizigers kwamen van *Siboga* en overnachtten in genoemde kampong; men ontving hen eerst welwillend, doch meende later in hen vijanden te moeten zien (Padris). Toen zij des morgens uit hunne woning kwamen en ongewapend in de kampong rondliepen, werden zij aangevallen, gedood en opgegeten; hunne goederen werden daarna onder de bevolking verdeeld.

Ook in de streken om het meer en op de hoogvlakte, de eigenlijke Tobalanden, was in de meeste gevallen het slachten en opeten van menschen eene wraakoefening, uitgeoefend op het slachtoffer, ten einde hem zelf, dan wel zijne bloedverwanten of stam- en partijgenooten in hem te straffen, voor het een of ander gepleegde misdrijf, of de hadat schendend feit.

Enkele malen waren het ook vreemdelingen, in een landschap opgevat en als spion gedood; dan weder werden dergelijke gevangenen gedood bij het overlijden van een aanzienlijk hoofd om hem als geleide te dienen naar de betere wereld; in dit laatste geval doodde men ook wel krijgsgevangenen, of althans lieden uit andere landschappen, waarmede men op vijandelijken voet stond, en die onderweg plotseling werden overvallen en medegevoerd.

In het landschap *Loboe Si Regar* woonde geruimen tijd geleden zekere *Si Bane Doli*, onderhoorige van den radja *Ompoe Sahang Mata ni Ari*; deze man had de gewoonte, indien hij menschenvleesch kon machtig worden, dit te eten; aanvankelijk trachtte hij zijne vijanden te dooden; later slaven die hij in bezit had of aankocht, en daarna lieden, die

hem onbekend waren, maar die hij hier of daar had geroofd. Hij hield zijne afschuwelijke gewoonte echter zooveel mogelijk geheim, totdat zij eindelijk aan het licht kwam en wel, doordat hij op zekeren dag aan zijn vrienden en nabestaanden vleesch zond, ontdaan van de huid, en dat hij voor geitenvleesch liet doorgaan; de vreemde smaak wekte echter achterdocht en men kwam spoedig achter de waarheid.

De gezamenlijke hoofden stelden daarop in het landschap *Loboe Si Regar* als regel vast, dat geen vleesch mocht worden gegeven of verkocht, tenzij voorzien van de oorspronkelijke, natuurlijke huid, opdat men zoude kunnen zien, welk vleesch men had; tevens werd het eten van menschenvleesch verboden.

Bij het slachten van een krijgsgevangene of misdadiger werd niet altijd diens vleesch gegeten; dikwijls werden alleen de ooren en handpalmen verslonden, terwijl de overige in stukken gehakte deelen van het lichaam den datoe (priester) werden ter hand gesteld, die daarvan verschillende medicijnen en toovermiddelen samenstelde.

Het slachtoffer werd echter evenals een karbouw geslacht; aan een paal gebonden, afgemaakt en het lichaam in stukken gesneden; evenals bij het slachten van een dier werden de namen der verschillende aanwezige en verwante hoofden afgeroepen en ieders aandeel aangewezen.

Onder het klinken der eentonige muziek trad de gastheer (feestgever) voor, en sprak gewoonlijk de volgende woorden: „deze man is wel gelijk aan ons, maar hij heeft ons veel leed gedaan, daarom zullen wij hem slachten en opeten".

In de oorlogen tusschen de landschappen *Hoeta Gindjang* en *Paranginan*; *Si Hotang* en *Si Imbolon*; ook in *Lintongni Hoeta Si Hombing* werden herhaaldelijk krijgsgevangenen geslacht, en geheel of gedeeltelijk opgegeten.

In *Si Imbolon* bij het hoofd *Ompoe Radja Poetih* moet een der trommen van den gondang [battaksche muziek] bespannen zijn met een stuk menschenhuid, afkomstig van een krijgsgevangene in de kampong gedood.

De hoofden *Soeroengan Pontas, Ompoe Saoeangin* en *Ompoe Batoean* (*Samosir*) waren met elkander in oorlog. Op het meer werd *Ompoe Batoean,* terwijl hij in het water lag, door zijn tegenpartij gevat en naar de kampong gebracht; een feest werd gegeven en de gevangene evenals een karbouw aan een paal gebonden; het hoofd omkransd met bladeren evenals men dat met die dieren gewoon is te doen (om hen niet schichtig te maken waarschijnlijk).

De hoofden (onzijdige) *Ompoe Toea Radja* en *Ompoe Hoelando* boden uit naam der familie een losprijs aan voor *Ompoe Batoean* van 2000 spaansche matten; deze werd echter geweigerd en *Ompoe Batoean* tegelijk met een karbouw geslacht; terwijl alleen een zijner handen aan de familie teruggezonden werd.

Eene bijzonderheid, geheel afwijkende van hetgeen ik tot hiertoe mededeelde, is hetgeen mij verteld werd omtrent het vroeger op het schiereiland *Samosir* voorkomende gebruik van het brengen van menschenoffers aan *Batara Goeroe,* een der drie voornaamste battaksche goden.

Deze offers waren gedeeltelijk vrijwillig. Op bepaalde tijden ging in de naburige kampongs bij de offerplaats (sombaon) een omroeper rond, die ieder opriep om zich als offer te stellen voor de godheid; had iemand het ongeluk om op deze oproeping iets te antwoorden of te zeggen, dan was hij het aangewezen offer.

Op den voor de plechtigheid bepaalden dag kwam de bevolking te zamen, het offer werd geslacht, en het vleesch verdeeld; zelfs de bloedverwanten, ouders enz. moesten daarvan hun aandeel aannemen.

Dit gebruik bleef bestaan tot op zekeren dag het ongeluk een zoon trof van een der machtigste hoofden.

Deze weigerde echter eenvoudig zijn kind als offer af te geven, maar gaf daarentegen een witte karbouw.

Sinds dien tijd werden daar aan *Batara Goeroe* alleen karbouwen geofferd.

IN ACHT TE NEMEN

VOORSCHRIFTEN BIJ HET ETEN VAN MENSCHENVLEESCH.

Alvorens over te gaan tot het bereiden van het vleesch, moest dit van de huid ontdaan en vervolgens gekookt worden met verschillende dooreen gestampte kruiden en specerijen als:

Roekoe-Roekoe.
Sare.
Si Pade.
Maritja.
Daoen Limo.
Koenir.
Lasijak (spaansche peper).
Sirah (zout).

De beenderen werden eenvoudig weggeworpen, of verbrand; het kraakbeen echter gegeten.

Het hoofd werd gewoonlijk een tijd lang bewaard, in de hoop dat de verwanten het zouden komen inlossen; gebeurde dit niet, dan werd het eveneens weggeworpen of begraven.

Menschenvleesch mocht niet in de huizen worden genuttigd, maar alleen op het open veld, in de sopo dan wel in of bij de bentengs in oorlogstijd opgeworpen.

Het werd hoofdzakelijk gegeten door de oudere lieden. Ten behoeve der jongeren en anderen, die er niet op gesteld waren, moesten daarom bij het slachten van een mensch tevens altijd dieren worden geslacht, als varkens, karbouwen enz.

BALIGÉ 22 Mei 1894.

STAMBOOM VAN HET BATTAKSCHE PRIESTERHOOFD
SI SINGA MANGARADJA.

SI RADJA OLOAN.

1 **Bangkara.** 2 Sihite. 3 Simanoellang. 4 Sinambela.

1 Radja itoe boengna.

1 Radja Pareme. 2 Toewan nabolas. 3 Si singamangaradja.

Ompoe Radja Tinaroean	[Singamangaradja].
Ompoe Radja Bonanionan	[Singamangaradja].
Si Radja Djoelangga	[Singamangaradja].
Ompoe Sohalompoan	[Singamangaradja].
Aman Sohalompoan	[Singamangaradja].
Ompoe Toewan Nabolon	[Singamangaradja].
Aman Toewan Nabolon	[Singamangaradja].
Ompoe Sohahoeaon	[Singamangaradja].
Ompoe Poelo Batoe	[Singamangaradja].

STAMVERDEELING

SIRADJA

I. TOEWAN SORBA DI BANOEA.

Si Moget di Pohan.
Si Paittoea.
Si Tamboen Moelia.
Si Radja hoeta Lima.
Si Radja Oloan.
Si Radja Soemba.
Si Radja Soboe.

I. TOEWAN

1. SI MOGET DI POHAN.

Si Ahaan.
Si Mandjoentak.
Hoeta Gaol.
Na pitoe poeloe.
Si Mangoetsong.
Marpaoeng.
Tampoe Bolon.
Pandjaitan.
Sianipar.
Si Litonga.
Si Agian.

2. SI PAITTOEA.

Hoeta Pea.
Hoeta Djoloe.
Hoeta Haean.
Pangariboean.
Si Barani.
Aroean.

3. SI TAMBOEN MOELIA.

Si Lahi Saboengan.
Si Radja Loemban Pea.
Si Radja Loemban Gaol.
Si Radja Baroeara.
Pagaradji.

4. SI RADJA

II. TOEWAN

SI RADJA LONTOENG.

Si Torang.
Si Naga.
Samosir.
Tandiangan.
Nainggolon.
Simatoepang.
Aritonang.
Si Regar.

BIJ DE **BATTAKS.**

BATTAK.

II. TOEWAN SARIBOE RADJA.

Si Radja Lontoeng.
Si Radja Borbor.

SORBA DI BANOEA.

[illegible]TA LIMA. 5. **SI RADJA OLOAN.** 6. **SI RADJA SOEMBA** 7. **SI RADJA SOBOE.**

5. SI RADJA OLOAN:
Bangkara.
Si Hite.
Si Manoellang.
Sinambela.

6. SI RADJA SOEMBA:
Si Radja Hombing.
Si Radja Mamora.

7. SI RADJA SOBOE:
Si Radja Panggabean.
Si Radja Hoeta Barat.
Si Radja Hoeta Galoeng.
Si Radja Hoeta Toroean.
Sitompoel.
Naipospos.

SARIBOE RADJA.

SI RADJA BORBOR.

Pasariboe.
Goerning
Loebis
Sipahoetar.
Batoebara.
Parapat.
Tandjoeng.
Manik.

EENIGE OPMERKINGEN

OVER HET

JAVAANSCH

ZOOALS DAT GESPROKEN WORDT IN HET DISTRIKT BANDJARAN (RESIDENTIE DJAPÅRÅ)

DOOR

A. H. J. G. WALBEEHM.

Toen ik in 1892, voor een korten tijd met de waarneming van de kontrôle-afdeeling Djapårå belast, een tournée maakte in het Noordelijkste distrikt, Bandjaran, viel het mij terstond op, dat men daar een dialekt sprak, geheel verschillende van hetgeen men overal elders in de residentie Djapårå hoorde.

Dat verschil was zoo groot, en gaf zoo dikwijls aanleiding tot misverstand, dat ik er ten laatste toe over moest gaan, alle vragen te doen door tusschenkomst van de inlandsche ambtenaren. De meest voorkomende en overal elders in de residentie gebruikelijke woorden verstond men niet, [illegible] vatte men zelfs op als een afleiding van [illegible] zoodat ik tot antwoord kreeg: [illegible]

Reeds toen maakte ik er enkele aanteekeningen over, en vulde die later nog aan, toen ik het daarop volgende jaar er weder eenige dagen doorbracht. Uit den aard der zaak echter waren die aanteekeningen zeer onvolledig; beide keeren toch bepaalde mijn verblijf er zich tot 2 à 3 dagen.

Daarom verzocht ik den wadånå van het distrikt, Raden Tjitrå Wardåjå, mij een zoo volledig mogelijke lijst der typisch Bandjaran'sche woorden te willen toezenden. Die lijst, die ik eenige maanden geleden ontving, heb ik in hoofdzaak onveranderd hieronder overgenomen, en alleen voorzien van aanteekeningen. De veranderingen, die ik er in aanbracht, bepaalden zich hoofdzakelijk tot de spelling, en hier en daar tot nadere verduidelijking.

Verder voegde ik er nog aan toe een twintigtal woorden, door den wadånå niet als zoodanig opgegeven, maar voorkomende in de verschillende, als toelichting opgegeven voorbeelden, waarnaar ik dan ook in ieder geval verwezen heb.

Daarentegen nam ik van de opgegeven woorden verschillende niet op, aangezien die volgens opgave van mijn helper, Raden Padmå Soesastrå ook te Soeråkartå in dezelfde beteekenis in gebruik zijn. Het zijn de volgende:

[Javanese script]	verklaard	door	[Javanese script]
[Javanese script]	„	„	[Javanese script] (Sk. KD.)
[Javanese script]	„	„	[Javanese script]
[Javanese script]	„	„	[Javanese script]
[Javanese script]	„	„	[Javanese script]
[Javanese script]	„	„	[Javanese script] (Sk. KD.)
[Javanese script]	„	„	[Javanese script] (Sk. KD.)
[Javanese script]	„	„	[Javanese script]
[Javanese script]	„	„	[Javanese script] (Sk. KD.)
[Javanese script]	„	„	[Javanese script]
[Javanese script]	„	„	[Javanese script] (Zie J. Z. II 80-11.)
[Javanese script]			Ook voor Bandjaran als Kl. opgegeven.
[Javanese script]	„	„	[Javanese script]
[Javanese script]	„	„	[Javanese script]
[Javanese script]	„	„	[Javanese script]

[illegible]	verklaard	door	[illegible]
[illegible]	„	„	[illegible]
[illegible]	„	„	[illegible] (Sk. KD.)
[illegible]	„	„	[illegible]

Het zou echter kunnen zijn — dit blijkt uit het handschrift niet — dat deze genoemde woorden in het Bandjaran'sch dialekt bij voorkeur of zelfs met uitsluiting van de in Soeråkartå daarnaast bestaande termen in gebruik zijn. In dat geval zouden zij evenzeer in de lijst opgenomen hebben moeten worden.

Hoezeer ook de samenstelling van de door mij ontvangen lijst allen lof verdient, en al is deze veel vollediger geworden, dan ik oorspronkelijk had durven verwachten, toch zullen er zeker nog verschillende woorden in ontbreken, met name die, welke algemeen in de residentie in gebruik zijn, maar toch te Soeråkartå niet voorkomen. Zulke woorden toch zal men al licht als zuiver Soeråkartå'sch Javaansch beschouwd, en daarom niet opgenomen hebben (zoo [illegible] voor [illegible] en andere).

Ook enkele typisch Bandjaran'sche woorden zullen echter wel ontbreken. Zoo herinner ik mij, dat men daar bezigt [illegible] voor „droog veld", [illegible] voor „tuin" en [illegible] voor [illegible] (= iemand, die voorbestemd is, door een tijger of kaaiman te worden verslonden).

Enkele woorden, die werden opgegeven als speciaal dialektisch voor een ander gedeelte der residentie, nam ik volledigheidshalve aan het slot op, ofschoon zij er eigenlijk niet bij behooren. In aansluiting daarbij worden hieronder nog enkele woorden vermeld, die speciaal in gebruik zijn in de afdeeling Paṭi (en misschien ook in de andere afdeelingen), en niet voorkomen in de door den Heer H. A. de Nooy verzamelde „Javaansche woordenlijst bevattende woorden in Midden-Java in gebruik vergeleken met het Javaansch in de residentie Soerakarta" (aangezien ook de dialekten voor Klaṭen, Wånågiri en Sra-

gen worden opgegeven, wordt hiermede blijkbaar bedoeld „de hoofdplaats Soeråkartå").

Zoo is [illegible] te Paṭi gebruikelijk voor [illegible] [illegible] voor [illegible] [illegible] voor [illegible] en omgekeerd (Woordenlijst vermeldt dit bij [illegible] alleen voor Pamalang en Tĕgal, en bij [illegible] — ten minste als Ng. daar beteekent „ngoko" en niet „Ngambal" — alleen voor Tĕgal), [illegible] voor [illegible] (Woordenlijst vermeldt dit alleen voor Rmb. — waarschijnlijk Rĕmbang — Madioen, Ngambal, Kaboemen). Verder zegt men er [illegible] en [illegible] in plaats van [illegible] en [illegible] zooals te Soeråkartå. In Jansz Gramm: 4e dr., blz. 15 vindt men ook pradjandjijan, waarop blijkbaar dus de Djapårå'sche uitspraak van invloed is geweest.

Ten aanzien van de grammatikale vormen, die speciaal dialektisch zijn, worde in aansluiting bij het beneden onder [illegible] en [illegible] vermelde nog aangeteekend, dat men in Paṭi en— naar ik vermeen—ook in Bandjaran de verschillende vormen voor de gebiedende wijs slechts zelden, zoo al ooit bezigt, uitgezonderd natuurlijk bij het werkwoord met [illegible] aangezien daarbij de vorm met [illegible] ook als aantoonende wijs gebezigd wordt. Zoo zegt men [illegible] [illegible] [illegible] enz. (Zie ook de toelichting bij [illegible]).

Dikwijls gebruikt men echter ook voor de gebiedende wijs het passief met di, en wel den derden persoon daarvan, zoo [illegible] [illegible] enz.

Wat ten slotte de spelling der plaatsnamen in de hieronder volgende lijst van verkortingen betreft, zoo heb ik gemeend, mij niet te moeten houden aan de spelling in de Woordenlijst, daar die ten eenen male onsijstematisch en daardoor ook dikwijls onjuist is, zoo Poerwokĕrta, Poerworĕdjo, Kaliwira, Koetaardja, Bodjonĕgara enz. Ook de volgorde nam ik alphabetisch in plaats van residentie's gewijze, zooals in de Woordenlijst, waar bovendien Lasĕm verzeild is geraakt in de residentie Kĕḍoe.

Daarentegen nam ik in de citaten èn van Wbk. èn van

Woordenlijst spelling en interpunctie onveranderd over, zelfs daar, waar men zonder twijfel te doen heeft met druk- dan wel schrijffouten.

VERKORTINGEN, OVERGENOMEN UIT DE WOORDENLIJST.

B. = Banjoemas.
Bg. = Bagĕlen.
Bl. = Blorå.
Bn. = Bodjånagårå.
Br. = Brĕbĕs.
Dj. = Djapårå.
Kb. = Kaboemen.
Kd. = Kĕḍoe.
Ls. = Lasĕm.
M. = Madioen.
Mg. = Magĕtan.
Mp. = Maospati.
Ng. = Ngambal.
Ngj. = Ngajogjåkartå.
Ngt. = Ngoetĕran.
Pd. = Paḍangan.
Pk. = Pakalongan.
R. (en Rmb. ?) = Rĕmbang (Woordenlijst geeft alleen op R).
Sk. = Soeråkartå.
Sl. = Sålåtigå.
Smr. = Samarang.
Tg. = Tĕgal.
Tj. = Tjilatjap.
Tjr. = Tjaroeban.

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran Soeråkartå Toelichting.

[illegible]

Woordenlijst geeft dit niet op.

Niet alleen in de afdeeling Djapårå, maar ook in de overige afdeelingen der residentie vindt men deze afwijking. Zelfs in de „Reizen van R. M. Ariå Poerwå Lalånå" (Regent van Koedoes) vindt men geregeld dit passief gevormd met [illegible] in plaats van met [illegible] Volgens mijn helper evenzoo in de geschriften van Mas Ngabehi Kråmå Prawirå te Madioen (mij onbekend).

[illegible] [illegible] Woordenlijst: „[illegible] (Pk., Sl., Dj., Bl.) [illegible]"

Zie de toelichting bij [illegible]

Wbk.: „[illegible] KN. *een soort grove* sits (*door Maleijers gewoonlijk soerati genaamd?*) WW."

Volgens mijn berichtgever echter wordt het woord te Soeråkartå niet gebruikt, en zal met soerati waar-

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		schijnlijk wel koerasi bedoeld worden.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst noch Wbk. geven het op.
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible] Noch Woordenlijst, noch Wbk. geven het woord op. Te Soerâkartâ is wel in gebruik [illegible] maar in een andere beteekenis, nl. als benaming van een soort gehakt in den vorm van ronde balletjes.
[illegible] zie [illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] [illegible] Dj. [illegible]".
		Wbk. geeft [illegible] alleen op in de te Soerâkartâ gebruikelijke beteekenissen, t. w. „1. druk, druk en ijverig bezig. 2. het zachtjes met de hand strijken, streelen, knijpen *of* knuffelen."
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] Arb., (?) Dj. [illegible] Bl. [illegible]"
		Wbk. geeft [illegible] alleen op in de Soerâkartâ'sche beteekenis: [illegible] = „dwaling", „vergissing".
		(Zooals ook hieruit blijkt, is dus [illegible] geen K., z. a. Wbk. opgeeft, maar KN., terwijl [illegible] als KI. gebruikt wordt).

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
[illegible] zie de toelichting bij [illegible]	[illegible]	Woordenlijst: „ [illegible] (Dj. Bl.) [illegible]" Wbk.: „[illegible] of *verk.* [illegible] KN. [illegible] of [illegible] TP."
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] Pk., Dj., Rmb., Ls., Bn., Bl., Sm. Tj., (M.) [illegible] o tiadak [illegible] odak = [illegible]" Wbk.: „[illegible] *verk.* [illegible] TP. *zva.* [illegible]" Naar aanleiding der opmerking van Prof. Vreede over bovengenoemde etymologische „snakerij" in Woordenlijst, maakt Raden Padmâ Soesastrâ mij opmerkzaam op de vrij wel gelijkluidende verklaring, door Prof. Roorda van dit woord gegeven in § 39 van zijn „Javaansche Grammatica" (Uitgave 1855).
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.

[illegible]

Woordenlijst: „ [illegible] (Br. Dj) [illegible]" Waarschijnlijk is [illegible] hier een drukfout voor [illegible]

Wbk. verwijst bij [illegible] naar [illegible] een woord, dat men er echter tevergeefs in zoekt.

Volgens mijn berichtgever is het woord te Soeråkartå anders dan in tĕmbang niet in gebruik.

Het bovengenoemde Patjangakan is het zuidelijkste onderdistrikt van het distrikt Djapårå; Majong is het zuidelijkste distrikt der afdeeling.

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Woordenlijst: „ [illegible] Bl. [illegible] = [illegible] . . . . [illegible]"

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		In hoeverre dit laatste ook voor Djapårå opgaat, durf ik niet met zekerheid te zeggen; ik meen althans wel eens gehoord te hebben bv. [illegible] Te Paṭi wordt bovendien nog [illegible] in plaats van [illegible] gezegd, wanneer men op dat aanhechtsel bijzonderen nadruk wil leggen, bv. [illegible] Wbk. vermeldt [illegible] in deze beteekenis niet.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] Dj., Pd., (Bn.)” Wbk. geeft het niet op.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] Dj.

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[illegible] = [illegible]" Wbk.: „[illegible]" ook [illegible] KN. wat onder aarde gemengd wordt om die vruchtbaarder te maken." Volgens mijn berichtgever is [illegible] te Soeråkartå alleen in gebruik als grondwoord van [illegible] = 1e omwerken van den grond, 2e zich toeeigenen. Wbk. geeft het woord nog op met een beteekenis = mul.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst geeft het niet op. Wbk.: „[illegible] *Holl.* onkosten". Te Soeråkartå schijnt het woord [illegible] ook meer en meer in gebruik te komen.
[illegible] ([illegible])	[illegible]	[illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		[illegible] Woordenlijst: „[illegible] (M.) [illegible] (Tjr.) [illegible] (Dj.) [illegible] Kd., Br.” (Dus in Djapårå is het woord = [illegible] en in Kĕḍoe en Brĕbĕs = ?). Wbk. geeft het niet op. [illegible] wordt te Soerâkartâ ook niet gebruikt, anders dan als grondwoord van [illegible] = „*iets* hoog boven *of* bij het vuur drogen”. Woordenlijst geeft [illegible] op als Oengaran'sch dialekt voor [illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „[illegible] Bl. [illegible] subjectief, causatief, passief [illegible]” Met dit eigenaardig mengelmoes van Javaansche en Roorda'sche termen wordt dus bedoeld, dat die verwisseling van [illegible] door [illegible] ook voorkomt bij het passief met pronominale voorvoegsels.
[illegible]	—	[illegible]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[Javanese script]
		([Javanese script] is hier een verkorting van [Javanese script])
		Noch Woordenlijst, noch Wbk. geven het op
[Javanese script]	[Javanese script] [Javanese script]	Woordenlijst: „[Javanese script] Kd. [Javanese script] Pk. [Javanese script] Bn. [Javanese script] = [Javanese script]"
Zie de toelichting bij [Javanese script]		Wbk.: „[Javanese script] WJ. *voor* [Javanese script] *en dit voor* [Javanese script]"
		In Paṭi en, naar ik meen, ook in Bandjaran is naast [Javanese script] nog een woord [Javanese script] in gebruik, dat waarschijnlijk wel op dezelfde wijze is ontstaan.
		Woordenlijst vermeldt het niet.
		Wbk.: „[Javanese script] (nl. nå- *voor* ånå-*en* ing.) TP. = [Javanese script]"
[Javanese script] Zie [Javanese script]		
[Javanese script] Zie [Javanese script]		
1 [Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]
2 [Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]
3 [Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]

Bandjaran	Soeråkartå.	Toelichting.
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] (Bn.) [illegible]”
		„[illegible] Dj., Pd., (Bn.) Bl. [illegible]”
		[illegible] komt er niet in voor, en evenmin [illegible]
		Wbk. geeft geen van deze drie woorden op.
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] (Dj.) [illegible] Sk. [illegible]”
		Wbk.: „[illegible]. KN. een pasgeboren lammetje, geitje *of* bokje.”
		Het moet echter, z. a. in Woordenlijst opgemerkt wordt, geen Soeråkartå'sch Javaansch zijn.

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
[illegible]	[illegible]	Ook in de verklaring van den zin stond in het handschrift van den wadânâ [illegible] wat door mij veranderd werd in [illegible] Eigenaardig is het, dat daarentegen in de toelichting bij [illegible] beide keeren [illegible] en niet [illegible] stond.
Zie de toelichting bij [illegible].		Woordenlijst: „ [illegible] Dj., Bl.) [illegible]”
		Wbk.: „[illegible] TP. *zva.* [illegible]”
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „ [illegible] kw. [illegible] Dj., Mg.”
		Wbk.: „[illegible] KW. *zva.* [illegible] *ook wel* [illegible] *o. a.* Tj. en Waj. *voor* [illegible]”
		De omschrijving in Woordenlijst is minder juist, daar [illegible] als KI. gebruikt wordt, zoodat het is = [illegible] en niet = [illegible]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
[Javanese script]		
[Javanese script]	[Javanese script]	Woordenlijst geeft het niet op.
Zie de toelichting bij [Javanese script]		Wbk.: „[Javanese script] KN. *Holl.* rapport, *anders* [Javanese script] — . . . [Javanese script] van *iets* rapport doen *of* indienen; (*ook* tot een vergadering oproepen. G.)" Volgens mijn berichtgever beteekenen [Javanese script] en [Javanese script] niet hetzelfde. [Javanese script] en de daarvan afgeleide vormen worden gebruikt voor „rapportdag", „op een rapportdag verschijnen" enz., zonder dat in dat begrip zelf opgesloten ligt het *uitbrengen* van een verslag, of het *doen* eener mededeeling. Daarentegen beteekenen [Javanese script] en de daarvan afgeleide vormen „verslag doen", „over *iets* verslag uitbrengen" enz. (dit laatste cfm. Wbk.)
[Javanese script]	[Javanese script]	Woordenlijst: „[Javanese script] (Bl.) [Javanese script] Sk. [Javanese script]"
Zie de toelichting bij [Javanese script]		Wbk.: „[Javanese script] KN. *zva.* [Javanese script] vuil, met onkruid begroeid."
[Javanese script]	[Javanese script]	Woordenlijst geeft [Javanese script] in deze beteekenis niet op.
Zie de toelichting bij [Javanese script]		Wbk.: „[Javanese script] *zva.* [Javanese script] *ook van een plaats zva.* [Javanese script] Rh." Volgens mijn berichtgever wordt [Javanese script] te Soeråkartå in geen dezer

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		beteekenissen gebruikt, en bezigen alleen enkelen het als malayisme voor [illegible]
[illegible] Zie de toelichting bij [illegible]	[illegible]	[illegible] is een verkorting van [illegible] en wordt niet alleen in Djapârâ, maar ook in Paṭi gebruikt. Woordenlijst: „[illegible] Dj. [illegible] = [illegible] = [illegible] = [illegible]” (Dus in Bl. is [illegible] dial. voor [illegible]?) Wbk.: „[illegible] KW. *zva.* [illegible]” Ook volgens mijn berichtgever is [illegible] te Soerâkartâ alleen in tĕmbang in gebruik.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst geeft het niet op. Wbk. geeft [illegible] en [illegible] beide op als KN. Volgens mijn berichtgever echter is in de beteekenis van „knoop aan een kleedingstuk” te Soerâkartâ [illegible] N. [illegible] K., en komt dus de afwijking hierop neer, dat men het ngoko-woord in

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		Bandjaran niet-, en het krâmâ-woord als KN. gebruikt. Ook voor het overig gedeelte van de residentie geldt deze afwijking en niet alleen voor de afdeeling Djapârâ.
[illegible] [illegible]	—	[illegible] (Wat de beteekenis hiervan is, is mij niet recht duidelijk.)
[illegible] [illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst geeft alleen een ander [illegible] op als Magĕtan'sch dialekt voor [illegible] Wbk. geeft het woord niet op. Jansz suppl.: „[illegible]" — [illegible] K. N., *zva.* [illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		maar van grooter voorwerpen." (dus = *ergens* alleen *of* bij enkelen hangen te bungelen.)
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „ [illegible] "
		Wbk.: „[illegible] . . . TP. *zva.* [illegible] [illegible] een mortier van steen."
		Het woord [illegible] door Woordenlijst als verklaring opgegeven, moet waarschijnlijk luiden [illegible]
		Bovendien is nog te Soerâkartâ in gebruik de vorm [illegible] = grond omploegen en de op zij geworpen stukken aarde in de zon laten liggen, tot ze droog zijn. Daarentegen kende mijn berichtgever den vorm [illegible] door Wbk. opgegeven, niet.
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.

[illegible]

Woordenlijst: „ [illegible] k. [illegible] N. [illegible]"

Wbk. vermeldt dat niet. Het zelfde doet zich intusschen voor niet alleen in de genoemde residentiën, maar ook in Oost-Java (Woordenlijst, behandelt alleen Midden-Java). Vergelijk ook Jansz Suppl. bij [illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Woordenlijst geeft het niet op. Wbk.: „[illegible] KN. *Holl.* kok, kokkin."

Volgens mijn berichtgever moet het woord te Soerâkartâ meer en meer in gebruik komen als benaming

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		van het keukenpersoneel bij Europeanen en Chineezen.
[illegible]		
[illegible]	—	[illegible] (Dus zva. [illegible] = net voldoende voor eigen gebruik?) Woordenlijst geeft het niet op. Wbk. alleen in de Soerâkartâ'sche beteekenis van „aan een klein stukje hangen; op een beetje na afgedaan, *van een werk.*"
[illegible]		
[illegible]	—	Het woord is in de afdeeling Paṭi niet in gebruik, en beteekent „bewaker van een riettuin."
Zie de toelichting bij [illegible]		Woordenlijst geeft het niet op. Wbk. vermeldt alleen [illegible] in de gewone, ook te Soerâkartâ gebruikelijke beteekenis van „verdikt suikerrietsap".
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] Dj., Bl. [illegible] Ls., (Rmb.) [illegible] Sk. [illegible]”
		Wbk.: „[illegible] TP. *zva.* [illegible] Rh.”
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst geeft het niet op, Wbk. evenmin.
		De wadånå van Bandjaran geeft als beteekenis naast [illegible] nog op [illegible] dat echter een geheel ander woord is (= „niet kleinzeerig, tegen een val of stoot bestand, taai, volhardend”, Wbk.). Of heeft [illegible] misschien in het Bandjaran'sch dialekt een gewijzigde beteekenis verkregen?

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst noch Wbk. vermelden het.
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Woordenlijst geeft het woord niet op.

Wbk.: „[illegible] of [illegible] KN. kunnen, in staat zijn; *ook* het kan wel, passabel".

Volgens mijn berichtgever is [illegible] alleen in de eerst opgegeven beteekenis te Soeråkartå in gebruik, maar

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		als Kas. (dus = [illegible]), en alleen in ontkenningen. Het woord [illegible] komt volgens hem te Soeråkartå niet voor, evenmin als [illegible] in de tweede beteekenis (= het kan wel). Trouwens het ook door Wbk. opgegeven woord [illegible] moet evenmin Sålå'sch Javaansch zijn (Soend.?). Het woord [illegible] treft men intusschen aan in Leesb: 125 — 13 in de beteekenis van [illegible] of [illegible]
[illegible] Zie de toelichting bij [illegible]	[illegible]	Woordenlijst: [illegible] kw. [illegible] Pk., Dj., Rmb." De vorm [illegible] is althans voor Djapårå bepaaldelijk fout. Het is een van die woorden, die evenals [illegible] enz. met den neusklank worden uitgesproken, en geen werkwoordsvorm. De werkwoordsvorm is nl. ook in Soeråkartå in gebruik in de beteekenis van „aanhoudend, immer, zonder ophouden, voortgaan; in zijn wijze van zien of handelen hardnekkig voortgaan; in *iets* volharden; hardnekkig" (Wbk.).
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		Woordenlijst geeft dit woord niet op, evenmin als Wbk.
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] [illegible] Rmb., Bl. [illegible] = [illegible]"
		Wbk.: „[illegible] 1. KW. *Ml. zva.* [illegible]"
		Niet alleen in de afdeeling Djapårå, maar in de geheele residentie wordt [illegible] gebruikt.
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst noch Wbk. geven het op.
[illegible] Zie [illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible] ([illegible]) [illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		Woordenlijst geeft het niet op. Wbk.: „[illegible] *Ml. talèdoer,* slaapkop (*van tidoer*); KN. zva. [illegible]" Volgens mijn berichtgever is [illegible] te Soerâkartâ niet in gebruik. De wadânâ van Bandjaran gaf als verklaring op niet [illegible] maar [illegible] en wel tweemaal, zoodat niet aan een schrijffout kan worden gedacht. Wbk. geeft het niet op. Ook het hierboven opgegeven woord [illegible] komt niet in Wbk. voor, en wordt volgens mijn berichtgever te Soerâkartâ evenmin gebruikt als [illegible] Waarschijnlijk zijn beide dus eveneens een of ander Djapârâ'sch dialekt. Woordenlijst geeft ze intusschen niet op.
[illegible] Zie [illegible]		
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible] Komen niet voor in Woordenlijst. Wbk.: „[illegible] of [illegible] KN.:

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		[Javanese script] *of* [Javanese script] *iemand, wien men zoekt te ontwijken of voor wien men zich weghoudt,* in den mond loopen, toevallig *door hem* aangetroffen worden."
		[Javanese script] komt ook in Wbk. niet voor.
		In Soerâkartâ wordt volgens mijn berichtgever [Javanese script] niet gebruikt en [Javanese script] in de zelfde beteekenis als [Javanese script] = „in iets weeks (onreins) trappen."
[Javanese script]		
[Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]
		Woordenlijst: „[Javanese script] Dj., Bl., Ng., (Kb.)"
		([Javanese script] komt er niet in voor.)
		Wbk. geeft [Javanese script] op als beteekenende „een zangwijze zingen *of* spelen" en [Javanese script] als „luid, fiksch uit de keel zingen, *zva.* [Javanese script] Rh."

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		Volgens mijn berichtgever is [illegible] alleen in gebruik in de uitdrukkingen [illegible] (= alarmslaan) en [illegible] (= kawiverzen zingen), en is de vorm [illegible] ongebruikelijk. [illegible] is een bijvoegelijk naamwoord, en beteekent „helder, krachtig *van de stem*".
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Woordenlijst: „[illegible] Dj."

Wbk. geeft als beteekenis van [illegible] op „een wijd gevlochten mandje, *om visch te vangen*", en van [illegible] „een van boven ronde, beneden vierkante en minder wijde mand van gevlochten bamboe."

Volgens mijn inlichtingen is [illegible] wat men te Batavia „bakoel" noemt, zijnde een van een voetstuk voorziene mand, van onderen nauw en vierkant, van boven wijder en rond, waarin men rijst enz. doet. Wat in Wbk. [illegible] genoemd wordt, heet in het Javaansch [illegible] als het in de keuken ge-

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		bruikt wordt, terwijl het instrument, dat men bij de vischvangst gebruikt, [illegible] heet. [illegible] is in het Javaansch de benaming van een mandje, zooals dat bv. door koffiepluksters gebruikt wordt, nl. van beneden vierkant, van boven rond, maar overal even wijd.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] Dj. [illegible]" Wbk. geeft [illegible] alleen op in beide beteekenissen, waarin het te Soerâkartâ in gebruik is, t. w. als naam van de eerste maand van het Mohammedaansche jaar en als benaming van een zeker fatsoen van krissen en grasmessen.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] Dj." Wbk. geeft het in deze beteekenis van vervoermiddel niet op. Volgens mijn berichtgever moet het woord [illegible] evenmin in die

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		beteekenis te Soeråkartå in gebruik zijn. Men vindt het evenwel in verschillende geschriften van Winter, zoo Z. V. 4e druk, blz. 112-7. Volgens mijn berichtgever is te Soeråkartå [illegible] alleen in gebruik als grondwoord van [illegible] (= sleepen).
[illegible]	[illegible]	Holl: = schutsel. Woordenlijst maakt er geen melding van, evenmin als Wbk. Te Soeråkartå is het volgens mijn berichtgever niet in gebruik.
Zie de toelichting bij [illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst geeft het niet op. Wbk.: „[illegible] *of* [illegible] *Holl.* cijfer (*vrg.* [illegible])". Volgens mijn berichtgever is [illegible] evenmin als [illegible] te Soeråkartå in gebruik, noch in de beteekenis van „cijfer", noch in die van „berekening".
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[illegible] Woordenlijst geeft het niet op. Wbk.: „[illegible] *naam van een soort van kleine mieren, waarvan de beet jeuking veroorzaakt; en van een uit knapen bestaand corps pånåkawans bij den Vorst*".
[illegible] [illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „[illegible] (Tg., Dj., Kmb., Bl., Kd.) [illegible]"

Voor Djapårå althans is dit dus minder juist. Men heeft toch tusschen drie verschillende zaken te onderscheiden: 1° [illegible] zijnde een buikband van leder, stremienwerk, zeildoek of iets dergelijks, 2° [illegible] een breed stuk zijde of dergelijke stof, onder de [illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		gedragen, den eigenlijken buikgordel, aangezien de [Javanese script] alleen tot bevestiging van de [Javanese script] dient, 3° [Javanese script] een smal stuk geweven goed, onder de [Javanese script] gedragen, om te voorkomen, dat hierin plooien komen. Alle drie deze benamingen zijn te Soerâkartâ in gebruik, maar nu noemt men de [Javanese script] in Djapârâ [Javanese script]
[Javanese script] [Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]

Woordenlijst: „ [Javanese script] Bn., Bl."

Wbk. vermeldt [Javanese script] niet, ofschoon het ook te Soerâkartâ gebruikt wordt, zij het ook in een andere beteekenis, nl. = „gelijkenis" in [Javanese script] (= het lijkt er niet op).

Bandjaran **Soeråkartå** **Toelichting.**

Jansz suppl.: [illegible] *in O. J. en ook in 't zuiden van de res. Djapårå in gebr. als Kr. van* [illegible] *idzr.* aanroepen, uitroepen *enz.; zoo ook* [illegible] *enz.*"

Dit komt dus overeen met het door den wadånå van Bandjaran vermelde, nl. dat het gebruik van [illegible] (naar het schijnt wordt echter [illegible] alleen in dezen eenen vorm gebezigd) overgenomen is van Paṭi.

Men zou [illegible] dus kunnen beschouwen als een KD. vorm, maar alleen in een zeker gedeelte van Java in gebruik.

[illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

Komt niet voor in Woordenlijst, en ook niet in Wbk.

De werkwoordsvorm, die gelijkstaat met [illegible] is uit den aard der zaak niet [illegible] z. a. hier opgegeven wordt, maar [illegible]

Het woord is te Soeråkartå niet in gebruik.

[illegible] [illegible] Woordenlijst: „ [illegible]

Bandjaran Soeråkartå		Toelichting.
Zie de toelichting bij [illegible] Patjangakan'sch dialekt, beneden.		[illegible] Sk. [illegible] Ngj. = [illegible]" Of dit juist is voor Zuid-Djapårå, meen ik te moeten betwijfelen; te Paṭi toch hoorde ik steeds [illegible] gebruiken. Wbk.: „[illegible] TD. en TP. N., [illegible] KN., hoofddoek".
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „[illegible] k [illegible] Tg., Pk., Smr., Dj., R., Bg., B." Wbk.: „[illegible] KD. van [illegible]" Volgens mijn berichtgever echter is [illegible] zelfs als KD. te Soeråkartå niet in gebruik.
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] Dj. „[illegible] Sk. [illegible]”
		Wbk. geeft het woord niet op.
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst geeft het niet op.
		Wbk.: „[illegible] KN. herhaaldelijk, telkens weer, onophoudelijk. *Zoo ook* [illegible]”
		Volgens mijn berichtgever is [illegible] te Soerâkartâ in het geheel niet-, en [illegible] alleen in tĕmbang in gebruik.
		Het is niet recht duidelijk, wat in de opgave van den wadânâ van Bandjaran bedoeld wordt met de bijgevoegde ontkenning. Daar ze

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		niet minder dan driemalen voorkomt, is het niet aan te nemen, dat ze aan een vergissing moet worden toegeschreven.
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst geeft dit niet op.
		Hetgeen hier voor Djapårå alleen vermeld wordt, komt, meen ik, ook in Paṭi voor.
[illegible] ([illegible]?) [illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „ [illegible] Dj [illegible]"
		Wbk. geeft het niet op.
		Het is niet uit te maken, wat het grondwoord is: [illegible] of [illegible]. In verband èn met de beteekenis èn met den vorm [illegible] zou ik daarvoor eerder aannemen

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[Javanese script] dat in Djapårå gebruikt wordt in den zin van „zoeken." Te Soeråkartå is [Javanese script] in gebruik in de beteekenis van: 1° „zoeken", 2° „louteren" en [Javanese script] in de beteekenis van „zachtaardig."
[Javanese script]		
[Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]

Woordenlijst: „ : [Javanese script] Ngt., (M.) [Javanese script] Dj. [Javanese script]"

Wbk.: „[Javanese script] *ongeveer zva.* [Javanese script] *doch de buik niet rond,* Rh."

Dit laatste is minder juist, aangezien een koeḍi slechts één lemmet heeft, en een loeké bovendien nog een scherpe uitstekende punt boven het gevest. Trouwens het woord [Javanese script] moet te Soeråkartå niet in gebruik zijn. Men noemt daar een wapen, dat echter niet overeenkomt met de Djapårå'sche loeké [Javanese script]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		De uitdrukking [illegible] is niet alleen in de afdeeling Djapårå, maar ook in de geheele residentie gebruikelijk, en niet z. a. Woordenlijst en de wadånå van Bandjaran opgeven, voor een weduwe met een zoon in het algemeen, maar bepaaldelijk voor een weduwe, die een *volwassen* zoon heeft. Een [illegible] is nl. wel korter dan een [illegible] maar heeft nog een uitwas. Evenzoo is een [illegible] wel geen [illegible] maar toch is zij meer [illegible] dan een andere weduwe. Volgens mijn berichtgever bestaat ook de naam [illegible] te Soeråkartå niet.
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] Dj. [illegible] Kb. [illegible] Sk. [illegible]”

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		Wbk.: „[illegible] TP. *en* WJ. KN. *zva.* [illegible] — [illegible] *zva.* [illegible] — [illegible] zva. [illegible]”
		In de opgave van den wadånå van Bandjaran is de schrijfwijze met een [illegible] blijkbaar opzettelijk, want [illegible] wordt door hem met een [illegible] geschreven.
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Noch Woordenlijst, noch Wbk. geven het woord op.
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „ [illegible] Dj. [illegible] = [illegible]” .
		Wbk. geeft [illegible] op in verschillende beteekenissen: 1e „het dwars-

Bandjaran **Soerâkartâ** **Toelichting.**

hout, waaraan de draaijende as van een pĕḍati met touwen gespannen is, JR.", 2e „een houten, met een boog in het midden ingesneden, boom, dien de wever (*of* weefster) achter in den rug heeft, WW.", 3o „slap, *in de leden.*"

Volgens mijn berichtgever heet het sub 2 beschreven onderdeel van een weverswerktuig [Javanese script] en heet [Javanese script] de ronde stok, dien men tusschen het weefsel in steekt. De beide andere opgegeven beteekenissen waren hem onbekend.

De wadânâ van Bandjaran verklaarde [Javanese script] door [Javanese script] (blijkbaar voor [Javanese script]) en [Javanese script] woorden, die echter een geheel andere beteekenis hebben. Waarschijnlijk werd daarmede bedoeld „volmaakt, voleindigd", dus [Javanese script] of [Javanese script]

[Javanese script] | [Javanese script] | [Javanese script]

Woordenlijst: „ [Javanese script] Ml, (Dj.) [Javanese script]"

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		Het is niet recht duidelijk, in hoeverre [Javanese script] in de beteekenis van [Javanese script] d. i. „dicht bij", „nabij" Maleisch kan zijn. Men zal hierbij dus wel te denken hebben aan een vergissing van den schrijver, die waarschijnlijk meende, hier te doen te hebben met [Javanese script] in de beteekenis van zilver, en niet lette op het volgende woord [Javanese script]. Wbk.: „[Javanese script] *Ml.* zilver; *ook voor* gulden, zilveren gulden." Volgens mijn berichtgever is het woord [Javanese script] te Soeråkartå niet in gebruik.
	[Javanese script] Zie [Javanese script]	
[Javanese script]	[Javanese script] Zie de toelichting bij [Javanese script]	Woordenlijst geeft dit niet op. Wbk.: „[Javanese script] *Ml.* snijden, afsnijden. KN. stuk, *bv. stuk katoen* R. (*vrg.* [Javanese script]) [Javanese script] een hoen den kop afsnijden, *voor* een eed doen, *van Chinezen.* — [Javanese script] iets korten. . . ." Volgens mijn berichtgever is te Soeråkartå alleen gebruikelijk de vorm [Javanese script]
[Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[Javanese script]
		Woordenlijst geeft het niet op.
		Wbk.: „[Javanese script] *Sd. Ml.* KN. *zva.* [Javanese script]"
		Volgens mijn berichtgever wordt [Javanese script] te Soeråkartå niet gebruikt.
[Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]
		Woordenlijst noch Wbk. geven het op.
		Ik meen echter te moeten betwijfelen, of het woord [Javanese script] wel in de geheele residentie in gebruik is. Te Pati althans hoorde ik nooit anders dan [Javanese script]. Wbk. geeft over dit woord op: „[Javanese script] *of* [Javanese script] KN. [Javanese script] *of* [Javanese script] KI. handdoek, zakdoek." Volgens mijn berichtgever moeten de onverkorte vormen [Javanese script] en [Javanese script] zoo ooit, dan toch uiterst zelden voorkomen, en is de beteekenis: „*in het algemeen* iets, om

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		de handen aan af te vegen", wat uit den aard der zaak- en zelfs gewoonlijk- een zakdoek of handdoek kan zijn.
[illegible] Zie [illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Woordenlijst: „[illegible] (Dj.) [illegible] = [illegible]"

(Dus [illegible] = [illegible] ?)

Wbk.: „[illegible]. KN.; [illegible] zitten *of* staan te kijken *of* te gapen, niets doen *of* uitvoeren (*vrg.* [illegible]). JR. *volg.* Rh. *erg* afgezonderd zitten *of* staan kijken."

In tegenstelling hiermede geeft dus de wadånå van Bandjaran het woord niet als (ongebruikelijk) stamwoord, maar als stamwoordelijk werkwoord op.

Ook te Soeråkartå moet het woord in de beteekenis van [illegible] in gebruik zijn maar alleen als Kas.

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.

[illegible]

Zie [illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]

Woordenlijst: „ [illegible] (Dj.) [illegible] = [illegible]"

Wbk.: „[illegible] KN. het verblijf ergens *van iemand,* de plaats waar iemand zich ophoudt *of (en eigenlijk)* zit;"

Uit de overeenkomst tusschen de opgave van den wadânâ van Bandjaran en die van Woordenlijst zou men opmaken, dat het woord alleen in gebruik is in die eene uitdrukking [illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]

Woordenlijst noch Wbk. geven dit op.

[illegible] ([illegible])	[illegible] ([illegible])	[illegible] ([illegible]) [illegible]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[illegible]
		Woordenlijst geeft geen van deze drie woorden op.
		Wbk. alleen het woord [illegible] in de beteekenis van „gember", [illegible] in die van „slechts", „eenvoudig" en [illegible] als verkorting van [illegible]
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	
		Woordenlijst noch Wbk. geven deze woorden op.
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[illegible] Woordenlijst geeft het niet op. Wbk. evenmin.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst vermeldt het niet. Wbk. geeft het behalve als boomnaam nog op in dezelfde beteekenis als [illegible]. Volgens mijn berichtgever wordt [illegible] te Soeråkartå alleen in eerstgenoemde beteekenis gebezigd.
[illegible] Zie de toelichting bij [illegible].	—	Het woord wordt in de geheele Residentie Djapårå gebruikt als betiteling van de suikerfabrikanten. Woordenlijst vermeldt het niet. Wbk. geeft het op in de ook te Soeråkartå gebruikelijke beteekenis van „schipper, kapitein, *dikwijls ook* eigenaar van het vaartuig en de lading, handelaar.”

Bandjaran	Soeråkartă·	Toelichting.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Het woord komt in deze beteekenis (Ml. = djamblang) noch in Woordenlijst, noch in Wbk. voor.
[illegible] [illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst geeft het niet op. Wbk. evenmin. Ten aanzien van het tusschen twee haakjes bijgevoegde spreekwoord zij hier nog opgemerkt, dat het Javaansche spraakgebruik dus

Bandjaran Soerâkartâ — **Toelichting.**

net het omgekeerde is van het Hollandsche (iemand zwart maken).

In J. Z. II 18. 2 v. o. wordt opgegeven [illegible] wat echter bepaald fout is, althans volgens mijn berichtgever.

[illegible] [illegible] Zie de toelichting bij [illegible]

Woordenlijst geeft het niet op.

Wbk.: „[illegible]. KN., [illegible] KI., het dansen, het tandakken; *ook wel zva.* [illegible]"

Volgens mijn berichtgever is het in deze laatste beteekenis te Soerâkartâ niet in gebruik.

[illegible] —

[illegible]

In Woordenlijst komt het niet voor.

Wbk. geeft [illegible] niet op, wel twee maal [illegible]. Aangezien echter bij het tweede [illegible] wordt verwezen naar [illegible] zoo zal met het eerste wel dit woord bedoeld worden. In de uitgave van 1875 staat dan ook op die plaats „[illegible] *of* [illegible]."

Volgens mijn berichtgever is [illegible] te Soerâkartâ ongebruikelijk.

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	Woordenlijst en Wbk. geven het alleen op in de beteekenis van „dansgeld." Volgens mijn berichtgever wordt te Soerâkartâ alleen gebruikt de samenstelling [illegible] t. w. sirihbladeren met ingrediënten samengerold in een sirihblad, dat in tegenstelling met de andere met de gladde bovenzijde naar buiten gekeerd is, een en ander gevat in een peperhuis ([illegible]), evenzeer bestaande uit een sirihblad.
Zie de toelichting bij [illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] (Tg.) [illegible]"
		Wbk. geeft op als beteekenis van

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		[illegible] „het nest en de eijeren *of* jongen verlaten, *van vogels, die* verstoord worden, JR." (Wat dit JR. beteekent, wordt niet opgegeven; wel vindt men J. = Jansz en R. = Roorda.) Mijn berichtgever kende het woord [illegible] niet. De wadånå van Bandjaran verklaarde het woord door [illegible] dat echter niet in den zin van wispelturig gebruikt schijnt te worden, al geeft Wbk. ook op: „[illegible] wispelturig, ongestadig van aard, WR."
		(Ook van WR. wordt de beteekenis niet opgegeven).
		De vorm [illegible] dien Wbk. niet opgeeft, beteekent „gauw van iets genoeg hebben, wispelturig van aard".
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst geeft [illegible] niet op, wel „[illegible] (Bn.) [illegible]" waarmede blijkbaar hetzelfde woord bedoeld wordt.

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		Wbk. geeft voor [illegible] alleen een beteekenis „steenigen" op, en niet de andere, ook te Soeråkartå gebruikelijke van „ledikant" (= [illegible]). Noch [illegible] noch [illegible] komen er in voor.
[illegible] Zie [illegible]		
[illegible] Zie de toelichting bij [illegible]	—	Het woord is in Djapårå in gebruik als benaming van een groot steenen huis. In de verklaring bij [illegible] heb ik het daarom vervangen door [illegible] ofschoon natuurlijk een klein steenen huis geen [illegible] genoemd wordt. In Soeråkartå is het woord alleen in gebruik in andere beteekenissen (zie Wbk.). Woordenlijst geeft het niet op.
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] (Tg.) [illegible]"

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.

Wbk. geeft het woord niet op.

De met [illegible] of [illegible] overeenkomende vorm is niet [illegible] z. a. opgegeven wordt, maar [illegible]

Te Soeråkartå is het woord niet in gebruik.

Ook het woord [illegible] zou volgens mijn berichtgever dialektisch zijn.

Wbk. geeft het als Soeråkartå'sch Javaansch op.

[illegible]

Zie [illegible]

[illegible]

Zie [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible]

Woordenlijst: „[illegible] Dj. R."

Wbk. geeft alleen een ander [illegible] op, dat ook te Soeråkartå in gebruik is, nl. het K. van [illegible] (= loondienaar).

[illegible] dat door Woordenlijst wordt opgegeven als de verklaring

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		van [illegible] heeft echter een andere beteekenis, daar het een gegons of geraas uitdrukt, veroorzaakt door een menigte levende wezens.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] (Dj.) [illegible] (In Wdb. [illegible] OJ. *Corr.*” Wbk.: „ [illegible] OJ. *zva.* [illegible] KN. bedorven, *vooral van visch*, Tj.”
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] (Dj.) [illegible]” Volgens mijn berichtgever is dit minder juist, aangezien [illegible] wel met den neusklank wordt uitgesproken (evenals [illegible] enz.), maar daarom toch nog geen werkwoordsvorm is. Wbk., dat bij [illegible] naar [illegible] verwijst, geeft echter ook op [illegible] Wbk. vermeldt een

Bandjaran	Soeråkartå	Toelichting.
		andere beteekenis van [illegible] nl. „vol en in menigte aan een boom zitten, *van vruchten*, Men.". Dit moet volgens mijn berichtgever zijn [illegible] Wbk. geeft van dit laatste op: „*ook v. e. boom*, volgeladen". Dus dan zou de boom [illegible] zijn, terwijl volgens mijn berichtgever men het woord gebruikt van de vruchten.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] . . . [illegible] Ls. (R.) en Dj. [illegible] = [illegible] [illegible]" Dit gebruik van [illegible] is echter niet beperkt tot de beide genoemde plaatsen Lasĕm en Djapårå, maar komt voor in de geheele residentie Djapårå. Een ander [illegible] (och! toe) is ook in Soeråkartå in gebruik.
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran | **Soeråkartå** | **Toelichting.**

[illegible]

Woordenlijst geeft het niet op.

Wbk.: „[illegible] *ook* [illegible] *Holl.* boek, *gew.* notitieboek, memoriaal, koopmansboek.”

Dit is minder juist; *alle* boeken worden gewoonlijk [illegible] en niet [illegible] genoemd (vergelijk J. Z. II 80—11). Volgens mijn berichtgever wordt [illegible] te Soeråkartå niet gebruikt.

[illegible] — [illegible]

Zie de toelichting bij [illegible]

Woordenlijst vermeldt het niet.

Wbk. geeft het alleen op in de ook te Soeråkartå gebruikelijke beteekenissen: „[illegible] brandhout. — [illegible] op het vuur bakken, *bv. zooals visch*; *ijzer* heet maken *om het te smeden*, G.”

Bij [illegible] hierboven wordt het gebruikt in de beteekenis van „poffen”, „in gloeiende asch gaar bakken.”

[illegible] — [illegible]

[illegible]

Woordenlijst: „[illegible] (Dj) [illegible] = [illegible] Sk. [illegible]”

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		Wbk.: „[Javanese script]. KN. = [Javanese script]” id.: „[Javanese script], *verkeerde spelling voor* [Javanese script]? (W. P. 450), KN. ingezouten, *en door middel van gist of rijst* verzuurde visch.” Volgens mijn berichtgever is [Javanese script] te Soerâkartâ niet in gebruik noch in de beteekenis van [Javanese script] (= ingezouten *van visch*), noch in die van [Javanese script] (*id. van eieren*).
[Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script] Woordenlijst: „[Javanese script] [Javanese script] Dj. Bn.” Wbk. geeft [Javanese script] alleen op in de te Soerâkartâ gebruikelijke beteekenis van „gom”, „hars”.
[Javanese script]		
[Javanese script]	[Javanese script]	[Javanese script]

Bandjaran **Soeråkartå** **Toelichting.**

[illegible]

Woordenlijst: „[illegible] (Dj.) [illegible] Vgl. [illegible] Wdb. *Corr.*"

Wbk.: „[illegible] *of* [illegible] KN.; [illegible] *in de schemering* (*'s morgens of 's avonds*) in een huis sluipen om te stelen . . . [illegible] bestolen, *als boven.*"

Wbk. geeft bij [illegible] (voor [illegible]) op: „door listige misleiding in den strik raken, beetgenomen worden, zich laten foppen *of* beetnemen, *ook* te ver gegaan, zich vergaloppereren, Men."

[illegible] en [illegible] zijn dus geheel andere woorden, zoodat het niet duidelijk is, welk verband de corrector daartusschen gevonden heeft.

[illegible] [illegible] [illegible]

Bandjaran	Soeràkartà	Toelichting.
		Komt niet voor in Woordenlijst. Wbk.: „[illegible] *of* [illegible]. KN. *de behandeling van* [illegible] *of* [illegible] wenden, zwenken, bijdraaijen *van een vaartuig*; *volg.* W W. van gevoelen *of* partij veranderen, tot den vijand overgaan (vrg. [illegible].)" Het woord is dus in Bandjaran een stamwoordelijk werkwoord. Volgens mijn berichtgever is het te Soeràkartà niet in gebruik.
[illegible] Zie [illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „[illegible] Dj." Wbk. geeft dit niet op.
[illegible]		
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		[illegible] Woordenlijst noch Wbk. geven het op.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst geeft het niet op. Wbk.: „[illegible] KN. *Ml.* *zva.* [illegible]” Te Soerâkartâ is volgens mijn berichtgever [illegible] niet in gebruik.
[illegible]	[illegible]	[illegible] Woordenlijst geeft het niet op. Wbk.: „[illegible] KN. OJ. *en* TP. zva. [illegible] *soort van* pot *om water te halen.*”

Bandjaran	Soerâkartâ	Toelichting.
		Volgens mijn berichtgever is het woord ook in tĕmbang in gebruik, bv. in de Lajang Nitisastrâ.
		Niet alleen in de afdeeling Djapårå, maar ook in Paṭi zegt men algemeen [illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
		Woordenlijst: „[illegible] = [illegible] Dj."
		In Soerâkartâ is het [illegible] aangezien daar [illegible] gebruikt wordt voor een pap of brij, waarin de korrels niet meer zichtbaar zijn, in tegenstelling met [illegible] waarin ze nog zichtbaar zijn, z. a. bv. in rijstebrij, nasi-tim en derg.

WOORDEN IN GEBRUIK IN ANDERE GEDEELTEN

DER RESIDENTIE

DJAPÅRÅ.

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

Woordenlijst: „ [illegible] Ls., (Rmb.) [illegible]"

Wbk. geeft alleen een ander woord [illegible] op, dat ook te Soeråkartå in gebruik is in de beteekenis van „geheel zichtbaar zijn."

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

Woordenlijst: „ [illegible] (Dj.) [illegible]"

Wbk. geeft het niet op.

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

Bandjaran Soerâkartâ	Toelichting.
[illegible]	[illegible] Woordenlijst: „ [illegible] (Dj.)” Wbk. geeft deze beteekenis niet op. De verklaring in Woordenlijst is m. i. minder juist, daar het woord [illegible] een werkwoord en geen zelfst. naamwoord is.
[illegible] Zie [illegible]	
[illegible] [illegible]	[illegible] Komt niet voor in Woordenlijst. Volgens mijn berichtgever is [illegible] op zich zelf te Soerâkartâ niet in gebruik, wel zijn het de vormen [illegible] en [illegible] een en ander cfm. Wbk.

UITTREKSELS.

60, ter vergelijking met hetgeen door den Heer G. K. Niemann gepubliceerd werd uit een Hik. Bayan budiman, in zijne Bloemlezing uit Maleische geschriften.

اين چريترا يڠ انم فوله ڬنف منچريتراکن عبدالله جوهري دڠن استريڽ سبرمول ادا سؤورڠ لاکي٢ دالم نڬري مصير برنام عبدالله جوهري ترلال امت کاي لاکي انق اورڠ ب ر مک اداڽ اي ترمشهور دالم نڬري مصير ايت مک اداڽ فد سوات هاري عبدالله جوهري ايت. دودق دڠن استريڽ مک دفنداڠ اوله استريڽ کفد مکانڽ لال کتاڽ همب ترلال ساڠت کاسه اکن توانهمب مک ساهت عبدالله جوهري همب فون ترلال کاسه جوک اکن توانهمب مک کات عبدالله جوهري ماريله کيت برجنجي جکلو همب مات دهول جاڠنله توانهمب برسوام دان جکلو توانمبب مات دهول تيداله همب براستري مک بروعدله کدواڽ مريکئيت سرة برجابت تاڠن برتڬه‌تڬوهن جنجي مک مشهورله دالم نڬري مصير ايت عبدالله جوهاري تله برجنجي دڠن استريڽ يڠ دمکين حتي براف لماڽ دڠن تقدير الله تعالي مک استري عبدالله جوهاري فون ساکت مک ايفون لال مات مک عبدالله جوهاري فون ممبلهکن باجوڽ سرة ممبوبه تانه اتس کفالاڽ دان سکلين ايسي نڬري مصير ايتفون داڠله مڠنجوڠي دي حتي مک دتانمکن اورڠله استري عبدالله جوهاري ايت ستله ايت مک سکلين جماعة فون منت اذن کمبال ماسيڠ٢ کرومهڽ مک عبدالله جوهاري فون تڠڬلله فد قبور استريڽ مک اد سؤورڠ سهياڽ دبواڽ بيياله اکن عبدالله جوهاري کمبال کرومهڽ مک ايڤون کمباليله مک نتکال داتڠ کرومهڽ تيداله دليهتڽ اکن استريڽ مک ايفون دکچيتاله تياد اي ماو دودق دالم رومهڽ ايت لال اي فرڬ فد قبور استريڽ مک دبوبهڽ

تانه اتس كفلان سرة اي مڠهرق سفرة لاكو اورڠ ݢيلا مك
افبيل دليهت اوله سݢل ايسي نݢري مصير دمكين حالن مك
كات مريكئيت سايڠ عبدالله جوهاري اين جادي ݢيلا مك
لال دباو اورڠله اي كفد طبيب سرة درنتي ادا كالن دمنيسين
دان اد كالن دكتان دڠن كات يڠ كرس تتاف سواتفون تياد
ممبري فائدة كفدان هڠݢ انم بولن لمان مك دلفسكنله
اوله طبيب اكندي مك عبدالله جوهاري فون فرݢي كفد
قبور استرين مك دامبلن سهلي تيكر مك دماسقكنن
كليهرن سفرة اورڠ برباجو مك ايفون دودقله منڠݢو قبور
استرين سنتياس هاري افبيل مالم مك مڠهرفله اي حتي
براف لمان هڠݢ تاهن لمان تيب٢ فد سوات هاري دبوبهن
تانه كانس كفلان لال اي بربارڠ٢ دتانه سرة اي منت دعا ايا
اڽي دڠن كمليائن محمد صلي الله عليه وسلم يڠ اخر زمان
هيلڠكن كيران فرچنتائن دداله هتيكو اين تيب٢ ددڠر
اوله عبدالله جوهاري سوات سوار مك داڠكتكن كفلان سرة
دليهتن سؤرڠ لاك٢ توا مماكي سرب فوته دان بارڠ دمان
ججقكن تافق كاكين جادي هيجو سݢل تمبهتمبوهن كلكين
لال داڠكت عبدالله جوهاري اكنديرين سرة كتان دم الله يڠ
منݢرهاي مرتبة اكن توانهمب كتاكن افاله سياف نام توانهمب
اين مك ساهت لاك٢ يڠ توه ايت اكوله نبي لله عيسي
دم ددڠر عبدالله جوهاري نام نبي الله عيسى ايت مك كتان
يا نبي الله بهوا الله سبحانه وتعالى مپورهكن توانهمب كماري
ايتفون كارن ممنوه سوات حاجت همب جو مك ساهت
نبي الله عيسي اف جو حاجتم ايت مك كتان يا نبي الله
بهو اورڠ مات دالم قبور اين استري همب دان اداله اي
ساڠت كاسه دان سايڠ لاك ساڠت ايلق فارسن مك
ادا كام برجنجي دغندي جكلو اي مات دهول تياد همب
براستري دان جكلو همب مات دهول تياد اي برسوام مك
اي مات دهول درفد همب مك سكارڠ اين تيداله سدف
هات همب كارن برچري دڠندي جادي ݢيلا همب دڠن

كارن الله تعالي فوهنكن افاله كيران كحضرة الله تعالي بارڠ دهيدفكن
الله استري همب اين مك سبد نبي الله عيسي هي عبدالله
جوهاري فرڬيله اڠكو بماكن مينم دان بري اوله صدقه كارن
اڠكو لفت درفد فرمفون اين هيدف نسچاي دبنساكنن اكنديكو
مك اي هيدف سكارڠ فون اين لاڬي اكن دبنساكنن اكنديكو
تيداله اكو ماو مموهنكن دي كحضرة الله تعالى مك عبدالله جوهاري
فون ساڠت كفد نبي الله عيسي مك نبي الله عيسي فون
اڠكت جوا مموهنكن دي دالم انتارا ايت مك تورن جبرائيل
دري حضرة الله تعالي سرة كتان يا نبي الله فوهنكن اوله تون
همب كحضرة الله تعالي دم دڠر نبي الله عيسي كات جبرائيل
دمكين مك دفوهنكنن له اكن استري عبدالله جوهاري ايت
دڠن تقدير الله تعالي تيب٢ قبور ايت فون بله دو مك
فرمفون ايتفون كلورله اي دري دالم قبور ايت دم دليهت
اوله عبدالله جوهاري اكن استرين ايت مك كتان يا نبي الله
عيسي بهو فرمفون ايت بوكن استري همب كارن استري
همب ايت امت ايلق فارسن لاڬي ففجڠ رمبتن سكارڠ
ميت اين تياد ايلق فارسن دان تياد ففجڠ رمبتن مك
سبد نبي الله عيسي هي عبدالله بهو فرمفون اين ترامت
مرساي دكچت درفد بهيا قبور مك سكارڠ اين كفوهنكن
كحضرة الله تعالي ايلق فارسن بارڠ دكمباليكن الله تعالي سفرة
يڠ دهول مك دفوهنكن نبي الله عيسي كحضرة الله تعالي
مك قد كتيك ايت جوڬ دكمباليكن الله تعالي رفان ترلبه
بايك فول درفد دهول سقله ايت مك نبي الله عيسى فون
غائيبله مك عبدالله جوهاري فون مملق استرين سرة كتان
هي ككاسهكو يڠ مڠهيلڠكن دوكچتاكو مك تياد دسهوتين كات
سوامين ايت ببراف كال دبوان بركات٢ تياد جو اي ماوو
بركات٢ مك عبدالله جوهاري منت دعا كحضرة الله تعالى
مدهمداهن نبي الله دانڠ كفداڽ مك دڠن تقدير الله تعالي
تيب٢ نبي الله عيسي فون حاضرله دهدافنن دم دليهت اوله
عبدالله جوهاري اكن نبي الله عيسي ايت مك كتان يا نبي

استري همب اين تياد ماو بركات٢ دغن همب مك سبد نبي الله عيسي هي عبدالله جوهاري بركنڽك اغكو مليهت دي دالم ممڤيمو جو مك سكارڠ ايا كوليهت اي دغن سڤرت هيدڤن مك عبدالله جوهاري فون مڠڠكتكن كڤلاڽ كلاڠيت مڽت دعا بارڠ دفوهڽكن نبي الله عيسى كحضرة الله تعالي هيدڤن فد انتار ايت مك تورن جبرائيل سرة كتاڽ يا نبي الله عيسي فرمان الله تعالي بهو فرمڤون اين تياد لاڬي عمرڽ جكلو بركهندق تونهمب اكن فرمڤون ايت هيدف تونهمب وركن عبدالله جوهري ممبهاڬيكن سڤڠه عمرڽ اكن استريڽ ايت سڤاي اي هيدف دان بركات دڠنڽ مك دتاڠ نبي الله عيسي فد جبرائيل يا جبرائيل براف اد لاڬي عمر عبدالله جوهري اين مك ساهت جبرائيل همب فون تياد تاهو مك سبد نبي الله عيسى همب فون تياد تاهو جوڬ اكن عمرڽ ايت مك جبرائيل فون كمباليله كحضرة الله تعالى مك داتڠ فول اي سرة كتاڽ يا نبي الله بهو عمر عبدالله جوهاري ايت اداله ليم فوله تاهن لاڬي هندقله دبهاڬيكن سڤڠه اكن استريڽ ايت دان تڠڬل نڠه تيڬ فوله اكنديريڽ كمدين دري ايت مك جبرائيل فون مڠاجر نبي الله عيسي توجه اسم در فد اسم الاعظم سرة كتا يا نبي الله بهو توجه اسم الله اين چوب اوله تواڽهمب سڤاي تواڽهمب ليهت قدرة الله تعالى مك نبي الله عيسي فون مموهنكن كحضرة الله تعالى سرة ممباچ اسم الله ايت مك درفد بركة اسم الله ايت دڠن بركة معجزة نبي الله عيسى مك فرمڤون ايتڤون برديري سرة اي ممبري سلام كڤد نبي الله عيسي مك دسهوت اوله نبي الله عيسى سلامڽ ايت سرة كات نبي الله عيسى اكندي هي فرمڤون ايڠت٢ اغكو جاڠن بربوت خيانة دان بوافاكن سواميم مك ساهت فرمڤون ايت يا نبي الله همب تياد بربوة خيانة دان بوافاكن سوام همب كارن سڤڠه عمرڽ دبهاڬيكنڽ انس همب دان ببراف تاهن لماڽ اي مرساي دكچيت كارن برچري دڠن همب بتاف همب

خياتة اکندي مک سبد نبي الله عيسى اکن عبدالله جوهري
کمبليکنله استريم اين کروهم بارڠکال برکهندق اڠکو اکنداکن
کارن سسوات حاجتم مک تنتت اوليهم اکو فد تمفت اين
مک نبي الله عيسى فون غائبله دان عبدالله جوهري فون
مڠمبليکن استرين کدالم کوت نݢري مصير هڠݢ سمفيله اي
همفر فنت کوت نݢري ايت مک کتان اکن استرين تتکالن
دهول اداله همب سفرة لاکو اورڠ ݢيلا کارن برچري دڠن
تون سکارڠ تله همب فراوله تون مک سدرله ديري همب
تتاف سکارڠ تياد همب ماوو ممباو تون دڠن تربوک کفد
هندقله تون ننتي کيران سساعة دسين همب فرݢ مڠمبل
سليمت دان موزا اکن تونهمب مک عبدالله جوهري
فون کمبال کرومهڽ افبيل سمفيله اي کرومهڽ مک کتان
منتوان فرمفوان بهو استري همب تله هيدفله مک ساهت
منتوان اداکه اورڠ يڠ بديمان فرچاي اکن کات اين بهو يڠ
تله مات ايت جادي هيدف فول استميوا يڠ سده مات
تيݢ تاهن امان بتاف اي اکن هيدف مک کات عبدالله
جوهري تون بري جوا سليمت دان موزا اکن همب٢ هندق
مڠمبل استري همب سفاي تونهمب ليهت اکندي مک
دبريله اوله منتوان سليمت دان موزا لال اي فرݢ کفکن
ممبلي ماکنمکانن مک دبوان کفد استرين کتان هي ککاسهکو
تيݢ تاهن لمان همب تياد مراسي چيت راس مکانن مريله
سنتله ايت مک اي ماکن کدوان سرة فرمفوان ايت ماکي
سليمت دان موزا لال برجالنله کدوان مک هاريفون مالمله
فنتو کوت فون دتوتف اورڠله هڠݢ سمفيله اي کفنتو
کوت مک دليهتڽ فنت کوت ايت ترتوتف مک کات
عبدالله جوهري اکن استرين هي ککاسهکو تيݢ تاهن لمان
همب تياد تيدر دان تياد همب ملتقکن کفال همب کفد
ربائن تونهمب مک لال اي تيدرله کفد ربائن استرين
ايت حتى هاريفون سيڠ متهاري فون تربتله کلکين مک
راج مصير فون براڠکت فرݢ بربور لال اي دري فنت

ايت مك عبدالله جوهري لاك تيدر استرين دودق مريبا
كفلن مك راج مصير ايتفون منيلك كفد فرمفون ايت مك
دليهتن ترلال ايلق فارسن دان مانس كفد بارڠ لكون مك
راج ايتفون براهيله اكنداي سرة كتان هي ملاليكن هتيكو سياف
تونهمب دان اف سببن مك تون ريب اورڠ ݢيلا اين
مك ساهت فرامفون ايت سياف تونهمب يڠ منڤاي
همب اين مك سبد راج همباله راج مصير دم دڠر اوله
فرمفون ايت تيته راج ايت مك كتان الله دان رسولن
تياد راضي اكن تونهمب فاك جمع فد هاري قيامة همب
دجابت تونهمب سفاي كوكيراي الله اكن تونهمب دم
دڠر راج مصير فركتائن ايت لال ݢنترله راج سرة كتان هي
ماليكن هات اڤ همب فربوت اكن تونهمب مك ساهت
فرمفون ايت تونهمب راج مصير فاتت بربوة انصاف در
فد سكل يڠ ترانياي ادفون همب اين سي فلان يڠ ملديا
لاك مشهور دالم نݢري مصير اين كلمارن همب فرڬ
مڠدجوڠ قبور باڤ مك داتڠ سي ݢيلا اين دتڠكفن اكن
همب دان دبوان اكن همب كماري دان ددودقكن همب
دسيني بهوسن تونهمب كرجائن دالم نݢري مصير اين
دمكين حال همب ترانياي تونهمب فرقساي اكن همب
ايسق فد هاري قيامة همب جابتكن تونهمب سفاي
دكيراكيراي الله سبحانه وتعالى اكن تونهمب مك سبد
راج مصير اڤ كهندق اكن همب سكارڠ اين مك ساهت
فرمفون ايت فدڠ يڠ اد فد تاڠن تونهمب اين فڠݢلكن فد
سيݢيلا اين دان تونهمب بوالة همب برسام٢ دڠن تونهمب
مك راج مصير هندق ممبونه عبدالله جوهري ايت لال
اي انصاف سرة كتان دائم هتين وه سايڠن مانسي اين
براڤ تاهن مك سمفي سكين عمرن كارن فرمفون اين
ممبونه دي تياد بركنن فد الله تعالى مك راج مصير هي
فرمفون يڠ كورڠ مالو برديريله اڠكو نائيك كود فرݢيله اڠكو
كامتناكو مك اك اكن لاكي٢ اين كبونه سفاي جاڠن اڠكو

ترکجت اکو فون کمبال در بلاکڠ مک فرمفون ايتفون
مڠمبل سليمتڽ در باو کفال عبدالله جوهري لال دفاکيڽ
سرة اى نايک کاتس کود لاک فرگيله اي کاستان راج
ايت ارکين عبدالله جوهري دالم تيدرڽ مک ترکجت لالي
جوا مک دسورة راج مصير سورڠ سهيان منچلفکن فدڠن دڠن
دارة کمبڠ مک راج فون کمباليله کاستنڽ سرة کتاڽ اکن
فرمفون ايت سده کبونه اکن سگيلا ايت دم ددتر اوله
فرمفون دمکين ايت تيته راج مصير لال دامبلڽ فدڠن ايت
مک دجيلتڽ دارة يڠ لکت فد فدڠ ايت مک راج مصير
فون حيرنله اي مليهت کلاکون فرمفون ايت سرة اي فيکر
ددالم هتيڽ اف سگيلا اين مڤاکيتي اکن فرمفون اين مک
حالڽ يڠ دمکين اين حتى هاريفون تڠگيله مک درفد تمفت
ايت تمفک فانس متهاري مک عبدالله جوهري فون جگاله
دالم هتيڽ کمان فرگي استريکو اين مک ذد سفکاڽ بهو
استريکو اين اداله اي کمبال کدالم قبورڽ مک فرگيله اي
سلاکو گيلا فرگي کقوبر استريڽ مک دليهتڽ استريڽ تياد دالم
قبور ايت مک کيرا عبدالله جوهري کالو اي فولڠ کروميهڽ
مک ايفون فرگيله کروميهڽ دڠن دکچتاڽ سرة کتاڽ اکن مڠتواڽ
اداکه استريکو دسين مک کات مڠتواڽ هي انقکو استريم
تيدک تاهو لماڽ سوده مات دان اڠکو دمکين جوک لاک
گيلا مک تتکال ايت دليهت عبدالله جوهري استريڽ تياد
دالم رومهڽ مک ايفون لال مڠرف دڠن هرف يڠ ساڠت
سرة ممبوبه ناذه کاتس کفلاڽ مک کات سگل اورڠيڠ
سکمفڠ دڠڠدي هي عبدالله جوهري دمکين جوگا اڠکو گيلا
بهو استريم تيدک تاهو لماڽ سوده مات مک کات تون
همب سکارڠ اين اي هيدف اداکه فرچاي سگل اورڠ يڠ
بديمان سفرة کات توهمب اين حتي مک دفرسندرا
اورڠله اکن عبدالله جوهري ايت سنتياس دالم گيل ترکادڠ
اي ماکن ترکادڠ تياد ماکن هڠک ستاهن لماڽ اي دالم يڠ
دمکين دحکايتکن يڠ امفون چرترا فد سرات هاري عبدالله

جوهري دودق ددالم سوات كدي تيبء داتڠ همب راج مصير
مڤهكن سگل لاكء كارن استري راج ايت براڠكت هندق
مندي كحمام مک سگل لاكء دالم فكن ايت دان جالن راي
سكلين مريكائيت ماسڠء برلارين مليڠكن عبدالله جوهري يڠ
تفكل دودق ديانس كدي سري فكري دالم هتين بهو يڠ
ديهكن اورڠ سگل يڠ عقل جو تياد اورڠ گيلا مک سكارڠ
بايكله كجديكن ديريكو گيلا سفاي كليهتن تماس سگل ايسي
تگري دان استان راج مصير مان ايلق دڠن استريكو سمنتار
اي فيكر دمكين مک سگل همب راج يڠ مڤيهكن ايتفون
داتڠله كفدان سرة كتان هي اورڠ گيلا ڤيهله اڠكو در سيني
مک اورڠ يڠ مڤيهكن ايتفون للواه برجالن حتى داتڠله سگل
دايڠء مک كات سورڠ دايڠء ايت جاڠنله كيت ڤيهكن
اكنديء كارن اي سورڠ گيلا سبب مات استرين بيرله اي
دودق فد تمفتن كمدين در ايت مک داتڠ فول سگل
استري وزير دان سگل استري هلبالڠ كمدين در ايت مک
داتڠ فول در فد سگل ايسي استان راج در فد سگل ڤرمفون
يڠ مودء دان سگل گندق دان استري راج ايت مک لال
سگل فرمفون برسيدءكن اورڠ گيلا ايت سرة د تمقرءن كفلان
مک كات عبدالله جوهري سڠگهكه كام اين اورڠ مود سفرة
كلكون اورڠ مابق مک عبدالله جوهري فون مڠيلک كفد
سگل فرمفون ايت تيبء دليهتن استرين دالم فرمفون
يڠ بايق ايت مک عبدالله جوهري فون فڠسنله سكتيک
ايت سرة هيلڠ در فد فڠسنن ايت لال اي برلاريء اي
منڠكف تالي كڠكڠ بغل كندراءن استرين ايت سرة كتان
هي كماسهكو بفرله سبد نبي الله تياد اي ماو مڠهيدفكن اڠكو
دڠن ببراف فنتاكو مڤوره مموهنكن كحضرة الله تعالى ممنت در فد
هيدفم بوكنكه نصيحة نبي الله عيسي اكن ديكو بهو جاڠن
منكر اكنداک كارن اک ممبهاگيكن ستڠه عمرک اكن ديكو
دان تيكک تاهن كورسكو دكچت سبب برچري دڠن اڠدو لاكک
تياد تاكت اڠكو اكن الله سبحانه وتعالي دان بواف جو اڠكو

اکنداک دان ستاهون فول اکو مرساي دکچت کارنام مک استري
عبدالله جوهري منيلک کفدان دڠن امارهن سرة کتاڽ لاݢ
هيدڤ جوݢ اڠکو سالهله راج تياد ممبونه اکنديکو لاݢ
دجابت عبدالله جوهري استريڽ لال اي برسرو٢ کتاڽ هي سکل
اسلام ليهتله منکر دان بواڤ فرمفوان اين بهوسڽ اي اين استريکو
دان اداله ستاهون اي لاري درفداک دم ددڠراوله سکل فرمفوان
يڠ باڽق ايت مک دانڤله اي مڠليليڠي عبدالله جوهري
ايت دفڠڠ مريکئيت تاڠنڽ دان ستڠه ممڬڠ رمبتڽ دان
ستڠه مريکئيت ممڬڠ کاکيڽ دان ستڠه ممڬڠ تالي ايکت فڠکڠڽ
دان ستڠه منمبق دان مموکل مک عبدالله جوهري مڠهرڤ
دڠن هرڤ يڠ امت ساڠت درفد ساڠت کسکيتڽ رساڽ دالم
ايتفون تياد جو دلفسکنڽ اکن استريڽ ايت ستله دليهت
اوله سکل فرمفوان يڠباڽق ايت فون لال برجالنله حتي مک
کدڠارنله هرڤ عبدالله جوهري ايت کفد سکل اورڠ مصير
مک دانڤله سکلين مريکئيت برهمفون کفدان مک راج مصير
دان قاضي فون داتڠله دم دليهت عبدالله جوهري اکن راج
دان قاضي داتڠ مک ايفون برهادفله کفد قاضي سرة کتاڽ
هي قاضي سکل اسلام بهو فرمفوان اين استري همب مک
قاضي فون برهادڤ برداتڠ سمبه کفد راج مصير يا تونکو شاه
عالم بهو سڽ سيݢيلا اين مندعوي فرمفوان ايت استريڽ اڤاله
نيته تونکو مک راج منيلک کفد موک عبدالله جوهري مک
داتڠ کفد راج ايت انصاف دان تاکت الله تعالي مک لال
اي برتيته کفد قاضي تون تڽاي کفد سيݢيلا ايت اداکه فدام
سکس مک قاضي فون برتاڽ هي اورڠ ݢيلا اداکه فدام شکس
مک جواب عبدالله جوهري براڤ اورڠ تونهمب کهنداک
شکس مک کات قاضي اکو مڠهنداک دو شکس مک کات
عبدالله جوهري اد فد همب دو شکس فرتام الله تعالي کدو
نبي الله عيسي عليه السلام مک کات قاضي بواله اولهم نبي الله
عيسي ايت کفداک سفاي اي منجادي شکس مک
کسرهکنله فرمفوان ايت کفدام مک عبدالله جوهري برجالنله

كفد تمفت اي برجنج دڠن نبي الله عيسى ايت ستله كفد تمفت ايت مک عبدالله جوهري فون منت دعا دڠن اخلاص هتين كفد الله تعالي بارڠدفرتموكن الله دڠن نبي الله عيسى عليه السلام مک تيت٢ نبي الله عيسى فون دانقله دم دليهت اوله عبدالله جوهري اكن نبي الله عيسى دانڠ مک ايفون ممبري سلام مک دسهوت اوله نبي الله عيسى سلامن ايت لال عبدالله جوهري منجابت كاكي نبي الله عيسى سرة كتان يا نبي الله كارن بارڠ تونهمب تلوڠي افاله كيران اكن همب بهو راج مصير مڠنياي بهوسن استري همب دسمبوڽيكن ستاهن سده لمان سكارڠ همب دافت اكندي تياد جو ماوو دبريڽ دان قاضي فون منت شكس ند همب سڤاي دكمباليكن كفد استري همب ايت سرة ددڠر اوله نبي الله عيسى كتان دمكين ايت مک نبي الله عيسى فون برجالله كلكين مک عبدالله جوهري فون برلاري٢ دهول دانڠ كفد قاضي سرة كتان هي قاضي سكل اسلام بهو نبي الله عيسى فون دانقله دم ددڠر راج دان قاضي نبي الله عيسى دانڠ مک ايفون فرڬيله سرة سكل ايسي نڬري مصير ايت مڠالو٢كن نبي الله عيسى عليه السلام حتي مک برتموله راج دان قاضي اكن نبي الله عيسى سرة كات راج الحمد لله يا نبي الله سبب عبدالله جوهري ڬيلا اينله مک كام سكلين مڠنجوع قدم تونهمب مک عبدالله جوهري فون بركات فول هي راج مان استري همب بواله اي كفداك سكارڠ اين مک راج مصير فون برديم ديرين حتي مک برداتڠ سمبه قاضي كفد نبي الله عيسى يا نبي الله بهو الله تعالي كارنيا بهو استري عبدالله جوهري اين سن سه مات تيک تاهن لمان سبد تونهمب مک سبد نبي الله عيسى بهو ايتفون سن اي سده مات تتاف عبدالله جوهري ساڠت منت دعا كحضرة الله تعالي مک فرمان الله تعالي كفداک كجديكنله اكن دي هيدف مک دهيدفكن الله تعالي اي تتاف تياد اد بهڬين عمر مک دبهڬيكن عمر عبدالله جوهري ايت اكندي ستڠه مک لال اي هيدفله سرة اي

برجالن کمبال کرومهڽ دڠن عبدالله جوهري اين دم دداڠر اوله
فرمفون ايت سبد نبي الله عيسى سفرة کتاهن يڠ امت ڤاريڠ
بهو سڽ نبي الله عيسى الله اين دست مک سبد نبي الله
عيسى اکوکه اڠکو کات دست مک کات فرمفون ايت
بهو سڽ تونهمب دست سرة اي برسمڠه دم الله بوکن همب
استريڽ عبدالله جوهري مک ساهت نبي الله عيسى بهو عمرڽ
يڠ کوفنجم درفد عبدالله جوهري ايت اڠکو کمبليکنله مک
ساهت فرمفون ايت بايکله همت کمباليکن سرة اي برکات
اَهٔ اَهٔ لال متيله اي شهدان بهو اداله ترسورة فد داهي
فرمفون ايت تيکڽ فرکار فرتام سطر ترسورة بهو سيحاکڽ اين
مندستاکن نبي الله يڠ مرسل کدو سطر ترسورة بهو سيحاکڽ اين
برسمفهکن نام الله تعالى دڠن دستاکن کتيکڽ سطر ترسورة بهو
سيحاکڽ اين جاڠن دمنديکن دان دسمبهيڠکن دم دليهت
عبدالله جوري حال يڠدمکين ايت مک ايفون سکرا بڠکيت لال
دجرتڽ کاکي باجو راج مصير سرة کتاهن هي راج بوکنده
تونهمب مڤمبوڤيکن استري همب ستاهن لماڽ سبد النبي الله
عيسى سڠکهکه سفرة کات عبدالله جوهري اين مک سمبه راج
مصير يا نبي الله سڠکهڤاله همب منارة دي تتاف تياد همب
کتهوي اکن فرمفون اين استريڽ دان برکات يڠ دست ايت
تياد برکڠن کفد الله سبحانه وتعالى بهو فربواتن همب اين
درفد بنچان شيطان جو اداڽ بهو سکارڠ اين اداله فد همب
سئورڠ انق فرمفون دان ببراف انق راج يڠ هندق مميڠڠ
دي تياد جو همب بريکن سکارڠ اين همب نکاحکنله انق
همب ايت دڠن عبدالله جوهري اکن بانس تونهمب ايت
مک عبدالله جوهري فون قبولله مک نبي الله منکاحکن فد
کتيکڽ ايت جو دڠن انق راج مصير دڠن عبدالله جوهري
ستله ايت مک راج مصير فون ممباو عبدالله جوهري دڠن
سمفوڽ کملياٴن فولڠ کاستاناڽ

62[b], ter vergelijking met hetgeen voorkomt in de Tadjussalatin, ed. Roorda van Eysinga, bl. 43; ed. Lange & Co., bl. 24; ed. van Dorp, bl. 23; ook bij de Hollander, enz., zie boven.

كات صاحب الحكايت ادفون فد زمان دهول كال اد سؤورڠ
راج دبنوا عجم برنام شهريار فد ماس ايت اد سؤورڠ فون تياد
سماڽ دان اداله راج ايت ترلال مغرور لاݢ لالي دڠن كرجاءنڽ
دان ممبسركن ديريڽ درفد سݢل مانسي كارن ساڠت بسر
كرجاءنڽ مك فد سوات هاري برسبد اي مڽوره مڠهمفنكن
سݢ، راج٢ يڠ تعلق كفداڽ دان اداله سݢل منتري هلبالڠ
دان سݢل رعيت هينا دينا دسرنتاكن اورڠله هي سكلين كامو
ايسي نݢري هندقله كامو فد هاري انو فرݢ كفادڠ انو سرة دڠن
فكاين دان فرهياسن كامو سكلين سراي برماين٢ ديسان كارن
راج هندق مليهت كبسارن كرجاءنڽ كات امفوڽ چترا
افبيل داتڠله كفد هاري يڠدسوروهكن راج ايت مك سكلين
ايسي نݢري فون برهمفنله هين دينا كفد فادڠ ايت ستله
ايت مك شهريار فون براڠكتله دڠن سݢل بالنتراڽ سرة
دڠن سݢن فلاباكي فرهياسن درفد امس دان فيرق دان فرمات
دان ببراف درفد سنجات يڠتياد تركير٢ بايقڽ اركين مك
راج فون سمفيله كفادڠ ايت سراي منيلك ككيري دان
ككانن كهدافن دان كبلاكڠ مك دليهتڽ سكلين فادڠ ايت فنوه
اوله سݢل مانسي يڠتياد تفرمناي لاݢ ماسڠ٢ دڠن الت
سنجتاڽ دڠن باكي٢ فكاين دان فرهياسنڽ دان ببراف سݢل
ݢاجه دان كود افبيل دليهتڽ راج ايت دمكين كبسارنڽ مك
ايفون فيكر دالم هتيڽ فد زمان اين سياف جو راج٢ يڠ سفرة
كرجاءنكو اين دان سياف جو درفد سݢل راج٢ دافت ملاون
اكو دان سياف جو درفد سݢل راج٢ دافت مڠالهكن داكو
اكن سكارڠ دافتله اكو سنتوس دودق دياتس تخت كرجاءنكو
دڠن كسكاءنكو دالم انتار اي فيكر دمكين ايت كندراءنڽ برجالن
جو هڠݢ همفرله كفد سوات تمفت فرهمفونن سݢل مانسي

تيب داتڠ سأورڠ فقير برجالن دهدافن راج ايت دڠن بوروق فكاينڽ دان ترلال كج رفاڽ دان سأورڠفون تياد درفد اورڠيڠ دهدافن راج ايت ملارڠكن دي حتي مك فقير ايتفون همفرله كفد راج ايت لال اي ممبري سلام كفد راج ايت مك درفد ساعت ممبسركنديرين سلام فقير ايفون تياد دسهوتين دان تياد مليهت كفداڽ دان برجالن جو اي ستله ايت مك دڠكف اوله فقير ايت كذاله تالي ككڠ كود راج ايت سرة تياد دبرين جالن مك ايتفون بركتاله هي يڠتياد تاهو مالو لاكٔ بيادف اف كهندقم كتاكنله كفداك مك كات فقير ايت هي راج اد سوات خبر يڠ عجائب كفداك درفد حال كوجائنم دان كبسارنم مك كات راج ايت هي فقير كتاكنله اولهم اكنداك سفاي كدڠر مك كات فقير ايت تياد دافت كوكتاكن مليئكن كبيسككن فد تليڠم جو دم دڠر اوله راج كات فقير ايت مك ايفون تندق حتي سكلين مانسي ايتفون ترچڠڠله درفد مليهت حال ايت كلكين مك فقير ايتفون مڠمڤركنديرين كفد راج ايت سرة دبيسككن هي راج اكوله ملك الموت داتڠ اكن مڠمبل ڽوام دم دڠر اوله راج ايت دمكين مك سڬل سندي دان تولڠن فون ݢمترله دان فلهن فون برچچورنله سرة كات راج ايت هي ملك الموت تون ننتيله كيراڽ اكن همب سهڠكة همب كمبال كاستان همب هندق برفسن كفد سكلين انق استري همب سفاي سوكة هات مريكئيت مك ساهت ملك الموت هي يڠ الڤا دالم ببراف تاهن تياد اڠكو ايڠت كتيكا اين فول اڠكو منت ننتي اكن سكارڠ تيداله اكوبري اڠكو برتڠڬه مليئكن فد كتيك اين جو اكو امبل ڽوام. حتي مك دامبل اوله ملك الموت ڽوان مك ايفون ݢوݢرله دري اتس كوداڽ كتاڽ مك ملك الموت فون عائبله درفد ڤڠليهاتن سكلين مريكئيت مك جادي ݢمڤيتاله فادڠ ايت دڠن تاڠس مانسي

63, ter vergelijking met het 1e der ingeschoven verhalen in de door den Heer A. F. von de Wall uitgegeven Hikayat Baktiyar.

اين چرترا يڠ انم فوله تيݢ دولت يا شاه عالم كات
صاحب الحكايت اد سئورڠ راج دهول كال ترلال بسر كرجائنڽ
باڽق رعيتڽ ترلال رامي نݢريڽ دان معمور مكانندڽ دالم نݢري
ايت شهدان اد سئورڠ وزيرڽ برنام وزير محمد دڠندياله بارڠ
سسوات فكرجان راج مڤوره كفداڽ مك اد سئورڠ درفد
ايسي نݢري ايت سئورڠ مسكين مك اد اي ممفوڽاي
سئيكر بورڠ فيكت مك مريكئيت فون فرݢيله كلور كوت لال
اي برجالن كدالم هوتن تقدير الله تعالي مك ايفون برتمو دڠن
سئورڠ شيخ دودق دياتس باتو مك سي فميكت ايت لال
دري سان مك دڠكل اوله سيخ ايت اكن فميكت ايت
سرة كتاڽ هي فلان ماري اڠكو كسيني مك فيكت فون
داتڠله سرة داتڠ لال ممبري سلام مك دجواب اوله سيخ
ايت سلامڽ مك كات سيخ ايت هندق كمان اڠكو اين
مك كات فميكت ايت بيو همب هندق فرݢ مميكت
بورڠ مك كات سيخ ايت جكلو اڠكو هندق مميكت فرݢيله
اڠكو كفد سوات فيبق بوكت ايت جكلو اڠكو بوله بوااله
كفداك مك كات سي فميكت ايت بايكله مك ايفون
فرݢيله سفرة يڠ داشارتكن اوله سيخ ايت تقدير الله مك دافتله
اولهڽ سئيكر بورڠ ترلال اندهڽ رفاڽ تيداله فده دليهت سكل
مانسي ستله ايت مك دبواله اوله فميكت كفد سيخ ايت
ستله دليهت اوله سيخ ايت مك كتاڽ هي فميكت هندقله
ايكت كتاك اولهم ادفون بورڠ اين جاڠن كوجول جك
بارڠسياف هندق ممبلي دي ملينكن كوفرسمبهكن كفد راج
سفاي اڠكو براوله منفعة دڠن سبب بورڠ اين مك
فميكت فون برموهنله كفد سيخ ايت لال برجالن ماسق كدالم
كوت مك لال فميكت دري تڠه فكن ستله دليهت سكلين

مريکڽ اکن بوروڠ ايت مک ماسڠ٢ هندق ممبلي دي
مک باڤقله مريکڽ يڠ هندق ممبلي دي مک تياد جوا
دجوالڽ شهدان فد کتيکڽ ايت وزير محمد هندق کمبال
کروماهڽ درفد مڠهادڤ راج مک لال برتمواه اي دڠن
سيفميکت ممباو بوروڠ ايت ترلال اندهڽ رفاڽ مک دڤڠݢيل اوله
وزير محمد اکندي مک سي فميکت فون داتڠله ممباو بوروڠ
ايت ستله دليهت اوله وزير محمد اکن بوروڠ ايت ترلال اندهڽ
سکال سرة کتاڽ تيداله فدڽ اکو مليهت بوروڠ يڠ دمکين اين
رفاڽ مک کتاڽ هي فميکت ماريله اکو بلي بوروڠم اين
سريب اتو دو ريب سکليفون اکو بلي جو مک کات سي
فميکت يا تونکو تياد دفرهمب جوال اکن بوروڠ اين کارن
حاجت همب هندق همب فرسمبهکن کفد راج مک کات
وزير ايت اف اڠکو دبري راج باڽکڽ امبل امس دو ريب
مک سي فميکت فون برکات بتاف همب مڠمبل امس
کارن حاجت دان نذر ايت واجب مک وزير محمد ايتفون
برجالنله سرة کتاڽ جکلو تياد اڠکو هندق فرسمبهکن کفد راج
نسچاي اکو امبل جو بوروڠ ايت شهدان مک سي فميکت
فون برجالن ماسق کدالم مڠهادڤ راج دم اي داتڠ لال
دودق مڽمبه سرة سمبهڽ دولت تونکو يا شاه عالم اينله بوروڠ
فرسمبه فاتيک کباوه دل شاه عالم مک دليهت اوله راج
بوروڠ ايت ترلال اندهڽ سکال رفاڽ تيداله فدڽ مريکئيت
مليهت سفرة روف بوروڠ مک دڠن سکتيکڽ ايت جوکڽ سي
فميکت ايت دفرسالين راج دڠن سفرتيڽ دان بوروڠ ايتفون
دفربوتکن سڠکارڽ امس ترلال اندهڽ دان سي فميکت فون
کمبالي کروماهڽ شهدان راج فون براڠکت ماسق کاستان مک
سکل يڠ مڠادف ماسڠ٢ کمبال کروماهڽ اکين ستله براف
هاري انترڽ مک راج فون سمايم دياتس تخت کرجاءنڽ
دياڤ اوله سکل وزير دان هلبالڠ سکتيکڽ لاکو وزير محمد
فون داتڠله لال دودق مڽمبه دم راج مليهت وزير محمد
ايت مک راج فون برتيته هي وزير محمد اداله همب

براوله سؤيكر بورڠ ترلال انده٢ سكل روڤاڽ مك سمبه وزير
محمد دڤرهمب ڤوهنكن هندق مليهت بورڠ ايت مك
دتيتهكن راج سيده٢ مڠمبل بورڠ ايت لال دبريكنڽ كڤد وزير
محمد سرة دتاڠكڽ ترلال انده٢ سكل بورڠ اين تيداله ڤرنه
سكال دليهت مانسي روڤ بورڠ يڠدمكين اين سراي اي
مڽمبه دولت يا شاه عالم بورڠ اين ترلال باءيك جكلو كيراڽ
دو ايكر لاڬي بيڠي سؤيكر جنتن سؤيكر بتين الڤكه باءيكڽ ترلال
مولق سرة ڤيكر دالم هتيڽ دمان اكن بوله بورڠ يڠدمكين لاڬي
سي ڤميكت ايت نسچاي دبونهڽ اوله راج اكندي سرة
سمبهڽ دولت يا توانكو سوره چاري سؤيكر لاڬي يڠ بتين كڤد
اورڠيڠ بڤرسمبهكن كباوه دل توانكو ايت جكلو تياد بوله هندقله
شاه عالم مركاي اكندي دم راج منڠر سمبهڽ ايت مك راج
ڤون مڽورة مڠڬيل سي ڤميكت ايت سكتيك ايتڤون داتڠله
اي لال دودق مڽمبه دم دليهت راج اكندي مك تيته راج
هي ڤميكت هندقله اڠكو چريكن اكو بورڠ يڠدمكين ايت
يڠ بتين سؤيكر لاڬي جكلو تياد كوڤراوله نسچاي كبنساكن
اكنديكو دم اي منڠر تيته راج ايت مك سي ڤميكت ڤون
مڽمبه لال برجالن كلوار مك اي ڤولڠ كروماهڽ مڠمبل بورڠ
ڤميكتڽ لال اي برجالن مندافتكن سيخ يڠدهول ايت ستله
اي داتڠ كڤد سيخ ايت مك اي ممبري سلام لال اي
دودق سرة كتاڽ يا توان سيخ اڤون كات توان سيخ ڤرسمبهكن
بورڠ ايت كڤد راج مك سكارڠ تله سوده همب سمبهكن
كڤد راج تتاڤ اداله راج ايت منت چريكن سؤيكر لاڬي
جكلو تياد بوله نسچاي همب دبنساكنڽ اوله راج دم سيخ
ايت منڠر كتاڽ ايت مك كات سيخ ايت هي انقكو
ڤرڬيله اڠكو كڤد تمڤت يڠدهول ايت جو مدهمداهن د
كرنياءي الله تعالى اكنديكو سڤرت كهندق راج ايت مك
ايڤون ڤرڬيله كڤد تمڤت دهول ايت مك اي بولهله سڤرة
كهندق راج ايت مك اي كمبال مندافتكن سيخ ايت
سرة دتڠݢڤكنڽ بورڠ ايت مك كات سيخ ايت ڤرڬيله اڠكو

سمبهکن کفد. راج جکلو بارغ اف٢ کهندق راج ايت دانغله اغکو کفداک مک سي فميکت فون فولغله بورغ ايت کدالم کوت مک فد کتيک ايت وزير محمد دان منتري هلبالغ سکلين فون حاضر مغادف راج مک سي فميکت فون دانغ ممباو بورغ ايت لال دفرسمبهکنن کفد راج سنله سده بوله بورغ ايت مک راج فون برتيته کفد وزير محمد هي وزيرکو تله کوفراوله سفرة کهندقکو ايت دم وزير محمد منغر تيته راج ايت مک اي مپمبه دولت يا شاه عالم سبنرن سفرة تيته شاه عالم ايت اداله .شاه عالم براوله فرمائينن ايت اداله سديکت کفد فنداڤت دفرهمب کارن بورغ ايت ترلال ساغت اندهن نتاف نياد يغ برماينکن دي بورغ ايت کارن شاه عالم تياد براستري يغباءيک فارسن دم راج منغر سمبه وزير ايت مک اي برتيته دمان اد انق راج٢ يغبايک رفان کام سکلين دغر خبرن مک سمبه وزير محمد ايت دولت يا شاه عالم اد دفرهمب دغر خبرن انق سلطان مصير ايت ترلال ايلق رفان تياد تراي فد ماس اين دم راج منغر سمبه وزير محمد ايت مک تيته راج سياڤ کيراي دافت مغمبل انق راج ايت مک سمبه وزير محمد تياد دافت اوله يغ لاين مليغکن بارغسيڤ يغ منداڤت بورغ ايت اياله دافت مغمبل دي دم راج منغر سمبه وزير محمد ايت مک راج فون برتيته کفد سي فميکت هي فميکت هندقله اغکو امبلکن اکو انق راج مصير ايت جکلو تياد اغکو فراوله نسچاي دانغله کبنساءن انسم سنله فميکت منغر تيته راج ايت مک سمبهن دولت ترنکو فاتک فوهنکن برتغکه کارن فاتک هندق منداڤتکن اهل النجوم اداکه دافت انق راج مصير انو تياد مک تيته راج ايت سکراله اغکو فرک مک سمبه سي فميکت فاتک برتغکه تيک هاري فاتک مغادف شاه عالم مک تيته راج بايکله مک سي فميکت فون مپمبه لال برجالن کلور فرک منداڤتکن شيخ ايت سنله اي برتمو دغن شيخ ايت مک ايفون ممبري سرة منجابت کاکي شيخ ايت مک کات شيخ ايت اف کهندقم هي

انقكو مك كات سي ڤميكت يا تونكو بهو همب دسوروهكن
راج مڠمبل انق راج مصير يڠ ڤرمڤوان ايتوله سبب همب
داتڠ مڠادڤ كڤد تون اين بتاڤ ڤري همب ممبچاراكن
ڤكرجاٴن ايت دم شيخ مندڠر كتان ايت مك كات شيخ
ايت داڤتله كوامبل انق راج ايت تتاڤ هندقله كو
ڤرسمبهكن كڤد راج اڠكو منت ڤربوتكن سبوه كڤل درڤد امس
وزير محمد ايت جاڠن ماسق امس اورڠ لاين سكڤڠ ڤاڤن
درڤد امس دان سكڤڠ ڤاڤن ڤيرق دان ڤكاكسن يڠ دياتس
ايت سݢل تلين دان لنتين دان دندڠن درڤد امس سڤوله
مت برتاتهكن رتن متو مانكم دان درڤد ڤرمات سمبيلن دان
ڤربوتكن سڠݢسان درڤد امس سڤوله مت دان تيكرن درڤد ڤرمات
سمبيلن جينس دكارڠ دڠن امس جكلو اد يڠ دمكين ايت
ڤرݢيله اڠكو برلاير باو اولهم درڤد سكلين جنس مانسي يڠ اد
دالم نݢري اين دان درڤد سݢل جنس بوڽبڽين ستله مك
اڠكو برلاير هڠݢ ككوال نݢري مصير دڠنله اڠكو برهنتي هڠݢ
داتڠله انق راج مصير ايت كدالم كڤلم مك برلايرله اڠكو
كمبال سكارڠڤون ماسقله اڠكو مڠادڤ راج كوڤرسمبهكنله سڤرة
كتاك ايت جك تياد دمكين تيداله اكن داڤت انق راج
مصير ايت مك سي ڤميكت ڤون منجابت كاك شيخ لال
برجالن كمبال كدالم كوت لال مڠادڤ راج ادڤون راج سمايم
دياداڤ سݢل وزيرن دان هلبالڠ رعية سكلين ترلال رامي
اورڠ سكلين دالم كتيك ايت مك سي ڤميكت ڤون داتڠ
لال دودق مڽمبه دم دليهت راج اكندي مك راج ڤون
برتيته هي ڤميكت بتاڤ كتام سكارڠ اين اداكه بوله اتو تياد
مك سمبه ڤميكت يا شاه عالم جكلو سمڤي شرطن مك بوله
ڤاتك مڠمبل يڠ سڤرة كهندق دل شاه عالم ايت جكلو تياد
دڤراوله شرطن ايت تيداله دڤرهمب برچاكڤ جالن دمركاي
شاه عالم سكليڤون ڤاتك تڠݢڠ جوك دم راج مندڠر سمبهن
ايت مك تيته راج كتاكنله اولهم يڠ مان كهندقم اكو مڽوروه
بربوتدي مك دسمبهكنله اوله سي ڤميكت سڤرة يڠدكات

اوله شيخ ايت درفد اول سمفي اخرن دم راج منغر سمبه
سي فميكت يغ دمكين ايت مك راج ممندغ كفد وزير
محمد سراي برتيته هي وزير محمد هندقكو اغكو فربوة سفرة
كات فميكت ايت كارن اغكو وزيركو دان كبسركن درفد سكل
منتريكو يغلاين جكلو تياد جادي سفرة يغ دمكين ايت
نسچاي اغكو كبونه دان جك اغكو برچاكف مقمبل انق راج
مصير ايت فرگيله اغكو دغن بارغ داي‌انيام تياد دافت
سلهكن كهندقكو ايت دان يغ منغر خبر انق راج مصير
ايتفون اغكو جو دم وزير محمد منغر تيته راج ايت مك
ايفون سجود توجه كال سرة سمبهن دولت يا شاه عالم فاتك
جنجقله سفرة تيته شاه عالم ايت مك وزير محمد سجود
مپمبه لال كلور فولغ كرومهن ستله سمفيله اي كرومهن مك
دكلوركنن سكل امس دان فيرق دان فرمات رتن متو مانكم
مك وزير محمد فون مپورة ممغكل سكل انس مك سكلين
مريكئيت فون دانغله مغادف كفد وزير محمد مك دسورهن
فربوة سفرة تيته راج ايت مك دفربوتله اوله مريكئيت حتي
براف لمان سكلين مريكئيت بكرج سيغ مالم تتاف برهنتي
شهدان مك سكلين ايتفون سداله مستعيب تيداله برسلاهن
سفرة كات فميكت ايت ستله لغكفله اورغن دان بون‌بپين
مك كفل ايتفون سدهله دتورنكن اوله وزير محمد شهدان
مك وزير محمد فون ماسق مغادف كفد راج دم داتغ لال
مپمبه سمبهن دولت يا شاه عالم الله سدهله تونكو كفل ايت
يغ سفرة تيته دل شاه عالم دم راج منغر سمبه وزير محمد
ايت مك راج مپورة ممغكل سيغميكت سكتيك ايت
جوك مك فميكت فون داتغ مغادف راج مك تيته راج
هي فميكت تله سدهله كفل يغ سفرة كهندقم ايت منكال
اغكو اكن بلاير مك سمبه فميكت دولت يا شاه عالم تيك
هاري لاك فاتك برلاير مك تيته راج بايكله ستله ايت
مك فميكت فون مپمبه لال كلور برجالن مندافتكن شيخ
ايت ستله سمفيله اي كفد شيخ مك دكتاكنن سفرة سكل

حال احوالڽ مک کات شيخ ايت ڤرݢيله اڠکو انشاءالله
تعالي باڠت جوݢ اڠکو کمبال ستله ايت مک ڤميکت ڤون
مڠجابت کاکي شيخ ايت برموهن مک کات شيخ بارڠد
سمڤرناکن الله تعالي اڠکو هي انقکو بارڠ سلامت ڤرݢ داتڠ
انقکو مک ايڤون کمبليله حتي ستله سمڤيله تيݢ هاري
مک ڤميکت ڤون مڠادڤ کڤد راج دم داتڠ لال دودق مڽمبه
سمبهڽ دولت يا شاه عالم ڤد هاري انيله ڤاتک بلاير مک
تيته راج بايقله مک ڤميکت مڽمبه کاکي راج لال تورن
ککڤل مک ساوه ڤون دبڠکرله تله نايقله ساوه مک سکلين
لاير کڤل ايتڤون دسورهڽ بوک سموان ستله ايت مک
برلايرله اي حتي براڤ لماڽ دلاوة مک کڤل ايتڤون سمڤيله
کججاهن نݢري مصير حتي تله براڤ هاري سمڤيله کلاوت
بندر نݢري مصير لال برلابه دلاوة کير٢ ڤادم تمبيرڠ دسناله اي
برلابه مک سکلين اورڠ مصير يڠ مليهت ڤون کمبال کنݢري
برچرترا اکن کڤل ايت تيداله ڤنه مريک سکلين مليهت
کڤل سڤرة يڠ دمکين ايت مک تردڠرله کڤد راج مصير
شهدان مک راج مصير ڤون براڠکت مليهت کڤل ايت ستله
دليهت اوله راج مصير کڤل ايت سڠݢهله سڤرة کات مريک
سکلين ايت ترلال اند٢ ڤربواتنڽ تياد ڤنه دليهت مک
سڠݢه مريک يڠ مڠيرڠکن راج ايت ذيک کاءتس کڤل مک
دليهت اوله ڤميکت مريک يڠ نايک ايت مک دسورهڽ
بري ببراڤ کاين دان عطلس يڠ اند٢ تيڤ٢ مريک نايک
ايت دبريڽ بلاک حتي مک ورة ايتڤون تردڠرله کڤد راج
مصير مک ايڤون براڠکت کمبال کاستاناڽ ستله راج مصير
ماسق کدالم استاناڽ مک راج مصير ڤون برچرترا کڤد انقد
بݢند مڠتاکن سڤرة يڠدليهتڽ ايت ترلال سکال اندهڽ٢ اکن
کڤل ايت دان اد سبوه تڠکڤ سڤرة ماليݢي دڠنه ايت درڤد
امس سڤوله متو برتاتهکن ڤرمات سمبيلن بربهاݢي٢ اندهڽ
سهدان مک انق راج مصير ڤون ترلال براهيله هندق مليهت
کڤل ايت سرة کتاڽ يا ايهند بهو همب ساڠتله خسرة همب

هندق مليهت اکن کفل ايت يا ايهند بري اذنله اوله ايهند
اکن همب مک تيته راج مصير هي انقکو ايسقنه فد هاري
ايسق فرݢيله انقکو مک راج مصير فون مڤوروهکن وزيرث
برلڠکڤ بېراف بوه فراهو دان بېراف فوله تمبق اکن ممباو
انق بݢندا ايت ستله سده لڠکڤ مک انق راج مصير فون
فرݢيله مليهت کفل تله ترليهت اوله فتري اکن فربواتن کفل
ايت ترلالو اندهث سکل رفاث مک کات فتري ايت هي
فردان منتري بهو همب ساڠتله خسرة هندق مليهت کدالم
کفل ايت کارن ترلالو اندهث سکل ماليݢيث مک کات فردان
منتري اف سلهث مک فردان منتري فون مڤوروهکن سؤرڠ
درفد وزيرث ممبايي تاهو نخود کفل ايت مڠتاکن فردان
منتري هندق ممباو انق راج مصير نايک کدالم کفل ايت
مک وزير ايتفون فرݢيله ستله داتڠله اي کفد نخود کفل ايت
مک سکل کات فردان منتري ايت دکتاکنپاله کفد نخود
کفل ايت مک کات نخود کفل بايکله جکلو نايک فردان
منتري دان انق راج ايت نسچاي براوله برکتله همب لال
دفرسالڠث اکن سکليث مريک يڠ نايک ايت دفاکيث يڠ اندهث
دان بېراف فول فرسمبهث اکن انق راج مصير دان فردان
منتري درفد فکاين يڠ اندهث مک دحاضرکن دو طابق فکاين
درفد امس اکن فرسمبهث کفد انق راج مصير دان سوات
طابق فکاين درفد امس اکن فردان منتري کتاث تارهله دياتس
ماليݢي ايت دهول افبيل داتڠله انق راج دان فردان منتري
ايت کيت فرسمبهکن دان بېراف دبريث اکن وزير ايت
اوله نخود کفل ايت مک وزير فون کمبالي مڠادف فردان
منتري دان انق راج دان سکل کاتث نخود کفل ابت دان
سکل يڠدايهقنث ايت سموان دکتاکنث شهدان فردان منتري
دان فتري انق راج مصير دڠن سکل دايڠث فون نايکله کاتس
کفل مک دهمڤاريث جالن ايت صف سخلت عين البنات
تڠݢا نايک دالم کفل ايت لال برجالن فد ماليݢي ايت
مک ترمساله تون فتري دان مريک سکليث مليهت ايسي

كفل ايت تقدير الله تعالي اڠين فون تورنله ترلالو كرس سلاكو٢
طوفن مك ساوه فون دسوروهڽ بڠكر دان اير فون دبابرله سرة
هوجن ريبوت كلم كابوت مك كفل ايت ترلالو لاجو كير٢ اد
تيڠݢ جام مك بهروله هوجن تده مك بهروله ترسدر سكلين
مريكئيت سڠݢوهڤون اوجنڽ تده اڠنڽ ترلالو كرس دان امبقڽ
فون ساڠت بسر سبرمول اداڤون سکل ڤهلاون دالم كفل ايت
سرة سكلين مريكئيت سدهله حاضر ممڠڠ سکل سنجات سڤرة
الت اكن برڤراڠ شهدان مك هيلڠله عقل اورڠ مصير مك
ايڤون برديم ديريڽ حتي براڤ لماڽ دلاوة مك كڤل ايتڤون
سمڤيله كنڠريڽ لال برلابه دلاوة مك ڤميكت فون نايكله لال
مڠادف فد راج بڤرسمبهكن ڤتري ايت سمبه ڤميكت فاتك
ڤرݢ سكتيك فد اهل النجوم بتاڤ ڤريڽ ڤتري ايت
براڠكت كاستان شاه عالم مك تيته راج سݢراله اڠكو ڤرݢ
مك ڤميكت فون ڤرݢيله كفد شيخ ايت ستله اي داتڠ
لال ممبري سلام مك كات انشاء الله تعالي سلامت سمڤرناله
اڠكو هي انقكو ڤميكت مك اي برجابت تاڠن دڠن شيخ
ايت مك ڤميكت فون برچرتراله درڤد ڤرمولاءنڽ داتڠ كفد
كسداهنڽ مك كات شيخ ايت هي انقكو اداڤون اكن انق
راج مصير ايت هندقله كوسوره چاري لمبو هيتم يڠ جنتن
سباڤق انق تڠݢا ماليݢي راج ايت افبيل اكن نايك ڤتري
ايت مك سمبله سئيكر لمبو هيتم ايت مك بواه ڤتري
ايت نايك كأتس مهلݢي ايت دان جك كورڠ سئيكر درڤد
انق تڠݢا ايت هڠݢ دڠنتيكن وزير محمد مك داڤتله ڤتري
ايت نايك كاستان ستله سده سکل كات شيخ دڠر اوله
ڤميكت مك ايڤون برموهونله كفد شيخ ايت لال برجالن
مڠادف راج دم اي دودق مك سمبهڽ دولة يا توانكو شاه
عالم هندقله توانكو سوره چاري لمبو هيتم يڠ جنتن سباڤق
انق تڠݢا ماليݢي شاه عالم افبيل اكن نايك ڤتري ايت مك
سمبله سئيكر دمكين توانكو دم راج منڠر سمبهڽ ايت مك تيته
راج كفد وزير محمد هندقله اڠكوچريكن لمبو هيتم يڠ جنتن

سباڤق انق تڠڬا مالڬي كو ايت مك وزير محمد فون مڤورهله
منچاري لمبو هيتم يڠ جنتن مك دچاريله اوله مريک
سكلين مك دباواله اوله مريكئيت تيداله تڠڬل سئيكر جو
سموان دباو كدالم ستله مستعيبله مك تيته راج هي فميكت
تله حاضرله لمبو يڠ سفرة كتام ايت باواله اولهم فتري ايت
نايک حتي مك فتري ايتفون دبواله اوله فميكت كدارة
سرة دارق دڠن سڬل بونبڤين لال كاستان راج ستله سمفيله
اي مك دسمبت اورڠله فتري ايت سرة دسمبلهله سئيكر
لمبو ايت مك فتري ايت نايكله انق تڠڬا مالڬي دان دسمبله
فول سئيكر مك بهاروله تون فتري ايت بوله نايک شهدان
اداله تيف٢ نايک فتري فد انق تڠڬا ايت دسمبله لمبو ايت
سئيكر حتي دڠن دمكين جوا تيف٢ كال مك سمفيله كفد
انق يڠدياتس سكال مك ببراف دنايککن اوله راج اكن
فتري تياد جو بوله نايک مك تيته راج سمبلهنه لاڬ لمبو
جنتن ايت سئيكر لاڬ سفاي فتري اين بوله نايک كاتس
استان اين مك سمبه وزير محمد دولت يا تونكو شاه عالم
تله هابسله سكلين لمبو ايت تياد لاڬ مك تيته راج فد
فميكت بتاف بچرام كارن لمبو هيتم ايت تياد لاڬ بتاف
هندقن دافتكه دڬنتي دڠن يڠلاين مك سمبه فميكت دافت
جوڬ تونكو دڬنتي جكلو دڠن تيته دل تونكو مك تيته راج
اف يڠ كيت ڬنتيكن اكن لمبو ايت مك فميكت فون
بربيسق كفد تليڠا راج كتان جكلو كورڠ لمبو ايت وزير
محمدله دڬنتيكن مك دافتله فتري ايت نايک كدالم استان
ايت كارن كات اهل النجوم دمكين ايت يا شاه عالم مك
تيته راج كفد وزير محمد اڠكو چريله لمبو جنتن يڠ هيتم
سئيكر لاڬ مك وزير محمد فون مڤورهكن اورڠ منچاري
تياد جو دفراولهن مك وزير محمد فون بردانڠ سمبه دولت
يا شاه عالم تيداله اد لاڬ لمبو جنتن يڠ هيتم ايت دم راج
مڠفر سمبه وزير ايت مك راج فون مركاله سراي برتيته بوكن
كتاكو كفدام چاري لمبو هيتم يڠ جنتن سباڤق انق تڠڬا مالڬي كو

جک دمکين اڠکوله اکن ڤڠنتي لمبو ايت مک وزير محمد
ڤون تندق شهدان دڠن سکتيک ايت جو وزير محمد دسمبله
اورڠڽ ستله ايت مک ڤتري ايتڤون کاستان مک اداله کمدين
درفد ايت مک راج ڤون نکاحله دڠن ڤتري ايت ستله
نکاح راج دڠن ڤتري ترلال برکاسه‌کسيهن لاک استري ارکين
مک ڤميکت ڤون دجديکن ڤردان منتري اکن سکل ارت وزير
محمد سکلينڽ کفد ڤميکت دان ڤميکت ايت دجديکن وزير العالم

65, ter vergelijking met hetgeen door den Heer G. K. Niemann gepublioeerd werd uit de Bostanussalatin, in zijne Bloemlezing uit Maleische geschriften, nl. het 3e verhaaltje.

اين چرترا يڠ ادم ڤوله ليم شهدان بختيار ڤون مڤمبه کتاب
اکن کات ابو بکر انق ابي الدينا اي منڤر درفد حدين انق
تميسيمي نام بڠسان ياءيت ترتوه سکل ڤري کتاب سکل
ڤرستوا فد سوات ماس راج اسکندر ذوالقرنين براڠکت هڠکت
لال اي کفد سبوه نݢري يڠ بناس مک دليهتڽ ترسورت
دياتس ڤنت کوت نݢري ايت دمکين بڽيڽ بهو سڽ تله
مڠمفنکن نݢري اين توجه اورڠ راج٢ دان متيله سکلين ستله
سده دبچاڽ مک تيته راج اسکندر ذوالقرنين سياڤ يڠ اد
دسني دان سياڤ سکارڠ يڠ مڠدياميڽ نݢري اين اداکه لاک
سءورڠ درفد انق چوچو سکل راج٢ ايت مک سمبه مريکءيت
يا توانکو شاه عالم بهکن اد سءورڠ لاک٢ درفد چوچو مريکءيت
تمڤت کدياماڽ فد سکل قبور مک تيته راج اسکندر
ذوالقرنين ڤرݢ کام ڤڠݢل اي اکنداک مک اورڠ ايتڤون
ڤرݢيله مڠݢل مک ايڤون داتڠله مک تيته راج اسکندر
اکندي هي همب اڤ سبب تون منڠݢلکن کدياماڽ تونهمب مک

ديم ڤد تمڤت سڬل قبور ايت مک سمبه انق راج ايت
يا توڠکو شاه عالم اداله دڤرهمب ڤد تمڤت همب ببراڤ
لماڽ مڠنڠکن ڤد ممبيداکن انتار تولڠ سڬل راج٢ دان تولڠ
سهاي مريکئيت سام جو تياد اکن بيدا دڤرهمب ممبيداکنديء
مک تيته راج اسکندر ماوک توانهمب مڠيکت همب سڤاي
همب بريکن توانهمب مرتبت نيڤي دتوءُ توانهمب
مک کات انق راج ايت يا توڠکو شاه عالم بهو سڽ کهندق
دڤرهمب جک دڤرکنننکن توانهمب سڤرة سمبه همب ايت
نسچاي منووله همب مڠيرڠکن توانهمب کات راج اسکندر
هي انق راج اڤ شرط يڠ توانهمب کهنداک ايت مک
سمبهڽ يا توڠکو شاه عالم ڤرتام بهو کهندق دڤرهمب هيدڤ
يڠتياد مات کدر مود تياد توا کمديڽ کتيک کاي يڠتياد
ڤاڤ کامڤت سننتياس دالم سکچيت يڠتياد کسکاين دالمڽ
مک تيته راج اسکندر سياڤ کواس انس يڠ دمکين ايت
مک سمبهڽ يا توڠکو شاه عالم جک تياد کواس توانهمب
بربوة يڠدمکين ايت ديمله توانهمب دان بيرکنله همب
منننتت يڠدمکين ايت درڤد بارڠسياڤ يڠ کواس بربوة
يڠدمکين ايت

SASAKSCHE WOORDENLIJST

DOOR

A. G. VORDERMAN.

De korte tijd, die schrijver dezes aan de Oostkust van Lombok doorbracht is o. a. benut geworden tot het noteeren van Sasaksche woorden, een bezigheid die vergemakkelijkt werd door het bezit van HOLLE's blanco woordenlijst ten behoeve van taalvorschers in den Ned. Indischen archipel en het gezelschap van den controleur ENGELENBERG die dagelijks hoofden, zendelingen, spionnen enz. te woord stond.

Een moeielijkheid gedurende de eerste dagen van zijn verblijf ondervond hij in de zucht die bij Sasaks bestond om beleefdheidsvormen niet toe te passen op vreemdelingen, zelfs niet op Hollandsche ambtenaren. Door den tact en het geduld van bovengenoemden Controleur was daarin reeds veel verbetering gekomen en te eerder toen hij zich van de Sasaksche taal bediende om hen te woord te staan, maar ten opzichte van schrijver dezes werd dit nog wel eens verwaarloosd zoodat hem in de eerste dagen woorden opgegeven werden, die soms later verbeterd moesten worden daar hun klank alvorens zijn oor te bereiken getemperd was door het passeeren van een vervaarlijk groote sirihpruim.

Doch gewillig waren de Sasaksche leermeesters. Op de beleefde mededeeling dat het op Java geen gewoonte is dat de mindere tot den meerdere spreekt op dergelijke manier, werden de tabakspruim uitgeknepen en opgeborgen en eventueel reeds aangestoken sigaretten uitgedoofd zoodat het onderzoek later gemakkelijk kon plaats hebben.

Hoewel men in het algemeen van de Sasaksche taal mag spreken, zoo bestaan er toch, wat niet te verwonderen is,

in het Sasaksch eenige dialecten die ook onderling afwijken, maar niet in die mate dat zij voor de overige Sasaks moeielijk verstaanbaar zouden zijn.

Het dialect van de desa *Dasan lĕkong*, bezuiden *Mas bagé* gelegen, moet nog het grootst verschil aanbieden met de grondtaal.

Voor den pasbeginnenden navorscher is het niet wel mogelijk de dialecten te onderscheiden en het is wellicht hieraan toe te schrijven dat enkele synoniemen van woorden die in onderstaande lijst aangetroffen worden een gevolg zijn van bijzondere taaleigenaardigheden in verschillende desa's.

b. v. béa, bira en abang voor *rood* en bĕli(k), bĕri(k) bĕtji en kodé voor *klein*.

De officieele correspondentie tusschen Sasaksche hoofden onderling en hen en den controleur geschiedt nog altijd op de oude wijze d. i. op lontarbladeren in de Balineesche taal. Dergelijke brieven leenen zich dus niet tot de studie van het Sasaksch, maar er bestaan andere geschriften in het Sasaksch geschreven met Balische karakters die hier en daar volgens ingewonnen berichten in de desa's voorkomen Dergelijke geschriften bevatten populair godsdienstige legenden en zijn uit het Arabisch vertaald b. v. de Amir hamza, de Moehamad hanapiah en de Mi^s^radj of hemelvaart van Mohamad.

SASAKSCHE MEISJESNAMEN.

Artasi.	Soedarmin.
Artawi.	Miarni.
Argasih.	Mirasih.
Dĕmpa.	Rinah.
Talimah.	Djadji.
Iradji.	Djering.
Minah	Diraur.
Kamidjah.	Hadidjah.
Noerstimah.	Diratih.
Ratnajoe.	Maïmoenah.
Ratnawi.	Mihram.
Ratnadji.	Noersidi.
Saliah.	Noerasih.
Saridjah.	Noersamin.
Sidi.	Noerasĕ.
Sĕlamah.	Tjindra.
Siti.	Sinar.
Soerawi.	Wiratih.
Soedari.	Roemiah.

SASAKSCHE JONGENSNAMEN.

NB. Wanneer de vader den naam van zijn zoon aanneemt komt voor deze het woord AMA, b. v. Ama pià overeenkomende met het Javaansche Bapa pià.

Abang.	Kata.
Abdoellah.	Kawi.

Achmat.
Ali.
Apoeadin.
Arsaman.
Arsawi.
Asari.
Astragi.
Atot.
Boewé
Dangkok.
Díraja.
Djapar.
Djasar.
Djia.
Djinawi.
Gadĕng.
Gafoer.
Gani.
Ginawang.
Gonjong.
Halip.
Hasan.
Ismaïl.
Riang.
Sadjiman.
Salim.
Sanoedin.
Sapian.
Sinajoe.
Soeradja.
Kajang.
Kĕlo.
Kertawang.
Klati.
Kobong.
Landong
Loem.
Lotidja.
Madji.
Mangèn.
Mĕsir.
Miranon.
Mohammad.
Moor.
Motong.
Noerilan.
Noersari.
Nondèng.
Oeradji.
Ormat.
Orsot.
Pia.
Rachmat.
Soerangga.
Sim.
Tajib.
Tandong.
Toending.
Towá.

TELWOORDEN.

---

1 saë en sópók.
2 ḍoewa̦.

3	tĕloe.
4	ampat.
5	lima.
6	anem.
7	pitoe.
8	baloe.
9	siwa.
10	sapoeloe.
11	solas.
12	doewa olas.
13	teloe olas.
20	doewa poeloe.
21	salikoer.
22	doewa likoer.
23	tĕloe likoer.
24	ampat likoer.
25	sĕlai.
26	anem likoer, *enz.*
30	tĕloe poeloe
31	tĕloe poeloe sopo.
32	tĕloe poeloe doewa.
50	sèkĕt.
100	satoes.
200	sadak.
300	tĕloe ngatoes.
400	samas.
500	lima ngatoes.
600	tĕloe ngatak.
700	pitoe ngatoes.
800	domas.
900	sanga.
1000	sioe.
2000	doeang-tali.
3000	tĕloeng-tali.
4000	pĕtang-tali.
5000	limang tali.

6000	anem tali.
7000	pitoeng tali.
8000	baloe tali.
9000	siwa tali.
10000	salaksa.
20000	doewa laksa.
30000	tĕloe laksa.
40000	ampat laksa.
50000	sa èkat.
60000	anem laksa *enz.*
100,000	sa kĕti.

A.

abang.	rood.
adji.	prijs (*de kosten van iets*).
agama.	geloof.
agĕt.	geluk.
aï.	water.
aï mata.	tranen.
aì péné.	urine.
aï soesoe.	melk.
aksara.	letter.
akoe.	ik (*wanneer een persoon tot een mindere spreekt*)
alis.	wenkbrauw,
ambon.	oebi *als b. v.* *ambon djawa.* „ *padang.* „ *tjoeloek.* „ *gedang.* (NB op enkele plaatsen als ĕmbon uitgesproken).
ampèl.	bamboe.
ampo(k).	meer, *in den zin van het Maleische lagi.*

ampoh.	eetbare kleiaarde.
ampok-ampok.	Een zilveren plaatje dat zeer jonge meisjes wanneer zij beginnen te loopen, op de hoogte der genitaalstreek dragen.
andjar.	ladder.
angin.	wind.
angsin.	verhemelte.
anjar.	nieuw.
antĕ.	gij (*tot een mindere*).
aoe(k).	ja.
api.	vuur.
apoer.	kalk.
ara.	is er *of* er is, *in den zin van het Maleische ada.*
ata.	een denkbeeldige munt ter waarde van 200 kèpèng.
atal.	loodchromaat *tot verf en bĕboreh gebruikt.*
atas.	boven.
awak.	lichaam.
awoe.	asch.

B.

babati.	winst.
badi-badi	klein steekmes.
badjan.	jong.
bagé.	tamarinde.
bagoes.	mooi, *ook* goed.
baï(k).	voorheen.
baït.	nemen.
bakat.	wond.
balé.	huis.
bandaran.	goederen *in den zin van het Maleische barang-barang.*

bandeira.	vlag.
bangsal.	tolkantoor, plaats aan het zeestrand waar inkomende en uitgaande rechten betaald worden.
banjak.	veel.
baoek.	sik.
bapa.	vader.
barĕs	straks.
baroega.	overdekte bamboe zitplaats.
basa	nat.
basong.	hond.
batoe.	steen.
batok.	hoesten.
bawah.	onder.
bawi.	wild zwijn.
béa.	rood.
bĕbaja.	betalen.
bĕbalo.	krokodil.
bĕbangsel.	spuwen.
bĕbélé.	de Sasaksche naam voor daun pagagan, (Hydrocotyle asiatica) L.
bèbèk.	eend.
bĕbèkol.	vlinder.
bĕbiroe.	een eetbare zeewier, uit platte vierkante lintvormige stukken bestaande, rose kleurig en kraakbeenig, *wordt in groote hoeveelheden langs de kust bij Laboean hadji verzameld en naar het binnenland ter consumptie vervoerd.*
bĕbiso.	urineeren.
bĕbojot.	eetbaar zeewier met olijfbruine takjes en lansvormige bladeren.

bĕboré.	zalf uit medicinale bestanddeelen samengesteld.
bĕdang.	zwart.
bĕdil.	geweer.
bĕdok.	kropgezwel (*struma*).
bĕgaga.	stotteren.
bĕgang.	rat.
bĕgang moeling.	muis.
bĕgĕla(k).	liggen.
bĕgĕlidong	rondom.
bĕgĕlineng.	om iets heen loopen.
bĕgotjèk manoek.	hanen laten vechten.
béjang.	geven.
bĕkĕtoan.	vragen.
bĕkoeï.	schreeuwen.
bĕlaboer.	watervloed (*bandjir*).
bĕladja.	leeren.
bĕlawas.	zingen.
bĕlé.	groot.
bĕli(k).	groot.
bĕloeh.	lang.
bĕlong.	hals.
bémbé	geit.
bengkoekoer.	Turtur tigrinus L. *de bekende duifsoort die tĕkoekoer heet in het Soendaasch.*
bĕpĕsé.	prevelen.
bĕrangka(k).	muskiet.
bĕrĕmbé.	hoe?
bĕri(k).	klêin.
bérot.	buikloop.
bĕséang.	scheiden (*b. v. in een huwelijk*).
bĕrson.	iets op het hoofd dragen *zooals de vrouwen dit doen.*
bĕsi.	ijzer.
bĕsoek.	verzadigd.

bĕtăk.	arm (*lichaamsdeel*).
bĕtidjoe.	niezen.
bĕtis.	kuit.
betji.	klein.
betji(k).	klein.
bila.	de naam van de Feronia elephantum. CORR. een boom met eetbare vruchten uit de familie der Aurantiaceae.
bilian.	dokter.
bilian ngigel.	toovenares of duivelbezweerster die bij de uitoefening van haar beroep, tandakt.
bilian ninĕ.	vroedvrouw.
bintang.	ster.
bira.	rood.
biri-biri.	schaap.
biroe.	blauw.
biwih.	lippen.
bobok.	fakkel.
bodak.	albino (*bij den mensch*).
bodo.	dom.
boea.	pinangnoot.
boea sĕkoer.	gele pinangnoot, *een welriekende varieteit.*
boeboer.	pap.
boeka.	openen.
boekal.	kalong. *De op Laboean hadji voorkomende soort is Pteropus edulis.*
boekang.	krab *in het algemeen.*
boelan.	maan.
boeloe.	haar. *zoowel hoofdhaar van den mensch, als de vacht van de zoogdieren.*
boeloe idoeng.	de naam van de Hypothymis

occipitalis *een vogeltje uit de familie der Muscicapidae dat zich o. a. onderscheidt door de lange borstelharen aan den wortel van den bek.*

boengĕ = kapas.	Gossypium species; katoenstruik.
boengkak.	rug.
boengkak naï.	rug van den voet.
boengkoes.	een denkbeeldige munt die 10 pĕkoe elk van 5 ata (zie dit woord) bevat. *De hoeveelheid kèpèngs die een boengkoes bevat is gewoonlijk in een ruwen zak of karong genaaid. Zulk een zak weegt ongeveer* 60 *kati.*
boentĕr.	rond.
böétan.	eindigen.
boetĕ.	blind.
boetoe.	penis.
bokor.	metalen schotel waarin een gendi geplaatst is. Ook wel dito schotels waarin vruchten gepresenteerd worden.
bombong.	boomblad
bongkang.	zweer.
brĕm.	rijstwijn, *uit tapej ketan vervaardigd.*

D.

dadara.	maagdelijk meisje.
dahar.	spijs (*eten*).
dalĕm.	diep.
dara.	bloed.

dasan.	onderdeel. van een desa onder een afzonderlijk hoofd.
datji.	unster.
dĕdĕs.	mier.
dĕkadji.	gij. *wanneer een mindere tegen een hoogere speekt.*
dĕlima.	Punica granatum L. de granaatappel.
dĕmĕn.	iemand liefhebben.
desa.	hoofddorp.
dilĕ.	Inlandche koperen lamp. *als een Javaansche palita.*
dilĕ djodjor.	bamboe stokjes waaraan ampas minjak djarak gesmeerd is om als fakkeltjes in en om het huis te dienen.
dingin.	koorts.
djadja.	koek.
djadjengkol.	knie
djagoeng.	Zea maïs L.
djamboe.	Jambosa alba RUMPH, *vruchtboom.*
djamboe aï mawar.	Jambosa vulgaris D. C. *vruchtboom.*
djangkĕ.	tot.
djaoeh	veraf.
djaran.	paard.
djĕlo.	zon.
djĕma.	morgen.
djĕrĕnat.	granaat. *een verbastering van het Hollandsche woord en eerst sedert den tegenwoordigen oorlog in gebruik.*
djĕroedjoe.	Dilivaria ilicifolia JUSS, een plant uit de familie der Acanthaceae.

djĕroeti.	Citrus decumana L. de pompelmoes.
djĕrok manis.	Citrus macracanthus HASSK.
djoela.	speeksel
djògèt.	dansmeid
djondjo alĕ.	regenboog.
djoeloe	vroeger, *ook* vooraan.
djoenroebin.	eergisteren.
djombèng.	Opuntia polyantha HAW. de wilde Cactus.
dodot.	een korte doek die aan een der punten van de saboek (zie later) is vastgemaakt en die soms over het heft van de kris hangt.
doelang.	plat houten bord met opstaanden rand, waaraan een cylindervormig smal voetstuk op breedere schijf verbonden is.
doelang tas.	Een dergelijk bord van messing, waarin de spijzen worden opgedragen.
doental.	Borassus flabelliformis L *de lontar boom van Java*.
doerèn.	Durio zibethanus L. de bekende doerèn.
dowang.	slechts

E.

èbèk	gedroogde runderhuid waarmede de bok van een pakzadel bekleed is.
ĕlé-ĕlé,	's avonds.
èla.	tong.
èlong.	staart.

èmat	rotan.
ĕmbĕk.	zweet.
ĕmbok.	ademen.
enda.	ook.
ĕudas.	cantaloep.
ĕndé(k).	neen
ĕndé(k).	niet.
ĕndé(k) man.	nog niet.
ĕndi	haten
ĕntal	lontar blad om op te schrijven.
épé.	bezittelijk voornaamwoord *het Maleische poenja*
ètak-ètak	Lalage timoriensis WALL. een vogel uit de familie der Campephagidae.
été.	van hier.

G.

gagak sétrĕ.	Artamus leucogaster VAL. een vogel uit de familie der Artamidae.
galang.	hoofdkussen.
gambèr.	breed.
gambir.	gambir.
gandroug.	tandakknaap.
ganggos.	slank, *van een persoon*.
gawah.	bosch.
gĕboeg.	verslaan van den vijand.
gegandèk tembakoe.	vierkante tasch waarin de benoodigdheden voor den sirih pruim en het rooken opgeborgen worden en die door iederen op reis zijnden Sasak medegevoerd wordt.
gĕndang.	trom.
gĕnĕp.	genoeg.

gĕrah.	zons- of maansverduistering.
geranggang.	olijfbruin als hertshoorn vertakt fijn zeewier dat gedroogd en daarna als ruwe agar-agar in den handel gebracht wordt.
gĕro.	droog.
gigi.	tand.
gili.	eiland.
gindjoe.	Chineesch vermiljoen.
godè.	de gewone grijze aap Cercocebus cynomolgus. *Schreb.*
godjèkan manoek.	hanengevecht.
goela.	suiker.
goelĕm.	wolken.
goeling.	een culinaire bereiding van gevogelte die daarin bestaat, dat in den bek van de geplukte en schoongemaakte vogel een bamboelatje gestoken wordt, dat bij de stuit naar buiten komt; vleugels en pooten met nagels en al worden er om heen gewikkeld, en het geheel boven vuur geroosterd. *Wij werden op onze reis in het binnenland ééns op goeling manoek dat is op bovenbedoelde wijze klaargemaakte kip en eens op goeling bèbèk getracteerd. de laatste, de eend was nog van zwemvliezen voorzien.*
goenĕ.	geneesmiddel. *ook wel* toovermiddel.

goenoeng.	berg.
goentoer.	donderslag in de verte.
goetoe.	luis.
gong.	metalen slaginstrument, dat denzelfden naam draagt in het Javaansch.
gongsèng.	bellen om den hals van een paard.
gorèng.	braden.
grobak.	houten pakkist van Europeeschen oorsprong.

H.

hantap.	Vigna catjang Endl., de lange katjangboon.
hantoe.	spook.

I.

iă.	zij *of* hij.
idjoe.	groen.
idjoek.	zwarte vezels v. d. bladschede van den arènpalm.
idoep.	levend.
imĕ.	hand.
impoeng.	dij.
ina.	moeder.
inĕ déang.	ringvinger.
Inĕ nimĕ.	duim.
inĕ tĕnga.	middelvinger.
ingĕt.	zich herinneren.
irĭk irik.	Merops philippinus L., een bijeneter die ook soms kekirik, genoemd wordt.
iroeng.	neus.

iroes.	snot.
isi.	vleesch.

K.

kadji.	ik, *gelijkstaande met het Javaansche hamba.*
kahwĕ.	koffie.
kajoe sapan.	het setjanghout van de *Caesalpinia sappan.* L.
kalépé dagang.	handel drijven.
kalikit.	vlieg.
kali omang.	het St. Bernardskreeftje.
kanak mamĕ.	jongetje.
„ nina.	meisje.
kando(k).	groente.
kaoe.	buffel.
kasoemba.	Carthamus tinctorius. L., de bekende bloem die de saffloer levert.
kasoeran.	pakzadel.
katjang djawa.	aardnooten, Arachis hypogaea. L.
kawan.	rechts.
kawin.	huwen.
kĕbasing.	niezen.
kĕdĕdasi.	Parus cinereus. VIEILL., de mees.
kĕdit djawa.	Munia nisoria. TEMM., *de pĕking van West-Java.*
kĕdit kebaoer.	Uroloncha leucogastroïdes. MOORE.
kĕdit kleang.	Munia pallida. WALL. *Alle drie kleine vogels die nadeelig zijn voor de rijstcultuur.*
kĕdog.	doof.
kĕkatik.	Euphorbia tirucalli L., *voor heggen gebruikt.*

kèlap.	lidteeken.
kĕlèlèk.	oksel.
kelèma.	's morgens.
kelèndé.	sĕmangka, Citrullus edulis, Sp.
kelèndé boenga.	een varieteit der semangka met wit vruchtvleesch en licht gekleurde pitten.
kĕlòtòk kĕpadé.	Cerchneis moluccensis H. en J., de bruinroode torenvalk.
kemanoekan bira mata.	Calornis minor. Bp. De australische vorm van de Calornis chalybea of purperspreeuw.
kĕmasakkan poenti.	De oranje wielewaal, Oriolus broderipi. Bp.
kĕmè.	aardewerk; *in het Maleisch parijoek genaamd*; *wordt ook toegepast op een steenen fornuisje.*
kĕmili.	haten.
kĕmos.	glimlachen.
kèng.	lendenen.
kĕno.	zoo, *het Maleische bagitoe.*
kĕntjili.	Tringoïdes hypoleucos. L., de kleine strandruiter tot de snipachtige vogels behoorende.
kĕntok.	oor.
kèpèng.	de Sassaksche pasmunt. *Chineesche wangkangs brengen dergelijke duiten met een vierkant gat doorboord aan.* Zie: *ata.*
kĕpoendoeng.	Een varieteit van de Lansium domesticum Jack.; *op Batavia kokosan genoemd doch met rosekleurig vruchtvleesch.*
kĕrtas.	papier.
kĕtangan.	De Jatropha curcas L, *een*

	bekende djaraksoort die voor pagars dient.
kětaoe.	weten.
kětatoe.	afgodsbeeld, *zooals o. a. de Baliërs bezitten.*
kětjial.	Zosterops intermedia WALL., *een brilvogeltje.*
kětjial abang	Een bastaard honigvogeltje, Dicaeum flammeum, SPARRM *dat ook op Java voorkomt.*
kětjial gěntong.	Cinnyris pectoralis HORSF een honigzuiger. *algemeen verbreid over den Indischen archipel.*
kětjongtjong.	De gele plevier, Charadrius fulvus. GM.
kětoan.	vragen.
kětoembar.	koriander.
kiri.	links.
kisap.	bliksem.
klajoe.	De djamblang of Syzygium jambolanum. RXB.
klambi.	baadje in het algemeen.
klambi bėlo.	lang baadje voor vrouwen.
klewang.	houwer.
kode(k).	klein.
kodong dedoedoek.	Lanius superciliosus LATH., een klauwiersoort.
koeakaė(k) en koeakau(k.)	De Philemon timoriensis S. MULL, (vroeger Tropidorhynchus genaamd); *een luidruchtige vogel, die overal over het eiland in grooten getale verbreid is en tot een australisch geslacht behoort.*
koeat.	krachtig.
koedong.	dicht doen.

koening.	geel.
koenjit.	Curcuma longa β minor HASSK., *de ook op Java bekende koenjit.*
koengkoe.	nagel.
koko.	rivier.
komak.	Dolichos lablab L. *een boonsoort die op Java als kĕkara bekend staat.*
kongkongtjoe.	bastaardwoord, waarmede de Sasaks Chineesche arak aanduiden.
konté.	kort.
kréok.	een andere Sasaksche naam voor Oriolus broderipi (*zie: koekaé(k)*).
kris.	kris.
kròtòk.	houten klok voor karbouwen, en sapi's.

L.

lambong.	kort baadje zonder mouwen voor vrouwen.
lampa lampa.	loopen
lampak imĕ.	handpalm
lampak naï.	voetzool.
landak.	stekelvarken. (op Lombok inheemsch).
lang lang.	wakers die 's nachts op de bangsals dienst doen, *als kĕmit op Java.*
lapah.	honger.
lawang.	deur.
lawoen.	straks.
lė(k) atasna.	op.
lė(k) dalĕm.	in.
lėkaŋ.	tot.

lĕgoei.	Cajanus indicus. Sprg., *de zwarte varieteit, Jav. = goedé.*
léko.	sirih.
lĕkong.	kemiri, de vrucht van de Aleurites triloba, Forst.
lĕlato.	fijn heldergroen eetbaar zeewier.
lélé.	lachen.
lĕlitoe.	De Javaansche zwaluw Hirundo javanica Sparm.
lĕman.	uit.
lĕman atas.	van boven.
lĕman bawah.	van onderen.
lèndé.	een kleinere varieteit van de sĕmangka.
lèndong.	huid.
lĕngi(k).	leelijk, *ook* slecht.
lĕngoendi.	de struik Vitex trifolia L. die langs de Oostkust allerwege aangetroffen wordt.
lĕngká.	houten bok van het pakzadel.
lik.	te
lindoer.	aardbeving.
loemboeng.	padischuur.
loepa.	vergeten.
loewé(k).	veel.
lolo.	boom.
lolo náo.	arènboom.
lolo nioer.	klapperboom.
lolo paroet.	vermoedelijk een groote rotansoort, waarvan de stekelrijke schors tot het maken van paroetans (raspen) gebruikt wordt.
lolor.	hersenen.
lolos.	ontkomen, zich heimelijk ver-

wijderen, een veelgebruikt woord, tijdens de Sasaks der Oostkust de posten, tegen de Baliërs opgericht, moesten bezetten.

lowong. leeg.

M.

mahal. duur.
maït. lijk.
majong. hert.
mama. man.
mandi. baden.
mangan. eten (*vermoedelijk van Balineeschen oorsprong*).
mangkom. kies.
mangsi. rookzwart, om te schilderen.
manis. zoet.
manoek. kip.
manoek mama. haan.
manoekan vogels in 't algemeen.
mas. goud.
masak. koken.
mata. oog.
mati. dood.
mé. gekookte rijst = nasi.
mělěr. scheelzien.
méni. ongekookte gepelde rijst=bras, *ook wel* bras *genoemd.*
méong. kat.
mĕsagi ampat. vierkant.
mĕsandĕ. pandeling.
mété. zoeken.
mĕtelas. ontkennen.
mĕran. heer! *wordt door den mindere*

	gebezigd, wanneer hij een hoogere antwoord.
milĕs.	buikpijn.
mimis.	kogel.
mimpé.	droomen.
mindjang.	leenen.
minjak.	olie.
minjak gas.	petroleum.
miskin.	arm, *in tegenstelling van rijk.*
moea.	gezicht.
moeda.	week.
moeda(k).	goedkoop.
mokoh.	vet.
motong.	brand.

N.

naï.	voet.
nai(k).	poepen.
nané.	nu.
naó.	arèn 'Arenga saccharifera, L.
nangis.	schreien.
nangkĕ.	de nangka, Artocarpus integrifolia. L.
nĕbĕdil.	schieten.
nĕkĕ.	thans.
nĕkĕ djĕbo.	vandaag.
nèmbang.	zingend reciteeren.
nĕmoe.	erven.
ngaja.	pokken.
ngakoe.	bekennen.
nganak.	baren.
ngandjĕng.	staan.
nganggoe.	knikken.
ngaraoes.	spreken.
ngawisan.	gereedmaken.

ngĕmpo.	roepen.
ngèndèng.	vragen.
ngĕntoet.	een wind loozen.
ngibing.	tandakken door mannen.
ngigĕl.	tandakken door vrouwen.
nginĕm.	drinken op de gewone wijze; *zie*: *njerĕt.*
ngoam.	gapen.
ngoembĕ.	hoe?
ngonong.	zwemmen.
nimbal.	antwoorden.
nina.	vrouw.
nioer.	klapper.
nipa.	nipah., Nipa fruticans, THUNB.
njawé.	de ziel die na den dood voor goed het lichaam verlaat; *in tegenstelling van ròh of de ziel die bij een droom tijdelijk het lichaam verlaat doch vóór het ontwaken er weer terug is.*
njĕmati.	dooden.
njerĕt.	uit de tuit van een gendi drinken zoodat het met een straaltje in den geopenden mond loopt.
noesoe.	zuigen.
noraka.	hel.

O.

oăt.	geneesmiddel.
obat	kruit om te schieten.
odjok.	aan.
oeah.	reeds.
oedjan.	regen.
oekĕp.	wolken.

oelar.	slang.
oembak.	golf.
oerang.	garnaal.
oerat.	pees.
oerirang.	zwavel.
oesĕng.	zweet.
oetang.	schuld.
ongkat.	steun.
ŏtak.	hoofd.

P.

paĕh.	zout, *van smaak.*
paĭt.	bitter.
pakoeboeran.	graf.
palĕng.	sterven.
paling djoeloe.	de eerste.
paling moedi.	de laatste.
paling moeri.	de laatste.
panas.	warm.
panggala.	slaghoedje; percussion.
panjak.	slaaf.
pantjar tjina.	de Asclepias curassavica L., *een plantje dat overal op Lombok verbreid is.*
pantok.	slaan.
paoe.	mangga, Mangifera indica, L.
papoe.	grootvader.
paré,	padi.
parĕ(k).	nabij.
paroetan.	rasp.
paso.	aarden kom.
patjok.	zilveren versiersel voor de genitalia van pas loopende jongetjes.
pĕdis.	zuur.

pěkat.	Cacatua parvula Bp., de kleine inheemsche kakatoe.
pĕkĕn.	de pasar die in ieder desa dagelijks gehouden wordt.
pĕkoe.	denkbeeldige munt van 5 ata of 1000 kèpèng's.
pĕlaï.	vluchten.
pĕmadjĕ.	mesje waarmede de letters bij het schrijven, in een lontarblad gekrast worden.
pĕmbĕkĕl.	dorpshoofd
pĕndai.	aarden pot om water te halen; *door de vrouwen op het hoofd gedragen.*
pĕndajang.	prostituée.
pĕnjo.	aarden pot
pĕpĕti.	Een fraai klein vogeltje in de sawahs voorkomende, een Australische vorm, Taeniopygia insularis, WALL.
pépé.	vulva.
péti.	kleederkist.
pikir-pikir.	denken.
piran.	wanneer?
pirĕ.	hoeveel?
poeloer.	Artocarpus incisa L., de *soekoen der Javanen.*
poenéan.	Osmotreron vernans L., een veelverbreide groene duif met oranje borst.
poenti.	pisang. *als poenti mas.* *„ kajoe.* *„ saba.* *„ sioe.*
poeté.	wit.

poestakĕ.	sassaksch lontarboek of kropak, *de balineesche takapan.*
potol.	brouwen, de letter *r* op eigenaardige wijze uitspreken.
potok soesoe.	tepel.
prèsak.	verloopen, vervallen en verlaten; *van een plaats sprekend. Hetzelfde als tarikolot in de Preanger.*

R.

ragi.	ruwe giststofballetjes.
raï.	alang-alang.
ramboen dodot.	een korte lap in twee slippen afhangend, die aan het uiteinde van de dodot vastgeknoopt wordt, zie: *dodot.*
rangdoe.	kapok.
ranggot.	vinger.
rapĕt.	nabij.
rarĕt.	deng-deng.
ratjik.	kruiderijen in 't algemeen, *op Java rempa-rempa genaamd.*
rasé.	een Viverrasoort die reukwerk oplevert, *niet door mij gezien.*
rĕboe(k).	pokken.
rĕdĕp.	de Inlandsche viool, *op Java genaamd rĕbab.*
rĕkĕt.	ketan of kleefrijst.
rèmbiga.	Calotropis gigantea, een heesterachtige struik uit de familie der Asclepiadeae.
rèrèk.	baard.
ringki.	pink.

roea. — soort, *het maleische roepa.*
roebin. — gisteren.
roegi. — verlies.
ròh. — zie: *njauĕ.*
ropé. — Erythrina fusca. Lour., een boom uit de familie der Leguminosae.

S.

saboek. — een lange doek, die om het lichaam gewikkeld, een deel der borst en van den buik beschut, en door mannen gedragen wordt.
sakit. — ziek zijn.
sakit otak. — hoofdpijn.
salak. — de vrucht Salak. Zalacca edulis, Bl.
sambor. — Milvus affinis Gould, een milaansoort.
sampi. — koe.
sang. — peper.
sangkip. — wang.
sangkok. — kin.
sawĕ. — echtgenoot (zie *senina*).
sĕbija. — lombok of spaansche peper. De vrucht van den Capsicum annuum L. *Is op Lombok niet bekend onder den naam: Lombok.*
sĕboh. — verborgen.
sĕgarĕ. — zee.
sĕkĕdi. — weinig.
sĕlaka. — zilver.
sĕlapoe. — alle.
sĕliwoe. — korte sarong der mannen.

sĕmanggat.	kruin van het hoofd.
sĕmĕtan mama.	broeder.
sĕmĕtan nina.	zuster.
sĕmbajang.	godsdienstoefening houden, (aanbidden).
sémĕt.	knevel.
sènina.	echtgenoote.
sĕpat.	samentrekkend.
sĕr mpang pontot.	Chibia bimaensis Bp., een eigenaardige veel voorkomende vogelsoort.
sĕrangga.	Lawsonia alba Lamm., de bekende patjar koekoe.
sétan.	duivel.
sétan boemi.	de duivel der plaats; *die b. v. oorzaak is van het heerschen van malaria-koortsen te Laboean hadji.*
soesoe lópèk.	eetbare zeewier.
sia.	zout.
sidĕ.	gij.
siĕ.	zout.
sikoe.	elleboog.
simat.	talisman.
sinĕ.	die, *het Maleische itoe.*
siso.	schelp.
soegih.	rijk.
soegon.	ijzeren pan, *kwali.*
soeléna.	overmorgen.
soesoe.	borsten.
sokĕt.	smal.
songko.	een toedoeng in den vorm van een kegel door mannen van de Noord-Oostkust gedragen.
sorga.	hemel.

T.

tadjĕm.	scherp.
taï.	poep.
tali.	binden.
talsik.	algemeene naam voor ijsvogels.
talsik oerang.	Ceyx innominata SALV. en Alcedo meninting HORSF.
talsik djawa.	Alcedo beryllina. VIEILL.
tangkong.	kort mannenbaadje.
taŏ.	mensch.
taroem.	indigo.
tĕboe.	suikerriet.
tĕbola.	grof gevlochten halfbolvormige *toetoepan* van gespleten bamboe, om spijzen te bedekken.
tĕdo.	zwijgen.
tĕgèl.	hard.
tĕgĕnti.	ruilen.
tĕkèr.	felle donderslag dichtbij.
tĕlakar.	voorhoofd.
tĕlĕn.	slikken.
tĕlir.	koud.
tĕlo.	ei.
tĕmbaga.	koper.
tĕmbakoe.	tabak.
tĕmbé.	beginnen.
tĕmbioek.	De krombek, Numenius phaeopus. L.
tĕrga.	afdingen.
tĕroena.	maagdelijk jongeling.
tĕrong.	De aubergine, Solanum melongenum. L.
tĕrong atjé.	tomaten, een verbasterde variteit, die dagelijks ter pasar gebracht wordt.

tiang.	ik, *tegen gelijken gesproken.*
tidjo.	speeksel.
tidjoe.	wijsvinger.
timon.	komkommer.
tindoe(k).	slapen.
tipa.	aan.
tipar.	ligmatje.
tipis	dun.
tiré.	Tacca pinnatifida Forst. *Van de zetmeelrijke wortelknol wordt geen gebruik gemaakt.*
tjĕblong.	zwart kegelvormig aarden potje waarin sirihkalk bewaard, wordt.
tjĕndèkan.	korte piek.
tjèrèt.	gindi van balineesch model.
tjĕrdé.	knap.
tjĕrorot.	een zacht gebak met een opgerold klapperblad omwikkeld *ook op Java bekend.*
tjĕròtjòk.	De Ixos analis. Horsf een weinig schuwe vogel.
tjĕrmé.	De Cicca nodiflora. Lamm. een bekende vruchtboom.
tjilaka.	ongeluk.
toā.	oud.
toeak manis	zoete lĕgèn
toeak toa.	gistende lĕgèn.
toelis.	een lontarbrief.
toelisan.	schrift.
toembak.	lange piek.
toempang silĕ.	met de beenen gekruist zitten.
toko.	op Europeesche wijze zitten.
tolang.	been.
tolang dain.	rib.
tongkèl.	bil.

tongkó. Een reigersoort, Ardeola speciosa. HORSF.

tring. bamboe.

W.

waran. donggeng.

BATAVIA 21 NOVEMBER 1894.

———————

VOORDEELEN

VAN HET

DESA-HOOFD (BEKEL) EN DE LEDEN VAN HET DESA-BESTUUR

(DJOENGDJANG KRAWAT).

IN DE

RESIDENTIE TEGAL.

DOOR

J. KNEBEL.

Is er iemand in de desa, die eene overeenkomst sluit van welken aard ook, die koopt of verkoopt, dan wordt aan den bekel, als betaling voor zijne getuigenis (dus als pisaïd) gegeven *f* 1.— welke som volgender wijze onder de leden van den gemeenteraad wordt verdeeld: bekel *f* 0.25, policie (zooveel als kapĕtĕngan) *f* 0.25, baoe (of kamitoewa) *f* 0.25 en tjarik *f* 0.25.

In verscheidene desa's heeft de verdeeling plaats door den geverzelven.

Bij het slachten van vee (geen karbouw zijnde) voor een sedekah, ontvangt de bekel een stuk rauw vleesch.

Wordt een karbouw geslacht, dan ontvangt de bekel eene bezending van gekookte rijst en gekookt vleesch, doch in geval die karbouw geslacht wordt omdat hij gebrekkig (laïf) of oud is, dan wordt aan den bekel de kop gezonden.

In verscheidene desa's is de kop altijd voor den bekel.

Bij verkoop van vee ontvangt de bekel als wang pasĕksi of pisaïd *f* 0.25.

Is er een sedekah-boemi, dan brengen de gezamenlijke desa-genooten, naar het huis van den bekel, rijst met de noodige toespijs op schotels van gevlochten bamboe (*ambĕng*), terwijl door hen tevens wordt samengebracht het loon voor den wajang-vertooner (*orpah* of *opah dalang*), waarvan een deel wordt afgestaan aan de najaka's en ronggeng's — ten bedrage van *f* 0.05, *f* 0.15, *f* 0.20 of *f* 0.25 per hoofd.

In sommige desa's bedraagt de bijdrage per hoofd: één ambĕng en *f* 0.10.

Slacht de bekel daarbij een schaap, dan worden ook de kosten daarvan (hier speciaal *oeroenan* genaamd) door de desa-genooten gedragen.

Bij reparatie van het bekels-huis of van diens padi-schuur geniet de bekel de sambat (hulp of bijstand van bloedverwanten, buren en vrienden) in materiaal (bamboe en alang-alang) en arbeidskrachten, terwijl door hem dagelijks, zoolang het werk duurt, eten verstrekt wordt aan de arbeiders.

In eenige desa's komt het leveren van materiaal niet voor.

Bij het bewerken van de bekels-sawah, wordt eveneens het sambat-systeem toegepast, met dien verstande dat de arbeid door den bekel vergoed wordt met tweemaal eten per dag.

Van den rijstoogst ontvangt de bekel aan bras, van ieder 1 tot 2 kati; van den djagoeng-oogst worden aan den bekel afgestaan 30 tot 100 stuks, en ook van den oogst van andere gewassen wordt een deel voor den bekel afgezonderd.

Bij verkoop van sawah's in individueel bezit (jasa) of erven geniet de bekel *f* 0.25 als pisaïd.

Een iegelijk die in het bezit komt van een akte ter ontginning van boschgrond (Staatsblad 1874, N°. 79), hetzij die grond wordt omgezet in sawah, tegal of woonerf, offert daarvoor aan den bekel *f* 0.25.

Bij huwelijken ontvangt de bekel *f* 0.25 als pisaïd, — bij echtscheidingen wordt in sommige desa's eveneens *f* 0.10 tot *f* 0.50 betaald.

Geeft de bekel zelf een trouwfeest, dan ontvangt hij van

ieder desa-genoot eene bijdrage (boewoeh of pasoembang), hier een bedrag in geld van *f* 0.25 tot *f* 1.—, elders een pikol brandhout; bij sommige desa's is aan de bijdrage de voorwaarde verbonden, dat de bekel op zijn beurt zal deelen in de kosten van het huwelijksfeest zijner onderhoorigen.

In het algemeen bestaat de pasoembang voor vrouwen uit bras en koewé, voor mannen uit geld.

Gaat de bekel naar de negri voor dienstzaken, dan heeft hij daarvoor, in eenige desa's, de beschikking over de paarden zijner ondergeschikten.

Ook ontvangt de bekel van den lĕbé een deel van de bras-pitrah.

*
* *

II. BAOE (kamitoewa).

Bij verkoop van vee, is het gebruikelijk *f* 0.10 tot *f* 0.25 te geven aan den baoe.

Wanneer een gezonde karbouw geslacht wordt voor een of ander familiefeest, ontvangt de baoe een stuk rauw vleesch en ander eten.

Is het slachten van een karbouw noodzakelijk gemaakt door ouderdom of door een gebrek, dan ontvangt de baoe een stuk vleesch of *f* 0.25.

Voor het repareeren van huis of rijstschuur krijgt de baoe de bamboe van den kleinen man en vergoedt dit met eten aan het werkvolk, tweemaal per dag.

Bij de djagoeng-oogst wordt een honderdtal afgezonderd voor den baoe, en ook bij het oogsten van andere gewassen wordt het passend geacht, daarvan een gedeelte aan den baoe af te staan.

In vele desa's blijft de schenking van het baoe-aandeel achterwege.

In alle gevallen waarin het getuigenis van den baoe gebruikelijk is, dan wel gewenscht wordt, staat de contractant daarvoor af *f* 0.25.

Bij huwelijken is het gebruikelijk (doch lang niet in alle desa's) dat aan den baoe eveneens *f* 0.25 betaald wordt.

De gronden van den baoe worden bewerkt zonder betaling, doch het werkvolk geniet daarvoor twee malen eten daags.

***

III. TJARIK.

Voor elken verkoop van vee komt den tjarik ten goede *f* 0.10 tot *f* 0.25.

Van elken karbouw die voor een sedekah of andere gelegenheid geslacht wordt, krijgt de tjarik een stuk rauw vleesch met rijst en toebehooren; bij het slachten van een kerbo-laïf, een stuk vleesch ter waarde van *f* 0.25 of het geld zelf.

Bij verkoop van grond wordt den tjarik *f* 0.25 afgedragen als pisaïd.

Wie eene vergunning krijgt tot ontginning van boschgrond, om het even of die moet worden omgezet tot sawah, tot tegal dan wel tot erf, offert daarvoor aan den tjarik *f* 0.25.

Verhuist men, dan is het gepast den tjarik te bedenken met *f* 0.20 of *f* 0.25 ten afscheid (wel te verstaan voor het verhuisbriefje).

Bij den djagoeng-oogst kan de tjarik, in vele desa's, rekenen op een 100 tal.

Bij elke vee-ruiling bekomt de tjarik *f* 0.25.

Voor den verkoop van goederen in een ander district, wordt door den tjarik een geleide-biljet afgegeven en daarvoor ontvangen *f* 0.25.

Als betaling voor de afgifte van een geboortebriefje (rapot laïran) bekomt de tjarik *f* 0.05 tot *f* 0.25 (wang petjengek?)

In alle gevallen waarin de tjarik verzocht wordt om te getuigen, wordt hem als pisaïd geschonken *f* 0.25.

Bij het voltrekken van huwelijken wordt mede aan den tjarik *f* 0.25 afgedragen.

Voor de afgifte van een kĕpĕr tjatjak djiwa (een staatje, waarin het hoofd, de leden van een huisgezin en inwonenden naar hun staat van mondig-of onmondigheid zijn gespecificeerd) ontvangt de tjarik *f* 0.05.—

Heeft men een reispas noodig, dan is die bij den tjarik voor *f* 0.05 verkrijgbaar.

*
* *

IV. KEBAJAN.

Bij het sluiten van een huwelijk, ontvangt de kebajan 2 wang (*f* 0.17[5]) als pisaïd, te voldoen door den persoon die uithuwelijkt; — of wel, hij ontvangt als *sarahan* (wel te onderscheiden van de *sasrahan*) 4 kati bras, 2 klappers, 1 kip en 2 rolletjes suiker.

Wordt bij deze gelegenheid een karbouw geslacht, dan krijgt de kebajan de beide voorpooten en wel het gedeelte onder de knie.

Bij de reparatie van huis of rijstschuur, wordt hij door den kleinen man geholpen met bamboe.

Bij den djagoeng-oogst ontvangt de kebajan een vijftigtal en mede een gedeelte van andere palamdja.

*
* *

V. POLITIE (kapĕtĕngan).

Als pasĕksi bij den verkoop van vee, ontvangt de policie *f* 0.10 tot *f* 0.25; ook wordt hem eten gezonden bij het slachten van een karbouw voor sedekah of voor andere gelegenheden.

Bij het slachten van een kerbo-laït, wordt de policie bedacht met een stuk vleesch, ter waarde van *f* 0.25.

Bij het oogsten van djagoeng wordt een honderdtal afgezonderd voor de politie, en ook van de andere tweede gewassen kan hij rekenen op een aandeel.

Bij vele overeenkomsten van koop en verkoop van goederen,

wordt der politie mede een pisaïd van *f* 0.25 gegund, en ook bij verkoop van grond wordt de politie met *f* 0.25 bedacht.

*
* *

VI. *Lĕbé.*

Onder de voordeelen van den Lĕbé bekleedt de *pitrah* een voorname plaats.

Evenals elders wordt de pitrah beschouwd als eene *verplichte* bijdrage van iederen Islamiet, die daartoe maar even in staat is, en bestaat in 5 kati bras, dan wel de waarde daarvan op het tijdstip van de betaling, af te dragen ééns per jaar, tegen het einde der poewasa.

Die pitrah wordt geïnd door den lĕbé en door hem ten eigen bate aangewend, — behoudens een aandeel voor het desa-hoofd, wanneer dat door dezen gevraagd wordt.

Bij huwelijken wordt door den lĕbé ontvangen *f* 0.15, *f* 0.20, *f* 0.25, evenals bij echtscheidingen.

Bij overlijden ontvangt de lĕbé het gebeds-geld (*selawat*), waarvan het bedrag, in eenige desa's is vastgesteld op *f* 0.05 en *f* 0.10.

De voorbidding bij het feest en de offeranden bij het schoonmaken der graven van ouders en voorouders (*roewahan*) wordt per hoofd betaald met *f* 0.05.

Eveneens wordt *f* 0.25, per hoofd, afgezonderd voor den lĕbé, als voorganger van het gebed op den 12en van de maand Moeloed (geboorte van Mohammad).

Ook de djakat is telken jare zijn deel, — waarbij men bedenke, dat de djakat hier alleen bestaat als *vrije* bijdrage aan den padri of hadji, die dat vraagt aan dengeen die met aardsche goederen gezegend is.

Het halsstuk (*kĕrĕdan*) is van elken geslachten karbouw het aandeel van den lĕbé, en van het schaap krijgt hij gewoonlijk de vacht.

In sommige desa's bekomt de lèbé ook *f* 0.25 bij den verkoop van vee.

*
* *

Bij de bovenstaande voordeelen werden niet genoemd de onbetaalde diensten van personen, die van alle andere heerendiensten zijn vrijgesteld zoo vaak ze te werk zijn bij den bekel of andere leden van den gemeenteraad, en die hier *alingan* worden genoemd.

Ook werden niet genoemd de 8% van alle belastingen, door het desa-hoofd geïnd, en de belangrijke quantiteit en qualiteit der gronden aan de hoofden qua tales afgestaan.

Daarbij worden de diensten der alingan vaak afgekocht voor *f* 12.50 in het jaar.

Zoo betreffen alle voordeelen, hierboven genoemd, vrije overeenkomsten, die, bij elke verkiezing, door de desagenooten aan de commissie worden voorgedragen, en door deze in het proces-verbaal der verkiezing gestipuleerd worden. Overeenkomsten dus, *gesanctioneerd door de adat*, zooals die onder Nederlandschen invloed zich wijzigde, zich uitzette of kromp.

Het was eene verstandige regeling, die in andere Residenties moge worden nagevolgd: — voor den zeer zwaren ballast van verplichtingen, van lasten, aan het desa-hoofd en andere gemeentebestuurders, door reglement en usance opgelegd, een tegenhanger van lusten op te sporen in de adat en genegenheid der desagenooten, en die lusten in schrift te laten brengen door contrôleerende ambtenaren.

Want daarmede zijn de statuten vastgesteld van elk bekels-bestuur, en de contrôle bezit daarin het instrument, waarop eventuëele desa-klachten, waarin misbruik van gezag als beschuldiging wordt voorgebracht, kunnen worden getoetst.

Overigens behoeft het geen betoog, dat de beschreven voordeelen, aan elk bestuurs-lid toegewezen, cum grano salis moeten worden opgevat.

Waar niet is verliest de keizer zijn recht, vindt ook in de desa-oeconomie veelvuldige toepassing.

Wat in de eene desa van oudsher gebruikelijk is, vindt in de costumen van de andere geen plaats.

Genoeg, dat in de opsomming nagenoeg elke desa een deel aantreft van hetgeen door haar ten goede harer bestuurders beschikt is.

Desa Pamalang, Maart 1894.

DE CHABAR MAMA' SI HETONG.

BESPROKEN DOOR

Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.

De firma Trap te Leiden heeft in 1893 de onder bovenstaanden naam bekende „Minangkabausche vertelling" in Arabisch karakter lithografisch uitgegeven (vergelijk ook Notulen der bestuursvergadering van het Bataviaasch Genootschap van 2 April 1895). Deze poging om Inlandsche teksten voor de Inlandsche markt door netten steendruk te vermenigvuldigen verdient onze toejuiching.

Wel hebben sinds lang Europeesche persen hier en in Nederland Maleische boeken geleverd, waarvan een aantal als leesboeken op de Inlandsche scholen dienst doen, maar die konden slechts weinig bijdragen om in de behoefte aan populaire lectuur te voorzien.

Vooreerst is de inhoud van vele dier werken niet datgene, waarnaar de gewone leesgierige Inlander vraagt; maar bovendien verzet zich de vorm, waarin zij uitgegeven werden, tegen hunne verbreiding. Onze afzichtelijke Arabische drukletters zijn voor den Inlander, die niet op Gouvernementsscholen daarmede vertrouwd is geraakt, ongenietbaar. Leerlingen dier scholen, die niet elders hunne kennis van het Arabische schrift opdeden, verwerven, ten koste van meer tijd dan anderen er aan besteden om dat te leeren gebruiken, zekere bedrevenheid in het misbruiken en verminken dier letters. Menig aspirant-schrijver antwoordt op de vraag naar zijne bekwaamheid in het schrijven met Arabisch karakter gulweg: „dat schrift ken ik eigenlijk niet, want ik heb het op de Gouvernementsschool geleerd".

Om volksboeken of goede leesboeken voor de school in Maleisch-Arabisch karakter te leveren, moet men zich of bedienen van dien typendruk, dien Oostersche drukkerijen bezigen, of in steendruk duidelijk Inlandsch handschrift reproduceeren.

Het gebruik der bedoelde Oostersche typen schijnt voor onze drukkerijen technisch bezwaar op te leveren. Daarom verdient vooralsnog zelfs voor schoolboeken goede steendruk de voorkeur, en als volksleesboeken vinden lithografische uitgaven onbetwist den meesten aftrek.

Zooals men weet, zijn het Inlandsche persen van de Straits en van Bombay, die thans het Maleische publiek van dergelijke uitgaven plegen te voorzien, terwijl bovendien de lithografische en typografische persen van Mekka, Cairo en Constantinopel boeken van geleerden of zuiver godsdienstigen aard leveren. Jammer, dat het dikwerf alles behalve calligrafen zijn, die voor genoemde persen werken; is het schrift ook al eens dragelijk of goed, dan wordt toch meestal met slordige haast op leelijk papier gedrukt. Wie geliefkoosde volksboeken tegen billijken prijs in een fraaieren vorm dan de Straits-drukkerijen op de Inlandsche markt weet te brengen, heeft alle kans op succes en zal tevens indirect goeden invloed oefenen op den smaak van het lezende publiek.

Het uiterlijk der door de firma Trap geleverde proeve onderscheidt zich al dadelijk zeer gunstig van de leelijke Maleische boeken, die men uit Singapoera, Pinang of Bombay pleegt te ontvangen. Het schrift zou men nog een weinig zuiverder Inlandsch kunnen wenschen, want ofschoon de schrijver niet de leelijke hand van leerlingen der Inlandsche school heeft, schijnt hij toch den invloed dier school eenigszins ondergaan te hebben: de letters staan te stijf op horizontale lijnen en de woorden zijn hier en daar te zeer als in de breedte uiteengerekt.

Aan inconsequenties in de spelling mag men zich niet ergeren: wie het Maleisch consequent spelt, handelt anders

dan de Maleiers, en hiertoe is de Europeesche uitgever, die voor Maleiers werkt, niet gerechtigd, althans niet ten aanzien van teksten in Arabisch karakter; de spelling in dat karakter staat toch grootendeels buiten Europeeschen invloed. Eene regel- of stelselmatige spelling geeft voorzeker veel gemak en voordeel, maar onontbeerlijk is zij niet, en het ligt in ieder geval niet in onze macht, onze systemen op te dringen aan eene taal, die niet de onze is, terwijl de bevolking, die haar spreekt, over eene groote eilandengroep verspreid woont en bediend wordt door drukpersen van drie werelddeelen.

Deze opmerking geldt wel in mindere mate van het Manangkabausch dialect, welks gebied vrij beperkt is, maar toch zou ook de hoop om dien tongval naar onze regelen in Arabisch schrift gespeld te zien, ijdel blijken. Eene regelmatige orthografie van dergelijke talen ingang te doen vinden, kan ons slechts bij het gebruik van ons eigen letterschrift gelukken, daar dit hoofdzakelijk door onze scholen verbreid wordt.

De tekst van den *Chabar* (of liever *Kaba*) *Mama' Si Hetong* had voor de uitgave met een weinig meer zorg behandeld mogen zijn. Men kent de slordigheid van Inlandsche afschrijvers en men weet dus, dat nagenoeg geen handschrift zonder voorafgaande correctie aan den copiist, die voor de pers werkt, toevertrouwd kan worden.

Al zullen nu wel aan iedere tekstuitgave gebreken blijven kleven, het komt mij toch voor, dat met ietwat meer nauwkeurigheid vele fouten, vooral uitlatingen, die thans dezen Manangkabauschen tekst ontsieren vermeden hadden kunnen worden. Sommige daarvan toch zijn uit parallele plaatsen gemakkelijk te herstellen; andere springen te duidelijker in het oog, omdat de dichtmaat erdoor verstoord wordt. Het geheele verhaal is namelijk gesteld in verzen van vier voeten, elke voet van twee of meer syllaben, van welke lettergrepen telkens de eerste een zwaar accent heeft.

Zoo moet bladz. 3, regel 3 *paroei's* wegvallen, of regel

4 na *io* het woord *awa'* bijgevoegd worden. Na *bapaloen,* bladz. 3, regel 16 ontbreekt het verdubbelingsteeken. Bladz. 4, regel 2 eischt de maat *Si Kambang Manih* en moet men regel 13 *dè'* in plaats van *dèn* lezen. Bladz. 5, regel 18 moet *soetan minoen-minoen* door *soetan-soetan minoen,* bladz. 8, regel 15 *Si Manih* door *Si Amèh Manih* vervangen worden. Bladz. 11, regel 3 is vóór *djoema'ai'* het woord *hari* uitgevallen. Bladz. 18, regel 6 is de maat eveneens in de war, enz.

Dit alles neemt niet weg, dat ook in zuiverheid van tekst deze uitgave verre boven het gros der Inlandsche steendrukken uitsteekt, en dat men de proeve in het algemeen zeer wel geslaagd mag noemen.

Niet alleen de gebonden stijl, ook de poëtische inhoud van sommige gedeelten van den Kaba Mama' Si Hetong rangschikt dit verhaal onder de gedichten. Opzettelijk zeide ik: „sommige gedeelten", want men zou geheel in de Inlandsche wereldbeschouwing moeten leven om den dichterlijken draad, die door het geheel loopt, te vatten. Wel zijn liefde en wraak de polen, waarom zich de handeling beweegt, maar de telkens ingrijpende geheimzinnige macht van voorouders of heiligen, over wier tusschenkomst nu eens door middel van een gebed, dan weer door middel van een poesako-voorwerp wordt beschikt, dringt zuiver menschelijke motieven wel eenigermate naar den achtergrond.

Met de epische poesie heeft onze vertelling de vastheid der vormen gemeen, waarin bepaalde personen, voorwerpen en toestanden steeds weder beschreven worden; men vergelijke bijv. al dadelijk de beschrijving der schoonheden van de maagd Kasoembo Hampai op bladz. 1 en op bladz. 4. Als staaltje deelen wij hier van laatstgenoemde beschrijving enkele verzen mede:

„Ko' dè' lorong karomannjo
nan gadih Kasoembo Hampai
mahalah radjo kadjodonjo
maha soetan katandiëngnjo

soeka poeti lawan doedoeë':
peha' kapado sanggoeënjo
sanggoeënjo badjambai alai
panggantoeëng doeo poeloeëh ampè'
pangarang sambilan halai
sigonjo mandjalan mantji'
hinggò' langau toenggang-langgang
dè' linggèh sanggoeë nan gadih".

Ten overvloede laten wij de vertaling hier volgen:

„Wat nu de gedaante betreft van de maagd Kasoembo Hampai: zeldzaam was een koning, die bij haar paste, zeldzaam een prins, die partij voor haar was, moeilijk te vinden eene prinses, geschikt om haar gezellin te zijn. Wat haren haarwrong aangaat, haar wrong was opgemaakt als hangende franjes, met vierentwintig panggantoeëng's en negen pangarang's; de scheiding (recht en scherp) als een muizengang; eene vlieg, die er op neerstreek, zou onderstboven gerold zijn, zóó glad was de haarwrong der maagd".

In Van der Toorn's Woordenboek zoekt men vergeefs eene verklaring der woorden *panggantoeëng* en *pangarang*, die in dezen tekst telkens als bestanddeelen van den vrouwelijken haardos voorkomen, en tal van andere woorden en uitdrukkingen van ons verhaal worden daar gemist. Zonder de hulp van een kundigen Manangkabauër zou ik dan ook niet geslaagd zijn in het verstaan van den Kaba Mama' Si Hetong. Uitgave van dergelijke teksten zal dus het lexicografisch materiaal, waarover wij beschikken, aanmerkelijk uitbreiden.

Om eenig denkbeeld te geven van den aard der vertelling laat ik thans een kort overzicht van den inhoud volgen; de lezer beoordeele echter hare litterarische waarde niet naar dit résumé, daar de poëtische vorm natuurlijk niet wordt weergegeven, en ook de vele eigenaardige, zeer locaal gekleurde vergelijkingen en zinspelingen wegvallen.

Lang voordat de landen van Manangkabau bevolkt en onder hunne tegenwoordige namen bekend waren, woonde

in het landschap Tandjoeëng Boengo [1]) een schatrijk echtpaar: Datoeë' Bandaharo en zijne vrouw Roebiah Randokajo, verwant aan den gewelddadigen vorst Radjo Hangè' [2]). Hunne onvergelijkelijk schoone dochter Kasoembo Hampai, welker geboorte met wonderteekenen gepaard ging en welker bekoorlijkheid de dichter in stoute beeldspraak beschrijft, kende van hare jeugd af geene onvervulde wenschen.

Eene schrille tegenstelling met het tooneel van weelde, dat wij in hunne woonplaats leeren kennen, levert de schamele woning, waarin de in lompen gehulde, van honger vermagerde Mama' Si Hetong met zijne even rampzalige zuster Si Rono Pinang een leven van ellende leidt. Dit meisje weeklaagde op zekeren dag zoo bitter, dat haar broeder begreep, raad te moeten schaffen. Blijkbaar op grond eener hem bekende voorspelling of van andere geheimzinnige wetenschap, gaf hij het volgende middel tot leniging harer rampen aan: wilde zij den tocht naar het erf van Kasoembo Hampai wagen, een bad van water uit den put dier gezegende prinses zou Si Rono Pinang's gedaante verfraaien, haren honger stillen, haren dorst lesschen. Si Rono Pinang maakte van dat wonderbad gebruik, met dit gevolg, dat de waterleiding van Kasoembo Hampai deerlijk bevuild werd.

Juist op dien morgen zou Kasoembo Hampai een plechtig wijdingsbad nemen ter afwering van booze invloeden. Dadelijk na het ontwaken zond zij hare trouwe dienares Si Kambang Manih en haren dienaar Si Salamai' [3]) met de voor

---

1) Niet ver van den ouden zetel van het Manangkabausche rijk, Paga Roejoeëng

2) Deze naam, letterlijk „heete vorst", is hier wel eigennaam, maar doelt toch tevens op het toornige, niets ontziende, gewelddadige karakter van den koning, dat zijnen onderdanen allerlei onheil berokkende.

3) Soms heet hij Salam Salamai'. Zijn naam duidt gelijk zoovele Arabische slavennamen, op het heil, dat men door den zoo genoemden dienaar hoopt te verwerven. Bij de Manangkabauers is deze naam bijna tot gemeen zelfstandig naamwoord ter aanduiding van dienaren geworden, evenals Kambang of Kambang Manih voor dienaressen.

die reiniging noodige limoenen, met wierook en een kris naar den put om alles voor haar in gereedheid te brengen.

Dit dienende paar ontstelde zeer, toen het Si Rono Pinang daar ontwaarde en bevond, dat de leiding vol was van de overblijfselen der vervuiling van dat arme meisje. Zij berichtten die heiligschennis aan Kasoembo Hampai; deze snelde naar den put en overlaadde de arme schuldige met eenen vloed van scheldwoorden.

Si Rono Pinang keert huiswaarts en doet haren broeder verslag van den smaad, waaraan zij bloot gestaan heeft; waarmee, vraagt zij, kan ik die onduldbare schande uitwisschen?— Niets kan u daartoe baten, antwoordt de arme Si Hetong, behalve zeker poesako-wapen, een wonder-rentjong, die zich bevindt in handen van Atjiëʾ [1]) Amèh Manih, de dochter van Toeankoe Adoedalah; misschien wil zij u dat gewijde erfstuk leenen.

Amèh Manih laat zich na lang weerstreven door Rono Pinang overreden om haar het poesako-wapen ten gebruike af te staan, op voorwaarde echter, dat, indien het verloren mocht gaan of beschadigd worden, Rono Pinang en haar broeder Si Hetong voor altijd Amèh Manih's dienaren zullen worden.

Met het wonderwapen voorzien, trekt Si Hetong nu voor eenige dagen op reis; zijne zuster houdt gedurende zijne afwezigheid overeenkomstig zijnen last de hut gesloten en blijft op hare legerstede uitgestrekt zijne terugkomst afwachten.

Na eene week reizens komt Si Hetong aan een hemelhoogen klapperboom, en, ofschoon de zaak levensgevaarlijk is, wil hij erin klimmen om de eenige vrucht, die eraan hangt, te bemachtigen, want hij weet, dat haar bezit eene voorwaarde is ter bereiking van zijn doel. Maar de toover-rentjong spreekt hem toe en zegt; laat mij los, ik vlieg

---

1) *Atjiëʾ* dient evenals het synonieme Soendasche *atjeuk* = oudere zuster als betiteling van vrouwen, die ouder zijn dan de spreker.

alleen in den boom en breng u de kokosnoot. Aldus geschiedt, en Si Hetong zet de reis naar de L Kota's voort, den dop der kokosnoot medenemend. Uit het gebergte haalt hij nu verder een wonderbamboe met slechts ééne geleding en één blad. Al deze zegenrijke zaken heeft hij aan den wonder-rentjong te danken.

Tehuis teruggekeerd, maakt Si Hetong van den klapperdop eene viool, van de bamboe eene fluit; hijzelf bespeelt de laatste en zijne zuster begeleidt hem met het snarenspel. Deze muziek, zegt hij, moge ons honger en dorst helpen verdrijven. De toovermuziek, welker heerlijke tonen het stroomende water doen stilstaan en de vogels doen neerstrijken om ernaar te luisteren, heeft echter nog een ander, een wraakgierig doel, dat duister aangegeven wordt in een klein tooverlied, hetwelk Si Hetong erbij zingt: nadat de tonen eenmaal weerklonken hebben, is de ziel van Kasoembo Hampai onafscheidelijk aan den rampzaligen Si Hetong verbonden, kan de rijke maagd aan niets en niemand anders denken. De waanzin harer plotselinge liefde is het zoenoffer voor den smaad, dien zij Si Hetong's arme zuster aandeed.

Kasoembo Hampai roept hare moeder, haren vader en haren mama' (Radjo Hangè') bijeen om hun hare minnepijn mede te deelen:

„Aldus sprak Kasoembo Hampai:
„Vader, Datoeë' Bandaharo,
„Moeder Roebiah Randokajo,
„Mama' Datoeë' Radjo Hangè' !
„Na het hooren van der lieden fluitspel
„Is mij het water, dat ik drink, als bamboesplinters,
„De rijst, die ik eet, smaakt als zemelen,
„De slaap geeft mij geene verkwikking.
„Het zitten schenkt mij geene rust meer,
„Wijl ik de viool van Si Rono hoor
„En de fluit van Ma' Hetong verneem."

Ofschoon Radjo Hangè' haar tracht te weerhouden en

een feest met hanengevechten wil aanleggen, waarop haar uit alle edelen des lands den keus gelaten zal worden van eenen bruidegom, niets helpt, zij verlaat hare weelderige woning om de hut van Si Hetong op te zoeken en, na de nederigste verontschuldigingen aan diens zuster Rono Pinang, te smeeken, dat men haar daar een plaatsje gunne.

Uiterst koel is de ontvangst, die haar ten deel valt, en ten slotte trekt Si Hetong op reis, om handel te drijven zooals het heet, zonder zich om de hem aanbiddende schoone te bekommeren. Zij kan echter niet van hem scheiden en volgt hem, als magnetisch aangetrokken, op zijne schreden. Na eene lange wandeling komen zij aan een ravijn van den berg Lango-lango, dat door eenen boomstam overbrugd is. Alvorens die brug te overschrijden, gelast Si Hetong zijne minnares, zijne tabakdoos, die hij in zijne slaapstede achterliet, voor hem te halen. Zij gaat, maar keert weldra op hare schreden terug, daar zij bedenkt, dat Hetong haar misleiden wil: immers, hoe zou hij, die niet te eten heeft, eene gevulde tabakdoos bezitten!

Intusschen is de list al gelukt, want Si Hetong is over de brug gesneld en heeft die doorgehakt. Kasoembo Hampai wil hem volgen, maar stort in den afgrond. Tot afscheid geeft zij aan Si Hetong een pantoen mede, de uitdrukking harer onwrikbare trouw, en hij beantwoordt die met eene andere, waaruit evenzeer genegenheid spreekt; hij zal tot haar terugkeeren, wanneer zijn handel hem eenig voordeel opgeleverd heeft. Aan den eisch der wraak schijnt dus, wat Kasoembo Hampai betreft, thans voldaan te zijn.

Radeloos in het ravijn afwachtend, of er ook hulp mocht opdagen, smeekt zij twee daar wonende slangenmonsters, haar uit deernis op te vreten, maar beiden weigeren, en zelfs de bijen willen haar niet steken, alles uit vrees voor de bovennatuurlijke macht van Hetong, wiens voorouders volgens het zeggen van die monsters reeds als heiligen bekend waren. Eene slang verwijdert zich van die plaats, na aan Kasoembo Hampai eenen tooverring gegeven te hebben,

dien zij om den staart had, en den geheimzinnigen glans, die haren kop bestraalde, in de schoone maagd te hebben doen overgaan.

Na eene maand kwijnens roept Kasoembo Hampai door tusschenkomst van dien tooverring (*tjintjiën Si tjinto-tjinto*) eenen wondervogel (*Bora*‘) tot zich en verzoekt dezen dierlijken boodschapper een harer ringen en een harer hoofdharen als teekenen aan haren vorstelijken mama’ over te brengen.

De Bora‘ meld aan Randokajo (de moeder van Kasoembo Hampai), welk ongeluk hare dochter getroffen heeft. Radjo Hangè‘ roept bij het vernemen der Jobstijding de bevolking op om naar het ravijn te trekken en vliegt zelf op zijn wonderpaard allen vooruit. Het ter plaatse gehouden overleg leidt tot het resultaat, dat het eenige middel om de gevangene uit het ravijn op te halen zal zijn, een rotan-mand (*laka* = *lĕkar*), aan rotan-touw gebonden erin neer te laten. In dat toestel neemt Kasoembo Hampai plaats en wordt zoo uit hare gevangenschap van drie maanden verlost.

De schoone maagd begroet de wereld weder, maar met eene pantoen, waarin zij haren verwanten opdraagt, haar eenmaal op den berg Lango-lango te begraven bij den weg, waarlangs Mama’ Si Hetong naar huis terug zal keeren. Op zekeren Vrijdag, drie dagen na hare thuiskomst, weet zij door allerlei verzinsels haren mama’, hare ouders en de bedienden te bewegen, het huis voor eenigen tijd te verlaten: Radjo Hangè‘ moet spoedig zijne doodzieke dochter Poeti Mambang gaan bezoeken; Datoeë‘ Bandaharo moet naar den Vrijdagdienst om als imam op te treden; moeder Roebiah Randokajo moet haar weefwerk gaan voortzetten. Als allen weg zijn, sluit zij de deuren der woning, legt zich in den middengang neder en doorsteekt zich de borst.

Wanhoop bevangt de haren bij hunne thuiskomst, maar verbazing maakt zich van Radjo Hangè’ meester, als hij het lijk of liever den glans, dien Kasoembo Hampai van

de slang overnam, hoort spreken en zeggen, dat de doode maagd in het leven terug zal keeren, wanneer Radjo Hangè, haren geliefde, Mama' Si Hetong, weet op te sporen en bij haar te brengen.

Voor het oogenblik is zij echter dood; met de lijkbezorging en de begrafenis, die overeenkomstig de beschikking der doode bij het ravijn van Lango-lango zal geschieden, worden drie uitgelezene kundigen belast, uit elke der afdeelingen (*loea'*'s) van het Manangkabausche gebied [1]) een.

De lijkbezorging heeft op de weelderigste wijze plaats, en een prachtig graf neemt de stoffelijke overblijfselen van Kasoembo Hampai in zich op. Niet lang na de begrafenis komt Si Hetong, die in den handel gelukkig is geweest, met geschenken voor Kasoembo Hampai en voor Si Rono Pinang terug. Hij verneemt van herders, die zich daar ophouden, dat het nieuwe praalgraf bij het ravijn de zelfmoordenares Kasoembo Hampai bevat. De herders brengen hem gereedschappen om het lijk op te graven; allerlei ongedachte zegen wordt voor dat hulpbetoon hun deel.

Op de bede van Si Hetong keert Kasoembo Hampai in het leven terug, en beiden reizen samen naar Si Rono Pinang; alweder door de gunst der hoogere machten verandert hunne armzalige hut in eene vorstelijke woning met toebehooren.

De tooverring en de vogel Bora' doen dienst om Radjo Hangè en de ouders van Kasoembo Hampai op te roepen ten einde haar aan Si Hetong uit te huwelijken; maar hoewel de vorst in statigen optocht ter bruiloft verschijnt weigert Si Hetong hem op de gewone wijze te begroeten: mijne geringheid zou u bezoedelen, zegt hij ironisch.

De echt wordt te zijner tijd gezegend met de geboorte van eenen zoon dien men Doeano Pakan noemt. Hij groeit voordeelig op en is op zevenjarigen leeftijd ervaren in alle kunsten; nu wenscht hij echter de eigenlijke woonplaats zijner moeder, die immers in gewone omstandigheden ook

1) Tanah Data, Limo Poeloeëh, Agam.

de zijne behoorde te zijn, te leeren kennen. Si Hetong tracht zijnen zoon te bewegen, die nieuwsgierigheid te laten varen; hij is immers nog steeds vervuld van wrok jegens Radjo Hangè' en heeft diens herhaalde dringende uitnoodigingen om met zijne vrouw naar Tandjoeëng Boengo te verhuizen, hardnekkig afgeslagen. Si Doeano Pakan houdt echter vol; hij zal en moet de kampoeng zijner moeder bezoeken.

Kasoembo Hampai's tooverring verschaft hem dan een vliegkleed, waarmede hij naar Tandjoeëng Boengo vliegt. Daar is alles als versteend door den vloek van Mama' Si Hetong.

Het gebed en het wierookoffer van Si Doeano Pakan doen de dooden herleven; hij ontmoet den Datoeë' Bandaharo, den vader zijner moeder, maakt zich aan hem bekend en vraagt hem met aandrang, waar de geweldenaar Radjo Hangè' woont, want dien wil hij tot elken prijs dooden. Op geene andere wijze kan de smaad en geringschatting, die Radjo Hangè' aan Kasoembo Hampai betoonde, gewroken worden: hij had immers hare vurige liefde voor Si Hetong als niets geacht; na hare verdwijning geene moeite gedaan om haar op te sporen; haar laten begraven, ofschoon hij wist, dat zij eigenlijk niet dood was.

Radjo Hangè', door den onverwachten bezoeker uitgenoodigd naar buiten te komen, overlaadt hem met ruwe scheldwoorden, maar ontvangt daarvoor bittere verwijtingen terug; in het gevecht, dat dezen woordenstrijd besluit, wordt hij door Si Doeano Pakan's kris doodelijk getroffen. Nadat aldus de tyran door zijn eigen kleinzoon uit den weg geruimd is, haalt deze, vergezeld door de bevolking van Tandjoeëng Boengo, zijne ouders en Si Rono Pinang af; Mama' Si Hetong wordt tot de vorstelijke waardigheid verheven.

Nu blijft nog de schuld der dankbaarheid aan Si Amèh Manih af te doen, die door het afstaan van haar wonderrentjong de middellijke oorzaak van al het geluk is. Si

Hetong kwijt zich hiervan door aan haren zoon, den edelen Soetan Limbang Alam, zijne zuster Si Rono Pinang tot vrouw te geven. Met bijzonder eerbetoon wordt de zwager ingehaald.

Gelijk vroeger de kleine lieden door het wanbestuur van Radjo Hangè' een rampzalig leven geleid hadden, in diezelfde mate genoten zij van nu voortaan welvaart en zegen onder de rechtvaardige regeering van Mama' Si Hetong.

HET DAMAR WULAN VERHAAL

IN

LAKON-VORM,

MEDEGEDEELD

DOOR

Dr. J. BRANDES.

Eenige jaren geleden ontving het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, van den Heer K. F. HOLLE, een *pĕpakĕm dalang* ten geschenke, waarin de hierondervolgende *lakon* aangetroffen wordt.

Midden in het hds., dat oorspronkelijk veel grooter was, daar er 8 caterns van 20 bladzijden, dus 160 bladzijden, aan het begin verloren gingen, vindt men op die pagina, die thans bl. 143 heet, omdat de pagina's na de ontvangst genommerd werden, een fragment van een *wawatjan* Dewarutji in *matjapat* (VII), dat met vele afwijkingen overeenkomt met zang V van de door VAN DORP te Samarang uitgegeven redactie. Voorts vindt men op 114 en volgg. eenige *ada-ada's*, *rénggan's* en *suluk's*, dit laatste woord genomen in den technischen zin, waarin het bij de *wayang* in gebruik is (V). Overigens bevat het handschrift, dat van Chineesch papier is, niets dan *lakon's*, doch niet alleen *lakon's* van de bekende soort, die ontleend zijn aan of behooren tot de *wayang purwa*, daarnevens vindt men zoowel *lakon's gĕdog* als een *lakon wayang karutjil*, als volgt:

PURWA.

1.	Prabu Suryawigĕna.	30—114. (IV)
2.	Rama sawĕg wontĕn Mantilidirĕdja.	121—142. (VI)
3.	Bambang Ekalaya.	169—168. (IX)
4.	Srikaṇḍi guguru.	168—178. (X)
5.	Pantjawala ngarit.	190—200. (XIII)
6.	Tigasan.	215—221. (XV)
7.	Dewakusuma.	222—229. (XVI)

GĔḌOG.

1.	Darawangsa (?)	1— 5. (I)
2.	Priyaboda (2 dagen).	8— 15. (II)
3.	Kuda Sĕmilir.	19— 27. (III)
4.	Ḍalang Grĕntĕng.	152—158. (VIII)
5.	Suryawisesa dados ratu.	178—184. (XI)
6.	Djaka Sidik.	184—189. (XII)
7.	Sri Sĕdana.	230—236. (XVII)

KARUTJIL.

1.	Damar wulan. (3 dagen).	201—213. (XIV)

De laatste *lakon*, geheel eenig in haar soort, wordt hier in haar geheel weergegeven.

Het beloop is als volgt:

(*Eerste dag*).

De *prabu kĕnya* (de nog ongehuwde vorstin van Madjapait) wordt door Menak Djingga, den vorst van Balambangan, ten huwelijk gevraagd, middels een brief, die door Angkat buta en Kotbuta, zijn *patih's*, wordt overgebracht. Zij trekt zich in de *kĕḍaton* terug. Layang seta en Layang kumitir, de zoons van Logĕnder, den *patih* van Madjapait, eischen van de gezanten als *sasrahan* 1° *sarah wulang*, 2° een *sĕgara gĕtih* en 3° een *gunung kĕpala ĕnḍas sirah kados sirahe utusan*,

speerdrijfvuil (bedoeld is lijken als drijfvuil in), een zee van bloed, en een berg van hoofden als die van de gezanten, d. w. z. doen een oorlogsverklaring, wat reeds dadelijk een gevecht veroorzaakt.

De dipati van Daha krijgt bevel tegen Balambangan op te trekken. Hij doet dit.

Damar wulan, nog bij zijne moeder in de kluis van zijn grootvader, hier Adjar Pamĕnggĕr (*sic!*) geheeten, vraagt aan hen naar zijnen vader. Hij krijgt bevel zich tot zijn oom (*paman*) Logĕnder te Madjapait te begeven.

Op zijn tocht daarheen trekt hij door een bosch, waar alle beesten meewarig met hem zijn, evenals ook de kinderen van de *bakul's* en de *sambewara's*, koopvrouwen, dat zijn.

Op den weg liggen drie *dĕnawa's*, volgelingen van den vorst van Balambangan, op de loer. Zij discoureeren er over dat er reeds in lang niemand voorbijgekomen was. Kidang gaṭik en Kidang gayor komen zeggen dat er iemand aankomt. Damar wulan, die dat was, wordt aangevallen, doch hij onttrekt zich dadelijk aan het gevecht (*ales*, vulgo *angles*), door zich onzichtbaar te maken. Door er aan te denken alleen, doet hij twee apen (*renwonda*, vulgo *rewaṇḍa* uit *wray waṇḍa*) ontstaan, Djanur renda en Topeng reges, die resp. twee man overwinnen, nl. twee der *dĕnawa's*, die het tegen Djanur renda afleggen, en Kidang gaṭik en Kidang gayor, die in Topeng reges hun man vinden. Daarop zet Damar wulan zijn tocht voort.

Als Damar wulan met zijn drie *panakawan's* te Madjapait gekomen, de inrichting van de *dalĕm* bewondert, wordt hij door Layang seta en Layang kumitir gevonden. Hij zegt van Paluh amba afkomstig te zijn en hoe hij heet. Zijne kleederen worden hem van het lijf gerukt, velen te gelijk vallen hem aan, doch hij houdt stand. Logĕnder hoort het rumoer, en komt kijken. Zijne zonen lichten hem in. Hij is bevreesd, dat Damar wulan zijne neven, Layang seta en Layang kumitir, van hun plaatsen dringen zal en daarom maakt hij een stalknecht van hem.

Andjasmara, Logënder's dochter, wordt op den roep die van Damar wulan's schoonheid uitgaat, op hem verliefd. Zij begeeft zich naar de stal (*gĕḍogang*). Zij vindt hem, op wien alle *bakul*- kinderen verzot zijn, slapende onder een *nagarsari*-boom, en wekt hem. In hun minnekozen worden zij gestoord door Layang seta en Layang kumitir, die de ronde doende, in de *kĕputren* het geluid van een *kulik tuhu* (dat een inbreker aanwijst) hooren. Zij vinden Damar wulan bij Andjasmara. Het daarop volgende gevecht wint Damar wulan, zoodat er niets voor hen opzit dan Logënder van het gebeurde bericht te geven. Deze komt zelf, berust er eindelijk in, doch laat de beide gelieven in de gevangenis werpen.

Een zekere raden Surya pinutra, die later een oudere broeder van Damar wulan blijkt te zijn, roept zijne oudere broeders Raden Djayalëlana, Raden Djayawilaga en Raden Djayapirusa. Zij bevinden zich in een kluizenarij op den berg Purnama [1]), en zullen zich begeven naar het rijk *i*(*ng*) Kërtas angin (bedoeld is Atas angin).

Balambangan. Prabu Menak Djingga laat den Adjar Pamenggër (hier is de naam op zijne plaats) ontbieden. Hij verwacht Kotbuta en Angkatbuta terug, en wil met den kluizenaar beredeneeren of zij geslaagd zullen zijn. De *adjar* tracht hem nog van zijn plan terug te brengen, maar wordt ruw afgesnauwd. Kotbuta en Angkatbuta brengen het bericht van den niet gunstigen uitslag van hun zending. Menak Djingga is verwoed. Hij geeft bevel tegen Madjapait op te trekken. Kotbuta en Angkatbuta zullen chefs zijn.

De *dipati* van Daha, Layang seta en Layang kumitir. De beide laatsten hebben zelf verzocht mede te mogen uittrekken. Allen staan op post. Daar nadert het leger van Balambangan. In het daarop ontbrande gevecht wordt Layang seta overwonnen door Kotbuta, Layang kumitir door Angkatbuta, en de dipati van Gëṇḍing door den *dipati* van Daha. Deze

1) Argapurnama, eene verknoeiing van Argapura?

laatste strijdt daarop nog tegen den *dipati* van Prabalingga, doch wordt door den *dipati* van Tjangtjangan dood geschoten. Na zijn dood vlucht het leger van Daha. De Balambangansche troepen slaan *pondok's* op.

(*Tweede dag.*)

De *praboe kĕnya* spreekt met hare omgeving over de gezanten van Balambangan en den *dipati* van Daha, die uitgetrokken is, of hij succes zou hebben gehad, dan wel niet. Layang seta en Layang kumitir komen berichten, dat de *dipati* van Daha in het gevecht is gesneuveld. Zij krijgen bevel een brief te brengen aan den *paman* van de vorstin, den dipati van Tuban (Tubin). De *patih* moet zich reeds buiten het rijksgebied stationeeren.

De *pandita* Untarayasa (dit is dus de naam van den grootvader van Damar wulan) en diens dochter Dewi Untaringsih spreken met elkander over Damar wulan. Terwijl zij hiermede bezig zijn, komt Raden Kuda tilarsa (een broer van Damar wulan). Hij ondervraagt den *adjar*, die sints het vertrek van Damar wulan zeer verdrietig is, naar zijn ouderen broeder en verneemt dat deze naar Madjalĕngka (Madjapait) is gegaan. Hij neemt afscheid, om met zijne *panakawan's* hem achter op te gaan.

De *dipati* van Tuban en diens zonen Raden Buntaran en Raden Watangan staan gereed om hun *panungsung*, huldeblijk, naar Madjapait te gaan brengen. Zij vernemen, dat Menak Djingga de vorstin ten huwelijk heeft gevraagd, en Layang seta en Layang kumitir komen den brief brengen, waarmede zij gezonden waren. De *dipati* geeft bevel, dat men zich ten strijde zal toerusten. Buntaran en Watangan moeten achterblijven om op des *dipati's* gebied te passen.

In de kluizenarij op den berg Purnama hebben Raden Surya pinutra en zijne drie broeders [1]) van de goden een

1) Zij zijn dus nog niet vertrokken.

revelatie gekregen, dat zij hun broeder Damar wulan, die te Madjalĕngka is, moeten gaan opzoeken.

De Balambanganers, Kotbuta, Angkatbuta en Djayasĕntika, willen verder optrekken, als zij juist bericht ontvangen van de komst van den *dipati* van Tuban. Er ontstaat een hevig gevecht. Sangga langit overwint Djurang parung. Djurang sĕngkan Sangga langit, Kilat ṭaṭit Djurang sĕngkan en Djurang grawah Kilat ṭaṭit. De lieden van Tuban slaan op de vlucht. Nu doodt de dipati van Tuban Djurang grawah en Tundjung Wiladaka. Dan trekt de *dipati* van Gĕṇḍing op, waarna de *dipati* van Tjangtjangan den *dipati* van Tuban verslaat. Ook wondt deze den *patih* van Tuban, Djayaprakosa, in de borst, doch niet zoo of deze kan aan de prinsen Raden Buntaran en Raden Watangan nog bericht gaan brengen.

Dezen hadden reeds het plan gemaakt hun vader te volgen. Als hij het bericht van den dood van den *dipati* van Tuban heeft overgebracht, blaast Djayaprakosa den laatsten adem uit. Zijn lijk wordt verzorgd, en daarop gaan de prinsen op weg.

De troepen van Balambangan worden, in hun vreugde over den dood van den *dipati* van Tuban zorgeloos, door Buntaran en Watangan overvallen. Menak Djayasĕntika, de *dipati* van Gĕṇḍing en die van Prabalingga staan hen. De prinsen worden gevangen genomen en in de gevangenis geworpen. De troepen van Balambangan gaan huiswaarts om hen over te brengen.

De *prabu kĕnya* doet de mededeeling, dat haar door de goden is geopenbaard, dat Damar wulan Madjapait redden zal, en zij deze moet laten zoeken. Logĕnder heet daarop zijne vrouw Andjasmara en haren minnaar te bevzijden.

Damar wulan en Andjasmara, met Sĕdapalon en Nayagenggong in de gevangenis. De *njai patih* komt hun berichten, dat zij vergiffenis hebben gekregen. Zij worden losgelaten en bij Logĕnder gebracht, die hen laat trouwen en daarna tot de vorstin brengt.

De *prabu kĕnya* laat Logĕnder, Layang seta en Layang kumitir roepen, en vraagt waarom het zoeken naar Damar wulan zoo lang duurt. De *patih* bericht haar, dat hij hem tot schoonzoon heeft aangenomen. Hij wordt geroepen. Op het eerste gezicht verlieft de vorstin op hem. Zij geeft hem een brief waarin hem wordt opgedragen den val van Madjapait te voorkomen en den vijand terug te drijven. Layang seta en Layang kumitir maken het plan het hem onmogelijk te maken. Hij neemt afscheid van Andjasmara en tijgt naar Balambangan.

Menak Kontjar en zijn zuster dewi Larasati, met de twee *ĕmban's* Pantjasurangga en Pantjasĕlaba. Hij is van plan zijn oom van Tuban te gaan helpen. De *ĕmban* Dutasĕlaba van Tuban komt het bericht van het sneuvelen van den *dipati* van daar en (het gevangen raken van) diens zonen Buntaran en Watangan brengen. Menak Kontjar trekt daarop tegen de troepen van Balambangan op.

De *punggawa's* van Blambangan bewaken de gevangenis, waarin Buntaran en Watangan geborgen zijn, doch de wakers zijn in slaap gevallen. Menak Kontjar en Larasati bereiken de plek, en bevrijden de prinsen. Onder weg verlieft Buntaran op Larasati. Hij veinst zich ziek, zoodat Menak Kontjar hem met Larasati zegt achter te blijven. Er wordt van het ontsnappen der prinsen bericht aan Menak Djingga gebracht.

(*Derde dag.*)

Menak Djingga zit met zijnen hofstoet over den dood van den *dipati* van Tuban en het ontkomen van Buntaran en Watangan te spreken. Pun Sulomba (ten rechte Mpu Lumbang), die met dat doel door de vorstin van Madjapait was gezonden, komt hem een schrijven van haar brengen, waarin zij voorgeeft te willen toegeven. Hij is daarover zeer verheugd, herinnert zich hoe de *adjar* Pamĕnggĕr hem indertijd had afgeraden vol te houden, en nu blijkt het toch

dat de vorstin zich bukt. De *adjar* wordt weggejaagd, doch vloekt Menak Djingga als hij heengaat. Groote vreugde in Balambangan.

Damar wulan dringt in de *kĕputren* daar door. De *sĕlir's* van Menak Djingga, die deze haten, worden op hem verliefd. In hun samenzijn worden zij door Menak Djingga gestoord. Damar wulan verliest echter het gevecht tegen hem, en wordt zoo goed als dood onder een *nagasari* boom geworpen. Waita en Puyĕngan, die vernomen hebben, dat er iemand, die Damar wulan heette, in de kraton is gedrongen, begeven zich tot hem. Zij vinden hem slapende en beloven het gele ijzer *(wĕsi kuning)* voor hem te zullen halen.

Menak Djingga slaapt. Dewi Waita en Puyĕngan nemen het geele ijzer weg, dat zij aan Damar wulan geven, die tevens verneemt dat hij Menak Djingga er tegen den linker slaap mede moet treffen. Deze wordt na veel moeite wakker gemaakt, vecht met Damar wulan, en sneuvelt op de aangegeven wijze getroffen. Zijn hoofd wordt afgesneden en door Sĕdapalon en Nayagenggong opgenomen. Waita en Puyĕngan volgen als *boyongan* naar Madjapait.

Layang seta en Layang kumitir zijn Damar wulan nagereisd Deze stuit op hen, op zijn tocht naar Madjapait. Het hoofd van Menak Djingga en de *boyongan* worden door de *punggawa's* van Layang Seta en Layang Kumitir in bewaring genomen. Daarop wordt Damar wulan aangevallen en gedood.

Als hij nu onder een *kĕṇdayakan* boom neerligt, daalt Adjar Tunggul nanik uit de lucht neer. Hij maakt Damar wulan weer levend en geeft hem bevel naar Balambangan terug te keeren om alle *putri's*, die er nog zijn, als *boyongan* te gaan halen, ook zegt hij hem, dat hij zijne broeders Kuda tilarsa en Surya pinutra zal vinden.

Damar wulan gaat naar Blambangan terug, ontmoet Raden Kontjar, en haalt de *putri's*.

Raden Kuda tilarsa, die Damar wulan, zijn *raka*, reeds geruimen tijd zoekt, ontmoet hem met Menak Kontjar en de *boyongan*.

Ook Dewi Andjasmara, die hem met twee *parĕkan's* in wildernis was gaan zoeken, treft hem aan.

Hetzelfde overkomt Raden surya pinutra, met zijne hem vergezellende broeders (*sakandeyan*, zie boven). Gezamelijk gaan zij daarop naar Madjapait.

De *prabu kĕnya* ontbiedt Logĕnder, den *patih*. Deze bericht haar daarop, dat Layang seta en Layang kumitir met het hoofd van Menak Djingga en *boyongan* (Waita en Puyĕngan) teruggekomen zijn. Damar wulan zou tegen Menak Djingga zijn gesneuveld. Waita zegt, dat dat onjuist is. Nu komen ook Raden Surya pinutra en Andjasmara, die de leugenaars evenzoo loochenstraft. De *prabu kĕnya* ontvlamd op het zien van Surya pinutra, in liefde voor deze.

Damar wulan moet nu met Layang seta en Layang kumitir vechten, om uit te maken wie van hen Menak Djingga het hoofd zou hebben afgehouwen.

In Blambangan is men ongerust. Menak Djingga komt maar niet buiten, en in de *kĕḍaton* is het doodstil. Een vluchteling uit de *dalĕm* bericht, dat Damar wulan den vorst gedood heeft, en hem zijn hoofd heeft afgehouwen, dat naar Madjapait werd medegenomen. Men trekt daarop naar Madjapait.

Damar wulan strijdt met Layang seta en Layang kumitir. Dewi Andjasmara vecht mede. Damar wulan wint.

De *punggawa's* van Balambangan komen nu met hun troepen. Damar wulan verslaat Djurang grawah (zie boven), Djayalĕlana den *dipati* van Tjangtjangan, Djayapirusa den dipati van Gĕṇḍing en Djayawilaga den dipati van Prabalingga. Menak Kontjar en Kuda tilarsa strijden met Kotbuta en Angkatbuta.

Na den nederlaag van de lieden van Balambangan huwt Surya pinutra met de vorstin van Madjapait. De *boyongan's* worden uitgehuwelijkt aan de *kadang-kadeyan*, en Damar wulan vindt het goed maar *senapati* (veldoverste) te worden

en vereenigd te blijven met Andjasmara (*wondening raden Damar wulan sampun trima dados senapati kimawon, lulus kĕpanggih kalih ni Andjasmara*). [1])

De Javaansche tekst van deze *lakon* luidt:

[Javanese script] [2]) [Javanese script]

[Javanese script]

1) Zooals men ziet vertoont deze *lakon* veel verwantschap met den oudsten ons bekenden Damar wulan tekst, die welke aan Roorda van Eysinga bekend was. Wat de historische achtergrond is van de Damar wulan legende, leert ons de Aruk. Het slot is zeer opmerkelijk, doch men zie ook genoemd boek.

2) Hds. [Javanese script]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

꧋ [illegible]

꧋ [illegible]

꧋ [illegible]

[illegible]

[illegible]

REMBANGSCHE DESA-LEGENDEN

UIT HET

JAVAANSCH

MEDEGEDEELD

DOOR

J. KNEBEL.

Assistent-resident van Pamalang.

I.

De grafsteenen van Tatar.

Op den top van den berg Tatar, in het district Binangoen, liggen eenige steenen, die het aanzien hebben van een grafteeken.

De bewoners van de nabijgelegen desa's verhalen daarvan het volgende:

Indertijd toen Soesoehoenan Bonang zwervende was, kwam hij ook op het gebergte Tatar, en trok van daar naar den berg Ngargåpoerå, die gelegen is in het district Kragan. Daar aangekomen, bemerkte hij dat hij zijne sandalen op Tatar had achtergelaten en zond daarop twee zijner volgelingen, Alit en Anå, uit om ze te halen.

Toen deze op Tatar waren aangekomen kregen ze geschil en betwistten elkander de eer, om de sandalen terug te brengen.

De twist liep zoo hoog, dat ze handgemeen werden en beiden het leven lieten in den strijd.

Ze werden op de plaats zelve begraven, en tot den huidigen dag bestaat het volksgeloof, dat een iegelijk, wien het gegeven is, die steenen met beide armen te omvatten,

de vervulling erlangt van den wensch, dien hij, bij de omarming, koesterde en uitsprak.

***

II.

Het bezit van een zwarten hengst.

Op het grondgebied van de desa *Sanetan* (district Binangoen) bevindt zich een berg, die bekend is onder den naam van *Lĕngis*.

Naar het desa-verhaal luidt, weidde, in den ouden tijd, boven op dien berg, een gevleugeld paard, waarvan de robe gitzwart was.

Nu zult ge in de geheele streek, die door de Goenoeng Lĕngis beheerscht wordt, niemand aantreffen, die in het bezit is, of bij erfenis, in het bezit zou willen komen van een zwarten hengst, omdat het gevleugeld paard ook een hengst was.

Want vroeger geviel het, dat er werkelijk iemand in het bezit was van een zwarten hengst.

Op zekeren nacht schrikte de man wakker van een geraas, als dat van paarden, die elkander bijten. Hij maakte zich vaardig, om zich te vergewissen van de oorzaak van het geraas; kwam nader en nader.... en, jawel, vond zijn paard dood,.... doodgebeten natuurlijk door het gevleugelde paard.

***

III.

De bron van Kjahi Tompo.

Aan den zoom der rijstvelden, behoorende tot de desa *Manggar* bevindt zich een bron onder een tamarinde-boom. Het ontstaan van die bron wordt door de bevolking aldaar volgenderwijze verhaald:

In overouden tijd leefde er een man, genaamd *Kjahi Tompo*,

die zich metterwoon gevestigd had op de plaats, waar nu de bron is, en er djagoeng plantte.

Ieder voorbijganger nu, die zijn verlangen te kennen gaf naar djagoeng kon er zeker van zijn, dat hem die, zonder eenig bezwaar, door Kjahi Tompo gegeven werd.

Geen wonder, dat de man, heinde en verre, vermaard werd als een echt coeur d'or.

Het einde van de geschiedenis was, dat op een goeden dag Kjahi Tompo verdwenen was, zonder dat iemand zeggen kon waar hij gebleven was.

Maar het volksgeloof weet u voor zeker mede te deelen, dat de beschikking der goden Kjahi Tompo heeft herschapen in eene bron.

* * *

IV.

Palok-ombå-bruiloft en cholera.

Op de strandvlakte, behoorende tot het gebied van de desa *Léran*, wemelt 't van *brajo*-plantjes (1) en heeft het volksgeloof die vlakte, genaamd *Palok-ombå*, aangewezen als een verblijfplaats van geesten.

Zoo dikwijls het hoofd der geesten een bruiloft vierde waarbij hij zich als *bésan* (2) vermaagschapte met Njahi Rårå Kidoel, brak de cholera uit.

De lieden nu, die aan die ziekte stierven, werden Palok-ombå binnen gevoerd en werden daar aan het werk gezet, om behulpzaam te zijn bij het bereiden van alles, wat voor een bruiloft vereischt werd.

Dat de desaluî dit maar zoo stoutweg durven te beweren, spruit voort uit hetgeen aan een zekeren Pak Doelah, die nog in leven is, stellig en heusch overkomen is.

(1) Een heester meer bekend onder den naam van api-api (avicennia officinalis alba), het boompje zelf wordt api-api genoemd, de vrucht brajo.

(2) Aldus noemen elkander de wederzijdsche ouders van getrouwde lieden.

Die man, moet men weten, werd aangetast door de cholera, stierf en bleef zoo wat een half uur dood

Tot besef gekomen, wist hij zich het volgende te herinneren:

Toen hij dood was, bevond hij zich te Palok-ombå en kreeg daar zoo iets als de toebereidselen voor een bruiloft te zien: eenigen zag hij meel stampen in een vijzel, anderen zag hij bezig met braden, wêer anderen met rijst koken en alle dergelijke bezigheden meer.

Zoodra hij was aangekomen, werd hem gelast, zich op te maken naar het gebergte Lĕngis en de bewoners aldaar te inviteeren.

Toen hij wêer te Palok-ombå was teruggekeerd, zette hij zich in afzondering neer; durfde zich niet aan te sluiten bij de andere gasten en durfde evenmin den opgedragen arbeid verrichten, omdat hij zag, dat de luî, die aan het bakken waren, dat deden zonder pan, maar eenvoudig in de hand.

Toen werd Pak Doelah teruggestuurd naar zijn desa, herstelde daar van zijn ziekte en bevindt er zich nog.

***

V.

Het graf van Prinses Tjĕmpå.

In de desa Tandjoengan bevindt zich een graf, bekend onder den naam van het *heilig monument* van prinses Tjĕmpå.

In overouden tijd, moet men weten, ging een prinses van Tjĕmpå op reis, om een huwelijks-aanzoek te doen bij Praboe Bråwidjåjå, vorst van Mådjåpahit.

Toen zij was aangekomen in de desa Tandjoengan, werd haar medegedeeld, dat Praboe Bråwidjåjå van zijn geloof een Boeddhist was, en zoo kwam het, dat de prinses van haar huwelijks-aanzoek afzag.

Daarop vestigde zij zich in die desa en bleef daar tot haar dood.

Haar graf werd en wordt nog beschouwd als een plaats van gelofte; wanneer iemand door eenige ziekte wordt aangetast,

gaat bloedverwant of maag van den zieke naar dat graf en spreekt er de gelofte uit, dat er, bij genezing der ziekte, een offermaaltijd zal worden aangericht — bij welke gelegenheid het graf bovendien met borĕh bestreken wordt.

*
* *

VI.

Telågå Karang-asem. Kaki Walirågå.

In de desa Karang-asem is een bron die Telågå genoemd wordt.

In den ouden tijd leefden er twee volgelingen van Soesoehoenan Bonang, genaamd Sårågoenå en Kaki Walirågå.

Tijdens de stichting van den masdjid van Demak trokken genoemde volgelingen zwervende rond en kwamen ook aan een desa, die ten huidigen dage *Toeroes* heet; zij trokken door naar het bosch van Djanjdjang (Blora), en sloegen daar ter plaatse, dicht bij een kapoeṇḍoeng-boom, een pondok op.

Toen de pondok klaar was, vernamen zij binnen in den kapoeṇḍoeng-boom een stem, als het geluid van een tijger, en toen ze den boom hadden omgekapt, troffen ze er werkelijk een pop in aan, die een koningstijger voorstelde.

De beide volgelingen verhuisden daarop naar het bosch van Telågå, waar vroeger geen drop water werd aangetroffen.

Op zekeren dag staken ze den priesterstaf diep in den grond; gaven zich over aan het gebed, ... en zoo gebeurde het, dat zich, ter plaatse waar de staf in den grond stak een wel vertoonde, die den naam kreeg van Telågå.

Ter wijding van die plaats werd een kleine masdjid opgericht; terwijl Kaki Walirågå, na eenige jaren, verhuisde naar de desa Toeroes, waar hij tot zijn dood verbleef en ook begraven werd.

De kleine masdjid nu werd mede naar die desa overgebracht en tot een *toengkoeb* (1) omgezet, zonder dat iemand

(1) Een gebouwtje bij een heilig graf waar men bij elkaar komt om sidĕkah's te houden.

ooit te weten is kunnen komen, hoe de verplaatsing van die masdjid heeft plaats gehad.

Het graf verkreeg en behield een reuk van heiligheid; werd offerplaats en bleef dat tot den huidigen dag.

Men smeekt er genezing af voor elke ziekte en, na elke gebeds-verhooring, wordt een offermaaltijd aangericht bij de Telågå.

*
* *

VII.

De steen van Bådå.

Men verhaalt, dat er in den ouden tijd een man leefde, genaamd *Bådå,* die zich metterwoon gevestigd had op den top van den berg Boeṭak.

Zonder gezel of bediende, moederziel alleen, wijdde Bådå zich daar aan de studie van het Boeddhisme en trachtte zich, door heilige oefeningen, op te voeren tot den staat van onverwinbaarheid door bovennatuurlijke macht.

Daardoor kreeg hij vele volgelingen, die hem als leermeester wenschten te erkennen.

(In verloop van tijd werd door Bådå een vijver gegraven, die, in de wandeling, bekend was onder den naam van Telågå en gebezigd werd als badplaats.

Ten zuiden van den vijver werd een steenen plaat nedergelegd, aan de vier hoeken met steenen ondersteund, die tot zitplaats diende na het baden.)

Het aantal leerlingen nam hand over hand toe en in de omliggende desa's werd de naam van Bådå genoemd, als van een man, die de digdåjå [1] was deelachtig geworden.

In massa maakte men zich op naar den steen op den Boeṭak, om hem te raadplegen over den voor- en tegenspoed, die in den schoot der toekomst voor een ieder verborgen lag — maar telkenreize kreeg men ten antwoord: als ge sterk genoeg zijt

(1) Onkwetsbaarheid.

om me op te lichten, zal de wensch, dien ge koestert, worden vervuld.

Op dat antwoord kwam men dan nader en probeerde om hem op te tillen, — en dan waren er altijd eenigen die sterk genoeg en anderen, die te zwak werden bevonden.

Na den dood van Bådå werd de steenplaat een voorwerp van vereering voor zijne leerlingen, en tot den huidigen dag tijgen er menschen heen, om haar te ondervragen over het al of niet slagen van een plan.

Daartoe brandt men wierook en beproeft dan haar op te lichten, in het vaste geloof, dat, wanneer dat gelukt, elke wensch zal worden vervuld — en het plan, waarvan men zwanger gaat, gerustelijk kan worden ten uitvoer gebracht.

***

VIII.

Sélå-doekoen.

In ouden tijd leefden er een man en eene vrouw, van wie men nimmer naam en herkomst heeft kunnen te weten komen.

Ze hadden zich nedergezet aan den boschrand van de desa Banjoe-oerip en leefden er van de uitoefening der geneeskunst.

Dit werd spoedig bekend en lokte de menschen van heinde en verre en in grooten getale, om genezing te vragen voor hunne kwalen.

Doch op zekeren dag gebeurde het, dat er iemand opging naar de woning van Kjahi Doekoen, om hem te raadplegen.

En wat vond hij? — Noch Kjahi noch Njahi, maar twee in den grond gegraven kuilen en daarin vele beenderen van menschen.

De bezoeker dacht niets anders dan dat Kjahi en Njahi Doekoen overleden waren en maakte daarom met spoed in de omliggende desa's bekend, wat hij gevonden had.

IJlings togen de desa-luî er heen, om de graven te vullen, maar (o wonder!) de uitgegraven aarde, die men er natuurlijk verwacht had, werd niet aangetroffen.

En zoo werd een iegelijk, die daar voorbij ging, gepresт, om twee steenen te halen, als bijdrage voor de grafvulling.

Die steenen nu worden uit de verte naar de grafkuilen heengegooid, omdat men beducht was, door een onheil te worden bezocht.

Onmiddellijk werden die graven erkend als offerplaats; al wie genezing erlangde van een ziekte, gaf eene offermaaltijd bij die graven.

Wanneer iemand verwond was door een wapen, dan had hij eenvoudig een steentje te nemen van een der graven; dat in het water te dompelen; het aflekkende water te drinken — en de wond was om zoo te zeggen in een ommezien gesloten en genezen.

De steenen dier begraafplaats worden daarom allerwege genoemd *sélå doekoen*.

* * *

IX.

Selå kromong.

In de desa *Sĕring* bevindt zich een steen, waaraan de naam gegeven is van Selå kromong.

In vroegeren tijd werd daar, op *vrijdag-lĕgi*, een geluid vernomen als de klank van een *kromong* (*), maar zoodra de luî, die het vernamen, er over spraken, zweeg het eensklaps.

De overlevering verhaalt daarvan het volgende:

Ten tijde dat Praboe Bråwidjåjå nog heerschte over Mådjåpahit, zond hij zijn patih Gadjah-mådå er op uit, om een plek te zoeken, die geschikt was voor de stichting eener negari onder dien verstande, dat 't een plaats moest zijn,

(*) Een *bonang* met 10 ketels.

waar de zeden en gewoonten van de opgezetenen te eenenmale afweken van de gewone.

Mocht hij zoo 'n plek aantreffen, dan was hem opgedragen, al dadelijk eene regeling te treffen, die als de beste te beschouwen was.

Patih Gadjah-mådå toog op reis.

Zijn reis had een verdacht voorkomen, want hij reisde zonder gevolg.

Aldus bereikte hij ook de verblijfplaats van Kjahi Djoerang grawah, in de onderhoorigheid van de desa Grawan, waar het volgende gebruik bestond.

Wanneer vader of moeder reeds een hoogen leeftijd bereikt had, werd hij of zij geslacht en het vleesch op een bruiloftsfeest voorgezet, om gegeten te worden.

Patih Djågåmådå vroeg daarop, wie het hoofd van die desa was, waarop hem geantwoord werd, dat Kjahi Djoerang grawah het hoofd en ondergeschikt was aan den Dipati van Sĕring. Nadat de Patih zich had aangeboden en aangenomen was in dienst van den Dipati, werd hij verheven tot hoofd van de desa Mådå en belast met het onderhoud der olifanten.

Elken dag bracht hij ze naar het wed van de desa Mĕgoeloeng.

Dat is de oorzaak, dat daar ter plaatse nog eene offerplaats gevonden wordt, die *Goejangan-gadjah* genoemd wordt.

De Dipati van Sĕring had een mannetjes-buffel *met witte vacht en witte oogen* (*boelé*), die geweid werd op een zelfde weideplaats met een vrouwtjes-buffel van Kjahi Djoerang grawah.

Na verloop van eenigen tijd kreeg laatstgenoemde buffel een *kalf*, dat ook *boelé* was

Toen de Dipati van Sĕring dit hoorde, eischte hij het kalf op, omdat hij vermeende, dat het een jong was van zijn eigen boelé-stier, maar Kjahi Djoerang grawah gaf het niet af.

Hij ging daarop naar Gadjah-mådå en vroeg hem, wat in dit geval moest worden gedaan.

Gadjah-mådå gaf den kjahi den raad, om, wanneer Dipati Sĕring wêer zond om het boelé-kalf, aan hem te laten weten, dat het kalf reeds was opgegeten door Patih Gadjah-mådå. Eenige dagen later zond de Dipati werkelijk wêer iemand om het kalf op te eischen, doch de gezant werd afgewezen met het antwoord, dat door Gadjah-mådå was aangeraden.

De Dipati ontstak daarover in woede en begaf zich zelf naar de woning van den patih, waar hij Gadjah-mådå werkelijk aantrof . . . . . — in kleeding en voorkomen gelijk aan eene vrouw die in hoogst gezegenden staat verkeerde.

Toen de Dipati hem daar zoo zag, riep hij uit: Wat is dat? Gekleed als eene vrouw? Neen maar! dat is nu toch zoo vreemd als ik ooit iets te zien kreeg!

Patih Gadjah-mådå antwoordde: maar hoe kunt u zoo iets vreemd achten, terwijl dan toch uw stier een kalf kon ter waereld brengen?

De Dipati van Sĕring gevoelde dadelijk, dat de vermomming van Gadjah-mådå niets anders bedoelde, dan eene duidelijke zinspeling (pralambang).

Hij keerde daarom met een woedend gezicht naar huis terug, nadat hij Gadjah-mådå had uitgenoodigd, zich tot den krijg toe te rusten.

De Patih bouwde daarop een bèntèng ten Westen van de desa Grawan, om zich behoorlijk in tegenweer te kunnen stellen tegen de vijandelijkheden van Dipati Sĕring.

Maar aangezien de Patih maar over een klein aantal soldaten te beschikken had, liet hij onmiddellijk poppen maken van hout, stelde die in gelederen op en zond een brief af aan Dipati Sĕring, waarin hij kennis gaf, dat hij geen gevecht wenschte aan te gaan over dag en hem in overweging gaf, om oorlog te voeren bij nacht.

Zoo geschiedde.

De troepen van Gadjah-mådå werden beschoten, doch zonder nadeel voor den vijand, omdat de kogels voor het meerendeel neerkwamen op de soldaatjes van hout.

De Patih vroeg daarop een wapenstilstand en verkreeg dien.

Kort daarop hernam hij het gevecht en viel den vijand in den rug aan, terwijl de troepen van Dipati Sĕring zich reeds verbeeldden, dat ze overwinnaar waren en zich inmiddels aan dans en spel hadden overgegeven.

Zoo gebeurde het, dat Dipati Sĕring overwonnen werd, ijlings de vlucht nam en zijne troepen, te midden der feestelijkheden, werden overvallen en, voor zooverre ze niet werden afgemaakt, eveneens op de vlucht sloegen.

De gamelan bleef op de plaats achter, en deze is het, die, van gedaante verwisseld, nog heden wordt aangetroffen als sèlå-krômông, in het midden van het bosch van Sĕring.

Ook de kostbaarheden van Dipati Sĕring werden achtergelaten, doch neergelaten in een put en er werd een randoeboom bij geplant als plaats van aanwijzing (1).

* * *

X.

Waarom de berg Ngoengangan niet mag bestegen worden.

In ouden tijd leefde er een man, een half-wali met name *Soenan Langgar*, die samenwoonde met zijn broeder *Pangeran Alas.*

Telken jare werd hun padi-aanplant verwoest en opgevreten door wilde varkens en vogels.

De gemalin van Soenan Langgar was erg boos op Pangeran Alas, omdat hij geen einde wilde maken aan die plaag.

Daarop zond Pangeran Alas een gebed op tot Allah en toen geschiedde het, dat de padi weer even goed werd als vóór de verwoesting, — wat meer is, toen de padi door de gemalin van Soenan Langgar gesneden werd, kon de oogst niet worden voleindigd.

(1) Als zonderlinge woordafleiding wordt hier medegedeeld, dat de Rembangsche desa *Malat*, volgens de Javanen aldaar, dien naam ontving, omdat, toen Dipati Sĕring door Gadjah-mådå werd op de vlucht geslagen, het paard van den Dipati ter plaatse, waar eerst later die desa ontstond, zijn *tong uitstak (mèlèt)*.

Want wat gesneden was, ontkiemde op nieuw en werd dadelijk wéer padi als vóór den snit.

Toen vroeg de gemalin van Soenan Langgar aan Pangeran Alas, hoe het toch kwam, dat die padi niet kon worden afgeoogst.

Daarop klom Pangeran Alas in de *goeboek*, (1) maakte er een windmolentje van bamboe aan vast en — eensklaps, was de padi, die nog op het veld stond verdwenen.

De padi, die reeds in de *loemboeng* was opgeschuurd, werd gebruikt — doch hoeveel men er ook van afnam, de hoeveelheid verminderde niet.

Toen vroeg weer de gemalin van Soenan Langgar aan Pangeran Alas, hoe dat toch kwam.

De Pangeran antwoordde: als ge de padi wenscht op te maken, moet ge er de korrels doen uittreden (2) en die gebruiken als bibit voor een gadoe-aanplant. (3)

Niet zoodra was de padi uitgetrapt, of de heele boel verdween.

Daarna verschool Pangeran Alas zich in het bosch van Singåtåkå, tot groote agitatie van Soenan Langgar, die hem her- en derwaarts ging opsporen.

Zoo kwam hij dan ook op het gebergte Ngoengangan, van waar hij Pangeran Alas te zien kreeg, diep in het woud en juist verdiept in het gebed — maar niet zoodra kwam de Soenan nader, of Pangeran Alas werd eensklaps onzichtbaar.

Toen liet de Soenan die plaats omspannen met een net, maar men kon Pangeran Alas niet te pakken krijgen, wat men ook deed.

Zoo vaak men op een afstand, van den berg Ngoengangan

---

(1) Wachthuisje in de sawah.

(2) Mijn ms. heeft hiervoor *angik*, dat ik niet in het Wdb. aantrof. *Angik* (zoo luidt de opmerking van Mas Santaprawira) wordt gebezigd voor *padi*, zooals *ngilès* (dat in het Wdb. ook voor padi genoteerd wordt) gebezigd wordt voor *koffie*, *kĕdĕlé* en *katjang*.

(3) Een aanplant in den drogen moesson.

uit, naar hem uitzag was hij zichtbaar, maar geen samenkomstwerd gedoogd.

Daarom ging er een uitdrukkelijk verbod uit van Soenan Langgar om op te gaan tot Ngoengangan — en tot den huidigen dag is men huiverig om het gebergte te betreden: men is bang, om door den vloek van Pangeran Alas en het daaruit voortvloeiend onheil te worden getroffen.

* * *

DESA PAMALANG
1894.

VERBETERING.

In het stuk van den Heer A. H. J. G. Walbeehm over het Bandjaran'sch-Javaansch, deel XXXVIII, bl. 316 en volgg., zijn verschillende drukfouten ingeslopen, die hieronder verbeterd worden.

Bladz. 317	reg. 21:	[illegible]	lees:	[illegible]
„ 321	„ 7 v. o.:	[illegible]	„	[illegible]
„ 325	„ 5 v. o.:	[illegible]	„	[illegible]
„ 327	„ 6 v. o.:	[illegible]	„	[illegible] (in de overdrukken staat het goed.)
Bladz. 329	reg. 6:	[illegible]	lees:	[illegible]
„ 329	„ 16:	[illegible]	„	[illegible]
„ 329	„ 19:	[illegible]	„	[illegible]
„ 330	„ 2:	[illegible]	„	[illegible]
„ 332	„ 21:	[illegible]	„	[illegible]
„ 332	„ 1 v. o.:	[illegible]	„	[illegible]
„ 334	„ 7:	[illegible]	„	[illegible]
„ 334	„ 9:	[illegible]	„	[illegible]
„ 336	„ 1:	[illegible]	„	[illegible]
„ 337	„ 9:	[illegible]	„	[illegible]
„ 337	„ 12:	[illegible]	„	[illegible]
„ 342	„ 14:	[illegible]	„	[illegible]
„ 350	„ 5 v. o.:	[illegible]	„	[illegible]
„ 355	„ 14:	[illegible]	„	[illegible]
„ 356	„ 6 v. o.:	[illegible]	„	[illegible]
„ 359	„ 7:	[illegible]	„	[illegible]
„ 359	„ 21:	[illegible]	„	[illegible]
„ 361	„ 19:	[illegible]	„	[illegible]
„ 363	„ 16:	[illegible]	„	[illegible]
„ 364	„ 19:	[illegible]	„	[illegible]
„ 368	„ 21:	[illegible]	„	[illegible]
„ 369	„ 1 v. o.:	[illegible]	„	[illegible]
„ 375	„ 23:	[illegible]	„	[illegible]

In de overdrukken komen bovendien nog enkele drukfouten voor, die men in het tijdschrift zelf niet aantreft. Zoo staat op:

bladz. 8 reg. 1 [illegible] lees: [illegible]
51 „ 15 [illegible] „ [illegible]

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN,

ONDER REDACTIE

VAN

P. J. F. LOUW,

EN

B. HOETINK.

DEEL XXXVIII.

AFLEVERING 6.

BATAVIA.
ALBRECHT & RUSCHE

's HAGE
M. NIJHOFF.

1895.

BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN BORNEO'S WESTER-AFDEELING

DOOR

J. W. YOUNG,

tolk voor de Chineesche taal te Semarang.

In eene reeks hoogst belangrijke bijdragen is door den Heer E. B. Kielstra, oud-Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in het Tijdschrift de „Indische Gids" behandeld de staatkundige geschiedenis der Wester-Afdeeling van Borneo sedert 1850, zooals hij die heeft kunnen putten uit de officieele bescheiden, bij het Ministerie van Koloniën aanwezig.

In de afleveringen van vorengenoemd tijdschrift van Maart — Augustus 1889 vangt de Heer Kielstra zijne geschiedenis aan met de onderhandelingen, welke gevolgd zijn óp de verwikkelingen met de Chineezen, uitvoerig besproken zijn in het Tijdschrift voor N. I. van 1853, II, blz. 273, en verder zijn geschetst door den Heer W. A. van Rees in zijn werk: „Wachia, Taijkong en Amir".

Achtereenvolgend ontwikkelt hij het verloop dier onderhandelingen met de drie vijandige kongsi's Thaij-Kwong, Sjip Ung-foen en Lim Tian en geeft aan hoe de toenmalige resident, de Heer F. J. Willer, het zoover gebracht had, dat men overeengekomen was het kongsi-bestuur te doen vervangen door een regentschap onder ons gezag. Hoe door wisselingen in politieke inzichten echter de inwerkingtre-

ding dezer regeling vertraagd werd, waardoor de Chineezen tot verademing konden komen en zich langzamerhand afkeerig gingen betoonen om zich neder te leggen bij de, onder den druk van het oorlogsgeweld verleende, loslating van het kongsi-bestuur. Hoe het mitsdien noodzakelijk werd om met aandrang de opheffing te bewerken van de kongsi Thaij-Kwong te Montrado, welke de supprématie voerde; hetgeen naar het inzicht van den resident alleen kon geschieden door haar van naam te doen veranderen en aan haren stempel het symbool van het gezag te ontnemen.

Voorts beschrijft de Heer Kielstra hoe tengevolge van verschil in opvatting en mededeelingen van den resident Willer en den toenmaligen militairen commandant der Wester-Afdeeling van Borneo, den Majoor Andresen, bij de Regeering de meening ontstond, dat de verwikkelingen zoo hoog geklommen waren, dat het uitzenden van een Gouvernements-Commissaris dringend gevorderd en de Heer Mr. A. Prins, destijds Algemeene-Secretaris, bij besluit van 19 Januari 1853, La. E., hiervoor aangewezen werd.

Hij deelt verder mede hoe intusschen de resident de onderhandelingen ter zake van de opheffing der kongsi Thaij-Kwong had voortgezet, maar verklaart op blz. 178 van zijn werk:

„Omtrent hetgeen vóór de aankomst van den Heer Prins „op de Westkust van Borneo voorviel, hebben wij geene „verslagen van den resident gevonden. Maar uit eenen „brief, door Majoor Andresen, na zijn terugkeer, den 2en „Maart 1853, No. 25, aan den commandant van het Indische „leger geschreven, blijkt dat inderdaad, althans schijnbaar, „door de Kongsi Thai Kwong aan s' residents eischen was „gevolg gegeven; reeds den 10en Februari had men kun„nen berichten dat (den 14en Januari) de stempel dier „Kongsi verbrand, de oude naam afgelegd, een nieuwe „aangenomen als die van een handelslichaam, en de „naleving van het reglement van Februari 1852 „„voor „zooveel thans mogelijk" " plechtig bezworen was. „„De

„onderwerping der opstandelingen aan s' Gouvernements „wil was derhalve volkomen"" en zoowel de afgevaardigden „der Kongsi, die gemachtigd waren om den stempel van „Thai Kwong ter verbranding over te leveren, als de in „naam van het Gouvernement benoemde ambtenaren waren „daarop naar Montrado teruggekeerd; alleen de regent „Tjang-Pin, was te Sambas achtergebleven omdat hij te „Montrado zijn leven niet zeker was".

En verder op blz. 179:

„Hoe de resident er na verschillende conferentiën, in „geslaagd was den regent en de afgevaardigden van Mon- „trado over te halen aan de gestelde eischen te voldoen, „blijkt niet volledig; enz."

Het is mij hoogst aangenaam dit gedeelte van den arbeid van den Heer Kielstra te kunnen aanvullen en mede te deelen hoe de resident Willer, middels met tact geleide conferentiën, er in geslaagd is de Chineezen van Montrado er toe over te halen den stempel van Thaij-Kwong over te dragen en met godsdienstige rites te doen vernietigen.

Gedurende mijn diensttijd te Pontianak (1887 — 1889) kreeg ik door de belangstellende medewerking van den toenmaligen resident, den Heer A. H. Gijsberts, inzage van een bundel stukken, waarin de vorenbedoelde confe- rentiën beschreven stonden en waarin volledig melding werd gemaakt van de formaliteiten, welke doorloopen waren bij de vernietiging van den stempel der kongsi Thaij-Kwong.

Terwijl ik voortging naar verdere bizonderheden omtrent die kongsi te zoeken, werd ik verplicht wegens ziekte naar Europa te vertrekken, zoodat de zaak bleef rusten.

Intusschen was het werk van den Heer Kielstra verschenen en bemerkte ik, dat hetgeen deze omtrent de feitelijke opheffing der kongsi in de hem ter inzage gegeven stukken niet aangetroffen had, juist besloten was in den in het archief te Pontianak bewaarden bundel.

Door bemiddeling van den Heer W. P. Groeneveldt, Lid

in den Raad v. N. I. en de welwillende hulp van den tegenwoordigen resident van West-Borneo, den Heer S. E. Tromp, is het mij mogen gelukken den bundel weder in onderzoek te bekomen en zie ik mij tot mijn groote voldoening in staat gesteld om, met toestemming der Regeering, het volgende mede te deelen omtrent de opheffing der kongsi Thaij-Kwong te Montrado.

Ten einde de beschrijving geregeld te kunnen doen plaats hebben, moeten wij terug gaan naar blz. 175 van het werk van den Heer Kielstra. Daar beschrijft deze hoe van 8 tot 14 December 1852 te Montrado door de Chineezen beraadslaagd werd omtrent het al of niet overdragen van den gevraagden stempel; hoe Tjang Pin, ten einde raad, deze vergadering voor oogen hield dat hare besluiteloosheid zou kunnen leiden tot hervatting der vijandelijkheden, en hoe eindelijk de meerderheid onder zekere voorwaarden toegaf, zoodat Tjang Pin den 31en December d. a. v. met groot gevolg te Pontianak kon komen, den stempel medebrengende.

Door deze voorstelling der zaken blijkt het gebeurde eenigszins ingekort te zijn. Uit den bundel conferentiën toch is op te merken, dat reeds op 22 December van dat jaar de stempel te Pontianak aanwezig was. Op dien dag werd door den resident Willer een vergadering (de 1e conferentie) gehouden, waarin mede aanwezig waren de assistent-resident van Sambas, de secretaris van het gewest, de kapiteins-Chinees van Sambas en Pontianak, de regent Tjang Pin, zijn plaatsvervanger en nog negen leden van het regentschaps-bestuur, met nog tien ambtelooze Chineezen, uitmakende de afgevaardigden van de vijf onderdeelen der kongsi Thaij-Kwong: Siong-woek (het etablissement aan den bovenkant), Ha-woek (het etablissement aan den benedenkant), Lara, Loemar en de handelstand te Montrado; terwijl de vertegenwoordiger van het hof van Sambas zich had geëxcuseerd.

Nadat de resident ten aanzien van de samenstelling van

de vertegenwoordiging van Thaij-Kwong eenige opmerkingen had gemaakt, waarop hij zich voorbehield later terug te komen, werd door hem de bijeenkomst geopend met de vraag aan de afgevaardigden van Siong-Woek en Ha-woek of zij ten blijke hunner qualificatie den stempel van Thaij-Kwong hadden medegebracht. Op deze vraag volgde een bevestigend antwoord. De stempel werd geverifieerd en op een afzonderlijk tafeltje gelegd, onder het bereik der overbrengers. Daarop begonnen de afgevaardigden, geheel naar chineesche manier, allen tegelijk te redeneeren over de *voorwaarden*, waarop hun de stempel was toevertrouwd. De resident herstelde de orde en deelde mede, dat de voorwaarden voor de overlevering van den stempel nog niet in discussie waren en dat vooraf over andere aangelegenheden gesproken moest worden. Hij vroeg daarop den regent Tjang Pin of zijne brieven van 15 November, 22 November en 1 December 1852 ontvangen en behoorlijk gepubliceerd waren, waarop hij, toen een bevestigend antwoord bekomen was, te kennen gaf, dat hij andermaal den stand van zaken wenschte te preciseeren en dat hij te dien einde moest opklimmen tot het begin der onlusten. Hij schetste de verhouding, waarin het Kongsi-gezag in 1849 stond tot de nederlandsche autoriteit, niet rechtens, maar daadwerkelijk; het gebeurde met de opium-prauw te Sedow in Februari 1850; de opeisching in Juni en het geweld, waarmede zij van de zijde der Chineezen werd beantwoord; den oorlog daaruit voortgevloeid; den benarden toestand der opstandelingen in het laatst van 1850; hunne bede om te mogen onderhandelen; den loop der onderhandelingen; de openlijke onderwerping der kongsi in Januari 1851 door afgevaardigden die van haren stempel waren voorzien; den hieropgevolgden wapenstilstand en de reis naar Batavia; de voorwaardelijke vergiffenis van den Gouverneur-Generaal; de opheffing der blokkade in Mei 1851; [1] de aanstelling van een regentschaps-bestuur in

(1) Zie Kielstra, 1e ged: blz. 2—4.

Juni d. a. v. (1); de openlijke acte van boetedoening des geheelen volks te Sambas door de aanbieding der bedongen 160 thails goud in Juli (2); de onderhandelingen aldaar in Juli en Augustus en het dringend verzoek om Sepang te bezetten met nederlandsch garnizoen; de reis naar Batavia om dat verzoek te bepleiten; de inwilliging van hun wensch door den Gouverneur-Generaal; het provisioneel Reglt. van bestuur, door de Regeering vastgesteld op grondslagen, door de Chineezen zelf aangegeven; den loop der onderhandelingen te Sambas in Mei, Juni en Juli 1852 en voornamelijk de wuftheid van de Chineezen, die nu weder verzochten Sepang niet te bezetten; de moeielijke verwikkelingen met Sam-Thiao-Keeuw tengevolge van den onverzoenlijken haat tusschen die kongsi en Thaij-Kwong en meer nog door de vestiging van het hoofdbestuur van Sam-Thiao-Keeuw te Serawak; *de onmogelijkheid om aan die verwikkelingen een eind te maken* zonder afschaffing der benaming en der stempels van beide kongsi's.

Verder werd door den resident gewezen op de inbreuken, welke de kongsi Thaij-Kwong gemaakt had op de voorwaarden, waarop aan het volk vergiffenis was geschonken, n. l. dat de toestand nagenoeg gebleven was, zooals die vroeger geweest was, dewijl men zich had aangematigd de districts-hoofden, die in Juli 1851 door hem, resident, waren aangesteld, te vervangen, zoo dikwijls daartoe tengevolge der periodieke aftredingen, tijdens het kongsi-bestuur gebruikelijk, aanleiding bestond. In verband hiermede toonde de resident aan, dat het provisioneel Reglt. na rijp beraad door den Gouverneur-Generaal vastgesteld, verkracht was, en hij geen rust of orde verwachtte zoolang dat Reglt. niet met oprechtheid werd nageleefd, hetgeen niet mogelijk geacht moest worden zoolang de kongsi zich rechten bleef aanmatigen, welke alleen den Souverein toekomen. Verder deelde hij mede, dat hij rust noch

(1) Zie Kielstra, 1e ged: blz. 14 — 26.
(2) Zie Kielstra, 1e ged: blz. 41 — 55.

vrede voorzag zoolang de moeielijkkeden met Sam-Thiao-Keeuw en ten aanzien van het bezit van Sepang niet waren opgeheven. Hij zeide dat het om al die redenen noodzakelijk was, dat de kongsi te Montrado veranderde van naam en stempel om daarmede aan te toonen, dat haar bestaan van aard was veranderd, dat zij afstand had gedaan van alle politiek- en rechterlijk gezag, hetwelk zij overliet aan het regentschapsbestuur, dat door hem, resident, op voordracht des volks werd aangesteld en dat de nieuwe kongsi zich zou bepalen tot het financieel en materieel beheer van haar goud-exploitatie.

Daarentegen, zoo ging de Heer Willer voort, sprak het van zelf dat het nieuwe lichaam moest worden ontheven van de bezoldiging der overheidspersonen. Die bezoldiging, zoo mede de jaarlijksche schatting aan het Gouvernement, de opium-pacht en zelfs ten deele de achterstallige oorlogsschulden der oude kongsi zouden, zoo zeide hij, moeten worden gevonden uit een ontworpene schikking betrekkelijk de opium-pacht over 1853 en 1854, waarin het Gouvernement had bewilligd.

Het vorengestelde was stuksgewijze vertolkt en nadat door navraag gebleken was, dat het verstaan en begrepen was, gaf de resident te kennen dat de vergaderden hier geroepen waren om namens de kongsi en het geheele volk van Montrado te verklaren of zij bereid waren den naam en stempel van de kongsi Thaij-Kwong ten offer te brengen, in welk geval hij den nieuwen naam en stempel, welke de kongsi als handelslichaam zou willen aannemen, openlijk erkennen en aan de beambten van het regentschapsbestuur de van Gouvernementswege te verstrekken vlaggen en stempels uitreiken zou. Hij voegde er evenwel bij, dat de vraag te gewichtig was om er dadelijk antwoord op te verwachten en sloot de vergadering met de mededeeling, dat hij voor den volgenden morgen de afgevaardigden op nieuw tot eene bijeenkomst uitnoodigde.

2e CONFERENTIE.

Op den 23en December 1852 werd de voren aangeduide vergadering door den resident belegd. Hoewel tegen 8 uur opgeroepen, waren de Chineezen ten 9 ure nog niet aanwezig. De resident zond daarop iemand om hen te roepen, doch deze zendeling kwam terug met de boodschap, dat de afgevaardigden van Thaij-Kwong niet ter vergadering durfden verschijnen, indien het de bedoeling van het bestuur was op dien dag den hun toevertrouwden stempel op te eischen en er over te beschikken. De resident liet hun daarop weten, dat zij den stempel t'huis konden laten en dat het onverstandig van hen was te denken, dat het hem, resident, alleen te doen was om het bezit van den stempel, een blokje hout, dat met de vier daarin uitgesnedene karakters: Thaij-Kwong-Kwong-Se door iedereen na te maken was. Neen! alleen de openbare verbranding op een altaar en met de vereischte ceremoniën, zou hem kunnen bevredigen, en, daar zij voor de geldigheid der godsdienstige rites daartoe met geen geweld zouden kunnen worden gedwongen, hing het geheel van hen zelf af of zij al of niet den stempel weder naar Montrado zouden medenemen.

Hierop verschenen tegen half tien ure de ambtelooze afgevaardigden, tien in getal. De regent en de leden van het regentschapsbestuur waren niet geconvoceerd. De stempel werd evenwel *niet* medegebracht. De resident opende nu de vergadering met de vraag: „Wie uwer is de afgevaardigde van de Siong-Woek en wie van de Ha-Woek; [1]) Nadat de afgevaardigden zich bekend gemaakt hadden,

(1) Omtrent Siong-Woek en Ha-Woek vind ik de volgende toelichting van den resident. „De directie der Thaij-Kwongsche Vennootschap is verdeeld in twee kamers. De eerste houdt zitting in een gebouw bovenwaarts gelegen en heet daarom Siong-Woek [bovenwaarts-huis]; de tweede houdt zitting in een gebouw benedenwaarts en heet daarom Ha-Woek [benedenwaarts-huis]. Elke beslissing moet door beide kamers bekrachtigd worden.

gaf de resident het woord aan dien van de Siong-Woek, die het volgende zeide:

„De rede (van gisteren) heeft ons bevreemd. Het was „alsof er nog oorzaken van verwijdering tuschen U en ons „bestonden. Intusschen is de kongsi U in alles onderdanig. „Voormaals was zij Wong (souverein); thans is zij dat niet. „Gij hebt een regent en andere beambten aangesteld; deze „besturen ons en worden geëerbiedigd. Uwe opium-pacht „hebben wij trouw betaald. Nu eischt gij onzen stempel; „wij brengen dien mede ten teeken onzer onderwerping. „Wij weten waarlijk niet wat gij meer verlangt?"

De resident antwoordde hierop, dat hij niet kon aannemen dat het gesprokene oprechte taal was en maande den spreker aan zich uit te laten zooäls de Siong-Woek dit wenschte. Daarop nam de afgevaardigde weder het woord en zeide:

„Mij is opgedragen U te zeggen dat de kongsi U op „nieuw hare gehechtheid en onderwerping betuigt; dat zij „belooft den regent en zijn raad van zevenen het politiek „gezag over te laten, en dat zij ten teeken daarvan ons „haren stempel heeft toebetrouwd."

De resident merkte op dat hij er aan twijfelde of dit wel een opdracht kon zijn van de Parit-chiongs (mijnhoofden), die kort geleden ten getale van ongeveer duizend te Montrado vergaderd waren, waarop de afgevaardigde het volgende zeide:

„Stoor U niet aan de Parit-chiongs! Heden willen zij dit, „morgen dat; bovendien, zij zijn het onderling niet eens: „het zijn dus de Siong-Woek en de Ha-Woek, wier antwoord voor allen moet gelden."

Nu gaf de resident het woord aan den afgevaardigde van Ha-Woek, die in denzelfden zin als zijn collega van Siong-Woek het woord voerde.

Daarop zeide de resident, dat de vergadering geen kans had verder te komen, indien men zoo gesloten bleef. Hij hief de bijeenkomst voor een kwartier op om gelegenheid

te geven voor ruggespraak en liet middelerwijl verfrisschingen ronddienen.

Na ommekomst van het kwartier leidde de resident de vergadering in met de ietwat spotachtige vraag: „Zijn nu uwe tongen los?"

De rondgediende verfrisschingen schenen een gunstige uitwerking te hebben gehad, want nu kwam een der andere afgevaardigden met het volgende voor den dag:

„Wij betuigen U dat wij niet beter begeeren dan ons te „schikken naar Uwen wil en dat wij het reglement willen „volgen, want het is alsof een Chinees het gemaakt had „in China. Ook is de kongsi haar staatkundig gezag „moede en wil het voor immer afstaan aan den regent en „Uwe ambtenaren. Doch tegen één eisch hebben wij bezwaar: „dien omtrent den stempel. Hoe kan een kongsi bestaan „zonder stempel? Wie zou haar crediet geven? Hoe zou „zij hare zaken doen?"

De resident: „Wel, zonder stempel kan zij evenmin „hare zaken doen als ik dit land kan regeeren zonder de „uiterlijke teekenen, welke aantoonen dat ik het Gouver„nement vertegenwoordig!"

De afgevaardigde: „En toch eischt Gij dien stempel! „Wilt Gij dan de kongsi zelve doen ophouden te bestaan?"

De resident: „Gij weet het immers beter! „Gisteren zeidet gij mij dat mijn brief aan den regent van „den 13 en 22 November behoorlijk is gepubliceerd. Daarin „heb ik immers duidelijk verklaard, dat uwe groote mij„nen niet anders dan door een kongsi kunnen worden „geëxploiteerd en dat ik daarom de kongsi zou erkennen „en beschermen: mits dat zij van naam veranderde en haren „werkkring bepaalde tot de goudgraverij. Ik heb er immers „in gezegd, dat ik uwe begrippen zou eerbiedigen nopens „den Thaij-pak-Kwoeng (Schuts-engel), den foen-pak (geest), „welke uwe vennootschap beschermt; dat gijlieden zelf „dien geest volgens de rites van uw geloof ten Hemel „zoudt zenden en dan terugroepen om schuts-engel te

„worden van den nieuwen naam en stempel uwer vennoot-„schap! Hoe kunt ge mij dus vragen of ik uwe kongsi „wil doen ophouden te bestaan? Ware dat ons streven „geweest, dan zou u in Januari 1851 geen wapenstilstand „en in Maart geen vergiffenis geschonken zijn! Maar de „oorlog zou voortgezet zijn, en gij weet zeer goed, dat gij „dien niet kondt volhouden! Want al brengt gij ook eenige „duizenden strijders ter been, dan moeten deze eten, dob-„belen en opium schuiven op kosten van de weinigen uwer, „die iets hebben overgespaard; en intusschen staat uw „landbouw en handel stil en is er geen enkel man meer „in de goudmijnen, die uw voornaamste middel van bestaan „uitmaken.

„Omdat nu mijn Gouvernement den ondergang van uw „land niet beoogde, daarom is, nog vóór dat uw nieuw „maatschappelijk bestaan volledig was geregeld, u den „vrede geschonken en vertrouwd op de oprechtheid uwer „onderwerping."

De afgevaardigde wees nu op de goede gezindheid van de verstandigen, maar tevens op dezer onmacht tegenover de kwaadgezinden, die er voortdurend op uit waren het spook: Sam-Thiao-Keeuw tusschen het Gouvernement en Thaij-Kwong te plaatsen.

Hierop antwoordde de resident, dat Sam-Thiao-Keeuw tijdens de onlusten aan de zijde van het Gouvernement gestaan had en mitsdien niet aan Thaij-Kwong kon worden opgeofferd, en, dat in dezen stand der zaken geen rust te verwachten was, indien de namen niet verdwenen en daarmede al de bloedige herinneringen, welke er sedert dertig jaar aan kleefden, niet werden weggewischt!

Nu zeide de afgevaardigde: „Wij die hier zitten, zijn dat „volkomen met U eens; doch wat vermogen wij tegen de „duizende mijnwerkers, die geen afstand willen doen van „hun *honderdjarigen* naam?"

Resident: Nu spreekt gij als een braaf man. Ga voort!"

De afgevaardigde verklaarde hierop, dat hij en zijne

mede-lasthebbers op den eisch van den resident bereid waren den stempel over te leveren, maar dat de mijnwerkers daarin niet zouden berusten.

Dit gaf den Heer Willer aanleiding met nadruk de vraag te stellen of de afgevaardigden al of niet *gemachtigd* waren den stempel zoodanig te *offeren*, dat hij werkelijk zijne kracht zoude verliezen? Hierop deelden de afgevaardigden mede, dat zij een zoodanige machtiging niet bezaten en dat zij, indien zij de offering onderstonden, bij hunne terugkomst te Montrado vermoord zouden worden. Nu viel de resident in:

„Dat zou oorlog zijn! Ik ben burgerlijk ambtenaar; „mijne taak is te waken voor den vrede en dat zal ik „doen zoolang ik kan. Ik zal nieuwe bevelen vragen aan „mijn Gouvernement. *Intusschen vervalt nu het ulieden „schriftelijk medegedeelde opium-plan. Ik zal de pacht morgen „in veiling brengen!*"

De afgevaardigde: „Waarom toch dat goede plan niet „uitgevoerd? Als Gij den regent en den districthoofden „heden de Koninklijke stempels en vlaggen uitreikt, dan „zetten zij dadelijk hunne gegalonneerde mutsen op, dat „zij tot dus ver nog niet durfden doen. Met die zichtbare „teekens van de macht, welke zij dragen namens Uw „Gouvernement, kunt gij zeker zijn, dat zij door iedereen „volkomen zullen worden gehoorzaamd; en wat deert het „U dan of de kongsi den naam van Thaij-Kwong of een „anderen voere?"

Deze klemmende taal werd door den resident beantwoord met de opmerking, dat, bleef Thaij-Kwong bestaan, Sam-Thiao-Keeuw — het eeuwige struikelblok — ook erkend moest blijven, en dat bovendien van een uitreiking van Koninklijke stempels geen sprake kon zijn zoolang de kongsi zich nog aanmatigde beambten af te zetten en aan te stellen, zooals kortelings gebeurd was.

Nu antwoordde de afgevaardigde: „Dat de door U verleden jaar aangestelde districtshoofden sedert zijn vervan-

„gen door de beambten der kongsi, was misschien, *omdat* „*de Uwen nog niet voorzien waren van de beloofde stempels* „*en vlaggen.* Toen gij onlangs het galon en eenige op„passerssabels voor uwe Chineesche beambten zondt, heeft „het geheele volk zich daarover verheugd. Ga dus zelf „na hoe het zich verheugen zal als de stempels en vlaggen „komen en als het opium-plan doorgaat?"

De gegrondheid van het verwijt door den Heer Kielstra op pag. 182 van zijn werk aan de toenmalige Regeering gedaan, dat zij de zegels en stempels te laat gezonden had, zoomede de juistheid van de daar tevens aangegeven meening van den resident, als zoude de vertraging een nadeeligen invloed hebben gehad op den regelmatigen gang van zaken, worden bevestigd door de woorden, door den afgevaardigde gesproken. De resident was echter niet bij machte de aangeduide fout te herstellen en verklaarde dat het opiumplan in geen geval kon doorgaan zoolang de lieden te Montrado geen afdoende machtiging verleend hadden ten aanzien van den stempel. Verder vroeg hij of de overige afgevaardigden o. a. die van Lara of Loemar niets mede te deelen hadden? Deze gaven te kennen, dat zij, daar hunne landstreken slechts onderdeelen vormden van Thaij-Kwong, medegingen met de afgevaardigden, die het woord hadden gevoerd. Thans wees de resident er op, dat de landbouwers niet vertegenwoordigd bleken, en nadat hem dit opgehelderd was door de mededeeling dat zij, de minderheid uitmakende, omtrent de belangen des lands niet werden gehoord, welke uitsluitend door de mijnwerkers werden behartigd, informeerde hij naar de zienswijze van den handel en bekwam de verzekering, dat alle handelaren op de goede bedoelingen van het bestuur vertrouwden maar dat, al dachten zij zoo, het hun niet vrij stond „altoos en overal er rond voor uit te komen."

Waarschijnlijk overtuigd niet verder te zullen komen en over den uitslag der debatten zeker niet weinig ont-

stemd, werd de vergadering thans door den Heer Willer gesloten.

In den namiddag echter bleek, dat het besprokene in den morgen nog een staartje bekomen had. In de chineesche wijk had het besluit dat de opium-pacht opgeveild zou worden, eenige beweging veroorzaakt en was men doende geraakt om combinatie's van kapitaal te vormen. Doch er was tevens uitgestrooid, dat aangezien de stempel van Thaij-Kwong opgeeischt, maar niet uitgeleverd was, de chineesche havens zeker zouden worden ingesloten, weshalve de pacht van 1853 niet meer waard zou zijn, dan die van 1850 nl. circa *f* 50/m. Dit bracht den resident in de noodzakelijkheid de gewone gegadigden bijeen te roepen en mede te deelen, dat hij geen last gegeven had om de blokkade te hervatten en dat tot geruststelling van gegadigden door hem de verpachting zou worden gehouden met *opene havens*, terwijl, voor het geval er onverhoopt verwikkelingen met Montrado mochten onstaan, welke de sluiting der Chineesche havens noodig zouden maken, de pacht zou ophouden met den dag der sluiting, waarna een nieuwe verpachting zou worden gehouden.

Deze ophelderingen brachten de gemoederen tot rust en tevens de concurrenten, die de sluiting der havens hadden voorspeld, tot zwijgen.

De vorenstaande mededeelingen van den resident aangaande de veiling der opium-pacht schenen de lieden van Montrado tot nadenken te brengen, althans op den 24en December verzocht en verkreeg de regent Tjang Pin bij den Heer Willer gehoor en werd het volgende behandeld.

De regent gaf te kennen hoezeer de afgevaardigden, na van de veiling gehoord te hebben, berouw hadden gekregen over hunne houding op de laatste vergadering en hoe zij zoowel als hijzelf gevaar liepen zich het ongenoegen der bevolking op den hals te halen, indien haar de voordeelen

van het opium-plan eens mochten ontgaan. Hij verzekerde dat allen bereid waren den stempel van Thaij-Kwong niet alleen uit hunne handen te geven, maar zelfs plechtstatig te offeren en verzocht smeekend het opium-plan niet los te laten.

De Heer Willer gaf hierop te kennen, dat hij bij geen mogelijkheid gevolg kon geven aan de wenschen der afgevaardigden, daar hij door zijn mededeelingen van den vorigen middag gebonden was tegenover het Pontianaksche handelspubliek. Voorts zeide hij op het aanbod omtrent den stempel niet te kunnen ingaan, vermits de afgevaardigden hadden betuigd, dat zij tot de nu voorgestelde handeling niet gemachtigd waren.

De afwijzende houding van den resident deed Tjang Pin met groote neerslachtigheid vertrekken.

Een half uur later echter verschenen de tien leden van het regentschaps-bestuur en wel voorzien van hunne mutsen met goud galon, waarschijnlijk hiermede hunne toetreding tot het Gouvernement te kennen wenschende te geven.

Dringend herhaalden zij het verzoek, door den regent gedaan, waarop de Heer Willer hetzelfde antwoord gaf.

Zij brachten in het midden, dat zij niet hadden voorzien dat de resident de woorden van de ambtelooze afgevaardigden van den vorigen dag zóó ernstig zoude opvatten. Chineezen waren niet gewoon gewichtige aangelegenheden bij ééne bespreking af te doen en zoo hadden de afgevaardigden ook niet anders gedacht of de zaak zou op nieuw ter sprake komen. Ook betuigde men zich er voor beducht, dat de gewone verpachting van het opium met zich zou brengen den sluikhandel, den tegengang daarvan middels oorlogsvaartuigen en dus weder . . . . . . oorlog.

De resident deelde nu mede, dat hij nóg een middel wist om het gevreesde te voorkomen, namelijk, dat het bestuur van Montrado de pacht zelve nam, waartegen eventueel geen bezwaar zou bestaan.

Hierop gaven de afgevaardigden te kennen, dat zij

onbedreven waren in openbare veilingen en geen tijd gehad hadden om een agent te zoeken, waarop de resident hun voorstelde hun een ambtenaar mede te geven, aan wien zij hun opdracht konden geven en tot wien hij, resident, geen woord hollandsch zou spreken tot hunne geruststelling.

Dit aanbod aangenomen zijnde, werd de toenmalige havenmeester Kater, de latere resident van West-Borneo ontboden en „hem in het maleisch gezegd wat van hem „verlangd werd en met de Chineezen naar hun logies „gezonden.''

Des middags werd de opium-pacht over 1853 opgeveild en gemijnd door een combinatie van personen, waarin Thaij-Kwong vertegenwoordigd was.

3e CONFERENTIE.

Hoewel hij nu het opium-plan had moeten loslaten, scheen de resident Willer zich ten opzichte van de overlevering van den stempel van Thaij-Kwong toch niet te willen schikken naar de wilsuitdrukking van de afgevaardigden uit Montrado en op den 29en December ontbood hij den regent Tjang Pin en zekeren Boen Po, welke laatste, zooals blijkt, bij de onderhandelingen een gewichtige rol gespeeld had.

Hij hield hun den inhoud voor van de brieven, welke hij aan Tjang Pin gezonden had ter zake van de bijeenroeping van een volksvergadering ter bespreking van het overdragen van den stempel en drukte zijne verwondering uit, dat, hoewel hij uitdrukkelijk aanbevolen had geen volksbijeenkomst te houden alvorens zeker te zijn van de gunstige gezindheid der bevolking, de vergadering toch plaats gevonden en tot een ongunstigen uitslag had geleid. Tjang Pin antwoordde hierop:

„Op den 8en December kwamen er op ongeveer 300 „man. Dien dag vond ik al tegenstand, zoo ook den

„9en December. Den 11en was het getal der vergaderden „aangegroeid tot 500, den 12en tot 700; de meerderheid „bleef steeds tegen mij. Den 13en hield men geen verga- „dering van het volk. Dien dag heb ik geheime vergadering „gehouden met de ambtenaren en met de directeuren der „kongsi en eenige oudsten en aanzienlijken. Toen hebben „wij begrepen, dat wij den stempel volstrekt moesten „hebben of dat wij anders gevaar liepen van blokkade. „Dat heeft de resident ons wel niet te kennen gegeven, doch „wij vermeenden dat dit onvermijdelijk zou zijn. Dewijl wij „nu volstrekt begeerden met het Gouvernement in vrede te „blijven, besloten wij dat drie mannen namens den Siong- „Woek-raad en drie mannen namens den Ha-Woek-raad met „ons naar Pontianak zouden gaan om den stempel te brengen. „Wanneer wij dan te Montrado terugkeerende *zonder den* „*stempel*, onze tegenpartij niet konden overhalen of bevre- „dingen, — dan was er zeker wel eene geweldige worsteling „te voorzien; doch liever stelden wij ons bloot aan oorlog „onder ons zelven dan aan oorlog met het Gouver- „nement."

„Den 14en overlegden wij dat het wegvoeren van den „stempel geheim zou worden gehouden voor de menigte „der actionarissen; doch dat wij opening van zaken zouden „geven aan een honderdtal van de oudsten en aanzienlijk- „sten. Dat deden wij dadelijk."

„Intusschen was het volk den 13en weder voor het „grootste gedeelte naar huis terug gekeerd."

„Wijders zijn in die groote volksvergadering ook geuit „de wenschen van een gedeelte onzer tegenpartij, dat, „ingeval de stempel moest worden opgeofferd, dan ten „minste zou worden bedongen, dat het gezag der kongsi „zou blijven bestaan en dat de districtshoofden zouden „worden aangesteld en afgezet zoo dikwijls als de direc- „teuren der kongsi dit goedvonden. De overgroote „meerderheid, misschien 4 à 500, gaven luid te kennen, „*dat zij ook van die schikking niets wilden weten en dat*

„*zij liever sterven wilden dan hun naam en den stempel van „Thaij-Kwong te verloochenen.*"

Hierop gaf de resident te kennen, dat hij van de geopenbaarde gezindheid des volks kennis zou geven aan het Gouvernement; dat hij niet verwachtte dat dadelijk tot den oorlog of eene blokkade zou worden overgegaan, maar dat de Regeering zou voortgaan met te trachten door zachte middelen tot een toestand van rust en orde te geraken; en dat hij verder met het oog daarop Tjang Pin moest aanbevelen zich met zijne mede-beambten ernstig te beraden omtrent hetgeen intusschen kon worden gedaan om het land provisioneel in rust te houden en de eventueele intentiën der Regeering te bevorderen.

Tjang Pin verzocht nu den resident, alvorens van hem en zijne mede-beambten de beantwoording van die gewichtige vragen te verwachten, de overige afgevaardigden uit Montrado te ontbieden en hun niet alleen het wispelturige en trouwelooze van het gedrag des volks onder het oog te brengen maar ook de eindelooze verwarring en ongelukken, welke daaruit wellicht zouden kunnen ontstaan.

Of de Heer Willer aan dit verzoek gehoor gaf, zal uit de notulen der volgende conferentiën blijken.

4e CONFERENTIE.

Op den 30en December 1852 verzochten en verkregen Tjang Pin, de regent, en zijn plaatsvervanger gehoor bij den resident. Zij kwamen hem mededeelen, dat zij weder gewichtige besprekingen met hunne mede-afgevaardigden hadden gehad, in verband waarmede zij kwamen verzoeken het op de laatste conferentie behandelde nog niet aan het Gouvernement te rapporteeren, maar hun te vergunnen vooraf nog eenigen hunner naar Montrado te zenden ten einde aan de tegenpartij duidelijk voor te houden, dat het Gouvernement in zijn wil onverzettelijk was, en de gevolgen van hun tegenkanting onvermijdelijk ongunstig zouden zijn.

De resident gaf hierop te kennen, dat hij geen hoop koesterde, dat nieuwe beraadslagingen goed gevolg zouden hebben, waarop Tjang Pin het volgende antwoordde:

„Zoodra wij, beambten, te Montrado zijn is er een punt, „waartegen de partij der onafhankelijkheid hare uitvallen „kan richten om de zaak slepende te houden. Zijn wij „hier, dan vervalt dat punt en is onze tegenpartij aan zich „zelve overgelaten. Dan is zij verplicht tot inkeer te ko„men, omdat zij ziet, dat zij zelve onbekwaam is tegenstand „te bieden en dat zij in zichzelve geen stof bezit, waaruit „volkshoofden kunnen worden gekozen om het land in „moeielijke dagen te besturen. Wijders, zoo lang wij hier „zijn, zit onze tegenpartij in angst: want zij weet niet „wat wij hier met het Gouvernement overleggen en op „touw zetten."

De resident voerde hiertegen aan dat hij niets positiefs zag, waaruit een totale ommekeer van zaken te wachten was, waarop Tjang Pin wederom zeide:

„Wij zijn Chineezen en werken als Chineezen. Wij heb„ben honderd middelen, die wij zoo niet kunnen blootleggen „voor Europeanen. Wees er gerust op dat de maatregel „goed zal werken, hetzij aan dezen, hetzij aan genen kant."

De resident vroeg nu wat Tjang Pin dan wel dacht te doen ingeval zijne poging eens mocht falen en hoe hij dan dacht de opium-pacht welke hij aanvaard had, te exploiteeren?

Tjang Pin aantwoordde daarop: „Juist omdat wij nu „pachters zijn, hebben wij de gelegenheid den prijs van het „opium te doen rijzen of dalen en daarmede hebben wij „een krachtig middel om de kwaadwilligen in toom te „houden. Overigens hebben wij allen de Gouvernements„stempels en vlaggen nu eindelijk 1) te zien gekregen, en „ofschoon wij ze nog niet in handen hebben, is het nu „voor ieder duidelijk, dat het Gouvernement bepaaldelijk „een regentschaps-bestuur verlangt, en dat het vroeg of

1) Dit *„eindelijk"* van den Chinees is teekenend.

„laat tot stand zal komen, weshalve het beter is dat goed-„schiks aan te nemen, dan er tegen te worstelen.

Op de hierop volgende vraag van den resident, wat dan inzonderheid het doel van de reis zou zijn, zeide Tjang Pin:

„Zult gij tevreden zijn wanneer onze zendelingen terug „komen met de duidelijke toestemming van de mijnwerkers „en het volk om naam en stempel van Thaij-Kwong op te „offeren, om een nieuwen naam voor de Montrado'sche „kongsi aan te nemen, om uw stempel en vlaggen dadelijk „te gebruiken als zichtbaar teeken van uw gezag en de „belofte tevens dat de districtshoofden zullen worden aange-„steld niet door de kongsi, maar door U volgens het „reglement?

De Heer Willer gaf hierop een toestemmend antwoord en na nog eenige bespreking omtrent de gevolgen, welke de voorgenomen zending voor Tjang Pin en zijne mede-afgevaardigden zou kunnen hebben, en na verder naar hun verblijf gedurende de werkzaamheid der naar Montrado te committeeren personen geinformeerd te hebben, sloot hij de vergadering met de woorden: „dan blijft het er bij. „Gaat uw gang als Chineezen."

5e. CONFERENTIE.

Op den volgenden morgen (den 31en December 1852) werd de regent Tjang Pin weder door den resident Willer ontboden. In deze conferentie deed de resident navraag naar de zendelingen, de hun verstrekte opdracht, en de verwachting, welke daarvan te koesteren viel. Veel belangrijks werd er niet behandeld, alleen verdient de aandacht de mededeeling van Tjang Pin, dat, niettegenstaande de duidelijke uitleggingen „het domme en hartstochtelijke volk „beweerde dat de beambten de zaak plooiden naar hun „wil", doch dat, nu de afgevaardigden van Thaij-Kwong „het uit uw eigen mond hebben gehoord en nu zij *de Gou-„vernements stempels en vlaggen met eigene oogen hebben gezien*"

hun alles volkomen duidelijk is. Wie „zij" en „hun"? het volk of de beambten? Uit deze mededeeling mag wel worden afgeleid, dat, indien de symbolen van het gezag vroeger waren uitgedeeld, de zaken een anderen loop zouden hebben gehad. „Als Chineezen" vertrouwde het volk de beambten slechts ten halve en zou het voor de laatsten van groot nut geweest zijn, wanneer zij hun geloofwaardigheid hadden kunnen bewijzen.

Verder kan als belangwekkend uit de notulen dezer bijeenkomst worden opgeteekend, de meening van den Heer Willer, dat een „der groote oorzaken van tegenzin in de „nieuwe orde van zaken is: dat onder die gedurige afwis„seling van het kongsi-bestuur en van de districtshoofden „ieder eerzuchtige eens zijn beurt kreeg om op het kussen „te zitten en eenige maanden uit te rusten van zwaren han„denarbeid; terwijl met een vast regentschaps-bestuur die „afwisseling vervalt en de hoogere rangen der beambten „de eerzuchtigen in de oogen steken". De resident kan hierin wel juist gezien hebben en het ware wellicht raadzaam geweest — althans voor den eersten tijd — aan die opvatting van het volk tegemoet te komen door periodieke aftreding.

Op denzelfden dag werd door den Heer Willer nog eene conferentie (de 6e) gehouden met gevolmachtigden van de kongsi Sam-Thiao-Keeuw te Sambas. Wat daarin verhandeld werd, wordt onvermeld gelaten omdat het niet valt binnen het terrein van deze bijdragen.

Na de voren beschreven 5e conferentie schijnt een korte tijd van afwachten te zijn ingetreden, althans in den bundel stukken wordt gewag gemaakt van een conferentie, (de 7e) eerst op den 10en Januari 1853 gehouden. Daarin waren tegenwoordig een viertal der voornaamste afgevaardigden van Montrado. Deze deelden mede dat op den 5en Januari eene groote vergadering was gehouden van 150 à 200 man, waarop met nadruk den volke was bekend gemaakt, dat thans de stempels en vlaggen te Pontianak aanwezig waren en dat

het zich nu moest verklaren omtrent de opheffing van het kongsi-bestuur en de offering van den stempel van Thaij-Kwong.

Het volk zou daarop verklaard hebben genegen te zijn zich aan het provisioneel reglement te onderwerpen en gaarne te zien, dat de stempels en vlaggen door het regentschaps-bestuur in gebruik werden genomen; alleen verzocht het dat zou worden voorzien in de bezoldiging der beambten, terwijl omtrent de buitenwerkingstelling van den stempel van Thaij-Kwong nog geene meening zou zijn uitgesproken.

In verband met het laatste punt trad de resident nu in bespreking met de afgevaardigden en thans bleek, dat de eisch omtrent den stempel op tegenstand gestooten had, dewijl men meende dat de resident dien naar Batavia zou opzenden. „Daar werd verteld", zoo spraken de afgevaardigden, „dat, als Gij dien stempel eens beet hadt, Gij dien „in triomf zoudt laten ronddragen in het Chineesche kamp „alhier, te Mandor, Sambas en dan in het Chineesche kamp „te Batavia, en dat onze oude naam en schutsengel een „voorwerp van spot en hoon zou worden". Na zijne verontwaardiging te kennen te hebben gegeven omtrent een zoodanige opvatting, zeide de resident: „Ik wil van de „vernietiging van den stempel maken eene godsdienstige „en openbare plechtigheid, die ons beiden waarborgen voor „de toekomst geeft en die uwe geestelijke begrippen geen „geweld aandoet".

De afgevaardigden gaven hierop te kennen dat niet zij wantrouwen koesterden — gedurende de ruim twee jaren, welke de onderhandelingen geduurd hadden, hadden zij steeds de waarheidsliefde van den resident ondervonden — doch dat de tong van kwaadstokers niet te bedwingen en de volksmassa wuft en lichtgeloovig was. Thans konden zij echter verklaren, dat zij er op durfden rekenen geen démenti van het volk te zullen bekomen, wanneer zij er

in bewilligden dat, zooals de resident te kennen gaf, de stempel „plechtig geofferd" zou worden.

Daarop zeide de Heer Willer: „dan kan ik u voor het „oogenblik geluk wenschen met de goede wending, welke „de zaken nemen. Ik zal nu met de beambten in overleg „treden over de plechtigheden bij de offering, over de „bezoldiging en over andere zaken meer". Onder betuigingen van blijdschap en dankbaarheid werd nu de vergadering gesloten.

8e CONFERENTIE.

Den volgenden dag, den 11en Januari 1853, werd weder door den resident met Tjang Pin geconfereerd.

De Heer Willer deelde hem mede wat hij den vorigen dag met de afgevaardigden besproken had, maar voegde er bij dat hij er niet zeker van was, dat hunne woorden vèrbindende kracht hadden, waarop Tjang Pin hem verzekerde dat hij brieven uit Montrado ontvangen had, waaruit af te leiden viel dat de mededeelingen der afgevaardigden volkomen de vertolking vormden van de denkwijze van het volk en dat eene terugwijzing in welke richting dan ook niet te duchten was; alléén zeide hij: „de groote moeite „welke ik voorzie zit eigenlijk in het geld. De pacht is „nu enorm hoog. Onze schulden zijn aanzienlijk; behalve „nog die van de kongsi, welke wij over moeten nemen. „Het volk is uitgeput. Vanwaar zullen wij geld erlangen „om in de bezoldiging der ambtenaren en de dagelijksche „uitgaven te voorzien? Als U ons kon afstaan het verschil „tusschen den pachtschat van 1853 en 1852, dan zouden „wij ons kunnen redden, maar zonder die hulp ben ik „waarlijk bevreesd dat wij ons niet staande kunnen houden „en dat er over de financiën een oproer komt waarbij de „oude Thaij-Kwong vaan weêr wordt opgestoken".

Deze woorden wekten de verontwaardiging op van den resident en hij gaf Tjang Pin te kennen, dat onderhande-

lingen als de aangegevene onder Chineezen denkbaar waren, maar dat hij zich met „die kronkelpaden, dat dingen en wringen" niet kon ophouden. Hij wees er op hoe door den onwil van Thaij-Kwong het voordeelige opium-plan in duigen was gevallen en dat hij thans met zulk een regeling niet weder kon beginnen; dat hij verder, wanneer de zaken niet op orde kwamen, het regentschap-bestuur niet in functie kon doen treden en veel minder kon overgaan tot de uitreiking van vlaggen en stempels. Eerst wanneer men te Montrado kon instaan voor den goeden gang van zaken en de stempel van Thaij-Kwong buiten werking zou zijn gesteld, zou hij een tijdelijken maatregel aan den Gouverneur-Generaal willen en kunnen voorstellen om te voorzien in de behoeften der regentschap's-kas.

Tjang Pin gaf hierop te kennen dat hij meende te mogen rekenen op den steun van de hoofden te Montrado en dat hij het raadzaam achtte bij wijze van proef de vlaggen en stempels voor de districtshoofden uit te reiken, „want, zeide hij: — en nu komt een vermakelijke tegenstrijdigheid — eigen„lijk ben ik nog zeer ongerust. Blijf ik eenigen tijd weg, „dan is dit een dwangmiddel. Ga ik met uw vlag naar „Montrado en nemen zij dan toch niet aan al wat hier is „bepaald, dan sta ik met beschaamde kaken. Daarom wil „ik het eerst aanzien".

Hierop gaf de resident het terecht eenigszins bitse antwoord: „Gij moet begrijpen, dat ik onze vlag niet aan „eene proefneming waag. De vlaggen worden niet geschei„den. Als uwe vlag niet wordt geheschen te Montrado, „dan worden die in de districten ook niet geheschen." „Ik geef u die vlaggen en stempels niet mede voordat de „stempel van Thaij-Kwong is geofferd. Ik geef ze u ook „niet mede als gij u allen gezamenlijk niet sterk genoeg „verklaart om ze te verdedigen. Wat de geldzaak betreft „daaromtrent zal ik zoo ver gaan als ik maar eenigszins „kan verantwoorden. Ga u nu beraden met uw ambtge„nooten of gij't voor het behoud van de openbare rust al

„dan niet raadzaam acht den stempel van Thaij-Kwong te „offeren."

Nadat Tjang Pin vertrokken was, werd de bespreking door den resident voortgezet met den assistent-resident van Sambas, den Heer van Prehn, die de conferentie bijgewoond had. Er werd beraadslaagd over het zonderlinge gedrag van Tjang Pin en getracht te doorzien of er al dan geen reden bestond om aan de goede gezindheid te Montrado te twijfelen. De verklaringen en mededeelingen van de afgevaardigden, van welke de resident zeide, dat hij ze „als schrandere en energieke mannen had leeren kennen, „die het vertrouwen van hun volk genoten zoowel in den „oorlog tegen ons als in de onderhandelingen met ons; „mannen, die hun naam, hun leven en het lot van hun „land niet lichtvaardig op het spel zouden zetten en in „geen geval, na de verbranding van den stempel naar „Montrado zouden durven terugkeeren als zij geen soliede „volmacht hadden om te handelen zooals zij deden en als „zij op die volmacht niet volledig vertrouwden," die verklaringen, zeg ik, gaven den doorslag. Omtrent Tjang Pin teekent de resident aan dat hij, „hoewel geen dronkaard „(schuiver?) zijnde en matig schuivende, evenals als de „meeste fatsoenlijke Chineezen doen, toch geeuwerig en „onbekwaam voor inspanning van lichaam of geest wordt, „indien op het daarvoor bestemde uur het schuifje zich „laat wachten." En de assistent-resident van Prehn zeide dat hij meende opgemerkt te hebben, dat Tjang Pin niet normaal was, hetzij hij ziek was of wel verdrietig omdat de zaken niet naar zijn zin gingen. Een en ander deed de beide ambtenaren tot het besluit komen „dat er *zoo „mogelijk met* of anders *zonder* Tjang Pin gevolgd moest „worden de weg, die de omstandigheden denkelijk aan„wezen d. i. de verbranding van den stempel."

„Achter Tjang Pin, achter de beambten en afgevaardig„den," zoo overwogen zij „zit een geheel *volk*. Wij hebben „de middelen niet dat volk juister te beoordeelen dan

„volgens de mededeelingen van zijne afgevaardigden. Wij „zullen hun morgen de zaak voorleggen, zooals die thans „staat en zien of zij ons genoegzame waarborgen geven „voor den ernstigen stap, dien het algemeen belang voor„schrijft."

Hiermede werd de bijeenkomst gesloten.

9e CONFERENTIE.

Op den volgenden morgen (12 Januari 1853) werd door den resident Willer wederom eene conferentie gehouden.

Tjang Pin had doen weten dat hij berouw had over de bedenkingen ter vorige conferentie door hem gemaakt. Zij waren opgekomen, zeide hij, in een toestand van neerslachtigheid welke den kloekste kan drukken. Zijn mede-afgevaardigden, bekend geworden met zijn ontevreden houding, hadden hem allen daarvan een verwijt gemaakt en ten slotte zelfs op schrift gegeven, dat zij hem onvoorwaardelijk zouden steunen. Tjang Pin deelde nu mede dat zijn tegenstribbelen juist op dit schriftelijk bewijs berekend was: anders had hij het nimmer bekomen, zeide hij, en thans bestond ook bij hem niet de minste twijfel omtrent den goeden uitslag der te nemen maatregelen, alleen meende hij te moeten blijven aandringen op de geldelijke ondersteuning van het Gouvernement.

De overige afgevaardigden hierop ter vergadering toegelaten zijnde, stelde de resident hun met nadruk de vraag of zij meenden in staat te zullen zijn de vlag te beschermen tegen een gebeurlijke beroering. Indien zij hiertoe niet bij machte meenden te zijn, zou hij, resident, eenvoudig de optreding van het nieuwe kongsi-bestuur in Februari afwachten en hiervan de verklaring tegemoet zien, dat het namens de mijnwerkers en het volk sprekende, bereid was „den stempel op te offeren en het reglement aan te nemen".

Na de Chineezen gedurende een kwartier alleen gelaten

te hebben om ruggespraak te kunnen houden, werd de bespreking voortgezet en gaven de afgevaardigden te kennen zeer goed te beseffen, dat, wanneer de vlag te Montrado gehoond mocht worden niets anders voor de deur stond dan oorlog; dat zij echter sterk genoeg meenden te zijn om de zaak ten goede te leiden, waarom zij dan ook verzochten den stempel te offeren en hen met de vlaggen naar Montrado te laten gaan.

De resident betuigde hierop den afgevaardigden, dat zij zijn volle vertrouwen bezaten en dat dit wortelde in de aanhankelijkheid hun door het gansche volk van Montrado betoond, eerst gedurende den oorlog, waarin verscheidene der thans aanwezigen functiën hadden bekleed en later bij de onderhandelingen, welke wederom door hen waren gevoerd. „Daarom", zoo zeide de Heer Willer, neem ik uw voorstel „aan en besluit tot de dadelijke opoffering van den stem„pel van Thaij-Kwong, de uitreiking der Nederlandsche „stempels en vlaggen aan de beambten, die ons gezag gaan „uitoefenen en de uitreiking van een nieuwen stempel, „welke zal dienen tot handelsfirma van de mijnwerkers „vennootschap te Montrado".

Hierop werd de bijeenkomst gesloten en als slot genotuleerd: „Wederkeerige gelukwenschingen worden met de „meeste hartelijkheid gewisseld. De godsdienstige plech„tigheid wordt bepaald op overmorgen ochtend. De geld„zaken zullen door den resident en eene commissie van „beambten voorloopig worden geregeld.

Nog denzelfden dag schreef de Heer Willer een missive aan den Gouverneur-Generaal, waarin hij den stand der onderhandelingen beschreef Deze missive, waarin de lezer eene recapitulatie zal vinden van hetgeen op de voren bechreven conferentie's verhandeld was, zou om die reden gevoegelijk kunnen worden voorbijgegaan, ware het niet dat zij hier en daar treffend is in haar stijl; den gemoedstoestand, waarin de Heer Willer bij het schrijven verkeerde, aangrijpend teekent, en doet zien dat vele punten, waarvan

hem later een verwijt werd gemaakt, niet door hem over het hoofd gezien, maar niet anders behandeld waren wegens den drang van 't oogenblik. Daarom wordt hieronder de missive dd 12 Januari 1853, No. 7/1, gericht aan den G. G. in haar geheel opgenomen:

„Mijn besluit zoo even aan de afgevaardigden medege-„deeld is òf een groote stap tot eervolle en duurzame paci-„ficatie des lands òf het sein tot beroeringen, welker dem-„ping wellicht het gebruik onzer wapenen zal vorderen. „Immers de offerhande van het symbole der Thaijkongsche „souvereiniteit en de uitreiking onzer vanen en stempels „zouden alleen te Montrado zelve met wiskunstige zeker-„heid kunnen geschieden aan een altaar *beschaduwd door* „*Nederlandsche baijonetten.* (1) En tot dusver hebben de „bevelen der Regeering dien weg niet aangeduid.

„Dewijl ik niet anders handelen kon of mogt, verzoek „ik Uwe Excellentie ten eerbiedigste mij niet te beoordeelen „naar den loop der gebeurtenissen, die over eenige dagen, „weken of maanden kunnen plaats grijpen, maar naar den „stand van zaken op *dezen dag* (1). Om (volgens het 2e lid „van het Gouvts. besluit dd. 6 Oct. jl., No. 9) te trachten „vrede en orde te stichten en de verwezenlijking van het „provisioneel Reglement mogelijk te maken, moest ik den „Chineezen aanbieden eene geldelijke schikking (§ 18 — 22 „mijner memorie dd. 27 Julij) tegen dadelijke opoffering „van Thaij-Kongs naam en stempel. Zij hebben alle listen „en overredingsmiddelen gebezigd om die geldelijke schik-„king te verkrijgen en desniettemin hun naam en stempel „te behouden of ten minste te verkrijgen dat de aanstelling „en aflossing der distriktshoofden zou blijven behooren tot „de attributen der kongsie en zou geschieden om de vier „maanden.

„Dat heb ik geweigerd; en dientengevolge heb ik ook „geweigerd de offerhande van hun naam en stempel aan „tenemen.

(1) De Heer Willer onderstreept.
(2) idem idem.

„Daarop heeft de kongsie het hoofd in den schoot gelegd „en hare afgevaardigden gemachtigd aan al mijne eischen „te voldoen.

„Die afgevaardigden bieden mij nu de offerhande aan „zonder andere voorwaarden dan:

„1° het onverwijld bezit der zigtbare teekens dat Neder„land de souvereiniteit over de kongsielanden daadzakelijk „aanvaardt en de chineesche beambten voor de zijnen „erkent (door de stempels en vlaggen met s' Konings wapen);

„2° geldelijken onderstand voor die beambten tot dat de „regentschapskas bestaat en werkt overeenkomstig het „Reglement.

„3° een nieuwen stempel en firma voor de kongsie, die „voortaan is ontbloot van staatkundig gezag.

„Het gezond verstand zegt dat op die drie voorwaarden „niets viel af te dingen. De vraag is maar of ik heden „kon blijven stilstaan? Of de stemming der gemoederen „toelaat een of meer maanden te wachten op bevelen van „Batavia? Dan wel of ik voort moet op den weg van tran„sactie, zooals die is afgebakend door het 2e, 3e en 4e lid „van het Besluit dd. 6 October, N°. 9, in verband met § „52, 1a C, en met name § 48 mijner memorie. (1)

„Indien de Thaij-Kong stempel overmorgen in het open„baar wordt geofferd, dan is de onstoffelijke souverein *dood*. „Want het zou heiligschennis zijn denzelfden Thaij-pa-kong „(schutsengel) of slechts hetzelfde stoffelijk symbole (stem„pel) andermaal in het leven te roepen.

„Bovendien, die stempel zou dan beteekenen eene firma „*zonder crediet:* niemand zou een penning willen voorschie„ten op een voor Gode en de wereld afgezworen naam. „Eenmaal geofferd, kan hetzelfde symbole dus niet meer

1) „Dat het opiumplan afgesprongen en de pacht in het openbaar verkocht is „doet hier niets ter zake: dat plan was een *middel* geen *doel:* het doel was „de vernietiging der Thaijkongsche souvereiniteit en de vestiging van het „regentschapsgezag, tegen geldelijke schikking. En aan zoodanige schikking „hebben de Chineezen getoond ruim de hand te willen leenen door de pacht „aan te slaan voor de exorbitante som van *f* 145.200.

„worden gebezigd door *geloovigen*, veel minder door eene „vennootschap, die crediet noodig heeft bij hare verbinte-„nissen. Alleen boeven en vagebonden zouden Thaij-Kongs „naam nogmaals kunnen opsteken; en de zoodanigen kun-„nen wel oproer maken en misdaden begaan; doch kunnen „geen nationalen oorlog voeden zooals in 1850.

„Indien ik daarentegen de offerhande ten tweede male „weiger en de afgevaardigden onverrigter zake wegzend, „dan zijn niet alleen zij voor immer hun invloed kwijt, „maar ook ik (zegge het Gouv^{t}.) verlies alle vertrouwen: „want de weigering is bij geene mogelijkheid meer te „kleuren. In geheel identieke positie ook breng ik de „beambten en mijzelven, wanneer ik voortga te temporisee-„ren met voorwendsels, die alle waardigheid zouden missen „nu het volk en de kongsie bereid zijn zich aan al de eischen „des Gouvernements te onderwerpen.

„Wat meer is, door langer te temporiseeren stel ik onze „eigene belangen in de waagschaal: den 22^{en} Februarij „aanstaande expireert de viermaandelijksche dienst der tegen „woordige kongsie-directie. Van de stemming der Direc-„teuren die dan gekozen zullen worden, zijn wij niet „zeker; en het volk is even wuft als ontvlambaar. Einde-„lijk ook zouden de beambten ontslagen zijn van alle „verbintenis jegens ons: immers, zooals uit het antwoord „van Ungfan blijkt, protesteeren zij tegen uitstel."

„Gevaar voor gevaar: — mogelijkheid van oproer ter „eenre, doch ter andere zijde onmisbare verdwijning van „alle vertrouwen, — verlies van het kostbaar en wellicht „onherroepelijk oogenblik om een eind te maken aan de „Thaij-Kongsche souvereiniteit die, zoo lang zij leeft ons „met een nieuwen nationalen oorlog bedreigt, — dan is de „keus aan geen twijfel meer onderhevig. En zulks te „minder omdat al de beambten, die op het bezit van onze „vlag en onzen stempel aandringen beproefde mannen zijn „en zij alleen kunnen oordeelen over hunne eigene krachten „en de krachten, welke het oproer hun tegenover kan stel-

„len, — beproefde mannen die het lot des lands, hun eigen „naam en leven niet ijdelijk op het spel zullen zetten.”

„Om nu volgens deze mijne overtuiging te beslissen of „te handelen, daartoe acht ik mij bevoegd krachtens Ka„binets missive dd. 12 October 1850 n°. 215, waarbij de „politieke leiding in mijne handen is gegeven; — en krach„tens het 5e lid van he besluit dd. 16 Februari jl. n°. 1 „houdende magtiging om te handelen naar omstandig„heden in alle verdere zaken, die dadelijke afdoening ver„eischen en waarin door de Regeering nog niet is voorzien.

„Ik ga dus morgen mijn weg: niet alleen met het beset „dat ik dien gaan mag en moet, maar ook met de volle „hoop dat die ten goedé zal leiden. En ik vertrouw op „de volledige goedkeuring van Uwe Excellentie te mogen „rekenen krachtens den (bij kabinets missive dd. 12 Oct. „1850, n° 11, officieel verklaarden particulieren brief van „den Gouverneur-Generaal dd. 2 Oct. 1860, luidende:”

„„Ik zal bij het beoordeelen uwer daden nimmer uit „„het oog verliezen het moeilijke uwer positie en ook „„nimmer naar den uitslag alleen oordeelen; doch mij „„steeds gemoedelijk afvragen, hoe ik, in uwe plaats zijnde, „„op hetzelfde oogenblik zou hebben gehandeld.””

10e CONFERENTIE.

Op den 13en Januari d. a. v. werd weder met den regent Tjang Pin eene bespreking gehouden, waarin de traktementen van de beambten van het regentschaps-bestuur geregeld werden. Na eenige discussie werd dienaangaande vastgesteld, dat de maandelijksche traktementen zouden zijn als volgt:

Regent of Kap thaij	f	300—
Plaatsvervanger	„	80—
1 opperrechter	„	80—
2 rechters, ieder f 50.	„	100—
7 djit min tjok ni, ieder f 50 . . . . , . .	„	350—
Transporteeren . .	f	910—

	Per transport:	*f* 910—
9 tsjaktjoes, ieder *f* 50	„	450—
25 mijnhoofden, ieder *f* 75.	„	365—
	Totaal. . .	*f* 1725—

Dit bedrag werd betaalbaar gesteld bij 's lands kas te Sambas.

Ten slotte werd nog aan de orde gebracht de keuze van een priester om bij de godsdienstige plechtigheden bij de vernietiging van den stempel voor te gaan, en door Tjang Pin daarvoor iemand aangewezen.

11e CONFERENTIE.

Op denzelfden dag werd een andere Conferentie gehouden, volgens de notulen „ten oogmerk hebbende het vast„stellen van een programma ter regeling der openbare „plechtigheden bij de verbranding van Thaij-Kong's stempel „op morgen-ochtend, en voornamelijk om met kennis van „zaken te kunnen nagaan of het Chineesche ritueel bij „de opoffering van een Thaij-pa-kong en bij het afleggen „van den grooten eed gevorderd, — zoodanig zal worden „in acht genomen, dat er eene verbindende kracht aan „kan worden toegeschreven."

Het eerste punt, dat in behandeling werd genomen, was de keuze van den priester. Er werd overeengekomen dat de door den regent Tjang Pin aangewezen priester den dienst zou verrichten, bijgestaan door twee Pontianaksche collegas, en dat een thail goud, zegge *f* 90, als belooning zou worden uitbetaald, waarvan $^2/_3$ aan den hoofdpriester en de rest aan de assistenten. Voor een groot gastmaal zou gezorgd worden door den assistent-resident van Sambas, den Heer van Prehn, en den Secretaris, den Heer Hardenberg; op dat gastmaal, dat in den namiddag van den volgenden dag zou gegeven worden, zouden genoodigd worden het geheele militair- en civiel personeel van Pontianak; *al* de chineesche afgevaardigden; al de aanzienlijke Chineezen

van Pontianak, al de chineesche hoofden van Mandor, welke te Pontianak of in de nabijheid aanwezig zouden zijn. De Mohammedanen konden, zoo zegt het verslag, „niet genoodigd worden aangezien de tafel overdekt zou zijn met varkensvleesch".

Voor stellages, tribunes, offer-benoodigdheden enz. zou gezorgd worden door de vorengenoemde Heeren met behulp van den gezaghebber van den Gouvernements schoener „Doris".

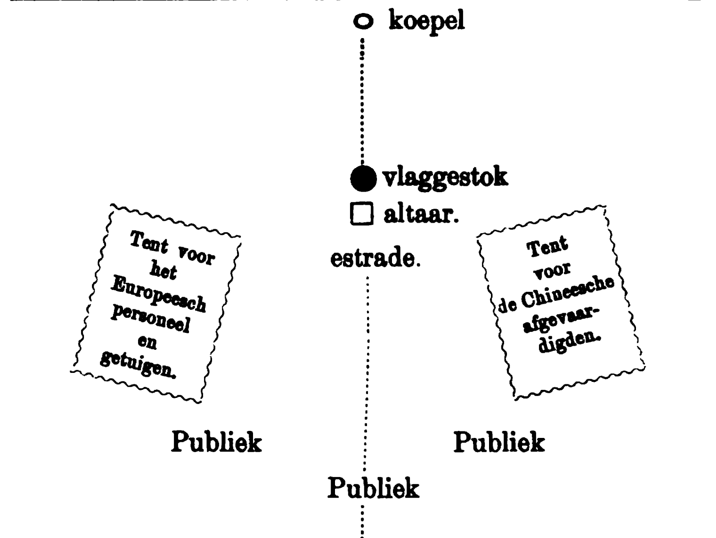
Ter voorkoming van misverstand werd het emplacement, waarop de plechtigheid zou plaats hebben, opgemaakt en werden de plaatsen met nummers aangegeven. De teekening wordt hierbij overgenomen en ieder die te Pontianak bekend is, zal het terrein herkennen.

KAPOEAS.

SCHOENER „DORIS"

GROOTE WEG.

Opene van het - huis	35. 34. 33. 32. 31. 30. 29. 28. 27. 26. 25. 36. 37. 38. 39. 40. 41.	voorzaal Residentie-
	22 — 24 — 23	
	11 [A] 10	
	21. 20. 19. 18. 17. 16. 15. 14 13. 12. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.	

PLAATSING BIJ DE OPENBARE SAMENKOMST:

A Schrijftafel.
10 Secretaris.
11 Chineesche tolk.
1 Resident.
2 Milit: Commandant.
3 Ass.-Res. van Sambas.
4-9 Mil. & Civ: personeel
12 Pangeran Bandhara.
13 1e Kapt. Chin. van Pont.
14 Djaksa.
15 2e Kapt. Chin. van Pont.
16 Moh. priester.
17 Representant van Mandor.
18-21 aanzienlijke Chineezen
22 Chin. publiek [staande].
23 Eenige pangerans en aanzienlijke Mohammedanen zittende. Verder inlandsch publiek staande.
24 De vier afgevaardigden der kongsi Thaij-Kong.
25 Regent Tjang Pin
26 Plaatsvervanger.
27-41 De overige leden van het regentschaps-bestuur.

Uitdrukkelijk teekent de resident aan, dat hij de maleische hofgrooten en gouvernements beambten noodigde als getuigen en toeschouwers, maar niet als handelende personen. Deze inlichting meende de resident te moeten geven, dewijl de tegenwoordigheid van een hof-dignitaris bij een vorige gelegenheid was afgekeurd, hoewel het toch redelijk moest geacht worden, dat de vorst des lands mocht zien wat door het Gouvernement in 't openbaar verricht werd.

Verder notuleert de resident nog in 't bizonder dat „Z. H. de Sulthan van Pontianak door zijn kleinzoon Wan „Abduhl Rachman heeft laten bedanken voor de mededee- „ling der ophanden plechtigheid en dat Z. H. er bij heeft „gevoegd:" „„*dewijl het mijn kerkdag is zal ik mijne* „„*gebeden ten hemel zenden om zegen te smeeken op uw* „„*werk.*""

Vervolgens werd de priester binnengeroepen en werden met hem en twee kapitein Chineezen de hoofdpunten besproken van het godsdienstige ritueel. In gemeenschappelijk overleg werd nu vastgesteld, dat de eed van „afzwering van den Thaij-Kwong naam en opzending van „den daarin gevestigden Thaij-pa-kong" zou worden gebracht in geschrift.

Nadat in het residentie-huis de titels der gevolmachtigden zouden zijn geverifieerd en zij zich bereid verklaard zouden hebben tot de offerhande over te gaan zouden allen zich naar het altaar begeven.

Het begin van den altaardienst zou worden aangegeven door het opsteken der waskaarsen. De offeraar zou drie reukstokjes ontsteken en plaatsen in den Hiong-Low (reukvat) „als teeken dat de aandacht en getuigenis van den Allerhoogsten (Njoek fong thaij the) wordt ingeroepen." Het opstijgen van den rook dezer drie reukstokjes zou door den schoener „Doris" gesalueerd worden met drie kanonschoten.

Daarop zou de Thaij-Kwong stempel, ontbloot van de

roode zijde, waarin die was gewikkeld, door den offeraar gelegd worden op den Hiong-Low.

Een plengoffer van thee en arak zou op het altaar uitgeschonken en tegelijkertijd ter zijde van het altaar offerpapier ontstoken worden.

Daarop zou de offeraar het in schrift gebrachte gebed en eedsformulier voorlezen en daarna den stempel van Thaij-Kwong werpen in den ter zijde van het altaar geplaatsten vuurpot (Hang-Low), waarin die tot asch zou moeten verbranden. „Dat is het oogenblik, waarop de geest, de „Thaij-Pa-kong, het aan hem gewijd stoffelijk voorwerp, „namelijk den Thaij-Kwong stempel verlaat en ten Hemel „stijgt," zoo notuleert de resident Willer. „Op dit plechtige „oogenblik zouden al de Europeanen hun hoofd onblooten „en de Chineezen zich ter aarde buigen."

Een tweede salut van drie schoten zou van den „Doris" vallen.

Daarop zou het geschreven eedsformulier mede in den vuurpot verbrand en deze verder met offerpapier opgevuld worden.

Na eenige minuten zou de priester verklaren „dat de „Thaij-Pa-kong was uitgevaren en het offer volbracht, weshalve al de overblijfselen met den vuurpot zouden moeten „worden gebracht naar de rivier om met den stroom af „te drijven, opdat die overblijfselen door niemand zouden „worden ontheiligd.".

Eene commissie van de afgevaardigden en eene van de Europeanen zouden den priester met het vuurvat vergezellen naar de rivier.

De gouden pajong van den resident zou boven den vuurpot gedragen worden en op 't oogenblik dat deze met zijn inhoud in den stroom zou vallen zou de „Doris" weder salueeren met drie kanonschoten.

Daarop zou een tweede altaardienst aanvangen voor den eed van trouw, welke de chineesche beambten zouden moeten afleggen. Bij het opsteken der reukstokjes zou de

„Doris" salueeren. Daarna zou de priester den eed van trouw en gehoorzaamheid voorlezen en de beambten doen beloven het provisioneel reglement op te volgen. Na de bevestiging van een en ander door de beambten zou de „Doris" weder salueeren.

Nu zou de resident den beambten afvragen of zij trouw beloofden aan de voor elk hunner bestemde vlaggen en stempels, en op hun bevestigend antwoord zou aan den regent worden overgegeven den stempel en de vlag met 's Konings wapen, waarop bij het opsteken der vlag het fort „Du Bus" daaraan een salut van 21 schoten zou geven. Onder dat salut zouden de overige stempels en vlaggen worden uitgereikt.

Na afloop hiervan zou de priester een derde altaardienst beginnen, alweder gesalueerd door den „Doris" en ten doel hebbende den nieuwen stempel van de mijnwerkers vennootschap in te wijden en daarmede te erkennen, dat de kongsi Thaij-Kwong haar politiek karakter had afgelegd en zij voortaan slechts bleef bestaan als handelslichaam onder het merk: „Siong Ha Bok Kong Soe." De priester zou den stempel op het altaar leggen en van den Allerhoogsten (Njoek foeng Thaij The) afsmeeken „een sprank zijns geestes „daarin te doen nederdalen om er in te wonen als Thaij-„Pa-Kong der vennootschap." Daarop zou de stempel aan den resident overgedragen en door dezen aan de gevolmachtigden van Montrado uitgereikt worden, waarop de „Doris" een salut van drie kanonschoten zou lossen tevens ten teeken dat het godsdienstige gedeelte der plechtigheden afgeloopen was.

Vervolgens zou men zich begeven naar het residentiehuis, waar de gelukwenschen zouden worden gewisseld.

Daarop zou men uiteengaan om zich des namiddags tegen één à twee uur aan een gastmaal van 60 couverts te vereenigen.

Zoo was het program der plechtigheden dan vastgesteld.

In een noot notuleerde de resident nog ter verklaring

der salutschoten het volgende: „Omtrent die vele saluten „dient te worden opgemerkt, dat elke altaar-dienst nood„zakelijk gesalueerd moet worden hetzij met geschut, hetzij „met ander schiettuig. Dewijl de afgevaardigden daarvan „niets bij zich hebben, ben ik hun op hun instantelijk „verzoek te hulp gekomen met het geschut van den „Doris." „Wat aangaat het salut van het fort; dat wordt gericht „aan onze vlag en ons wapen en niet aan Chineesche ce„remoniën."

Op den 14[en] Januari d. a. v. werd het voren beschreven program uitgevoerd.

De plechtigheid kon wegens den regen in plaats van ten half tien eerst ten half elf ure aanvangen.

Aan het europeesche, chineesche en maleische personeel werden door den secretaris de plaatsen aangewezen.

Nadat de resident, vergezeld van den militairen commandant van Pontianak, den assistent-resident van Sambas en den Pangeran Bandhara van Pontianak was binnengetreden, verklaarde de eerste eerst in de hollandsche- en daarna in de maleische taal het doel der bijeenkomst. Hij gaf daarbij een overzicht van het verloop der onderhandelingen, wees met nadruk op de moeilijkheden, welke zich hadden voorgedaan en overwonnen waren, en meende, nu het oogenblik genaderd was om de kroon op het werk te zetten, met voldoening aan de afgevaardigden van Montrado de vraag te mogen stellen of zij bereid waren het offer te brengen en den stempel van de voormalige kongsi Thaij-Kwong in de vlammen te doen opgaan.

Op het bekomen bevestigend antwoord werd de stempel uit het zijden omkleedsel losgewikkeld en door de Chineezen voor den echten erkend. Eenige afdrukken voor het archief werden genomen en dadelijk „gesupercribeerd om „te voorkomen het misbruik van blanc-signés." Eén afdruk werd vervolgens gezet op den schriftelijken eed, welke aan het altaar zou worden uitgesproken en verbrand.

„Daarop gaf de resident „eene korte maar duidelijke

„verklaring van het chineesch geloof ten aanzien van de „natuur van den Thaij-Pa-Kong en de wijze waarop deze „wordt afgezworen of, beter gezegd. met eerbewijzing ten „Hemel teruggezonden," en nadat hij mede had verzekerd, dat het in verband met chineesche begrippen, „heiligschen-„nis zou zijn een op die wijze geofferden Thaij-Pa-Kong „of het aan hem gewijd voorwerp — in dit geval bepaaldelijk „den Thaij-Kong stempel of leus — andermaal in het leven „te roepen" werden het gebed en de eed door den priester voorgelezen. De aanwezigen schaarden zich vervolgens om het altaar en nu werd verder het program gevolgd, zooals dat hiervoren werd aangegeven.

Vervolgens begaf men zich naar het residentie-huis waar „de hartelijkste gelukwenschen werden gewisseld" en het europeesch en chineesch personeel werd genoodigd tot een feestmaal tegen 's namiddags 2 uur.

„Dit gastmaal is in goede orde en met levendige vreugd „gevierd," zoo schrijft de resident verder. De toasten waren:

1. Van den resident op het regentschap Fo-Sjong-Tjong-Thang;
2. Van den regent op den Koning der Nederlanden en zijn vertegenwoordiger te Batavia,
3. Van den assistent-resident op den voorspoed der vennootschap Siong-Ha-Bok-Kong-Soe;
4. Van den milit: Com^dt^. op den goeden uitslag der plechtigheden van den dag.
5. Van den secretaris op den bloei van den handel ten gevolge van den bevestigden vrede.

„Nog eene menigte toasten," zegt de verslaggever, „waarbij de Chineezen veel scherpzinnigheid en oprechte „blijdschap aan den dag lagen" werden gedronken en omstreeks zes uur eindigde het gastmaal.

Dat dit gastmaal „tot oprechte blijdschap aanleiding geven" en tot zes uur duren kon, wordt begrijpelijk uit de nota van onkosten, welke aangeeft:

1 kist roode wijn	f	40—
1/2 mand seltzerwater	„	9—
1 kistje fijne wijn	„	30—
1 „ madera	„	36—
1/2 „ cognac	„	12—
1 „ bier	„	32—
1 1/2 „ champagne	„	75—
Rekening kapitein der Chineezen	„	140—
Totaal	f	374—

Alvorens den Gouverneur-Generaal kennis te geven van de plechtigheden hiervoren beschreven, werd door den resident Willer weder eene conferentie (de 12e) belegd ten einde vast te stellen het bedrag, dat te Montrado noodig zou zijn voor de indienststelling van het bestuur. Deze besprekingen zouden, dor als ze zijn, gevoegelijk kunnen worden voorbijgegaan, ware het niet dat ze doen begrijpen hoe de resident er toe kwam zoodanige uitgaven voor te stellen of onder nadere goedkeuring te doen, en daardoor een aanvulling geleverd wordt van hetgeen de Heer Kielstra op blz. 179 schrijft: „Hoe de resident er na verschillende „conferentieën in geslaagd was den regent en de afgevaar„digden van Montrado over te halen aan de gestelde „eischen te voldoen, blijkt niet volledig; alleen is het uit „de latere verslagen van den Gouvernements-Commissaris „duidelijk, dat financiëele opofferingen daartoe hebben „medegewerkt."

Op de vraag dan hoeveel hij meende noodig te hebben om het bestuur in functie te stellen, antwoordde Tjang Pin, de regent „daar moeten opgestoken worden 10 vlaggen „op 10 verschillende plaatsen. Dat kan niet geschieden „zonder tien feesten en ik of mijne collega's hebben geen „duit meer. Het is zeer mogelijk, dat eenige kwaadwil„ligen beproeven een gedeelte van het grauw in beweging „te zetten om zich tegen het hijschen onzer vlag en de „erkenning van ons gezag te kanten. Om zulks te voor-

„komen of dadelijk te beteugelen, heb ik de hulp noodig „van onderscheidene soorten van menschen: spionnen, re„denaars, slimme agenten en een aantal handlangers tot „handhaving der openbare orde; want het getal van 25 „Kongsaai's (politiedienaren), verspreid in 10 districten, „is berekend voor dagen van rust, maar niet voor dagen „waarop het volk bijeen wordt geroepen en de samenscho„lingen moeten worden gesurveilleerd. Ik kan ook geld „noodig hebben voor andere dingen, die mij nu niet in „de gedachte komen; zoo lang ik zelf geld of crediet had, „heb ik voor die soort van dingen reeds meer dan *f* 3500 „uitgegeven, en dat in stiller dagen, alleen om mij de ijverige „medewerking van menschen van invloed te verzekeren. „Ik was vol hoop op de inwilliging van het opium-plan; „dan waren de financiën gered en ik kreeg een tractement, „waarmede ik mijn eigen zaken kon redresseeren. Met „mijn collega's Tjoeng-Koei, Tjong-Fin, Boen-Po en Tjin „Liong is het gegaan als met mij."

Na een oogenblik ruggespraak gaven daarop de afgevaardigden te kennen: „Met minder dan vijf duizend gulden „zien wij geen kans iets van belang uit te richten. Loopen „de zaken bijzonder mede, dan hebben wij ook weinig „uitgaven voor spionnen enz. Wat er dan overschiet „zullen wij U of den assistent-resident van Sambas terug„geven, want wij beschouwen dat geld als het eigendom „niet van onze regentschapskas, maar als eene ons persoon„lijk toevertrouwde som om het hijschen der Nederlandsche „vlag en de algemeene erkenning en werking het Neder„landsch gezag te verzekeren en te bespoedigen. Daarom „moet die som ook niet komen in onze regentschapskas. „En vooral moet die som niet zijn in onze handen; want „als men dat merkt zou men denken dat het geld was „van de regentschapskas en dan kregen wij dadelijk de „crediteuren van de kongsi voor hare oorlogsschulden op „het lijf."

De resident gaf hierop te kennen, dat hij die som van

f 5000 onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal beschikbaar zou stellen.

Nu vroeg Tjang Pin hulp voor zich zelf. „Ik ben mijn „crediet kwijt, zeide hij; ik ben nooit rijk geweest; ik heb „links en rechts schulden gemaakt om mij in mijn rang „van regent zoo goed mogelijk staande te houden, al was „het dan ook maar *naast* en met de hulp der kongsi. „Daarvoor heb ik in al die maanden uitgegeven *f* 3500. „Ik bezat slechts *f* 1500; de vorige *f* 2000 heb ik geleend, „en daarom wordt ik nu gestadig gemaand, zoodat ik „mijn ontzag verlies.

Hoewel gaarne willende aannemen dat Tjang Pin's opgaven juist waren, maakte de resident toch bezwaar tegen de restitutie dier *f* 3500, waarop Tjang Pin repliceerde: „Verschoon mij. De Gouverneur-Generaal heeft mij te Batavia „zelf gezegd, dat ik mij in elke voorkomende moeielijkheid „tot U zou wenden en dat U als zijn vertegenwoordiger „zou beslissen. U wil mij toch nu, met de zware taak, „die op mij rust, niet laten vertrekken met den naam van „een man, die zijne schulden niet betaalt en die daarom „geen ontzag verdient."

De resident gaf nogmaals een ontwijkend antwoord door er op te wijzen hoe moeielijk het voor ambtenaren was Gouvernementsgelden uit te geven en zulks te verantwoorden, waarop Tjang Pin antwoordde: „Geef mij dan maar „zout, dat is geldswaarde."

Nadat over de hoeveelheid en de mogelijkheid om die te verstrekken nog veel onderhandeld en gesproken was, werd ten slotte vastgesteld, dat aan Tjang Pin 600 pikols zout zouden worden uitgemeten, onder uitdrukkelijk beding evenwel, dat het Gouvernement zich nimmer zou inlaten met de oorlogskosten der kongsi ad circa *f* 80/m.

Op den volgenden morgen (19 Januari 1853) werden in een conferentie (de 13e) de ordonnanciën ter zake der *f* 5000 installatie-kosten en de 600 pikols zout uitgereikt.

Verder werd een nieuw register van beambten opgemaakt

en werden nieuwe titularissen in hun ambten door den resident bevestigd.

Dewijl de regentschapskas ledig was, werd bij wijze van tegemoetkoming het tractement over het 1e kwartaal, bedragende *f* 5205 aan de beambten vooruit betaald, waarop zij, na nogmaals op het gewicht hunner taak gewezen te zijn, met de aanbeveling het regentschaps-bestuur zoo spoedig mogelijk te doen erkennen en werken, vertrokken.

Op den 20en Januari 1853 schreef de resident Willer, onder nummer $^{29}/_{1}$, eene missive aan den Gouverneur-Generaal om dezen van het vorenvermelde in wetenschap te stellen. Hij wenschte hem geluk met het „onher-„roepelijk offer dat de kongsi Thaij-Kwong aan onze sou-„ve reiniteit en aan den vrede had gebracht." Haar stempel toch was „met zooveel publiciteit en onder plechtigheden „van zóó verbindende kracht verbrand, dat, volgens het „eenparig gevoelen eener geheele schare van chineesche „en inlandsche getuigen, dat tergend symbool van onaf-„hankelijkheid nimmer kan herrijzen."

Verder rapporteerde de resident dat de afgevaardigden en beambten in een opgewekte stemming waren vertrokken en blijkbaar gerust waren over het slagen hunner zaak.

Vervolgens deelde hij mede, dat hij den assistent-resident van Sambas had opgedragen te trachten ook van de Samba'sche kongsi Sam-Thiao-Keeuw te verkrijgen, dat deze evenals Thaij-Kwong haren stempel zou opofferen.

Overigens gaf de resident ten aanzien der geldelijke aangelegenheden het volgend relaas, dat in zijn geheel opgenomen wordt, omdat het weder een licht ontsteekt over zijn beleid in die richting:

„Bij aandachtige vergelijking der dertien conferentiën, „van 22 Dec. tot 19 Jan. gehouden, zal U. E. ontwaren „dat de staatkundige quaestie ten aanzien van Montrado „zich nu heeft opgelost in eene financieele."

„Daar is in de eerste plaats ijverig gestreefd naar het „behoud van den Thaij-Kwong naam en van het recht der

„kongsie om de districtshoofden aan te stellen (vide con-
„ferencie 23 Dec.). Doch even ijverig ook werd er ge-
„streefd naar de geldelijke voordeelen van mijn opium-plan:
„*prijs van den stempel, knoop der transactiën.* Toen ik on-
„verzettelijk bleef bij het gestelde alternatief, werd er in
„aller ijl naar Montrado geschreven om nieuwe volmachten.
„Doch ik, voortgezweept door den tijd, kondigde het voor-
„nemen aan de pacht in het openbaar te veilen. Toen
„werden er door Tjang Pin en zijne collega's (zie de 2e.
„aanteekening achter de conferencie van 23 Dec.) wanho-
„pende pogingen gedaan om mij daarvan terug te brengen.
„Ik bleef onverzettelijk, niet bij keus, — want ook ik zocht
„naar geldelijke transactiën. Doch ik wist niet welk ant-
„woord er van Montrado zou komen; in die onzekerheid
„mogt ik, *zeven dagen* vóór het eind des jaars, het cijfer
„mijner pacht van 1853 niet in de waagschaal stellen, en
„veel minder mogt ik het hoofddoel opgeven, namelijk om
„de Chineezen, door knellende geldelijke banden te dwingen
„tot opoffering van het symbole hunner onafhankelijkheid.
„Toen nu de zendelingen van Montrado den 10en Januari
„hier terugkwamen met uitgestrekte volmachten om al te
„doen wat ik eischte, konden de gevolmagtigden niet meer
„terug: zij moesten besluiten tot de offerhande. Van toen
„aan negocieerden zij om de geldelijke voordeelen van het
„afgesprongen opium-plan te bedingen in een anderen vorm,
„n. l. om het verschil tusschen de pacht van 1853 . . *f* 145.200.
„en die van opium-plan. . . . . „ 96.000.

Zegge . . . *f* 49.200.

„bij wijze van transactie à posteriori uit mijn handen te
„krijgen als een baat voor de regentschaps-kas van Mon-
„trado ten einde daarmede de bezoldiging der beambten
„en andere uitgaven te bestrijden.

„Bij de 2e en zeer belangrijke aanteekening achter de
„conferencie van 23 Dec. is door drukte nog één détail
„vergeten. Toen ik ambtenaar Kater ter hunner beschik-

„king stelde, had ik geen tijd meer, want het uur der „veiling naderde. Ik gaf een teeken, dat zij weg moesten. „doch Tjong-fin, de kloekste en oprechtste van allen hield „mij staande en vroeg pertinent of het verschil tusschen „den veilings-prijs en de door het plan opgegevene som „van ƒ 96/m aan de regentschaps-kas kon worden afgestaan. „Ik antwoordde: neen. Toen omsingelden zij mij alle negen „en beduidden mij, dat zij toch wisten dat ik hen niet „in den steek zou laten als het er op aankwam en dat „zij daarnaar hun bod bij de veiling zouden regelen. Ik „zeide dat ik mij tot geene cijfers verbond; dat ik echter „de beambten tijdelijk te hulp zou komen in de behoeften „der openbare zaak en in hunne eigene behoeften aan le„vensonderhoud, doch onder nadere goedkeuring van den „Gouverneur-Generaal. Eerst daarop lieten zij mij los.

„In hunne transactiën à posteriori heb ik noch volledig, „noch openlijk kunnen bewilligen. Want gesteld — en ik „twijfel daaraan — dat ik ze bij den Directeur-Generaal en „den Directeur der middelen kon vergoelijken, dan nog „kon ik mij niet heen slaan door de moeielijkheden met „Mandor: ook die Regent is pachter: ook hij zou willen „deelen, als er wat te deelen viel. Daarom heb ik mijn „streng zooveel mogelijk vastgehouden en de geldelijke „ongelegenheden, waarin het Regentschap verviel, op reke„ning geschreven van degenen, die door hun talmen met „hier te komen, door hun aarzelen ten aanzien der offer„hande, dat milde opium-plan deden afspringen. Intusschen „heeft het zijn voordeel, dat dat plan is afgesprongen. „Het heeft twee of drie goede denkbeelden ten grondslag en „die grondslag zelf zal nimmer straffeloos worden verzaakt. „Doch het was veel te gecompliceerd om iets anders te „beduiden dan een palliatief in een hopeloos oogenblik „zooals van Juli 1852. Daarom bevreemdt het mij dat het „besluit van 6 October jl. onderstelt, dat ik er mij veel „heil van voorspelde. Ik had gehoopt, dat de nauwkeu„rige uiteenzetting der stof mij voor zoodanige onderstel-

„ling zou hebben gevrijwaard. In Julij moest ik dat plan „voorstellen, omdat er te kiezen viel tusschen oorlog of „transactie.

„Doch nu is het offer volbracht en de geldelijke moeij-„lijkheden blijven over. Ze blijven over niet meer bij „weerspannigen tegen onze souvereiniteit, maar bij onder-„danen, die gedwee zijn geworden. Daarom blijft, zoo al „niet naar de letter, dan toch naar den geest de stilzwijgend „aangegane transactie van kracht: *onderwerping* tegen „*geldelijke hulp*. En die hulp wordt *dadelijk* gevorderd, „niet alleen omdat er een nieuw bestuur namens ons moet „worden opgericht, maar ook, omdat de mannen, die zulks „ondernamen, hunne eigene geldmiddelen in onzen dienst „reeds hebben uitgeput, en levensonderhoud noodig heb-„ben om te kunnen werken.

„Als vertegenwoordiger van U. E. ware ik bij het ver-„leenen dier dadelijke hulp liever wat milder te werk „gegaan, dan ik deed. Ik heb mij opgesloten binnen de „urgentie en ook deze nog karig berekend, want, eenmaal „buiten die urgentie tredende in den kring van nut en „billijkheid, dan had ik ligtelijk te ver kunnen gaan voor „mijne verantwoording. Is de Regeering in het belang „harer staatkunde tot mildheid gestemd, dan kan ik de „betoonde karigheid spoedig doen vergeten, en wat meer „is, dan rigt de dankbaarheid zich niet tot mij, maar, „zooals zij inderdaad zich rigten moet: tot de Regeering „zelve."

„Ik zal de gedane uitgaven en toezeggingen (bij de con-„ferenciën reeds vermeld) in een volgend schrijven toelichten. „Eerbiediglijk verzoek ik, dat bij de beoordeeling daarvan „worde uitgegaan van de daadzaak, dat ik in deze zéér „moeijelijke omstandigheid naar mijne beste overtuiging heb „gewerkt in het belang van den lande En van de daadzaak, „dat ik door het onnoodig maken van nieuwe expeditieën, „tonnen gouds uitspaar, terwijl er almede enorme sommen „zullen worden uitgespaard, indien de ingeslagen weg tot

„een staat van zaken leidt, welke veroorlooft het grootste „gedeelte der thans aanwezige expeditionnaire troepen „weldra te doen inrukken."

Op den 22en Januari d. a. v. schreef de Heer Willer eene nadere missive aan den Gouverneur-Generaal, waarin hij de gedane uitgaven toelichtte. Uit die toelichting wordt hier alleen overgenomen datgene wat betreft de voren aangegeven bedragen. De andere uitgaven liepen over het onderhoud der afgevaardigden, kosten der offerande en die van de feestviering en werden voren niet in détails behandeld.

Contanten. „Dat de beambten bij hunne terugkomst in „de binnenlanden het gezag van de kongsi niet kunnen over„nemen en dat zij onze vlaggen niet kunnen hijschen als zij „met ledige handen voor eene ledige schatkist staan spreekt „van zelf. Hadden zij mij voor de eerste uitgaven van „installatie en vooral van policie en materieelen steun bij „de installatie eene grootere som gevraagd, dan zou ik die „gegeven hebben. Immers, als er door toeval of complot, „bij het hijschen onzer vlag een oploop kwam en de be„ambten geen materieele magt hadden dien dadelijk te „bedwingen, dan werden zij vóór dat hunne aanhangers bij„een kwamen om hen te verdedigen reeds op de vlugt ge„dreven, het geheele werk was mislukt, en de oorlog onver„mijdelijk. Met regt zou het dan aan mij worden geweten, „dat ik hun niet had gegeven wat zij aantoonden noodig „te hebben (zie het 1e ged. der 12e conf.).

„De vraag of die *f* 5000 door mij moesten worden *uit„geleend* dan wel *gegeven*, beantwoord ik aldus. Ik heb in „twaalf jaren van ondervinding *nooit* goede gevolgen ge„zien van leenen aan inlandsche authoriteiten; en bepaal„delijk in dit geval, zie ik geene kans hoegenaamd op „restitutie.

„Doch gesteld dat de chineesche zaken eene andere „wending hadden genomen: dat wij hetzij bij verdrag, het-

„zij al vechtende, met garnizoen te Montrado waren gekomen, en wij eerst daar de onderwerping hadden aangenomen, chineesche beambten aangesteld en onze vlag geheschen, voor wiens rekening zouden dan de kosten dier installatie zijn gekomen? Voor rekening der overwonnenen? Ja, als er iets in hunne kas werd gevonden, en anders toch voor rekening van den overwinnaar. Nu is er niets in de kas te vinden; en onze vlag gaat naar Montrado uit kracht van overreding en niet uit kracht van wapenen. Ik vermeen daarom, dat het alle waardigheid zou missen, indien wij de kosten dier installatie wilden doen betalen door *dat* volk. Daarom heb ik de som niet geleend, maar gegeven.

Onderstand. „Omtrent de noodzakelijkheid van geldelijken onderstand aan de beambten, die het bestuur namens ons gaan oprigten van nu aan tot het oogenblik, dat de regentschapskas bestaan en werken zal overeenkomstig het provisioneel Reglement, — refereer ik mij in de eerste plaats aan hetgeen ik dienaangaande gezegd heb in mijne missive 31 Dec. à p°. N°. 1431/1 (gebruik der pachtpenningen van 1853). Bij dat omstandig betoog, heb ik niets meer te voegen voor zoover het beginsel betreft.

„Ten aanzien van de provisioneel toegelegde onderstandsgelden aan elk der beambten, refereer ik mij aan de notulen van de 10e en van de 12e conferentie, waaruit zal blijken. dat wij met de meeste omzigtigheid zijn te werk gegaan; - dat wij tot basis hebben genomen *niet* de raming van het vervallen opium-plan, maar die van de begrooting door de Chineezen zelven in Juni 1851 opgemaakt; — dat wij voor de raadsleden en de regters nog zijn gebleven beneden de begrooting van 1851 of hetgeen later voor hen is bedongen. Op de twee ondergeschikte regterlijke ambtenaren, de negen districtshoofden en de 25 policie-dienaren viel niets af te dingen hoegenaamd: beneden de *f* 50 en f 15, welke hun respectievelijk zijn toegelegd, kunnen zij in het geheel niet leven, omdat te Montrado een werk-

„man hetzelfde of meer noodig heeft en werkelijk verdient.

„Zooals uit de 10e en 12e conf. blijkt heb ik dien maan-„delijkschen onderstand van *f* 1753 uitbetaald voor het „1e kwartaal 1853 met *f* 5205, doch het is zeer zeker, dat „gedurende den loop van het 2e semester de regentschaps-„kas niet geheel opgerigt, althans nog niet bij magte zal „zijn om tractementen te betalen.

„Nadat het bestuur daadzakelijk is erkend en wordt „gehoorzaamd, kan ik eerst aan de vaststelling der belas-„tingen beginnen; en met dat alles zal het eerste semester, „zoo niet het geheele jaar 1853 verloopen. Ik ben niet „in gebreke gebleven den Chineeschen beambten duidelijk „aan het verstand te brengen, dat zij de bewuste *f* 5205 „niet moeten beschouwen als tractement, want dat het „loon der overheidspersonen moet komen van degenen in „wiens belang zij zijn aangesteld — zegge van het volk en „niet van het Gouvernement — ; en dat wij niets anders „geven dan *tijdelijken* onderstand.

„Eerbiediglijk verzoek ik U. E. bij de beoordeeling van „dezen maatregel in aandachtige overweging te willen nemen „al wat ik in mijne missive van 31 Dec. N°. 1431/$_{1}$, sub „IV, omtrent de volstrekte noodzakelijkheid heb gezegd."

Schadeloosstelling. „Uit het 2e gedeelte der 12e conferentie „zal U. E. ontwaren, dat Tjang Pin mij zoo goed als „*gedwongen* heeft tot eene restitutie van *f* 3500 (in den vorm „van 600 pikol zout), welk geld hij van af Julij 1851 tot „heden heeft noodig gehad om te leven en zijn naam van „Regent te behouden.

„Ware hij daarmede vroeger voor den dag gekomen, „dan had hij zich zelven en mij de onaangename en insi-„dieuse discussie kunnen besparen, welke in de notulen „der 8e conferentie is te vinden. De Ass. Res. van Prehn „kwam dadelijk op het vermoeden en deed mij dadelijk „in dat vermoeden deelen, dat Tjang Pin ditmaal niet „opregt was, — dat hij het gevaar zijner taak en de „hem wachtende moeielijkheden vergrootte om een oog-

„merk te bereiken, dat hij nog niet wilde noemen. „Het verhandelde in de 9e conferentie bewijst, dat hij in„derdaad had vergroot en dat zijn ambtgenooten zulks zeer „euvel hadden geduid. Het verhandelde in de 12e con„ferentie bewijst duidelijk, dat zijn geheim oogmerk niets „anders was dan schadeloosstelling te erlangen wegens „gedane uitgaven voor onze zaak zoowel als voor zijn per„soonlijk onderhoud als Regent. Zoo laakbaar als het zijn moge „dat hij dien slinkschen weg insloeg, is het niet meer „dan regt dat hij — man zonder fortuin — naar die schade„loosstelling verlangt. Van af Januari 1851, toen hij als „onderhandelaar bij mij kwam, tot op dezen oogenblik „heeft hij zijn vorig beroep moeten laten varen; en van af „Junij 1851 is hij door mij aangesteld (en later door het „Gouvernement erkend) als Regent van Montrado. Van „wat moet hij nu leven en zijn rang ophouden gedurende „den onbeslisten staat van zaken.

„Aan de kongsi (wier staatkundig gezag hij bestemd „was omver te werpen) kon hij natuurlijk geen betaling „vragen; aan mij kon of wilde hij die ook niet vragen „vóór dat 's lands zaken eenigermate waren geregeld. Al „dien tijd heeft hij zich met beleid en ijver aan onze be„langen toegewijd; en menig persoonlijk gevaar is door hem „gebraveerd. Hem nu te restitueeren de matige som van „*f* 3500, welke hij in die positie gedurende 18 maanden „heeft verteerd, dit is wel het minste wat voor hem gedaan „kon worden: ik althans zou het niet gewaagd hebben „hem met een dergelijke reden van wrevel zijne moeielijke „taak te laten beginnen.

„Ik heb hem zout instede van contanten verstrekt omdat „de loop der discussie het zoo mede bragt; en ik heb die „discussie gerekt om hem mijne ontevredenheid te doen „gevoelen over den slinkschen weg, dien hij was ingeslagen. „Daarom ook heb ik niet willen erkennen dat de verstrek„king gratis geschiedde en gezegd dat zij geschiedde op „crediet. Doch zijne aanspraken zijn, dunkt mij, zoo billijk

„dat ik wel vertrouwen mag dat U. E. het crediet zal „veranderen in *gift*. De gift is ook veel kleiner dan het „nominaal cijfer: want 600 pikol, of 20 kojangs, hebben „voor het Gouvernement aan vracht (*f* 40) en fabricatie-„kosten (die weet ik niet juist) eene waarde van ongeveer „*f* 1000."

Na de vorenstaande mededeelingen komen wij weder op blz. 181. van het werk van den Heer Kielstra, waar vermeld wordt het vertrek van Batavia van den Gouvernements-Commissaris Mr. A. Prins met het oorlogsschip „Merapi" op 3 Februari 1853.

In zijne missive dd. 9 Februari d. a. v., No. 91/1, bericht de resident Willer aan den Gouverneur-Generaal de aankomst van den „Merapi" op den 6en dier maand en deelt hij mede dat de Commissaris hem kennis had gegeven direct naar Sambas te zullen gaan.

Hoe de zaken verder behandeld zijn is te vinden in het relaas van den Heer Kielstra, zoodat mijne taak als bericht gever hier geeindigd is. Als sinoloog echter wensch ik hier uiting te geven aan eenige gedachten. Uit het standpunt bezien waarop thans de kennis van Chineezen en hunne instellingen in Indie staat, zou men geneigd zijn vele der handelingen van den Heer Willer onnoodig te noemen, ja in sommige gevallen zelfs spotwekkend, doch men mag niet uit het oog verliezen, dat hij in deze zaken zijne kennis van niemand anders kon verkrijgen dan van Chineezen en hoegenaamd niet beoordeelen kon of dezen hem niet zoogenaamde godsdienstige verrichtingen als van groot gewicht afschilderden, van welke zij zelven zich wel zouden onthouden. Bij het doorloopen van de mededeelingen, welke betrekking hebben op de godsdienstige zijde van de opheffing der kongsi Thaij-Kwong, heb ik dan ook meermalen diepe bewondering gekoesterd voor den grooten ijver en de wilskracht, waarmede de Heer Willer al die chineesche zaken heeft bestudeerd. Hij mag ze in menig opzicht verkeerd begrepen en van te veel

belang geacht hebben, in ieder geval staat zijn *goede bedoeling* hoven twijfel en ik acht dan ook de woorden, waarmede de Heer Prins de verbranding van Thaij-Kwong's stempel hekelt als „eene bespottelijke vertooning" veel te hard.

Wat nu het staatkundige plan van den Heer Willer betreft: opheffing van de politieke kongsi en oprichting van een kongsi als handelslichaam en staande onder ons gezag, ik geloof niet dat hierover een afkeurend oordeel kan worden uitgesproken. Men vergete vooral niet dat de politieke kongsi Thaij-Kwong ook handelslichaam was en dientengevolge inschulden en schulden had, welke afgerekend moesten worden, zoodat aan een plotselinge opheffing niet te denken viel en men alleen het staatkundige deel aan de instelling kon afnemen.

Ook in dit opzicht geloof ik, dat de Heer Willer juist gezien heeft en het is mij aangenaam dit te kunnen releveeren om daardoor een steun — zij het ook een geringen — te kunnen toevoegen aan de verdediging van den resident Willer, waartoe de Heer Kielstra nu en dan in den loop van zijn werk geraakt is.

Moge overigens deze bijdrage strekken om omtrent de opheffing van de voormalige kongsi Thaij-Kwong het licht te verspreiden, dat in het meergenoemd werk van den Heer Kielstra nog ontbrak!

DE „ACADEMIE DE MARINE"

TE

BATAVIA

1743—1755.

DOOR

DR. F. DE HAAN.

Toen de vrede van Utrecht een eind maakte aan de langdurige oorlogen, waarin West-Europa hare beste krachten had verspild, was het natuurlijk, dat de materiëele belangen der volkeren, die op den achtergrond hadden moeten blijven zoolang de staatkunde het woord voerde, luide om erkenning hunner rechten riepen. Rust, heeling van geslagen wonden, welvaart, rijkdom, wordt aller streven. Voor den nieuw ontwaakten ondernemingsgeest wordt Europa te klein; schepen van allerlei natiën doorkruisen de zeeën die te voren slechts den Nederlander en den Engelschman kenden; Frankrijk vooral wijdt aan den handel en de kolonisatie een ijver, die echter niet bestemd was, duurzame voordeelen af te werpen.

Ook aan de Nederlandsch O. I. Cie. had de krijg schatten gekost, doch háár bracht de vrede geen nieuwen voorspoed. De uitbreiding van Engelands, de groei van Frankrijks handel geschiedden ten deele op hare kosten, en de kwalen die haar dood zouden zijn, hadden hare krachten reeds zoo gesloopt, dat geen herstel mogelijk was geweest, ook al had zij willen luisteren naar welgemeende raadgevingen. Zij kwijnde gedurende den oorlog, en bleef kwijnen daarna, en — haar toestand kon weldra niet langer worden verheeld. Nog geen dertig jaren na den vrede, die een nieuw tijd-

perk van bloei ook voor haar had moeten openen, kon Van Imhoff bij het indienen zijner „Consideratiën" (24 Nov. 1741) het algemeen bekende verval der Compagnie tot punt van uitgang nemen voor zijne voorstellen die frisscher leven, naar men dacht, in het ziekelijke lichaam zouden brengen.

Behalve in de mededinging van vreemde natiën, die overal, waar zij zich vertoonde, doodend was voor de Compagnie, zocht Van Imhoff den oorsprong harer slepende ziekte in de uitbreiding van de sfeer harer werkzaamheden en in de juist dáárom zoo noodlottige vermindering van plichtsbetrachting bij hare dienaren.

Sedert de Compagnie van koopman eene „handeldrijvende mogendheid" was geworden had zij, om te behouden wat ten koste van goed en bloed was verworven, in het oosten een gezag te handhaven dat meer en meer tot erkenning kwam; een groot deel harer krachten moest uitsluitend tot dat doel worden gebezigd, en wilde zij dit bereiken, dan behoorde bovenal hare zeemacht, wat materiëel en personeel betrof, te kunnen wedijveren met de beste.

Hoe verre was de werkelijkheid daarvan af! Zelfs Heeren Zeventienen, die zich zoo gaarne aan een zalig optimisme overgaven, spraken van „de tegenwoordige bekende slegte gesteltheyt van 's Compagnie's zeevaart". Hare schepen waren van een verouderd maaksel en deugden noch tot den handel, noch tot den oorlog. Om te varen als die der concurrenten hadden zij minder lomp van bouw en onhandelbaar van takelage moeten zijn; en om hen in staat te stellen zich tegen bespringers te weren had men sedert de tijden van den slag bij Duins, toen koopvaarders nog zonder veel moeite in oorlogsbodems konden worden herschapen, den ontwikkelingsgang van het oorlogsmateriëel in het buitenland moeten volgen.

Het zeevolk der Compagnie was gelukkig nog altijd gelijk aan het beste in Europa; wat ontbrak waren kundige officieren, voor wie eer en plicht meer dan holle klanken

waren. Hoogst gunstig op het gehalte harer zeeofficieren had vroeger de omstandigheid gewerkt, dat, wanneer 's Lands vloot werd afgedankt, tal van kapiteinen en luitenants tot de Compagnie overgingen, die anders broodeloos waren geweest; maar sedert 1713 was de zeemacht van den staat nog maar een schim van vroegere grootheid, en op de enkele bodems die soms zijne vlag gingen vertoonen, konden geene officieren gevormd worden, die het peil hunner collega's bij de Compagnie hadden verhoogd.

Dat peil stond inderdaad, zeer laag, want — men diende de Compagnie om den broode, en „fatsoendelijke luijden", zooals Vau Imhoff zegt, „rekenden het zig voor eene schande naar Indiën bij der zee te varen".

Het gevolg was, dat de hoogere rangen uit het mindere scheepsvolk moesten worden aangevuld; en de behandeling juist van die minderen was van dien aard, dat alle eergevoel werd uitgeschud, om plaats te maken voor eene „onverzadelijke" zucht naar winst. De klachten keeren dan ook elk oogenblik terug, dat men „nooyt staat kan maken" op de trouw en den ijver der officieren (brief van 31 Dec. 1749), en dat het getal van de onverschilligen en hen, die te koppig zijn om zich te veranderen, verre dat der beteren overtreft (Consider.; br. van 31 Dec. 1744). Aan de „vadsigheyd en zorgeloosheyd" der officieren kon het vergaan van de helft der schepen worden toegeschreven, die verloren gingen (V. Imhoff, in de Res. 29 Juli 1740), maar ook aan hunne onkunde. Immers, eene eigenlijke opleiding genoten zij niet; ja, zelfs op de vloot van den staat werd destijds de theoretische vorming van den officier ten eenenmale verwaarloosd; het meerendeel was ook daar niet in staat, een behoorlijk rapport op te maken (De Jonge, Gesch. van het zeewezen 1e. dr. V, 241), en van de nieuw uitgevonden instrumenten wist slechts een enkele zich te bedienen (ib, VI, 1, 325 noot). Zóó was ook in 's Lands zeedienst de ijver verflauwd, grootendeels ten gevolge van de weinige belangstelling, welke zich, men kan zeggen sedert

den dood van Willem III openbaarde voor de zeemacht die de Republiek groot had gemaakt. Omstreeks 1740 begon echter de reactie, die het gevolg van overspanning was geweest, af te nemen: een frisscher leven openbaarde zich vooral bij de Admiraliteit van Amsterdam, en ook voor de vorming van een nieuw en beter corps zeeofficieren werden de eerste maatregelen genomen [De Jonge V, 227].

Het spreekt wel van zelf dat deze beweging hare nawerkingen ook deed gevoelen bij de mannen, die destijds het bestuur over de zaken der Compagnie voerden; en bij niemand was dat meer het geval dan bij den Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem baron van Imhoff.

Er waren ook bijzondere redenen, waarom juist hij het eerst de hand aan den ploeg zou slaan. Niet alleen, dat Van Imhoff zich met eigen oogen van het dienen op de schepen der Compagnie had kunnen overtuigen [hij had, na zijn ambt als Gouverneur van Ceilon te hebben neergelegd, eene reis naar Nederland gedaan, was later nogmaals daarheen opgezonden, en had dus van 1738 tot Sept. 1741 minstens anderhalf jaar op zee doorgebracht], maar hij had ook, naar het schijnt, eene respectabele kennis van zeezaken opgedaan [vide het in 't Lands Archief te Batavia aanwezige Journaal, door hem op zijne reis naar Indië in 1742 gehouden] en stond in betrekking tot tal van mannen, die in de geschiedenis van ons zeewezen met eere vermeld worden. (1).

(1) De moeder van Van Imhoff was Isabella Sophia Boreel, denkelijk eene verwante van Adriaan Boreel, kapitein bij de Maas, die na den vrede van Utrecht naar Portugal is gegaan, en daar in 1823 als vlagofficier stierf (De Jonge V, 211 noot, 213 noot). Van Imhoff, geboren 1705, kan dezen Boreel nog hebben gekend.

Zeer zeker was een familielid van den Gouverneur-Generaal de Jacob Boreel, die sedert 1737 Raad en Fiscaal ter Admiraliteit van Amsterdam was, en lid van den Hoogen krijgsraad is geweest [De Jonge V, 171 noot], waarin o. a. de Vice-Admiraal Schrijver zat, de leider der hervormingsbeweging. Deze Jacob Boreel deed met zijne vrouw in October 1742 Van Imhoff uitgeleide naar Texel.

Eene Jacoba Boreel was gehuwd met den in 1722 overleden Vice-Admiraal Boudaan, wiens neef, kapitein H. J. Boudaan [in 1750 Schout- bij Nacht ge-

Gelukkig gaven de bijzondere omstandigheden, waaronder Van Imhoff in September 1741 het vaderland terugzag, hem de gelegenheid, handelend op te treden. Door Heeren Zeventienen uitgenoodigd ontvouwde hij zijne inzichten in de bekende „Consideratiën"; en al dadelijk had hij het genoegen te zien, dat tot den aanbouw van schepen volgens een nieuw model werd besloten, en dat sommige dwaze voorschriften veranderd werden. Zijne voorgestelde reorganisatie van het personeel der zeemacht vereischte meer overweging.

Het hoofddoel bij Van Imhoff's voorstellen dienaangaande was, de „ignominie" weg te nemen, die den dienst bij de Cie. aankleefde, en de bekrompen geldzucht, die de meeste zeeofficieren kenmerkte, te doen wijken voor een „prickel van eere". Voor het eerste achtte hij noodig, dat de staat acten van aanstelling zou uitreiken aan de kapiteins en luitenants der Compagnie, waardoor de daarmee voorziene

---

worden] bij Van Imhoff's vertrek met 's Lands schip Middelburg bij Texel lag en bij hem aan boord kwam.

Eene Agneta [of Anna] Maria Boreel is gehuwd met Salomon Dedel, denkelijk een van de twee Heeren Dedel die in het Journaal worden vermeld, de een als „Burgemeester" Dedel, die met twee dochters de reis naar Texel meemaakte, en de ander als bewindhebber der West-Indische Compagnie; Salomon Dedel nu, bij de Jonge „schepen van Amsterdam" genoemd, was in 1736 vader geworden van een gelijknamigen zoon, die zich later herhaaldelijk, o. a. bij de Doggersbank, zeer heeft onderscheiden.

Tot het gezelschap, dat Van Imhoff uitgeleide deed, behoorde verder kapitein Hendrik Lijnslager, later opgeklommen tot Vice-Admiraal; Mevrouw Van der Hoop [denkelijk geboren Susanna Sophia Dedel, en alsdan moeder van J. C, van der Hoop, geboren 1742, een man die veel invloed heeft gehad op de reorganisatie van het zeewezen, en ao 1815 Minister van Marine werd; een neef van haar man, Cornelis van der Hoop was een groot vriend van Van Imhoff, en tijdens zijn bestuur Resident van Tjeribon]; en Mr Jacob van Citters, die door zijn huwelijk verwant was aan de familie Boudaan, welke in de geschiedenis van ons zeewezen welbekend is. [De broer van Mevrouw Van Imhoff, geboren Huijsman, was gehuwd met eene juffrouw Van Citters]. Misschien was de zuster van onzen Gouv.-Gen., Louise Isabelle, die gehuwd is met R. H. W. van der Feltz, eene verwante [moeder, tante,] van den kapitein Van der Feltz, die ao. 1778 in West-Indië met zijn schip in de lucht vloog [De Jonge, V, 409]

zeeofficieren gelijk zouden worden gesteld met hunne collega's bij den dienst te land; tot het laatste, het opwekken van een wedijver in plichtsbetrachting, zou de voorgehouden hoop op promotie het middel zijn; en voor de vorming van een beter corps officieren werd eene splitsing voorgesteld tusschen kapiteins en luitenants (welke rangen tot dusverre bij de zeemacht der Cie. onbekend waren) aan den eenen, schippers en stuurlieden aan den anderen kant, met dien verstande, dat, behoudens uitzonderingen, het gemeene scheepsvolk slechts tot schipper zou kunnen opklimmen. Deze laatste zou het commando kunnen voeren over de kleinere schepen, doch op grootere, die volgens het nieuwe model gebouwd stonden te worden, zouden slechts kapiteins of kapitein-luitenants het bevel voeren, onder welke de luitenant zou staan, terwijl de taak der stuurlieden zich tot de uitrusting en het laden en lossen zou bepalen. In het bijzonder zouden de officieren die eene acte van Hunne Hoog Mogenden hadden, op de schepen dienen, welke volgens Van Imhoff's voorstel ten oorlog zouden worden uitgerust.

Het duurde tot 14 Maart 1742 [de consideratiën waren den 24 Nov. 1741 ingediend] voor de H. H. Zeventienen besloten: „de voorgestelde veranderingen bij provisie te introduceeren op de twee schepen waarmee de Gouv.-Generaal zou terugkeeren", die dus als schepen van oorlog zouden worden beschouwd, en zouden staan elk onder een kapitein en twee luitenants. Waarschijnlijk is Van Imhoff's bedoeling geweest, genoemde, officieren van de admiraliteiten over te nemen; maar de „Heeren Meesters" beslisten, dat althans één der twee luitenants uit 's Compagnie's zeevolk moest worden genomen, en van eene acte van aanstelling door den staat uitgereikt wilden zij, niet ten onrechte, niet hooren. Tegelijk werd den Gouverneur-Generaal verzocht, op de reis naar Indië zijne plannen verder uit te werken, en die na behandeling in den Raad over te zenden. Zoolang de Raad van Indië niet had gesproken wilden zij liever op de oude wijze blijven varen, uitsluitend met schippers en stuurlieden: wel

een bewijs, dat het betoog van de weinige deugdelijkheid dier zeelieden niet diep was doorgedrongen.

Toch werd de eerste stap gedaan tot eene geleidelijke aankweeking van betere zeeofficieren: de kamers werden gemachtigd, op ieder schip twee „leerlingen" van minstens 14 jaar te plaatsen [Res. 28 Maart 1742], met rang van adelborst [1] en eene gage van ƒ 10 's maands. Ook dit geschiedde naar aanleiding van een voorstel van den Gouverneur-Generaal. Aangezien tevens het uitzenden van adelborsten werd afgeschaft ligt de gissing voor de hand, dat vóór dien tijd aan dergelijke jongelieden op het schip geenerlei opleiding ten deel viel; in elk geval kwamen zij zelden voor [2].

Voortaan zou dit anders worden. Toen de „Hersteller", het schip dat den Gouverneur-Generaal naar Indië over zou brengen, Texel verliet, droeg het behalve een aantal hoofdofficieren van de landmacht, eene kleine schare jongelui die, volgens een plan dat Van Imhoff reeds in Nederland moet hebben gevormd, doch waarvan hij misschien liever geen voorstel wilde maken vóór de zee hem van zijne superieuren scheidde, te Batavia eene school tot opleiding van zeeofficieren zouden bevolken [3].

---

(1) De adelborsten worden in het N. I. Plakaatboek wel „officieren" genoemd (cf. Deel I, Aanhangsel, Pl. van 22 Maart 1622), doch staan in gage en emolumenten gelijk met soldaten en matrozen (Pl. 24 Oct. 1624; 13 Oct. 1732), of even daarboven [19 Mei 1690; 6 Nov. 1713; 27 Juli 1718]. Zoo stond zelfs een luitenant ter zee in 's lands dienst wat betrof het „loopgeld" niet boven een matroos, en genoot hij weinig achting (De Jonge II, 1, 189; IV, 1, 147; IV, 2, 134; VI, 1, 414).

(2) In de „Korte Notulen" der vergaderingen van den Raad van Indië gedurende de jaren 1740 en 1742, die ik hiertoe nalas, bespeurt men niets van benoeming overplaatsing, bevordering of ontslag van adelborsten, wel van stuurlieden enz.

[3] Dat een aantal cadets met den G. G. zijn overgekomen blijkt:

1o. Uit eene „Ordre voor de cadets ter zee op het schip de Hersteller" waarvan melding wordt gemaakt in de inhoudsopgave van een' bundel papieren in het Archief aanwezig, van welke alleen nog het boven aangehaalde „Journaal" over is.

Gedurende de reis naar Indië werkte Van Imhoff, in dagelijksch verkeer met officieren van meer ontwikkeling dan gewoonlijk bij de Compagnie werd aangetroffen, verschillende plannen tot hervorming van het zeewezen uit; daaronder dat tot oprichting eener „Académie de Marine" [cf. brief van 5 Nov. 1743]. In hoeverre bij dit laatste buitenlandsche invloeden zijn werkzaam geweest [in Nederland bestond niets van dien aard] is moeielijk na te gaan, doch de naam der inrichting evenals die der leerlingen („cadets") doet denken aan inwerking van de officieren in zijne omgeving, waaronder verscheidene Franschen waren; misschien zijn onder hen oud-leerlingen geweest van een der marine scholen, die tijdens de regeering van Lodewijk XIV te Toulon en te Brest waren verrezen, waar, evenals in Van Imhoff's stichting, de wetenschappelijke en lichamelijke ontwikkeling van jongelingen uit den besten stand werd nagestreefd, als voorbereiding tot den practischen dienst ter zee.

Na de aankomst van den Gouverneur-Generaal te Batavia (28 Mei 1743) werden de met hem overgekomen jongelui op een schip overgeplaatst dat op de reede lag; en spoedig daarna werd het aan boord gemaakt ontwerp bij de leden van den Raad rondgezonden. Den 23en Augustus kwam het in behandeling en werd het, naar 't schijnt zonder discussie, aangenomen. Zelfs werd aan de bepaling van het reglement, waarbij verschillende bijdragen van zeeofficieren werden gevorderd ten voordeele van de Academie, in zooverre terugwerkende kracht verleend, dat een ter zelfder zitting reeds benoemde kapitein-luitenant voor 80 rijksd. belast werd.

Gaat men nu dat reglement na, zooal het in Deel V van het N. I. Plakaatboek, N°. 3, te lezen staat, dan ontwaart men niet veel meer dan eenige losjes aaneengeregen inval-

2o. Uit de aanteekening in de Korte Notulen van 1743 dat kapitein Jean Belliveau „met zijne officieren en cadets" wordt overgeplaatst, terwijl ib. onder den datum van 4 Juni staat, dat die kapitein de „Hersteller" commandeerde.

lende gedachten; het heeft in der daad allen schijn, alsof vele artikelen opgesteld zijn als resultaat van een gesprek en eenvoudig achter de reeds gemaakte zijn gevoegd.

Om te kunnen begrijpen hoe de samenhang der bepalingen eigenlijk is, is het noodig, 't gansche reglement in meer modernen vorm om te werken, en op die wijze bruikbaar gemaakt vindt men het hieronder [1].

REGLEMENT.

Art. 1. Er bestaat een corps „cadets de marine," waartoe zij behooren, die van wege de O. I. Cie. tot luitenants ter zee worden opgeleid of onder den naam van cadets op hare schepen in de Indische wateren varen. (1; 2; 3).

Art. 2. Wil een jongeling als „cadet de marine" worden aangenomen, zoo moet hij:

1o. Uit een wettig huwelijk geboren (2) en van fatsoenlijke familie zijn (1).

2o. Den leeftijd van 12 jaren bereikt en dien van 14 jaren nog niet overschreden hebben (2).

3o. Den Protestantschen godsdienst belijden (2).

4o. Eene zeereis van minstens zes maanden hebben gedaan, en eenige kennis bezitten van scheepstermen (7) [2].

Art. 3. Hij, die als cadet wordt aangenomen, is verplicht, de Compagnie zes jaren te dienen (14).

Niet vóór den ouderdom van 20 jaren kan een cadet tot luitenant worden bevorderd (14).

Art. 4. Alle jongelingen, die met den rang van cadet te Batavia aankomen, zullen zich doen inschrijven bij den Secretaris van het college van Curatoren der Académie de Marine (6).

[1]. De cijfers, tuschen haakjes achter elke alinea geplaatst zijn die waaronder men in het Plakaatboek het artikel zal vinden, waaruit de alinea genomen is.

[2]. Dit vereischte schijnt er op te wijzen, dat men liever geen in Indië opgevoede jongens opnam.

Bij vertrek uit Batavia geven zij kennis aan den Secretaris.

Vertrekken zij naar Europa zoo worden zij op de registers afgeschreven (6).

Art. 5. De Académie de Marine is bestemd om cadets der marine op te leiden tot luitenants ter zee.

Art. 6. Aan de Académie wordt onderwijs gegeven in:

a. De zeevaartkunde (21).
b. De scheepsbouwkunde (12).
c. De artillerie-exercitie (12).
d. Den wapenhandel (12).
e. De godsdienstleer (11).
f. Het Maleisch (19).
g. Het Malabaarsch (19). [1]
h. Het Perzisch (19).
i. Het dansen en schermen (13).
k. Het paardrijden [30].

Art. 7. De leerlingen bestaan uit:

1o. De cadets, en wel:
a. Inwonende [1].
b. Niet-inwonende [3].

2o. De kostleerlingen, en wel:
a. Inwonende [22].
b. Niet-inwonende [22].

Bovendien worden de lessen in de zeevaartkunde en de catechismus voor een ieder opengesteld, de laatste ook voor vrouwen [21; 24]; toegang tot andere lessen wordt behalve aan cadets en kostleerlingen alleen met bijzondere vergunning van curatoren verleend, en wel tegen betaling eener door dezen vast te stellen som [23].

De scheepsjongens, die als huisbedienden in de Académie werkzaam zijn, hebben toegang tot alle lessen [17].

Art. 8. Het aantal der inwonende cadetten bedraagt 24 (1).

---

[1] Er dienden destijds zeer veel matrozen uit die landen op de schepen der Compagnie.

Art. 9. De inwonende cadets doorloopen een cursus van vier jaren, waarvan drie aan de Académie worden doorgebracht [15]; tusschen het tweede en het derde studiejaar wordt eene reis in de Indische wateren gedaan [14].

Art. 10. Zij genieten gratis onderwijs, woning, spijs en drank, vuur en licht, en trekken *f* 10 per maand [1].

Art. 11. Twee der inwonende cadetten dragen den titel van vaandrig [9]. Zij betrekken beurtelings des nachts de wacht; steeds moet één van hen tegenwoordig zijn bij de godsdienstoefeningen en het godsdienstonderwijs (9).

Art. 12. Alle cadetten die te Batavia aankomen hebben gedurende hun verblijf ter reede toegang tot de lessen en maaltijden der Académie (4 en 5). Zij zijn alsdan onderworpen aan het reglement (4).

Art. 13 Het aantal kostleerlingen bedraagt hoogstens 12. Zij volgen alle lessen der Académie en deelen in alle maaltijden of een gedeelte daarvan (22).

Art. 14. Bij hunne toelating brengen de kostleerlingen eenig zilver- en linnengoed mee, dat bij hun vertrek aan de Académie blijft (22). [1]. Zij zijn aan dezelfde bepalingen onderworpen als de cadets, behalve in zooverre betreft het betrekken van de wacht en het aantreden in 't geweer (22).

Art. 15. De inwonende kostleerlingen betalen 40 Rdş per maand, de niet inwonende 33 Rdş (22).

Art. 16. Het bestuur der Académie is opdragen aan een Gouverneur en een Onder-Gouverneur [8].

Het toezicht wordt uitgeoefend door het college van curatoren [8].

Art. 17. De Gouverneur heeft den rang van kapitein ter zee; de Onder-Gouverneur dien van luitenant ter zee. [8].

Bij voorkeur worden zij gekozen uit de officieren van de land- of de zeemacht. Zij moeten lidmaten der Gereformeerde Kerk zijn [8].

---

[1] Dit is op de groote kostscholen in Engeland nog in gebruik wat betreft het zilveren eetgereedschap.

Zij worden bezoldigd door de Académie en wonen binnen het gebouw [8]. Een van hen moet altijd aldaar aanwezig zijn [17].

Art. 18. De Gouverneur of de Onder-Gouverneur moet tegenwoordig zijn bij de godsdienstoefeningen der cadets en het godsdienstonderwijs [10 en 11].

Art. 19. Wanneer het corps cadetten in het geweer [onder de wapens] komt commandeert de Gouverneur hen als kapitein, de Onder-Gouverneur als luitenant [20].

Art. 20. Van het door de inwonende kostleerlingen betaalde, geniet de Gouverneur per maand 3 Rds per persoon; de Onder-Gouverneur [2].

Van het door de niet inwonende kostleerlingen betaalde, geniet de Gouverneur per maand 2 Rds per persoon, de Onder-Gouverneur 1 [22].

Art. 21. Het college van Curatoren bestaat uit:

Een lid van den Raad van Indië.

Een lid van den Raad van Justitie.

Den Commandeur en Opper-Equipagemeester.

Den Gouverneur der Académie.

Den Secretaris.

Voorts hebben krachtens hun ambt alle vlagofficieren en Commandeurs ter zee zitting in het college naar hunnen rang. [26].

Art. 22. De Curatoren beraadslagen over de belangen der Académie en oefenen de contrôle uit over hare geldmiddelen [27].

Zij vergaderen den eersten Zaterdag van elke maand des morgens om 8 uur [27].

Art. 23. Beurtelings houdt een van hen gedurende eene week het toezicht op de Académie.

Bij ontdekking van overtredingen of misbruiken geeft hij onmiddellijk daarvan kennis aan den President-Curator, die alsdan eene buitengewone vergadering kan beleggen.

Van het wekelijksch toezicht is de President-Curator vrijgesteld; zijne beurt wordt waargenomen door den Secretaris [27].

Art. 24. De Secretaris van Curatoren is tevens penningmeester en bibliothecaris der Académie [25].

Art. 25. Hij int de kostgelden der inwonende cadetten en die der niet-inwonende gedurende hunne aanwezigheid te Batavia; evenzoo die der aan de Académie verbonden officieren, beambten en bedienden [1, 4 en 28].

Art. 26. Op de door Curatoren bepaalde uren moet hij binnen het gebouw aanwezig zijn [25].

Art. 27. Eenmaal 's jaars wordt door hem rekening en verantwoording gedaan ten overstaan van de Curatoren en twee leden van den Raad van Indië met een der Secretarissen; en wel in het openbaar of niet, naarmate de Regeering zulks gelast [31].

Art. 28. De Secretaris wordt bezoldigd uit de kas der Académie [25].

Art. 29. Een ziekentrooster verricht het gebed des morgens en avonds en geeft onder toezicht van een der Hervormde predikanten onderwijs in de godsdienstleer [10 en 11].

Art. 30. Een der Hervormde predikanten houdt om de veertien dagen catechisatie [11].

Art. 31. Van het door de kostleerlingen betaalde wordt per maand en per hoofd 5 Rds bestemd om te worden verdeeld onder de gezamenlijke onderwijzers [22].

Art. 32. De bedienden der Académie bestaan uit:

Een Europ. hofmeester.
Een " scheepskok.
Een " onderkok.
Zes " scheepsjongens (17).

Art. 33. Alle bedienden der Acad. zijn dienaren der Compagnie, en staan onder het bevel van den Gouverneur, of bij diens afwezigheid onder dat van den Onder-Gouverneur. In plaats van kostgeld genieten zij de natafel (17).

Art. 34. De hofmeester ontvangt de rantsoenen en kostgelden der inwonende personen, en neemt daarvoor de zorg voor hunne tafel op zich (18).

Art. 35. Zoo noodig zal een kastelein worden aangesteld.

Deze zal dan gehouden zijn, de in art. 32 vermelde bedienden te gebruiken, en daarenboven hoogstens twee inlandsche bedienden zoo hij ongehuwd is, en drie, benevens twee bejaarde meiden, zoo hij een gezin heeft (18).

Art. 36. De scheepsjongens doen het werk binnenshuis. Twee hunner zijn bedienden van den Gouverneur en helpers van den hofmeester; een is bediende van den Onder-Gouverneur; een helper van den kok; twee zijn bedienden van de onderofficieren en cadets (17).

Art. 37. Inlanders worden niet binnen de Acadêmie toegelaten (17).

Art. 38. Er zijn twee vacantiën, eene van veertien dagen, zijnde de week voor Paschen en de Paaschweek, en eene van tien dagen, beginnende met 24 December en eindigende 3 Januari [13].

Art. 39. De dagverdeeling bij de Acadêmie is volgens den volgenden rooster [art. 10, 11, 12, 13, 21]:

Uren	Maand.	Dinsd.	Woensd.	Dond.	Vrijdag	Zaterdag
6	gebed,		bijbellezing,		ontbijt	
7—9	les	les	zeevaart-kunde.	les	les	wapenhandel, exercitie, scheepsbouwk.
9—11	les	les	godsdt. leer.	les	les	godsdt. leer
1—2			dansen en schermen			dansen en schermen
2—3	les	les	dansen en schermen	les	les	dansen en schermen
3—5	les	les	zee-vaartk.	les	les	ontspanning
5—8	ontspanning					
8	gebed,		bijbellezing		avondmaal.	

Art. 40. Het onderwijs in het paardrijden wordt gegeven in 's Compagnie's stal (30).

Art. 41. Alle inwonende cadets zijn verplicht, het morgen- en avondgebed en des Zondags de openbare godsdienstoefening bij te wonen (10 en 11).

Art. 42. Beurtelings betrekt een der vaandrigs des nachts de wacht vóór de deur der Académie, van het slaan van taptoe totdat de réveille geslagen is, daarin bijgestaan telkens door vier cadetten, die om het uur worden afgelost (9).

Art. 43. Wanneer de Gouverneur-Generaal zich naar de reede begeeft vergezelt het corps cadets hem als eene garde-marine (20).

Art. 44. Geene inlandsche taal mag zonder bijzondere vergunning van den Gouverneur of den Onder-Gouverneur binnen het gebouw worden gesproken [18 en 19].

Art. 45. Tot tegemoetkoming in de kosten der Académie wordt betaald:

a. Door de aan de Académie verbonden officieren, beambten, cadets en bedienden het hun toegelegde kostgeld. De niet-inwonende cadets betalen dit kostgeld alleen zoo lang zij te Batavia vertoeven [1; 4; 28, alin. 1].

b. Door de kostleerlingen het in art. 15 bepaalde.

c. Door de toehoorders bij enkele lessen, vermeld bij art. 7, hetgeen de Curatoren bepalen.

Art. 46. Verder bestaan de inkomsten der Acad. uit:

1°. Alle boeten, opgelegd wegens overtredingen die de zeevaart of den dienst ter zee raken [28, al. 3].

2°. De navolgende bedragen, door zeeofficieren te voldoen bij de uitreiking hunner acte van aanstelling bij den zeedienst in Indië; als, voor eene acte van Kapitein ter zee 100 Rd^s^.

Kapitein-Luitenant 80 —
Schipper. . . . 60 —
Luitenant . . . 30 —

Opperstuurman . 20 Rds.
Onderstuurman . 10 — [28, al. 4].

Deze bedragen worden ook dan voldaan, wanneer de betrokken persoon in Indië te land dient (28, al. 5).

3°. Dezelfde bedragen als onder alinea 2 vermeld worden gestort door de zeeofficieren bij hunne eerste aankomst uit Nederland in Indië in de bovengenoemde rangen (28, al. 4).

4°. De helft der bedragen onder alinea 2 vermeld worden voldaan bij elke volgende maal dat de daar genoemde zeeofficieren in die rangen uit Nederland in Indië aankomen (28, al. 4), of wanneer zij naar Europa terugkeeren.

Art. 47. Uit 's Compagnie's pakhuizen ontvangt de acad. gratis zout, specerijen en rijst; verdere benoodigdheden worden tegen inkoopsprijs verstrekt (28, al. 6).

Art. 48. De Compagnie bekostigt den aankoop van een gebouw, waarin de acad. zal worden gevestigd. Het daarvoor betaalde blijft als eene rentelooze schuld ten laste der acadêmie (29).

Art. 49. Van het batig saldo der jaarlijksche rekening zal de helft worden besteed tot aflossing dezer schuld. De andere helft wordt door Curatoren in den vorm van een jaargeld verdeeld onder weduwen en weezen van zeeofficieren.

Wanneer de schuld van de acadêmie aan de Compagnie zal zijn afgelost, wordt het geheele bedrag van het batig saldo tot het onderhoud dier weduwen en weezen aangewend. (32).

Aldus luidt het Reglement der Acadêmie, overgezet in hedendaagsch Nederlandsch en in een vorm gebracht die een overzicht gemakkelijker maakt. Om op dezelfde wijze door te gaan zullen wij onmiddellijk de veranderingen en toevoegingen die het heeft ondergaan hier achter laten volgen bij wijze van

Aanmerkingen bij het Reglement.

Art. 1. Op alle schepen, die in de Indische wateren varen en onder bevel van een Kapitein of Kapitein-luite-

nant staan, wordt zoo noodig een cadet geplaatst als jong officier. Geen cadet mag op een schip allééén de wacht doen (ampliatie van 17 Dec. 1745 art. 22).

De cadets die eene reis ter zee hebben gedaan, leveren bij hunne terugkomst een behoorlijk journaal in van hetgeen gedurende de reis is voorgekomen wat betreft weersgesteldheid, stroom, verandering van wind en landteekens; evenals ook teekeningen van kusten als anderszins, ten einde dienaangaande te worden ondervraagd (ib. 23).

Art. 2. Den 17en Dec. 1745 werd bepaald, dat zoons van officieren der landmacht zouden worden toegelaten evenals die der zeeofficieren, zoo ze den behoorlijken ouderdom hadden bereikt. Hieruit zou men dus moeten opmaken, dat het corps cadetten eigenlijk alleen zou bestaan hebben uit jongelui, wier vader de Cie. ter zee diende. Cf. tevens art. 49. Nergens elders wordt dienaangaande gesproken; en in der daad zijn wel degelijk zoons van burgerlijke dienaren der Cie. toegelaten.

De volle leeftijd van 14 jaar werd vereischt sedert 31 Juli 1753; deze bepaling gold echter niet bij aanname in Nederland.

Art. 3. De eerste alinea van dit artikel stelt de deur open tot het verlaten van den zeedienst en het overgaan tot dien te lande, in welke betrekking dan ook, zoodra men een tegenzin tegen het varen krijgt. Dergelijke „changementen" kwamen dan ook nog al eens voor, zoodat de H. H. XVII den 18 Sept. 1750 een verbod uitvaardigden tegen het verlaten van den zeedienst door cadets. Den 30 Dec. 1752 werd daarop door den Raad opheldering gevraagd, of dit verbod voor alle cadets gold, of alleen voor die der Academie, en het antwoord (10 Oct. 1754) beves tigde, dat allen zonder uitzondering hieraan waren onderworpen. Den 31 Oct. 1749 had de Raad vast gesteld dat degenen die den zeedienst verlieten zonder tot het leger over te gaan, aan de Academie terug zouden betalen, hetgeen zij haar volgens schatting der Curatoren hadden gekost.

Wat de tweede alinea betreft, deze is in overeenstemming met de Consideratiën van Van Imhoff, waarin hij voorstelde, geene promotie bij den zeedienst te doen plaats hebben, dan nadat men zes jaren in den lageren rang had doorgebracht, tenzij in geval van buitengewone verdiensten. Dit werd door eene Resol. van 11 Oct. 1743 tot een algemeenen regel gemaakt. Promotie van cadets hing dus uitsluitend van het aantal dienstjaren af.

Strengere eischen werden gesteld bij de ampliatie van 17 Dec. 1745, art. 20:

Geen cadet wordt tot luitenant bevorderd dan nadat hij:

1°. Een openbaar examen in de theorie en zoo mogelijk in de practijk [der stuurmanskunst] heeft gedaan.

2°. Als jong officier eene reis heeft meegemaakt [art. 22].

3°. Zijne belijdenis heeft afgelegd [art. 21].

Ib. art. 21. De cadetten, die van een anderen Protestantschen godsdienst zijn dan den Gereformeerden zullen vóór hunne bevordering aan Curatoren beloven, zoodra mogelijk hunne belijdenis te doen.

En verder art. 20: Alle examens worden eenige dagen te voren bekend gemaakt bij biljetten, aan te plakken aan de Académie, de kerken, het kasteel, het stadhuis en de werf.

De geheele wijze van bevordering werd echter veranderd tijdens Mossel [8 Oct. 1781], aldus:

Cadets worden op hun verzoek bevorderd tot luitenant-titulair op eene gage van *f* 32 per maand en rang na de opperstuurlieden, wanneer zij:

1°. De vier leerjaren bedoel bij art. 9 voleindigd hebben.

2°. Den leeftijd van 18 jaren hebben bereikt.

3°. Voldoend examen hebben afgelegd in de theorie der zeevaartkunde.

4°. Door de Curatoren der Académie en de officieren, onder wie zij hebben gevaren, geschikt worden geoordeeld om een commando te voeren.

In den rang van luitenant-titulair doen zij twee jaren dienst als onderstuurman.

Worden zij daarna geschikt geoordeeld, zoo volgt hunne bevordering tot luitenant.

Bij het „Reglement op het benoemen en ontslaan van Compagnie's dienaren [31 Juli 1753] werd onder de vereischten weder het belijden van den Prot. godsdienst opgenomen, en de leeftijd van 18 jaren op 19 gebracht voor degenen, die bij in dienst treding in Nederland nog geen 14 jaren oud waren.

Hoe nauw men het in de practijk met die eischen nam zien wij uit een brief van H. H. XVII, gedateerd 18 Sept. 1750.

Daarin wordt geklaagd over de bevordering van Herman de Vrij tot luitenant; deze was in Nederland van kantoorklerk cadet geworden, naar Indië gevaren, en te Batavia onmiddellijk tot luitenant bevorderd!

Art. 8. Het aantal 24 is niet altijd bereikt. Van der Parra zegt in zijn Memorie [waarover later], dat er somtijds wel 20 à 24 cadets waren geweest.

Art. 10. Sedert 25 October 1746 genoten de cadets tevens vrije geneeskundige behandeling door de twee stadsdoctoren.

De in dit artikel genoemde *f* 10 per maand maken hunne soldij uit; zij moeten daaruit hunne kleeding en extra-uitgaven bekostigen. De soldijen evenwel werden niet alle maanden uitbetaald, maar de Cie. trachtte zooveel mogelijk hare dienaren tot hare crediteuren te maken. Het jaar vóór de oprichting der Academie was bij den Artikelbrief van 4 Sept. nog bepaald, dat degenen die „niet te kwaad stonden" in hun eerste verband driemaal 's jaars twee maanden soldij konden ontvangen; degenen die „te kwaad stonden" ééne maand. Waarschijnlijk is de officieele opvatting, dat men alleen door hooge boeten, die op de rekening werden geschreven, „te kwaad" kon komen.

De feitelijke toestand was vaak heel anders. Wij zien, dat de Curatoren der Académie den 11 Dec. 1752 eene rekening overleggen, waaruit blijkt dat 64 „bij de Académie nominatim bekend staande" cadets te zamen hêt bedrag

van 5182 Rds. 10 st. schuldig zijn wegens „genot en defroijement". Denkelijk maakten cadets, die toevallig te Batavia kwamen, van hunne inschrijving bij den Secretaris der Acad. gebruik, om zich op kosten dier inrichting in nieuwe kleeren te steken of pret te gaan maken, door, buiten Curatoren om, aan het soldij-kantoor eene ordonnantie van betaling of van verstrekking uit het pakhuis te halen. Bij dat soldij-kantoor heerschte dus groote slordigheid. De Resolutie van genoemden datum bepaalt, dat die cadets voor hunne gemaakte schulden op hunne soldijrekening zullen worden belast ten voordeele der Academie, wanneer zij „nog in Indië te vinden zijn," en de chef van het soldij-kantoor ontvangt den last, voortaan geene ordonnanties tot verstrekking van maandgelden aan cadets af te geven. Verder moeten voortaan Curatoren aan dat kantoor opgave doen van hetgeen zij ten behoeve der leerlingen uitgeven voor kleeren en extra's; en zal het bedrag dier sommen dan op de rekening der cadets worden gebracht. Liefst hadden Curatoren gezien, dat in het geheel geene jaarrekeningen meer aan de jongelui werden afgegeven; maar hun verzoek dienaangaande werd door de Regeering „als onnoodig" afgewezen.

Al eenige jaren te voren waren de geldelijke verplichtingen der cadets geregeld bij eene Resol. van 6 Oct. 1747. Deze behelst dat 1o. Al wat extra aan hen wordt verstrekt op de rekening hunner maandgelden wordt gebracht, om te worden terugverdiend door hen „die in het leven blijven". 2o. Wanneer een hunner ab intestato overlijdt wordt zijn boedel door den Secretaris van Curatoren met eenen inventaris overgegeven aan den Curator ad lites. 3o. De onkosten der begrafenis worden op rekening des overledenen gebracht; die begrafenis zou, tenzij ouders of verwanten het tegendeel verzochten, plaats hebben uit het Acadêmie-gebouw. 4o. De uniform van den overledene zou voor hare waarde aan het huis vervallen. Deze uniform was van rood en blauw laken of van rood en blauw grein [Res. 17 Dec. 1745].

Ook wanneer cadets eene zeereis zouden meemaken en niet in staat waren, zelf de noodige kleeren te bekostigen schoten Curatoren hun de middelen daartoe voor [ib].

Art. 11. Deze vaandrigs, uit de cadets gekozen, schijnen niet te hebben voldaan. Den 7 Januari 1746 werden twee sergeants daartoe benoemd en reeds in de Ampliatie van 17 Dec. 1745 wordt uitsluitend van „onderofficieren" gesproken. Zij omschrijft hunne verplichtingen nader:

De wacht wordt waargenomen door een der onderofficieren met vier cadets, gewapend met geweer en bajonet [4].

De onderofficier die de wacht heeft, doet van tijd tot tijd met twee zijner cadets eene stille patrouille door het gebouw [6],

Hij zorgt, dat de cadets des morgens om vijf uren worden gewekt [7].

Des morgens om 6 uur doet hij aan den Gouverneur en om 7 uur aan den Presid. Curator of bij diens afwezigheid aan het oudste lid van het college van Curatoren schriftelijk rapport van hetgeen in den afgeloopen nacht en den daaraan voorafgaanden dag is voorgevallen [8].

Een der onderofficieren houdt het toezicht bij het nazien der lessen in de godsdienstleer, des Woensdags en Zaterdags [18].

Gedurende de vergadering van Curatoren mogen zij het gebouw niet verlaten, op straffe van het verlies van eene maand gage ten voordeele der Acad. [24].

Wanneer de Gouverneur-Generaal de vergadering van Curatoren bijwoont houden twee onderofficieren met ontblooten degen de wacht [27]. Zie verder bij art. 41, 42 en 43.

Art. 16. Eerst 17 Dec. 1745 werd een Gouverneur benoemd.

Art. 17. In het „Reglement op het benoemen en ontslaan van Compagnie's dienaren" [31 Juli 1753] staat, dat de Gouverneur der Académie bij zijne aanstelling den rang en de gage krijgt van een Kapitein-luitenant ter zee voor een verband van drie jaren, en op dien dienst kapitein kan

worden; de Onder-Gouverneur wordt bij zijne aanstelling Luitenant ter zee met *f* 48, voor een verband van drie jaren, zonder op verhooging aanspraak te kunnen maken.

Bij de Ampliatie [17 Dec. 1745] wordt bepaald, dat de Gouv. of Onder-Gouv. alleen na bekomen vergunning van het college van Curatoren den nacht buiten het gebouw mag doorbrengen. In buitengewone gevallen is de vergunning van den President-Curator of van het oudste lid van het college voldoende [1].

Art. 18. Ampliatie: De Gouverneur of de Onder-Gouv. is tegenwoordig bij het gebed door den „krankbesoeker" des morgens en avonds [18].

Gedurende de vergadering van Curatoren mag geen van beiden het gebouw verlaten, op straffe van het verlies van eene maand gage ten voordeele der Académie [24]. Zie verder bij art. 43.

Art. 20. Den 12 Nov. 1743 werd aan den Gouverneur een salaris van 50 Rds 's maands toegelegd, aan den Onder Gouv. een van 30 Rds Dit is later veranderd (zie bij art. 17). Bij Van der Parra 's berekening van hetgeen de Acad. heeft gekost, wordt voor den eerstgenoemde gerekend *f* 80 's maands; kostgeld per jaar *f* 299 10²/₅ st., emolumenten per jaar *f* 54, en voor den Onder-Gouv. *f* 48 per maand, benevens per jaar *f* 138 4⁴/₅ st. kostgeld en *f* 36 emolumenten.

Art. 21. 17 Dec. 1745 werd vastgesteld, dat onder de Curatoren mede zitting zou nemen de legercommandant of een ander hoofdofficier bij de landmacht (Cf. bij art. 2).

Daarentegen werd de bepaling, dat ook de Gouverneur der Acad. lid van het college zou zijn, niet nagekomen; toen op denzelfden datum besloten werd tot benoeming van een Gouverneur over te gaan, werd hij aangesteld „bij provicie zonder sessie ter vergadering van Curatoren, alzoo deze vermeynen sulx in dier voegen eijgentlijker (d. i. welvoegelijker) te zijn, schoon zulx tegen de eerste instelling eenigermate aanloopt". Eerst 12 Aug. 1746 nam de

Gouverneur, thans op verzoek van Curatoren, in hun midden plaats.

De in het artikel genoemde hoofdofficieren van Marine zijn nooit benoemd, ofschoon zij meer dan eens in de Res. voorkomen. Wel was er een „Commandeur der Indiase zee" en stonden de retourvlooten onder Admiraals of Commandeurs, doch de aanstelling van vaste vlagofficieren, een lievelingsidee van Van Imhoff, heeft hij niet gedaan kunnen krijgen; Cf. brief van 31 Dec. 1746.

Art. 28. 12 Nov. 1743 is aan den Secretaris een salaris toegelegd van 30 Rds. 's maands.

Art. 29. Ampliatie 17 Dec. 1745: De ziekentrooster is verplicht, zich bij zijn onderwijs te regelen naar de voorschriften van den predikant die het toezicht daarop uitoefent (19).

De man genoot een salaris van *f* 34 per maand, benevens per jaar aan kostgeld *f* 138, 4⁴/₅ st. en aan emolumenten *f* 36.

Art. 30. Sedert 17 Dec. 1745 genoot de predikant 100 ducatons per jaar uit de kas der Académie.

Art. 31. Dit is het eenige wat van de onderwijzers wordt gezegd!

De berekening van Van der Parra vermeldt:

Een leermeester in de navigatie met *f* 48 per maand, benevens per jaar *f* 299, 10³/₅ st. kostgeld en *f* 54 emolumenten.

Een schrijf- en cijfermeester met *f* 24 p. m. en per jaar kostgeld *f* 92, 3²/₅ st.

Een teekenmeester met *f* 24 p. m. en per jaar kostgeld *f* 92, 3²/₅ st.

Een Fransche meester met *f* 14 p. m. en per jaar kostgeld *f* 46, 1³/₅ st.

Een schermmeester met *f* 16 p. m. en per jaar kostgeld *f* 46. 1³/₅ st.

Behalve uit de lage tractementen der onderwijzers (de kok verdiende per jaar meer dan de leeraar in het Fransch)

kan men uit andere omstandigheden zien, dat zij weinig geteld werden; zoo moesten de docenten aan het seminarium zelf boeten ophalen, welke aan die inrichting werden toegewezen (Plak. 30 Dec. 1754, art. 67).

Verder is op te merken, dat in het „Reglement op het benoemen en ontslaan van Comp^{s}. dienaren" (31 Juli 1753) staat: „de preceptor in de mathesis en navigatie wordt wel verbeterd (bevorderd) als andere zeeofficieren dog niet hoger als tot lieutenant."

Voorts (Ampl. art. 18): Geen der leeraren verlaat zijn lokaal voordat zijn opvolger is binnengekomen. Ib. art. 24: Bij vergaderingen van Curatoren mag geen der leeraren het gebouw verlaten op dezelfde straf als voor de onderofficieren is vermeld.

Art. 33. Curatoren regelden de bezoldiging der bedienden sedert 12 Nov. 1743. De Europ. kok ontving *f* 13 per maand, benevens per jaar *f* 92, 3$^{1}/_{5}$ st. aan kostgeld.

In plaats van de verdere in art. 32 genoemde bedienden komt op de eindrekening een portier, tevens pruikenmaker, voor, met *f* 9 per maand en *f* 46, 1$^{3}/_{5}$ st. aan kostgeld per jaar.

Art. 34. Het „kostgeld" werd oorspronkelijk alleen uitgereikt wanneer niet het geheele rantsoen kon worden verstrekt, doordat er gebrek was aan een of ander (zie Res. 17 Maart 1632 vergeleken met die van 9 Aug. 1645).

Later werd het geregeld uitbetaald, wanneer het schip in de haven lag; het heette dan te dienen om ververschingen te koopen buiten het gewone rantsoen (Res. 14 Febr. 1736) en werd uitbetaald door den kassier van het soldijkantoor (Res. 17 Oct. 1746).

Art. 35. ampl. art. 16: De kastelein (of hofmeester) zorgt voor de bereiding der spijzen en dranken, en de reiniging van het gebouw.

ib. art. 17: Bij de maandelijksche vergadering van Curatoren dient de kastelein eene opgave in van de in de afgeloopen maand gebruikte spijzen en de door hem ge-

maakte onkosten; tevens geeft hij mondeling verslag van het gedrag der bedienden.

Art. 39. Bij de Ampliatie van 17 Dec. 1745 werd de volgende rooster vastgesteld (art. 18):

Uren	Maand.	Dinsd.	Woensd.	Dond.	Vrijdag	Zaterdag.
6	Psalmgezang, gebed, bijbellezing, psalmgezang (door ziekentrooster)					
7	mathesis en rekenen	mathesis en rekenen	zeevaartk. en schrijven	mathesis en rekenen	mathesis en rekenen	zeevaartk. en schrijven
8	„Moorse en Lat. talen"	„Moorse en Lat. talen"	nazien lessen godsd. leer.	„Moorse en Lat. talen"	„Moorse en Lat, talen"	nazien lessen godsd. leer
9	zeevaartk. en schrijven	zeevaartk. en schrijven	godsdienstleer	zeevaartk. en schrijven	zeevaartk. en schrijven	godsd. leer
11—12	teekenen	teekenen	dansen	teekenen	teekenen	dansen
1			schermen			schermen
2	schrijven, rekenen, mathesis	schrijven, rekenen, mathesis	schermen	schrijven, rekenen, mathesis	schrijven, rekenen, mathesis	schermen
3—5	zeevaartk.	zeevaartk.	zeevaartk. [openbaar]	zeevaartk.	zeevaartk.	zeevaartk. openbaar
8	gebeden bijbellezing door den ziekentrooster					

Voorts de volgende bepalingen:

Om half zes wordt de klok tot het ontbijt geluid [art. 9.] Bij de komst der leeraren behooren de cadets op hunne aangewezen plaatsen te zijn [art. 13]. Welke straf op overtreding hiervan staat, is niet op te maken uit de bewoordingen van de Ampliatie: „Gelijke poenaliteijten en ordres omtrent de gebeeden [zie beneden] zullen plaats hebben bij de middag- en avondmalen, mitsgaders voor diegenen, die bij de komst der meesters niet op de behoorlijke plaatse zullen zijn." [Verliezen die cadets dan hun reeds verorberd ontbijt of hun geestesvoedsel?]. Art. 14: Zonder verlof van een der Curatoren is het den cadets niet veroorloofd [„op gelijke poenaliteit"] het gebouw te verlaten, behalve tijdens de ontspanningsuren van 5 — 7 en des Zondags tijdens het middagmaal.

Art. 41. Ampliatie, art. 10: Het ochtendgebed wordt verricht door een der cadets, aan wien de beurt is. De onderofficier van de wacht houdt aanteekening van degenen, die daarvan afwezig zijn of onbehoorlijk gekleed daarbij verschijnen, en geeft hiervan bij zijn rapport kennis.

Art. 12. De cadet, die alsdan niet tegenwoordig is, wordt gestraft: bij de eerste maal met verlies van zijn ontbijt; bij de tweede maal met twee dagen arrest; bij de derde maal met vier dagen provoost op water en rijst. [En vervolgens?].

Art. 11. Geen der cadets mag zich verwijderen voordat het ontbijt genuttigd, de dankzegging verricht en de ziekentrooster binnen (het gebouw, om in een ander lokaal zijn werk te doen?) gekomen is. [Men begon den dag dus met: gebed, ontbijt, psalmgezang, gebed, bijbellezing, psalmgezang].

Art. 13. Dezelfde bepalingen en straffen als bij het ochtendgebed gelden aangaande het gebed bij het middagen dat bij het avondmaal.

Art. 15. Des zondags zijn de cadets verplicht, tweemaal ter kerk te gaan, ook dan, wanneer zij het middagmaal buiten het gebouw gebruiken, tenzij met toestemming van

een der Curatoren [„op gelijke poenaliteijten"]; de onderofficier van dienst geeft bij zijn rapport kennis van nalatigheid hierin.

Art. 42. Ampliatie, art. 5: Van het betrekken der wacht zijn zij vrijgesteld, die den ouderdom van 14 jaren nog niet hebben bereikt.

De wachtdienst duurt van des avonds 9 tot des morgens 5 uur. Om het uur wordt de schildwacht afgelost. Zijne plaats is vóór of binnen de deur der Académie, naar gelang Curatoren zulks regelen.

Art. 2. De cadet die de wacht heeft is verplicht, des avonds ten bestemden tijde op het Kasteel het wachtwoord te halen.

Art. 3. Hij brengt het wachtwoord aan den President-Curator, of bij diens afwezigheid aan het oudste lid van het college, en aan den Gouverneur der Académie.

Art. 43. Ampliatie, art. 24: Gedurende de vergaderingen van Curatoren, hetzij gewone of buitengewone, mag geen der cadets het gebouw verlaten, op straffe van „als boven bij het houden der maaltijden is gestatueert."

Art. 27. Gedurende de vergadering houdt een cadet de wacht.

Art. 25. Bij aankomst van een der Curatoren staan de cadets op twee gelederen geschaard met een onderofficier aan den vleugel. Bij aankomst van den Pres.-Curator of een ander lid van den Raad van Indië staat de Onder-Gouverneur aan den vleugel der op twee gelederen geschaarde cadets.

Art. 26: Bij aankomst van den Gouverneur-Generaal staan de Gouverneur, Onder-Gouverneur, onderofficieren en cadets met ontblooten degen op twee gelederen geschaard, totdat zij tegenbevel krijgen.

Art. 46. Den 12 November 1743 werd bepaald, dat de boekhouder der Equipagewerf contrarollen zou houden van de sommen, door zeevarenden aan de acad. verschuldigd; dat hij de gelden zou invorderen, en ze twee dagen voor

het einde der maand aan den Secretaris van Curatoren over zou geven. Daarom vereenigde men deze beide betrekkingen liefst in één persoon (zie beneden). De bijdragen, sub 2 vermeld, die natuurlijk met veel tegenzin werden opgebracht, namen bij het plakaat op het zegel van 26 Mei 1750 den vorm aan van een zegelgeld dat ten voordeele der Acad. geheven werd van de Commissie en de Acte van tot die graden benoemde officieren, gezamenlijk tot hetzelfde bedrag.

De pil werd er niet minder bitter om. Ten einde de betaling te ontduiken, haalden de zeeofficieren hunne acten van aanstelling eenvoudig niet af; den 11 Dec. 1752 hadden reeds 75 personen zulks nagelaten, en daardoor aan de Académie eene derving van 1030 Rd^s^. berokkend; vooral stuurlieden handelden derhalve aldus. De Regeering gelastte op dien datum, de achterstalligen voor het onbetaalde te belasten.

Of de zeeofficieren voor acten van het tweede verband nog eens, evenals de minderen, het halve zegelgeld betaalden, staat niet in het Plakaat, maar is daarom niet onmogelijk.

Bij de in het Reglement genoemde sommen kwam bij dat Plakaat nog het bedrag van 150 Rd^s^. voor commissie en acte van den Commandeur-Opperequipagemeester en van evenveel voor die van den Commandeur der Indische Zee, beide ten voordeele der Acad.; 28 Sept. 1750 werd een zegelrecht van 150 Rd^s^. vastgesteld voor de commissie van den Admiraal eener retourvloot (alleen een Raad van Indië kon Admiraal zijn), en een van 100 Rd^s^. voor die van den Commandeur; ook deze vielen de Acad. ten deel.

Art. 47. Zoo wordt 17 Dec. 1745 bevolen, ten dienste der cadets alle jaren uit 's Compagnie's pakhuis de noodige stof tot kleeding te verstrekken, en werden Curatoren gemachtigd, het maken dier kleeren aan te besteden.

Art. 49. Reeds 4 Febr. 1744 werden Curatoren gemach-

tigd, de hier bedoelde gelden te gebruiken tot het doen begraven van onvermogende zeeofficieren.

Hiermee hebben wij het Reglement en wat daarmee samenhangt behandeld, en keeren wij terug tot den dag van de oprichting der Academie, 23 Augustus 1743.

Met zijne gewone voortvarendheid zorgde de Gouverneur-Generaal dat zijne stichting weldra hare werkzaamheden kon beginnen. Reeds den 17[en] Sept. werden door den Raad tot Curatoren aangewezen het lid van hun college, D. Noltheniu8, dat van den Raad van Justitie, Mr. J. Pompe van Meerdervoort, en den Commandeur en Opper-Equipagemeester H. Opmeer, terwijl tevens op voorstel van Van Imhoff besloten werd, diens huis aan de W. zijde der Groote Rivier te doen taxeeren, ten einde het aan te koopen als Academiegebouw. (1)

Den 4 October werd tot den aankoop voor de som van 14000 Rd[s]. overgegaan; het huis immers was „ruijm zo veel waardig" 2].

Wat nog ontbrak, waren behoorlijk gevormde leermeesters. Voorshands kon zelfs geen Gouverneur worden benoemd; bij den brief van 5 November, waarin Van Imhoff de Heeren Zeventienen verwittigde van de genomen maatre-

(1) Heydt, pag. 51, sprekende van de huizen aan de Kali Besar, zegt: Nicht weniger [namelijk dan Thedens] hat obgedachter Herr von Imhoff im Jahre 1730, ehe und bevor er noch als Gouverneur nach der Insel Ceylon gegangen, allda einen solchen Bau errichtet, welcher nicht sowohl wegen seiner Grösze und Zierlichkeit, als wegen seiner Bequemlichkeit allen andern sich dermalen in Batavia befundenen Gebaüden den Vorzug strittig gemachet und dieselben an Herrlichkeit übertroffen hat.

Dit huis stond derhalve tegenover het tegenwoordige kantoor der Paketvaart-Maatschappij, en staat er misschien nog.

2] Dat bleef nog de vraag. Bij Van Imhoff's vertrek naar Nederland in 1741 had hetzelfde huis, zegt Van der Parra in zijne Memorie, slechts 10.000 Rd$. opgebracht. Waarom de Gouv.-Gen. het bij zijne terugkomst te Batavia, Mei 1743, heeft teruggekocht om het een paar maanden later aan de Compagnie over te doen, is moeielijk te raden. Geldzucht schijnt hem niet te hebben bezield: in Nederland had hij een rijk geschenk in geld van de H. H. XVII afgeslagen.

gelen, vroeg hij tevens de uitzending van een „bequaam subject" om de functie van Gouverneur of Onder-Gouverneur te vervullen; in laatstgemelde betrekking zou men zich voorloopig „behelpen" met een luitenant der artillerie. Later heeft men zich wel anders leeren behelpen; maar in de eerste jaren van zijn bestuur rekende Van Imhoff, nog niet door de ondervinding ontgoocheld, vast op het welslagen van zijne talrijke plannen, en was hij niet gewend, overal hinderpalen te onmoeten. De houding der Heeren XVII gaf hem immers alle hoop. Of hij hun in Nederland over de oprichting eener Acadêmie had gesproken, is niet zeker; maar al heeft hij hen mischien voor een fait accompli willen plaatsen, zij hadden niets dan lof voor hetgeen tot stand was gebracht. „Met het uijterste genoegen," schreven zij 6 Sept. 1745, „hebben wij van het stigten van een Academie geleesen, en ter zake van de nuttigheijd, die daar uit in tijd en wijle voor de Compagnie zal redundeeren, hetzelve in alle zijne leeden en deelen geapprobeerd, bedankende Zijn Ed. voor zo veel attentie en moeijten als daar toe wel heeft willen neemen, ten eijnde daar door meerder ervarendheijd fatzoen en beschaaftheijd onder 's Compagnies zeeofficieren te brengen". Als een koud bad moest dan ook de mededeeling werken, die zij op zooveel lof lieten volgen, dat zij zelf niet de moeite konden of wilden nemen om het gevraagde „bequaam subject" uit te zenden; de Gouv.-Gen. had immers officieren genoeg ter hand, en moest daaruit maar eene keuze doen; werden voor de betrekking van Gouverneur bijzondere „qualiteijten of wetenschappen" vereischt, dan behoorde hij daarvan eene „specifique opgave" te doen. Van Imhoff kwam verder maar niet op die zaak terug; immers, bij ontvangst van genoemden brief was de opening der Acadêmie al twee jaren geleden, en was reeds in die benoeming voorzien.

Zaterdag den 7 December 1743 had de plechtigheid der inwijding plaats van de inrichting, die zooveel verwachten liet. Voor de kennis van het leven dier dagen is het niet

onaardig, hier woordelijk de beschrijving dier feestelijkheid te laten volgen, zooals zij dien zelfden Zaterdag in het „Dagregister gehouden in 't Casteel Batavia" werd neergeschreven. Zij luidt aldus:

Deesen dag door Sijn Hoog Edelheijd geschikt zijnde om in te wijden d' Accademie, voor de Cadets ter zee aengelegt, geschiede het ceremonieel daer van op de volgende wijze.

's Morgens bij tijds den ritmeester Fredrik George von Thal benevens de Luijtenants Beauvisier en Offenberg het esquadron guarde van Sijn Hoog Edelheijd bezijden de lange brug voor het Casteel geschaard en de standaart, die door den cornet Hendrik de Clercq wierd gevoerd, geplaast mitsg^{e}. wijders ook afgezondert hebbende de avantguarde bestaande uijt een wagtmeester een Corporaal en [open] gemeene, zo wierd voor de hooge regeering, die omtrent 8 uuren 's morgens, wanneer deselve dat Corps passeerde, gesalueert met het steeken der trompetten het slaan der keteltrommen en met de standaart mitsg^{e}. het gewone manuael, zoo van de officieren als gemeene, ter regter hand van zijn Hoog Edelheijd, den Heere Gouverneur Generael, reed nevens te wagen te paerd, den ritmeester van de Guarde, Wolter baron ten Haghuijsen, mitsg^{e} wijders voor en agter die koets, zijn Hoog Edelheijds lijftrompetters en Helmbardiers, waer op volgden de overige Heeren van de Hooge Regeering. Desen togt wierd geopent door opgem. avantguarde en regt agter de hoge Regeering sloot aen de Arrier guarde, met vliegende standaart in goede orde marcheerende aldus langs de Heere of prince straat over de middelpunts brug naar de grote Rivier alwaer in parade stond een Comp^{e}. granadiers uijt het regiment van den Collonel de la Fontenelle met het vliegend vaandel gecommandeert door den Capitain Barthold Gerrits; voor het huijs der Accadémie gekomen zijnde, wierde welgem. Hoge Regeering gerecipieert door de Heeren Curatoren, excepto het ordinair lid in den raad van Justitie deses Cas-

teels Mr. Jacob Pompe van Meerdervoort, die met indispositie zijn Logies moest houden: in de voorgallerije van het huijs der Academie stonden in een dubbeld racquet tot aen de deur der zijkamer gerangeert alle de Accademisten met het bloot zijdgeweir in de Linkerarm: door dewelke de hoge regeering in gem. kamer sig begaf en aldaer een weijnig vertoeft hebbende, avanceerden deselve in het auditorium welkers boven gallerije rondom bezet waeren door een grote menigte menschen, van verscheijden rang, uijt nieuwschierigheijd derwaerds getrokken om dit Ceeremonieel te zien: om laag waeren voor de hoge regeering item voor nog eenige andere die daer toe speciael zijn versogt geweest, de nodige stoelen geset, waer van die van Sijn Hoog Eedelheijd in het midden staende voor andere gedistingueert was; hier op door ieder plaatse genomen sijnde hoorde men uijt een bovenkamer een fraaij concert speelen op diverse instrumenten; na het op houden van dit musicq rees Sijn Hoog Edelheijd van desselfs stoel op en wenden sig na de aenweesende heeren der Hooge regeering, of eijgentlijk na de gantsche gemeente, die welgem. sijn Hoog Edelht. al mede in 't opstaen gevolgt was; zijn Hoog Edelheijd deed in die gestalte een aenspraek waer bij in korte wierd aengeroerd de toedragt van deese ceremonie bedankende in termen ter materie dienende, eerstelijk d' overige Heeren der Hooge regeering voor hunne beweesene adijude in deese heijlsame stigtinge, recommandeerende deselve daer aen de hand te houden en op die wijse wierden ook aengesproken de Heeren Curatoren; vervolgens zig wendende tot de Accademisten vermaande hij haer tot onderlinge opwekkinge, en gehoorsaamheijd omtrent de Curatoren, mitsgs. haeren onder Gouverneur die teffens tot sijn pligt g' adhorteert sijnde, wierd vervolgens sijn Hoog Edelheijds reedenen opgevat door den Eerw. do. Wilhelmus Hendricus Faber die, daer toe expresselijk versogt zijnde, een fraije oratie deed, over de nuttigheijd der kunsten en wetenschappen en het voordeel dat de landen, daer deselve wierden aengequeekt, daer van kwae-

men te genieten, nemende ten dien Eijnde tot zijn Exordium Spr: Salomons 8, vs 32 en 33 „nu dan kinderen hoort na mij: want welgelukzalig zijn se, die mijne wegen bewaeren; horet de tugt, en wordet wijs, ende en verwerpt die niet.

Welk sermoen g' eijndigt zijnde, hoorde men wederom een Concept van Instrumenten lieflijk speelen, na het eijndigen van 't welke, en het nemen intusschen van eenige verversingen zijn Hoog Edelh[t] en verdere heeren Raden van India, zig weder na het Casteel ten Huijse van Sijn Hoog Edelheijt begaven, in deselve ordre als bij den uijttogt is gemeld geworden, zijnde de heeren van de hoge Regeering benevens nog eenige andere ministers en officieren met de Accademisten door zijn Hoog Edelheijd 's middags ter tafel geregaleert, en daer mede nam die statie 's namiddags ten 3 uuren een eijnde.

Men ziet het, de Gouverneur Generaal paijait de sa personen, en ongetwijfeld heeft de wijze waarop hij de jongelui toesprak en hen daarna bij zich ten eten vroeg menig jongenshart voor goed voor hem gewonnen. Jammer, dat de Academie met haar gebrekkig reglement, schraal personeel en geringe hulpmiddelen moeielijk goede resultaten kon geven.

Om bij het eerste te blijven, wie het reglement van 23 Augustus 1743 naleest, staat verbaasd over hetgeen hij daarin vindt en niet vindt.

Onder de eischen van toelating komt noch lichamelijke geschiktheid voor (zoodat later meer dan eens een cadet op grond van eene zwakke constitutie ontslag verzocht) noch zelfs de elementairste kennis. Het gevolg was, dat naast de „zeevaartkunde" ook schrijven en rekenen moest worden geleerd, ten minste later, toen de ondervinding de noodzakelijkheid had bewezen. Van klassen geen spoor; één mager roostertje van lesuren, waarbij aan de onderwijzers bijna onbeperkte vrijheid werd gelaten, was voldoende voor pasbeginnenden en meergevorderden.

Aan het leerplan stoorde men zich trouwens niet veel.

Op den later gemaakten rooster komen vakken voor waarvan het reglement zwijgt, terwijl een vaste „Franse meester" aan de inrichting is verbonden geweest voor wien ook op dien rooster geene uren zijn uitgetrokken. Ten allen tijde werden nieuwe leerlingen aangenomen, en de toevallig te Batavia aanwezige cadets van de schepen, die een blauwen Maandag de lessen volgden, zullen wel met meer genoegen door de „vaste Academisten" begroet zijn dan door de meesters. De curieuse bepaling, dat ook de scheepsjongens, die als oppassers fungeerden, de lessen konden bijwonen, kan op zich zelf al geen gunstigen indruk van het onderwijs geven. Toch schijnen op bepaalde tijden examens te zijn afgenomen; er wordt ergens gesproken van „ordinaire" en „extraordinaire" examina. Bij dat, hetwelk zij aflegden, die de school hadden afgeloopen, was de Gouv.-Gen. zelf dikwijls tegenwoordig; mogelijk vond hij, de veelgereisde, er dan genoegen in zijne kennis van de stuurmanskunst nog eens te toonen.

Voor de tucht die op de Academie heerschte zijn de naar verhouding talrijke bepalingen kenschetsend, die bij de in anderen vorm weergegeven „Ampliatie op het Reglement" later werden gemaakt. Men maakt er uit op, dat de jeugd ook dáár moeielijk uit het bed was te krijgen, en dat een zachte dwang noodig was om haar op tijd te doen verschijnen bij de velerlei godsdienstoefeningen die noodig waren geacht.

Voor de aankweeking van een militairen geest onder hen (Cf. de bepalingen aangaande het betrekken van de wacht etc.) kan de dagelijksche omgang met de „kostleerlingen" niet bijster dienstig zijn geweest. Ook voor het personeel werden later meer bindende voorschriften uitgevaardigd. (1) In de keuze van den eersten Gouverneur was men misschien niet ongelukkig; maar van de verdere officieren en leeraren

(1) Van het personeel vindt men in de Notulen en Resol. deze opgaven: *Paulus Paulusz*, baas-kaartenmaker, wordt Gouverneur en kap. t. zee 17 Dec. 1745; wordt op zijn verzoek majoor der artillerie met *f* 150 p. m. 22 Sept. 1750.

(P H. Ohdem evenwel wordt nu en dan geprezen om zijn ijver en bekwaamheid) kan men moeielijk een hoog denkbeeld hebben. Nauwkeurige gegevens komen echter niet voor.

Nochtans lezen wij, dat in 1751 de cadet Lassal werd weggejaagd en gedegradeerd tot matroos, omdat hij, wegens dronkenschap en onbehoorlijk gedrag berispt door den onder Gouverneur (destijds den gewezen adsistent De Lange), brutaal was geweest, ja, de hand aan den degen had geslagen toen zijn meerdere hem persoonlijk eene „gevoelige correctie" wilde toedienen. Dit teekent beide partijen, vooral den superieur, duidelijk genoeg.

Wat de leermiddelen betreft, het spreekt van zelf, dat die niet aanwezig zijn geweest voor de beoefening der „Persiaanse" en andere talen; maar ook voor de speciale studievakken van den zeeman zal het er wel treurig mee hebben gestaan. Een vol jaar na de opening der Academie,

---

Jacques Latour, luit. der artillerie, wordt onder-Gouv. 10 Oct. 1743; op verzoek ontslagen 5 Sept. 1747.

August Delmas, sergeant,, wordt onder-Gouv. en luit. t/z. 5 Sept. 1747; wordt Gouverneur en kapitein-luit. 13 Nov. 1750.

H. A. Proenen, adsistent, wordt onder-Gouv. en luit. t|z. 13 Nov. 1750; overlijdt in het voorjaar van 1751.

H. de Lange, adsistent; wordt onder-Gouv. en luit. t/z. 2 April 1751; afgedankt bij de opheffing der acad; komt in 1767 nog voor als onderkoopman.

P. H. Ohdem, onderstuurman; wordt 2 April 1751 opperstuurman en „meester in de mathesis en navigatie"; wordt luit. t|z. 14 Maart 1752. Komt 15 Jan. 1753 voor als „examinator der zeekaarten".

Zeger Muijs, was tot 1748 luitenant ter zee en leermeester in de stuurmanskunst; werd toen luit. der artillerie.

J. P. Buijg, wordt 16 Maart 1751 vermeld als „boekhouder en opsiender van de rijstmarkt, die teffens in de Académie de Marine dienst doet als informator in d'arithmetica".

C. G. Anthon, en *M. J. van der Sande*, sergeants, worden vaandrig aan de académie 7 Jan 1746.

De predikanten waren: *Ds. Faber*, overleden 1745; daarna werd, 17 Dec. 1745, benoemd *Ds. Piekenbroek* die indertijd met Van Imhoff op de Hersteller was uitgekomen en een salaris van 100 ducatons erlangt.

Als ziekentroosters komen voor *J. van Soest* en *J. van Namen*,

18 Dec. 1744, werden van eene Weduwe Werndly twee globes overgenomen ten dienste der inrichting, [1] en deze twee globes zijn denkelijk het glanspunt van hare verzameling leermiddelen gebleven: zij worden bij de opheffing weer bijzonder vermeld. Zij was echter ook een telescoop rijk geworden. De „Jood" Samson Rodenburg, die in het laatste van 1743 te Batavia was gekomen, had aan Van Imhoff dit instrument cadeau gedaan, en niet wetend hoe hij het zou teruggeven, omdat Rodenburg voortdurend op reis was, schonk de Gouv.-Gen. het met goedvinden van den Raad van Indië aan de Academie, waar men dacht dat het van veel nut zou zijn „tot instructie van de jeugd in de gesigt-kunde."

Intusschen, Curatoren (2) deden hun best om door gepaste

---

[1] Tegelijk werd van haar eene partij Maleische boeken aangekocht voor het Seminarium. Zij is dus misschien de Wed. van den predikant G. H. Werndlij, dien Van Hoëvell in zijn „Geschiedkundig overzigt van de beoefening van Kunsten en Wetenschappen in Neerland's Indië" [Tijdschr. van het Bat. Gen. 1839, II] vermeldt als schrijver van eene Maleische spraakkunst en medewerker aan eene Bijbelvertaling.

[2] Als Curatoren en Secretarissen zijn opgetreden:

D. Nolthenius, Ord.-Raad van Indië; benoemd als Presid. Curator 17 Sept. 1743; gaat 1747 naar Nederland.

Mr. J. Pompe van Meerdervoort, Ord.-lid van den Raad van Justitie; benoemd 17 Sept. 1743; wordt als Raadsheer geschorst en als Curator ontslagen 14 Nov. 1747; zijne plaats blijft open; hij neemt weder zitting en wordt tevens Censor der drukkerij 28 Maart 1749.

H. Opmeer, Commandeur en Opper-Equipagemeester; benoemd als Curator 17 Sept. 1743.

H. Verijsel, Extra ord. Raad van Indië; wordt Pres. Curat. 23 Mei 1747; overlijdt 19 Maart 1750.

De la Fontenelle, brigadier; wordt Curator 17 Dec. 1745.

J. C. Convert, brigadier; benoemd als Cur. 3 Oct. 1747.

J. V. S. van Gollonesse, Ord. Raad van Indië; wordt Pres. Cur. 27 Maart 1750; wordt Dir. Generaal en treedt als Curator af 3 Nov. 1750.

J. G. Loten, Extraord. Raad van Indië; wordt Pres. Cur. 24 Nov. 1750 gaat als Gouverneur naar Ceilon Aug. 1752.

J. van der Waeijen, Ord. Raad van Indië; Pres. Cur. 22 Aug. 1752.

M J. van Idsinga, koopman; wordt Secretaris 1 Oct. 1743; treedt af 11 Maart 1746.

voorstellen in de leemten te voorzien: de toelating van den Gouverneur tot hun college werkte ten goede, en in Februari 1747 verzochten zij aan den Raad verlof, om door bemiddeling van dien Gouverneur Paulusz. in correspondentie te treden met den „lector in de Illustre School tot Amsterdam en Examinator der uijtgaande Stuurlieden in dienst der E. Compagnie" Martius of Martensz [1]. Die lector zou den Gouverneur dan op de hoogte houden van alle ontdekkingen in zijn vak, zoo binnen- als buiten 's lands, zou zorgen voor het uitzenden van „mathematice instrumenten, boeken etc. ter onderwijsinge van de Jeugt," en voor zijne moeite honderd Rds. 's jaars krijgen; een gelijk bedrag zou dienen tot den jaarlijkschen inkoop van het benoodigde. Dit is door den Raad goedgekeurd; de correspondentie met Martensz heeft tot de opheffing der Acad. geduurd.

Van de geldmiddelen der inrichting heeft men zich in den aanvang een groot denkbeeld gevormd: men sprak al van batige sloten en hunne bestemming. De voorname bron van inkomsten zouden de boeten zijn, welke door zeevarenden of, in zaken den dienst ter zee betreffende, ook door andere dienaren der Cie. zouden worden betaald; de colleges van Justitie werden aangemaand (17 Nov. 1744), om bij voorkomende gelegenheden de Academie te gedenken, en alle kantoren verwittigd van de gemaakte bepaling, met last, de gelden per wissel aan Curatoren over te maken [1 Aug. 1746]. Inderdaad kwamen boeten, opgelegd ten voordeele der kweekschool, veel voor en bedroegen dikwijls aanmerkelijke sommen. Eene der meest gewone was de poene van twee maanden gage, te betalen

---

P. Spieser, koopman en equipage-boekhouder; wordt Secret. 11 Maart 1746; op verzoek ontslagen 4 Febr. 1752.

J. A. Bell, onderkoopman; wordt koopman, equipage-boekh. en secretaris van Curatoren 4 Febr. 1752; overlijdt datzelfde jaar.

J. C. Hertzogenraad, koopman; wordt equipage-boekhouder en Secretaris van Curatoren 31 Oct. 1752.

[1] Denkelijk den man die in 1756 te Amsterdam eene „Wiskundige beschouwing der Windmolens" uitgaf.

nu eens door den kapitein, dan weer door „de overheden" van het schip, dat op zijne vaart naar Indië St Jago, een der Kaap Verdische eilanden, niet aandeed. Ten einde namelijk de gezondheid van het zeevolk te bevorderen, dat op de lange reis om de Kaap vooral door gebrek aan versch water veel leed, had Van Imhoff bij zijne Consideratiën voorgesteld, dat alle schepen dit eiland zouden moeten aanloopen om met volle watervaten de verdere reis te ondernemen; last daartoe was gegeven; maar hetzij koppigheid of onverschilligheid, die last werd zeer slecht nagekomen. In één jaar [1746] zien wij zestien kapiteins daartegen zondigen, in het volgende vijftien. Langzamerhand is dit beter geworden, en sedert 1749 komen geene voorbeelden van het opleggen dier boete meer voor. Allerlei andere overtredingen bij de zeemacht werden, evenals ook slordigheid, onkunde, tijdverspilling, onvoorzichtigheid gewoonlijk met boeten gestraft, zeer zelden met schorsing of ontslag; ja, onder Mossel maken zelfs die boeten plaats voor berispingen.

Bovendien echter werden al zeer spoedig de bedragen van velerlei willekeurig opgelegde geldstraffen aan de kas van Curatoren toegewezen. Wonderlijke voorbeelden komen daarvan voor Naast den schipper en den opperchirurgijn, die wegens onderling twisten beboet worden voor zes maanden gage, en den anderen schipper, die twee maanden soldij verliest omdat hij geklaagd heeft over de qualiteit der in zijn schip geladen peper, staat de Resident van Cheribon die „door onbesuijsde drift vervoerd" zich in minder beleefde termen tot de Regeering heeft gericht, en dat vergrijp, een der ergste in den tijd der C_{ie}, moet bezuren met het verlies van een half jaar tractement ten voordeele van de Academie de Marine. Het is onnoodig, alle gevallen van dien aard hier te vermelden; de slotsom is, dat al die straffen de kweekschool vooral onder de zeevaart vele vijanden moesten bezorgen, en dat zij toch niet voldoende waren om de jaarlijksche onkosten der inrichting te dekken.

Al zeer spoedig na de opening der Academie was men genoodzaakt naar nieuwe bronnen van inkomsten uit te zien. Hier beneden volgt naar tijdsorde, hetgeen daartoe werd uitgedacht.

In October 1744 toonden de Curatoren aan, dat de fondsen voor de opleiding der cadets onvoldoende waren en stelden zij voor, dat op „de vrijwillig repatrieerende passagiers naar mate van hare qualiteijten in India eene belasting zal worden gelegd" te hunnen gerieve, of wel dat het transport- en kostgeld van slaven, die naar Nederland werden meegenomen, voor de kas der Acad. zou bestemd worden. De Regeering echter besloot den 16en October, aan die inrichting „bij provisie toe te leggen" de boeten op het te laat begraven en die op het doen van ondertrouw aan huis. Zij vond dit „het beste en naaste middel, buiten niemands nadeel, tot soulagement van dat huis".

Op het begraven zijn tal van bepalingen gemaakt vooral met betrekking tot de daarbij vertoonde weelde, bestaande in een groot aantal volgers achter het lijk, gehuld in rouwmantels en opgetooid met lamfers. Wat den tijd der begrafenis aangaat reeds 26 Mei 1684 was, onder vaststelling van boeten op overtreding, verordend, dat zij vóór 's avonds half zes moest zijn afgeloopen (behalve wanneer men 's avonds in stilte een kind wilde doen begraven); vooral voor de smalle gemeente, speciaal de Inlandsche Christen-burgers, was deze bepaling zeer drukkend, daar zij hunne dooden begroeven op het Buitenkerkhof, en meestal veel moeite hadden „met gedwongen dragers tot het wegbrengen der doode lichamen," zoo dat zij herhaaldelijk in boeten vervielen [zie Pl. 25 Sept. 1711]. Anders was het gewoonte, dat vrienden van den overledene het lijk droegen [Cf. Pl. 17 Mei 1735]; zelfs vrouwen schijnen den doode dien dienst te hebben bewezen [ib.].

Nu was een jaar geleden [23 Aug. 1743, op den dag der oprichting van de Academie] een Reglement gemaakt op de lijkstatiën te Batavia. Daarbij was het boven ver-

melde van 1684 eenigszins gewijzigd, en waren op het te laat begraven de volgende boeten gesteld:

Op het verlaten van het sterfhuis na 5 uur: 10 Rd^s.
Op het na half zes aankomen op het kerkhof: 25 Rd^s.
Op het verlaten van het sterfhuis na half zes: 50 Rd^s.
Op het na zes uur aankomen op het kerkhof: 100 Rd^s.

Geen twee dezer boeten konden te gelijk worden opgelegd, en verschoond daarvan bleven de Heeren der Regeering, hunne weduwen en familiën. Hieruit is reeds op te maken dat het feitelijk eene boete op vertoon en praal was; en men kan nagaan, dat eene begrafenis op het wandeluur der beau-monde of, nog liever, bij fakkellicht, verbonden met een omgang door de stad te schoon kon gelden voor een minder dienaar der Cie.

Dit blijkt nog duidelijker uit het verbod om na zonsondergang te begraven tenzij op eene boete van 1°. 150 Rd^s. en 2°. dezelfde bedragen als boven vermeld zijn, waar dan voor vijf uur moet worden gelezen: acht, en voor zes uur: negen De boeten waren destijds toegewezen aan de Diaconie, waaraan zij ook vroeger vervielen; doch deze werd tevens verplicht, ze van hare kas afgescheiden te houden; over de aanwending zou nader worden beslist, dus zij vormden een reservefonds voor de Regeering, dat thans aan de Acad. werd geschonken. Eenigszins vreemd is, dat bij de „Maatregelen ter beteugeling van pracht en praal" van 30 Dec. 1754 weliswaar in den „Elfden Titul" gehandeld wordt over de praal die bij begrafenis des avonds wordt ten toon gespreid, doch de daarbij bepaalde boeten niet aan de cadettenschool worden toegelegd, maar aan het Seminarium; misschien een geheugenfout.

Volledigheidshalve zij vermeld, dat kinderen beneden de 7 jaar bij voortduring 's avonds mochten worden begraven, en dat de Inlandsche christenen reeds vroeger geholpen waren door het hun 25 Sept. 1711 geschonken verlof, om hunne dooden op het Portugeesche Binnenkerkhof ter aarde te bestellen.

Eene tweede boete die op denzelfden 16 Oct. 1744 voor de Académie werd bestemd, is die op het doen van ondertrouw in particuliere huizen. Ook dit is eene belasting op de weelde, die reeds van 9 Juni 1705 dateerde. Alleen aan „luijden van fatsoen", en dan nog tegen zware betaling, stond het vrij, buiten het stadhuis den ondertrouw te doen verrichten, terwijl ook hier weer de leden der Hooge Regeering en hunne kinderen vrijstelling genoten. Ondanks de groote kosten maakte echter ieder aanspraak op dit vertoon. Den 17 Juli 1744 werd nu gezegde boete nader geregeld. De ondertrouw binnenshuis werd eens voor al geweigerd aan degenen die geen koopmansrang hadden; ook zij, die wel dien rang bezaten bleven afhankelijk van de gunst der „Commissarissen voor de huwelijkse en kleine geregtszaken"; waren dezen hun goedgunstig, zoo betaalden degenen, die in rang op de leden der Hooge Regeering volgden tot en met de opperkooplieden 30 Rds. voor de Diaconie, 25 voor de Commissarissen en 5 voor den Secretaris van dit college; zij die geen hoogeren rang konden doen gelden dan dien van koopman, betaalden het dubbel van deze sommen. Daarmee waren echter de mindere dienaren niet tevreden gesteld; zoodat ook zij eindelijk, 5 Dec. 1747, verlof kregen tot het doen verrichten van ondertrouw binnenshuis doch tegen betaling van het dubbele bedrag van hetgeen de kooplieden voldeden! En nog altijd bleef het van de welwillendheid der Commissarissen afhankelijk, of men zijn geld op zulk eene dwaze manier mocht wegsmijten.

De boeten die 16 Oct. 1744 aan de Acad. waren geschonken werden sedert 5 Dec. 1747 gelijk verdeeld tusschen haar en het Seminarium. Zij werden (Cf. Res. 16 Febr. 1748) ingevorderd door den Secretaris van Commissarissen en elk half jaar verantwoord aan de Curatoren der beide scholen. Het totale bedrag liep echter niet hoog, omdat de boog nu toch te sterk was gespannen: in Maart 1752 werd althans geklaagd, dat zij in een vol

jaar slechts 390 Rd^{s}. hadden opgebracht; thans werden zij veranderd in dezer voege: de hooge dienaren der Cie. tot en met opperkoopman betaalden 30 Rd^{s}. boete, en even zooveel aan leges; kooplieden en daarmee gelijk staande personen 60 en 30 Rd^{s}.; onderkooplieden en met hen gelijkstandige dienaren betaalden evenals de burgers 60 Rd^{s}. aan leges, en een gelijk bedrag als boete.

Volgens de rekening van Van der Parra (waarover later) heeft de helft der boeten op ondertrouw in particuliere huizen, betaald door personen die minder dan opperkooplieden waren van 5 Dec. 1747 tot 15 Nov. 1755 bedragen 945 Rd^{s}.

In tijdsorde volgt thans de toewijzing aan de Academie [17 Aug. 1745] van eene boete van 500 Rd^{s}. op het verwijderen en vergrooten der hokken, die op de schepen der Cie. welke in Indië voeren, tusschendeks waren aangebracht. Om namelijk aan de zeeofficieren een klein voordeel te verschaffen werd hun toegestaan eenige gepermitteerde koopwaar mee te voeren; doch deze mocht natuurlijk geene belemmering veroorzaken en werd daarom tot een vast volume beperkt en op eene bepaalde plaats, in genoemde hokken, geborgen. Wie deze op eigen gezag vergrootte was dus strafbaar, en verviel in de opgegeven boete, welke bij recidive verdubbeld werd.

Reeds den 17 December 1745 ondervonden de middelen der school eene nieuwe versterking door het openen van twee bronnen van bestaan. Ten eerste zouden degenen, die tot kapitein of hoofdofficier bij het landleger werden bevorderd, aan haar eene maand tractement afstaan. Hoe groot die salarissen destijds waren, is mij onbekend: doch 31 Juli 1753 [in een tijd van bezuiniging] werden zij aldus geregeld:

Dat van den brigadier en hoofd van 's Comp^{s}. krijgsmacht werd *f* 350 per maand, dat van Kolonel *f* 250, van luitenant-kolonel *f* 200, van majoor *f* 150, en dat van kapitein in het eerste verband (van 5 jaar) *f* 80, en in het tweede (van 3 jaar) *f* 100.

Bij het „Reglement op het gezegeld papier" (26 Mei 1750) is deze heffing, evenals de gelijksoortige van de zeeofficieren, veranderd in een voor de Acad. bestemd zegelgeld. Voor de acte van brigadier werd vereischt een zegel van 150 Rds., voor die van kolonel een van 100; een luitenant-kolonel betaalde 80, een majoor 60, een ritmeester of kapitein 30 Rds., en voor de acte van het tweede verband slechts één Rd.

Ten tweede erlangde de Académie op den 17 Dec. 1745 het recht op twee maanden gage van hen, die de zeevaart vaarwel zeiden en burger werden. Het werd zulken personen waarlijk niet te gemakkelijk gemaakt. Zij mochten (Pl. 29 Dec. 1713) alleen met bijzondere vergunning der Regeering ter zee gaan varen; wilden zij repatrieeren, dan betaalden zij een voor de lagere dienaren ruïneus passage- en kostgeld (Res. 11 Oct. 1712), waarvoor zij geen de minste bagage vrij hadden dan hunne kleeren; voor hun „vrijbrief" betaalden zij sedert 26 Mei 1750 de som van 25 Rds.; sinds 8 Maart 1658 (Artikelbrief van Maetsuijker) moesten zij gedurende twee jaar nog zes maanden van hunne verdiende gage in de kas der Cie. laten staan; hetgeen uitbetaald werd onderging eene korting van $6^1/_4$ % en sedert 9 Maart 1657 nog extra eene van 8%; en de afbetaling geschiedde voor de helft in geld, voor de helft in goederen (Res. 9 Febr. 1677). Ja, den 1 Aug. 1687 was bepaald, dat vrijdom aan dienaren der Compagnie alleen werd verleend onder voorwaarde, dat zij hunne te vorderen tractementen 3 jaar bij de Cie. lieten berusten! Zoo beangst was deze, eensdeels dat de nieuwe burgers spoedig het verdiende zouden verbrassen en dan te haren laste komen, anderdeels dat zij haren handel met hunne kapitaaltjes concurrentie zouden aandoen.

De bepalingen duurden gelukkig meestal niet lang; deze laatste werd reeds in 1705 (27 Oct.) weer veranderd in de vroegere van Maetsuijker.

Den 12 Juli 1746 werd aan officieren en manschappen

van zeilvaardige schepen verboden om, nadat de papieren en brieven aan boord waren gekomen, aan den wal te gaan; wij lezen namelijk vrij dikwijls, dat men een schip „liet ontvaren" als straf werd thans hierop eene schorsing voor zes maanden en eene boete van even zoo veel maanden gage ten voordeele der Acad. bepaald. In eene verzameling van bepalingen van 28 Nov. 1747 keert dit verbod en die straf terug.

17 Oct. 1746 werd besloten, dat de „groot cassier" [ontvanger en betaalmeester] zijne gewone $^1/_2$ % niet zal trekken van de gelden, die voor de Acad. bij hem inkomen of door hem werden uitbetaald.

Den 27 Mei 1749 werden maatregelen genomen tegen het te lang uitblijven van schepen der Cie. Daarbij werd gelast, dat, wanneer de „ministers" een schip van het eene kantoor naar het andere zonden, en dit onderweg zonder noodzaak ergens aanlei, de commandant evenals alle verdere officieren tot en met de onderstuurlieden eene maand gage verbeuren zou voor elke 24 uur die aldus verloren werd; had echter de commandant op eigen verantwoording bevel tot het ankeren gegeven, dan zou hij de boeten ook van de verdere officieren moeten voldoen. Deze vervielen aan de Acad. en waarschijnlijk ook die welke de chefs der kantoren opliepen, wanneer zij noodeloos de schepen aanhielden, bestaande in de gage van al de schepelingen gedurende den vollen aldus verkwisten tijd verdiend. Bovendien werden die hoofden van kantoren nog anders gestraft.

Den 10 Juni 1751 werden aan de cadettenschool ook de boeten toegewezen op het slecht houden van scheepsjournalen [naar het schijnt bestaande in het bedrag van 6 maanden gage; Cf. den Artikelbrief van 4 Sept. 1742]; zoo ook die van eene maand tractement, welke de „baas-kaartenmaker" telkenmale te betalen had, wanneer hij de journalen van aankomende schepen niet opvroeg en inzond bij den Commandeur.

Den 7 Jan. van het volgende jaar kreeg de Acad. eene

nieuwe versterking van middelen, die wat uitvoeriger verdient te worden besproken.

Het deserteeren van dienaren de Cie. was een oud zeer: reeds in 1625 was een plakaat daartegen uitgevaardigd. Vooral dáár kwam het voor, waar onze vestigingen aan die van vreemde natiën paalden; wederzijds trachtte men op zulke posten elkaar soldaten en matrozen afhandig te maken; in hope om zulke wegloopers terug te zien komen, was in 1744 [27 Juli] een „generaal pardon" afgekondigd voor wie binnen een jaar terugkeerde. De gewone straf was tot dusverre dienst in de ketting voor zes of meer maanden; doch na deze te hebben ondergaan waren de delinquenten gewoonlijk totaal desperaat en hadden alle eergevoel uitgeschud; ook op den inlander moest het natuurlijk een verkeerden indruk maken, de Europeaan, die pas met inlanders en slaven in de ketting had gearbeid, daarna weder zijne plaats in de gelederen te zien innemen. Dit besefte de Regeering en veranderde den 8 Juli 1746 de straf voor drossen en meer dergelijke „ligte delicten" onder de Europeanen in werken in de lijnbaan op het eiland Edam, hetgeen licht genoeg moet schijnen als men nagaat dat ook herstellende zieken daar arbeidden [Res. 3 Juli 1743]. Daarmee was het euvel echter niet uitgeroeid; in tegendeel, zelfs te Batavia kwam het voor, dat de slecht gevoede en slordig betaalde manschappen van den dienst ter zee of te land het binnenland introkken, en daar maanden achtereen van roof leefden. Zoo veelvuldig was dit deserteeren, dat men het geheel door de vingers zag indien de schuldige maar binnen eene maand terugkeerde; doch er werd 7 Jan. 1752 bepaald, dat wie langer wegbleef aan den lijve zou worden gestraft, vóór zijne verbanning naar Edam, zoo hij tot het leger, en naar Onrust indien hij tot de vloot behoorde. Op die eilandjes zouden de schuldigen tweemaal zoo lang arbeiden als zij weg waren gebleven, en hunne gedurende dien tijd verbeurde tractementen zouden aan de Academie worden uitgekeerd. Hierbij schijnt de Regeering echter over het

hoofd te hebben gezien, dat de boeten in casu aan den Advocaat-fiscaal toekwamen, van wien men dus niet kon vorderen [zoo ver ging het plichtsgevoel niet] dat hij de drossers nog zou laten opvatten nu hij er niets meer aan verdiende.

Ten minste, aldus beweerde de Raad van Justitie; doch de Regeering bleef op haar standpunt staan [Res. 16 Oct. 1752] tevens bepalend dat, wie minder dan eene maand absent was geweest, niet als „drosser en vagebond" kon worden aangemerkt en met eene „domestique correctie" moest worden vrij gelaten. Hare opvatting van dit misdrijf was echter zoo weifelend, dat reeds in het volgende jaar [27 Dec. 1753] barbaarsche straffen ook voor hen werden bepaald, die meer dan 3 nachten waren uitgebleven. De soldy van deze laatste personen werd toen tevens aan de Acad. toegelegd voor den tijd, gedurende welken zij absent waren geweest [3—30 dagen].

Het blijkt dus wel, dat het oog der Regeering steeds op de Academie was gevestigd, voor zooverre hare materieele belangen betrof. Voldoende waren echter de genomen maatregelen geenszins. In Dec. 1751 moest de President-Curator Loten in eigen zak tasten om de school te helpen; en toen een jaar later, 10 Aug. 1752, door den Raad besloten werd, de voorgeschoten 2000 Rd^s. aan hem met eene rente van $^1/_2$ %'s maands te restitueeren verzocht men Curatoren tevens, voorstellen te doen tot vermeerdering der middelen en bezuiniging.

Het college zat met dit verzoek vrij wel verlegen, omdat de zeevarenden onmogelijk nog zwaarder konden worden belast, en bezuinigen naar hun oordeel ondoenlijk was. Zij stelde echter voor, dat de inkomst der pacht van de hanengevechten, die aan de Nederduitsche kerk toekwam, evenals de opbrengst der pacht van de waijang vertooningen en de ronggengs spelen aan de Acad. zou worden overgedaan. De Regeering vond den 11 Dec. 1752 goed, slechts een derde van de bedragen dier pachten aan de kweekschool

toe te kennen; de overige twee derden zouden zijn voor het Seminarium en voor Schepenen, „tot stadsongelden". Hiermee zijn dus binnen den kring der finantieele belangen van onze inrichting ook de publieke vermakelijkheden gekomen, want de hanengevechten, het Chineesche tooneel en de dansmeiden vormden destijds naast hunne slempmalen de groote en eenige genoegens ook van de Europeesche ingezetenen.

Slechts op vier plaatsen buiten de stad waren hanengevechten veroorloofd (Res. 20 April 1739); de inkomsten van den pachter bestonden uit twee stuivers van elken rijksdaalder dien de eigenaar van een haan won, en uit twee stuivers per ducaton van de winst bij weddenschappen. Slaven werden niet toegelaten. De opbrengst der pacht liep niet hoog (in de jaren waarin de Acad. een derde kreeg was zij 130 à 150 Rds. per maand); misschien omdat de pachter tevens met goedkeuring der Regeering (Cf. Res. 10 Dec. 1743) de ambtenaren van justitie te betalen had voor de hulp die bij van dezen genoot bij twisten van de spelers, die hoog genoeg konden gaan, en denkelijk aanleiding waren geweest, waarom vroeger (Pl. 15 Jan. 1664) alle hanengevechten verboden waren geweest. Eerst in 1706 (31 Aug.) waren zij verpacht geworden omdat men geld behoefde voor den bouw van het stadhuis; na afloop daarvan was de opbrengst bestemd geworden voor de vernieuwing van het vrouwentuchthuis en „'t geen d'er verder van dien nature mogt vervallen" [1 Nov. 1712].

Den 11 Dec. 1752 was ook een derde van de opbrengst der waijangpacht aan de Académie toegewezen; den volgenden dag echter werd dit teruggebracht tot ¼; de pacht werd voortaan gelijk verdeeld tusschen haar, het Seminarium, de schepenen en het Chineesche hospitaal.

Het Chineesche tooneel was destijds te Batavia een zeer geliefd vermaak; doch de Regeering zag de vertooning met leede oogen, wegens het altijd gevaarlijke samenstroomen van eene menigte volk daarheen „bij nagt en ontijden" [Res. 6 Dec. 1751].

In de angstige dagen van het begin van October 1740 waren de voorstellingen dan ook verboden [Cf. Dubois, III p. 311] en nog bij Res. van 14 Sept. 1745 was er geen verlof toe gegeven.

Daar zij echter geen kans zag, die spelen geheel af te schaffen bepaalde zij zich zedert 6 December 1751 tot zware geldheffiingen met onderscheid tusschen vertooningen waarbij alleen mannen, en die waarbij ook vrouwen optraden, die welke in het openbaar en die welke binnenshuis plaats hadden.

De hoogste som was 200 Rd^s^. te betalen, wanneer er „meyden" meespeelden en de voorstelling geschiedde „met open hecken en deuren." Voor elke vertooning was permissie van den pachter noodig; de boeten op het spelen zonder zijne vergunning waren verschillend; de hoogste beliep 500 Rd^s^. Binnen de stad echter en een deel der voorsteden mochten waijang voorstellingen heel niet plaats grijpen.

Karakteristiek is, dat reeds het volgend jaar de Chineezen de Regeering weten te overtuigen dat de heffingen veel te zwaar zijn; thans verklaart zij [Res. 22 Sept. 1752], dat hare bedoeling eigenlijk ook niet was geweest, de vertooningen ten eenen male onmogelijk te maken en verlaagt zij de tarieven, doch — verhoogt tevens die op de ronggeng voorstellingen! Voortaan wordt slechts 50 Rd^s^. gevorderd voor het spelen met actrices, hetzij voor genoodigden of in het publiek; laat men alleen mannen optreden, dan vervalt, naar het schijnt, alle betaling.

Na aldus de heffingen zooveel mogelijk te hebben doen verlagen, gingen de Chineezen de wet nog ontduiken door hunne vertooningen te doen geven op de suikermolens die buiten de grenzen der pacht lagen, zoodat het noodig was ook hiertegen eene bepaling te maken [28 Juni 1754]. Maar hare bedoeling, het onderdrukken der spelen, bereikte de Regeering niet; door de nog altijd vrij zware lasten maakte zij alleen, dat degenen die eene vertooning gaven met den pachter een accoord troffen, waarbij de heffing

werd verminderd, zoodat dit den pachter uitdrukkelijk moest worden verboden [12 Dec. 1752; 16 Dec. 1763].

In 1753 en 1754 was de opbrengst der pacht 305 en 275 Rd^{s}. per maand. Nog grooter angst dan voor het tooneel, had de Hooge Regeering voor de voorstellingen der ronggengs; immers, de inlanders en daaronder ook de slaven, waren hierop zoo verzot dat zij op alle tijden van den dag en vooral van den nacht daarheen liepen; alle middelen waren hun goed genoeg, om geld daarvoor te krijgen; dikwijls werd dit van den heer gestolen en durfde de slaaf daarna niet terug te komen; en ook bij de spelen zelf kwam diefstal en moord voor. Soms verschenen de slaven er bij heele troepen en gewapend; wilden de politiedienaren hen volgens hun last verwijderen, zoo boden zij tegenstand [Cf. de Pl^{n}. van 19 Oct. 1706; 3 Dec. 1754 en 26 April 1753].

In 1706 was het spel finaal verboden gworden; doch in 1751 [Res. 6 Dec.] werden de vertooningen weder tegen betaling van eene som veroorloofd, welke verschillend was, naar gelang zij in het openbaar of met „gesloten hecken en deuren" geschiedden. De hoogste som was 5 Rd^{s}., doch de bedragen werden het volgend jaar [22 Sept.] verhoogd en de wijze van inning, die een korten tijd bij collecte was geweest, werd weer door eene verpachting geregeld. Ondanks de voorstellingen nu alleen in een deel der voorsteden toegelaten werden, achtte men ze nog zóó gevaarlijk, dat zij reeds twee jaar later [3 Dec. 1754] op nieuw verboden werden.

De pacht had opgeleverd: in 1753 per maand 300 Rd^{s}. en in 1754 p. m. 215. Wij keeren daarmee tot de kweekschool terug. Den 29 Sept. 1752 werd aan de scheepsoverheden, op boete van het verlies van 3 maanden gage ten voordeele der Académie, gelast bij aankomst op de plaats hunner bestemming hunne schepen nauwkeurig na te zien, en de dubbelhuid te branden en in te smeren met een mengsel van harpuis en zwavel. Het koperen der schepen na-

melijk kwam eerst in 1760 in Engeland in zwang [De Jonge, zeewezen VI, I, p. 280] en niet vóór 1777 werden daarmee in Nederland proeven genomen. Het gevolg was, dat de schepen snel „aangroeiden" en daardoor trage zeilers werden; bovendien hadden de schepen, zooals de Resolutie van bovenstaanden datum zegt, veel te lijden van den paalworm. De „dubbelhuid" bestond uit eene laag koehuiden, met tal van kleine spijkers beslagen.

24 October 1752 wordt aan de overheden van schepen die op de buitenkantoren laadden en losten voorgeschreven aan de „gebieders" dier kantoren na afloop der werkzaamheden een rapport daarvan aan te bieden, dat vervolgens zou worden opgezonden. De boete op overtreding bestond uit twee maanden gage ten voordeele der Académie. Men hoopte door deze contrôle tijdverspilling te voorkomen.

5 Dec. 1752 kregen de chirurgijns den last, hunne patienten uiterlijk op den vierden dag nadat zij bedlegerig waren geworden, naar het Binnenhospitaal te zenden, op straffe van eene halve maand gage ten behoeve der Académie te verbeuren voor elke overtreding. De chirurgijns waren gewoon, te lang met dit opzenden te dralen, zoodat wanneer het eindelijk plaats had, de hulp vaak te laat kwam.

Of er echter voor de zieken in het hospitaal veel hoop was, blijft zeer de vraag; ondanks de zware onkosten die de Compagnie zich voor het ziekenhuis getroostte waren de resultaten zeer gering, was de behandeling der lijders allerellendigst. Bij het bezoek van den dokter, zegt Heydt, moesten alle zieken opstaan, tenzij die in den doodstrijd lagen!; de dokter verstond de kunst, in een uur 12 à 1500 zieken te bezoeken en hun medicijnen voor te schrijven; dikwijls kregen zij de verkeerde middelen maar wanneer zij die niet konden innemen werden zij door een ziekenvader zoolang met eene rottan geslagen tot zij hun drankje inzwolgen. En wat de chirurgische behandeling betrof, in het Binnenhospitaal was het geene gewoonte, eerst eene consultatie te houden, maar begon de meester dadelijk te snijden en te

branden, en stribbelde de patient tegen, dan kreeg hij een paar muilperen. „Da kan sich nun ein jeglicher leicht vorstellen" zegt de gemoedelijke Heydt, die zelf de genoegens van dit ziekenhuis had gesmaakt, „wie es denenjenigen zu Muthe welche sich darinnen befinden"; en de Regeering erkende zelve [Cf. Res. 28 Aug. 1770] dat de zieken liever hunne kwalen verzwegen dan van hare inrichting te profiteeren.

De last aan de chirurgijns hunne zieken op te zenden is al spoedig hernieuwd, [26 Aug. 1760] en ook later herhaaldelijk, met verzwaring der boeten [24 Juli 1770; 28 Aug. 1770; 23 Jan. 1781].

30 Maart 1753 werd eene nieuwe „Ordonnantie" met betrekking tot lijkstatiën opgesteld. Daarbij worden voor verschillende overtredingen boeten bepaald; zoo vervalt aan de Académie de helft der boete van 100 Rds. die gesteld is op overtreding van de artikelen waarbij bepaald wordt:

Art. 2. „Inlandsche christenen militairen ofte mardijkers en mardijkers marines nog ook d' inlandsche burgerije" mogen zich niet evenals de Europeesche officieren hun wapen [!] laten vooruitdragen of hunne kwartieren [!] op de kist hebben.

Art. 3. De kapiteins dier inlandsche soldaten mogen degen, sjerp en ringkraag op de kist hebben; doch moeten met minder manschappen en officieren als escorte worden begraven dan hunne Europ. collega's „ter voorkoming van verkeerde denkbeelden van een volkomen gelijkstandigheid".

Art. 4. De begrafenissen der officieren van de inlandsche burgerij blijven geregeld als vóór het reglement van 1743; zoo ook van die der Europ. schutterij.

Overtreding van verdere artikelen van deze ordonnantie worden gestraft met eene boete van 25 Rds. ten voordeele der Académie. Die verdere arts. [7—13] behelzen voorschriften aangaande de „doodbriefjes": welk formaat deze mogen hebben, hoe de overledenen en de nagelaten betrekkingen daarin moeten worden betiteld, evenals ook zij, uit wier

huis de begrafenis geschiedt; en om verder alle discussies over dit gewichtig punt [homo titulis titillatur] af te snijden, wordt van zijne Exc. den Gouverneur-Generaal tot „Monsieur" den provisioneel-adsistent en „d' Eersame" cadet de marine de gansche schare dienaren der Edele Compagnie naar hare praedicaten gerangschikt.

Om verder den Presid. Curator in staat te stellen na te gaan of de Académie het haar toekomende erlangt, wordt gelast, dat de Censor der drukkerij hem de proeven der doodbriefjes toezendt, als daarin eene ongepermitteerde titulatuur etc. voorkomt; de President behoort alsdan verder voor het innen der boeten zorg te dragen.

4 Dec. 1753 wordt de volgende Resolutie opgesteld: Wanneer door de schuld van scheepsoverheden, belast met het overbrengen van peper- en andere planten deze plantjes bederven of doodgaan, verliezen zij eene maand gage ten bate der Cadettenschool.

19 Maart 1754 wordt eene boete bepaald, wier vermelding een eigenaardig licht werpt op vroegere klachten van Van Imhoff. Met 500 Rds. zullen voortaan de schippers gestraft worden, die, in Indië varende „ontugtige vrouwlieden, hetzij vrije of slavinnen" op reis meenamen. Toezicht hierop zal worden gehouden door den Advocaat-fiscaal, den Commandeur en Equipagemeester, en den Water-fiscaal; de boete is ten bate der Académie.

27 Sept. 1754 wordt eene „Instructie voor de prauwvoerders" gemaakt; daarbij worden verschillende voorschriften gegeven aangaande het nummeren en de ligplaats der prauwen, het toezicht daarop etc. Bij art. 44 dezer instructie wordt bepaald, dat de helft der boeten bij overtredingen te betalen, aan de Acad. vervalt.

Ten slotte vermeldt ook het bekende „Reglement op pracht en praal", van 30 Dec. 1754 onze kweekschool. In art. 9 namelijk staat, dat de Acad. een derde deel erlangt der boete van 500 Rds. te voldoen door Chineezen en Inlanders, die bij trouwen of begraven een statie paard, een draagzetel, en

andere „extraordinaire omstandigheden" gebruiken; evenals ook een derde van de geldstraf van 300 Rd^{s}. die dezelfde personen treft, wanneer zij alsdan zich alleen van den draagzetel bedienen.

Art. 62 en 64 stellen vast, dat zij tevens de helft geniet der boete van 200 Rd^{s}. te betalen door den koopman, en van 300 te voldoen door den mindere, indien zij op hun trouwdag „bruiloft" houden of eene „opgeschikte bruidskooi" laten maken. Onder „bruiloft" verstaat het Reglement een maaltijd bij kaarslicht waarbij versieringen van kunstbloemen voorkomen, meer dan 35 genoodigden aanzitten behalve de kinderen, en waar de bruid en hare bruidsmeisjes een verheven zitplaats hebben.

Hiermede hebben wij de verschillende maatregelen nagegaan, genomen om de fondsen der Académie de Marine te sterken. Voortdurend werden nieuwe inkomsten haar toegewezen, doch ondanks boeten, heffingen, belastingen en storting van pachtpenningen ging de kas der inrichting van 22 Aug. 1752 tot ult^{o}. Februari 1754 de som van 6313 Rijksd. en 36½ st. achteruit, zoodat Curatoren zich alweer genoodzaakt zagen, bij de Regeering aan te dringen op vermeerdering harer geldmiddelen. Thans deed deze „het in aller mond bestorvene woord van menagie" hooren; bezuinigd zou en moest er worden, en bij Res. van 20 Mei 1754 gaf zij daartoe de volgende voorschriften:

De kosten der tafel, waaraan gewoonlijk een veertigtal personen aanzaten [36 vaste tafelgasten, de bedienden, die de natafel hadden hieronder denkelijk begrepen, en 4 buitengewone „eeters" van de schepen] werden eens voor al vastgesteld op 6 Rijksd. per hoofd en per maand, waaronder ook de tractaties werden gerekend bij gelegenheid van een examen of eene begrafenis. De Regeering verwachtte, dat zich wel een persoon zou aanbieden, die tegen dat kostgeld voor de tafel zou willen zorgen, ook al werd voortaan alle provisie uit de pakhuizen alleen tegen betaling verstrekt. Ook

de leverantie van lijfdracht zou voortaan worden aanbesteed; per hoofd werd daarvoor berekend: per jaar één pak kleeren [rok, camisool, broek] 30 Rds; onderkleeren en kousen benevens het wasschen en verstellen daarvan, per jaar 5 Rds; pruiken en hoeden per jaar 8½ Rds., en schoenen 6¼ Rds. Hun zijdgeweer zouden de cadets zelf bekostigen, terwijl de kleeren op hunne rekening werden gesteld. Verder zou de Onder-Gouverneur van nu af als „Kastelijn" optreden, en de „Schrijfmeester" tevens les geven in het cijferen tegen een van 12 op 20 Rds. verhoogd tractement, waardoor per maand aan salarissen nog slechts de som van 297 Rds. behoefde te worden uitgekeerd. Glazenmaker, boekbinder en dergelijke konden voortaan uit het ambachts-kwartier worden genomen; eene begrafenis zou niet meer dan 30 Rds. mogen kosten, en de 100 Rds. die voor boeken en instrumenten werden uitgegeven, moesten tot 50 per jaar worden teruggebracht. Na al die besnoeiingen zouden de jaarlijksche uitgaven nog slechts 6936 ½ Rds. bedragen, zoodat, aangezien men de inkomsten van het huis op ver over de 1000 Rds. schatte, de hoop op jaarlijks terugkeerende batige sloten reeds weer levendig werd. Wat het personeel en de leerlingen van dit beknibbelen zeiden, wordt niet vermeld; maar het feit, dat in den loop van hetzelfde jaar verschillende cadets aan de pen den voorkeur gaven boven den degen kan er wel mede in verband staan.

Wij zijn hiermee den gang der gebeurtenissen wat vooruit geloopen, ten einde alle geldelijke aangelegenheden der Académie als een samenhangend geheel te behandelen; trouwens van het leven binnen het gebouw en van de resultaten, die de inrichting opleverde wordt zoo weinig gemeld, dat de kleinste aanduiding daarvan in de Resolutiën van den Raad van Indië en de Notulen zijner vergaderingen voor den navorscher een waar buitenkansje is. Daarom willen wij een klein evenement, in die Resolutiën vermeld, wat breeder uitspinnen dan het belang der zaak op zichzelf zou noodig maken.

De handel van Frankrijk bereikte zijn toppunt in 1742

en hare koloniën waren nooit uitgebreider dan destijds.

Daaronder leed zelfs de O. I. Cie: bij den Decemberbrief van 1743 klaagde de Gouv.-Gen. over het onrecht, dat ons door de Franschen in Voor-Indië werd aangedaan; zij hadden Pondichérij zwaar versterkt en hunne vestiging in Carical bracht den Nederlandschen handel evenveel nadeel toe als die op Bourbon en Mauritius.

Ook de Engelschen zagen deze ontluikende macht met wantrouwen, en zoodra de oorlog dien Engeland met Spanje voerde, gepaard aan den Oostenrijkschen Successie oorlog tot een krijg tusschen hen en de Franschen leidde sloeg deze, ondanks het voorstel van Dupleix, dat in Indië de vredestoestand niet zou worden verbroken [Tocqueville, Hist. phil. du règne de Louis XV, II, 24] naar het Oosten over. Tal van uitstekende Fransche officieren begaven zich daarheen; onder hen Mahé de la Bourdonnais als hoofd van een escader. Tot ondersteuning van hunne landgenooten zond Engeland daarentegen Commodore Barnet met een smaldeel, bestaande uit twee groote en twee kleinere schepen.

Zoo verschenen dan den 21 November 1744 zeer onverwacht te Batavia de Engelsche oorlogsvaartuigen de Deptford, waarop Commodore Barnet zelf zich bevond en de Preston, Kapitein Lord North-Esch [1]. Na eenig gekibbel met den Gouverneur-Generaal, omdat de Engelschman eerst weigerde het behoorlijke saluut te doen, dwong Van Imhoffs flinke houding hem tot toegeven; en vervolgens ontstond de best mogelijke verstandhouding. Het bleek nu, dat het boven vermelde escader van 4 schepen zich had gesplitst bij het eiland Amsterdam; de twee andere schepen, de Medwaij en de Dolphin, waren gaan kruisen in de Straat van Malacca; het doel van Barnet zelf was, in Straat Banka te loeren op 5 terugkeerende Fransche Chinavaarders.

De Académie was destijds nog geen jaar geopend, doch

[1] Aldus komt deze naam in het Dagregister en de Brieven der H. Regeering voor. Hoe hij eigenlijk moet zijn heb ik niet kunnen ontdekken.

de gelegenheid [1] was te schoon, om haar ongebruikt te laten voorbijgaan. Den 1en December werd op voorstel van den Gouverneur-Generaal besloten, dat vier van de leerlingen, en wel zij die het verst in de theorie waren, Barnet zouden vergezellen „ten einde de zeedienst en huijshouding des te beter bij ondervinding te leeren." Toen het eskader den 6en December uitzeilde droegen beide schepen twee cadets, behalve een naar Straat Banka meegegeven loods. De vier jongelui hadden het genoegen, iets als een zeeslag mee te maken. Den 5en Februari namelijk daagden tusschen den tweeden en derden hoek van de Straat werkelijk drie Fransche retourschepen uit China op, de Dauphin, de Hercule en de Jason, die, omdat zij dáár geene Engelsche oorlogschepen hadden verwacht en deze ook de Nederlandsche vlag voerden, blindelings in den val liepen. Zoodra zij echter hunne vergissing bemerkten boden zij wakkeren tegenstand, en eerst na een gevecht dat drie glazen duurde, werden zij veroverd en vervolgens naar Batavia opgebracht, waar onze cadets den 13 Febr. 1745 terugkwamen. Een paar weken later, 4 Maart verschenen hier ook de twee andere O. I. schepen van het eskader met een derde van de Engelsche Comp. en twee prijzen, op de kust van Atjeh genomen. De zeer rijke ladingen der 3 veroverde Chinavaarders werden met den romp van een dezer schepen door particulieren gekocht (2); de Hercule en de Jason echter werden door de Compagnie overgenomen, eene onvoorzichtige handelwijze, die in Frankrijk hoogst kwalijk werd genomen en tot de verbreking van een voordeelig handelstractaat leidde, terwijl de Compagnie genoodzaakt werd, zeer zware schadevergoeding te betalen.

Tot den 6en Mei 1745 bleef het Engelsche smaldeel te Batavia en koos daarna weder zee, „maar na welke oirden

[1] In dien tijd van verval kwam het meer voor dat jonge zeeofficieren die op Nederlandsche schepen geen behoorlijke opleiding konden krijgen, ter oefening een poos onder Engelsche vlag gingen varen. Cf. De Jonge V, 352.

[2] Van Imhoff had daarbij voor 7|15 aandeel; Mossel voor 4|15.

of gewesten van Indien dese zeemagt de wil heeft", zegt het Dagregister, „kan men met geen vaste voet penetreeren."

Vreemd genoeg was des ondanks den 4en Mei besloten, dat op nieuw twee cadets mee zouden gaan: Jongmaats met Lord North-Esch, en Nieuwpoort met Barnet zelf. In Juli 1745 was de Commodore aan de kust van Coromandel; er was daar toen nog geen Fransche vloot verschenen, en hij had wijs gedaan, Pondichérij aan te tasten dat wel door Gouverneur Dupleix verbazend versterkt was, doch een zeer zwak garnizoen bezat. Barnet bepaalde zich echter tot het nemen van eenige prijzen, en overleed daarop 10 Mei, te Fort St. David („te Cardelaer" zegt het Dagregister); nu werd Kapitein Peijton eskader commandant. Op de hoogte van Negapatnam raakte deze den 25en Juni slaags met het eskader van De la Bourdonnais; na een heftig gevecht trok de Engelschman zich terug naar Trincomale, terwijl zijn tegenstander alle beschikbare versterking uit Pondichérij ging halen, daarop Madras aantastte, en in Sept. bij verdrag innam. Gouverneur Dupleix evenwel verbrak de capitulatie, behield Madras en maakte alle inwoners tot gevangenen; daaronder één dien ook onze O. I. Cie. met schrik zou leeren kennen — Robert Clive.

Wij hebben hiermee een vluchtigen blik geslagen in de lotgevallen van enkele voedsterlingen der Académie.

Van de overigen valt zeer weinig te zeggen. Gaat men nauwkeurig de bronnen na, dan ontmoet men weliswaar tal van namen van jongelieden, die hetzij als cadet worden aangenomen, hetzij op de Académie worden geplaatst (twee dingen die niet altijd samengingen ofschoon in de opteekening van het een en ander veel nonchalance voorkomt) hetzij ook van cadet worden bevorderd. Maar na de korte vermelding bij eene dergelijke gelegenheid keert een zelfde naam slechts zelden terug [1]. De oorzaak hiervan is waarschijnlijk verschillend. Een jongeling die op de Académie werd geplaatst en, na twee jaren den cursus te

[1] De gevonden namen en bijzonderheden volgen aan het einde.

hebben gevolgd, eene reis deed, kon heel wel op de buitenkantoren tot luitenant worden bevorderd, onder nadere approbatie van de Hooge Regeering, die men dikwijls aan dergelijke benoemingen haar zegel ziet hechten. In dit geval zou de naam van het jonge mensch met zijn rang als cadet daarachter alleen bij zijne opname in de kweekschool worden vermeld. Een ander die als cadet uit Nederland kwam en zich te Batavia bij den Secretaris van Curatoren liet inschrijven zou alleen bij bevordering tot luitenant in de Notulen of de Resolutiën als cadet voorkomen. Maar daarmee is het spoorloos verdwijnen van zóó vele cadets niet voldoende verklaard. Waarschijnlijker is, dat het sterftecijfer in het gebouw aan de Kali Besar zeer hoog steeg. (1).

De korte vermelding in den brief van 31 Dec. 1751 dat van de zes leerlingen der pas geopende 4e klasse van het Seminarium (de tweelingszuster der Académie) reeds drie waren gestorven, geeft veel te denken; en de herhaalde toespelingen in de Resolutiën welke zaken van de Académie betreffen, op het begraven der cadets zijn niet geschikt om den eersten indruk uit te wisschen. Toch zijn de 24 plaatsen in de inrichting voortdurend bezet gebleven: wij zagen, dat de Regeering nog in 1754 op 36 „vaste eeters" aan de tafel der cadets rekende. De Académie is derhalve in in 1755 niet dáárom opgeheven, dat het aantal leerlingen, zooals bij het Seminarium het geval was, te onbeduidend was geworden.

---

[1] De ongezondheid van Batavia is bekend genoeg, maar eenige cijfers zijn in dit verband niet misplaatst.

Den 31en Dec 1743 woonden er in stad en voorsteden 1481 Nederlanders [mannen, vrouwen en kinderen]; in het afgeloopen jaar waren er overleden 1376 dienaren der Cie. Eerstgenoemd cijfer was op 31 Dec. 1751 gestegen tot 1671; in dat jaar waren alleen op het Portugeesche Buitenkerkhof begraven 2002 Compagnies-dienaren. [De jaren zijn hier willekeurig gekozen].

In den brief van 31 Dec. 1744 wordt vermeld, dat in de laatste 8 maanden in het hospitaal zijn gestorven 816 personen tot het leger, en 330 tot de vloot behoorend, benevens 153 ambachtslieden; sedert 1730 was het cijfer der in het hospitaal verstrekte dagrantsoenen schrikkelijk gestegen; van 1740 tot 1750 bedroeg het 2671982 en in de 5 jaren die daarop volgden 1551751.

Met den dood van Van Imhoff (1 Nov. 1750) had zij echter haar besten vriend verloren. Zijne belangstelling had tot het einde geduurd. Telkens ontmoeten wij bij aangelegenheden der Acadêmie den naam van den Gouverneur-Generaal; geene moeite verdroot hem, en wanneer hij in December aan Heeren Zeventienen verslag deed van wat er in den loop des jaars zoo al was voorgevallen, vermeldde hij steeds met blijkbare ingenomenheid de namen der uit zijn stichting gepromoveerde jongelieden. Wat echter den invloed ten goede betrof, dien de aldus opgeleide zee-officieren op den dienst bij de Compagnie zouden hebben, was zijn toon langzamerhand minder optimistisch geworden. In zijn laatsten Decemberbrief lezen wij: „Konde men so veel goede hoofden en voorgangers of meesters vinden op de schepen om dese jonge lieden goede manieren en handgrepen te leeren in de exercitie van de practycq op zee, als het gemakkelijk valt haar aan de gronden van de theorie te gewennen en daarvan het noodige licht te doen erlangen, men mogt sig nog al meer van dese institutie beloven, die egter nog wel iets tot verbeteringe sal bijbrengen van 's Comp^s^. navale magt in Indië." Zeker, there was the rub. Naar gelang van de grootte der schepen werden daarop 1, 2 of 3 cadets geplaatst, welke (Cf. Pl. 28 Nov. 1747) in de bijzondere zorg van den Commandant werden aanbevolen, die over hunne verdere opleiding moest waken. Edoch — die commandanten hadden zelf dikwijls weinig vorming genoten. Wel droegen zij op de grootere schepen thans den titel van kapitein of kapitein-luitenant, maar men had hen moeten nemen uit de schippers, over wie Van Imhoff bij zijne Consideratiën zoo had geklaagd. Bovendien was de promotie der cadets tot luitenant te snel; toen Mossel 8 Oct. 1751 besloot, hen verder „gradatim te advanceeren" kon als reden worden opgegeven dat „men gemeenlijk zag dat hunne dociliteit en ijver om zig t' appliceeren merkelijk afneemt en verflauwt wanneer die qualiteit bereikt hebben." Men kan verder wel nagaan, en

Van der Parra sprak het onomwonden uit, dat „de oude zeeluijden" met zeer veel tegenzin „subject raakten de Commando van nieuw bakkene Lieutenants ter zee uyt de cadets." Den 11 Oct. 1743 was promotie bij de zeemacht afhankelijk gemaakt van zes jaren dienst in lageren rang; om opperstuurman te worden moest men dus 18 dienstjaren tellen, en toch werden in de jaren waarbinnen ons onderzoek zich beweegt, herhaaldelijk opperstuurlieden tot luitenant bevorderd, tot collega dus van het jonge mensch, dat op de Acadêmie een schijntje kennis had opgedaan, en dikwijls zes jaren of minder, vóór hij de epauletten kreeg, als scheepsjongen of jong matroos („hooploper") op die school was gekomen. Ja, deed de cadet, na slechts twee jaren de lessen te hebben gevolgd, eene reis, dan stond hij al dadelijk boven den onderstuurman, die minstens 12 jaar had gevaren (Res. 21 Jan. 1744). Bovendien waren nog altijd zeer weinigen overtuigd van het nut der theoretische vorming, waarop de voorrang der jongelui berustte. Van der Parra, de Directeur Generaal, noemde de cadets eenvoudig „onnutte subjecten" [wat in een officieel stuk van die dagen als aanduiding der diepste verworpenheid alleen kan worden overtroffen door de betiteling als „onnut instrument"]; de praktijk, zei hij, was de „alderbeste leermeester"; veel beter was het, stuurlieden in dienst te nemen wier opleiding geen penning had gekost, dan dergelijke „geleerde subjecten" aan te kweeken.

Een gevaarlijken concurrent kreeg de Acadêmie daarenboven door eene Resolutie van 6 Juni 1755.

Men zat namelijk te Batavia al sedert lang verlegen met een paar honderd scheepsjongens, wier aantal ten gevolge van voortdurend uitzenden uit Nederland zelfs door de beruchte koortsen niet wilde afnemen. Zij zwierven rond, bedreven allerhande „guijterijen," leefden op kosten der Edele Compagnie, en deden zoo weinig mogelijk dienst. Het vorige jaar was er al een vijftigtal naar Samarang gezonden, maar aan Coert Roseboom, den Commandeur en Opper-Equipagemeester,

kwam de eer van eene groote opruiming toe. Op verzoek van Mossel werkte hij een plan uit, dat op genoemden datum in behandeling kwam en werd aangenomen. Het was, voor zoover uit de zeer onduidelijke bewoordingen is op te maken, aldus: Uit het geheele aantal zou Roseboom een dertig kiezen om te worden onderwezen in het schrijven, cijferen „en d' navigatie zo veel tot de zeedienst nodig zij"; de keuze zou niet moeielijk wezen, daar er velen onder liepen die van behoorlijke familie waren en in Europa eenige opleiding hadden genoten. Eene aparte woning schijnt voor hen niet noodig geacht te zijn; de jongens zouden op de Equipagewerf blijven, en hunne studiën zouden om den anderen dag worden afgewisseld met boodschappen doen voor hem zelf, Roseboom. En alsof die kostelooze ontwikkeling van lichaam en geest hen niet zou aanlokken, zouden zij zich moeten verbinden, zoo lang op de werf te blijven tot zij „zo verre in de navigatie g'oeffent zijn dat volkomen in staat bevonden werden om voor stuurman te kunnen varen."

Het schoonste van dit plan [wat aangaande de andere jongens werd besloten is hier niet weergegeven] was echter, dat het zoo goed als niets zou kosten. Leermeesters verklaarde Roseboom wel onder „de zeevaart" te kunnen vinden; een „klein emolument" zou voor hen voldoende zijn; boeken en instrumenten zou hij op de schepen opscharrelen; als hem schrijf-gereedschap, papier, een „gering kleedje" voor de leerlingen, en „was 't mogelijk, nog iets bij hare kostpenningen" werd toegestaan, kon de Regeering verder de beurs gesloten houden. Ja, hij zelf en zijn boekhouder zouden hunne inkomsten uit de posterijen voor het goede doel offeren!

Men kan nagaan, dat dit naar het hart der Regeering gesproken was; het voorstel werd zonder verandering aangenomen, onder voorwaarde echter [geheel gerust was de Regeering nog niet], dat de zaak per jaar niet meer zou kosten dan ƒ 1000.

Aldus was de Académie vrij wel overbodig geworden. Kon de werf stuurlieden leveren, welke de Compagnie goed genoeg vond, dan verhinderde niets, om die te laten doordienen tot opperstuurman en daarna zooals toch reeds gewoonte was geworden, de opperstuurlieden te bevorderen tot luitenant. Om het verschil in beschaving, dat tusschen de cadets en de op 's Compagnie's werf opgegroeide kwajongens kon bestaan, zou men zich weinig bekreunen.

Daarenboven was sedert eenigen tijd in Nederland en Indië het wachtwoord weer „bezuinigen." Op den tienden verjaardag der Académie, 23 Aug. 1753, was in den Raad van Indië een brief behandeld van Heeren Zeventienen, waarbij gebiedend op bekrimping van uitgaven werd aangedrongen, daar anders de Cie. den „onvermijdelijken ondergang" te gemoet zou gaan. Den Directeur-Generaal, Van Gollonesse, was toen opgedragen, plannen tot bezuiniging voor Batavia te ontwerpen, evenals Mossel zelf reeds met betrekking tot de buitenkantoren bezig was. Van Gollonesse echter werd ziek, bleef een tijd sukkelen, en overleed: waarop zijn opvolger, Van der Parra, de opdracht overnam. Deze bracht 26 Aug. 1755 eene eerste reeks van voorstellen ter tafel, waarin de Académie nog niet werd genoemd.

Nu schijnt Mossel ongeduldig te zijn geworden. De financiën der inrichting stonden slechter dan ooit. Het vorige jaar had men den President-Curator zoo als reeds meer was voorgekomen, 1900 Rds. terugbetaald, die hij uit eigen zak had voorgeschoten, en de toen getroffen maatregelen van bezuiniging (boven besproken) hadden denkelijk weinig gebaat.

In elk geval, den 11 Nov. 1755 werd, op voorstel van den Gouverneur-Generaal, de Académie zonder vorm van proces opgeheven. In de daarvoor aangevoerde redenen lezen wij met verbazing, dat er nog maar 8 leerlingen waren, terwijl toch het vorige jaar op 36 „vaste eeters" werd gerekend.

Bij onderzoek vindt men echter, dat sedert dien datum drie cadets waren bevorderd en dat er, niettegenstaande het

uitdrukkelijk verbod der Heeren Zeventienen (brief van 18 Sept. 1750) zeven den zeedienst hadden vaarwel gezegd, op één dag vier te gelijk. Kunstmatig was dus de Académie leeggepompt.

Verder gaf natuurlijk de finantiëele kwestie den doorslag, in verband met het weinige nut dat de opleiding gaf, „nadien er onder al de geene die uijt dat huijs tot de zee dienst g'emploijeert zijn, maar wijnige gevonden werden waar aan men seggen kan de gedane kosten met vrugt besteed te zijn."

Den Directeur-Generaal was dus door zijn superieur de loef afgestoken, hetgeen des te onaangenamer was, omdat hij zelf reeds een voorstel tot opheffing der Académie in portefeuille had. Om te toonen wat ook hij, waar het bezuinigen gold, kon presteeren, verzocht hij echter, een maand nadat Van Imhoffs stichting was bezweken, dat zijn eigen voorstel in de Resolutiën zou worden opgenomen; en zoo geschiedde (30 Dec. 1755). De „noodsakelijkheid van dies intrecking" werd hier uit de cijfers gedemonstreerd, op de volgende eenvoudige, doch minder juiste, wijze:

Het gebouw had gekost		Rds. 14000	
De zuivere opbrengst (het was inmiddels verkocht) was	Rds. 11793:24.		
Waarbij 5% voor 's Heeren geregtigheijd, geeft	Rds. 590.		
	Totale opbrengst	Rds. 12383.24	
Verlies op het gebouw		Rds. 1616:24 = ƒ	3879:12 st.
De salarissen van 24 cadets benevens de salarissen, kostgelden en emolumenten van 1 Gouverneur, 1 Onder-Gouverneur, 1 leermeester in de navigatie, 1 schrijf- en cijfermeester, 1 teekenmeester, 1 ziekentrooster, 1 Fransche meester, 1 schermmeester, 1 kok, 1 portier-pruikenmaker (de verschillende bedragen zijn boven vermeld) hadden bedragen over 12 jaar.		ƒ	95402:17 3/5 st.
		Transporteer	99281;29 3/5 st.

Per transport. . ƒ 99281:$29^{3}/_{5}$ st.

Onkosten voor het gebouw en onderhoud etc. der leerlingen tot ult°. Aug. 1755 . . . ƒ 24834:14:4.

Waarvan uit de fondsen was voldaan . . . . ƒ 14014:5:4.

Zoodat bleef ten laste der Cie. ƒ 10820:9 = ƒ 10820:9 st.

Totale onkosten der Académie ƒ 118053:$3^{2}/_{5}$ st.

Van deze curieuse berekening door het cijfergenie bij uitnemendheid, den Directeur-Generaal van den Handel, kan men wel zeggen dat weinig deugt. Op de lijst der salarissen komt dat van den predikant en verscheidene bedienden niet voor; een Gouverneur was er in de twee eerste jaren niet geweest; de hier vereenigde functiën van schrijf-en cijfermeester waren pas het vorige jaar gesplitst; een teekenmeester en een onderwijzer in het Fransch kwamen in het oorspronkelijk leerplan heel niet voor. Hoe de onkosten voor het gebouw en de cadets zijn berekend, wordt niet aangegeven; en het klinkt vrij onwaarschijnlijk dat de Académie, wier jaarlijksche inkomsten in 1754 op ruim 8000 Rd^s^. waren getaxeerd, in 12 jaar slechts ƒ 14000 zou hebben afbetaald aan haar leverancier, de Compagnie. Trouwens, zij had denkelijk uit boeten etc. nog zeer veel te vorderen, ja, Van der Parra vermeldt terloops, dat onder Curatoren nog de som van ƒ 10696, 10 st. berustte, die hij buiten zijne berekening laat. De kroon op dat alles zet de fout van ƒ 795 die hij bij de optelling van zijn totaal maakt, door het bedrag der salarissen etc. over 1 jaar, hetwelk in 't oorspronkelijk boven dat over 12 jaar staat, mee te rekenen.

Bij het verzoek, om deze fraaie becijfering in de Resolutiën op te nemen, beoogde Van der Parra denkelijk, zich aangenaam te maken bij de Heeren Majores in het vaderland.

In den edelen wedijver evenwel om de Académie te doen verdwijnen waren dezen, zonder dat de Raad van Indië

zulks reeds kon weten, allen voorgegaan. Bij hunnen brief van 22 Oct. 1755 hadden zij „het varen bij de Compagnie met kapiteins, kapitein-luitenants en luitenants" afgeschaft, en waren zij teruggekeerd tot de oude methode, om alleen schippers en stuurlieden te gebruiken, uit het mindere scheepvolk voortgekomen. Daarmee verviel de reden van bestaan voor het corps cadetten en de kweekschool, zoodat de Heeren Zeventienen bevalen, voortaan geen cadets meer aan te nemen, rapport uit te brengen over den toestand der Académie, en van consideratie en advies te dienen aangaande de vraag, wat verder daarmee zou worden gedaan.

Toen deze last in Indië aankwam, behoorde de Académie reeds tot het verledene. Op den dag der opheffing was tevens besloten, de nog aanwezige acht cadets op de schepen te plaatsen, de bedienden in andere functiën te gebruiken, en het huis benevens de meubelen en instrumenten te doen verkoopen, behalve de twee globen en wat verder te pas kon komen. Zoo geschiedde. Van een der cadets lezen wij, dat hij pennist werd; een ander ging over bij de landmacht. Een paar dagen later werd de afdanking van het personeel der Académie bepaald op ult°. November en bevolen, dat het huis op den 29en zou worden verkocht, terwijl de globen zouden worden overgebracht naar de vergaderzaal van den Raad van Indië. Nog restte de beschikking over de inkomsten der Académie. Reeds 10 dagen na de opheffing, 21 Nov. 1755, kwam een verzoek van Boedelmeesteren in, dat het hospitaal, nu de Académie en het [tegelijk ingetrokken] Seminarium niet meer bestonden weder beider portiën, elk van 1/4, van de opbrengst der waijang pacht zou erlangen. Er werd toen besloten, de zaak voorloopig aan te houden. Den 30en December, bij de behandeling der pachten voor het volgende jaar, werd, in dezelfde zitting waarin Van der Parra's Memorie was voorgelezen, over de bestemming van een groot deel der inkomsten van de Académie beslist. De contributiën, door uitkomende zeeofficieren betaald, werden afgeschaft, evenals die welke

door hen en hunne collega's der landmacht bij bevordering werden voldaan; het derde deel van de opbrengst der pacht van de hanengevechten en het vierde part van die der waijangvertooningen vervielen voortaan aan de Compagnie. Tevens werd bepaald, dat de som van Rds. 4436, 2 st. die op ultimo November nog in de kas der Acadêmie was, in die der Cie. zou worden overgebracht; de inrichting bleef alsdan nog *f* 200 schuldig, maar dit bedrag werd, zooals Mossel aan Heeren Zeventienen ter geruststelling schreef, ruimschoots gedekt door de sommen welke de Secretaris van Curatoren nog te innen had.

Het voorstel van Van der Parra, om de inkomsten der Acadêmie te bestemmen tot een fonds voor onderhoud van weduwen en weezen van zeeofficieren, in overeenstemming met de wijze waarop Van Imhoff vroeger het gehoopte batig slot wilde aanwenden, werd niet aangenomen.

In eenige koele woorden gaf Mossel vervolgens aan zijne principalen kennis van al hetgeen aangaande de Acadêmie was besloten, en even onverschillig antwoordden de Heeren Zeventienen een paar jaar later (brief van 13 Oct. 1757) dat zij zich de opheffing der inrichting „lieten welgevallen".

Den 5en Maart 1756 werd eindelijk over het lot der verdere inkomsten van de Acadêmie beslist. De Diaconie kreeg de opbrengst der boeten op het deserteeren; de heffing van twee maanden gage bij „overgang in burgervrijdom" werd afgeschaft; de boeten op het doen van ondertrouw in particuliere huizen en op het te laat begraven werden bestemd voor de stadswerken, evenals ook die welke ten bate der kweekschool voortvloeiden uit overtreding van het „Reglement op pracht en praal". Zeelieden werden destijds zeer zelden meer beboet wegens in den dienst begane overtredingen; gewoonlijk kwamen zij met eene berisping vrij, dus die geldstraffen worden hier niet vermeld. Een paar jaar later [26 Aug. 1760] werd de boete op het te laat opzenden van zieken aan de Diaconie toegewezen. Sedert komt geene vermelding van de Acad. voor. De naam „cadets de marine" zou echter niet dadelijk verdwijnen. Ondanks den last van H. H.

Zeventienen, die den 7en Sept. 1756 in Indië in eene Resolutie der Hooge Regeering werd weergegeven, schijnt men op de buitenkantoren met het benoemen van cadets te zijn voortgegaan, zoodat nog 13 Sept. 1773 een verbod hiertegen naar Ceilon werd gezonden; ja, in eene Resolutie van 14 Febr. 1783 duiken de cadets weer op als gewoonlijk op schepen der Cie. voorkomend, en twee jaar later [16 Juni 1785] werd op nieuw de plaatsing van twee dergelijke jongelui op elk schip voorgeschreven. De behoefte aan ontwikkelde zeeofficieren werd toen zóó levendig gevoeld, dat de Gouverneur van Java 's N. O. kust, Siberg, te Samarang op eigen gelegenheid eene Artillerie- en Marineschool had opgericht, die 26 Juli 1785 werd uitgebreid met hulp der Regeering. Zoo kreeg Van Imhoff dertig jaar na zijn dood eindelijk gelijk. In hoeverre echter tusschen de Marineschool te Samarang, die vrij lang heeft bestaan, de door Van Kinsbergen in 1782 ontworpen kweekschool te Amsterdam en de Académie te Batavia verband is te vinden, zullen wij wellicht bij eene volgende gelegenheid onderzoeken. En nu de resultaten van het twaalfjarig leven der Bataviasche school? Zij zijn weinige. Geene bekende zijn uit haar voortgekomen. Gaarne zou men den luitenant Philippi, die in 1754 na een heldhaftigen strijd tegen den beruchten zeeroovervorst Angria viel, of den anderen gezagvoerder bij de Compagnie, Schrijver, die in 1756 een Engelsch oorlogsschip dwong af te deinzen, onder hare leerlingen aantreffen, doch die namen ontbreken.

Maar al kan men ook wat de Académie betreft op geene blijvende gevolgen van het streven haars oprichters wijzen, aan hem komt de eer toe, een zij het hopeloozen strijd te hebben aangebonden tegen onverschilligheid, moedeloosheid, en onkunde. Eene andere wending aan het onheil te geven dat de Compagnie dreigde, vermocht hij niet; doch:

Non illa deo vertisse licet
Quae nexa suis currunt causis.

WELTEVREDEN 1 AUG. 1895. Dr F. DE HAAN.

Opgave der cadets die van 1743 tot 1756 worden genoemd.

A. Cadets van wie vast staat dat zij de lessen der Acadêmie hebben gevolgd.

J. W. Muntz; cadet 24 April 1744; luit. 14 Nov. 1749; vermeld 23 Sept. 1755.

J. N. Lassal; cadet 29 Dec. 1744; gedegradeerd tot matroos 30 Juli 1751; in 1754 komt hij voor als onderstuurman.

C. A. Usclas; cadet 29 Nov. 1743; luitenant 28 Dec. 1745.

P. G. van der Voort; cadet 11 Aug. 1744; provisioneel Adsistent 31 Oct. 1749; Gouverneur van Macasser 1770.

L. G. Gruijs; wordt luitenant 28 Dec. 1745.

R. Jongmaats; vermeld 4 Mei 1745; luit. 21 Juli 1747.

W. Nieuwpoort of van Nieuwpoort; vermeld 4 Mei 1745; luit. 21 Juli 1747.

(J. W. E. van der Niepoort, luit. ter zee, wordt schipper 1753 en Commandeur der retourvloot 1763).

P. Rauwenhoff; wordt luitenant 21 Juli 1747.

D. Clement; cadet 20 Juli 1745; luit. titulair 1749; luit. 1 Febr. 1752.

J. H. Roquet; cadet 15 Maart 1746.

H. Pontaer; vermeld 26 April 1746. (H. d' Pontzaer wordt luit. 30 Dec. 1746).

Th. Silvius; jong matroos; cadet 29 Nov. 1743; vermeld 26 April 1746.

S. Both; cadet 5 Juli 1746; luit. titulair 4 Jan. 1752; luit. 16 Juli 1754.

H. de Vrij; wordt luitenant 6 Aug. 1748.

G. Verkerk of Verkerken; luit. 12 April 1748; equipagemeester te Souratte 1749; kapitein-luit. 1751.

G. Ch. Honsdorff; wordt luitenant 12 April 1748.
H. de la Haije; hooplooper; wordt cadet 11 Febr. 1749.
J. de la Fontenelle; wordt luit. 25 April 1749.
J. Virulij; wordt luit. 25 April 1749.
W. J. van Swaanswijk; adsistent; cadet 27 Jan. 1747; vermeld 4 Jan. 1752 en 6 Maart 1753.
W. Wiegersma; jong matroos; cadet 7 Nov. 1749.
Th. Deventerwaag; scheepsjongen; cadet 12 Juni 1750.
W. Smit; scheepsjongen; cadet 8 Sept. 1750.
J. Treviso; soldaat; cadet 14 Maart 1747; luit. 5 Oct. 1751; vermeld 26 April 1753; schipper 1762.
A. Decker; jong matroos; cadet 26 Mei 1752.
H. de Tijn; scheepsjongen; cadet 22 Dec. 1752
C. van der Veurt; hooplooper; cadet 12 Dec. 1752.
J. Molegraff; hooplooper; cadet 23 Maart 1753.
J. Brandenburg; luit. tit. Juli 1749; luit. 21 Nov. 1749.

B. Cadets van welke onzeker is, of zij de Académie de marine hebben bezocht.

A. Bonen; cadet 22 Nov. 1743.
A. S. Courtonne; cadet 19 Juli 1743.
J. B. Borwater; cadet 18 Febr. 1744.
J. A. van der Voort; cadet 11 Aug. 1744.
R. W. Boekenburg Fledderius; cadet 14 Aug. 1744; pennist 23 Juni 1747.
P. J. Klitsner; jong matroos; cadet 4 Mei 1745.
M. J. Borwater; cadet 16 Juli 1745.
W. Overzee; cadet 3 Aug 1745
S. Sabrier; cadet 3 Aug. 1745
J. Maurice of de Maurise; luit. 16 Febr. 1745.
J. E. Gonsal; luit. 27 Juli 1745; schipper 1757; comm. van Edam 1770.
J. Belliveau; luit. titulair 27 Juli 1745; luit. 11 Juli 1747.
J. Moijaart; cadet 30 Nov. 1745.
W. van der Beets; cadet 19 Juli 1746; bevorderd 11 Febr. 1749.

A. Westerbeek: cadet 16 Aug. 1746.
J. F. de la Croix; op proef aangenomen 27 Sept. 1746; cadet 14 Mei 1751.
G. Vosman; cadet 7 Oct. 1746.
R. Brauwer; soldaat aan de pen; cadet 7 Oct. 1746.
E. Bijland; jong matroos; cadet 21 Oct. 1746.
A. Delmaz; soldaat; cadet 12 Sept. 1747.
J. Graaij; verlaat den dienst 22 Juli 1746.
C. Paradijs; scheepsjongen; cadet 19 Sept. 1747.
Hogerwerff; cadet 19 Jan. 1748.
H. Nessing; bevorderd 12 April 1748.
J. M. Dormieux; cadet 14 Jan. 1749;
J. Hofhoud; wordt onderstuurman 11 April 1749.
R. Rhede; sergeant; cadet 29 Mei 1749.
F. Ravensberg; luit. 16 Sept. 1749; schipper 13 Mei 1755.
J. D. Teekman; adsistent; 8 Aug. 1749 „gechangeerd tot zijne vorige qualiteijt van cadet"; naar Nederl. 30 Sept. 1749.
H. Beelt; scheepsjongen; cadet 21 Nov. 1749.
A. Neefs; in burgervrijdom 28 Nov. 1749.
Z. J. van Kervel; luitenant 5 Juni 1750; vermeld als schipper 27 Dec. 1753; Kapit. luit. 1756.
W. J. van der Gort; luit. 30 Juni 1750; schipper 1755.
J. Outjes; hooplooper; cadet 8 Sept. 1750; luit tit. 1 Oct. 1754.
J. van Weelden; adsistent; cadet 10 Juli 1750.
C. van Grouw; konstabelsmaat; cadet 18 Juni 1751; pennist 3 Sept. 1756.
Kragt; vermeld 2 Juli 1751. (A. L Kragt, opperstuurman, wordt schipper 1767).
Veldhuijzen; vermeld 2 Juli 1751.
Vosmaer; vermeld 30 Juli 1751.
J. van Stolk; cadet 29 Oct. 1751.
P. V. Coets; luitenant 2 Juli 1751; schipper 1754.
A. E. Bangeman; luitenant 2 Juli 1751; is in 1756 onderkoopman; 1757 Resid. te Djambi.

J. A. van der Werve; luit. tit. 14 Maart 1752; luit. 29 April 1755; schipper 1761.

R. Elsevier; matroos; cadet 22 Aug. 1747; luit. 4 April 1752.

R. Nobel; scheepsjongen; cadet 4 Febr. 1752.

V. Groeneweg van Oudshoorn; bevorderd 4 Aug. 1752.

J. Verschuur; bevorderd 12 Dec. 1752.

W. J. G. Everarts; luit. tit. 2 Febr. 1753.

A. Elias; luit. tit. 15 Mei 1753; luit. 30 Maart 1756; onderkoopman Juli 1756; opperhoofd van Japan 1769.

P. van der Sluis; luit. tit. 17 Aug. 1753.

H. J. Proene; cadet 26 Oct. 1753.

J. Eijklof; luit. tit. 13 Nov. 1753.

J. H. Beut; luit. tit. 23 Juli 1754.

M. Semeyns; luit. tit. 25 Maart 1755.

W. Witbeek; cadet 21 Oct 1755.

F. G. de Valert; luit. tit. 23 Dec. 1755.

P. Mossel; wordt pennist 17 Juni 1755; repatrieert 1764.

M. Bosman; " " " " " ;

H. de Heer; " " " " " ;

M. P. Ras; " " " " " ; onderkoopman 1756; koopman 1766; Waterfiscaal 1778.

J. Vermeulen; wordt adsistent 1 Juli 1755; onderkoopman 1757; koopman 1766; schepen 1769.

J. Schouten; luit. tit. 12 Maart 1754.

W. Brouwer; wordt pennist 25 Juli 1755.

C. Kersse; jong adsistent 2 Sept. 1755.

D. F. de Bary; wordt cadet militair 23 Jan. 1756.

ERRATA

in het stuk van

Dr. F. de Haan.

pag. 554 noot, regel 3, staat: 1823, lees: 1723.
„ 558 regel 2 v. o., No. 3 vervalt.
„ 560 „ 8 „ staat: catechismus, lees: catechisatie.
„ 562 „ 12 v. b., staat: [2], lees: 2.
„ 564 in den Rooster vervallen de lijntjes achter: gebed, en achter: bijbellezing.
„ 566 regel 9 v. b., staat: worden, lees: wordt.
„ 13 v. o., staat: 1781, lees: 1751.
„ 3, 6, 11 en 16 v. o., voeg in: ibidem, vóór: art. 15, art. 13, art. 11 en art. 12.
„ 577 regel 11, 14, 21, 23, 29 v. b., voeg in: ibidem, vóór: art. 2, art. 3, art. 27, art. 25 en art. 26.
„ 579 noot, regel 1, achter: Kali Besar, voeg in: boven de Middelpuntsbrug.
„ 583 regel 17 en 18 v. b., lees: payait de sa personne.
„ 586 noot, regel 4, staat: Tijdschr. van het Bat. Gen., lees. Tijdschr. voor Neerl. Indië.
„ 596 regel 7 v. o., staat: zij, lees: het.
„ 597 „ 16 „ vervalt: geweest.
„ 598 „ 6 v. b., staat: zedert, lees: sedert.
„ 599 „ 5 v. o., vervalt: het verlies van.
„ 601 „ 5 „ staat: worden, lees: wordt.
„ 604 „ 17 „ „ 1000, lees: 8000.
„ 605 „ 17 v. b., „ zond Engeland, lees: zonden de Engelschen.
ib. regel 5 v. o., lees: Medway.
„ 606 regel 13 v. o., plaats: O. I. achter het woord: Engelsche, in den volg. regel.
„ 607 regel 13 v. b., lees: Peyton.
„ 614 „ 15 „ staat: pas, lees: tot aan.
„ 615 „ 5 „ lees: scheepsvolk.
„ 617 „ 15 v. o., achter: bekende, voeg in: zeevoogden.

INHOUD.

Blz.:

